

तैत्तिरीय संहिता

Colophon

This document was typeset using $\text{\LaTeX}$, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several $\text{\LaTeX}$ macros designed by *H. L. Prasāda*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

काण्डम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	11
तृतीयः प्रश्नः	21
चतुर्थः प्रश्नः	31
पञ्चमः प्रश्नः	46
षष्ठमः प्रश्नः	62
सप्तमः प्रश्नः	78
अष्टमः प्रश्नः	93

काण्डम् २	109
प्रथमः प्रश्नः	109
द्वितीयः प्रश्नः	128
तृतीयः प्रश्नः	150
चतुर्थः प्रश्नः	168
पञ्चमः प्रश्नः	182
षष्ठमः प्रश्नः	203

काण्डम् ३	224
प्रथमः प्रश्नः	224

द्वितीयः प्रश्नः	238
तृतीयः प्रश्नः	252
चतुर्थः प्रश्नः	264
पञ्चमः प्रश्नः	278

काण्डम् ४ 290

प्रथमः प्रश्नः	290
द्वितीयः प्रश्नः	305
तृतीयः प्रश्नः	320
चतुर्थः प्रश्नः	333
पञ्चमः प्रश्नः	345
षष्ठमः प्रश्नः	353
सप्तमः प्रश्नः	367

काण्डम् ५ 379

प्रथमः प्रश्नः	379
द्वितीयः प्रश्नः	396
तृतीयः प्रश्नः	415
चतुर्थः प्रश्नः	430
पञ्चमः प्रश्नः	447
षष्ठमः प्रश्नः	464
सप्तमः प्रश्नः	480

काण्डम् ६**498**

प्रथमः प्रश्नः	498
द्वितीयः प्रश्नः	520
तृतीयः प्रश्नः	538
चतुर्थः प्रश्नः	556
पञ्चमः प्रश्नः	571
षष्ठमः प्रश्नः	584

काण्डम् ७**597**

प्रथमः प्रश्नः	597
द्वितीयः प्रश्नः	613
तृतीयः प्रश्नः	629
चतुर्थः प्रश्नः	643
पञ्चमः प्रश्नः	660

॥ काण्डम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

इ॒षे त्वो॒र्जे त्वा॑ वा॒यवः॑ स्थोपा॒यवः॑ स्थ दे॒वो वः॑ सवि॒ता
प्रा॒रप॑यतु श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ आ प्या॑यध्वम॒घ्निया॑ देवभा॒गमूर्ज॑स्वतीः
पय॑स्वतीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा मा वः॑ स्तेन॒ ईश॑त॒ मा-
ऽघ॑श॒सो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त
ब॒ह्वीर्य॑ज॒मान॑स्य प॒शून्पा॑हि॥ (१)

इ॒षे त्रि॑च॒त्वारि॑श॒त्॥ [१]

य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सि॒ प्रत्यु॑ष्ट॒ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तयः॑
प्रेय॑म॒गाद्वि॑षणा॒ बर्हि॑रच्छ॒ मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॑ वि॒त॑ष्टा॒ त
आ॑व॒हन्ति॑ क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द्दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मि॒ह बर्हि॑रा॒सदे॑ दे॒वानां॑
परि॑षू॒तम॑सि॒ व॒रुष॑वृद्धम॒सि दे॒व॑बर्हि॒र्मा त्वा॑ऽन्व॒ङ्गा ति॑र्यक्प॒र्व
ते रा॒ध्या॑समाच्छे॒त्ता ते मा रि॑षं दे॒व॑बर्हिः श॒तव॑ल्शं वि रो॒ह
स॒हस्र॑वल्शा॒ (२)

वि व॒यः रु॒हेम॑ पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पाहि सुस॒म्भृता॑ त्वा
स॒म्भ॑रा॒म्यदि॑त्यै रा॒स्त्राऽसी॑न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑नं पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थातु
स ते मा॑ऽऽस्था॒दिन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्यच्छे॒ बृह॑स्पते॑र्मूर्धा

हराम्युर्वन्तरिक्षमन्विहि देवङ्गममसि॥ (३)

सहस्रं वल्शा अष्टात्रिंशच्च॥ [२]

शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै मातरिश्वनो घर्मो-
ऽसि द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया असि परमेण धाम्ना
दृ॒ह॒स्व॒ मा ह्वा॒र्व॒सू॒नां प॒वि॒त्र॒म॒सि श॒त॒धा॒रं व॒सू॒नां प॒वि॒त्र॒म॒सि
स॒ह॒स्रं॒धा॒रं हु॒तः स्तो॒को हु॒तो द्र॒प्सो॑ऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा
द्यावापृथिवीभ्या॑ २ सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मा
सम्पृच्यध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये सोमेन
त्वाऽऽत॑न॒न्मीन्द्रा॑य॒ दधि॒ विष्णो॑ हव्यं रक्षस्व॥ (४)

सोमेनाष्टौ च॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयं वेषाय त्वा प्रत्युष्टं २ रक्षः प्रत्युष्टा
अरा॑तयो धूर॑सि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं यो॑ऽस्मान्धूर्वति॑ तं धूर्व यं
व॒यं धूर्वा॑म॒स्त्वं दे॒वाना॑म॒सि स॒स्त्रि॒त॒मं प॒प्रि॒त॒मं जुष्ट॑त॒मं वहि॑त॒मं
दे॒व॒हू॒त॒म॒म॒हु॒त॒म॒सि ह॒वि॒र्धा॒नं दृ॒ह॒स्व॒ मा ह्वा॑र्मि॒त्रस्य॑ त्वा चक्षुषा
प्रेक्षे॒ मा भे॒र्मा सं वि॑क्था॒ मा त्वा॑ (५)

हि॑सिष॒मुरु॒ वाता॑य दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे॑ऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑
पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम॒ग्नये॑ जुष्टं निर्व॑पाम्य॒ग्रीषोम॑भ्यामिदं दे॒वाना॑मिद॒मु
नः स॒ह स्फा॑त्यै त्वा॒ नारा॑त्यै सु॒व॒र॒भि वि॒ ख्ये॑षं वैश्वान॑रं

ज्योतिर्दृ९ हन्ता॒न्दुर्या॒ द्यावा॑पृथि॒व्योरु॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒ह्यदित्या॑स्त्वो-
पस्थे॑ सादया॒म्यग्रे॑ ह॒व्य९ र॑क्षस्व॥ (६)

मा त्वा पट्व॑त्वारि९शच्च॥ [४]

दे॒वो वः॑ सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑ण वसोः॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभि॑रापो॒ देवी॑रग्रेपुवो॒ अग्रे॑गुवोऽग्रं॒ इमं॑ य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑
य॒ज्ञप॑तिं धत्त युष्मा॒निन्द्रो॑ऽवृणीत वृत्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं
वृत्र॒तूर्ये॑ प्रोक्षि॑ताः स्था॒ग्नये॑ वो जुष्टं॒ प्रोक्षा॑म्य॒ग्रीषोमा॑भ्या॒९
शुन्धे॑ध्वं दे॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्याया॒ अव॑धूत॒९ रक्षो॑ऽवधूता॒
अरा॑तयोऽदि॒त्यास्त्वग॑सि॒ प्रति॑ त्वा (७)

पृथि॒वी वै॑त्त्वधि॒षव॑णमसि॒ वानस्प॑त्यं प्रति॒ त्वा-
ऽदि॒त्यास्त्वग॑वै॒त्त्वग्रे॑स्त॒नूर॑सि वा॒चो वि॒सर्जनं॑ दे॒ववी॑तये॒ त्वा
गृ॒ह्णाम्य॑द्रि॒रसि॑ वानस्प॒त्यः स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्य९ सु॑शमिं
शमि॒ष्वेष॑मा व॒दोर्ज॑मा व॒द द्यु॑मद्व॒दत॑ व॒य९ स॑ङ्घा॒तं जै॑ष्म
व॒र॒षवृ॑द्धमसि॒ प्रति॑ त्वा व॒र॒षवृ॑द्धं वेत्तु॒ परा॑पूत॒९ रक्षः॑ परा॑पूता॒
अरा॑तयो॒ रक्ष॑सां भा॒गोऽसि॑ वा॒युर्वो॑ वि॒विन॑क्तु॒ दे॒वो वः॑ सवि॒ता
हि॒र॒ण्यपा॑णिः प्रति॑ गृह्णातु॥ (८)

त्वा भा॒ग एका॑दश च॥ [५]

अव॑धूत॒९ रक्षो॑ऽवधूता॒ अरा॑तयोऽदि॒त्यास्त्वग॑सि॒ प्रति॑ त्वा
पृथि॒वी वै॑त्तु दि॒वः स्क॑म्भ॒नि॒र॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॒त्यास्त्वग॑वै॒त्तु धि॑षणा-

ऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तु धिषणाऽसि पार्वतेयी
 प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तु देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामधिंवपामि धान्यमसि धिनुहि देवान्प्राणाय त्वाऽपानाय
 त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धां देवो वः सविता
 हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु॥ (९)

प्राणाय त्वा पञ्चदश च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छापाऽग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं
 सेधा देवयजं वह निदग्धं रक्षो निदग्धा अरांतयो ध्रुवमसि
 पृथिवीं दृ॥हाऽऽयुर्दृ॥ह प्रजां दृ॥ह सजातान्स्मै यजमानाय
 पर्यूह धर्मस्यन्तरिक्षं दृ॥ह प्राणं दृ॥हापानं दृ॥ह सजातान्स्मै
 यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवं दृ॥ह चक्षुर् (१०)

दृ॥ह श्रोत्रं दृ॥ह सजातान्स्मै यजमानाय पर्यूह धर्माऽसि
 दिशो दृ॥ह योनिं दृ॥ह प्रजां दृ॥ह सजातान्स्मै यजमानाय पर्यूह
 चितः स्थ प्रजाम्स्मै रयिम्स्मै सजातान्स्मै यजमानाय पर्यूह
 भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वं यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति
 वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम्॥ (११)

चक्षुर्दृष्टार्चत्वारिंशच्च॥ [७]

सं वपामि समापो अद्विरग्मतु समोषधयो रसेन स॥

रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमृच्चः परि प्रजाताः
 स्थ समद्भिः पृच्यध्वं जनयत्यै त्वा सं यौम्यग्रयै त्वाऽग्नीषोमाभ्यां
 मुखस्य शिरोऽसि घर्मोऽसि विश्वायुरु रुरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः
 प्रथतां त्वचं गृहीष्वाऽन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातयो देवस्त्वा
 सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अधि नाकेऽग्निस्ते तनुवं माऽति धाग्नै
 हव्यं रक्षस्व सं ब्रह्मणा पृच्यस्वैकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा
 त्रिताय स्वाहा॥ (१२)

सविता द्वाविंशतिश्च॥ [८]

आदद् इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा
 वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा
 हिंसिषमपहतोऽरुः पृथिव्यै व्रजं गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते
 द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगपहतोऽरुः पृथिव्यै देवयजन्यै
 व्रजं (१३)

गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां
 परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा
 मौगपहतोऽरुः पृथिव्या अदेवयजनो व्रजं गच्छ गोस्थानं वर्षतु
 ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा (१४)

मौ॒ग॒र॒रु॒स्ते दि॒वं मा स्का॒न् वस॑वस्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु॒ गाय॑त्रेण॒
छन्द॑सा रु॒द्रास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साऽऽदि॒त्यास्त्वा॒
परि॑गृह्णन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ सु॒वे कर्म॑ कृ॒ण्वन्ति॑
वे॒धसं॑ ऋ॒तम॑स्यु॒तस॑दनमस्यु॒तश्री॑र॒सि धा अ॑सि स्व॒धा अ॑स्यु॒र्वी
चा॒सि व॒स्वी चा॒सि पु॒रा क्रू॒रस्य॑ वि॒सृपो॑ वि॒रप्शि॑न्नुदा॒दाय॑
पृथि॑वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑रयं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॑स्ता॒न्धीरा॑सो अनु॒दृश्य॑
यज॑न्ते॥ (१५)

दे॒वय॑ज॒न्ये ब्र॒जन्त॑मतो॒ मा वि॑रप्शि॒न्नेका॑दश च॥ [१]

प्रत्यु॑ष्ट॒५ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तयो॑ऽग्ने॒र्वस्ते॑जि॒ष्ठेन॑ तेज॑सा॒
निष्ट॑पामि गो॒ष्ठं मा निर्मृ॑क्षं वा॒जिनं॑ त्वा स॒पत्न॑सा॒ह५ सम्मा॑जिर्मि
वाचं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॑ प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्षं वा॒जिनीं॑ त्वा
स॒पत्न॑सा॒ही५ सम्मा॑ज्मर्या॒शासा॑ना सौम॒न॒सं प्र॒जा५ सौभा॑ग्यं
त॒नूम्। अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सु॒कृता॑य॒ कम्। सु॒प्रज॑संस्त्वा
व॒य५ सु॒पत्नी॑रुपं (१६)

सेदि॑म। अ॒ग्ने स॒पत्न॑द॒म्भेन॑मद॒ब्धासो॑ अदा॒भ्यम्। इ॒मं वि॒ष्यामि॑
वरु॑णस्य॒ पाशं॑ यमब॑ध्नीत स॒विता॑ सु॒शेवः॑। धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सु॒कृत॑स्य
लो॒के स्यो॑नं मे॒ सह॑ पत्या॑ करोमि। समा॑यु॒षा सम्प्र॑जया॒ सम॑ग्ने
वर्च॑सा पुनः॑। सम्प॒त्नी पत्या॑ऽहं गच्छे॑ समा॒त्मा त॒नुवा॑ मम। म॒हीनां॑
पयो॑ऽस्योष॑धीना॒५ रस॑स्तस्य॒ तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ निर् (१७)

व॒पामि॑ म॒हीनां॑ प॒योऽस्योष॑धीना॒५ र॒सोऽद॑ब्धेन त्वा॒ चक्षु॑षा-
 ऽवे॑क्षे सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑ तेजो॑ऽसि तेजोऽनु॒ प्रेह्य॑ग्निस्ते तेजो॒ मा वि॑
 नै॒दग्ने॑र्जि॒ह्वाऽसि॑ सु॒भूर्दे॑वानां॒ धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे भव
 शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि तेजो॑ऽसि दे॒वो वः॑ सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण
 प॒वित्रे॑ण॒ वसोः॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑ शु॒क्रं त्वा॑ शु॒क्रायां॑ धाम्ने॑धाम्ने
 दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे गृह्णामि॒ ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒ऽर्चिषि॑
 धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे गृह्णामि॥ (१८)

उप॒ नी र॒श्मिभिः॑ शु॒क्रं॑ षोड॑श च॥ [१०]

कृ॒ष्णो॑ऽस्याख॒रेष्ठो॑ऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहा॑ वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा॒
 स्वाहा॑ ब॒र्हिर॑सि सु॒ग्न्यस्त्वा॒ स्वाहा॑ दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा
 पृथि॒व्यै त्वा॑ स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ ऊ॒र्ग्वव॑ ब॒र्हिष॑द्भ्य ऊ॒र्जा पृथि॒वीं
 ग॑च्छ॒त वि॑ष्णोः॒ स्तूपो॑ऽस्यूर्णा॑म्रदसं त्वा स्तृणामि स्वास॒स्थं दे॒वेभ्यो॑
 ग॒न्धर्वो॑ऽसि वि॒श्वाव॑सुर्वि॒श्वस्मा॑दीष॒तो यज॑मानस्य परि॒धिरि॒ड
 ई॒डित॑ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि (१९)

दक्षि॑णो॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॒ड ई॒डितो॑ मि॒त्रावरु॑णौ
 त्वोत्त॑रतः परि॒धत्तां॑ ध्रु॒वेण॑ धर्म॑णा॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॒ड ई॒डितः॑
 सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त्पातु॒ कस्या॑श्चिद॒भिष॑स्त्या वी॒तिहो॑त्रं त्वा कवे
 द्युम॑न्त॒५ समि॑धीम॒ह्यग्ने॑ बृ॒हन्ता॑मध्व॒रे वि॒शो य॒त्रे स्थो॑ वसू॒ना५

रुद्राणांमादित्यानां५ सदसि सीद जुहूरुपभृद्धुवाऽसिं घृताची नाम्नां
 प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीदैता असदन्त्सुकृतस्य लोके ता
 विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियम्॥ (२०)

बाहुरसि प्रिये सदसि पञ्चदश च॥ [११]

भुवनमसि वि प्रथस्वाग्ने यष्टरिदं नमः। जुह्वेह्यग्निस्त्वां ह्वयति
 देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वां सविता ह्वयति देवयज्याया
 अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषं वि जिहाथां मा मा सन्ताप्तं
 लोकं मे लोककृतौ कृणुतं विष्णोः स्थानमसीत इन्द्रो
 अकृणोद्वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमहुतो यज्ञो
 यज्ञपतेरिन्द्रावान्स्वाहा बृहद्वाः पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा
 सुचरिते भज मुखस्य शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम्॥ (२१)

अहुत एकविंशतिश्च॥ [१२]

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्ना५ इन्द्रो मे
 निग्राभेणार्धरा५ अकः। उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्।
 अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम्। वसुभ्यस्त्वा
 रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वाऽक्त५ रिहाणा वियन्तु वयः। प्रजां
 योनिं मा निर्मृक्षमा प्यायन्तामाप ओषधयो मरुतां पृषतयः स्थ
 दिवं (२२)

गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्पा

अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ध्रुवाऽसि यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव
 पुणिभिर्वीर्यमाणः। तन्तं एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयातै
 यज्ञस्य पाथ उप समितं सऽस्त्रावभागाः स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा
 बरहिषदश्च (२३)

देवा इमां वाचंमभि विश्वे गृणन्तं आसद्यास्मिन्बरुहिषि
 मादयध्वमग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्राय सुमिनी सुम्रे
 मां धत्तं धुरि धुर्यो पातमग्नेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः
 पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादविषन्नः
 पितुं कृणु सुषदा योनिः स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्वा
 गातुमित् मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि स्वाहा
 वाते धाः॥ (२४)

दिवश्च वित्वा गातुन्नयोदश च॥ [१३]

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राधंसः सह मादयध्वै उभा
 दाताराविषा रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् अश्रवः
 हि भूरिदावत्तरा वां वि जामातुरुत वां घा स्यालात् अथा
 सोमस्य प्रयंती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम् इन्द्राग्नी
 नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् साकमेकेन कर्मणा शुचिं नु स्तोमं
 नवजातमद्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥ (२५)

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि ता वाजः सद्य उंशते

धेष्टा॑। वय॑मु॒ त्वा पथ॑स्पते॒ रथं॑ न वाज॑सातये। धिये॑ पू॒षन्नयु॑ज्महि।
प॒थस्प॑थः परि॑पतिं वच॑स्या कामे॑न कृ॒तो अ॒भ्या॒नडु॑र्कम्। स नो॑
रास॑च्छु॒रुध॑श्चन्द्रा॒ग्रा धियं॑ धिय॑ः सीष॑धाति॒ प्र पू॒षा। क्षेत्र॑स्य॒ पति॑ना
वय॑ः हिते॑ने॒व जया॑मसि। गाम॑श्च॒ पोष॑यित्वा स नो॑ (२६)

मृ॒डाती॒दृशे॑। क्षेत्र॑स्य॒ पते॒ मधु॑मन्त॒मूर्मि॑ धे॒नुरि॑व॒ पयो॑
अ॒स्मासु॑ धु॒क्ष्व। म॒धुश्चु॑तं घृ॒तमि॑व॒ सुपू॑त॒मृत॑स्य॒ नः पत॑यो
मृ॒डय॑न्तु। अ॒ग्ने नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान् विश्वा॑नि दे॒व व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नो भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उ॒क्तिं वि॒धेम॑।
आ दे॒वाना॑मपि॒ पन्था॑म॒गन्म॒ यच्छु॑क्रवा॑म॒ तदनु॑ प्रवो॑ढुम्।
अ॒ग्निर्वि॒द्वान्त्स य॑जा॒थ (२७)

सेदु॑ होता॒ सो अ॑ध्व॒रान्त्स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। यद्वाहि॑ष्ठं तद॒ग्नये॑
बृ॒हद॑र्च॒ विभा॑वसो। म॒हिषी॑व॒ त्वद्र॑यिस्त्वद्वाजा॒ उदी॑रते। अ॒ग्ने त्वं
पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रतिं दु॒र्गाणि॑ विश्वा॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी
ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॑याय॒ शं योः। त्वम॑ग्ने व्रत॒पा
अ॑सि दे॒व आ म॒र्त्येष्वा॑। त्वं य॒ज्ञेष्वी॒ड्यः। यद्वो॑ वयं प्र॑मि॒नाम॑
व्र॒तानि॑ वि॒दुषा॑ दे॒वा अ॒विदु॑ष्टरासः। अ॒ग्नि॒ष्टद्वि॒श्वमा॑ पृ॒णाति॑ वि॒द्वान्
येभि॑र्दे॒वाः ऋ॒तुभिः॑ क॒ल्पया॑ति॥ (२८)

जुषे॒थामा॑ स नो॑ यजा॒दा त्रयो॑वि॒ंशति॑श्च॥ [१४]

[इषे॒ त्वा य॒ज्ञस्य॑ शु॒न्यध्वं॑ कर्म॒णे दे॒वोऽव॑धू॒तन्य॑ष्टिः सं व॑पा॒म्या द॑दे॒ प्रत्यु॑ष्टं कृ॒ष्णोऽसि॑ भु॒वंम॑सि॒

वाजस्योभा वां चतुर्दश॥14॥ इषे दृ॑ह भुवनमृष्टावि॑शतिः॥28॥ इषे त्वां कल्पया॑ति॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

आप॑ उ॒न्दन्तु जी॒वसे॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑स॒ ओष॑धे॒ त्राय॑स्वेन॒ऽ
स्वधि॑ते॒ मेन॑ः॒ हि॑ःसी॒र्देव॑श्रूरे॒तानि॒ प्र व॑पे॒ स्व॒स्त्युत्त॑राण्यशी॒याऽ-
ऽपो॑ अ॒स्मान्मा॒तरः॑ शु॒न्धन्तु॑ घृ॒तेन॑ नो घृ॒तपु॑वः॒ पुन॑न्तु॒ विश्व॑म॒स्मत्प्र
व॑हन्तु॒ रि॒प्रमु॑दा॒भ्यः॑ शु॒चिरा॑ पू॒त ए॑मि॒ सोम॑स्य॒ तनू॑र॒सि त॒नुव॑ मे
पा॒हि म॒हीनां॑ प॒योऽसि॑ व॒र्चो॒धा अ॑सि॒ वर्चो॑ (१)

मयि॑ धे॒हि वृ॒त्रस्य॑ क॒नीनि॑काऽसि॒ चक्षु॑ष्पा अ॒सि चक्षु॑र्मे
पा॒हि चि॒त्पति॑स्त्वा पु॒नातु॑ वा॒क्पति॑स्त्वा पु॒नातु॑ दे॒वस्त्वा॑ स॒विता
पु॒नात्व॑च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑ण॒ वसोः॑ सूर्य॑स्य॒ रश्मि॑भि॒स्तस्य॑ ते प॒वित्र॑पते
प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ कं पु॒ने तच्छ॑केय॒मा वो॑ दे॒वास ई॑महे॒ सत्य॑ध॒र्माणो
अ॒ध्वरे॑ य॒द्वो दे॒वास आ॒गुरे॑ य॒ज्ञिया॑सो॒ हवा॑मह॒ इन्द्रा॑ग्नी॒ द्यावा॑पृथि॒वी
आप॑ ओषधी॒स्त्वं दी॒क्षाणा॑मधि॒पति॑रसी॒ह मा॒ सन्त॑ पा॒हि॥ (२)

वर्च॑ ओषधीर॒ष्टौ च॑॥—————[१]

आकू॑त्यै प्र॒युजे॒ऽग्नये॒ स्वाहा॑ मे॒धायै॒ मन॑से॒ऽग्नये॒ स्वाहा॑
दी॒क्षायै॒ तप॑से॒ऽग्नये॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णे॑ऽग्नये॒ स्वाहा॑ऽऽपो॑

देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो हविषा
 वृधातु स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तोऽवृणीत सुख्यं विश्वे राय
 इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहर्ख्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामा
 रभे ते मां (३)

पातमाऽस्य यज्ञस्योदच इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं
 दक्षं वरुणं सः शिंशाधि ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि
 नावः रुहेमोर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मां
 हिः सीर्विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छ नक्षत्राणां
 माऽतीकाशात् पाहीन्द्रस्य योनिंरसि (४)

मा मां हिः सीः कृष्यै त्वां सुसस्यायै सुपिप्पलाभ्यस्त्वौष-
 धीभ्यः सूपस्था देवो वनस्पतिरूर्ध्वो मां पाह्योदचः स्वाहा यज्ञं
 मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहोरोरन्तरिक्षां स्वाहा यज्ञं
 वातादा रभे॥ (५)

मा योनिंरसि त्रिःशच्च॥

[२]

दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्चोधां यज्ञवाहसः
 सुपांरा नो असद्वशैः। ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा
 दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहाऽग्ने
 त्वं सु जागृहि वयं सु मन्दिषीमहि गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधे
 नः पुनर्ददः। त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वाम्। त्वं (६)

यज्ञेष्वीडः॥ विश्वे देवा अभि मा माऽववृत्रन् पूषा सन्या
 सोमो राधसा देवः सविता वसोर्वसुदावा रास्वेयत्सोमाऽऽभूयो
 भर मा पृणन्पृत्या वि राधि माऽहमायुषा चन्द्रमसि मम भोगाय
 भव वस्त्रमसि मम भोगाय भवोस्त्राऽसि मम भोगाय भव हयोऽसि
 मम भोगाय भव (७)

छागोऽसि मम भोगाय भव मेषोऽसि मम भोगाय भव वायवे
 त्वा वरुणाय त्वा निर्ऋत्यै त्वा रुद्राय त्वा देवीरापो अपां नपाद्य
 ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं वो माऽवक्रमिषमच्छिन्नं
 तन्तुं पृथिव्या अनुं गेषं भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुराता
 ते अस्त्वथेमव स्य वर आ पृथिव्या आरे शत्रून् कृणुहि
 सर्ववीर एदमंगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व
 ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम॥ (८)

आ त्व९ हयोऽसि मम भोगाय भव स्य पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि
 धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो
 यन्नमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव९ हविः सूर्यस्य
 चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकां यदेतशेभिरीयसे भ्राजमानो
 विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा- (९)

ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी सा

नः सुप्रांची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वां पदि बध्नातु पूषाऽध्वनः
 पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु भ्राता
 सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा दैवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमः
 रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह
 रय्या॥ (१०)

दक्षिणा सोमसखा पञ्च च॥ [४]

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि
 बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु पृथिव्यास्त्वा
 मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इडायाः पदे घृतवति स्वाहा
 परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहः रक्षसो
 ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य
 ग्रीवा (११)

अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायः सं दैवि देव्योर्वश्या
 पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेय तव
 सन्दृशि माऽहः रायस्पोषेण वि योषम्॥ (१२)

अस्य ग्रीवा एकात्रिंशच्च॥ [५]

अःशुना ते अःशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु
 मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यं देवः
 संवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवसः रत्नधामभि प्रियं

म॒तिमूर्ध्वा॑ यस्या॒मति॑र्भा अदि॑द्युत॒त्सवी॑मनि॒ हिर॑ण्यपाणिरमिमीत
सु॒क्रतुः॑ कृ॒पा सु॒वः। प्र॒जाभ्य॑स्त्वा प्रा॒णाय॑ त्वा व्या॒नाय॑ त्वा
प्र॒जास्त्वमनु॑ प्राणि॑हि प्र॒जास्त्वामनु॑ प्राण॑न्तु॥ (१३)

अनु॑ सप्त च॥ [६]

सोमं॑ ते क्रीणा॒म्यू॒र्जस्व॑न्तं पय॑स्वन्तं वी॒र्या॑वन्तमभिमाति॒-
षाह॑ शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ क्रीणामि च॒न्द्रं च॒न्द्रेणा॑मृतम॒मृते॑न
स॒म्यत्ते॑ गो॒रस्मे॑ च॒न्द्राणि॑ तप॑सस्तनू॒रसि॑ प्र॒जाप॑तेर्वर्ण॒स्तस्या॑स्ते
सह॑स्रपोषं पुष्य॑न्त्याश्चर॒मेण॑ प॒शुना॑ क्रीणाम्य॒स्मे ते॒ बभ्रु॑र्मयि
ते रा॒यः श्र॑यन्ताम॒स्मे ज्योतिः॑ सोमविक्रयिणि॒ तमो॑ मि॒त्रो न
ए॒हि सु॑मित्र॒धा इन्द्र॑स्यो॒रु मा वि॑श दक्षि॑णमु॒शन्नु॑शन्तं॒ स्यो॒नः
स्यो॒नः स्वान॑ भ्राजाङ्घा॒रे बभ्रा॑रे हस्त॒ सुह॑स्त॒ कृशा॑नवे॒ते वः
सोम॑क्रय॒णास्ता॑न्नक्ष॒ध्वं मा वो॑ दभन्न॥ (१४)

ऊ॒रुं द्वावि॑ंशतिश्च॥ [७]

उ॒दायु॑षा स्वा॒युषो॑दोष॒धीना॑ रसे॒नोत्प॑र्जन्यस्य शुष्मे॒णोद॑स्था॒-
म॒मृता॑ अनु॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒ह्यदित्याः॑ सदो॒ऽस्य॑दित्याः॒ सद॑
आसी॑दास्त॒भ्राद्या॑मृष॒भो अ॒न्तरि॑क्षममिमीत वरि॒माणं॑ पृथि॒व्या
आसी॑दद्वि॒श्वा भु॑र्व॒नानि॑ स॒म्राड्वि॑श्वे॒त्तानि॑ वरु॑णस्य व्र॒तानि॑ वने॒षु
व्य॑न्तरि॒क्षं तता॑न॒ वाज॑मर्व॒त्सु पयो॑ अ॒घ्निया॑सु ह॒त्सु (१५)

ऋतुं॑ वरु॑णो वि॒श्वंघ्निं॑ दि॒वि सूर्य॑मदधा॒त्सोम॑मद्रा॒वुदु॑त्यं

जातवैदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम्॥ उस्त्रावेतं
धूरषाहावनश्च अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः॥ (१६)

हृत्सु पञ्चत्रिंशच्च॥ [८]

प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वा परिपरी
विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वो
विश्वावसुरा दधच्छेनो भूत्वा परा पत यजमानस्य नो गृहे
देवैः सङ्स्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि पन्थामगस्महि
स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु नमो
मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तदृतं संपर्यत दूरेदृशे देव-
जाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शंसत वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमस्युन्मुक्तो वरुणस्य पाशः॥ (१७)

मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च॥ [९]

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे
त्वाऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वाऽग्नये त्वा रायस्पोषदान्ने विष्णवे
त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वा या ते धामानि हविषा
यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरो-
ऽवीरहा प्र चरा सोम दुर्यानदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ (१८)

सीद वरुणोऽसि धृतव्रतो वारुणमसि शंयोर्देवानां सख्यान्मा

देवानामपसंश्छिध्स्मह्यापतये त्वा गृह्णामि परिपतये त्वा गृह्णामि
तनूनग्रै त्वा गृह्णामि शाक्वराय त्वा गृह्णामि शक्नुन्नोजिष्ठाय त्वा
गृह्णाम्यनाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्ते-
ऽन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिरञ्जसा
सत्यमुप गेषः सुविते मां धाः॥ (१९)

आ मैकं च॥ [१०]

अ॒शु॒र॒शु॒स्ते दे॒व सो॒माऽऽप्या॑यता॒मिन्द्रा॑यै॒कध॒नवि॒द
आ तु॒भ्यमिन्द्रः॑ प्यायता॒मा त्वमिन्द्रा॑य प्याय॒स्वाऽऽप्या॑यय
सखी॑न्त्स॒न्या मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ दे॒व सोम॑ सु॒त्याम॑शी॒येष्टा॑ रा॒यः
प्रेषे॑ भगा॒यर्त॑मृ॒तवा॒दिभ्यो॑ नमो॑ दि॒वे नमः॑ पृ॒थिव्या॑ अ॒ग्रे व्र॑तपते
त्वं व्र॒तानां॑ व्र॒तप॑तिरसि॒ या मम॑ त॒नूरे॒षा सा त्वयि॑ (२०)

या तव॑ त॒नूरि॒यः सा मयि॑ स॒ह नौ॑ व्र॒तप॑ते व्र॒तिनो॑र्व्र॒तानि॑ या
ते॑ अ॒ग्रे रु॒द्रिया॑ त॒नूस्त॑या नः पाहि॑ तस्या॑स्ते स्वाहा॒ या ते॑ अ॒ग्रे-
ऽयाश॑या र॒जाश॑या ह॒राश॑या त॒नूर्व॑र्षि॒ष्टा ग॒ह्वरे॒ष्ठोऽग्रं॑ वचो॒ अपा॑वधीं
त्वेषं॑ वचो॒ अपा॑वधी॒ः स्वाहा॑॥ (२१)

त्वयि चत्वारिंशच्च॥ [११]

वि॒त्ताय॑नी मेऽसि ति॒क्ताय॑नी मेऽस्यव॑ता॒न्मा नाथि॑तमव॑ता॒न्मा
व्यथि॑तं वि॒देर॒ग्निर्न॑भो॒ नामा॑ग्रे अ॒ङ्गिरो॒ योऽस्यां॑ पृ॒थिव्या॑मस्याऽऽयु॑षा
नाम्नेहि॑ यत्तेऽनाधृष्टं॒ नाम॑ य॒ज्ञियं॑ तेन॒ त्वाऽऽद॑धेऽग्रे अ॒ङ्गिरो॒ यो

द्वितीयस्यां तृतीयस्यां पृथिव्यामस्याऽऽयुषा नाम्नेहि यत्तेऽनाधृष्टं
नामं (२२)

यज्ञियं तेन त्वाऽऽदधे सि॒॒हीर॑सि महिषीर॑स्युरु प्रथस्वोरु
ते यज्ञपतिः प्रथतां ध्रुवा॑सि देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः
शुम्भस्वेन्द्रघोषस्त्वा वसु॑भिः पुरस्ता॑त्पातु मनोजवास्त्वा
पितृभिर्दक्षिणतः पातु प्रचे॑तास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पातु विश्वकर्मा त्वा-
ऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु सि॒॒हीर॑सि सपत्नसा॒ही स्वाहा॑ सि॒॒हीर॑सि
सुप्रजा॒वनिः स्वाहा॑ सि॒॒ही- (२३)

-रसि रायस्पोष॒वनिः स्वाहा॑ सि॒॒हीर॑स्यादित्य॒वनिः स्वाहा॑
सि॒॒हीर॑स्या वह देवान्दे॒वय॑ते यज॑मानाय स्वाहा भूतेभ्य॑स्त्वा
विश्वायु॑रसि पृथि॒वीं द॒॒ह ध्रुव॑क्षिद॒स्यन्तरि॑क्षं द॒॒हाच्युत॑क्षिद॒सि
दिवं द॒॒हाग्नेर्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पुरी॑षमसि॥ (२४)

नामं सुप्रजा॒वनिः स्वाहा॑ सि॒॒हीः पञ्च॑त्रिंशच्च॥ [१२]

यु॒ञ्जते॒ मन॑ उ॒त यु॑ञ्जते धियो॒ विप्रा॒ विप्र॑स्य बृ॒हतो॒ विप॑श्चितः॥
वि होत्रा॑ दधे वयुना॒विदेक॑ इन्म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः॥
सु॒वाग्दे॒व दुर्या॑ ॒ आ व॑द दे॒वश्रु॑तौ दे॒वेष्वा घो॑षेथामा नो वी॒रो
जा॑यतां कर्म॒ण्यो य॑ ॒ सर्वे॑ऽनुजीवा॑म॒ यो ब॑हूनामसद्व॒शी। इ॒दं
विष्णु॑र्वि च॒क्रमे त्रे॒धा नि द॑धे प॒दम्। समू॑ढमस्य (२५)

पा॑ ॒ सुर इ॒राव॑ती धेनु॒मती॒ हि भू॒त ॑ ॒ सू॒यव॑सिनी॒ मन॑वे यश॒स्ये॑॥

व्यस्कभ्राद्रोदसी विष्णुरेते दाधार पृथिवीमभितो मयूखैः॥ प्राची
 प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा जीह्वरतमत्र रमेथां
 वर्षमनृथिव्या दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्या महो वा विष्णवुत
 वाऽन्तरिक्षाद्धस्तौ पृणस्व बहुभिर्वसव्यैरा प्र यच्छ (२६)

दक्षिणादोत सव्यात्। विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः
 पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं
 विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः
 शजत्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे
 त्वा॥ (२७)

अस्य यच्छैकान्नचत्वारिंशच्च॥

[१३]

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इमेन।
 तृष्णीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्यं रक्षसस्तपिष्ठैः॥ तवं
 भ्रमासं आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूष्प्यग्रे
 जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विष्वगुल्काः॥ प्रति स्पशो वि
 सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो दूरे
 अघशंसो (२८)

यो अन्त्यग्रे माकिष्टे व्यथिरा दधर्षीत्। उदग्रे तिष्ठ
 प्रत्याऽऽतनुष्व न्यमित्रा ओषतात्तिग्महेते। यो नो अरातिं
 समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्॥ ऊर्ध्वो भवं प्रति

वि॒ध्या॒ध्य॒स्मदा॒विष्कृ॑णुष्व॒ दैव्या॑न्यग्रे। अव॑ स्थि॒रा त॑नुहि यातु॒जूना॑
जा॒मिमजा॑मिं प्र मृ॒णीहि॑ शत्रून्॥ स ते॑ (२९)

जानाति सु॒म॒तिं य॑विष्ठ॒ य ई॒वते॑ ब्रह्म॑णे गा॒तुमै॑रत्। विश्वा॑न्यस्मै
सु॒दिना॑नि रा॒यो द्यु॒म॒न्य॒र्यो वि॒ दुरो॑ अ॒भि द्यौ॑त्॥ सेद॑ग्रे अस्तु सु॒भगः
सु॒दानु॑र्यस्त्वा॒ नित्ये॑न ह॒विषा॒ य उ॒क्थैः। पि॒प्री॑षति॒ स्व आ॒युषि॑ दुरो॒णे
वि॒श्वेद॑स्मै सु॒दिना॒ साऽस॑दि॒ष्टिः॥ अर्चा॑मि ते सु॒म॒तिं घोष्य॑र्वा॒ख्यं
ते॑ वा॒वाता॑ जरता- (३०)

मि॒यङ्गीः। स्व॒श्वा॑स्त्वा सु॒रथा॑ म॒र्जये॑मा॒स्मे क्ष॒त्राणि॑ धा॒रये॑रनु
द्यून्॥ इ॒ह त्वा॒ भूर्या॑ च॒रेदु॑प॒ त्मन्दोषा॑वस्त॒र्दीदि॒वाऽसु॑मनु॒ द्यून्।
की॒ड॒न्तस्त्वा॒ सुम॑न॒सः स॒पेमा॑भि द्यु॒म॒ना त॑स्थि॒वाऽसो॑ जना॒नाम्॥
यस्त्वा॒ स्व॒श्वः सु॑हि॒र॒ण्यो अ॒ग्न उ॒प॒याति॑ वसु॑मता॒ रथे॑न। तस्य॑
त्रा॒ता भ॑वसि॒ तस्य॑ सखा॒ यस्त॑ आति॒थ्यमा॑नु॒षग्जु॑जोषत्॥ म॒हो
रु॑जामि (३१)

ब॒न्धुता॒ वचो॑भिस्तन्मा॑ पि॒तुर्गोत॑मा॒दन्वि॑याय॥ त्वं नो॑ अस्य
वच॑सश्चि॒किद्धि॑ होत॑र्यविष्ठ॒ सु॒क्रतो॑ द॒मूनाः॥ अ॒स्व॒प्रज॑स्तर॒णयः
सु॒शेवा॒ अत॑न्द्रासोऽवृ॒का अश्र॑मिष्ठाः। ते पा॒यवः॑ स॒ध्रिय॑श्चो नि॒षद्या॑
ऽग्रे॑ तव॑ नः पा॒न्त्वमू॑र॥ ये पा॒यवो॑ मा॒मते॑यं ते॑ अ॒ग्रे प॑श्यन्तो अ॒न्धं
दु॑रि॒ताद॑रक्षन्। र॒रक्ष॑ ता॒न्धसु॑कृ॒तो वि॒श्ववे॑दा॒ दि॒प्सन्त॑ इ॒द्रि॒पवो॑ ना
ह॑ (३२)

देभुः॥ त्वया वयं सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान्।
 उभा शंसां सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यहयाण॥ अया ते अग्ने
 समिधां विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं गृभाय। दहाशसौ रक्षसः
 पाह्यस्मान्द्रुहो निदोऽमित्रमहो अवद्यात्॥ रक्षोहणं वाजिनमाऽ-
 ऽजिघर्षि मित्रं प्रथिष्ठमुपं यामि शर्म। शिशानो अग्निः क्रतुभिः
 समिद्धः स नो दिवा (३३)

स रिषः पातु नक्तम्॥ वि ज्योतिषा बृहता भान्यग्निराविर्विश्वानि
 कृणुते महित्वा। प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे
 विनिक्षे॥ उत स्वानासो दिविषन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ।
 मदे चिदस्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः॥ (३४)

अघशंसः स ते जरता रुजामि ह दिवैकचत्वारिंशच्च॥ [१४]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामाददेऽभ्रिरसि नारिरसि परिलिखितं रक्षः परिलिखिता
 अरांतय इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि कृन्तामि दिवे त्वा-
 ऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धतां लोकः पितृषदनो यवोऽसि

यवयास्मद्वेषो (१)

यवयारातीः पितृणां सदनमस्युद्विवं स्तभानाऽन्तरिक्षं पृण
 पृथिवीं दृह द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा
 ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म
 दृह क्षत्रं दृह प्रजां दृह रायस्पोषं दृह घृतेन द्यावापृथिवी
 आ पृणेत्यामिन्द्रस्य सदाऽसि विश्वजनस्य छाया परि त्वा गिर्वणो
 गिर इमा भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टय
 इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमस्यैन्द्रमसीन्द्राय त्वा॥ (२)

द्वेष इमा अष्टादश च॥

[१]

रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान्खनामीदमहं तं वलगमुद्वपामि
 यं नः समानो यमसमानो निचखानेदमैनमधरं करोमि यो नः
 समानो योऽसमानोऽरातीयति गायत्रेण छन्दसाऽवबाढो वलगः
 किमत्र भद्रं तत्रौ सह विराडसि सपत्नहा सम्राडसि भ्रातृव्यहा
 स्वराडस्यभिमातिहा विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणां हन्ता (३)

रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनोऽव
 नयामि वैष्णवान् यवोऽसि यवयास्मद्वेषो यवयाराती रक्षोहणो
 वलगहनोऽव स्तृणामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनोऽभि
 जुहोमि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनावुपं दधामि वैष्णवी
 रक्षोहणो वलगहनो पर्यूहामि वैष्णवी रक्षोहणो वलगहनो परि

स्तृणामि वैष्ण॒वी र॑क्षो॒हणौ॑ वल॒ग॒हनौ॑ वैष्ण॒वी बृ॒हन्न॑सि बृ॒हद्वा॑वा
बृ॒हती॑मिन्द्रा॒य वाच॑ वद॥ (४)

हुन्तेन्द्रा॒य द्वे च॑॥ [२]

वि॒भूर॑सि प्रवा॒ह॒णो॒ वहि॑रसि ह॒व्य॒वा॒ह॒नः श्वा॒त्रो॒-
ऽसि॑ प्रचे॒तास्तु॑थो॒ऽसि॑ वि॒श्ववे॑दा उ॒शि॒ग॑सि क॒विरङ्घ्रि॑रिरसि
ब॒म्भारि॑रव॒स्युर॑सि दु॒व॒स्वाञ्छु॒भ्यूर॑सि मा॒र्जा॒ली॒यः स॒म्रा॒ड॑सि
कृ॒शानुः॑ परि॒षद्यो॑ऽसि प॒व॒मानः॑ प्र॒त॒क्का॑ऽसि नभ॑स्वा॒नसं॑मृष्टो॒ऽसि॑
ह॒व्य॒सू॒द ऋ॒तधा॑मा॒ऽसि॑ सु॒व॒ज्योति॑र्ब्रह्म॒ज्योति॑रसि सु॒व॒र्धमा॑ऽजो॒-
ऽस्ये॑क॒पा॒दहि॑रसि बु॒ध्रियो॑ रौ॒द्रेणा॑नी॒केन॑ पा॒हि मा॑ऽग्ने पि॒पृहि॑ मा॒-
मा मा॑ हि॒ःसीः॥ (५)

अनी॑किनाष्टौ च॑॥ [३]

त्व॑ श॒ सोम॑ तनू॒कृ॒द्धो॒ द्वेषो॑भ्यो॒ऽन्यकृ॑तेभ्य उ॒रु य॒न्ता॒सि॑
वरू॒थः॒ स्वाहा॑ जुषा॒णो अ॒सुरा॒ज्य॑स्य वेतु॒ स्वाहा॑ऽयं नो॑
अ॒ग्निर्व॑रि॒वः कृ॒णोत्व॑यं मृ॒धः पु॒र ए॑तु प्रभि॒न्दन्॑। अ॒यः श॒त्रूञ्ज॑यतु
ज॒र॒ह॒षा॒णो॒ऽयं वाज॑ जयतु वाज॑सातौ॥ उ॒रु वि॑ष्णो॒ वि क्र॑मस्वो॒रु
क्षया॑य नः कृ॒धि। घृ॒तं घृ॑तयोने पिब॒ प्रप्र॑ य॒ज्ञप॑तिं ति॒र॥ सोमो॑
जिगा॑ति गातु॒विद् (६)

दे॒वाना॑मेति निष्कृ॒तमृ॑तस्य॒ योनि॑मा॒सद्म॑दित्याः स॒दो॒-
ऽस्य॑दित्याः सद् आ सी॒दैष वो॑ देव स॒वितुः॑ सोम॒स्तः र॑क्षध्वं

मा वो दभदेतत् त्व९ सोम देवो देवानुपांगा इदमहं मनुष्यो
मनुष्यान्त्सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्य
इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्सुवरभि (७)

वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरग्रे व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि
या मम तनूस्त्वय्यभूदिय९ सा मयि या तवं तनूर्मय्यभूदेषा सा
त्वयि यथायथं नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि॥ (८)

गातुविदभ्येकत्रि९ शच्च॥ [४]

अत्यन्यानगां नान्यानुपांगामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैस्तं
त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तोषधे
त्रायस्वेन९ स्वधिते मेन९ हि९सीर्दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं
मर्धेन मा हि९सीः पृथिव्या सं भवं वनस्पते शतवल्शो वि रोह
सहस्रवल्शा वि वय९ रुहेम यं त्वाऽय९ स्वधितिस्तेतिजानः
प्रणिनाय महते सौभगायाऽच्छिन्नो रायः सुवीरः॥ (९)

यं दशं च॥ [५]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्यतां लोकः
पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयारांतीः पितृणा९
सदनमसि स्वावेशोऽस्यग्रेगा नैतृणां वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति
तस्य वित्ताद्देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य
उद्विव९ स्तभानान्तरिक्षं पृण पृथिवीमुपरेण दृ९ह ते ते

धामान्युश्मसी (१०)

गम॒ध्ये गावो॒ यत्र॒ भूरि॑शृङ्गा अ॒यासः॑। अत्राहु॒ तदुरु॑गायस्य
विष्णोः॑ पर॒मं प॒दम॑वं भाति॒ भूरैः॑॥ विष्णोः॑ कर्मा॑णि पश्यत॒ यतो॑
व्र॒तानि॑ पस्प॒शे। इन्द्र॑स्य युज्यः सखा॑॥ तद्विष्णोः॑ पर॒मं प॒दं सदा॑
पश्यन्ति॑ सूरयः॑। दि॒वीव॒ चक्षु॑रात॑तम्॥ ब्र॒ह्मव॑निं त्वा क्षत्र॒वनि॑
सुप्र॑जावनि॑ राय॒स्पोष॑वनिं पर्यू॑हामि ब्रह्मं दृ॒ह क्ष॒त्रं दृ॒ह प्र॒जां
दृ॒ह रा॒यस्पोषं॑ दृ॒ह परि॑वीर॒सि परि॑ त्वा दैवी॒र्विशो॑ व्ययन्तां
परी॑मं रा॒यस्पोषो॑ यज॑मानं मनु॒ष्या अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा सा॒नाव॑व
गू॒हामि॥ (११)

उश्मसी पोषमेकात्रविंशतिश्च॥

[६]

इ॒षे त्वो॑प॒वीर॒स्युपो॑ दे॒वान्दैवी॒र्विशः॑ प्रा॒गुर्व॒हीरु॒शिजो॑ बृह॒स्पते॑
धा॒रया॒ वसू॑नि ह॒व्या तै॑ स्वदन्तां दे॒वं त्वष्ट॑र्वसुं रण॒व रेव॑ती
रम॑ध्वम॒ग्नेर्जनि॑त्र॒मसि॑ वृष॑णौ स्थ उ॒र्वश्य॑स्यायुर॒सि पुरु॑रवा
घृ॒तेना॒क्ते वृष॑णं दधाथां गाय॒त्रं छन्दो॑ऽनु प्र जा॒यस्व॒ त्रैष्टु॑भं जा॒गतं॑
छन्दो॑ऽनु प्रजा॒यस्व॒ भव॑तं (१२)

नः॑ सम॑नसौ॒ समो॑कसावरेपसौ॑। मा यु॒ज्ञं हि॑सिष्टं मा
यु॒ज्ञप॑तिं जा॒तवे॑दसौ शि॒वौ भ॑वतम॒द्य नः॑॥ अ॒ग्राव॑ग्निश्चरति प्रविष्ट
ऋ॒षीणां॑ पु॒त्रो अ॑धि॒राज॑ ए॒षः। स्वा॒हाकृ॑त्य ब्रह्म॑णा ते जुहोमि॒ मा

देवानां मिथुयाकर्भागधेयम्॥ (१३)

भवतुमेकत्रिंशच्च॥

[७]

आ दद ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे धर्षा-
मानुषान्द्वस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्यपां पेरुरसि स्वात्तं चिथ्सदेव-
हव्यमापो देवीः स्वदतैन- सं ते प्राणो वायुना गच्छता-
सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषा घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथा-
रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽविशतोरो अन्तरिक्ष सजूर्देवेन (१४)

वातेनाऽस्य हविषस्त्मना यज्ञ समस्य तनुवां भव वर्षीयो
वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि नमस्त
आतानाऽनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणाऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवा- ऊङ्क- शुद्धा
वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म॥ (१५)

देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च॥

[८]

वाक्तु आ प्यायतां प्राणस्तु आ प्यायतां चक्षुस्तु आ प्यायता-
श्रोत्रं तु आ प्यायतां या ते प्राणाञ्छुग्जुगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत्
ते क्रूरं यदास्थितं तत् तु आ प्यायतां तत् त एतेन शुन्धतां नाभिस्तु
आ प्यायतां पायुस्तु आ प्यायता- शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः (१६)

शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वैन-
स्वधिते मेन- हि-सी रक्षसां भागोऽसीदमह- रक्षोऽधमं तमो

नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधुमं तमो
 नयामीषे त्वा घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामच्छिन्नो रायः सुवीर
 उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि स्तोकानां स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं
 गच्छतम्॥ (१७)

अञ्चो वीहि पञ्च च॥ [९]

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं
 घृतवथ्स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेअङ्गे
 वि बौभुवदेवं त्वष्टर्भूरि ते सः संमेतु विषुरूपा यथ्सलक्ष्माणो
 भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्तु
 श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन्वातस्य (१८)

त्वा ध्रज्यै पूष्णो रङ्हा अपामोषधीनां रोहिष्यै घृतं
 घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि
 स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः प्रदिश आदिशो विदिश उद्दिशः
 स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः॥ (१९)

वातस्याष्टाविंशतिश्च॥ [१०]

समुद्रं गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा देवः संवितारं गच्छ
 स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा सोमं गच्छ
 स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा छन्दांसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवी

गच्छ स्वाहा नभो दिव्यं गच्छ स्वाहाऽग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहा-
 ऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दिं यच्छ तनू त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय
 शुगंसि तमभि शौच योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो धाम्नो धाम्नो
 राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो
 वरुण नो मुञ्च ॥ (२०)

असि षड्विंशतिश्च ॥ [११]

हविष्मंतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अंघ्वरो हविष्मा ५ आ
 विवासति हविष्मा ५ अस्तु सूर्यः ॥ अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि
 सादयामि सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने मां धत्तेन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थ
 मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थ विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थ यज्ञे
 जागृत ॥ (२१)

हविष्मंतीश्चतुस्त्रिंशत् ॥ [१२]

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममंघ्वरं कृधि
 दिवि देवेषु होत्रा यच्छ सोमं राजन्नेह्यव रोह मा भेर्मा सं
 विक्था मा त्वा हि ५ सिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपाव रोहन्तु
 शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः । शृणोत
 ग्रावाणो विदुषो नु (२२)

यज्ञ ५ शृणोतु देवः संविता हवं मे । देवीरापो अपां नपाद्य

ऊर्मिर्हविष्यं इन्द्रियावांन्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रं
 शुक्रपेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा कार्षिणस्यपापां मृध्रं समुद्रस्य
 वोक्षित्या उन्नये। यमग्रे पृथ्सु मर्त्यमावो वाजेषु यं जुनाः। स यन्ता
 शश्वतीरिषः॥ (२३)

नु सप्तचत्वारिंशच्च॥

[१३]

त्वमग्रे रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे।
 त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खयस्त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना॥ आ वो
 राजानमध्वरस्यं रुद्रं होतारं सत्ययज्ञं रोदस्योः। अग्निं पुरा
 तनयिबोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम्॥ अग्निर्होता निषंसादा
 यजीयानुपस्थे मातुः सुरभावुं लोके। युवां कविः पुरुनिष्ठ - (२४)

ऋतावां धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः॥ साध्वीमकर्देववीतिं नो
 अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम् गुह्याम्। स आयुरागांश्चसुरभिर्वसानो
 भद्रामकर्देवहूतिं नो अद्य॥ अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा
 रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सुद्यो जज्ञानो विहीमिद्धो अख्यदा रोदसी
 भानुना भात्यन्तः॥ त्वे वसूनि पूर्वणीक (२५)

होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः। क्षामेव विश्वा भुवनानि
 यस्मिन्त्सं सौभगानि दधिरे पावके॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम्
 विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्रे कामाय येमिरे॥ अश्याम तं
 काममग्रे तवोत्यश्याम रयिं रयिवः सुवीरम्। अश्याम वाजमभि

वाजयन्तोऽश्यामं द्युम्नमजराजरं ते॥ श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्नें
द्युमन्तमाभर। (२६)

वसो पुरुस्पृहं रयिम्॥ स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था
अजरेभिर्नानदद्विर्यविष्ठः। यः पावकः पुरुतमः पुरूणि
पृथून्यग्निरनुयाति भर्वन्न॥ आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निरवरेण्यः।
पुनस्ते प्राण आयति परा यक्ष्मं सुवामि ते॥ आयुर्दा अग्ने
हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेवं पुत्रमभि (२७)

रक्षतादिमम्॥ तस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचरणे। अग्ने
जनामि सुष्टुतिम्॥ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं
परि जातवेदाः। तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते
स्वाधीः॥ शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने बृहद्वि रोचसे। त्वं घृतेभिराहुतः॥
दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद् दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो
अभवद्वयोभिर्- (२८)

यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः॥ आ यदिषे नृपतिं तेज आनद्धुचि
रेतो निषिक्तं द्यौरभीकै। अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाधियं
जनयत्सूदयच्च॥ स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य
शिक्षोः। अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः॥
अग्ने सहन्तमा भर द्युम्नस्य प्रासहां रयिम्। विश्वा यश- (२९)

चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत्॥ तमग्ने पृतनासहं रयिं
 सहस्व आ भेरा त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमेतः॥
 उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे॥ स्तोमैर्विधेमाग्रयै॥ वद्मा हि
 सूनो अस्यद्वसद्वा चक्रे अग्निर्जनुषाज्मानम्॥ स त्वं न ऊर्जसन्
 ऊर्जं धा राजैव जेरवृके क्षेप्यन्तः॥ अग्न आयूरपि (३०)

पवस् आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बांधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने
 पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषं रयिं मयि॥ अग्ने
 पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान् वक्षि यक्षि च॥
 स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह। उप यज्ञं हविश्च नः॥
 अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुची रोचत आहुतः॥
 उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते। तव ज्योतींश्चर्ययः॥ (३१)

पुरुनिष्ठः पुर्वणीक भराऽभि वयोभिर्य आयूरपि विप्रः शुचिश्चतुर्दश च॥ [१४]

[देवस्य रक्षोहर्णो विभूस्त्वं सोमात्यन्यानां पृथिव्या इषे त्वाऽऽदे वाक्ते सं ते समुद्रं
 हविष्मतीरहृदे त्वमग्ने रुद्रश्चतुर्दश॥ देवस्य गम्यै हविष्मतीः पवस् एकत्रिंशत्॥ देवस्यार्चयः॥]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

आ ददे ग्रावास्यध्वरकृद् देवेभ्यो गम्भीरमिममध्वरं कृध्युत्तमेन
 पविनेन्द्राय सोमं सुषुतं मधुमन्तं पर्यस्वन्तं वृष्टिवनिमिन्द्राय

त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमातिघ्न इन्द्राय
 त्वाऽऽदित्यवन्त इन्द्राय त्वा विश्वदैव्यावते श्वात्राः स्थं वृत्रतुरो
 राधोगूर्ता अमृतस्य पत्नीस्ता देवीर्देवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहृताः सोमस्य
 पिबतोपहतो युष्माक३ (१)

सोमः पिबतु यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां
 यदुरावन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृध्यधि दात्रे वोचो
 धिषणे वीडू सती वीडयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा वा३
 हि३सिषं मा मा हि३सिष्टं प्रागपागुदगधराक्तास्त्वा दिश आ
 धावन्त्वम्ब नि ष्वर। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम
 सोमाय स्वाहा॥ (२)

युष्माक३ स्वर यत्ते नवं च॥ [१]

वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अ३शुभ्यां गर्भस्तिपूतो
 देवो देवानां पवित्रमसि येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वां कृतोऽसि
 मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो
 मनस्त्वाष्ट्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्यस्त्वा
 मरीचिपेभ्य एष ते योनिः प्राणाय त्वा॥ (३)

वाचः सप्तचत्वारि३शत्॥ [२]

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मघवन् पाहि सोममुरुष्य रायः

समिषो॑ यजस्वान्तस्ते॑ दधामि॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरु॑र्वन्तरि॒क्षः
 स॒जोषा॑ दे॒वैरवै॑रैः परै॑श्चान्तर्या॒मे म॑घवन् मादयस्व॒ स्वां कृ॑तोऽसि
 मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृधि॒ विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पार्थि॒वेभ्यो॑
 मन॑स्त्वाष्टुर्वन्तरि॒क्षमन्वि॑हि॒ स्वाहा॑ त्वा सुभ॒वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा
 मरीचि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रपा॒नाय॑ त्वा॥ (४)

दे॒वेभ्यः॑ स॒प्त च॑॥ [३]

आ वा॑यो भूष शुचि॒पा उप॑ नः सु॒हस्रं॑ ते नियु॒तो विश्व॑वार।
 उपो॑ ते अ॒न्धो म॒द्यम॑यामि॒ यस्य॑ दे॒व दधि॑षे पू॒र्वपे॑यम्॥
 उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि वा॒यवे॒ त्वेन्द्र॑वायू इ॒मे सु॒ताः। उप॒ प्रयो॑भिरा
 ग॑तमिन्द॒वो वामु॑शन्ति॒ हि॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रवा॒युभ्या॑ त्वैष ते॒
 योनिः॑ स॒जोषा॑भ्यां त्वा॥ (५)

आ वा॑यो त्रि॒च॒त्वारि॑शत्॥ [४]

अ॒यं वा॑ मि॒त्रावरु॑णा सु॒तः सोम॑ ऋ॒तावृ॑धा। ममेदि॒ह श्रु॑तः
 ह॒वम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मि॒त्रावरु॑णाभ्यां त्वैष ते॒ योनि॑र् ऋ॒तायु॑-
 भ्या॑ त्वा॥ (६)

अ॒यं वा॑ वि॒श॒तिः॥ [५]

या वा॑ क॒शा मधु॑म॒त्यश्वि॑ना स॒नृता॑वती। तया॑ य॒ज्ञं मि॑मिक्षतम्।

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽस्य॒श्वि॒भ्यां॑ त्वैष॒ ते॒ योनि॒र्मा॒र्ध्वा॒भ्यां॑ त्वा॥ (७)

या वा॑म॒ष्टाद॑श॥ [६]

प्रा॒त॒र्यु॒जौ वि मु॑च्ये॒था॒म॒श्वि॑ना॒वेह॑ गच्छ॒तम्। अ॒स्य सोम॑स्य
पी॒तये॑॥ उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽस्य॒श्वि॒भ्यां॑ त्वैष॒ ते॒ योनि॒र॒श्वि॒भ्यां॑ त्वा॥ (८)

प्रा॒त॒र्यु॒जा॒वेका॑न्नवि॒ंशतिः॑॥ [७]

अ॒यं वे॒नश्चो॑दय॒त् पृ॒श्नि॑ग॒र्भा ज्योति॑र्ज॒रायू॒ रज॑सो वि॒माने॑।
इ॒मम॒पा॑ सं॒ङ्ग॒मे सूर्य॑स्य॒ शिशुं॑ न वि॒प्रां म॒तिर्भा॑ रिहन्ति॥
उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽसि॑ शण्डा॒य त्वैष॒ ते॒ योनि॑र्वी॒रता॑ पाहि॥ (९)

अ॒यं वे॒नः पञ्च॑वि॒ंशतिः॑॥ [८]

तं प्र॒त्न॒था पूर्॒व॒था वि॒श्वथे॑म॒था ज्ये॒ष्ठता॑तिं ब॒र्हिष॑द॒ सुव॑र्वि॒दं
प्रती॑ची॒नं वृ॒ज॒नं दो॑ह॒से गि॒राऽऽशुं॑ जय॑न्त॒मनु॒ यासु॑ वर्ध॑से।
उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽसि॑ मर्का॒य त्वैष॒ ते॒ योनिः॑ प्र॒जाः पा॑हि॥ (१०)

त॑ प॒ञ्चि॒ंशतिः॑॥ [९]

ये दे॒वा दि॒व्येका॑द॒श स्थ॑ पृ॒थि॒व्याम॑ध्येका॑द॒श स्थाऽप्सु॑षदो
महि॑नैका॑द॒श स्थ॑ ते दे॒वा य॒ज्ञमि॑मं जु॒षध्व॑मु॒पया॑म॒गृ॒ही॒तो-
ऽस्या॒ग्रय॑णो॒ऽसि॒ स्वा॑ग्रय॒णो जि॒न्वं य॒ज्ञं जि॒न्वं य॒ज्ञप॑तिम॒भि
स॒व॒ना पा॑हि वि॒ष्णु॒स्त्वां पा॑तु वि॒शं त्वं पा॑हीन्द्रि॒येणैष॑ ते

योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥ (११)

ये देवास्येचत्वारिंशत्॥ [१०]

त्रिंशत्रयंश्च गणिनो रुजन्तो दिव रुद्राः पृथिवीं च सचन्ते।
एकादशासौ अप्सुषदः सुत सोमं जुषन्ताः सर्वनाय विश्वे॥
उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व
यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष
ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥ (१२)

त्रिंशद् द्विचत्वारिंशत्॥ [११]

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे
यत् त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वेष ते योनिरिन्द्राय
त्वोक्थायुवे॥ (१३)

उपयामगृहीतो द्वाविंशतिः॥ [१२]

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम्।
कविं सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः॥
उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां
ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिर्ग्रये त्वा
वैश्वानराय॥ (१४)

मूर्धानं पञ्चत्रिंशत्॥ [१३]

मधुश्च॒ माध॑वश्च॒ शुक्र॑श्च॒ शुचि॑श्च॒ नभ॑श्च॒ नभ॒स्य॑श्च॒षश्चो॒र्जश्च॒
सह॑श्च॒ सह॒स्य॑श्च॒ तप॑श्च॒ तप॒स्य॑श्चो॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि॒ स॒ꣳसर्पो॑-
ऽस्य॒ꣳहस्प॒त्याय॑ त्वा॥ (१५)

मधु॑न्निꣳशत्॥ [१४]

इन्द्रा॑ग्नी॒ आ ग॑तꣳ सु॒तं गी॑र्भिर्नभो॒ वरे॑ण्यम्। अ॒स्य पा॑तं
धि॒येषि॑ता॥ उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वैष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒ग्नि-
भ्या॑ त्वा॥ (१६)

इन्द्रा॑ग्नी विꣳशतिः॥ [१५]

ओमा॑सश्च॒रष॑णीधृतो॒ विश्वे॑ दे॒वास॒ आ ग॑त। दा॒श्वाꣳसो॑
दा॒शुषः॑ सु॒तम्। उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ ए॒ष ते॒
योनि॑र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥ (१७)

इन्द्रा॑ग्नी ओमा॑सो विꣳशतिर्विꣳशतिः॥ [१६]

म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृधा॒नम॑क॒वारिं दि॒व्यꣳ शा॒समिन्द्र॑म्।
वि॒श्वा॒साह॑मव॒से नू॑त॒नायो॒ग्रꣳ स॑हो॒दामि॑ह तꣳ हु॒वेम॑॥
उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य त्वा म॒रुत्व॑न्त ए॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य
त्वा म॒रुत्व॑न्ते॥ (१८)

म॒रुत्व॑न्तꣳ षड्विꣳशतिः॥ [१७]

इन्द्रं॑ मरुत्व इ॒ह पा॑हि॒ सोमं॑ यथा॑ शा॒र्या॒ति अपि॑बः सु॒तस्य॑।

तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
 मरुत्वते॥ (१९)

इन्द्रेकान्नत्रिंशत्॥ [१८]

मरुत्वा९ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय। आ
 सिञ्चस्व जूठरे मध्व ऊर्मि त्व९ राजाऽसि प्रदिवः सुतानाम्॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
 मरुत्वते॥ (२०)

इन्द्र मरुत्वो मरुत्वानेकान्न त्रिंशदेकान्न त्रिंशत्॥ [१९]

महा९ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमा९ इवा
 स्तोमैर्वथ्सस्य वावृधे॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते
 योनिर्महेन्द्राय त्वा॥ (२१)

महानेकान्नत्रिंशतिः॥ [२०]

महा९ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अग्निः
 सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत्॥
 उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा॥ (२२)

महानृवत्पद्विंशतिः॥ [२१]

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे। उपोपेन्नु

मंघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते॥ उपयामगृहीतो-
 ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा॥ कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पांसि जन्मनी।
 तुरीयादित्य सवनं त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिवि॥ यज्ञो
 देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः। आ वोऽर्वाचीं
 सुमतिर्ववृत्त्याद॥ होश्चिद्या वरिवोवित्तरासत्॥ विवस्व आदित्यैष
 ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो
 या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि॥ (२३)

वः सप्तविंशतिश्च॥ [२२]

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः।
 वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैया धिया वामभाजः स्याम॥
 उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥ (२४)

वामं चतुर्विंशतिः॥ [२३]

अदब्धेभिः सवितः पायुभिर्द्वं शिवेभिर्द्व परि पाहि नो
 गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा मार्किर्नो अघशंस
 ईशत॥ उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥ (२५)

अदब्धेभिस्त्रयोविंशतिः॥ [२४]

हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये। स चेत्ता देवता पदम्॥
 उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥ (२६)

हिरण्यपाणिं चतुर्दश॥ [२५]

सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नम एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्यः॥ (२७)

सुशर्मा द्वादश॥ [२६]

बृहस्पतिसुतस्य त इन्दो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं
गृह्णाम्यग्ना(३)इ पत्नीवा(३)ः सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब
स्वाहा॥ (२८)

बृहस्पतिसुतस्य पञ्चदश॥ [२७]

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता
तस्य ते देव सोमेष्टयं जुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवन्तं
ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्योर्धानाः सहसोमा इन्द्राय स्वाहा॥ (२९)

हरिः षड्विंशतिः॥ [२८]

अग्न आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व
दुच्छुनाम्॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते योनिरग्रये
त्वा तेजस्वते॥ (३०)

अग्न आयूँषि त्रयोविंशतिः॥ [२९]

उत्तिष्ठन्नोजंसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः। सोममिन्द्र चमू
सुतम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते योनिरिन्द्राय

त्वौजस्वते॥ (३१)

उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः॥ [३०]

त॒रणिर्वि॑श्वद॒र्शतो॑ ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि
रोच॑नम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑
सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥ (३२)

त॒रणिर्वि॑श्वद॒र्शतिः॥ [३१]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ विश्वा॑भि॒रूतिभिः॑। भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः॥ (३३)

आ प्या॑यस्व नव॑॥ [३२]

ई॒युष्टे॑ ये पू॒र्वतरा॑मप॒श्यन् व्यु॑च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑।
अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥ (३४)

ई॒युरेका॑न्नवि॒ंशतिः॥ [३३]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्यमा॑नां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृ॒हज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं त्वा

सादयामि॥ (३५)

ज्योतिष्मती५ षट्त्रिंशत्॥ [३४]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा
शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा॥ (३६)

प्रयासाय चतुर्विंशतिः॥ [३५]

चित्तं५ सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रं तनिम्ना पशुपतिं५
स्थूलहृदयेनाग्निं५ हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मत्स्राभ्यां
महादेवमन्तःपार्श्वेनौषिष्ठहनं५ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥ (३७)

चित्तमष्टादश॥ [३६]

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं। अर्वाचीनं५ सु ते
मनो ग्रावां कृणोतु वग्नुनां॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं
एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनं॥ (३८)

आ तिष्ठ षट्त्रिंशतिः॥ [३७]

इन्द्रमिद्धरीं वहतोऽप्रतिघृष्टशवसमृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं
च मानुषाणाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते

योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ (३९)

इन्द्र॑मि॒त्रयो॑वि॒शतिः॑॥ [३८]

असा॑वि सोमं इन्द्र ते शवि॑ष्ठ धृष्ण॒वा ग॑हि। आ त्वां
पृ॒णक्ति॑न्द्रि॒यं रजः॑ सूर्यं न र॒श्मिभिः॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य
त्वा षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ (४०)

असा॑वि स॒प्तवि॑शतिः॑॥ [३९]

सर्व॑स्य प्रति॒शीव॑री भूमि॑स्त्वो॒पस्थ॒ आऽधि॑त। स्यो॒नाऽस्मै॑
सु॒षदा॑ भव॒ यच्छा॑स्मै शर्म॑ स॒प्रथाः॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वा
षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ (४१)

सर्व॑स्य षड्वि॑शतिः॑॥ [४०]

म॒हा॑ इन्द्रो वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु। स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑
करोतु॑ ह॒न्तु पा॒प्मानं॑ योऽस्मान् द्वेष्टि॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वा
षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ (४२)

सर्व॑स्य म॒हान्ध॑ष्ट्वि॑शतिः षड्वि॑शतिः॑॥ [४१]

स॒जोषा॑ इन्द्र सग॑णो म॒रुद्भिः॑ सोमं पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर वि॒द्वान्।
ज॒हि शत्रू॑ र॒प मृ॒धो नुद॑स्वाऽथाभ॑यं कृणु॑हि वि॒श्वतो॑ नः॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॑य त्वा

षोडशिनै॥ (४३)

सजोषांस्त्रिंशत्॥ [४२]

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय
सूर्यम्॥ चित्रं देवानामुदङ्गादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः।
आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्च॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्।
युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेम॥ दिवं गच्छ
सुवः पत रूपेण (४४)

वो रूपमभ्येमि वयंसा वयः। तुथो वो विश्ववेदा वि भजतु
वर्षिष्ठे अधि नाकै॥ एतत् ते अग्ने राध ऐति सोमच्युतं तन्मित्रस्य
पथा नयर्तस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा सुविता
नयन्तीर्ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं पितृमन्तं पैतृमत्यं
सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैरस्मद्वात्रा
देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतानवहायास्मान् देवयानेन
पथेत सुकृतां लोके सीदत तन्नः सःस्कृतम्॥ (४५)

रूपेण सदस्यैरष्टादश च॥ [४३]

धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः।
त्वष्टा विष्णुः प्रजयां सःरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु॥ समिन्द्र
णो मनसा नेषि गोभिः सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा

देवकृतं यदस्ति सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्॥ सं वर्चसा
पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सः शिवेन। त्वष्टा नो अत्र
वरिवः कृणो- (४६)

त्वनु माष्टु तनुवो यद्विलिष्टम्॥ यदद्य त्वां प्रयति यज्ञे
अस्मिन्नग्रे होतारमवृणीमहीह। ऋधगयाइधगुताशमिष्टाः प्रजानन्
यज्ञमुपयाहि विद्वान्॥ स्वगा वो देवाः सदनमकर्म य आजग्म
सवनेदं जुषाणाः। जक्षिवांसः पपिवांसश्च विश्वेऽस्मे धत्त
वसवो वसूनि॥ यानाऽवंह उशतो देव देवान्तान् (४७)

प्रेरय स्वे अग्रे सधस्थे। वहमाना भरमाणा हवींषि वसुं
घर्म दिवमा तिष्ठतानु॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं
गच्छ स्वाहृष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः स्वाहा देवा
गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु
यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वार्ते धाः॥ (४८)

कृणोतु तानुष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४४]

उरुं हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ। अपदे
पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित्॥ शतं ते राजन्
भिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्ठे अस्तु। बाधस्व द्वेषो निर्ऋतिं
पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत्॥ अभिष्ठितो वरुणस्य पाशो-
ऽग्नेरनीकमप आ विवेश। अपां नपात् प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे (४९)

स॒मिधं॑ यक्ष्य॒ग्ने॥ प्र॒ति ते जि॒ह्वा घृ॒तमुच्च॑रण्ये॒त्समु॒द्रे ते
हृद॑यम॒प्स्वन्तः॑। सं त्वा॑ वि॒शन्त्वोष॑धीरु॒ताऽऽपो॑ य॒ज्ञस्य॑ त्वा
य॒ज्ञप॑ते ह॒विर्भिः॑॥ सू॒क्तवा॒के न॑मोवा॒के वि॑धे॒माव॑भृथ निचङ्कुण
निचे॒रुर॑सि निचङ्कुणा॒व दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽया॒डव॒ मर्त्यै॑र्म॒र्त्यकृ॑तमु॒रोरा
नो॑ दे॒व रि॒षस्पा॑हि सुमि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः (५०)

सन्तु दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्योऽस्मान् द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मो
देवी॑राप ए॒ष वो॒ गर्भ॑स्तं वः सु॒प्री॒तः सु॒भृत॑मकर्म दे॒वेषु॑ नः सु॒कृतो॑
ब्रू॒तात् प्र॒तियु॑तो वरु॒णस्य॒ पाशः प्र॒त्यस्तो॑ वरु॒णस्य॒ पाश॑ ए॒धो-
ऽस्ये॒धिषी॑महि॒ समि॑द॒सि तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धे॒ह्यपो॑ अन्व॒चारि॑षः
रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वाः अ॒ग्न आ॒गमं॒ तं मा॒ सः सृ॒ज
वर्च॑सा॥ (५१)

दमे॑दम् ओष॑धय॒ आ षट् च॑॥ [४५]

यस्त्वा॑ हृ॒दा की॒रिणा॒ मन्य॑मानोऽम॒र्त्य म॒र्त्यो जो॑ह॒वीमि॑।
जात॑वेदो यशो॑ अ॒स्मासु॑ धेहि प्र॒जाभि॑र॒ग्ने अ॒मृत॑त्वम॒श्याम्॥ यस्मै॒
त्वः सु॒कृते॑ जातवेद उ॒ लोक॑म॒ग्ने कृ॒णवः॑ स्यो॒नम्। अ॒श्विनः॑ स
पु॒त्रिणं॑ वी॒रव॑न्तं गोम॑न्तः र॒यिं न॑शते स्व॒स्ति॥ त्वे सु॑ पु॒त्र शव॑सो-
ऽवृ॒त्रन् काम॑कातयः। न त्वामि॒न्द्राति॑ रिच्यते॥ उ॒क्थउ॑क्थे सोम॒
इन्द्र॑ ममाद नी॒थेनी॑थे म॒घवा॑नः (५२)

सुतासः। यदी॑ स॒बाधः॑ पि॒तरं॑ न पु॒त्राः स॑मा॒नद॑क्षा॒ अव॑से॒
हव॑न्ते॥ अ॒ग्रे र॑से॒न तेज॑सा॒ जात॑वेदो॒ वि रौच॑से। र॒क्षोहा॑-
ऽमी॒वचा॑तनः॥ अ॒पो अ॒न्व॒चारि॑षु॒ रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वा॒
अ॒ग्र आ॑ऽगमं॒ तं मा॒ स॒ सृ॒ज॒ वर्च॑सा॥ वसु॑र्वसु॒पति॑रु॒हिक॑मस्य॒ग्रे
वि॒भाव॑सुः। स्याम॑ ते सुम॒ताव॑पि॥ त्वाम॑ग्रे वसु॒पतिं॑ वसू॒नाम॑भि प्र
म॑न्दे (५३)

अध्व॑रेषु॒ राज॑न्। त्वया॒ वाजं॑ वाज॒यन्तो॑ जयेमा॒भि ष्या॑म
पृथ॑सु॒तीर्म॑त्या॒नाम्। त्वाम॑ग्रे वाज॒सात॑मं॒ विप्रा॑ वर्ध॒न्ति सु॑ष्टु॒तम्।
स नो॑ रास्व सु॒वीर्य॑म्॥ अ॒यं नो॑ अ॒ग्निर्व॑रिवः कृ॒णोत्व॒यं मृधः॑
पु॒र ए॑तु प्रभि॒न्दन्। अ॒य॒ शत्रू॑ञ्जयतु ज॒र्ह॒षाणो॑ऽयं वाजं॑ जयतु
वाज॑सातौ॥ अ॒ग्निना॒ऽग्निः समि॑ध्यते क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॑वा॥ ह॒व्य॒वाइ॑
जुह्वा॑स्यः॥ त्व॒ ह्य॑ग्रे अ॒ग्निना॒ विप्रो॑ विप्रे॒ण स॒न्ध॒स्ता। सखा॑
सखा॑ समि॒ध्यसे॑॥ उद॑ग्रे शुच॑य॒स्तव॒ वि ज्योति॑षा॥ (५४)

मघ॑वानं म॒न्दे ह्य॑ग्रे चतु॑र्दश च॥ [४६]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न् ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तो॑ऽग्नौ
वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधते॒दमु॑ नो भवि॑ष्यति॒ यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑

तदग्निर्न्यकामयत् तेनापाक्रामत् तद्देवा विजित्यावरुरुत्समाना
अन्वायन् तदस्य सहसाऽदिथ्सन्त सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्बुधस्य
रुद्रत्वं यदश्वशीयत् तद् (१)

रज्जुतः हिरण्यमभवत् तस्माद्रज्जुतः हिरण्यमदक्षिण्यमश्रुजः
हि यो बरुहिषि ददाति पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति तस्माद्बुरुहिषि
न देयः सोऽग्निरब्रवीद्भाग्यसान्ध्यं व इदमिति पुनराधेयं ते
केवलमित्यब्रुवन्नृध्रुवत् खलु स इत्यब्रवीद्यो मद्देवत्यमग्निमादधाता
इति तं पूषाऽऽधत्त तेन (२)

पूषाऽऽधोत् तस्मात् पौष्णाः पशवं उच्यन्ते तं त्वष्टाऽऽधत्त
तेन त्वष्टाऽऽधोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशवं उच्यन्ते तं मनुराऽधत्त
तेन मनुराधोत् तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते तं धाताऽऽधत्त तेन
धाताऽऽधोत्संवत्सरो वै धाता तस्मात्संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र
जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिं वेद- (३)

धोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति भागधेयं वा
अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्रावोद्वास्य
पुनरा दधीत भागधेयेनैवैनः समर्धयत्यथो शान्तिरेवास्यैषा
पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य नक्षत्रं यत्पुनर्वसू स्वायामेवैनं
देवतायामाधाय ब्रह्मवर्चसी भवति दर्भैरा दधात्ययातयामत्वाय
दर्भैरा दधात्यद्ध्य एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः

पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवरुध्याऽ-
ऽधत्ते॥ (४)

अर्शायत् तत् तेन वेदं दुर्भेः पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते पञ्चकपालः
पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तोः पशवो यज्ञमेव पशून् व रुन्धे
वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा
ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन् पङ्क्तौ याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः
पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव वीरं निरवदायाग्निं पुनरा (५)

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते ज्यायो भागधेयं
निकामयमानो यदाग्नेयः सर्वं भवति सैवास्यर्धिः सं वा
एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते स वाचः सः सृष्टां
यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो भवन्ति वाचो विधृत्यै
यजमानस्यापराभावाय (६)

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांशु यजति यथा वामं वसुं
विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराहं यथा
वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा
प्रयाजेन वर्षद्गरोत्यायतनादेव नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशवं
एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती (७)

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति कृतयजुः

सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न यजुः कर्तव्यमित्यथो
 खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ
 पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टोऽनङ्घ्रान्
 पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं
 जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं तत् (८)

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
 तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं
 चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमाच्छति
 यजमानः॥ (९)

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती ततः पट्विश्वः॥ [२]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा। उपस्थे ते देव्यदिते-
 ऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं
 पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः॥ त्रिंशद्धाम वि राजति वाक्पतङ्गाय
 शिश्रिये। प्रत्यस्य वह द्युभिः॥ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना।
 व्यख्यन्महिषः सुवः॥ यत् त्वा (१०)

क्रुद्धः परोवप मन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्ने तत्
 तव पुनस्त्वोदीपयामसि॥ यत् ते मन्युपरोप्तस्य पृथिवीमनु
 दध्वसे। आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन्॥
 मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।

बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्॥ सप्त ते
अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त (११)

ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त
योनीरा पृणस्वा घृतेन॥ पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्र इषाऽऽयुषा।
पुनर्नः पाहि विश्वतः॥ सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया।
विश्वप्सिन्धया विश्वतस्परि॥ लेकः सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या
आज्यं जुषाणा वियन्तु केतुः सकेतः सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं
जुषाणा वियन्तु विवस्वा५ अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यं
जुषाणा वियन्तु॥ (१२)

त्वा जिह्वाः सप्त सुकेतस्ते नृन्योदश च॥ [३]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव पृथिवीमन्नाद्यं
नोपानमथ्यैतं (१३)

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यथ्सर्पराज्ञिया
ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो अस्यामेवैनं
प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै तत्
पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते मन्युपरोत्स्येत्याह

देवताभिरे- (१४)

वैन॑ सं भ॑रति वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते
बृह॑स्पति॒वत्य॑र्चोप॑ तिष्ठते ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॑स्पति॒र्ब्रह्म॑णैव य॒ज्ञः
सं द॑धाति विच्छि॑न्नं य॒ज्ञः समि॑मं द॑धा॒त्वित्या॑ह सन्त॑त्यै वि॒श्वे दे॒वा
इ॒ह मा॑दयन्ता॒मित्या॑ह सन्त॑त्यैव य॒ज्ञं दे॒वेभ्योऽनु॑ दिशति स॒प्त ते
अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा - (१५)

इत्या॑ह स॒प्तस॑प्त वै स॒प्तधाऽग्नेः॑ प्रि॒यास्त॑नुवस्ता ए॒वाव
रु॒न्धे पुन॑रूर्जा स॒ह र॒य्येत्य॑भितः पुरो॒डाश॑माहुती जुहोति
यज॑मानमे॒वोर्जा च॑ र॒य्या चो॑भयतः परि॑ गृह्णात्यादित्या वा
अ॒स्माल्लो॑कादमुं लो॒कमा॑यन्तेऽमु॒ष्मिल्लो॑के व्य॑तृष्यन्त इ॒मं लो॒कं
पुन॑रभ्यवेत्या॒ग्निमा॑धायै॒तान् हो॑मानजुहवुस्त आ॒र्ध्रुवन्॑ ते सु॒वर्गं
लो॒कमा॑यन् यः प॑रा॒चीनं॑ पुनरा॒धेया॑द॒ग्निमा॑दधी॒त स ए॒तान्
होमा॑ञ्जुहया॒द्यामे॒वाऽऽदि॒त्या ऋ॒द्धिमा॑र्ध्रुवन् तामे॒वध्नो॑ति॥ (१६)

ए॒तमे॒व जि॒ह्वा ए॒तान् पञ्च॑विंशतिश्च॥ [४]

उ॒प॒प्र॒यन्तो॑ अध्व॒रं म॒न्त्रं वो॑चेमा॒ग्नयै॑। आ॒रे अ॒स्मे च॑
शृ॒ण्व॒ते॥ अ॒स्य प्र॒त्नाम॑नु द्युत॑ः शु॒क्रं दु॑दुहे अ॒ह॒यः। प॒यः
स॒हस्र॑सामृषि॑म्॥ अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत् प॑तिः पृथि॒व्या अ॒यम्।
अ॒पाः रे॒ताः सि॑ जिन्वति॥ अ॒यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॑रु॒होता॑
यजि॑ष्ठो अध्व॒रेष्वी॒ड्यः। यम॑प्र॒वानो॑ भृ॒गवो॑ विरु॒चुर्व॑नेषु चि॒त्रं

विभुवँ वि॒शेवि॑शे॥ उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हुव॒ध्या (१७)

उ॒भा रा॑ध॒सः स॒ह मा॑द॒य॒ध्यै॑॥ उ॒भा दा॒ता रा॑वि॒षा॒ रं॒यी॒णामु॑भा
वा॒ज॒स्य सा॒तये॑ हुवे वा॒म्॥ अ॒यं ते॒ योनि॑र॒ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो
अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्र॒ आ रो॑हा॒था नो॑ वर्ध॒या र॒यिम्॥ अ॒ग्र
आयू॑र॒षि प॑वस॒ आ सु॒वोर्ज॑मि॒षं च॒ नः। आ॒रे बा॑ध॒स्व दु॒च्छुना॑म्॥
अ॒ग्रे प॑व॒स्व स्व॑पा॒ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॒त्पोष॑र॒ र॒यिं (१८)

म॒यि॑॥ अ॒ग्रे पा॑वक रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ दे॒व जि॒ह्वया॑॥ आ दे॒वान्
व॑क्षि॒ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पा॒वक दी॑दिवोऽ॒ग्रे दे॒वा इ॒हाऽऽव॑ह। उ॒प
य॒ज्ञर॑ ह॒विश्च॑ नः॥ अ॒ग्निः शुचि॑व्रततमः शुचि॑र्विप्रः शुचिः॑ क॒विः।
शुची॑ रोचत॒ आहु॑तः॥ उद॑ग्रे शुच॑य॒स्तव॑ शु॒क्रा भ्राज॑न्त ईरते। तव॒
ज्योती॑र॒ष्ट्यर्च॑यः॥ आ॒युर्दा अ॑ग्रेऽस्यायु॑र्मे (१९)

दे॒हि वर्चो॑दा अ॒ग्रेऽसि॑ वर्चो॑ मे दे॒हि त॒नूपा अ॑ग्रेऽसि॑ त॒नुवँ॑
मे पा॒ह्यग्रे॑ यन्मे॑ त॒नुवा॑ ऊ॒नं त॒न्म आ पु॑ण॒ चित्रा॑वसो स्व॒स्ति ते॑
पा॒र॒म॒शीये॒न्धा॒नास्त्वा श॒तर॑ हि॒मा द्यु॑मन्तः॒ समि॑धीमहि वय॑स्वन्तो
वय॑स्कृतं॒ यश॑स्वन्तो यश॑स्कृतं॒ सु॒वीरा॑सो अदा॑भ्यम्। अ॒ग्रे
स॒प॒त्न॒द॒म्भ॒नं व॑र्षि॒ष्ठे अधि॑ नाके॑॥ सं त्वम॑ग्रे सूर्य॑स्य॒ वर्च॑साऽग॒थाः
समृ॑षी॒णा इ॒ स्तुते॒न सं प्रि॒येण॒ धाम्ना॑। त्वम॑ग्रे सूर्य॑वर्चा॒ असि॑ सं

मामायुषा वर्चसा प्रजया सृज॥ (२०)

आहुवर्च्यै रयिं मे वर्चसा सप्तदश च॥ [५]

सं पश्यामि प्रजा अहमिदं प्रजसो मानवीः। सर्वा भवन्तु नो
गृहे॥ अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो भक्षीय सहः स्थ
सहो वो भक्षीयोरजः स्थोजं वो भक्षीय रेवंती रमध्वमस्मिँल्लोके-
ऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात
बह्वीर्मे भूयास्त (२१)

संहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽगौपत्येनाऽ-
ऽरायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥
उप त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्। नमो भरन्त एमसि।
राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम्। वर्धमानः स्वे दमे॥
स नः पितेव सूनवेऽग्ने सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥
अग्ने (२२)

त्वं नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥ तं त्वां
शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्राय नूनमीमहे सखिभ्यः॥ वसुरग्निरवसुश्रवाः।
अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मां पश्यत
रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः
स्योना माऽऽविंशतेरा मदः। सहस्रपोषं वः पुष्यासं (२३)

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तथ्संवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य

धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचोदया॑त्॥ सो॒मान॒ꣳ स्वर॑णं कृणुहि
 ब्र॒ह्मण॑स्पते। क॒क्षीव॑न्तं य औ॒शिज॑म्॥ क॒दा च॑न स्त॒रीर॑सि नेन्द्रं
 सश्च॑सि दा॒शुषे॑। उ॒पोपे॑न्नु म॒घव॑न् भूय॒ इन्नु ते॑ दानं देवस्य पृच्यते॥
 परि॑ त्वाऽग्ने॒ पुरं॑ वयं विप्र॑ꣳ सहस्य धीमहि। धृष॑द्वर्णं दि॒वेदि॑वे भे॒त्तारं॑
 भङ्गु॑रावतः॥ अ॒ग्ने गृ॑हपते सु॒गृह॑पतिर॒हं त्वया॑ गृ॒हप॑तिना भूयासꣳ
 सु॒गृह॑पतिर्मया त्वं गृ॒हप॑तिना भूयाः श॒तꣳ हि॒मा॒स्तामा॑शिष॒मा शा॑से
 तन्त॑वे ज्योति॑ष्मतीं॒ तामा॑शिष॒मा शा॑सेऽमुष्मे॒ ज्योति॑ष्मतीम्॥ (२४)

भूयास्त॒ स्वस्तये॑ऽग्ने॒ पुष्या॑सं धृष॑द्वर्णमेका॒न्नत्रि॑ꣳशच्च॥ [६]

अयं॑ज्ञो वा ए॒ष यो॑ऽसा॒मोप॑प्रयन्तो॒ अध्व॑रमित्या॒ह
 स्तोम॑मे॒वास्मै॑ यु॒नक्त्यु॑पेत्या॒ह प्र॑जा वै प॒शव॑ उपे॒मं लो॒कं
 प्र॒जामे॒व प॒शूनि॑मं लो॒कमु॑पैत्यस्य प्र॒त्नाम॑नुद्यु॒तमित्या॑ह सु॒वर्गो॑
 वै लो॒कः प्र॒त्नः सु॑वर्गमे॒व लो॒कꣳ स॒मारो॑हत्य॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः
 क॒कुदि॑त्या॒ह मूर्धा॑नं- (२५)

मे॒वैन॑ꣳ स॒माना॑नां॒ करो॑त्यथो॒ देव॑लो॒कादे॒व म॑नुष्यलो॒के
 प्रति॑तिष्ठत्ययमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॑रित्या॒ह मु॒ख्यमे॒वैनं॑
 करो॑त्यु॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हुव॒ध्या इ॒त्याहौ॒जो ब॑लमे॒वाव॑ रु॒न्धेऽयं॑
 ते योनि॑र्ऋ॒त्विय॑ इत्या॒ह प॒शवो॑ वै र॒यिः प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्धे ष॒ङ्गिरु॑पं
 तिष्ठ॑ते षड्वा (२६)

ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति ष॒ङ्गिरु॑त्तराभि॒रुपं॑ तिष्ठते द्वा॒दश॑

सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति
 यथा वै पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो जीर्यति संवत्सरस्य
 परस्तादाग्निपावमानीभिरुप तिष्ठते पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो
 पुनात्येवोप तिष्ठते योगे एवास्यैष उप तिष्ठते (२७)

दम एवास्यैष उप तिष्ठते याज्ञैवास्यैषोप तिष्ठते यथा
 पापीयाञ्छेयंस आहृत्य नमस्यति तादृगेव तदायुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे
 देहीत्याहाऽऽयुर्दा ह्येष वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा
 ह्येष तनूपा अग्नेऽसि तनुवं मे पाहीत्याह (२८)

तनूपा ह्येषोऽग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे
 प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो स्वस्ति ते
 पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा एतस्यै पुरा ब्राह्मणा
 अभैषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा शतं (२९)

हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म वै देवा असुराणां
 शततरुहाः स्तृहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं
 यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति स्तृत्या अछम्बद्वारं सं त्वमग्ने सूर्यस्य
 वर्चसा गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्ने

सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते॥ (३०)

मूर्धानं वै तिष्ठत आह शतमहं पोडश च॥ [७]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः
पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भुः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो ह्येता
महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः स्थ सहो वो
भक्षीयेत्याह सहो ह्येता ऊर्जस्थोर्ज वो भक्षीये- (३१)

त्याहोर्जो ह्येता रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः
पशूनेवात्मन् रमयत इहैव स्तेतो माऽप गातेत्याह ध्रुवा एवैना
अनपगाः कुरुत इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः संहितासि
विश्वरूपीरिति वथ्समभि मृशत्युपैवैन धत्ते पशुचितमेनं कुरुते
प्र (३२)

वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते य आहवनीयमुपतिष्ठते
गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव
नि हुते गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै गायत्री तेज एवात्मन् धत्ते-
ऽथो यदेतं तृचमन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यं वा अनु द्विपादो वीराः
प्रजायन्ते य एवं विद्वान् द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठत - (३३)

आऽस्य वीरो जायत ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मां पश्यतेत्याहा-
ऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तथ्संवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसूत्यै सोमान्
स्वरणमित्याह सोमपीथमेवाव रुन्धे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह

ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे कदा च न स्तरीरसीत्याह न स्तरीः रात्रिं वसति (३४)

य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते परिं त्वाऽग्ने पुरं वयमित्याह परिधिमेवैतं परिं दधात्यस्कन्दायाग्रे गृहपत इत्याह यथायजुरेवैतच्छतः हिमा इत्याह शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शांसे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शांसेऽमुष्मे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति॥ (३५)

ऊर्जं वो भक्षीयेति प्र गार्हपत्यमुपतिष्ठते वसति ज्योतिष्मतीमेकान्निःशब्दः॥ [८]

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं तस्यैव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने प्रजननं हि वा अग्निरथौषधीरन्तंगता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव प्रातस्तनेन जनयति तद्रेतः सिक्तं न त्वष्ट्राऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः सिक्तस्य (३६)

त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुपं तिष्ठते रेतस एव सिक्तस्य बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति य एवं

विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां तेऽसुरा यद्देवानां
वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह (३७)

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी
रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निं स्तवाम स नः स्तुतः पशून्
पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया अध्यहरभि
पशून्निर्जत् ते देवाः पशून् वित्वा कामा अकुर्वत् य एवं
विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवत्या- (३८)

दित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमैत्सोऽमुं लोकं गत्वा पुनरिमं
लोकमभ्यध्यायत्स इमं लोकमागत्य मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव
ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निं स्तवानि स मां स्तुतः
सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सोऽग्निमस्तौत्स एनं स्तुतः सुवर्गं
लोकमगमयद्य - (३९)

एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति सर्वमायुरेत्यभि
वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते यथा खलु वै
श्रेयान्भ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः
स हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च पापीयाश्चासाते
ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्यन्- (४०)

नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव तमंस्तरत्युपस्थेयोऽग्नी(३)र्नोप-
स्थेया(३) इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं याचति स इन्वै

तमुपा॑र्च्छत्यथ॒ को दे॒वान॑ह॒र॒ह॒र्याचि॑ष्यतीति॒ तस्मा॑न्नोप॒स्थेयोऽथो॑
खल्वा॑हुरा॒शिषे॑ वै कं यज॑मानो यजत॒ इत्ये॑षा खलु॒ वा (४१)

आहि॑ताग्नेरा॒शीर्य॑दग्निमु॒पति॑ष्ठते॒ तस्मा॑दुप॒स्थेयः प्र॒जा-
प॑तिः प॒शून॑सृजत॒ ते सृ॒ष्टा अ॑होरा॒त्रे प्रावि॑शन् ताञ्छन्दो॑-
भि॒रन्वि॑द्वि॒न्द॒द्यच्छ॑न्दो॒भिरु॑पतिष्ठते॒ स्वमे॒व तदन्वि॑च्छति॒ न तत्र॑
जा॒म्य॑स्तीत्या॒हुर्योऽह॑र॒हरु॑पतिष्ठत॒ इति॒ यो वा अ॒ग्निं प्र॑त्यङ्मु॒पति॑ष्ठते
प्रत्ये॑नमोषति॒ यः परा॑ङ् विष्व॑ङ् प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रेति॒ कवा॑तिर्यङ्मि॒वोप॑
तिष्ठेत् नैनं॑ प्र॒त्योष॑ति॒ न विष्व॑ङ् प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रेति॥ (४२)

सिक्तस्य॑ सह भवति॒ यो यत्खलु॒ वै प॒शुभि॑स्त्रयो॑दश च॥ [९]

मम॒ नाम॑ प्रथ॒मं जा॑तवेदः पि॒ता मा॒ता च॑ दधतुर्यदग्ने॑। तत्त्वं
बि॒भृहि॑ पुन॒रा मदै॑तोस्तवा॒हं नाम॑ बिभराण्यग्ने॥ मम॒ नाम॒ तव॑ च
जातवेदो॒ वास॑सी इव वि॒वसा॑नौ॒ ये चरा॑वः। आयु॑षे त्वं जी॒वसे॑
व॒यं यथा॑यथं वि परि॑ दधावहे पुन॒स्ते॥ नमो॑ऽग्नयेऽप्रति॒विद्धाय॑
नमो॑ऽना॒धृष्टाय॑ नमः॒ सम्राजै॑। अषा॑ढो (४३)

अ॒ग्निर्बृ॑हद्वया विश्व॒जि॒त्सह॑न्त्यः श्रेष्ठो॑ गन्ध॒र्वः॥ त्वत्पि॑तारो अग्ने
दे॒वास्त्वामा॑हुतय॒स्त्वद्वि॑वाचनाः। सं मा॒मायु॑षा सं गौ॒पत्ये॑न सुहि॑ते
मा धाः॥ अ॒यम॒ग्निः श्रेष्ठ॑तमोऽयं भग॑वत्तमोऽयं स॒हस्र॑सात॒मः।
अ॒स्मा अ॑स्तु सु॒वीर्य॑म्॥ मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यं॑ विच्छि॒न्नं य॒ज्ञं
समि॑मं द॒धातु॑। या इ॒ष्टा उ॒षसो॑ नि॒मृच॑श्च ताः सं द॒धामि॑ ह॒विषा॑

घृतेन॥ पर्यस्वतीरोषधयः (४४)

पर्यस्वद्वीरुधां पर्यः। अपां पर्यसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र स॥
सृज॥ अग्ने॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॑ तच्छुकेयं॑ तन्मे॑ राध्यताम्॥
अग्नि॑ होतारमिह॑ त॥ हुवे॑ देवान् यज्ञिया॑निह॑ यान् हवामहे॥ आ
यन्तु॑ देवाः सु॒मन॒स्यमा॑ना वियन्तु॑ देवा ह॒विषो॑ मे अस्य॥ कस्त्वा॑
युनक्ति॑ स त्वा॑ युनक्तु॑ यानि॑ घ॒र्मे क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ (४५)

वेधसः॑। पूष्णस्तान्यपि॑ व्रत इन्द्रवा॒यू विमु॑ञ्चताम्॥ अभि॑न्नो
घ॒र्मो जी॒रदा॑नुर्यत॒ आत्त॒स्तद॑गन् पुनः॑। इ॒ध्मो वेदिः॑ परि॒धय॑श्च॒ सर्वे॑
य॒ज्ञस्याऽऽयु॑रनु॒ सं च॑रन्ति॥ त्रय॑स्त्रि॒श॒त्तन्त॑वो॒ ये वि॑त॒त्रिरे॒ य इ॒मं
य॒ज्ञः स्व॒धया॑ ददन्ते॒ तेषां॑ छि॒न्नं प्रत्ये॒तद॑धामि॒ स्वाहा॑ घ॒र्मो दे॒वाः
अप्ये॑तु॥ (४६)

अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

वैश्वान॒रो न ऊ॒त्याऽऽप्र॑ यातु परावतः॑। अ॒ग्निरु॒क्थेन॑ वाह॑सा॥
ऋ॒तावा॑नं॒ वैश्वान॒रमू॒तस्य॑ ज्योति॑षस्पतिम्॥ अज॑स्रं घ॒र्ममी॑महे॥
वैश्वान॒रस्य॑ द॒सना॑भ्यो बृह॑दरि॒णादे॒कः स्व॒पस्य॑या क॒विः। उ॒भा
पि॒तरा॑ म॒हय॑न्नजायता॒ग्निर्द्या॑वापृथि॒वी भूरि॑रेतसा॥ पृ॒ष्ठो दि॒वि पृ॒ष्ठो
अ॒ग्निः पृ॒थिव्यां॑ पृ॒ष्ठो वि॒श्वा ओष॑धी॒रा वि॑वेश। वैश्वान॒रः सह॑सा
पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः स नो॑ दि॒वा स॑ (४७)

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न गोपा

इर्यः परिज्मा। वैश्वानरं ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान् आ रोदसी अपृणा जायमानः। त्वं
देवाः अभिशस्तेरमुश्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने
मघवत्सु धारयानामि क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। वयं जयेम शतिनं
सहस्रिणं वैश्वानरं (४८)

वाजमग्ने तवोतिभिः॥ वैश्वानरस्यं सुमतौ स्याम राजा हिकं
भुवनानामभिश्चीः। इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते
सूर्येण॥ अव ते हेडो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविभिः।
क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनांसि शिश्रथः कृतानि॥
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय। अथा
वयमादित्य (४९)

व्रते तवानागसो अदितये स्याम॥ दधिक्राव्णो अकारिषं
जिष्णोरश्वस्य वाजिनः॥ सुरभि नो मुखां करत् प्र ण आयूषि
तारिषत्॥ आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषा-
ऽपस्ततान। सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा
वचांसि॥ अग्निर्मूर्धा भुवः। मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायन्तो
हवामहे। आ तू न (५०)

उप गन्तन॥ या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि
दाशुषे यच्छुताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रयिं नो

धत्त वृषणः सुवीरम्॥ अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु।
 अदितिः पात्व९हंसः॥ महीम् षु मातर९ सुव्रतानामृतस्य
 पत्नीमवसे हुवेम। तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूची९ सुशर्माणमदिति९
 सुप्रणीतिम्॥ सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहस९ सुशर्माणमदिति९
 सुप्रणीतिम्। दैवीं नाव९ स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा रुहेमा
 स्वस्तये॥ इमा९ सु नावमाऽरुह९ शतारित्रा९ शतस्फ्याम्।
 अच्छिद्रां पारयिष्णुम्॥ (५१)

दिवा स संहन्निणं वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहस९ सुशर्माणमेकान्रवि९शतिश्च॥ ————— [११]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

सं त्वां सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च। बृहस्पतिप्रसूतो
 यजमान इह मा रिषत्॥ आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि
 हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्म९ सत्यौजाः सहोऽसि
 सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः
 सहस्व पृतन्यतः। सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽ-
 ऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायु- (१)

रसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽभि घोरयामि तस्य ते भक्षीय
 पश्चानां त्वां वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि

पश्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 पश्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 पश्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय (२)

धर्त्राय गृह्णामि
 विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 सुवीर्याय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा
 गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि भूरस्माकं हविर्देवानांमशिषो
 यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि कामाय त्वा
 गृह्णामि॥ (३)

सत्यायुरोजसे यन्त्राय त्रयस्त्रिंशच्च॥

[१]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयासं
 धीरश्चेत्ता वसुविदुग्रोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयास-
 मुग्रश्चेत्ता वसुविदभिभूरस्यभिभूरहं संजातेषु भूयास-
 मभिभूश्चेत्ता वसुविद्युनज्मिं त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे
 जातवेदः। इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योर्जीवेम बलिहृतौ
 वयं तौ॥ यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्या- (४)

द्यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विंष्णो। तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं
 दधामि निर्ऋत्या उपस्थे। भूर्भुवः सुवुरुच्छुष्मो अग्ने यजमानायैधि
 निशुष्मो अभिदासते। अग्ने देवैद्ध मन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते
 होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय मनोऽसि
 प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽविश वागस्यैन्द्री संपत्क्षयणी (५)

वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविश
 वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु
 ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु
 वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मां प्रीताः प्रीणन्तु
 शरदमृतूनां प्रीणामि सा मां प्रीता प्रीणातु
 हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मां प्रीतौ प्रीणीता-
 मग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासम-
 ग्रेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासं (६)

दब्धिरस्यदब्धो भूयास-
 ममुं दभेयमग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
 मिन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययैन्द्रियाव्यन्नादो भूयास-
 मिन्द्रस्याहं देवयज्ययैन्द्रियावी भूयासं
 महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमग्नेः स्विष्टकृतोऽहं
 देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम्॥ (७)

अग्निर्मा दुरि॑ष्टात् पातु सवि॑ताऽघश॑साद्यो मेऽन्ति॑ दूरे॑-
 ऽराती॑यति॒ तमे॑तेन॑ जेष॑ सु॒रूपव॑र्षवर्ण॑ एही॒मान् भ॑द्रान्
 दुर्या॑ अ॒भ्येहि॑ मामनु॑व्रता न्यु शी॒रूपाणि॑ मृ॒द्धमि॑ड ए॒ह्यदि॑त
 एहि॑ सर॑स्वत्येहि॑ रन्ति॑रसि॒ रम॑तिरसि॒ सूनर्य॑सि जुष्टे॒ जुष्टि॑
 तेऽशी॒योप॑हृत उप॒ह्वं (८)

तेऽशी॒य सा मे॑ स॒त्याशी॒रस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ भूया॒दरे॑डता॒ मन॑सा
 तच्छ॑केयं य॒ज्ञो दि॒व रो॑हतु य॒ज्ञो दि॒व गच्छ॑तु यो दे॒वयानः॑
 पन्था॑स्तेन॑ य॒ज्ञो दे॒वा अप्ये॑त्व॒स्मास्वि॑न्द्र इन्द्रि॒यं द॑धात्व॒स्मान्नाय॑
 उ॒त य॒ज्ञाः स॑चन्ताम॒स्मासु॑ सन्त्वा॒शिषः॑ सा नः॑ प्रि॒या सु॒प्रतू॑र्तिर्म॒घोनी॑
 जुष्टि॑रसि जुषस्व॑ नो जुष्टा॑ नो- (९)

ऽसि जुष्टि॑ ते गमे॒यं मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यं॑ विच्छि॑न्नं
 य॒ज्ञं स॑मि॒मं द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं नो॑ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह
 मा॑दयन्ताम्॥ ब्र॒ध्र पि॒न्वस्व॑ दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि कुर्व॑तो मे॒
 मोप॑दसत् प्र॒जाप॑तेर्भा॒गोऽस्य॑ूर्ज॒स्वान् पय॑स्वान् प्राणा॒पानौ मे॑
 पा॒हि स॑मानव्या॒नौ मे॑ पा॒ह्युदा॑नव्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यक्षि॑तोऽस्य॒क्षित्यै॑ त्वा
 मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ल्लो॒के॥ (१०)

उप॒ह्वं जुष्टा॑ नस्त्वा षट् च॥ [३]

ब॒र॒हिषो॑ऽहं दे॒वय॑ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भूयासं॒ नरा॑श॒संस्या॑हं
 दे॒वय॑ज्यया॑ पशु॒मान् भूया॑सम॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं दे॒वय॑ज्यया॑ऽ-

ऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमग्नेरहमुज्जितिमनूजैषः सोमस्या-
हमुज्जितिमनूजैषमग्नेरहमुज्जितिमनूजैषमग्नीषोमयोरहमुज्जितिमनूजैष-
मिन्द्राग्नियोरहमुज्जितिमनूजैषमिन्द्रस्याहमु- (११)

ज्जितिमनूजैषं महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूजैषमग्नेः स्विष्टकृतो-
ऽहमुज्जितिमनूजैषं वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्। अथा
सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः॥ उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म
देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥
एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो (१२)

वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥ रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां
गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतंशेन त्वा सूर्यो देवतां
गमयतु वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा यानि
परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्वाग्धान्
देवतासु॥ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयः
सोमस्याहं देवयज्यया (१३)

सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाः रूपं
पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया
मिथुनेन प्र भूयासं वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्मासि करुणमसि
क्रियासः सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवन्तं कुलायिनः

रायस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑ वे॒दो द॑दातु वा॒जिनम्॑॥ (१४)

इन्द्र॑स्या॒हमिन्द्र॑वन्तः सोम॑स्या॒हं दे॒वय॑ज्यया चतु॑श्चत्वारि॑शच्च॥ [४]

आ प्या॑यतां ध्रु॒वा घृ॑तेन॒ यज्ञं य॑ज्ञं प्रति॑ दे॒वय॑ज्यः।
सूर्या॑या ऊ॒धोऽदि॑त्या उ॒पस्थ॑ उ॒रुधा॑रा पृथि॒वी य॑ज्ञे अ॒स्मिन्॥
प्र॒जाप॑तेर्वि॒भान्नाम॑ लो॒कस्तस्मि॑स्त्वा दधामि॒ सह॑ यज॑मानेन॒
सद॑सि॒ सन्मे॑ भूयाः॒ सर्व॑मसि॒ सर्व॑ मे भूयाः॒ पूर्ण॑मसि॒ पूर्णं॑ मे भूया॒
अक्षि॑तमसि॒ मा मे॑ क्षेष्ठाः॒ प्राच्या॑ दि॒शि दे॒वा ऋ॒त्विजो॑ मार्ज॑यन्तां
दक्षि॑णायां (१५)

दि॒शि मासाः॑ पि॒तरो॑ मार्ज॑यन्तां प्र॒तीच्या॑ दि॒शि गृ॒हाः
प॒शवो॑ मार्ज॑यन्ता॒मुदी॑च्यां दि॒श्याप॑ ओष॑धयो वन॒स्पत॑यो
मार्ज॑यन्ता॒मूर्ध्वाया॑ दि॒शि य॑ज्ञः स॒वत्स॑रो य॒ज्ञप॑तिर्मा॒र्जय॑न्तां
विष्णोः॑ क्रमो॑ऽस्यभि॒माति॑हा गा॒यत्रे॑ण छन्द॑सा पृथि॒वीमनु॑ वि
क्रमे॑ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो विष्णोः॑ क्रमो॑ऽस्यभि॒शस्ति॑हा त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑साऽन्तरि॑क्षमनु॑ वि क्रमे॑ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो विष्णोः॑
क्रमो॑ऽस्यरा॒तीय॑तो ह॒न्ता जा॑ग॒तेन॑ छन्द॑सा दि॒वमनु॑ वि क्रमे॑
निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो विष्णोः॑ क्रमो॑ऽसि शत्रू॒यतो॑ ह॒न्ताऽऽनु॑ष्टु॒भेन॑
छन्द॑सा दि॒शोऽनु॑ वि क्रमे॑ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मः॥ (१६)

दक्षि॑णायां द्वि॒ष्मो विष्णो॑रेका॒न्नत्रि॑शच्च॥ [५]

अगन्म सुवः सुवरगन्म सन्दृशस्ते मा छिंत्सि यत्ते तपस्तस्मै
 ते माऽऽवृक्षि सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा
 असि वर्चो मयि धेहीदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवो-
 ऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स
 यं द्विष्मः। (१७)

सं ज्योतिषाऽभूवमैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं मया
 प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो अग्ने मे
 दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासं वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासमग्र
 आयूषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥
 अग्ने पवस्व स्वपां अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। (१८)

दधत् पोषं रयिं मयि। अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया
 गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतं
 हिमास्तामाशिषमा शांसे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशांसे-
 ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीं कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्वग्रे व्रतपते
 व्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि यज्ञो बभूव स आ (१९)

बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो
 अस्मां अधिपतीन् करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥ गोमां
 अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवत्संखा सदमिदप्रमृष्यः। इडावां एषो
 असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥ (२०)

यथा॒ वै संमृत॑सो॒मा ए॒वं वा ए॒ते संमृत॑य॒ज्ञा यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ
कस्य॒ वाहं दे॒वा य॒ज्ञमा गच्छ॑न्ति॒ कस्य॑ वा॒ न ब॑हूनां यज॑मानानां॒
यो वै दे॒वताः पूर्॑वः परिगृ॒ह्णाति॒ स ए॒नाः श्वो भू॑ते य॒जत
ए॒तद्वै दे॒वाना॑मा॒यत॑नं॒ यदा॑हव॒नीयो॑ऽन्त॒राग्नी प॑शूनां गा॒र्हप॑त्यो
मनु॒ष्या॑णाम॒न्वाहा॑र्य॒पच॑नः पि॒तृणा॑म॒ग्निं गृ॑ह्णाति॒ स्व ए॒वाय॑तने
दे॒वताः परि॑ (२१)

गृ॒ह्णाति॒ ताः श्वो भू॑ते य॒जते व्र॑तेन॒ वै मे॒ध्योऽग्नि॑र्व्र॒तप॑तिर्ब्राह्म॒णो
व्र॑त॒भृद् व्र॑तमु॒पैष्य॑न् ब्रू॒याद॑ग्ने॒ व्र॑तप॒ते व्र॑तं च॒रिष्या॑मीत्य॒ग्निर्वै
दे॒वानां॑ व्र॒तप॑तिस्तस्मा॑ ए॒व प्र॑तिप्रोच्य॒ व्र॑तमाल॑भते ब॒र्हिषां
पूर्ण॑मा॒से व्र॑तमु॒पैति॒ व॒त्सैर॑मावा॒स्यायामे॒तद्धेत॑यो॒राय॑तनमु॒पस्तीर्यः॑
पूर्व॑श्चा॒ग्निरप॑र॒श्चेत्या॑हुर्मनु॒ष्या (२२)

इ॒त्वा उप॑स्तीर्णमिच्छ॑न्ति॒ किमु॑ दे॒वा येषां॑ नवा॒वसान॑-
मुपा॑स्मिञ्छ्वो य॒क्ष्यमा॑णे दे॒वता॑ वसन्ति॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑ग्निमु॒पस्तृ॑णाति॒
यज॑मानेन ग्रा॒म्याश्च॑ प॒शवो॑ऽव॒रुध्या॑ आ॒रण्या॑श्चेत्या॒हुर्यद्वा॑म्यानु॒प-
व॑सति॒ तेन॑ ग्रा॒म्यान॑व॒ रुन्धे॑ यदा॒रण्य॑स्याश्जाति॒ तेना॑रण्यान्
यदना॑श्वानुप॒वसे॑त् पि॒तृदे॒वत्यः॑ स्यादा॒रण्यस्या॑श्जातीन्द्रि॒यं (२३)

वा आ॒रण्यमिन्द्रि॑यमे॒वाऽऽत्म॑न् ध॒त्ते यदना॑श्वानुप॒वसे॑त्
क्षो॒धु॒कः स्या॑द्यद॒शजी॑याद्रु॒द्रोऽस्य॑ प॒शून्भि॑म॒न्येता॒पोऽश्जा॑ति॒
तन्नेवा॑शितं॒ नेवान॑शितं॒ न क्षो॒धु॒को भ॑वति॒ नास्य॑ रु॒द्रः

प॒शून्भि॑ म॒न्यते॒ वज्रो॑ वै य॒ज्ञः क्षु॒त्खलु॑ वै म॒नुष्य॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो
यदना॑श्चानुप॒वस॑ति॒ वज्रेणै॒व सा॒क्षात्क्षु॑धं॒ भ्रातृ॑व्यः॒ हन्ति॥ (२४)

परि॑ म॒नुष्यां॑ इन्द्रि॒यः सा॒क्षात् त्रीणि॑ च॥ [७]

यो वै श्र॒द्धामना॑रभ्य॒ यज्ञेन॑ यज॑ते॒ नास्ये॒ष्टाय॑ श्रद्ध॑धतेऽपः॒ प्र
ण॑यति॒ श्रद्धा॑ वा आपः॒ श्रद्धामे॒वाऽऽरभ्य॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑त उ॒भयै॑ऽस्य
दे॒वमनु॑ष्या इ॒ष्टाय॑ श्रद्ध॑धते॒ तदा॑हुरति॒ वा ए॒ता व॒र्त्रन्नेद॑न्त्यति॒ वाचं॑
मनो॑ वावैता॒ नाति॑ नेद॒न्तीति॑ मन॑सा॒ प्र ण॑यती॒यं वै मनो॑- (२५)

ऽन॒यैवैनाः॑ प्र ण॑यत्यस्क॒न्नह॑विर्भवति॒ य ए॒वं वेद॑ यज्ञायु॒धानि॑
स॒म्भ॑रति॒ यज्ञो॑ वै य॒ज्ञायु॒धानि॑ य॒ज्ञमे॒व तथ्स॑म्भ॑रति॒ यदेक॑मेकः
स॒म्भ॑रेत् पितृ॒देव॒त्यानि॑ स्युर्य॒थ्सह॑ सर्वा॑णि मा॒नुषा॑णि॒ द्वेद्वे॑
स॒म्भ॑रति॒ याज्या॑नुवा॒क्ययो॑रे॒व रू॒पं क॑रोत्यथो॒ मिथु॑नमे॒व यो वै
दश॑ य॒ज्ञायु॒धानि॑ वेद॑ मुख॒तोऽस्य॑ य॒ज्ञः क॑ल्पते॒ स्फ्य- (२६)

श्वं कृ॒पाला॑नि चाग्नि॒होत्र॑हव॑णी च शूर्पं च कृ॒ष्णाजि॑नं च श॒म्यां
चो॒लूख॑लं च मु॒सलं॑ च दृ॒षच्चो॑प॒ला चै॒तानि॑ वै दश॑ य॒ज्ञायु॒धानि॑ य
ए॒वं वेद॑ मुख॒तोऽस्य॑ य॒ज्ञः क॑ल्पते॒ यो वै दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिप्रो॑च्यं य॒ज्ञेन॑
यज॑ते जु॒षन्ते॑ऽस्य दे॒वा ह॒व्यः॒ ह॒विर्नि॑रु॒प्यमा॑णम॒भि म॑न्त्रयेता॒ग्निः
होता॑रमि॒ह तः॒ ह॒व इति॑ (२७)

दे॒वेभ्य॑ ए॒व प्र॒तिप्रो॑च्यं य॒ज्ञेन॑ यज॑ते जु॒षन्ते॑ऽस्य दे॒वा ह॒व्यमे॑ष

वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते तदुदित्वा वाचं यच्छति
यज्ञस्य धृत्या अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमंतनुत् मनसैव तद्यज्ञं
तनुते रक्षसां मनन्ववचाराय यो वै यज्ञं योग आगते युनक्ति युक्ते
युञ्जानेषु कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तित्याह प्रजापतिर्वै कः
प्रजापतिनैवैनं युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु॥ (२८)

वै मनः स्पष्ट इति युनक्तेकादश च॥ [८]

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं चोक्थ्यं
चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमिमीत् यावदग्निहोत्रमासीत्
तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्यां
तावानतिरात्रो य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति
तावदुपाप्नोति य एवं विद्वान् पौर्णमासीं यजते यावदुक्थ्येनो-
पाप्नोति (२९)

तावदुपाप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते
यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तानुदमिमीत् यावदुपाप्नोति परमेष्ठिनो वा एष
यज्ञोऽग्र आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं
निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं
निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ
निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां य (३०)

एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां गच्छति

यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते
 द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि
 सम्पाद्यानीत्याहुर्वत्सं चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति
 दृषदौ च समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप दधाति पुरोडाशं
 चा- (३१)

धिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं च
 परिगृह्णाति पत्नीं च सं नह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं चैतानि
 वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य एव५ सम्पाद्य यजते
 प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ (३२)

उक्थ्येनोपाप्रोत्यंगच्छतां यः पुरोडाशं च चत्वारिंशच्च॥ [९]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽह५ संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान्
 कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽह५ संजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरह५ संजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं
 प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा
 अग्रेर्योगस्तेनै- (३३)

वैनं युनक्ति यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन्
 यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मै अग्रे अस्य यज्ञस्य
 रिष्यादित्याह यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति
 यज्ञस्य व्युद्धेन भ्रातृव्यान् परा भावयत्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतीभि-

रुपं सादयेद्यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म (३४)

कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवींष्यासादयेद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति यद्वै यज्ञस्य साम्ना क्रियते राष्ट्रं (३५)

यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यदृचा विशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्व्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन यजते यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्यां वै पुरोऽनुवाक्यां भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्या- (३६)

ऽऽशीर्गच्छति यान् कामयेत यजमानान्त्समावत्येनान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया अर्धर्च एका दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेका याज्याया अर्धर्च एका तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा

यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति मनोऽसि प्राजापत्यं (३७)

मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याहु मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो
यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री संपलक्षयणी वाचा
मैन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते॥ (३८)

तेनैव ब्रह्म राष्ट्रमेवास्यं यज्ञस्यं प्राजापत्यं पद्विंशच्च॥ [१०]

यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति
न यज्ञाद् भ्रंशते आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु श्रौषडिति चतुरक्षरं
यजेति द्व्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै
सप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य एवं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न
यज्ञाद् भ्रंशते यो वै यज्ञस्य प्रायणं प्रतिष्ठा- (३९)

मुदयनं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सङ्स्थां गच्छत्या
श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य
प्रायणमेषां प्रतिष्ठेतदुदयनं य एवं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन
सङ्स्थां गच्छति यो वै सूनृतायै दोहं वेदं दुह एवैनां यज्ञो वै
सूनृताऽऽश्रावयेत्यैवैनामह्वदस्तु (४०)

श्रौषडित्युपावांस्त्रायजेत्युदनेषीद्ये यजामह इत्युपास-
द्वषट्कारेण दोग्ध्येष वै सूनृतायै दोहो य एवं वेदं दुह एवैनां
देवा वै सत्रमांसत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामाद्रां पङ्क्तिमपश्यन्ना
श्रावयेति पुरोवातमजयन्नस्तु श्रौषडित्यभ्रं समप्लावयन् यजेति

विद्युत- (४१)

मजनयन् ये यजामह इति प्रावर्षयन्नभ्यस्तनयन् वषट्कारेण ततो वै तेभ्यो दिशः प्राप्यायन्त य एवं वेद प्रास्मै दिशः प्यायन्ते प्रजापतिं त्वोवेद प्रजापतिस्त्वं वेद यं प्रजापतिर्वेद स पुण्यो भवत्येष वै छन्दस्यः प्रजापतिरा श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद पुण्यो भवति वसन्त- (४२)

मृतूनां प्रीणामीत्याहर्तवो वै प्रयाजा ऋतूनेव प्रीणाति तैऽस्मै प्रीता यथापूर्वं कल्पन्ते कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवं वेदाग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वै यज्ञश्चक्षुष्मान् ताभ्यामेव चक्षुरात्मन् धत्तेऽग्रेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासमित्याहाग्निर्वै देवानामन्नादस्तेनैवा- (४३)

ऽन्नाद्यमात्मन् धत्ते दधिर्स्यदब्धो भूयासमुं दमेयमित्याहैतया वै दब्ध्या देवा असुरानदभ्रुवन् तयैव भ्रातृव्यं दभ्रोत्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन् ताभ्यामेव भ्रातृव्यं स्तृणुत इन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययैन्द्रियाव्यन्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येवान्नादो भवतीन्द्रस्या- (४४)

ऽहं देवयज्ययैन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येव भवति महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमित्याह जेमानमेव महिमानं गच्छत्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन

प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति॥ (४५)

प्रतिष्ठामंहदस्तु विद्युतं वसन्तमेवेन्द्रस्याऽऽष्टात्रिंशच्च॥ [११]

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनैभ्यः। अस्माकमस्तु केवलः॥

इन्द्रं नरो नेमधिता हवन्ते यत्पार्या युनजते धियस्ताः। शूरो नृषाता
शर्वसश्वकान आ गोमति ब्रजे भजा त्वं नः॥ इन्द्रियाणि शतक्रतो
या ते जनैषु पञ्चसु। इन्द्र तानि त आ वृणे॥ अनु ते दायि मह
इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनु (४६)

क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्यै॥ आ यस्मिन्त्सप्त
वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा। ऋषिर्ह दीर्घश्रुतंम इन्द्रस्य घर्मो
अतिथिः॥ आमासु पक्वमैरय आ सूर्यं रोहयो दिवि। घर्म
न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वणसे गिरः॥ इन्द्रमिद्राथिनो
बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत॥ गायन्ति त्वा
गायत्रिणो- (४७)

ऽर्चन्त्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुवुद्धं शर्मिव येमिरे॥
अहोमुचे प्र भरेमा मनीषामौषिष्ठदान्त्रे सुमतिं गृणानाः। इदमिन्द्र
प्रति हव्यं गृभाय सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः॥ विवेष यन्मा
धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः। अहंसो यत्र पीपरद्यथा
नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते॥ प्र सम्राजं प्रथममध्वराणा- (४८)

महोमुचं वृषभं यज्ञियानाम्। अपां नपातमश्विना

हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः॥ वि न इन्द्र मृधौ जहि नीचा
यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तर्मी कृधि यो अस्मा९ अभिदासति॥
इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम्। अपानुदो
जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम्॥ मृगो न भीमः
कुचरो गिरिष्ठाः परावत - (४९)

आ जंगामा परस्याः। सूक९ स९शायं पविमिन्द्र तिग्मं
वि शत्रून् ताडि वि मृधौ नुदस्व॥ वि शत्रून् वि मृधौ नुद
वि वृत्रस्य हनू रुज। वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासतः॥
त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र९ हवेहवे सुहव९ शूरमिन्द्रम्। हुवे नु शक्रं
पुरुहूतमिन्द्र९ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः॥ मा ते अस्या९ (५०)

संहसावन् परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै। त्रायस्व नो-
ऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम॥ अनवस्ते रथमश्वाय
तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम्। ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो
अर्कैरवर्धयन्नहये हन्तवा उ॥ वृष्णे यत् ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र
ग्रावाणो अदितिः सजोषाः। अनश्वासो ये पवयोऽरथा इन्द्रैषिता
अभ्यवर्तन्त दस्यून्॥ (५१)

वृत्रहत्येऽनुं गायत्रिणोऽध्वराणां परावतोऽस्यामष्टाचत्वारि९शच्च॥

[१२]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

पा॒क॒य॒ज्ञं वा अ॒न्वाहि॑ताग्नेः प॒शव॑ उप॑ तिष्ठन्त॒ इडा॒ खलु॑ वै
 पा॒क॒य॒ज्ञः सैषाऽन्तरा॑ प्रयाजानूयाजान् यज॑मानस्य लोकेऽव॑हिता
 तामा॑ह्नियमाणाम॒भि म॑न्त्रयेत् सु॒रूप॑वर्षवर्ण॒ एहीति॑ प॒शवो॑ वा इडा
 प॒शूने॒वोप॑ ह्वयते य॒ज्ञं वै दे॒वा अदु॑हन् य॒ज्ञोऽसु॑रा॒ अदु॑हत् तेऽसु॑रा
 य॒ज्ञदु॑ग्धाः परा॑ऽभवन् यो वै य॒ज्ञस्य॒ दोहं॑ वि॒द्वान् (१)

यज॑तेऽप्य॒न्यं यज॑मानं दुहे सा मे स॒त्याऽऽशी॒रस्य॒ य॒ज्ञस्य॑
 भूया॑दित्या॒हैष वै य॒ज्ञस्य॒ दोह॑स्तेनै॒वैनं॑ दुहे प्र॒त्ता वै गौर्दु॑हे प्र॒त्तेडा॒
 यज॑मानाय दुह ए॒ते वा इडा॑यै स्तना॒ इडो॑प॒हूतेति॑ वा॒युर्व॒थ्सो यर्हि॑
 हो॒तेडा॑मुप॒ह्वये॑त् तर्हि॑ यज॑मानो हो॒ता॒र॒मीक्ष॑माणो वा॒युं मन॑सा
 ध्यायेन् (२)

मा॒त्रे व॒थ्समु॒पाव॑सृजति॒ सर्वे॑ण॒ वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः सु॑व॒र्गं
 लो॒कमा॑यन् पाकय॒ज्ञेन॒ मन॑र॒श्राम्य॒थ्सेडा॒ मन॑मु॒पाव॑र्तत॒ तान्दे॑वासु॒रा
 व्य॑ह्वयन्त प्र॒तीचीं॑ दे॒वाः परा॑ची॒मसु॑राः सा दे॒वानु॑पाव॑र्तत प॒शवो॑ वै
 तद्दे॒वान॑वृणत प॒शवो॑ऽसु॒रान॑जहु॒र्यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ परा॑चीं
 तस्ये॒डा॒मुप॑ह्वयेताप॒शुरे॒व भ॑वति॒ यं (३)

का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्या॒दिति॑ प्र॒तीचीं॑ तस्ये॒डा॒मुप॑ह्वयेत

पशुमानेव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत्
 य इडामुपह्वयाऽऽत्मानमिडायामुपह्वयेतेति सा नः प्रिया
 सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपह्वयाऽऽत्मानमिडायामुप
 ह्वयेत्येवमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडां सामि प्राश्नन्ति (४)

सामि मार्जयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत
 ब्रह्मणा देवाः समदधुर्बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याहु ब्रह्म वै
 देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं सन्दधाति विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
 दधात्वित्याहु सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याहु सन्तत्यैव
 यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति यां वै (५)

यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु सङ्गमन्ति स एष
 ईजानोऽपशुर्भावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा देवत्रा
 दत्तं कुर्वीताऽऽत्मन् पशून् रमयेतेति ब्रध्नं पिन्वस्वेत्याहु यज्ञो वै
 ब्रध्नो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुरुत आत्मन् पशून्
 रमयते ददतो मे मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति कुर्वतो मे मोप
 दसदित्याहु भूमानमेवोपैति॥ (६)

विद्वान्याये द्यं प्राश्नन्ति यां वै म एकात्रविंशतिश्च॥ [१]

सः श्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्मौपौदितिमुवाच यत्सत्रिणां
 होताऽभूः कामिडामुपाह्वया इति तामुपाह्व इति होवाच यां प्राणेन
 देवान् दाधारं व्यानेन मनुष्यान्पानेन पितृनिति छिनत्ति सा न

छिनत्ती (३) इति छिनत्तीति होवाच शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वथा
इति होवाच गौर्वा (७)

अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदतां या यज्ञे दीयते सा
प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन मनुष्यान्
यां पितृभ्यो घ्नन्ति साऽपानेन पितृन् य एवं वेद पशुमान् भवत्यथ
वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यन्नं वा
अस्यै त- (८)

दुपाह्वथा इति होवाचौषधयो वा अस्या अन्नमौषधयो वै प्रजाः
प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति य एवं वेदान्नादो भवत्यथ वै तामुपाह्व
इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति
प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाचेयं वा अस्यै प्रतिष्ठे- (९)

यं वै प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति य एवं
वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं
प्रजाः सञ्जीवन्तीः पिबन्तीति छिनत्ति सा न छिनत्ती (३) इति
न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयतीत्येष वा इडामुपाह्वथा इति
होवाच वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः सञ्जीवन्तीः
पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति॥ (१०)

गौर्वा अस्यै तत् प्रतिष्ठाऽह्वथा इति वि०श्रुतिश्च॥ [२]

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एव
देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै

दे॒वाः प्र॒त्यक्षं॑ यद् ब्रा॒ह्म॒णास्ता॒ने॒व तेन॑ प्री॒णात्य॒थो दक्षि॑णै॒वास्यै॒षा-
ऽथो॑ य॒ज्ञस्यै॒व छि॒द्रम॑पि॒ दधा॑ति॒ यद्वै य॒ज्ञस्य॑ क॒रुं यद्वि॑लि॒ष्टं
तद॑न्वाहा॒र्येणा॒- (११)

न्वाह॑रति॒ तद॑न्वाहा॒र्यस्या॒न्वाहा॒र्यत्वं दे॒वदू॑ता वा ए॒ते यदृ॒त्विजो॒
यद॑न्वाहा॒र्यमा॒हर॑ति दे॒वदू॑ताने॒व प्री॑णाति॒ प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्
व्यादि॑श॒थ्स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्यत् स ए॒तम॑न्वाहा॒र्यम॑भ॒क्तम॑पश्यत्
तमा॒त्मन्न॑धत्त॒ स वा ए॒ष प्रा॑जाप॒त्यो यद॑न्वाहा॒र्यो यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॒ह्रिय॑ते सा॒क्षादे॒व प्र॒जाप॑तिर्मृ॒धोत्य॑प॒रिमि॑तो
नि॒रुप्योऽप॑रिमितः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते- (१२)

रा॒स्यै दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत् तद॒सुरा॑ अकुर्वत् ते दे॒वा ए॒तं
प्रा॑जाप॒त्यम॑न्वाहा॒र्यम॑पश्यन् तम॑न्वाह॑रन्त॒ ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्
परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॒ह्रिय॑ते भ॒व॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य
भ्रातृ॑व्यो भवति य॒ज्ञेन॒ वा इ॒ष्टी प॑क्वेन॒ पूर्ती॑ यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य
आ॒ह्रिय॑ते स त्वे॒वेष्टा॑पूर्ती॒ प्र॒जाप॑तेर्भा॒गोऽसी॑- (१३)

त्या॑ह प्र॒जाप॑तिमे॒व भा॑ग॒धेये॑न् स॒मर्ध॑य॒त्यूर्ज॑स्वान्
पय॑स्वा॒नित्या॒होर्ज॑मे॒वास्मिन् पयो॑ दधाति प्रा॒णापा॒नौ मे॑
पाहि॑ स॒मान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒हीत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते-

ऽक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मै क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिल्लोक इत्याह
 क्षीयते वा अमुष्मिल्लोकेऽन्नमितः प्रदानं ह्यमुष्मिल्लोके प्रजा
 उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्रमयति नास्यामुष्मिल्लोके-
 ऽन्नं क्षीयते॥ (१४)

अन्वाहार्येण प्रजापतेरसि ह्यमुष्मिल्लोके पञ्चदश च॥ [३]

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह बर्हिषा वै
 प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव प्रजाः सृजते नराशंसस्याहं
 देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह नराशंसैन वै प्रजापतिः
 पशून्सृजत तेनैव पशून्सृजतेऽग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽ-
 ऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन
 तिष्ठति दर्शपूर्णमासयोर्- (१५)

वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपा-
 नुदन्ताग्नेरहमुज्जितिमनूजेषमित्याह दर्शपूर्णमासयोरेव देवतानां
 यजमान उज्जितिमनूजयति दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानप नुदते
 वाजवतीभ्यां व्यूहत्यन्नं वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै
 यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ विद्वान् यजत उभयत - (१६)

एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह
 इडायामन्यो यर्हि होता यजमानस्य नाम गृहीयात् तर्हि
 ब्रूयादेमा अग्नन्नाशिषो दोहकामा इति सःस्तुता एव देवता

दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च रोहितेन
त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्चा - (१७)

यजमानः प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव यजमानः
सुवर्गं लोकं गमयति वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीनित्याहैष वा
अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन
प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति
सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता - (१८)

रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेतं आत्मन्
धत्ते त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयमित्याह त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां रूपमात्मन् धत्ते देवानां
पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र
भूयासमित्याहैतस्माद्वै मिथुनात्प्रजापतिर्मिथुनेन (१९)

प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते वेदोऽसि
वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं वेद्यमविन्दन्त
तद्वेदस्य वेदत्वं यद्यद् भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत् तस्य नाम गृह्णीयात्
तदेवास्य सर्वं वृद्धे घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं
वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनांप्रोत्यास्य प्रजायां
वाजी जायते य एवं वेद॥ (२०)

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो यजमानं
 प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो
 यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह ध्रुवामेवाऽऽप्याययति
 तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं
 प्रजाः प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि सह
 यजमानेने- (२१)

त्याहायं वै प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिन्नेवैनं दधाति
 सह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते यद्यजमानभागं
 प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै यज्ञो यावान् यजमानभागो
 यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं
 प्रतिष्ठापयत्येतद्वै सूयवसु१ सोदकं यद्वरुहिश्चाऽऽपश्चैतद् (२२)

यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदिर्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयति
 स्व एवाऽऽयतने सूयवसु१ सोदकं कुरुते सदसि सन्मे भूया
 इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं यज्ञमेवामृतमात्मन्धत्ते सर्वाणि
 वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो
 मार्जयन्तामित्याहैष वै दर्शपूर्णमासयोरवभृथो (२३)

यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावभृथमवैति
 विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्
 यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभि-

रिमाँल्लोकान्नपजय्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह
गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दो-
भिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति॥ (२४)

इत्येतदवभृथो दिशः सप्त च॥ [५]

अगन्म सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति सन्दृशस्ते
मा छिंत्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा वृक्षीत्याह यथायजुरेवैतत्सुभूरसि
श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते
प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यो (२५)

विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः
क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान् क्रमेत् य
इमाँल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहेदित्येष
वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो
दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव लोकान्भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं
लोकं प्रत्यवरोहति सं (२६)

ज्योतिषाऽभूवमित्याहस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यैन्द्रीमा-
वृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु
पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते
तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु
पर्यावर्तते समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिष- (२७)

मेवैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते
 अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतद्वसुमान् यज्ञो वसीयान्
 भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै गार्हपत्यस्यान्ते
 मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुप तिष्ठते
 पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अग्ने गृहपत
 इत्याह (२८)

यथायजुरेवैतच्छुतं हिमा इत्याह शतं त्वां हेमन्तानिन्धिषीयेति
 वावैतदाह पुत्रस्य नामं गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा
 शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्
 तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मे
 ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो (२९)

जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति यो वै यज्ञं
 प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स
 त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति प्रजा-
 पतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं प्रदहोऽग्ने
 व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव (३०)

वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति न नि
 वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते तमभि न वर्तते
 यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य पुनरालम्भस्तेनैवैनं
 पुनरालभतेऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड्य आहिताग्निः सन्नसभः

पशवः खलु वै ब्राह्मणस्य सभेष्वा प्राडुत्क्रम्य ब्रूयाद्गोमां अग्ने-
 ऽविमां अश्वी यज्ञ इत्यव सभां रुन्धे प्र सहस्रं पशूनां प्रोत्यास्य
 प्रजायां वाजी जायते॥ (३१)

यः स मशिषं गृहपतु इत्याहु यस्य पुत्रो व्रतमेव खलु वै चतुर्विंशतिश्च॥ [६]

देवं सवितुः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः।
 केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः॥ इन्द्रस्य
 वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यात्॥ वाजस्य नु प्रसवे मातरं
 महीमदिति नाम वचसा करामहे। यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश
 तस्यां नो देवः सविता धर्म साविषत्॥ अ- (३२)

पस्वन्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ
 वाजिनः॥ वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः। ते
 अग्ने अश्वमायुञ्जन्ते अस्मिञ्जवमादधुः॥ अपां नपादाशुहेमन् य
 ऊर्मिः ककुद्भान् प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजं सेत्॥ विष्णोः
 क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्यङ्कौ न्यङ्कावभितो
 रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ दूरेहेतिरिन्द्रियावां न्यतत्री ते
 नोऽग्रयः पप्रयः पारयन्तु॥ (३३)

अप्सु न्यङ्कौ पञ्चदश च॥ [७]

देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषं
 देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं

रुहेयमिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजंमजयित्।
 अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वांन्थस्मथ्सु वाजय॥
 अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसि वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे
 जयत् वि योजना मिमीध्वमध्वनः स्कन्नीत् (३४)

काष्ठां गच्छत् वाजंवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता
 ऋतज्ञाः॥ अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः॥
 ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः॥ मितद्रवः
 सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवः। महो ये रत्नं समिथेषु जभ्रिरे शं नो
 भवन्तु वाजिनो हवेषु॥ देवताता मितद्रवः स्वर्काः। जम्भयन्तोऽहिं
 वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्न- (३५)

मीवाः॥ एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां
 बद्धो अपिक्क्ष आसनि। क्रतुं दधिका अनु सन्तर्वीत्वत्
 पथामङ्काऽस्यन्वापनीफणत्॥ उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पूर्णं न
 वेरनु वाति प्रगर्धिनः। श्येनस्यैव ध्रजतो अङ्गसं परि दधिकाव्णः
 सहोर्जा तरित्रतः॥ आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादा द्यावापृथिवी
 विश्वशम्भू। आ मा गन्तां पितरां (३६)

मातरा चाऽऽमा सोमो अमृतत्वाय गम्यात्॥ वाजिनो
 वाजजितो वाजं सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमवं
 जिघ्रत वाजिनो वाजजितो वाजं ससृवांसो वाजं जिगिवांसो

बृहस्पतेर्भागे नि मृद्वमियं वः सा सत्या सन्धाऽभूद्यामिन्द्रेण
समधध्वमजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वम्॥ (३७)

स्कन्नीत युयुवन्पितरा द्विचत्वारिंशच्च॥ [८]

क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसि जाय एहि सुवो
रोहाव रोहाव हि सुवरहं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामि वाजंश्च
प्रसवश्चापिजश्च ऋतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्निंयश्चाऽ-
ऽन्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च। आयुर्यज्ञेन
कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो - (३८)

यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां
श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा
यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतां सुवर्देवा अंगन्मामृता
अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूम समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं
रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषोऽन्नाय त्वाऽन्नाद्याय त्वा वाजाय
त्वा वाजजित्यायै त्वाऽमृतमसि पुष्टिरसि प्रजननमसि॥ (३९)

अपानो वाजाय नवं च॥ [९]

वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे सोमं राजानमोषधीष्वप्सु।
ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयं राष्ट्रे जाग्रियाम पुरोहिताः॥
वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः। स
विराजं पर्येति प्रजानन् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे॥ वाजस्येमां

प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट्। अदिथ्सन्तं
दापयतु प्रजानन् रुयिं (४०)

च नः सर्ववीरां नि यच्छतु॥ अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः
सुमना भव। प्र णो यच्छ भुवस्पते धनुदा असि नस्त्वम्॥ प्र णो
यच्छत्वय्यमा प्र भगुः प्र बृहस्पतिः। प्र देवाः प्रोत सूनृता प्र वाग्देवी
ददातु नः॥ अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय। वाचं विष्णुं
सरस्वतीं सवितारं (४१)

च वाजिनम्॥ सोमं राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे।
आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम्॥ देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पृष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो
यन्तुर्यत्रेणाग्रेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य बृहस्पतेस्त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामि॥ (४२)

रुयिं सवितारं षट्त्रिंशच्च॥ [१०]

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदश्विनौ द्वाक्षरेण प्राणापानाबुद-
जयतां विष्णुस्यक्षरेण त्रीँल्लोकानुदजयत्सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः
पशूनुदजयत् पूषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद्धाता षडक्षरेण
षडृतूनुदजयन्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदां शक्ररीमुदजयन्
बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयन्मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृतं
स्तोममुदजय- (४३)

द्वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयदिन्द्र एकादशाक्षरेण
 त्रिष्टुभमुदजयद् विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन्
 वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशः स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण
 चतुर्दशः स्तोममुदजयन्नादित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशः
 स्तोममुदजयन्नदितिः षोडशाक्षरेण षोडशः स्तोममुदजयत्
 प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशः स्तोममुदजयत्॥ (४४)

अजयत् षट्त्वारिंशच्च॥

[११]

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा द्रुषदं भुवनसदमिन्द्राय जुष्टं
 गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं
 व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतो-
 ऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष
 ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः।
 दैव्यः कोशः (४५)

समुज्जितः। तेषां विशिंप्रियाणामिषमूर्जः समग्रभीमेष ते
 योनिरिन्द्राय त्वा॥ अपाः रसमुद्वयसः सूर्यरश्मिः समाभृतम्।
 अपाः रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तममेष ते योनिरिन्द्राय
 त्वा॥ अया विष्ठा जनयन्क्वराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः।
 स प्रत्युदैद्धरुणो मध्वो अग्रः स्वायां यत्तनुवां तन्मैरयत।
 उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः

प्रजापतये त्वा॥ (४६)

कोशस्तनुवां त्रयोदश च॥ [१२]

अन्वह मासा अन्विद्वानान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः। अन्विन्द्रः
रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम्॥ अनु ते दायि मह
इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र
देवेभिरनु ते नृषह्ये॥ इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम्। न
ह्यस्या अपरं च न जरसा (४७)

मरते पतिः॥ नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेरऋते।
यस्येदमप्यः हविः प्रियं देवेषु गच्छति॥ यो जात एव प्रथमो
मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्माद्रोदसी
अभ्यंसेतां नृग्नस्य महा स जनास इन्द्रः॥ आ ते मह इन्द्रोत्युग्र
समन्यवो यत्समरन्त सेनाः। पताति दिद्युन्नर्यस्य बाहुवोर्मा
ते (४८)

मनो विष्वद्वियुग्विचारीत्॥ मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र
दाशुषे दातवे भूरि यत् ते। नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् त उक्थे
प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः॥ आ तू भर मार्किरेतत् परिष्ठाद्विद्वा
हि त्वा वसुपतिं वसूनाम्। इन्द्र यत् ते माहिंनं दत्रमस्त्यस्मभ्यं
तद्धर्यश्च (४९)

प्र यन्धि॥ प्रदातारः हवामह इन्द्रमा हविषां वयम्। उभा

हि हस्ता वसुना पृणस्वाऽऽप्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात्॥ प्रदाता
 वज्री वृषभस्तुराषाढुष्मी राजा वृत्रहा सौमपावा॥ अस्मिन् यज्ञे
 बरहिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाꣳ
 अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु
 सुवीर्यस्य (५०)

पतयः स्याम॥ तस्य वयꣳ सुमंतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे
 स्याम। स सुत्रामा स्ववाꣳ इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषः सनुतर्युयोतु॥
 रेवतीर्नः सधमाद् इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम॥
 प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत। अभीके चिदु लोककृत्सङ्गे
 समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका
 अधि धन्वसु॥ (५१)

जुरसा मा ते हर्यश्च सुवीर्यस्याध्येकं च॥ [१३]

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणा ये प्रत्यश्वः
 शम्याया अवशीयन्ते तन्नैर्ऋतमेककपालं कृष्णं वासः कृष्णतूपं
 दक्षिणा वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण एष ते निर्ऋते भागो भूते
 हविष्मत्यसि मुञ्चेममꣳहसः स्वाहा नमो य इदं चकाराऽऽदित्यं

च॒रुं निर्व॑पति॒ वरो॒ दक्षि॑णाऽऽग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ वाम॒नो व॒ही
दक्षि॑णाऽग्नीषो॒मीय॒- (१)

मेका॑दशकपाल॒ः हिर॑ण्यं दक्षि॑णैन्द्रमेका॑दशकपालमृष॒भो व॒ही
दक्षि॑णाऽऽग्नेयम॒ष्टाक॑पालमैन्द्रं दध्यृष॒भो व॒ही दक्षि॑णैन्द्रा॒ग्रं द्वाद॑श-
कपालं वैश्वदे॒वं च॒रुं प्र॑थम॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा सौम्यः॒ श्या॑मा॒कं
च॒रुं वा॑सो॒ दक्षि॑णा॒ सर॑स्वत्यै च॒रुः सर॑स्वते च॒रुं मि॑थुनौ गावो॒
दक्षि॑णा॥ (२)

अ॒ग्नीषो॒मीयं चतु॑स्त्रि॒ःशच्च॑॥ [१]

आ॒ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति सौम्यं च॒रुः सा॑वि॒त्रं द्वाद॑श-
कपाल॒ः सा॒रस्व॑तं च॒रुं पौ॑ष्णं च॒रुं मा॑रु॒तः स॒प्तक॑पालं
वैश्वदे॒वीमा॒मिक्षां॑ द्यावापृथि॒व्यमे॑ककपालम्॥ (३)

आ॒ग्नेयम॒ष्टाद॑श॥ [२]

ऐ॒न्द्रा॒ग्रमे॑का॑दशकपालं॒ मा॒रुती॑मा॒मिक्षां॑ वा॒रुणी॑मा॒मिक्षां॑
का॒यमे॑ककपालं प्रघा॒स्यान् ह॒वाम॑हे म॒रुतो॑ य॒ज्ञवा॑हसः क॒र॒म्भेण॑
स॒जोष॑सः॥ मो षू णं इन्द्र पृथ्सु दे॒वास्तु॑ स्म ते शुष्मि॒न्नव॑या।
म॒ही ह्य॑स्य मी॒ढुषो॑ य॒व्या। ह॒विष्म॑तो म॒रुतो॑ वन्द॑ते गीः॥ यद्
ग्रा॒मे यद॑रण्ये यथ्स॒भायां॑ यदिन्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्य ए॒नश्च॑कृ॒मा
व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि ध॒र्मणि॑ तस्या॒वय॑जनमसि स्वाहा॑॥ अ॒क्र॒न्
कर्म॑ कर्म॒कृतः॑ स॒ह वा॒चा म॑योभुवा॥ दे॒वेभ्यः॑ कर्म॑ कृ॒त्वाऽस्तं॑ प्रेतं

सुदानवः॥ (४)

वयं यद् विशतिश्च॥ [३]

अग्रयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं
सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यन्दिने चरुं मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुं पूर्णा दर्वि परा पतु सुपूर्णा
पुनरापता वस्त्रेव वि क्रीणावहा इषमूर्जं शतक्रतो॥ देहि मे
ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे निहारमिन्नि मे हरा निहारं (५)

नि हरामि ते॥ मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशं सप्तकपालं
निर्वपति साकं सूर्येणोद्यताग्रेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं
सावित्रं द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्रमेकादश-
कपालमैन्द्रं चरुं वैश्वकर्मणमेककपालम्॥ (६)

हरा निहारं त्रिशच्च॥ [४]

सोमाय पितृमते पुरोडाशं षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो
बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे
मन्थमेतत् तै तत् ये च त्वामन्वेतत् तै पितामह प्रपितामह ये च
त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वं सुसन्दृशं त्वा वयं मघवन्
मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि वशां अनु॥ योजा-
न्विन्द्र ते हरी॥ (७)

अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत॥ अस्तोषत स्वभानवो
 विप्रा नविष्ठया मती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ अक्षन् पितरो-
 ऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः॥ परेत
 पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पूर्यैः॥ अथा पितृन्त्सुविदत्राः
 अपीत यमेन ये सधुमादं मदन्ति॥ मनो न्वा हुवामहे नाराशः सेन
 स्तोमेन पितृणां च मन्मभिः॥ आ (८)

न एतु मनः पुनः ऋत्वे दक्षाय जीवसे॥ ज्योक् च सूर्यं दृशे॥
 पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः॥ जीवं व्रातः सचेमहि॥
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिःसिम॥
 अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चकृम
 करोतु मामनेनसम्॥ (९)

हरी मन्मभिरा चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [५]

प्रतिपूरुषमेककपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः
 स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूनां शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे
 यच्छैक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्ते रुद्र पशुस्तं
 जुषस्वेष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकया तं जुषस्व भेषजं
 गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजं सुभेषजं (१०)

यथाऽसंति॥ सुगं मेषाय मेष्ट्या अवाम्ब रुद्रमदिमह्यं देवं
 त्र्यम्बकम्॥ यथा नः श्रेयसः कर्द्यथा नो वस्यसः कर्द्यथा नः

पशुमत्तुः कर्द्यथा नो व्यवसाययात्॥ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं
पुष्टिवर्धनम्॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात्॥ एष
तै रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन पुरो मूर्जवतोऽतीह्यवततधन्वा
पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः॥ (११)

सुभेषजमिहि त्रीणि च॥ [६]

ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय
पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पर्यः सौर्यमेककपालं द्वादशगवः
सीरं दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं
दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनीं धेनुर्दक्षिणा ये देवाः पुरःसदो-
ऽग्निनेत्रा दक्षिणसदो यमनेत्राः पश्चात्सदः सवितृनेत्रा उत्तरसदो
वरुणनेत्रा उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते
नोऽवन्तु तेभ्यो (१२)

नमस्तेभ्यः स्वाहा समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इदमहः
रक्षोऽभि सं दहाम्यग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा यमाय सवित्रे वरुणाय
बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोघ्ने स्वाहा प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा देवस्य
त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां रक्षसो वधं
जुहोमि हतः रक्षोऽवधिष्म रक्षो यद्वस्ते तदक्षिणा॥ (१३)

तेभ्यः पञ्चत्वारिंशच्च॥ [७]

धात्रे पु०रोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुः राकायै
 चरुः सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणा-
 ऽऽग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं
 वैष्णवं त्रिकपालं वामनो वही दक्षिणाऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं
 निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालः सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा
 सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुः श्यामो
 दक्षिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा वारुणं
 यवमयं चरुमश्वो दक्षिणा॥ (१४)

निरष्टौ च॥

[८]

बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो
 दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे ऋषभो दक्षिणा-
 ऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै
 गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा कूटा दक्षिणा-
 ऽऽग्नेयमृष्टाकपालः सेनान्यो गृहे हिरण्यं दक्षिणा वारुणं
 दशकपालः सूतस्य गृहे महानिरष्टो दक्षिणा मारुतः सूतकपालं
 ग्रामन्यो गृहे पृश्निर्दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालं (१५)

क्षत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे
 सवाल्यौ दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे श्यामो दक्षिणा रौद्रं
 गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शबल उद्वारो दक्षिणेन्द्राय सुत्राम्णे

पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति निर्वपतीन्द्रायाः होमुचेऽयं नो राजा
वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वेध्यान्मैत्राबारहस्पत्यं भवति श्वेतायै
श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयं मूर्ते स्वयं मथित आज्य आश्वत्थे (१६)

पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाः श्वाकर्णाः च
तण्डुलान् वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पर्यसि बारहस्पत्यो येऽकर्णाः
स आज्ये मैत्रः स्वयं कृता वेदिर्भवति स्वयं दिनं बरुहिः स्वयं
कृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा॥ (१७)

सवित्रं द्वादशकपालमाश्वत्थे त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
व्रीहीणां सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय
पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां व्रीहीणां रुद्राय पशुपतये
गावीधुकं चरुं बृहस्पतये वाचस्पतये नैवारं चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय
पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां मित्राय सत्यायाऽम्बानां
चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं चरुं सविता त्वा प्रसवानां
सुवतामग्निगृहपतीनां सोमो वनस्पतीनां रुद्रः पशूनां (१८)

बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो
धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममांमुष्यायणमनमित्राय
सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष
वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा प्रति त्यन्नाम

राज्यम॑धायि॒ स्वां त॑नुवं वरु॑णो अशि॒श्रेच्छु॑चे॒र्मित्र॑स्य॒ व्रत्या॑
अभू॑माम॒न्महि॑ मह॒त ऋ॑तस्य॒ नाम॒ सर्वे॑ ब्रा॒ता वरु॑णस्याभू॒वन्वि॑
मि॒त्र ए॒वैररा॑तिम॒तारी॑दसू॒षुदन्त॑ य॒ज्ञियां॑ ऋ॒तेन॑ व्यु॒ त्रितो॑
ज॒रिमा॑णं न आ॒नङ् वि॑ष्णोः क्रमो॑ऽसि॒ विष्णोः॑ क्रा॒न्तम॑सि॒
वि॑ष्णोर्वि॒क्रान्त॑मसि॥ (१९)

पशूनां ब्राताः पञ्चविंशतिश्च॥ [१०]

अ॒र्थेतः॑ स्था॒ऽपां पति॑रसि॒ वृषा॑स्यूर्मि॒र्वृष॑से॒नोऽसि॑ ब्रज॒क्षितः॑
स्थ॒ म॒रुता॑मो॒जः स्थ॒ सूर्य॑वर्च॒सः स्थ॒ सूर्य॑त्वच॒सः स्थ॒
मा॒न्दाः स्थ॒ वा॒शाः स्थ॒ श॒क्ररीः स्थ॒ वि॒श्वभृ॑तः स्थ॒
ज॒नभृ॑तः स्था॒ऽग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्था॒ऽपामो॑ष॒धीना॑ र॒सः स्था॒
ऽपो दे॒वीर्मधु॑मती॒रगृ॑ह्ण॒न्नूर्ज॑स्वती॒ राज॑सू॒याय॑ चि॒ता॒नाः।
याभि॑र्मि॒त्रावरु॑णाव॒भ्यषि॑श्चन् याभि॑रिन्द्र॒मन॑य॒न्नत्य॑रा॒तीः॥ रा॒ष्ट्रदाः॑
स्थ॑ रा॒ष्ट्रं दत्त॑ स्वाहा॑ रा॒ष्ट्रदाः॑ स्थ॑ रा॒ष्ट्रम॒मुष्मै॑ दत्त॥ (२०)

अत्येकादश च॥ [११]

दे॒वीरा॑पः सं मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृज्य॒ध्वं महि॑ वर्चः
क्ष॒त्रिया॑य वन्वा॒ना अना॑धृष्टाः सी॒दतो॑र्ज॒स्वती॒र्महि॑ वर्चः क्ष॒त्रिया॑य॒
दध॑ती॒रनि॑भृष्टमसि वा॒चो बन्धु॑स्तपो॒जाः सोम॑स्य दा॒त्रम॑सि शु॒क्रा
वः शु॒क्रेणो॑त्पु॒नामि॑ च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणा॑मृता॒ अ॒मृतै॑न॒ स्वाहा॑ राज॒सूया॑य॒

चि॒ता॒नाः॥ स॒ध॒मादौ॑ द्यु॒ग्नि॒नी॒रूर्ज॑ ए॒ता अ॒नि॒भृ॒ष्टा अ॒प॒स्युवो॒
वसा॑नः। प॒स्त्या॑सु च॒क्रे वरु॑णः स॒ध॒स्थं॑म॒पा॒५ शिशु॑र- (२१)

मा॒तृ॒त॒मा॒स्वन्तः॥ क्ष॒त्र॒स्यो॒ल्ब॑म॒सि क्ष॒त्र॒स्य॒ योनि॑र॒स्यावि॑न्नो
अ॒ग्नि॒र्गृ॒हप॑तिरावि॒न्न इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वा आ॒वि॒न्नः पू॒षा वि॒श्ववे॑दा
आ॒वि॒न्नो मि॒त्रावरु॑णावृ॒तावृ॒धावा॑वि॒न्ने द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते आ॒वि॒न्ना
दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॒प्यावि॑न्नोऽय॒मसा॑वा॒मुष्या॑य॒णोऽस्यां॑ वि॒श्यंस्मिन्
रा॒ष्ट्रे म॑ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आ॑धि॒पत्या॑य म॒ह॒ते जा॑न॒राज्या॑यैष वो
भ॒रता॒ राजा॒ सोमो॑ऽस्माकं ब्रा॒ह्म॒णा॒ना॒५ रा॒जेन्द्र॑स्य (२२)

वज्रो॑ऽसि॒ वा॒त्रघ्न॑स्त्वया॒ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्याच्छत्रु॒बाध॑नाः स्थ पा॒त मा॑
प्र॒त्यञ्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यञ्च॑म॒न्वञ्च॑ मा पा॒त दि॒ग्भ्यो मा॑ पा॒त वि॒श्वो॑भ्यो मा
ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒त हि॒र॑ण्यवर्णावुषसा॑ वि॒रोके॑ऽयः स्थू॒णावु॑दि॒तौ सूर्य॑स्या-
ऽऽ॒रो॒हतं॑ वरुण मि॒त्र॒ गर्त॑ तत॑श्चक्षाथा॒मदि॑तिं दि॒तिं च॥ (२३)

शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारि५शच्च॥

[१२]

स॒मि॒ध॒मा ति॑ष्ठ गा॒य॒त्री त्वा॒ छन्द॑सामवतु त्रि॒वृ॒थ॒स्तोमो॑
रथ॑न्तर५ सा॒मा॒ग्नि॒र्दे॒वता॒ ब्र॒ह्म द्र॑वि॒णमु॑ग्रामा ति॑ष्ठ त्रि॒ष्टुप् त्वा॒
छन्द॑सामवतु पञ्चद॒शः स्तोमो॑ बृ॒ह॒थ्सामेन्द्रो॑ दे॒वता॑ क्ष॒त्रं द्र॑वि॒णं
वि॒राज॑मा ति॑ष्ठ जग॑ती त्वा॒ छन्द॑सामवतु सप्तद॒शः स्तोमो॑ वैरू॒प५
सा॒मं म॒रुतो॑ दे॒वता॒ वि॒द्व॒वि॒णमु॑दी॒ची॒मा ति॑ष्ठानु॒ष्टुप् त्वा॒ (२४)

छन्द॑सामवत्वेकवि॒५शः स्तोमो॑ वैरा॒ज५ सा॒मं मि॒त्रावरु॑णौ

देवता॒ बलं॑ द्रवि॑णमूर्ध्वा॒मा तिष्ठ॑ प॒ङ्क्ति॑स्त्वा॒ छन्द॑सामवतु
 त्रिणव॑त्रयस्त्रि॒ंशौ स्तोमौ॑ शा॒क्रर॑रेवते॒ साम॑नी॒ बृह॑स्पतिर्दे॒वता॒
 वर्चो॑ द्रवि॑णमीदृ॒ङ् चान्या॑दृ॒ङ् चैता॑दृ॒ङ् च॑ प्रति॒दृङ् च॑ मितश्च
 सम्मि॑तश्च॒ सभ॑राः। शु॒क्रज्यो॑तिश्च॒ चित्र॑ज्यो॒तिश्च॒ सत्य॑ज्यो॒तिश्च॒
 ज्योति॑ष्माश्च॒ सत्य॑श्चर्त॒पाश्चा॒- (२५)

त्य॑हाः। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ सवि॒त्रे स्वाहा॑
 सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे स्वाहा॑ बृह॑स्पतये॒ स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑
 घोषा॑य॒ स्वाहा॑ श्लोका॑य॒ स्वाहा॑ऽशाय॒ स्वाहा॑ भगा॑य॒ स्वाहा॑
 क्षेत्र॑स्य॒ पत॑ये॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ दि॒वे
 स्वाहा॑ सूर्या॑य॒ स्वाहा॑ च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽद्भ्यः
 स्वाहो॑षधी॒भ्यः स्वाहा॑ वन॑स्पति॒भ्यः स्वाहा॑ चरा॑चरेभ्यः॒ स्वाहा॑
 परि॑प्लवेभ्यः॒ स्वाहा॑ सरी॑सृपेभ्यः॒ स्वाहा॑॥ (२६)

अ॒नुष्टु॑र्त्त॒पाश्च॑ सरी॑सृपेभ्यः॒ स्वाहा॑॥ [१३]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवे॑व मे॒ त्विषि॑र्भूयाद॒मृत॑मसि॒ मृत्यो॑र्मा
 पाहि॑ दि॒द्योन्मा॑ पा॒ह्यवे॑ष्टा द॒न्दशू॑का॒ निर॑स्तं नमु॒चेः शिरः॑॥ सोमो॒
 राजा॑ वरु॒णो दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑श्च॒ सुव॑न्तां॒ ते ते॑ प्रा॒णश्च॑
 सु॑वन्तां॒ ते ते॒ चक्षुः॑ सुव॑न्तां॒ ते ते॒ श्रोत्र॑श्च॒ सुव॑न्ता॒श्च॒ सोम॑स्य॒ त्वा
 द्यु॒म्नेना॑भिषि॒श्चाम्य॑ग्रे- (२७)

स्तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेन्द्र॒स्येन्द्रि॑येण॒ मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येण॑

म॒रुता॒मोज॑सा क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिर॒स्यति॑ दि॒वस्पा॑हि स॒माव॑वृ॒त्रन्नध॑रा-
 गुदी॑चीरहि॑ बु॒ध्रिय॑मनु॒ सञ्च॑रन्ती॒स्ताः प॑र्वतस्य वृष॒भस्य॑ पृ॒ष्ठे
 नाव॑श्चरन्ति स्व॒सिच॑ इया॒नाः॥ रु॒द्र य॑त्ते क्रयी॒ परं॑ नाम॒ तस्मै॑
 हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसि। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॑तानि
 परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म
 पत॑यो रयी॒णाम्॥ (२८)

अग्नेस्तैकादश च॥ [१४]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑स्त्वया॒ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यान्मि॒त्रावरु॑ण-
 योस्त्वा प्र॒शास्त्रोः॑ प्र॒शिषा॑ युनज्मि॒ यज्ञ॑स्य॒ योगे॑न॒ विष्णोः॑ क्रमो॑ऽसि॒
 विष्णोः॑ क्रान्तम॑सि॒ विष्णोर्वि॑क्रान्तम॑सि म॒रुता॑ प्रस॒वे जै॑षमाप्तं॒ मनः॑
 सम॑हमिन्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण प॒शूनां॑ म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑यान्नमो॑
 मा॒त्रे पृ॑थि॒व्यै मा॑ऽहं मा॒तरं॑ पृथि॒वीः हि॑सि॒षं मा॑ (२९)

मां मा॒ता पृ॑थि॒वी हि॑सि॒दियं॑दस्यायु॒रस्यायु॑र्मे धे॒ह्यूर्गस्य॑ूर्जं
 मे धे॒हि यु॑ङ्क्षि॒सि वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॒ धे॒ह्यग्र॑ये गृ॒हप॑तये॒ स्वाहा॑
 सोमा॑य॒ वन॑स्पतये॒ स्वाहे॑न्द्रस्य॒ बला॑य॒ स्वाहा॑ म॒रुता॑मोज॑से
 स्वाहा॑ ह॒ः सः शु॑चि॒षद्व॑सु॒रन्तरि॑क्ष॒सद्धो॑ता॒ वेदि॑षदति॒थिर्दु॑रोण॒सत्।
 नृ॒षद्व॑र॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॑जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं

बृहत्॥ (३०)

हि॒९सि॒षं म॒र्त॒जा॒न्मो॒णिं च॥ [१५]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसि॒ सम॒हं वि॒श्वे॑र्दे॒वैः क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि॒
क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि॒ स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॒मा सी॑द मा त्वा
हि॒९सी॒न्मा मां हि॒९सी॒न्निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः प॒स्त्या॑स्वा
साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतु॑र्ब्रह्मा(३)न् त्व९ रा॑जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ता-
ऽसि॑ स॒त्यस॑वो ब्रह्मा(३)न् त्व९ रा॑जन् ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि
स॒त्यौजा॒ (३१)

ब्रह्मा(३)न् त्व९ रा॑जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेवो॒
ब्रह्मा(३)न् त्व९ रा॑जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ वरु॑णो॒ऽसि स॒त्यध॑र्मेन्द्र॒स्य
वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑स्तेन॒ मे र॒ध्य दि॒शोऽभ्य॑य९ रा॒जाऽभू॑त्सु॒श्लोकाँ॑(४)
सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) स॒त्यरा॑जा(३)न्। अ॒पां न॒त्रे स्वा॒होर्जो॑ न॒त्रे
स्वाहा॑ऽग्नये॒ गृह॑प॒तये॒ स्वाहा॑॥ (३२)

स॒त्यौजाँश्च॒त्वारि॒९श॒च॥ [१६]

आग्ने॒यम॑ष्टाक॒पालं॒ निर्व॑पति॒ हिर॑ण्यं दक्षि॑णा सार॒स्वतं च॑रुं
व॒थ्स॒त॒रो दक्षि॑णा सावि॒त्रं द्वा॒द॒श॒क॒पाल॑मुपध्व॒स्तो दक्षि॑णा पौष्णं
च॒रु९ श्या॒मो दक्षि॑णा बा॒र॒ह॒स्प॒त्यं च॑रु९ शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णैन्द्रमेका॒-
द॒श॒क॒पाल॑मृष॒भो दक्षि॑णा वा॒रु॒णं द॒श॒क॒पालं॒ म॒हानि॑र॒ष्टो दक्षि॑णा
सौ॒म्यं च॑रुं ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा त्वा॒ष्ट्रम॑ष्टाक॒पाल९ शु॒ण्ठो दक्षि॑णा वैष्ण॒वं

त्रिकपालं वामनो दक्षिणा॥ (३३)

आग्नेयं द्विचत्वारिंशत्॥ [१७]

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां प्र
यच्छति दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति दशपेयो भवति शतं
ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशः स्तोत्रं भवति प्राकाशावध्वर्यवे
ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मः होत्रेऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश
पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छुःसिने वासंसी
नेष्टापोतृभ्यां स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायानुद्वाहमग्नीधे भार्गवो
होता भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामं
सारस्वतीरपो गृह्णाति॥ (३४)

वारवन्तीयं चत्वारिं च॥ [१८]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादश-
कपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गीं पष्ठौही दक्षिणा
मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बारहस्पत्यं चरुः शितिपृष्ठो
दक्षिणाऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते मारुतीं पृश्निं
पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति सरस्वते
सत्यवाचे चरुः सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं
तिसृधन्वः शुष्कदृतिर्दक्षिणा॥ (३५)

आग्नेयः सप्तचत्वारिंशत्॥ [१९]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सावित्रं द्वादश-
कपालं बारहस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालं
दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं
मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो
दक्षिणा॥ (३६)

आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्॥ [२०]

स्वाद्धीं त्वां स्वादुनां तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि
संसोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातु ते परिश्रुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता।
वारेण शश्वता तना॥ वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्मुखसोमो अतिद्रुतः।
इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं
वियूयं। इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बरहिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः॥
आश्विनं धूम्रमा लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालं
निर्वपति सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं सोमप्रतीकाः
पितरस्तृष्णुत वडबा दक्षिणा॥ (३७)

भोजनानि षड्विंशतिश्च॥ [२१]

अग्नाविष्णू महि तद्वा महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम।
दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्येत्॥

अग्राविष्णू महि धामं प्रियं वा वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा।
 दमेदमे सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्॥ प्र णो देवी
 सरस्वती वाजैर्भिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यंवतु। आ नो दिवो
 बृहतः (३८)

पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम्। हवं देवी जुजुषाणा
 घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु॥ बृहस्पते जुषस्वं नो हव्यानि
 विश्वदेव्य। रास्व रत्नानि दाशुषे॥ एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे
 यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः। बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं
 स्याम पतयो रयीणाम्॥ बृहस्पते अति यदर्यो अर्हद्भ्युमद्विभाति
 क्रतुमञ्जनेषु। यद्दीदयच्छवंस- (३९)

-तप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्॥ आ नो मित्रावरुणा
 घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम्। मध्वा रजांसि सुक्रतू॥ प्र बाहवांसि सिसृतं
 जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जनै श्रवयतं
 युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा॥ अग्निं वः पूर्य गिरा देवमीडे
 वसूनाम्। सपर्यन्तः पुरुप्रियं मित्रं न क्षेत्रसाधंसम्॥ मक्षू देववतो
 रथः (४०)

शूरो वा पृथ्सु कासु चित्। देवानां य इन्मनो यजमान
 इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत्॥ न यजमान रिष्यसि न सुन्वान न
 देवयो॥ असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्वियम्॥ नकिष्टं कर्मणा नशत्र

प्र योषन्न योषति॥ उप क्षरन्ति सिन्धवो मयोभुव ईजानं च
यक्ष्यमाणं च धेनवः। पृणन्तं च पपुंरिं च (४१)

श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप यन्ति विश्वतः॥ सोमारुद्रा वि वृहतं
विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश। आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैः
कृतं चिदेनः प्रमुमुक्तमस्मत्॥ सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा
तनूषु भेषजानि धत्तम्। अव स्यतं मुञ्चतं यत्रो अस्ति तनूषु बद्धं
कृतमेनो अस्मत्॥ सोमापूषणा जनना रयीणां जनना दिवो जनना
पृथिव्याः। जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य
नाभिम्॥ इमौ देवौ जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा।
आभ्यामिन्द्रः पक्वमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्त्रियांसु॥ (४२)

बृहतः शवसा रथः पपुंरिं च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च॥ [२२]

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वा॒यु॒व्य॑ꣳ श्वे॒तमा॑ल॒भेत् भू॒ति॑कामो वा॒युर्वै॑ क्षेपि॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति स ए॒वैनं॑ भू॒तिं ग॑मयति
भ॒वत्ये॒वाति॑क्षि॒प्रा दे॒वते॒त्याहुः॑ सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इत्ये॒तमे॒व
सन्त॑ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ नि॒युद्वा अ॑स्य धृति॑र्धृत ए॒व
भूति॑मु॒पैत्य॑प्र॒दाहा॒य भ॒वत्ये॒व (१)

वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ ग्रा॒म॒कामो॑ वा॒युर्वा इ॒माः प्र॒जा
न॑स्यो॒ता नैनी॑यते वा॒युमे॒व नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति
स ए॒वास्मै॑ प्र॒जा न॑स्यो॒ता नि॒यच्छ॑ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति नि॒युत्वंते॑
भ॒वति ध्रु॒वा ए॒वास्मा॑ अन॑पगाः करोति वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑
प्र॒जाका॑मः प्रा॒णो वै वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत्प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा ए॒तस्य॑
प्र॒जाया॑ (२)

अप॑क्रामतो॒ योऽलं॑ प्र॒जायै॑ सन्प्र॒जां न वि॑न्दते वा॒युमे॒व
नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति स ए॒वास्मै॑ प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑
प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वि॑न्दते प्र॒जां वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑
ज्यो॒गा॒मया॑वी प्रा॒णो वै वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत् प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा
ए॒तस्मा॑दप॑क्रामतो॒ यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑ति वा॒युमे॒व नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑

भागधेयेनोप (३)

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयत प्रजाः
पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ प्रागृह्णात्ततो-
ऽजस्तूपरः समभवत्तः स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै स
प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः (४)

पशुकामः स्यात्स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमालभेत प्रजा-
पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून्प्रजनयति
यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपं यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्ववां
यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
पशवस्तान् (५)

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णं त्रैतमालभेत पशुकामो
द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं पुष्टिं
तृतीयः सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै
पशून्प्रजनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोमं
एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्रजनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्क्पर्शवं ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवरुन्धे ॥ (६)

भवत्येव प्रजायां आमयति वायुमेव नियुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप प्रजाकामस्तान् यूपस्रयोदश

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
वरुणमगच्छन्ता अन्वैत्ताः पुनरयाचत् ता अस्मै न पुनरददात्सौ-
ऽब्रवीद्वरं वृणीष्वार्थं मे पुनर्देहीति तासां वरमाऽलभत् स
कृष्ण एकशितिपादभवद्यो वरुणगृहीतः स्यात्स एतं वारुणं
कृष्णमेकशितिपादमालभेत् वरुण- (७)

मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति
कृष्ण एकशितिपाद्भवति वारुणो ह्येष देवतया समृद्ध्यै
सुवर्भानुरासुरः सूर्यं तमसाऽविद्ध्यत्तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्य
यत्प्रथमं तमोऽपाघ्नन्त्सा कृष्णाऽविरभवद्यद्वितीयः सा फल्गुनी
यत्तृतीयः सा बलक्षी यदद्व्यस्थादपाकृन्तन्त्साऽविऽर्वशा (८)

समभवत्ते देवा अब्रुवन्देवपशुर्वा अयः समभूत्कस्मां
इममालंप्स्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथिव्यासीदजाता
ओषधयस्तामविं वशामादित्येभ्यः कामायाऽलभन्त ततो वा
अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत् प्रथेय पशुभिः प्र
प्रजया जायेयेति स एतामविं वशामादित्येभ्यः कामा- (९)

याऽऽलंभेताऽऽदित्यानेव कामः स्वेन भागधेयेनोप धावति
त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्यसावादित्यो न
व्यरोचत् तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मां एता मल्हा आल-
ऽभन्ताऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीः संहितामैन्द्रीः श्वेतां बारहस्पत्यां
ताभिरेवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मां एता मल्हा

आलंभे- (१०)

ताऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां बार्हस्पत्या-
मेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
दधति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्तां प्रातराग्नेयीं कृष्णग्रीवीमालंभेत
ग्रीष्मे मध्यन्दिने संहितामैन्द्रीं शरद्यपराह्णे श्वेतां बार्हस्पत्यां
त्रीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्तां प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने
शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्ये- (११)

वाचं रुन्धे संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य
प्रदाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति
गर्भिण्यो भवन्तीन्द्रियं वै गर्भ इन्द्रियमेवास्मिन्दधति सारस्वतीं
मेधीमालंभेत य ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती
सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन् (१२)

वाचं दधाति प्रवदिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति
तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवमा लंभेत सौम्यं
बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो
यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमालंभेताऽऽग्नेयं कृष्णग्रीवं
प्रजाकामः सोमो (१३)

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो

दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत
सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेत यदाग्नेयो भवति
तेज एवास्मिन्तेन दधाति यत्सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीव
आग्नेयो भवति तम एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति (१४)

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चस-
मेवास्मिन्त्विषिं दधात्याग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं
कृष्णग्रीवं पुरोधायः स्पर्धमान आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो
राजन्योऽभितः सौम्यमाग्नेयो भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभ्यतो राष्ट्रं
परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनं दधते॥ (१५)

लभेत वरुणं वशेतामविं वशामादित्येभ्यः कामाय मलुहा आलंभेत तान्येव सैवास्मिन्त्सोमः श्वेतो
भवति त्रिचंत्वारिंशच्च। (२)॥

[२]

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत्तः
स्वायै देवताया आलंभत ततो वै स इमाँल्लोकानभ्यजयद्वैष्णवं
वामनमालंभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति विषम
आलंभेत विषमा इव हीमे लोकाः समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते
मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमालंभेत सङ्ग्रामे (१६)

सं यत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामं जयतीन्द्रमेव
मन्युमन्तं मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
मन्युं मनो दधाति जयति तं सङ्ग्राममिन्द्राय मरुत्वते

पृश्निसुक्थमालभेत॒ ग्राम॑काम॒ इन्द्र॑मेव॒ मरु॑त्वंन्तुः॒ स्वेन॑
भाग॑धेयेनोप॒ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रय॑च्छति॒ ग्राम्ये॑व भवति॒
यदृष॑भस्ते- (१७)

नैन्द्रो॑ यत्पृश्नि॒स्तेन॑ मारु॒तः समृ॑द्धौ प॒श्चात्पृ॑श्निसुक्थो भवति॒
पश्चा॑दन्ववसा॒यिनी॑मेवास्मै॒ विशं॑ करोति॒ सौम्यं॑ ब॒भ्रुमाल॑भेतान्न॒कामः॑
सौम्यं॑ वा अन्नः॒ सोम॑मेव॒ स्वेन॑ भाग॑धेयेनोप॒ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मा॑
अन्नं॑ प्रय॑च्छत्यन्नाद ए॒व भ॑वति॒ ब॒भ्रुर्भव॑त्येतद्वा अन्न॑स्य रूपः॒ समृ॑द्धौ
सौम्यं॑ ब॒भ्रुमाल॑भेत॒ यमलः॑ (१८)

रा॒ज्याय॑ सन्तः॒ राज्यं॑ नोप॒नमे॑त्सौम्यं॒ वै रा॒ज्यः॑ सोम॑मेव
स्वेन॑ भाग॑धेयेनोप॒ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मै॑ रा॒ज्यं प्रय॑च्छत्युपै॒नः॑ रा॒ज्यं
न॑मति॒ ब॒भ्रुर्भव॑त्येतद्वै सोम॑स्य रूपः॒ समृ॑द्ध्या इन्द्रा॑य वृ॒त्रतुरे॑ ल॒लामं॑
प्राशृ॑ङ्गमाल॑भेत ग॒तश्रीः॑ प्रति॒ष्ठाका॑मः पा॒प्मान॑मेव वृ॒त्रं ती॒र्त्वा प्र॑ति॒ष्ठां
गच्छ॑तीन्द्रा॑याभिमाति॒घ्ने ल॒लामं॑ प्राशृ॑ङ्गमा- (१९)

ल॑भेत॒ यः पा॒प्मना॑ गृही॒तः स्या॑त्पा॒प्मा वा अ॒भि॒
मा॑तिरिन्द्र॑मेवाभि॒माति॑हन्ः॒ स्वेन॑ भाग॑धेयेनोप॒ धाव॑ति॒ स
ए॒वास्मा॑त्पा॒प्मान॑म॒भिमा॑तिं प्रणु॑दत॒ इन्द्रा॑य व॒ज्रिणे॑ ल॒लामं॑
प्राशृ॑ङ्गमाल॑भेत यमलः॒ राज्या॑य सन्तः॒ राज्यं॑ नोप॒नमे॑दिन्द्र॑मेव
व॒ज्रिणः॑ स्वेन॑ भाग॑धेयेनोप॒ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मै॑ व॒ज्रं प्रय॑च्छति॒
स ए॒नं व॒ज्रो भू॑त्या॒ इन्ध॒ उपै॑नः॒ राज्यं॑ न॑मति॒ ल॒लामः॑ प्राशृ॑ङ्गो

भवत्येतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धौ॥ (२०)

सङ्ग्रामे तेनालंभमातिघ्ने लुलामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।३।। [३]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्ति-
मैच्छन्तस्मा एतान्दशर्षभामाऽलंभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो
ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतान्दशर्षभामाऽलंभेतामुमेवादित्यः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति
ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातस्त्रील्लालामानालंभेत ग्रीष्मे
मध्यन्दिने (२१)

त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छरद्यपराह्णे त्रीञ्छितिवारात्रीणि वा
आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरद्यपराह्णे
यावन्त्येव तेजांसि तान्येवावरुन्धे त्रयस्त्रय आलंभ्यन्ते-
ऽभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति संवत्सरं पर्यालंभ्यन्ते संवत्सरो
वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति
ब्रह्मवर्चस्यैव भवति संवत्सरस्य परस्तात्प्राजापत्यं कद्रु- (२२)

मालंभेत प्रजापतिः सर्वा देवता देवतास्वेव प्रतितिष्ठति यदि
बिभीयाद्दुश्कर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णः श्याममालंभेत सौम्यो
वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं
करोति न दुश्कर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चास्मिँल्लोकेऽस्पर्धन्त स
यमो देवानामिन्द्रियं वीर्यमयुवत तद्यमस्य (२३)

यमत्वं ते देवा अमन्यन्त यमो वा इदमभूद्यद्वयं स्म इति ते
 प्रजापतिमुपाधावन्त्स एतौ प्रजापतिरात्मन उक्षवशौ निरमिमीत
 ते देवा वैष्णावरुणीं वशामालभन्तैन्द्रमुक्षाणन्तं वरुणेनैव
 ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राणुदन्तैन्द्रेणैवास्यैन्द्रियमवृञ्जत यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमानो वैष्णावरुणीं (२४)

वशामालभन्तैन्द्रमुक्षाणं वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा विष्णुना
 यज्ञेन प्राणुदत ऐन्द्रेणैवास्यैन्द्रियं वृङ्क्ते भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रो हतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्तस्य
 वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन्ता वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो
 जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रो- (२५)

उचायत्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत् मुच्येतास्मात्पा-
 प्मन् इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेत्तैन्द्रमृषभं तस्याग्निरेव
 स्वेन भागधेयेनोपसृतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदह-
 दैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्नधत्त यः पाप्मना गृहीतः स्यात्स आग्नेयं
 कृष्णग्रीवमालभेत्तैन्द्रमृषभमग्निरेवास्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः (२६)

पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्धत्ते मुच्यते पाप्मनो
 भवत्येव द्यावापृथिव्या धेनुमालभेत् ज्योगंपरुद्धोऽनयोर्हि
 वा एषोऽप्रतिष्ठितोऽथैष ज्योगंपरुद्धो द्यावापृथिवी एव स्वेन
 भागधेयेनोप धावति ते एवैनं प्रतिष्ठां गमयतः प्रत्येव तिष्ठति

पर्या॒रिणी॑ भवति पर्या॒रिव॒ ह्येतस्य॑ रा॒ष्ट्रं यो ज्योग॑परुद्धः समृ॒द्धौ
वाय॒व्यं (२७)

व॒त्समा ल॑भेत वा॒युर्वा अ॒नयोर्व॑त्स इ॒मे वा ए॒तस्मै
लो॒का अप॑शुष्का वि॒डप॑शुष्काऽथैष ज्योग॑परुद्धो वा॒युमे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति स ए॒वास्मा॑ इ॒माँल्लो॒कान् वि॒शं प्र॒दा॑पयति
प्रा॒स्मा इ॒मे लो॒काः स्तु॑वन्ति भु॒ञ्जत्ये॒नं वि॒डुप॑तिष्ठते॥ (२८)

म॒ध्यन्दि॑ने कर्द्रु॒ यम॑स्य स्पर्ध॑मानो वैष्णा॒वरु॑णीन्तमिन्द्रो॑ऽस्य स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑सृतो वाय॒व्यं
द्वि॒च॒त्वारि॑शच्च। (४)॥

[४]

इन्द्रो॑ व॒लस्य॒ बिल॑मपौ॒र्णोत्स॑ य उ॒त्तमः॑ प॒शुरा॑सीत्तं पृ॒ष्ठं
प्रति॑ स॒ङ्ग॒होद॑क्खिदत्तं स॒हस्रं॑ प॒शवो॑ऽनू॒दाय॑न्त्स उ॒न्नतो॑ऽभव॒द्यः
प॒शुका॑मः स्यात्स ए॒तमै॒न्द्रमु॑न्नतमाल॑भेतेन्द्र॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प॒शून्प्रय॑च्छति पशु॒माने॒व भ॑वत्युन्न॒तो (२९)

भ॑वति सा॒हस्री॒ वा ए॒षा ल॒क्ष्मी॒ यदु॑न्न॒तो ल॒क्ष्मियै॒व
प॒शून्वरु॑न्धे य॒दा स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नुयादथ॑ वैष्णा॒वं वा॑म॒नमा
ल॑भेतै॒तस्मि॒न्वै तत्स॒हस्र॑म॒द्ध्यति॑ष्ठत्तस्मा॑देष॑ वा॒म॒नः समी॑षितः
प॒शुभ्य॑ ए॒व प्र॒जाते॑भ्यः प्रति॒ष्ठां द॑धाति॒ कोऽर॑हति स॒हस्रं॑
प॒शून्प्रा॑प्तुमित्या॒हुर॒होरा॒त्राण्ये॒व स॒हस्रं॑ स॒म्पाद्या॑ल॑भेत प॒शवो॑ (३०)

वा अ॒होरा॒त्राणि॑ प॒शूने॒व प्र॒जा॒ता॒न्प्रति॑ष्ठां ग॑मय॒त्योष॑धीभ्यो
वे॒हत॑माल॑भेत प्र॒जाका॑म॒ ओष॑धयो॒ वा ए॒तं प्र॒जायै॑ परि॒बाध॑न्ते

योऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्यै
सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्ववत्योषधीरेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति विन्दते (३१)

प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्पुरुष आप एवास्मा असतः
सददति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नापस्त्वावासतः सददतीत्यैन्द्री
सूतवशामालभेत भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भूत्यै सन्भूतिं
न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा वशाऽभव- (३२)

दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति
भवत्येव यः सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवालभेतैतद्वाव तदिन्द्रियं
साक्षादेवेन्द्रियमवरुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमालभेत य आ
तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो
ब्राह्मणः सन्ना (३३)

तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबतीन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत उपैनं सोमपीथो नमति
यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे
यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सन्तनोति
पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य (३४)

सोमपीथः समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमालभेताभि-
चरन्ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा

वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरः समृद्धौ स्फ्यो यूषो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बरुहिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो
 भिनत्येवैनम्॥ (३५)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येच्छास्त्रीणि च॥ [५]

बारुहस्पत्यः शितिपृष्ठमालभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठः
 समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवैनं पृष्ठः समानानां करोति ग्राम्येव भवति शितिपृष्ठो भवति
 बारुहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ पौष्णः श्याममालभेतान्नकामो-
 ऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (३६)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य
 रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो
 मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः
 समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (३७)

स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रिया-
 व्येव भवत्यरुणो भ्रूमान्भवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपः समृद्धौ सावित्र-
 मुपद्धस्तमालभेत सनिकामः सविता वै प्रसवानामीशे सवितारमेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सनिं प्रसुवति दानकामा

अस्मै प्रजा भवन्त्युपद्धस्तो भवति सावित्रो ह्येष (३८)

देवतया समृद्धौ वैश्वदेवं बहुरूपमालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा
अन्नं विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं
प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति बहुरूपो भवति बहुरूपः ह्यन्नः समृद्धौ
वैश्वदेवं बहुरूपमालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वानेव
देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै (३९)

सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति बहुरूपो भवति
बहुदेवत्यो^(१) ह्येष समृद्धौ प्राजापत्यं तूपरमालभेत
यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयेत्प्राजापत्यो वै पुरुषः प्रजापतिः खलु
वै तस्य वेद यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं तस्मात्स्त्रामान्मुञ्चति तूपरो भवति
प्राजापत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ॥ (४०)

अस्मा इन्द्रमेवैष संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै प्राजापत्यो हि

त्रैणि च॥

[६]

वषट्कारो वै गांयत्रियै शिरोऽच्छिन्नतस्यै रसः पराऽपतत्तं
बृहस्पतिरुपांगृह्णात्सा शितिपृष्ठा वशाऽभवद्यो द्वितीयः परापतत्तं
मित्रावरुणावुपांगृह्णीताः सा द्विरूपा वशाऽभवद्यस्तृतीयः परापतत्तं
विश्वे देवा उपांगृह्णात्सा बहुरूपा वशाऽभवद्यश्चतुर्थः परापतत्तस्य
पृथिवीं प्राविशत्तं बृहस्पतिरभ्य- (४१)

गृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्ष्वशः समभवद्यल्लोहितं
 परापतत्तद्बुद्ध उपांगृह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभवद्वारहस्पत्याः
 शितिपृष्ठामालभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसां
 वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु (४२)

वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
 मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी
 रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं
 वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
 वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (४३)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत प्रजाकामो
 मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
 मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां
 प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
 प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव (४४)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
 विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस

इव खलु वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे वैश्वदेवीं
बहुरूपामालभेत् ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (४५)

संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै
सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्यैव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
रसं इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसं सजातानवरुन्धे
बारहस्पत्यमुक्षवशमालभेत् ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं (४६)

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशं वा एष चरति यदुक्षा
वशं इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
रौद्रीं रोहिणीमालभेताभिचरन्नुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छति रोहिणी भवति रौद्री
ह्येषा देवतया समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बरुहिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो
भिनत्येवैनम्॥ (४७)

अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामवं वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसं यूप एकात्रविंशतिश्च। (७)॥ [७]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एतां सौरीं श्वेतां वशामाऽलभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो
ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतां सौरीं श्वेतां वशामालभेतामुमे-
वाऽऽदित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति बैल्वो यूषो भवत्यसौ (४८)

वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन्वारुणं
दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा
स्तृणुते बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धौ स्फ्यो यूषो
भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बरुहिः
शृणा- (४९)

त्येवैनं वैभीदक इध्मो भिनत्येवैनं वैष्णवं वामनमालभेत् यं
यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति
स एवास्मै यज्ञं प्रयच्छत्युपैनं यज्ञो नमति वामनो भवति वैष्णवो
ह्येष देवतया समृद्धौ त्वाष्ट्रं वडबमालभेत् पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां (५०)

प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति स एवास्मै
पशून्मिथुनाम्रजनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः प्रविष्टा अथेष
पुमान्त्सन्वडबः साक्षादेव प्रजां पशूनवरुन्धे मैत्रं श्वेतमालभेत्
सङ्ग्रामे सं यत्ते समयकामो मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति
स एवैनं मित्रेण सन्नयति (५१)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यं कृष्णमालभेत्
वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपं

धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं
रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा
वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (५२)

शृणाति मिथुनानात्रयति यच्छति॥ [८]

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमत्स एतां वारुणीं
कृष्णां वशामपश्यत्तां स्वयं देवताया आलभत ततो वै
तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यन्नोपनमत्स एतां
वारुणीं कृष्णां वशामालभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद (५३)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया समृद्धौ
मैत्रं श्वेतमालभेत वारुणं कृष्णमपां चौषधीनां च सन्धावन्नकामो
मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां
च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव भव- (५४)

त्यपां चौषधीनां च सन्धावालभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लभेत वारुणं
कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति
यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
देवा वै पुष्टिं नाविन्द- (५५)

न्तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यां न समराधयन्तावश्विना-

वब्रूतामावयोर्वा एषा मैतस्यां वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः
 पुष्टिकामः स्यात्स एतामाश्विनीं यमीं वशामालंभेताश्विनावेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजया
 पशुभिः॥ (५६)

अत्रादौऽत्राद एव भवत्यविन्दन्पञ्चत्वारिंशच्च॥ [९]

आश्विनं धूम्रललामालंभेत् यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासेदश्विनौ
 वै देवानामसोमपावास्तां तौ पश्चा सोमपीथं प्राप्तुतामश्विनावेतस्य
 देवता यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत् उपैनं सोमपीथो नमति
 यद्धूम्रो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामौ (५७)

भवति मुखत एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यं गोमृगमा-
 लंभेत् यमजघ्निवांसमभिश् संस्युरपूता वा एतं वागृच्छति
 यमजघ्निवांसमभिश् संसन्ति नैष ग्राम्यः पशुर्नाऽरण्यो यद्गोमृगो
 नेवैष ग्रामे नारण्ये यमजघ्निवांसमभिश् संसन्ति वायुर्वै देवानां
 पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवै- (५८)

न पवयति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः
 पाप्मानं प्रविशति यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति सौर्यं
 बहूरूपमालंभेतामुमेवाऽऽदित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मात्तमः पाप्मानमपहन्ति प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप

तमः पाप्मानं हते॥ (५९)

लुलामः स एव षट्त्वारिंशच्च॥ [१०]

इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो मरुतो यद्धं वो दिवो या वः शर्म।
भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहेऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं
मित्रं वरुणं सातये भगं द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। ममत्तु नः
परिज्मा वसुरुहा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान्। शिशितमिन्द्रापर्वता
युवन्नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः। प्रिया वो नाम (६०)

हुवे तुराणाम्। आयत्तृपन्मरुतो वावशानाः। श्रियसे कं
भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः। ते
वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः।
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्याथ्सोमो रुद्रेभिरभिरक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्विरऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सः शिंशातु। सन्नो
देवो वसुभिरग्निः सः (६१)

सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः। समिन्द्रो मरुद्विर्यज्ञियैः समादित्यैर्नो
वरुणो अजिज्ञिपत्। यथाऽऽदित्या वसुभिः सम्बभूवुर्मरुद्वी
रुद्राः समजानताभिः। एवा त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे देवाः
समनसो भवन्तु। कुत्राचिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने।
अरहन्तश्चिद्यमिन्धते संञ्जनयन्ति जन्तवः। सं यदिषो वनामहे
सः हव्या मानुषाणाम्। उत द्युमस्य शवसः (६२)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यासो
 भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्याद् होश्चिद्या
 वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उपक्षेति वृद्धवयाः
 सुवीरः। नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवन्ति प्रणीतौ।
 धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः।
 दीर्घाधियो रक्षमाणा (६३)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूर्मीर्धारयन्त्री रुत
 द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वं
 तदर्यमन्वरुण मित्र चारु। त्यां नु क्षत्रिया अव आदित्यान्
 याचिषामहे। सुमृडीका अभिष्टये। न दक्षिणा विचिकिते न सव्या
 न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा। पाक्याचिद्वसवो धीर्याचि- (६४)

द्युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा नूतनेन
 सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं
 यज्ञं दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय।
 त्वामवस्युराचके। तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाऽऽशास्ते
 यजमानो हविर्भिः। अहेडमानो वरुणेह बोद्ध्युरुशः स मा न आयुः
 प्रमोषीः॥ (६५)

नामाग्निः स शवसो रक्षमाणा धीर्याचिदेकात्रपश्चाशच्च॥ [११]

[वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणं देवासुरा पुष्वंसावादित्यो दशरूपभामिन्द्रो वलस्यं बारहस्पत्यं वषट्कारोऽसौ

सौरिं वरुणमाश्विनमिन्द्रं वो नर एकादश॥११॥ वायुव्यमाग्नेयीं कृष्णग्रीवीमसावादित्यो वा अंहोरात्राणि वषट्कारः
प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायुव्यं प्रमोषीः॥]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः
सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा अपाघुक्षतामिति
स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरवपत्तावस्मै प्रजाः
प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
सन्प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम
इन्द्राग्नी (१)

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै प्रजां प्रासाधयतो
विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा
सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्यामेवेन्द्रियं
वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽप वा
एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादश-
कपालं निर्-(२)

वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति

जयति त९ सङ्ग्रामं वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ह्यते यः सङ्ग्रामं
जयत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामं जित्वेन्द्राग्री एव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं (३)

धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृह्यतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं
क्रामति य एति जनतामैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेज्जनता-
मेष्यन्निन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं
वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमनुनिर्वपेत्पूषा
वा इन्द्रियस्य वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (४)

स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इन्द्रियं
वीर्यमनु प्रयच्छति क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै
क्षेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्ठा-
न्निर्वपेदस्यामेव प्रतिष्ठायैन्द्रियं वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥ (५)

प्रजाकाम इन्द्राग्री उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारि९शच्च॥ [१]

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमास-
याजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयेत्पथो वा एषो-
ऽह्यपथेनेति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं
वाऽतिपादयेत्यग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवैनमपथात्पन्थामपि नयत्यनुद्धान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्रये

व्रतपतये (६)

पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव
चरेदग्निमेव व्रतपतिः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति स एवैनं
व्रतमालम्भयति॑ व्रत्यो॑ भवत्यग्नये॑ रक्षोघ्ने॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेद्य॑ रक्षा॑सि सचैरन्नग्निमेव॑ रक्षोहणः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑
धावति स एवास्माद्रक्षाः॑स्यपहन्ति॑ निशितायां निर्वपे- (७)

निशितायाः॑ हि रक्षा॑सि प्रेरते॑ सम्प्रेर्णान्येवैनानि॑ हन्ति
परिश्रिते॑ याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय॑ रक्षोघ्नी॑ याज्यानुवाक्ये॑
भवतो॑ रक्षसाः॑ स्तृत्या॑ अग्नये॑ रुद्रवते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदभिचरन्नेषा॑ वा अस्य॑ घोरा॑ तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा॑ एवैनमावृश्चति॑
ताजगार्तिमाच्छत्यग्नये॑ सुरभिमतै॑ पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य॑
गावो॑ वा पुरुषा - (८)

वा प्रमीयेरन्॑ यो वा बिभीयादेषा॑ वा अस्य॑ भेषज्यां
तनूर्यथ्सुरभिमती॑ तयैवास्मै॑ भेषजं करोति॑ सुरभिमतै॑ भवति
पूतीगन्धस्यापहत्या॑ अग्नये॑ क्षामवते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत्सङ्ग्रामे॑ सं यत्ते॑ भागधेयेनैवैनं॑ शमयित्वा परानभि॑
निर्दिशति॑ यमवरेषां॑ विद्ध्यन्ति॑ जीवन्ति॑ स यं परेषां॑ प्र स मीयते॑
जयति॑ तं सङ्ग्राम- (९)

म॒भि वा ए॒ष ए॒तानु॑च्यति॒ येषां॑ पूर्वा॒परा अ॒न्वञ्चः॑ प्र॒मीय॑न्ते
 पुरु॒षाहु॑तिर्ह्यस्य प्रि॒यत॑माऽग्नये॒ क्षाम॑वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
 निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ शमयति॒ नैषां॑ पुराऽऽयु॒षोऽप॑रः प्र॒मीय॑तेऽभि
 वा ए॒ष ए॒तस्य॑ गृ॒हानु॑च्यति॒ यस्य॑ गृ॒हान्द॑हत्य॒ग्नये॒ क्षाम॑वते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ शमयति॒ नास्या॑प॑रं
 गृ॒हान्द॑हति॥ (१०)

व्रतपतये निशितायाऽनिर्वपेत्पुरुषाः सङ्गमन्न चत्वारि च॥ [२]

अ॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यं कामो
 नोप॑नमै॒दग्नि॑मेव काम॑स्त्वेन॒ भाग॑धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑
 कामे॑न॒ सम॑र्द्धयत्यु॒पैनं॑ कामो॒ नम॑त्य॒ग्नये॒ यवि॑ष्ठाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टा-
 क॑पालं निर्व॑पेत्स्पर्ध॒मानः॑ क्षेत्रे॒ वा स॑जा॒तेषु॑ वाऽग्नि॑मेव यवि॑ष्ठः
 स्वेन॒ भाग॑धेये॒नोप॑ धावति॒ तेनै॒वेन्द्रि॑यं वी॒र्यं॑ भ्रातृ॒व्यस्य॑ (११)

युव॑ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जय॑तेऽग्नये॒ यवि॑ष्ठाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेदभिच॒र्यमा॑णोऽग्नि॑मेव यवि॑ष्ठः
 स्वेन॒ भाग॑धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒सि यव॑यति॒
 नैन॑मभिच॒रन्त्स्तृ॑णुतेऽग्नय॒ आयु॑ष्मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यः
 का॒मये॑त॒ सर्व॑मायु॒रियामि॑त्य॒ग्निमे॒वाऽऽयु॑ष्मन्तः॒ स्वेन॒ भाग॑धेये॒नोप॑
 धाव॑ति॒ स ए॒वास्मि॑- (१२)

त्रायुर्दधाति॒ सर्व॑मायु॒रेत्य॒ग्नये॑ जा॒तवे॑दसे पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं

निर्वपेद्भूतिकामोऽग्निमेव जातवेदसः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॑
 स एवैनं॑ भूतिं॑ गमयति॑ भवत्येवाग्नये॑ रुक्मन्ते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं॑
 निर्वपेद्भुक्कामोऽग्निमेव रुक्मन्तः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॑ स
 एवास्मिन्नुचं॑ दधाति॑ रोचन्ते॑ एवाग्नये॑ तेजस्वते॑ पुरोडाश- (१३)

मष्टाकपालं॑ निर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव॑ तेजस्वन्तः॑ स्वेन॑
 भागधेयेनोप॑ धावति॑ स एवास्मिन्तेजो॑ दधाति॑ तेजस्व्येव॑
 भवत्यग्नये॑ साहन्त्याय॑ पुरोडाशमष्टाकपालं॑ निर्वपेत्सीक्षमाणो-
 ऽग्निमेव॑ साहन्त्यः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॑ तेनैव॑ संहते॑ यः
 सीक्षते॑॥ (१४)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥ [३]

अग्नयेऽन्नवते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं॑ निर्वपेद्यः॑ कामयेतान्न-
 वान्त्स्यामित्यग्निमेवान्नवन्तः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॑ स
 एवैनमन्नवन्तं॑ करोत्यन्नवानेव॑ भवत्यग्नयेऽन्नादाय॑ पुरोडाश-
 मष्टाकपालं॑ निर्वपेद्यः॑ कामयेतान्नादः॑ स्यामित्यग्निमेवान्नादः॑ स्वेन॑
 भागधेयेनोप॑ धावति॑ स एवैनमन्नादं॑ करोत्यन्नाद - (१५)

एव॑ भवत्यग्नयेऽन्नपतये॑ पुरोडाशमष्टाकपालं॑ निर्वपेद्यः॑
 कामयेतान्नपतिः॑ स्यामित्यग्निमेवान्नपतिः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑
 धावति॑ स एवैनमन्नपतिं॑ करोत्यन्नपतिरेव॑ भवत्यग्नये॑ पवमानाय॑
 पुरोडाशमष्टाकपालं॑ निर्वपेदग्नये॑ पावकायाग्नये॑ शुचये॑ ज्योगामयावी॑

यदग्रये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये (१६)

पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचय
आयुरेवास्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव
निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्रये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन्तेन
दधाति यदग्रये पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचये
चक्षुरेवास्मिन्तेन दधा- (१७)

त्युत यद्यन्यो भवति प्रैव पश्यत्यग्रये पुत्रवते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामो-
ऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छत्यग्रये रसंवते-
ऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्स्थ्यामित्यग्निमेव रसवन्तः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तं करोति (१८)

रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव
रसमवरुन्धेऽग्रये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत
वसुमान्स्थ्यामित्यग्निमेव वसुमन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्यग्रये वाजसृते पुरोडाश-
मष्टाकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्ते वाजं (१९)

वा एष सिंसीरषति यः सङ्ग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु
वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृतः स्वेन भागधेयेनोप
धावति धावति वाजं हन्ति वृत्रं जयति तं सङ्ग्राममथो

अ॒ग्निरि॑व॒ न प्र॑ति॒धृषे॑ भवत्य॒ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
निर्व॑पेद्यस्या॒ग्नाव॑ग्निम॒भ्युद्धरे॑युर्निर्दिष्ट॒भागो॑ वा ए॒तयो॑र॒न्यो-
ऽनि॑र्दिष्ट॒भागो॑ऽन्यस्तौ स॒म्भव॑न्तौ यज॑मान- (२०)

म॒भिस॑म्भवतः स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तो॒र्यद॑ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ निर्व॑पति
भा॒गधे॑ये॒नैवैनौ॑ शमयति॒ नार्ति॑मा॒र्छति॑ यज॑मानोऽग्नये॒ ज्योति॑ष्मते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यस्या॒ग्निरुद्ध॑तोऽहु॒तेऽग्नि॑होत्र उ॒द्वाये॑दपरं
आ॒दीप्या॑नूद्धृत्य॒ इत्या॑हुस्तत्तथा॒ न का॒र्यं यद्वा॑ग॒धेय॑म॒भि पूर्वं॑
उद्ध्र॑यते॒ किम॑परोऽभ्यु- (२१)

द्वि॒येते॑ति॒ तान्ये॒वाव॑क्षाणा॒नि सन्नि॑धाय॒ मन्थे॑दितः प्रथ॒मं
जज्ञे॑ अ॒ग्निः स्वा॒द्योने॑रधि॒ जा॒तवे॑दाः। स गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्टुभा॒
जग॑त्या॒ देवे॒भ्यो ह॒व्यं वह॑तु प्रजा॒नन्नि॑ति॒ छन्दा॑भिरे॒वैन॑ऽ स्वा॒द्योनेः॑
प्रज॑नयत्येष॒ वाव सौ॑ऽग्निरि॒त्याहु॑ज्योति॒स्त्वा अ॑स्य॒ परा॑पति॒तमि॑ति॒
यद॑ग्नये॒ ज्योति॑ष्मते निर्व॑पति॒ यदे॒वास्य॒ ज्योतिः॑ परा॑पति॒तं
तदे॒वावरु॑न्धे॥ (२२)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवास्य पद्वि॥ [४]

वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॑पेद्वा॒रुणं॑ च॒रुं द॑धि॒क्राव॑णे
च॒रुम॑भि॒शस्य॑मानो॒ यद्वै॑श्वान॒रो द्वा॒दश॑कपालो॒ भव॑ति संव॒त्सरो॑
वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः संव॑त्स॒रेणै॒वैन॑ऽ स्वद॒यत्य॑प॒ पापं॑ वर्ण॑ ह॒ते

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यं
दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव
निर्वपेत्प्रजाकामः संवत्सरो (२३)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनां निर्दहति यो-
ऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव भागधेयेन
शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति वारुणेनैवैनं
वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै
हिरण्यं पुनात्येवैनं (२४)

विन्दते प्रजां वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे
जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन
पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन्तेजो दधाति यद्वशकपालो
विराजैवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्निन्द्रियं
दधाति यद्द्वादशकपालो जगत्यैवास्मिन्पशून् दधाति यस्मिञ्जात
एतामिष्टिं निर्वपति पूत - (२५)

एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा एष
सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां
वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकाय दर्श-

पूर्णमासाविज्येते वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा
 पौर्णमासीं वाऽतिपाद्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव
 प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्या (२६)

अथो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति वीरुहा
 वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा
 ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्नाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादश-
 कपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री
 गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मा आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं
 यतेऽवसं करोति तादृ- (२७)

गेव तद्द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरः खलु वा अग्रेयोनिः स्वामेवैनं योनिं गमयत्याद्यमस्यान्नं
 भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकाम
 आहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य
 विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरेणैवास्मै सजाताश्च्यवयति मारुतो भवति (२८)

मारुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव-
 रुन्धे सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै
 सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान आसादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं

करोति॥ (२९)

प्रजाकामः संवत्सरो पुनात्येवैनं पृतः समष्ट्यै तादृङ्गोरुतो भवत्येकान्नत्रिंशच्च॥ [५]

आदित्यं चरुं निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिं रस्या-
मेव पूर्वं प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं
गृत्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः खलु वै
देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं
द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवाऽऽयतने यतते जयति तं
सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते (३०)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषा-
णयोरन्नं जग्ध्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितमेवात्ति
नास्मिन्मृजाते संवत्सराय वा एतौ सममाते यौ सममाते तयोर्यः
पूर्वोऽभिद्रुहति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं
निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः
संवत्सरोः मेवाऽऽत्वा निर्वरुणं (३१)

परस्तादभिद्रुहति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष प्रतिगृह्णाति
योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्य
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितामेव प्रतिगृह्णाति नाव्यं
प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत्प्रतिगृह्णात्यश्वं

वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३२)

प्रतिगृह्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वदितमेव प्रतिगृह्णाति नाऽऽत्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सन्निमेष्यन्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै संवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सन्निमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति यो वै संवत्सरं (३३)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (३४)

निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै संवत्सरं षड्विंशच्च॥ [६]

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः पशून्प्रजंनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स - (३५)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवन्ते

पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म
 इन्द्रमेव घर्मवन्तः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒ स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
 दधाति॑ ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्राया॒र्कव॑न्ते पुरोडाशमेकादशकपालं
 निर्वपेदन्नकामोऽर्को॑ वै देवानामन्नमिन्द्रमेवार्कवन्तः॑ स्वेन॑ भागधेये-
 (३६)

नोप॑धावति॒ स एवास्मा॒ अन्नं॑ प्रयच्छत्यन्ना॒द एव भवतीन्द्रा॑य
 घर्म॑वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रा॑येन्द्रियाव॑न्त इन्द्रा॑-
 या॒र्कव॑न्ते भूति॑कामो यदिन्द्रा॑य घर्म॑वन्ते निर्वप॑न्ति शिर॑ एवास्य
 तेन॑ करोति॒ यदिन्द्रा॑येन्द्रियाव॑न्त आत्मान॑मेवास्य तेन॑ करोति॒
 यदिन्द्रा॑या॒र्कव॑न्ते भूत॑ एवान्नाद्ये॒ प्रतिति॑ष्ठति॒ भवत्ये॒वेन्द्रा॑या- (३७)

९होमुचै॑ पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना॑ गृहीतः
 स्यात्पाप्मा॒ वा अ९ह॒ इन्द्र॑मेवा९होमुच॑ः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒
 स एवैनं॑ पाप्मनोऽहं॑सो मुञ्चतीन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ पुरोडाशमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्यं मृ॒धोऽभि॑ प्रवेपे॑रन्नाष्ट्राणि॑ वाऽभिसंमि॑युरिन्द्रमेव
 वैमृ॒धः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒ स एवास्मान्मृ॒धो (३८)

ऽप॑हन्तीन्द्रा॑य त्रा॒त्रे पुरो॑डाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बुद्धो
 वा॒ परि॑यत्तो वेन्द्र॑मेव त्रा॒तार॑ः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒
 स एवैनं॑ त्राय॑त इन्द्रा॑यार्काश्वमे॒धव॑न्ते पुरोडाशमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्यं म॑हाय॒ज्ञो नोप॑नमै॒देते॑ वै म॑हाय॒ज्ञस्यान्त्ये॑

त॒नू यद॑र्का॒श्वमे॒धावि॒न्द्रमे॒वाका॑श्चमे॒धव॑न्त॒ः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
धाव॑ति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्त॒तो म॑हाय॒ज्ञं च्या॑वय॒त्युपै॑नं म॒हाय॒ज्ञो
न॑मति॥ (३९)

इन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति सोऽर्कवन्तः स्वेन भागधेयेनैवेन्द्रायास्मान्मूर्धोऽस्मै सप्त

च॥ [७]

इन्द्रा॒यान्वृ॑जवे पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं॒ निर्वपे॑द्भ्राम॒काम॑
इन्द्र॑मे॒वान्वृ॑जुः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मै॑
सजा॒तान॑नु॒कान्क॑रोति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वतीन्द्रा॑ण्यै चरुं निर्वपे॒द्यस्य॑
सेना॑ऽस॒शिते॑व॒ स्यादिन्द्रा॑णी वै सेना॑यै दे॒वतेन्द्रा॑णीमे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ सैवा॑स्य॒ सेना॒ स॒श्यति॑ ब॒ल्वं जा॑न॒पी- (४०)

ॐ सन्न॑ह्ये॒द्रौर्य॑त्राधि॒ष्कन्ना॒ न्यमे॑ह॒त्ततो॒ बल्वं॑जा॒ उद॑तिष्ठ॒न्गवा॑-
मे॒वैन॑ न्या॒यम॑पिनीय॒ गा वैद॑य॒तीन्द्रा॑य॒ मन्यु॑मते॒ मन॑स्वते
पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं॒ निर्वपे॑त्सङ्ग्रामे॒ सं य॑त्त इन्द्रि॒येण॒ वै
म॒न्युना॒ मन॑सा सङ्ग्रामं ज॑य॒तीन्द्र॑मे॒व म॑न्युमन्तं॒ मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ जय॑ति॒
त॒ (४१)

सङ्ग्राम॑मे॒तामे॒व निर्वपे॑द्यो ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑प इ॒व
स्यादे॑तानि॒ हि वा ए॒तस्मा॑दप॒क्रान्ता॒न्यथै॑ष ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑प
इन्द्र॑मे॒व म॑न्युमन्तं॒ मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स

ए॒वास्मिन्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ न ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑पो
भव॒तीन्द्रा॑य दा॒त्रे पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त
दान॑कामा मे प्र॒जाः स्यु॒- (४२)

रितीन्द्र॑मेव दा॒तार॑ः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒
दान॑कामाः प्र॒जाः करो॑ति॒ दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्तीन्द्रा॑य प्रदा॒त्रे
पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेद्यस्मै प्र॒त्तमि॒व स॒न्न प्र॑दीयेतेन्द्र॑मेव
प्रदा॒तार॑ः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒ प्रदा॑पयतीन्द्रा॑य
सु॒त्राम्णो॑ पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेदपरु॒द्धो वा॒- (४३)

ऽपरु॒द्धमा॑नो वेन्द्र॑मेव सु॒त्रामा॑णः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒
स ए॒वैनं॑ त्रायतेऽनपरु॒द्धो भ॑वतीन्द्रो॒ वै स॒दृङ् दे॒वता॑भिरासी॒त्स न
व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॒ ए॒तमै॒न्द्रमे॑कादशकपालं॒
नि॒र॒व॒प॒त्तेनै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यम॑दधाच्छ॒क्करी॑ याज्यानुवा॒क्ये अ॑करोद्वज्रो॒
वै श॑क्करी॒ स ए॒नं व॑ज्रो भू॒त्या ऐ॒न्ध (४४)

सोऽभव॒त्सोऽबि॑भेद्भूतः प्र मा॑ धक्ष्यतीति॒ स प्र॒जाप॑तिं
पुन॑रुपा॒धाव॑त्स प्र॒जाप॑तिः श॒क्क॒र्या अ॒धि रे॒वतीं॑ नि॒र॒मिमी॑त
शान्त्या॒ अ॒प्र॒दा॒हाय॑ योऽलः॑ श्रि॒ये स॒न्ध॒स॒दृङ्ख॑समा॒नैः स्या॑त्तस्मा॒
ए॒तमै॒न्द्रमे॑कादशकपालं॒ निर्व॑पेदिन्द्र॑मेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒
स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं द॑धाति॒ रे॒वतीं॑ पु॒रोनु॒वा॒क्या भ॑वति॒ शान्त्या॑
अ॒प्र॒दा॒हाय॑ श॒क्क॒री या॒ज्या व॑ज्रो वै श॒क्क॒री स ए॒नं व॑ज्रो भू॒त्या

इन्धे भवत्येव॥ (४५)

अपि तश्च स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ [८]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्य-
भागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो
भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन
चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवैनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभिचरति (४६)

प्रति वै पुरस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वे द्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः
प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव
यज्ञं च मद्धतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
नैनमभिचरन्त्स्तृणुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो
नो- (४७)

पुनर्मेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनं यज्ञो
नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्रेर्वै चक्षुषा मनुष्या
वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवा- (४८)

स्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो
 यदाज्यमनन्दुहस्तण्डुला मिथुनादेवासमै चक्षुः प्रजनयति
 घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवासमै तेजश्चक्षुरवरुन्ध
 इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयं जमानस्याद्धरकल्पां
 प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियं (४९)

वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितो निर्वपेद्वावत्येव वाक्तामप्रोदितां
 भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु
 प्रवदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्नावैष्णव-
 मष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातः सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा
 स्याद्द्वारहस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं
 प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्रो- (५०)

त्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यन्दिनस्य सवनस्या-
 काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्द्वारहस्पत्यश्चरुर्यदेकादशकपालो
 भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुत्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं माध्यन्दिनमेव
 सवनं तेनाऽऽप्रोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्या-
 काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्द्वारहस्पत्यश्चरुर्यद्द्वादशकपालो
 भवति द्वादशाक्षरा जगती जागृतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव
 तेनाऽऽप्रोति देवताभिरेव देवताः (५१)

प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्मं कपालैरेव

छन्दाऽस्याप्रोति पुरोडाशैः सर्वानानि मैत्रावरुणमेकंकपालं
निर्वपेद्वृषायै काले यैवासौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो
एवैषैतस्यैकंकपालो भवति नहि कपालैः पशुमर्हत्याप्तुम्॥ (५२)

ब्रह्मण्येवेनम्भिचरति यज्ञो न तावेवास्यान्द्रियमाप्नोति देवताः सुसत्रिश्च॥ [९]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एत९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपन्तेनैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः
स्यात्तस्मा एत९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्सोमं चैव रुद्रं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्त्यतो ब्रह्मवर्चस्यैव
भवति तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्बुधो- (५३)

वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै श्वेतवन्ध्यायै
दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव
ब्रह्मवर्चसं तत्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो
दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धार्य्ये कुर्याद्यद्वै किं च
मनुरवदत्तद्वैषजं (५४)

भेषजमेवास्मै करोति यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति
सोमापौष्णं चरुं निर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः
स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति

सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां
प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति
विन्दते" (५५)

प्रजा९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्त्सौम्यो वै देवतया पुरुष
एष रुद्रो यदग्निः स्वाया एवैनं देवतायै निष्क्रीय रुद्रायपि दधाति
ताजगार्तिमाच्छति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्योगामयावी सोमं वा
एतस्य रसो गच्छत्यग्निः शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमादेवास्य
रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यदी- (५६)

तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितं होता
निष्विदति स ईश्वर आर्तिमार्तोरनृद्वान् होत्रा देवो वह्निर्वा
अनृद्वान् वह्निर्होता वह्निनैव वह्निमात्मानं स्पृणोति सोमारौद्रं
चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वैऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति
वेदिं परिगृह्याद्धमुद्धन्याद्धं नाद्धं बर्हिषः स्तृणीयाद्धं
नाद्धमिद्धस्याभ्यादद्धाद्धं न स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं
जनयति॥ (५७)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयाद्धं द्वादश च॥ [१०]

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकाम
इन्द्रं चैव मरुतंश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै

सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑ ग्राम्ये॑व भव॒त्याहव॑नीयं ऐन्द्रमधि॑श्रयति॒
 गार्ह॑पत्ये मारु॒तं पा॑पवस्य॒सस्य॑ विधृत्यै स॒प्तक॑पालो मारु॒तो
 भव॑ति स॒प्तग॑णा वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑ सजा॒तानव॑रुन्धेऽनूच्यमा॑न॒
 आसा॑दयति॒ विश॑मेवा- (५८)

स्मा॒ अनु॑वर्त्मानं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त क्ष॒त्राय॑ च
 वि॒शे च॑ स॒मदं॑ दद्या॒मित्यै॒न्द्रस्या॑व॒द्यन्ब्रू॒यादिन्द्रा॒यानु॑ ब्रूहीत्या॒श्राव्यं॑
 ब्रू॒यान्म॒रुतो॑ य॒जेति॑ मारु॒तस्या॑व॒द्यन्ब्रू॒यान्म॒रुद्ध्योऽनु॑ब्रूहीत्या॒श्राव्यं॑
 ब्रू॒यादिन्द्रं॑ य॒जेति॑ स्व ए॒वैभ्यो॑ भा॒गधे॑ये स॒मदं॑ दधाति॒
 वितृ॑ङ्हाणास्तिष्ठन्त्ये॒तामे॒व (५९)

निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त कल्पे॑र॒न्निति॑ यथादे॒वतम॑व॒दाय॑ यथादे॒वतं॑
 यंजेद्भा॒गधे॑येनै॒वैनान्॑ यथाय॒थं क॑ल्पयति॒ कल्प॑न्त ए॒वैन्द्रमेका॑दश॒
 क॒पालं॑ निर्व॑पेद्वैश्वदे॒वं द्वाद॑शक॒पालं॑ ग्राम॑काम इन्द्रं॑ चै॒व विश्वा॑ङ्श्च
 दे॒वान्स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑
 ग्राम्ये॑व भव॒त्यैन्द्र॑स्याव॒दाय॑ वैश्वदे॒वस्याव॑द्येदथैन्द्रः स्यो- (६०)

परि॑ष्ठादिन्द्रियेणै॒वास्मा॑ उभ॒यतः॑ सजा॒तान्परि॑गृह्णात्युपा॒धाय्य॑-
 पूर्व॑यं वा॒सो दक्षि॑णा सजा॒तानामुप॑हित्यै पृ॒श्नि॒यै दुग्धे॑ प्रैयङ्ग॒वं
 च॒रुं निर्व॑पेन्म॒रुद्ध्यो॑ ग्राम॑कामः पृ॒श्नि॒यै वै पय॑सो म॒रुतो॑ जा॒ताः
 पृ॒श्नि॒यै प्रि॒यङ्ग॒वो मारु॑ताः खलु॒ वै दे॒वत॑या सजा॒ता म॒रुत॑ ए॒व
 स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑ ग्राम्ये॑व

भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (६१)

भवतः प्रियमेवैनं समानानां करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या भवति द्विपद एवावरुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशूनवरुन्धे देवासुराः सं यत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्ते ३-
ऽन्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्विर्वरुण आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तमे-
(६२)

तया संज्ञान्याऽयाजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्र देवा ज्यैष्ठ्यायाभि समजानत यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतं ज्यैष्ठ्याय समाना अभिसञ्जानते वसिष्ठः समानानां भवति॥ (६३)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तं वरुणाय चतुर्दश च॥—————[११]

हिरण्यगर्भ आपो ह यत्प्रजापते। स वेद पुत्रः पितरं
स मातरं स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं
स सुवः स विश्वा भुवो अभवत्स आऽभवत्। उदुत्यं चित्रम्।

सप्र॑ल॒वन्न॑वी॒यसा॑ ऽग्ने॑ द्यु॒मेन॑ सं॒ यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ॒ भानु॑ना॑। निका॒व्या
वे॒धसः॑ श॒श्वत॑स्कर॒हस्ते॑ दधा॒नो - (६४)

न॒र्या पु॒रूणि॑। अ॒ग्निर्भु॑वद्रयि॒पती॑ रयी॒णां स॒त्रा च॑क्रा॒णो
अ॒मृता॑नि॒ विश्वा॑। हि॒र॒ण्यपा॑णिमू॒तये॑ सवि॒तार॒मुप॑ ह॒ये। स चे॒त्ता
दे॒वता॑ प॒दम्। वा॒मम॒द्य स॑वि॒तर्वा॑ममु॒ श्वो दि॒वेदि॑वे वा॒मम॒स्मभ्य॑
सा॒वीः। वा॒मस्य॑ हि क्षय॑स्य दे॒व भू॑रे॒रया॑ धि॒या वा॑म॒भार्जः॑ स्याम।
बडि॑त्था पर्व॒तानां॑ खि॒द्रं बि॑भर्षि पृथि॒वि। प्र या भू॑मि प्रव॒त्वति॑
म॒हा जि॒नोषि॑ (६५)

महि॑नि। स्तोमा॑सस्त्वा वि॒चारि॑णि॒ प्रति॑ष्टोभन्त्य॒क्तुभिः॑। प्र या
वा॒जं न हे॑ष॒न्तं पे॒रुम॑स्य॒स्यर्जु॑नि। ऋ॒दूद॑रेण॒ सख्या॑ सचे॒य यो
मा न रि॒ष्येद्ध॑र्यश्च पी॒तः। अ॒यं यः सो॒मो न्य॑धा॒य्यस्मे॑ तस्मा॒ इन्द्र॑
प्र॒तिरे॑मे॒म्यच्छ॑। आ॒पा॒न्तम॑न्युस्तृ॒पल॑प्र॒भर्मा॑ धु॒निः शि॒मीवा॑ञ्छरु॒मा
ऋ॒जी॒षी। सो॒मो वि॒श्वान्य॑त॒सा वना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र॑ प्रति॒माना॑नि दे॒भुः।
प्र (६६)

सु॒वा॒नः सोम॑ ऋ॒तयु॑श्चि॒केते॑न्द्रा॒य ब्र॑ह्म ज॒मद॑ग्नि॒रर्च॑न्। वृषा॑
य॒न्तासि॑ श॒वस॑स्तु॒रस्या॑न्त॒र्यच्छ॑ गृण॒ते ध॒र्त्रं दृ॑ह। स॒बाध॑स्ते॒ मद॑
च शु॒ष्मयं॑ च॒ ब्र॒ह्म नरो॑ ब्रह्म॒कृतः॑ सपर्य॒न्। अ॒र्को वा॒ यत्तु॑रते॒
सोम॑चक्षा॒स्तत्रे॑दिन्द्रो॒ दध॑ते पृ॒थ्सु॑ तुर्या॒म्। वष॑त्ते वि॒ष्णवा॒स आ
कृ॑णोमि॒ तन्मे॑ जुष॒स्व शि॑पिविष्ट ह॒व्यम्। (६७)

वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरौ मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
 प्र तत्तै अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान्। तं त्वा
 गृणामि तवसमतवीयान्क्षयन्तमस्य रजंसः पराके। किमित्तै विष्णो
 परिचक्ष्य भूत्प्रयद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि। मा वर्षो अस्मदपंगूह
 एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ। (६८)

अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम्। शिशीहि नः सूनुमतः।
 दा नो अग्ने शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजः श्रुत्या अपावृधि।
 प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्ण शुक्रमुषसो विदिद्युतुः।
 अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रां सनोति। अग्निर्दिवि
 हव्यमाततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा। मा (६९)

नो मर्द्धीरा तू भर। घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम्।
 तत्तै रुक्मो न रोचत स्वधावः। उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष
 आसनि। उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ
 भर। वायौ शतं हरीणां युवस्व पोष्याणाम्। उत वा ते सहस्रिणो
 रथ आ यातु पाजंसा। प्र याभिर्- (७०)

यासि दाश्वांसमच्छां नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे। नि नो रयिं
 सुभोजंसं युवेह नि वीरवद्रव्यमश्वियं च राधः। रेवतीर्नः सधमाद्
 इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम। रेवा इद्रेवतः स्तोता

स्यात्त्वावतो मघोनः। प्रेदुं हरिवः श्रुतस्य॥ (७१)

जिनोषिं देभुः प्र हव्यं बभूथ मा याभिश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[प्रजापतिस्ताः सृष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाग्नयेऽन्नवते वैश्वानरमादित्यं चरुमेन्द्रं चरुमिन्द्रायान्वृजव
आग्नावैष्णवमसौ सोमारौद्रमेन्द्रमेकादशकपालं हिरण्यगर्भो द्वादश॥ (१२) प्रजापतिरग्नये कामायाभि सम्भवतो
यो विद्विषाणयोर्दिद्धो सन्नह्येदाग्नावैष्णवमुपरिष्टाद्यासिं दाश्वेऽसमेकंसप्ततिः॥ (७१) प्रजापतिः प्रेदुं हरिवः
श्रुतस्य॥]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्वृत्तिकाम आदित्या वा एतं
भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव
भुवद्वत्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिं गमयन्ति
भवत्येवाऽऽदित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो
वाऽऽदित्या वा अपरोद्धार आदित्या अवगमयितार आदित्यानेव
धारयद्वत्तः (१)

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाध्रत्यनपरुध्यो
भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं
वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
सत्यामेवाऽऽशिषं कुरुत इह मनु इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः

करोत्युप प्रेतं मरुत - (२)

सुदानव एना वि॒शपति॑नाभ्यमु॒ राजा॑न॒मित्या॑ह मारु॒ती वै
वि॒ड्भु॒ष्टो वि॒शपति॑र्विशै॒वैन॑ राष्ट्र॒ेण॒ सम॑र्धयति॒ यः प॒रस्ता॑द्भाम्यवादी
स्यात्तस्य॑ गृ॒हाद्वी॒हीना ह॑रेच्छु॒क्लाः॑श्च कृ॒ष्णाः॑श्च वि चि॑नुयाद्ये शु॒क्लाः
स्युस्तमा॑दित्यं च॒रुं निर्व॑पेदादित्या वै दे॒वता॑या वि॒द्विश॑मे॒वाव॑ गच्छु-
(३)

त्यव॑ंगतास्य वि॒डन॑वगतः राष्ट्र॒मित्या॑हुर्ये कृ॒ष्णाः स्युस्तं॑ वा॒रुणं॑
च॒रुं निर्व॑पेद्वा॒रुणं॑ वै रा॒ष्ट्रमु॒भे ए॒व वि॒शं च॑ रा॒ष्ट्रं चा॒व गच्छ॑ति॒ यदि॒
ना॒वगच्छे॑दि॒मम॑हमा॒दित्ये॑भ्यो भा॒गं निर्व॑पा॒म्यामुष्मा॑दमुष्यै॒ विशो॑-
ऽव॑गन्तो॒रिति॑ निर्व॑पेदादित्या ए॒वैनं॑ भा॒गधे॑यं प्रे॒प्सन्तो॑ वि॒शम॑व (४)

गम॑यन्ति॒ यदि॒ ना॒वगच्छे॑दाश्व॒त्थान्म॑यू॒खान्त्स॑प्त म॒ध्यमे॑षाया॒मुप॑
ह॒न्यादि॑दम॒हमा॑दित्यान्ब॒ध्नाम्या॑मुष्मा॑दमुष्यै॒ विशो॑ऽव॑गन्तो॒रित्या॑-
दि॒त्या ए॒वैनं॑ ब॒द्धवी॑रा॒ वि॒शम॑व गम॑यन्ति॒ यदि॒ ना॒वगच्छे॑दे॒तमे॒वा-
ऽऽदि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पेदि॒ध्मेऽपि॑ म॒यू॒खान्त्सं॑ न॒ह्येद॑नप॒रुध्य॑मे॒वाव॑
गच्छ॑त्याश्व॒त्था भ॑वन्ति म॒रुता॑ वा ए॒तदो॑जो यद॑श्व॒त्थ ओज॑सै॒व
वि॒शम॑व गच्छ॑ति स॒प्त भ॑वन्ति स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ ग॒णश॑ ए॒व
वि॒शम॑व गच्छ॑ति॥ (५)

धारय॑द्वतो मरुतो गच्छ॑ति॒ विश॑मवैतदष्टाद॑श च॥ [१]

दे॒वा वै मृ॒त्योरा॑बिभयु॒स्ते प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒न्तेभ्य॑ ए॒तां

प्राजापत्या९ शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो
 मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एतां प्राजापत्या९ शतकृष्णलां निर्वपेत्प्रजा-
 पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्नायुर्दधाति
 सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
 आयुष्येवेन्द्रिये (६)

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृत९ हिरण्यमायुश्चैवा-
 स्मा अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्याऽऽस्या एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एत९ सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मि- (७)

त्रुचमधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एत९ सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्य९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युभयतो रुक्मौ भवत
 उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य
 एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्ध आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं
 द्वादशकपालं भूम्यै (८)

चरुं यः कामयेत् हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोषं
 नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं
 तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते भूम्यै

चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैन९ हिरण्यं नमति वि वा एष
इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एता- (९)

मेव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यत एतामेव
निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव
हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति
भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दीन्द्र-
(१०)

स्त्वष्टुः सोममभीषहापिबुध्स विष्वङ्मूर्च्छुध्स इन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाकां अभवन्ध्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एत९ सोमेन्द्र९ श्यामाकं चरुं
निर्वपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रिय९ सोमपीथमदधाद्वि वा एष इन्द्रियेण
सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवामी स्यात्तस्मा- (११)

एत९ सोमेन्द्र९ श्यामाकं चरुं निर्वपेत्सोमं चैवेन्द्रं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रिय९ सोमपीथं धत्तो नेन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यृध्यते यत्सौम्यो भवति सोमपीथमेवाव रुन्धे यदेन्द्रो
भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे श्यामाको
भवत्येष वाव स सोमः (१२)

साक्षादेव सोमपीथमव रुन्धेऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकामोऽग्निरेवास्मै

पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु घृतमापो धाना
भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनं रुन्धे पञ्चगृहीतं भवति
पाङ्कः हि पशवो बहुरूपं भवति बहुरूपा हि पशवः (१३)

समृद्धौ प्राजापत्यं भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजा-
पतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु यन्मध्वग्नौ
जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये
भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय
पशूनं रुन्धे॥ (१४)

इन्द्रियेऽस्मिन्भूम्यां एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च॥ — [२]

देवा वै सत्रमासतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं
राजानं यशं आर्च्छ्यन्स गिरिमुदैत्तमग्निरनूदैत्तावग्नीषोमौ समभवतां
ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयतं मेति तस्मा
एतामिष्टिं निरवपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं
चरुं तयैवास्मिन्तेज - (१५)

इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमधत्तां यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात्तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं यदाग्नेयो
भवति तेज एवास्मिन्तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन्तेन
दधाति यथ्सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेनाऽऽग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे
समाश्लेषयेत्तेजश्चैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं च समीचीं (१६)

दधात्यग्रीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदा-
ग्रेयो वै ब्राह्मणः स सोमं पिबति स्वामेव देवताः स्वेन भागधेयेनोप
धावति सैवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्यग्रीषोमीयमष्टा-
कपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामोऽग्रीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्येव (१७)

भवति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्रेयो यच्छामाकस्तेन सौम्यः
समृद्धौ सोमाय वाजिनं श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः क्लैव्याद्विभीयाद्रेतो
हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैष क्लैव्याद्विभाय सोममेव
वाजिनः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्नेतो
वाजिनं दधाति न क्लीबो भवति ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं
निर्वपेद्भामकामो - (१८)

ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
सजातान्प्र यच्छति ग्राम्येव भवति गुणवन्ती याज्यानुवाक्ये भवतः
सजातैरेवैनं गुणवन्तं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन्विशं
वि नाशयेयमिति मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्याद्ब्रह्मन्नेव विशं वि
नाशयति॥ (१९)

तेजः समीचीं ब्रह्मवर्चस्येव ग्रामकामस्त्रिचत्वारिंशच्च॥ [३]

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत्सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमा-
र्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं सुवर्गं

लो॒कं ग॑मयत्य॒र्यम्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त॒ दान॑कामा मे
प्र॒जाः स्यु॑रित्य॒सौ वा आ॑दित्यो॒ऽर्य॒मा यः खलु॑ वै ददा॑ति
सो॒ऽर्य॒माऽर्य॑मण॒मेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वा- (२०)

स्मै दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अस्मै प्र॒जा
भ॑वन्त्य॒र्यम्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त स्व॒स्ति ज॒नता॑मिया॒मित्य॒सौ
वा आ॑दित्यो॒ऽर्य॒माऽर्य॑मण॒मेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑
तद॑मयति॒ यत्र जि॑गमिषतीन्द्रो॒ वै दे॒वाना॑मानुजाव॒र आ॑सी॒त्स
प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॒काद॑शकपालं॒ नि- (२१)

र॑व॒प॒त्तेनै॒वैन॒मग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्य॑णयद्बुध्र॒वती॒ अग्र॑वती
याज्यानुवा॒क्ये अ॒करो॑द्बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ पर्य॑णय॒द्यो रा॑ज॒न्य आ॑नुजाव॒रः
स्या॑त्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॒काद॑शकपालं॒ निर्व॑पेदिन्द्र॒मेव स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑ समा॒नानां॑ परि॒णय॑ति बुध्र॒वती॒
अग्र॑वती याज्यानुवा॒क्ये भ॒वतो॑ बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑- (२२)

परि॑णयत्यानुषू॒को भ॑वत्येषा ह्ये॒तस्य॑ दे॒वता॒ य आ॑नुजाव॒रः
समृ॑द्धौ यो ब्रा॒ह्मण॑ आ॒नुजाव॑रः स्यात्तस्मा॑ ए॒तं बा॑र्हस्प॒त्यमा॑नुषू॒कं
च॒रुं निर्व॑पेद्बृहस्पति॒मेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑
समा॒नानां॑ परि॑णयति बुध्र॒वती॒ अग्र॑वती याज्यानुवा॒क्ये भ॒वतो॑
बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ परि॑णयत्यानुषू॒को भ॑वत्येषा ह्ये॒तस्य॑ दे॒वता॒ य

आनुजावरः समृद्धौ॥ (२३)

एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च॥ [४]

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्गुहितरं आसन्ताः सोमाय राज्ञे-
ऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः
पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व यथा
समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमामीत्ता अस्मै
पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोपै- (२४)

त्तं यक्ष्मं आर्च्छद्वाजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म
यत्पापीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्योऽविन्दत्तज्जायेन्यस्य य
एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मां विन्दन्ति स एता एव
नमस्यन्नुपाधावत्ता अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय
इति तस्मा एत- (२५)

मादित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनं पापाथ्स्रामादमुञ्चन् यः
पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्यानेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापाथ्स्रामान्मुञ्चन्त्यमावास्यायां
निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन्वा प्याययति नवोनवो भवति जाय-
मान इति पुरोनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या
अं शुमाप्याययन्तीति याज्यैवैनमेतया प्याययति॥ (२६)

एवोपैतमस्मिन्नयोदश च॥ [५]

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत्सोऽब्रवीद्यदिमाँल्लोका-
 नभ्यतिरिच्यातै तन्ममाँसदिति तदिमाँल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रः
 राजानमिन्द्रमधिराजमिन्द्रः स्वराजानं ततो वै स इमाँल्लोकाँस्त्रेधा-
 दुहत्तत्रिधातौस्त्रिधातुत्वं यं कामयेताऽन्नादः स्यादिति तस्मा एतं
 त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय राज्ञे पुरोडाश- (२७)

मेकादशकपालमिन्द्रायाऽधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा इन्द्रो
 राजायमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव लोकान्स्वेन
 भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति
 यथा वत्सेन प्रत्तां गां दुह एवमेवेमाँल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यं
 दुह उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा
 भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामात्या उत्तरउत्तरो
 ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नव
 द्यत्यछम्बद्वारं व्यत्यासमन्वाहाऽनिर्दाहाय॥ (२८)

पुरोडाशत्रयः षड्विंशतिश्च॥

[६]

देवासुराः संयत्ता आसन्तां देवानसुरा अजयन्ते देवाः
 पराजिग्याना असुराणां वैश्यमुपायन्तेभ्य इन्द्रियं वीर्यमपा-
 क्रामत्तदिन्द्रोऽचायत्तदन्वपाक्रामत्तदेवरुधं नाशक्रोत्तदस्मा-
 दभ्यर्धोऽचरत्स प्रजापतिमुपाधावत्तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत्त-
 यैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदधाद्य इन्द्रियकामो - (२९)

वीर्यकामः स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवताः
स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधति
यदिन्द्राय रथन्तराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय बारहताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
वैरूपाय यदेव सवितुस्तेजस्त- (३०)

देवाव रुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय शाकुराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे एतावन्ति वै तेजांसि
तान्येवाव रुन्धे उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययांतयामत्वाय द्वादश-
कपालः पुरोडाशौ - (३१)

भवति वैश्वदेवत्वाय समन्तं पर्यवद्यति समन्तमेवेन्द्रियं वीर्यं
यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायाश्च ऋषभो वृष्णिर्बस्तः
सा दक्षिणा वृषत्वायैतयैव यजेताभिःस्यमान एताश्चेद्वा अस्य
देवता अन्नमदन्त्युदन्त्युवेवास्य मनुष्याः॥ (३२)

इन्द्रियकामः सवितुस्तेजस्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च॥ [७]

रजनो वै कौण्डेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात्तस्मां
एतामिष्टिं निर्वपदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं
चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं तयैवास्मिन्चक्षुर-
दधाद्यश्चक्षुष्कामः स्यात्तस्मां एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये भ्राजस्वते

पुरोडाशमष्टाकपालः सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाश-
मष्टाकपालमग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि (३३)

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप-
धावति तावेवास्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी
एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यथ्सौर्यो नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ
भवतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृतं
समानी याज्यानुवाक्यं भवतः समानः हि चक्षुः समृद्ध्या उदु त्यं
जातवेदसः सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदंगादनीकमिति
पिण्डान्प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत्॥ (३४)

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥ [८]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविद्धुवो-
ऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवो-
ऽहः संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविदामनमस्यामनस्य देवा
ये संजाताः कुमारः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मां कामयन्ताः
हृदा तान्म आमनसः कृधि स्वाहाऽऽमनम- (३५)

स्यामनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये
हृदा ता मां कामयन्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा
वैश्वदेवीः साङ्ग्रहणीं निर्वपेद्दामकामो वैश्वदेवा वै संजाता
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान्प्र

यच्छन्ति ग्राम्येव भवति साङ्ग्रहणी भवति मनोग्रहणं वै सङ्ग्रहणं
मन एव संजातानां (३६)

गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमिति परिधीन्परि
दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं संजातेष्वधि भवति
यस्यैवं विदुष एते परिध्ययः परिधीयन्त आमनमस्यामनस्य देवा
इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो वै संजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका
याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥ (३७)

स्वाहामनमसि संजातानां रुन्धे पञ्च च॥ [१]

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तत्सर्पिरभवद्यदघ्नियत् तद्-
घृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि स्वाहा
मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि स्वाहा
विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि (३८)

तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य धाराममृतस्य
पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः। तत्त्वा विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा
गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाः शोर्वीर्येण
देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा
स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितो- (३९)

ऽसृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्त्यै

वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽभ्युज्जतु जीवातवे
जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम
राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत्।
अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वायुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिर्यज्ञ आयुष्मान्त्स
दक्षिणाभिर्ब्रह्माऽऽयुष्मन्तद्वाह्मणैरायुष्मद्देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतैर्न
पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वायुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि॥ (४०)

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽभ्युज्जतु

आयुष्मान्यश्च विंशतिश्च॥ [१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो वरुण
एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्नाविष्णू आत्मा
यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत
सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालं
सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं सारस्वतं चरुमाग्रावैष्णवमेका-
दशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसं (४१)

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः
सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन च भिषज्यत्युत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव यन्नवमैतन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैक्षते

रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टेऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानां (४२)

भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणोऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरैवैतत्पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या- (४३)

ह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्या- हाऽऽत्मानमेवास्मिन्नेतेन दधात्यृत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति यदेव तस्य तद्धिरण्याद्- (४४)

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावतीः समा एष्यन्मन्येत तावन्मानं स्यात्समृद्ध्या इममग्र आयुषे वर्चसे कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्याह जरदष्टिमेवेन करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त

ए॒वास्मिन्नायु॑र्दधति॒ सर्व॑मायु॑रेति॥ (४५)

रसं दे॒वानां॑ स्तोमे॒नेति॒ हिर॑ण्यादस॒दिति॒ द्वाविं॑शतिश्च॥ [११]

प्र॒जाप॑तिर्वरु॒णायाश्च॑मनय॒त्स स्वां दे॒वता॑माच्छु॒त्स पर्य॑दीर्यत॒
स ए॒तं वारु॑णं चतु॑ष्कपालमपश्य॒त्तं निर॑वप॒त्ततो॒ वै स
वरु॑णपा॒शाद॑मुच्यत॒ वरु॑णो वा ए॒तं गृ॑ह्णाति॒ योऽश्व॑ प्रतिगृह्णाति॒
याव॑तोऽश्वान्प्रतिगृह्णी॒यात्ताव॑तो वारु॒णाश्चतु॑ष्कपालान्निर्व॑पेद्वरु॒णमे॒व
स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वरुणपा॒शान्मुञ्च॑ति (४६)

चतु॑ष्कपाला भवन्ति॒ चतु॑ष्पा॒द्व्यश्वः॒ समृ॑द्ध्या॒ एक॑मतिरिक्तं
निर्व॑पेद्यमे॒व प्र॑तिग्राही भव॑ति॒ यं वा ना॒ध्येति॒ तस्मा॑दे॒व
वरु॑णपा॒शान्मुच्य॑ते॒ यद्य॑परं॒ प्रतिग्रा॑ही स्यात्सौ॒र्यमे॑क॒कपाल॑मनु॒
निर्व॑पेदमुमे॒वाऽऽदि॒त्यमु॑च्चारं॒ कुरु॑तेऽपोऽव॒भृथ॑मवै॒त्यप्सु॒ वै
वरु॑णः सा॒क्षादे॒व वरु॑णम॒व य॑जतेऽपो॒न॒ग्रीयं॑ च॒रुं पु॒नरे॒त्य
निर्व॑पेदप्सुयो॒निर्वा॑ अश्वः॒ स्वामे॒वैनं॑ यो॒निं ग॑मयति॒ स ए॒नं
शान्त॑ उप॑ तिष्ठते॥ (४७)

मुञ्च॑ति च॒रुं स॒प्तद॑श च॥ [१२]

या वा॑मिन्द्रावरुणा यत॒व्या त॒नूस्त॑ये॒मम॑हंसो मुञ्च॑तं॒ या
वा॑मिन्द्रावरुणा सह॒स्या रक्ष॑स्या॒ तेज॑स्या॒ त॒नूस्त॑ये॒मम॑हंसो मुञ्च॑तं॒
यो वा॑मिन्द्रावरुणाव॒ग्नौ स्ना॑म॒स्तं वा॑मे॒तेना॒व य॑जे॒ यो वा॑मिन्द्रावरुणा

द्विपाथ्सु पशुषु चतुष्पाथ्सु गोष्ठे गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु
सामस्तं वामेतेनावं यज इन्द्रो वा एतस्यै- (४८)

न्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेनं गृह्णाति
यः पाप्मनां गृहीतो भवति यः पाप्मनां गृहीतः स्यात्तस्मा
एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा
एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मनां गृहीतो यत्पयस्यां भवति पयं
एवास्मिन्तया दधाति पयस्यायां (४९)

पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव
चतुर्धा व्यूहति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति पुनः समूहति दिग्भ्य एवास्मै
भेषजं करोति समूह्याव द्यति यथाविद्धं निष्कृन्तति तादृगेव तद्यो
वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनावं यज इत्याहुं दुरिष्ट्या
एवैनं पाति यो वामिन्द्रावरुणा द्विपाथ्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनावं
यज इत्याहुतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशवं
उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति॥ (५०)

एतस्य पयस्यायां पाति षड्विंशतिश्च॥ [१३]

स प्रलवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः सोम
विश्वतो रक्षां राजन्नघायतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा। या ते धामानि
दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना

अहेङ्नाजन्त्सोम् प्रति हव्या गृभाय। अग्नीषोमा सर्वेदसा सहृती
वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः। युव- (५१)

मेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्।
युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।
अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति सूक्तानि हर्यतं
भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा जभारामश्चादन्यं परि
श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु
लोकम्। अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतः (५२)

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं ते। गुणानां त्वा
गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां
ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम्। स इज्जनेन स
विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां यः
पितरमाविवांसति (५३)

श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। स सुष्टुभा स ऋक्ता
गुणेन वलः रुरोज फलिगः रवेण। बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः
कनिक्रदद्वावंशतीरुदाजत्। मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्म।
अर्यमा याति वृषभस्तुविष्मान्दाता वसूनां पुरुहूतो अरहन्।
सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातु। ये

तैऽर्यमन्बृहवो देवयानाः पन्थानो (५४)

राजन्दिव आचरन्ति। तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छु शं न
एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। बुध्रादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य
दृ०हि०तान्यैरत्। रुजद्रोधा०सि कृत्रिमा०ण्येषा० सोमस्य ता मद
इन्द्रश्चकार। बुध्रादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम्।
वृथासृजत्पृथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार। (५५)

प्र यो जज्ञे विद्वा० अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा
विवक्ति। ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्या०त्रीचादुच्चा स्वधयाभि प्र
तस्थौ। महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या० सद्म पार्थिवं च रजः।
स बुध्रादौष्ट जनुषाभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट्। बुध्राद्यो
अग्रमभ्यर्त्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः। भिनद्वलं वि
पुरो दर्दरीति कनि०क्रद०त्सुव०रपो जिगाय॥ (५६)

[आदित्येभ्यो देवा वै मृत्योर्देवा वै सत्रमर्यम्णे प्रजापते०स्त्र्यस्त्रि०शत्प्रजापतिर्देवेभ्यो-
ऽन्नाद्यन्देवासुरास्तान्नजंनो द्व्वोऽसि यन्नवमग्निं वै प्रजापतिर्वरुणाय या वामिन्द्रावरुणा सप्रत्नवच्चतुर्दश॥14॥
आदित्येभ्यस्त्वष्ट्ररस्मै दानकामा एवावरुन्धेऽग्निं वै सप्रत्नवथ्यद्वश्चाशत्॥56॥ आदित्येभ्यः सुव०रपो जिगाय॥]

[युवं वीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नव च॥[१४]]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि
पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि
रात्रीभिरसुभ्रन्तान्सुब्धान्मृतानभि व्यौच्छुते देवा अविदुर्यो वै
नोऽयं म्रियते रक्षांसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षांस्युपांमत्रयन्त
तान्यब्रुवन्वरं वृणामहे य- (१)

दसुराञ्जयाम तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन्ते-
ऽसुराञ्जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनृतमकर्तेति समन्तं
देवान्पर्यविशन्ते देवा अग्रावनाथन्त तेऽग्नये प्रवन्ते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपन्नग्नये विबाधवन्तेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते
निर्वपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांस्युस्या- (२)

सन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवन्ते यान्येवाभितो
रक्षांस्युस्यासन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव
पश्चाद्रक्षांस्युस्यासन्तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अभवन्परासुरा
यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवन्ते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवन्ते- (३)

ऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते निर्वपन्ति य एवास्मा-
च्छ्रेयान्भ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवन्ते य एवैनैन

सदृङ्गं तेन वि बाधते यद्ग्नये प्रतीकवते य एवास्मात्पापीयान्तं
तेनाप नुदते प्र श्रेयांसं भ्रातृव्यं नुदतेऽति सदृशं क्रामति नैनं
पापीयानाप्नोति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते॥ (४)

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रक्षांसि वपेद्ग्नये विबाधवन्त एव चत्वारि च॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अब्रुवन् यो नो
वीर्यावत्तमस्तमनुं समारभामहा इति त इन्द्रमब्रुवन्त्वं वै
नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं
इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै
ब्रूहीत्यब्रुवन्त्रियमं होमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती- (५)

त्यब्रवीत्त इन्द्रायां होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्निन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायां होमुचै
निर्वपन्नं हंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव
तेनापाघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावन्त इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन्नदधत्
त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र
आत्मन्ननुं समारम्भयत् भूत्यै (६)

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो
भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायां होमुचै
पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते-
ऽहंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्रायां होमुचै

निर्वपत्य॑ ह॒स ए॒व तेन॑ मुच्यते मृ॒धा वा ए॒षोऽभिष॑ण्णो
यस्मा॑त्समा॒नेष्व॒न्यः श्रेया॑नुता - (७)

ऽभ्रातृ॑व्यो यदिन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ मृ॒ध ए॒व तेनाप॑ हते
यदिन्द्रा॑येन्द्रि॒याव॑न्त इन्द्रि॒यमे॒व तेना॒ऽऽत्म॑न्धत्ते त्रय॑स्त्रि॒ंशत्क॑पालं
पुरो॒डाशं॑ निर्वपति॒ त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वै॑ दे॒वता॑स्ता ए॒व यज॑मान
आ॒त्मन्न॑नु॒ समा॑रम्भयते भू॒त्यै सा वा ए॒षा विजि॑तिर्नामेष्टि॒र्य
ए॒वं वि॒द्वाने॑तयेष्ट्या॒ यज॑न्त उत्त॒मामे॒व विजि॑तिं भ्रातृ॑व्येण॒ वि
ज॑यते॥ (८)

इन्द्रि॒याव॑न्ती भू॒त्या उत्तै॑कान्नपञ्चा॒शच्च॑॥ [२]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आस॒न्तेषां॑ गाय॒त्र्योजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्स॒ङ्ग॒ह्यादा॑याप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तेऽम॑न्यन्त यत॒रान् वा
इ॒यमु॑पाव॒र्त्स्यति॑ त इ॒दं भ॑विष्यन्तीति॒ तां व्य॑ह्रयन्त॒ विश्व॑कर्म॒न्निति॑
दे॒वा दा॑भीत्यसुराः॒ सा ना॑न्य॒तरा॑श्च॒ नोपा॑वर्तत॒ ते दे॒वा
ए॒तद्य॑जु॒रप॑श्य॒न्नोजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ (९)

भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम॒ नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः सर्व॑मसि॒
स॒र्वायु॑रभि॒भूरिति॑ वाव दे॒वा असुरा॑णामोजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑
प्र॒जां प॒शून्वृ॑ञ्चत॒ यद्गा॑य॒त्र्यप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तस्मा॑दे॒तां गा॑य॒त्रीती॑ष्टि॒माहुः
संव॑त्स॒रो वै गा॑य॒त्री संव॑त्स॒रो वै तद॑प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒द्यदे॒तया॑ दे॒वा
असुरा॑णामोजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ (१०)

प्रजां पशूनवृञ्जत् तस्मादेताः संवर्ग इतीष्टिमाहुर्यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्रये संवर्गाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तः श्रुतमासन्नमेतेन यजुषाऽभि
 मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (११)

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं पञ्चत्वारिंशच्च॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
 यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैताः सो-
 ऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्स्यन्तीति
 तं प्रातिष्ठत्ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः
 स्यात्तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्प्रजापति- (१२)

मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां प्र जनयति
 प्रजापतिः पशूनसृजत् तेऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्ते यत्रावसन्ततो
 गर्मुदुदतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैताः सोऽब्रवीत्पूषाऽनयां मा प्र तिष्ठान्यथ
 त्वा पशवं उपावर्त्स्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम
 वा - (१३)

अंकृष्टपच्यमित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीतौ प्रातिष्ठत्ततो
 वै प्रजापतिं पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात्तस्मा एतः
 सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप

धावति तावेवास्मै पशून् जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा
पशूनां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्
जनयति॥ (१४)

वपेत्यजापतिं वै दधाति पूषा त्रीणि च॥ [४]

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दो पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धर्ता
गृहेषु नः॥ सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा
एत्वा वसु॥ धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः
पूर्णेन वावनत्॥ त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्।
सहस्रेणायुतेन च॥ येन देवा अमृतं (१५)

दीर्घं श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुल्मिं
जीवसु आ युवस्व। अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववर्निः सविता
सुमेधाः स्वाहा॥ अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह
ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठपात्पथो मा योषं मूर्धा भूयासुः
स्वाहा॥ (१६)

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वं
भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया पशुकामो
यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतः

सौम्येन दधाति रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ
भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनं दैव्यमेवास्मै (१७)

मिथुनं मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै
चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि
हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त
छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः
पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो
यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ (१८)

अस्मै त एव द्वादश च॥ [६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि रमयंत
मरुतः श्येनमायिनं मनोजवसं वृषणं सुवृक्तिम्। येन
शर्ध उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति।
पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा
स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहाऽनशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्त्वेषरा-
वृथ्स्वाहाऽतिरात्रं वर्षन्भूर्तिरावृथ्- (१९)

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहाऽऽतपति
वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा मान्दा

वाशाः शुन्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः।
मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह माऽवता वृष्णो अश्वस्य
सुन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोपं नह्यामि॥ (२०)

पूर्तिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥ [७]

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या मित्रावरुणार्यमन्त्र।
देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन्त्र। उद्रो दत्तोऽदधिं भिन्त दिवः
पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवता दिवा चित्तमः
कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन। पृथिवीं यद्व्युन्दन्ति। आ यं नरः
सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति
रोदसी अनु धन्वना यन्ति (२१)

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा
पुरीषिणः। न वो दस्त्रा उपं दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा
अवृत्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृण। अञ्जा अंसि
प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्वीदं दिव्यं
नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। ये देवा
दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः। त इमं यज्ञमवन्तु
त इदं क्षेत्रमा विशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विशन्तु॥ (२२)

यन्ति देवा विशतिश्च॥ [८]

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूषं परि धत्त

एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव भूत्वा पर्जन्यं वर्षयति रमयत
 मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव
 जनयति वर्षस्यावरुद्धौ वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या
 ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं
 वर्षयत्यष्टौ (२३)

जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव
 वृष्टिः सम्प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकरन्तर्वेदि
 सं यौत्यवरुद्धौ यतीनामद्यमानानां शीरूषाणि परापतन्ते खर्जूरा
 अभवन्तेषां रस ऊर्ध्वोऽपतत्तानि कुरीराण्यभवन्सौम्यानि
 वै कुरीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति
 यत्कुरीराणि भवन्ति (२४)

सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे मधुषा सं यौत्यपां
 वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वद्ध्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो
 अद्ध्य एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं
 यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवैना
 नामधेयैरा (२५)

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सुन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोप
 नह्यामीत्याह वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै

भूत्वा वरुषति रूपेणैवैनं समर्धयति वरुषस्यावरुद्धौ॥ (२६)

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरेकात्रिंशच्च॥ [९]

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या बध्नाति
देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि वरुषेत्तावत्येव होतव्यं यदि न
वरुषेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु
वै पर्जन्यो वरुषति नक्तं वा हि दिवा वा वरुषति मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा - (२७)

अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वरुषयतोऽग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो
वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो
न्यङ्गश्मिभिः पर्यावर्ततेऽथ वरुषति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा
वरुषत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति ता - (२८)

एवास्मै पर्जन्यं वरुषयन्त्युतावरुषिष्यन्वरुषत्येव सृजा
वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृणेत्याहेमाश्चैवामूश्चापः समर्धयत्यथो
आभिरेवामूरच्छैत्यजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह
यथायजुरेवैतदुन्नम्भय पृथिवीमिति वरुषाह्वां जुहोत्येषा वा
ओषधीनां वृष्टिवनिस्तयेव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा
इति कृष्णाजिनमव धूनीतीम एवास्मै लोकाः प्रीता अभीष्टा

भवन्ति॥ (२९)

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥ [१०]

सर्वाणि छन्दाः स्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा
एतद्वीर्यं यत्कुदुष्णिहा जगत्यै यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव
सर्वाणि छन्दाः स्यव रुन्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि
चत्वार्यध्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे
पुरोडाशोऽध्येवमेव तद्यद्व्यध्यक्षराणि यज्जगत्या (३०)

परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत्त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं
त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिष्ठापयति नान्तं गमयत्यग्ने त्री ते
वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वाय सर्वो वा एष
यज्ञो यत्रैधातवीयं कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो
यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्त्सर्वो वा - (३१)

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैवैनं यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत
एवैनमेतयैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयः
सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्त्स्तृणुत एतयैव यजेत सहस्रेण
यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनद्वदात्येतयैव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा
एष पशूनां गच्छति (३२)

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशून्सृजत ताः

स्रैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वाः स्रैधातवीयेन पशुकांमो यजते
 यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्थसृजत
 उपैनमुत्तरं सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य
 इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञो - (३३)

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिः षमृद्धत्वाय
 त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्या
 उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्य एतद्वा
 अन्तरिक्षस्य रूपः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यछम्बद्वारः
 हिरण्यं ददाति तेज एवा- (३४)

व रुन्धे तार्प्यं ददाति पशूनेवाव रुन्धे धेनुं ददात्याशिषं एवाव
 रुन्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्धिरण्यं यजुषां तार्प्यमुक्थामदानां
 धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानव रुन्धे॥ (३५)

जगत्याऽभिचरन्सर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेज एव त्रिःशब्दः॥ [११]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत
 तं नोपाह्वयत पुत्रं मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा
 प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत तत्त्वष्टाहवनीयमुप
 प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति स यावदूर्ध्वः पराविध्यति तावति
 स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत्प्रवृण- (३६)

मासीद्यदि वा तावदध्यग्रेरासीत्स सम्भवन्नग्रीषोमावभि
सम्भवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्गुर्वर्धत स इमाल्लोकानवृणोद्य-
दिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि त्वष्टा
तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्रं आसीत्तमुद्यन्तुं नाशक्रोदथ
वै तर्हि विष्णु- (३७)

रन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो
येनायमिदमिति स विष्णुस्त्रेधात्मानं वि न्यधत्त पृथिव्यां
तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताच्चबिभेद्यत्पृथिव्यां
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र
हारस्ति वा इदं (३८)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णादधा
मेति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं
दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (३९)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्
तत्प्रत्यंगृह्णाद् द्विर्माधा इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः
प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं दधात्विति यद्विवि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाह- (४०)

मिदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु

सं दधावहै त्वामेव प्र विंशानीति यन्मां प्रविशेः किं मां भुञ्ज्या
इत्यब्रवीत् त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वां प्र विंशेयमित्यब्रवीत्तं वृत्रः
प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य - (४१)

एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यं तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णात्
त्रिर्माधा इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं
इन्द्रियं दधात्विति यत् त्रिः प्रायच्छत् त्रिः प्रत्यंगृह्णात्तत्
त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णवेति प्रायच्छत्तस्मादैन्द्रा-
वैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदं किं च तदस्मै तत्प्रायच्छदृचः सामानि
यजूंषि सहस्रं वा अस्मै तत्प्रायच्छत्तस्मात्सहस्रं दक्षिणम्॥ (४२)

प्रवृणं विष्णुर्वा इदमिदमहं यो भवत्येकविंशतिश्च॥ [१२]

देवा वै राजन्याञ्जायमानादबिभयुस्तमन्तरेव सन्तं
दाम्नापौम्भन्त्स वा एषोऽपौब्धो जायते यद्राजन्यो यद्वा एषो-
ऽनपौब्धो जायेत वृत्रान्धः श्वरेद्यं कामयेत राजन्यमनपौब्धो जायेत
वृत्रान्धः श्वरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबारहस्पत्यं चरुं निर्वपेदेन्द्रो वै
राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति हिरण्मयं
दाम् दक्षिणा साक्षादेवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति॥ (४३)

एनं द्वादश च॥ [१३]

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रे। भागं
देवेभ्यो वि दधात्यायन् चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः। यमादित्या

अ॒॒शुमा॑प्याययन्ति॒ यम॑क्षित॒मक्षित॑यः पिब॑न्ति। तेन॑ नो
राजा॒ वरु॑णो बृह॒स्पति॑रा प्याययन्तु॒ भुव॑नस्य गो॒पाः। प्राच्या॑
दिशि॒ त्वमिन्द्रा॑सि॒ राजो॒तोदी॑च्यां वृत्रह॒न्वृत्र॑हाऽसि। यत्र॒ यन्ति॑
स्रो॒त्यास्त॑- (४४)

ज्जितं ते दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः। इन्द्रो जयाति न परां
जयाता अधिराजो राजसु राजयाति। विश्वा हि भूयाः पृतना
अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथासत्। अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं
दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। स्वराडिन्द्रो दम् आ विश्वगूर्तः
स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय। अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः।
ईशान- (४५)

मस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः। त्वामिद्धि
हवामहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां
काष्ठास्वर्वतः। यद्वाव इन्द्र ते शत९ शतं भूमौरुत स्युः। न त्वां
वज्रिन्त्सहस्र९ सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी। पिबा सोममिन्द्र
मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वद्रिः। (४६)

सोतुर्बाहुभ्या९ सुयतो नार्वा। रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु
तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम। उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु
त्यं जातवेदस९ सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य। शोचिष्केशं
विचक्षण। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आ-

ऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुष- (४७)

श्च। विश्वे देवा ऋतावृधं ऋतुभिर्हवनश्रुतः। जुषन्तां युज्यं
पयः। विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ट। ये
अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा असद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्॥ (४८)

देवा मनुष्या देवासुरा अब्रुवन्देवासुरास्तेषां ज्ञायत्री प्रजापतिस्ता यत्राग्ने गोभिश्चित्रयां मारुतन्देवां
वसव्या अग्ने मारुतमिति देवां वसव्या देवाः शर्मण्यास्त्वष्टा हतपुत्रो देवा वै राजन्यान्नवोनवश्चतुर्दश॥ [१४]

[देवा मनुष्याः प्रजां पशून्देवां वसव्याः परिदध्यादिदमस्यष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ देवा मनुष्यां
मादयध्वम्॥]

तदीशानमद्रिस्तस्थुषंस्त्रिंशच्च॥ [१५]

विश्वरूपस्त्वष्टेन्द्रं वृत्रम्रहवादिनः स त्वे नासौमयाज्येष वै देवस्थो देवा वै नचि नायज्ञोऽग्ने
महात्रीत्रिवातमायुष्टे द्वादश॥ [१६] [विश्वरूपो नैनं शीतरूरावद्य वसु पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्ने महान्निवातमन्या
यन्ति चतुःसप्ततिः॥७४॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि॥]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्त्रीयोऽसुराणां
तस्य त्रीणि शीरुषाण्यासन्त्सोमपानं सुरापानमन्नादनं स
प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं
वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रो-

ऽबिभेदीदृङ् वै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय
शीर्षाण्यच्छिनद्यत्सोमपान- (१)

मासीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानं स कलविङ्को
यदन्नादनं स तित्तिरिस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महृत्यामुपागृह्णात्तां
संवत्सरमभिभुस्तं भूतान्यभ्यक्रोशन्ब्रह्महन्निति स पृथिवीमुपासीद-
दस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै
खातात्पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा ते (२)

संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवत्सरात्पृथिव्यै
खातमपि रोहति वारंवृतं ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महृत्यायै
प्रत्यगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै
ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहीतेति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्णात् (३)

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्वो
भूयांस उत्तिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणां भूयांस
उत्तिष्ठन्ति वारंवृतं ह्येषां तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्स
निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णोऽथो
खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाऽऽशयं (४)

काममन्यस्य स स्त्रीषंसादमुपासीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं

प्रति॑ गृह्णी॒तेति॑ ता अ॒ब्रुव॒न्वर॑ वृणामहा ऋ॒त्वि॒यात्प्र॒जां वि॒न्दाम॑है
 काम॒मा विज॑नि॒तोः सम्भ॑वा॒मेति॑ तस्मा॒दृत्वि॒या॒ध्वि॒त्र्यः प्र॒जां
 वि॒न्दन्ते॒ काम॒मा विज॑नि॒तोः सम्भ॑वन्ति॒ वारे॑वृ॒तः॒ ह्या॒सां तृती॑यं
 ब्रह्म॑ह॒त्यायै॒ प्रत्य॑गृह्ण॒न्त्सा म॑ल॒वद्वा॒सा अ॒भव॒त्तस्मा॒न्मल॑वद्वा॒ससा॒
 न सं व॑देत् (५)

न सु॒हाऽऽसी॑त् नास्या॒ अन्न॑मद्याद्वह्म॑ह॒त्यायै॒ ह्येषा॑ वर्णं
 प्रति॑मुच्याऽऽस्तेऽथो॒ खल्वा॑हुरभ्यञ्जनं॒ वाव॑ स्त्रिया॒ अन्न॑मभ्यञ्जनमेव
 न प्रति॑गृह्यं काम॑मन्यदिति॒ यां म॑ल॒वद्वा॒ससः॑ सम्भ॑वन्ति॒ यस्ततो॑
 जाय॑ते॒ सौऽभि॑श॒स्तो याम॑रण्ये॒ तस्यै॑ स्ते॒नो यां परा॑चीं॒ तस्यै॑
 ही॒तमु॒ख्यप॑गल्भो॒ या स्ना॑ति॒ तस्या॑ अ॒प्सु मा॑रु॒को या- (६)

ऽभ्य॒ङ्गे तस्यै॑ दु॒श्चर्मा॑ या प्र॑लि॒खते॒ तस्यै॑ खल॒तिर॑पमा॒री या-
 ऽऽङ्गे तस्यै॑ का॒णो या द॒तो धा॑वते॒ तस्यै॑ श्या॒वद॑न् या न॒खानि॑
 नि॒कृन्त॑ते॒ तस्यै॑ कु॒न॒खी या कृ॑णत्ति॒ तस्यै॑ क्ली॒बो या रञ्जु॑ सृ॒जति॑
 तस्या॑ उ॒द्वन्धु॑को॒ या पु॑र्णेन॒ पिब॑ति॒ तस्या॑ उ॒न्मादु॑को॒ या ख॑र्वेण
 पिब॑ति॒ तस्यै॑ ख॒र्वस्ति॒स्रो रात्री॑र्व्र॒तं च॑रेदञ्जलिनां॒ वा पि॑बेदख॒र्वेण॑
 वा पा॒त्रेण॑ प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑॥ (७)

यथ्सोम॑पान॒न्ते वृ॒क्णात्तस्य॑ नाश्य॑ वदेत् मा॒रु॒को याऽख॑र्वेण वा त्रीणि॑ च॥ [१]

त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो वी॒न्द्रः॑ सोम॒माह॑र॒त्तस्मि॒न्निन्द्र॑ उप॒हव॑मैच्छ॒त
 तं नोपा॑ह्वय॒त पु॒त्रं मे॑ऽवधी॒रिति॑ स य॑ज्ञ॒वेश॒सं कृ॒त्वा

प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप
 प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं
 यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति तस्मादस्ये- (८)

न्द्रः शत्रुरभवत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स
 इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत् स इमाँल्लोकानवृणोद् यदिमाँल्लोका-
 नवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽबिभेत्स प्रजापतिमुपा-
 धावच्छत्रुर्मेऽजनीति तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति
 तेनाभ्यायत् तावंब्रूतामग्नीषोमौ मा (९)

प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्ये-
 तमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं
 पूर्णमासे प्रायच्छत्तावंब्रूतामभि सन्दष्टौ वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति
 स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य एव
 शीतरूरयोर्जन्म वेद (१०)

नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्माञ्जञ्जभ्यमा-
 नादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहितां प्राणो
 वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति
 प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरूह्य वार्त्रघ्नः
 हविः पूर्णमासे निरवपद् घ्नन्ति वा एनं पूर्णमास आ- (११)

ऽमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासे-

ऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तथ्सुस्थाप्य वार्त्रघ्नं
 हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत ते अब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र
 हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिता-
 ऽहमसानीत्यसावब्रवीच्चित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिता-
 ऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योर- (१२)

वरं वेदैर्न वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो
 वृत्रमहन्ते देवा वृत्रं हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हव्यं नो वहतमिति
 तावब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तै-
 ऽब्रुवन्क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन्गौर्वाव सर्वस्य मित्रमिति
 साऽब्रवीद् (१३)

वरं वृणै मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्वीराहरत्तस्माद्भवि
 सतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतथ्सोमस्य यत्पयो
 य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेद तेजस्व्येव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 किं देवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात्तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं
 निरवासाययदिति तस्माज्ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवासाययन्ति॥ (१४)

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवाऽसम्मृधोऽभि प्रावेपन्त स एतं वैमृधं
 पूणमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपत्तेन वै स मृधोऽपाहत्
 यद्वैमृधः पूणमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृधं एव तेन यजमानोऽप

हत् इन्द्रो वृत्रं हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत् स
एतमग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि (१५)

तन्निरवपत्तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध यदाग्नेयो-
ऽष्टाकपालोऽमावास्यायां भवत्यैन्द्रं दधि देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च
यजमानोऽव रुन्ध इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु
व्याच्छ्रुत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुष
इन्द्रियं वीर्यं (१६)

पृथिवीमनु व्यारुत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजा-
पतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्यो-
ऽध्यात्मन्त्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय्यस्य
सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्च १ समनैषुः प्रत्यधुक्षत्र
तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (१७)

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्निन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं
तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वं १ समनैषुः प्रत्यधुक्षज्छृतमक्रुन्न
तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै
दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत्तद्दध्नो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः
पूर्वस्यावदेयं (१८)

दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याऽव
द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं १ श्रित्वा दध्नोपरिष्ठाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति

यत्पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वा तथ्याथ्सौम्यं तद्यत्कलै राक्षसं
तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदा तश्चनेन मानुषं तद्यद्दध्रा तथ्सेन्द्रं
दध्रा तनक्ति (१९)

सेन्द्रत्वायां गृहिहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या इन्द्रो
वृत्रं हत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः
प्रेषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं
भागधेयमिति तं पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते
सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छन्तं देवा अभि समगच्छन्ताऽमा वै
नो - (२०)

ऽद्य वसु वसुतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया
अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं देवत्यं सान्नाय्यमिति
वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो
खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषज्यन्तोऽभि
समगच्छन्तेति॥ (२१)

दधि मे जघ्रुषं इन्द्रियं वीर्यमित्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य
एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन
पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य
एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजेते सेन्द्रावेवैनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा

ईजा॒नाय॒ वसी॑यो भवति दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत॒ तदसु॑रा अकुर्वत॒
ते दे॒वा ए॒ता- (२२)

मिष्टि॑मपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपाल॑ः सर॑स्वत्यै चरु॑ः
सर॑स्वते चरुं तां पौर्ण॑मासः स॒ऽस्थाप्या॑नु निर॑वप॒न्ततो॑
दे॒वा अभ॑वन्परासु॒रा यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स पौर्ण॑मासः
स॒ऽस्थाप्यै॑तामिष्टि॑मनु निर्व॑पेत्पौर्ण॑मासेनैव वज्रं॑ भ्रातृ॑व्याय
प्र॒हृत्या॑ऽऽग्नावैष्णवेन॑ दे॒वता॑श्च य॒ज्ञं च॒ भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे
मिथु॑नान्प॒शून्त्सार॑स्वताभ्यां याव॑दे॒वास्या॑स्ति॒ तथ् (२३)

सर्वं॑ वृ॒द्धे पौर्ण॑मासीमे॒व य॑जेत॒ भ्रातृ॑व्यवा॒न्नामा॑वा॒स्याः ह॒त्वा
भ्रातृ॑व्यं ना प्या॑ययति साकं प्र॒स्था॒यीये॑न यजेत प॒शुकामो॑ यस्मै
वा अ॒ल्पे॑नाऽऽह॑रन्ति॒ नाऽऽत्म॑ना॒ तृप्य॑ति॒ नान्य॑स्मै द॒दाति॑ यस्मै
म॒हता॑ तृप्य॑त्या॒त्मना॑ ददा॑त्य॒न्यस्मै॑ म॒हता॑ पूर्ण॑ः हो॒तव्यं॑ तृ॒प्त
ए॒वैन॑मिन्द्रः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयति दारु॒पात्रे॑ण जुहोति॒ न हि
मृ॒न्मय॑माहु॑तिमान॒श औदु॑म्बरं (२४)

भव॑त्यू॒र्गवा॑ उ॒दुम्ब॑र ऊ॒र्क्पर्श॑व ऊ॒र्जे॑वास्मा॒ ऊर्जं॑ प॒शून॑व
रु॒न्धे ना॑ग॒तश्री॑र्महेन्द्रं॒ य॑जेत॒ त्रयो॑ वै ग॒तश्रि॑यः शुश्रु॒वान्ग्रा॑म॒णी
रा॒ज॒न्य॑स्तेषां॑ महेन्द्रो दे॒वता॑ यो वै स्वां दे॒वता॑मति॒यज॑ते प्र स्वायै
दे॒वता॑यै च्यवते॒ न परां॑ प्राप्नो॑ति पापी॒यान्भव॑ति संव॒त्सर॑मिन्द्रं॑
यजेत॒ संव॑त्सरः॒ हि व्र॑तं नाति॒ स्वै- (२५)

वैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वसीयान्भवति संवत्सरस्य
 पुरस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं
 वृत्रं जघ्निवाः समग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति ततोऽधि कामं
 यजेत॥ (२६)

एतान्तदौदम्बरः स्वा त्रिशच्च॥ [४]

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी
 यदसौमयाजी सन्नयेत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिंच्यते
 सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो वै सोमः पयः सान्नाय्यं पयसैव पयं
 आत्मन्धत्ते वि वा एतं प्रजयां पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं
 यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा - (२७)

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये
 दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
 दधः श्वरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्निरेवास्मै
 प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः
 शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे (२८)

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छुम्बद्वुर्याद्यदुत्तरया
 सम्प्रति यजेत पूर्वया छुम्बद्वुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु
 हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते-
 ऽनादृत्य तद्वै एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयाऽऽलभते यजेत उत्तरया

देवता एव पूर्वयाऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (२९)

पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासं प्रसुतस्तेषां मैत्रावरुणी वशाऽमावास्यायामनूबन्ध्या यत् (३०)

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सम्पादयति स एतमर्धमासं सधमादं देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषैतस्य साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञ- (३१)

मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृङ् व्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविर्ह्येष यज्ञस्ताजकपुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं वदेन्न मां समं श्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवाः सर्वं न कुर्वन्ति॥ (३२)

ए॒ष वै दे॒व॒र॒थो यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ यो द॑र्शपूर्णमा॒सावि॑ष्टा
 सोमै॒न॒ यज॑ते रथ॑स्पष्ट ए॒वाव॑साने॒ वरं दे॒वाना॑म॒व॒ स्यत्ये॒तानि॑
 वा अ॒ङ्गाप॒रू॒षि संव॑त्सरस्य॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं
 वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑तेऽङ्गाप॒रू॒ष्येव संव॑त्सरस्य॒ प्रति॑
 दधात्ये॒ते वै संव॑त्सरस्य॒ चक्षु॑षी॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं
 वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते॒ ताभ्या॑मे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कम॑नु॒ पश्य॑- (३३)

त्येषा॒ वै दे॒वानां॑ वि॒क्रा॑न्तिर्यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं
 वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रा॑न्तिम॒नु वि॒ क्र॑मत ए॒ष
 वै दे॒व॒यानः॑ पन्था॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ
 यज॑ते॒ य ए॒व दे॒व॒यानः॑ पन्था॒स्त॑ सु॒मारो॑हत्ये॒तौ वै दे॒वाना॑
 ह॒री॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते॒ यावे॒व
 दे॒वाना॑ ह॒री॒ ताभ्या॑- (३४)

मे॒वैभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्येतद्वै दे॒वाना॑मा॒स्य॑ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ
 य एवं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते सा॒क्षादे॒व दे॒वाना॑मा॒स्ये॑
 जुहोत्ये॒ष वै ह॑विर्धा॒नी यो द॑र्शपूर्णमा॒सया॒जी सा॒यं प्रा॑तरग्निहोत्रं
 जुहोति॒ यज॑ते द॑र्शपूर्णमा॒साव॑ह॒र॒ह॒र॒ह॒विर्धा॑निना॒ सु॒तो य एवं
 वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते ह॒विर्धा॑न्यस्मीति॒ सर्व॑मे॒वास्य॑ ब॒र्हिष्य॑
 दत्तं भ॑वति दे॒वा वा अ॑ह॒र॒- (३५)

य॒ज्ञियं॑ नाविन्द॒न्ते द॑र्शपूर्णमा॒साव॑पुन॒न्तौ वा ए॒तौ पू॒तौ
 मे॒ध्यौ॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य एवं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते

पू॒तावे॒वैनौ॒ मे॒ध्यौ॑ य॒जते॒ नामा॑वा॒स्यां॑ यां च पौ॒र्णमा॒स्यां च॒
 स्त्रिय॑मु॒पेया॑द्यदु॒पेया॑न्नि॒रिन्द्रि॑यः स्या॒त्सोम॑स्य॒ वै राज्ञो॑ऽर्धमा॒सस्य॒
 रात्रे॑यः प॒त्न्ये आ॒सन्ता॑सा॒ममा॑वा॒स्यां च॒ पौ॒र्णमा॒सीं च॒ नोपै॑त् (३६)

ते ए॒नम॑भि॒ सम॑न॒ह्येतां॒ तं यक्ष्म॑ आ॒र्च्छ॒द्राजा॑नं॒ यक्ष्म॑
 आ॒र॒दिति॑ तद्रा॒जय॑क्ष्मस्य॒ जन्म॒ यत्पा॑पी॒यान॑भ॒वत्तत्पा॑पय॒क्ष्मस्य॒
 य॒ज्ञाया॑भ्या॒मवि॑न्द॒त्तज्ञा॑ये॒न्यस्य॒ य ए॒वमे॑तेषां॒ यक्ष्मा॑णां॒ जन्म॒ वेद॑
 नै॒नमे॑ते॒ यक्ष्मा॑ वि॒न्दन्ति॒ स ए॒ते ए॒व न॑म॒स्यन्नु॑पा॒धाव॑त्ते अ॒ब्रूतां॒ वर॑
 वृ॒णाव॑हा आ॒वं दे॒वानां॑ भा॒गधे॑ अ॒सावा॒ (३७)

ऽऽव॑दधि॒ दे॒वा इ॒ज्यान्ता॒ इति॒ तस्मा॑त्स॒दृशी॑ना॒ः
 रात्री॑णाममा॒वास्या॑यां च पौ॒र्णमा॒स्यां च॒ दे॒वा इ॒ज्यन्त॑ ए॒ते
 हि दे॒वानां॑ भा॒गधे॑ भा॒गधा॑ अ॒स्मै म॑नु॒ष्या भ॑वन्ति॒ य ए॒वं वेद॑
 भू॒तानि॒ क्षुध॑म॒घ्नन्त्स॒द्यो म॑नु॒ष्या अ॑र्धमा॒से दे॒वा मा॒सि पि॒तरः॑
 सं॒वत्स॑रे व॒नस्प॑त॒यस्त॑स्मा॒दह॑र॒हर्म॑नु॒ष्या अ॑श॒नमि॑च्छन्तेऽर्धमा॒से
 दे॒वा इ॒ज्यन्ते॑ मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रि॒यते॑ सं॒वत्स॑रे व॒नस्प॑त॒यः फ॑लं
 गृ॒ह्णन्ति॒ य ए॒वं वेद॑ ह॒न्ति क्षु॑धं भ्रातृ॒व्यम्॥ (३८)

प॒श्यति॒ ताभ्या॑म॒हरे॑दसा॒व फ॑लं॒ सप्त॒ च॥ [६]

दे॒वा वै न॑र्चि॒ न य॒जुष्य॑श्रयन्त॒ ते सा॒मन्ने॒वाश्र॑यन्त॒ हिं क॑रोति॒
 सा॒मैवा॑क॒रुहिं॑ क॑रोति॒ यत्रै॒व दे॒वा अ॑श्रयन्त॒ तत॑ ए॒वैना॒न्प्र यु॑ङ्क्ते॒ हिं
 क॑रोति॒ वा॒च ए॒वैष॑ यो॒गो हिं क॑रोति॒ प्र॒जा ए॒व त॑द्यज॒मानः॑ सृ॒जते॒

त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वरुसं (३९)

न ह्यत्यप्रस्रंसाय सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या
अथो रक्षसामपहत्यै राथन्तरीं प्रथमामन्वाह राथन्तरो वा अयं
लोक इममेव लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका
इमानेव लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाह बारहतो वा असौ
लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वो - (४०)

वाजा इत्यनिरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव
प्रजापतिमा रभते प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे
प्र वो वाजा इत्यन्वाह तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयतेऽग्र आ याहि
वीतय इत्याह तस्मात्प्रतीचीः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजा - (४१)

इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हुविष्मन्तो
गौर्धृताची यज्ञो देवाञ्जिगाति यजमानः सुम्रयुरिदमसीदमसीत्येव
यज्ञस्य प्रियं धामाव रुन्धे यं कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो
वाजा इति तस्यानूच्याग्र आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा
लभेत (४२)

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अरन्निः
सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धर्चो सं दधात्येष
वा अरन्निः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुत
ऋषेरऋषेर्वा एता निर्मिता यथ्सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः
प्रजयां पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धर्चो सन्दधाति सं

युन॑त्तये॒वैना॒स्ता अ॑स्मै॒ संयु॑क्ता॒ अव॑रुद्धाः॒ सर्वा॑मा॒शिषं॑ दुहे॥ (४३)

बृ॒सं वो॑ जायन्ते॒ प्र वो॑ वाजां॑ लभेत॒ दधा॑ति॒ सन्द॑शं च॥ [७]

अय॑ज्ञो॒ वा ए॒ष यो॑ऽसा॒माऽग्र॒ आ या॑हि वी॒तय॒ इत्या॑ह
रथ॑न्तरस्यैष॒ वर्ण॑स्तं॒ त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒र इत्या॑ह वाम॒देव्य॑स्यैष॒ वर्णो॑
बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑मित्या॒ह बृ॒हत॑ ए॒ष वर्णो॑ यदे॒तं तृ॒चम॑न्वाह॒ यज्ञ॑मेव
तथ्सा॑म॒न्वन्तं॑ करोत्य॒ग्निर्मु॒ष्मिँल्लो॒क आसी॑दादित्यो॑ऽस्मिन्तावि॒मौ
लो॒काव॑शा॒न्ता- (४४)

वास्तां॑ ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नेते॒मौ वि॑ पर्यू॒हामे॑त्यग्र॒ आ या॑हि वी॒तय॒
इत्य॑स्मिँल्लो॒केऽग्नि॑म॒दधु॑र्बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑मित्य॒मुष्मिँल्लो॒क आ॑दित्यं
ततो॑ वा इ॒मौ लो॒काव॑शा॒म्यतां॑ यदे॒वम॑न्वा॒हानयो॑र्लो॒कयोः॑ शा॒न्त्यै
शा॒म्यतो॑ऽस्मा इ॒मौ लो॒कौ य ए॒वं वेद॑ पञ्च॒दश॑ सा॒मिधे॑नीरन्वा॒ह
पञ्च॑दश॒ (४५)

वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑योऽर्ध॒मास॑शः॒ संव॑त्सर॒ आप्य॑ते
तासां॑ त्रीणि॒ च श॒तानि॑ ष॒ष्टिश्चा॒क्षरा॑णि॒ ताव॑न्तीः॒ संव॑त्सरस्य॒
रात्र॑योऽक्षर॒श ए॒व संव॑त्सरमा॒प्नोति॑ नृ॒मेध॑श्च॒ परु॑च्छेपश्च
ब्रह्म॑वाद्यम॒वदे॑ताम॒स्मिन्दा॑रा॒वाद्रै॑ऽग्निं॒ ज॒नया॑व॒ यत॑रो नौ
ब्रह्मी॑या॒निति॑ नृ॒मेधो॑ऽभ्य॒वद॑त्स धू॒मम॑जनय॒त्परु॑च्छेपोऽभ्य॒वद॑त्सो-
ऽग्नि॑म॒जनय॑दृष॒ इत्य॑ब्रवीद्- (४६)

यथ्स॒माव॑द्वि॒द्व क॒था त्वम॒ग्निम॑जी॒जनो॒ नाह॑मिति॒
 सामि॑धे॒नीना॑मे॒वाहं॑ वर्णं वे॒देत्य॑ब्रवी॒द्यद् घृ॒तव॑त्प॒दम॑नूच्यते॒ स
 आ॑सां वर्ण॑स्तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒र इत्या॑ह सामि॑धेनीष्वे॒व
 तज्ज्योति॑र्जनयति॒ स्त्रिय॑स्तेन॒ यदृचः॑ स्त्रिय॑स्तेन॒ यद्रा॑य॒त्रियः॑
 स्त्रिय॑स्तेन॒ यथ्स॑ामि॒धेन्यो॑ वृष॑ण्वती॒मन्वा॑ह (४७)

तेन॒ पु॒ऽस्व॑ती॒स्तेन॒ सेन्द्रा॑स्तेन॒ मिथु॑ना अ॒ग्निर्दे॑वानां॒ दूत॑
 आसी॑दु॒शना॑ का॒व्योऽसु॑राणां॒ तौ प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमै॑ता॒ऽस प्र॒जा॒
 प॑तिर॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑ह॒ इत्य॑भि॒ पर्या॑वर्तत॒ ततो॑ दे॒वा अभ॑व॒न्परा॑सु॒रा
 यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑ह॒ इत्य॑न्वाह॒ भव॑त्या॒त्मना॑ परा॑स्य
 भ्रातृ॑व्यो भवत्यध्व॒रव॑ती॒मन्वा॑ह॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वैतया॑ (४८)

ध्वर॑ति शोचि॒ष्केश॑स्त॒मीम॑ह॒ इत्या॑ह प॒वित्र॑मे॒वैतद्य॑ज॒मानमे॒वै॒
 तया॑ पवयति॒ समि॑द्धो अ॒ग्न आ॑हुतेत्या॒ह परि॑धिमे॒वैतं परि॑ दधा॒त्य॒
 स्क॑न्दाय॒ यदत॑ ऊ॒र्ध्वम॑भ्याद॒ध्याद्य॑था॒ बहिः॑ परि॒धि स्क॑न्दति ता॒दृगे॒व
 तत्र॑यो॒ वा अ॒ग्नयो॑ हव्य॒वाह॑नो दे॒वानां॑ कव्य॒वाह॑नः पि॒तृणा॑ऽस॒हर॑क्षा
 असु॑राणां॒ त ए॒तर॑ह्याश॑ऽसन्ते॒ मां व॑रिष्यते॒ मा- (४९)

मि॒ति वृ॒णीध्व॑ऽहव्य॒वाह॑न॒मित्या॑ह॒ य ए॒व दे॒वानां॑ तं वृ॒णीत॑
 आ॒र्षेयं॑ वृ॒णीते॒ बन्धो॑रे॒व नै॒त्यथो॑ सन्त॑त्यै॒ पर॑स्ता॒दर्वा॑चो॒ वृणी॑ते॒
 तस्मा॑त्प॒रस्ता॑दर्वा॒श्चो म॑नुष्या॒न्पि॒तरो॑ऽनु॒ प्र पि॑पते॥ (५०)

अग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सीत्या॑ह म॒हान् ह्ये॑ष यद॒ग्निर्ब्रा॑ह्म॒णेत्या॑ह
 ब्राह्म॑णो ह्ये॑ष भा॒रतेत्या॑हैष हि दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं भ॑रति दे॒वेद्ध॒ इत्या॑ह
 दे॒वा ह्ये॑तमै॒न्ध॒त॒ मन्वि॑द्ध॒ इत्या॑ह मनु॒र्ह्येत॑मुत्त॒रो दे॒वेभ्य॑ ऐ॒न्द्रर्षि॑ष्ठु॒त॒
 इत्या॑ह॒र्षयो॒ ह्ये॑तमस्तु॒वन्वि॑प्रा॒नुम॑दित॒ इत्या॑ह (५१)

विप्रा॒ ह्ये॑ते यच्छु॒श्रुवा॑सः कवि॒शस्त॑ इत्या॑ह क॒वयो॒ ह्ये॑ते
 यच्छु॒श्रुवा॑सो ब्रह्म॑स॒शित॒ इत्या॑ह ब्रह्म॑स॒शितो॒ ह्ये॑ष घृ॒ताह॑वन॒
 इत्या॑ह घृ॒ताहु॑ति॒र्ह्यस्य॑ प्रि॒यत॑मा प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒मित्या॑ह प्र॒णीर्ह्ये॑ष
 य॒ज्ञाना॑र॒थीर॑ध्व॒राणा॑मित्या॑हैष हि दे॒वर॑थो॒ऽतू॒र्तो हो॑तेत्या॑ह न
 ह्ये॑तं कश्च॒न (५२)

त॑रति॒ तूर्णि॑र॒हव्य॑वाडित्या॑ह स॒र्वः ह्ये॑ष त॒रत्या॑स्पात्रं जुहू॒र्दे॒वा॒
 ना॒मित्या॑ह जुहू॒र्ह्ये॑ष दे॒वानां॑ चम॒सो दे॒वपान॑ इत्या॑ह चम॒सो ह्ये॑ष
 दे॒वपानो॑ऽरा॒ इवा॑ग्ने ने॒मिर्दे॒वास्त्वं प॑रिभूर॒सीत्या॑ह दे॒वान् ह्ये॑ष
 प॑रिभूर्य॒द्भ्यादा॑ व॒ह दे॒वान्दे॒वय॑ते यज॑माना॒येति॑ भ्रातृ॒व्यम॑स्मै (५३)

जन॑ये॒दा व॑ह दे॒वान् यज॑माना॒येत्या॑ह यज॑मानमे॒वैतेन॑ वर्धय॒
 त्य॒ग्निम॑ग्न॒ आ व॑ह सोम॒मा व॑हेत्या॑ह दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थापूर्वमुप॑ ह्वय॒त॒
 आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह सु॒यजा॑ च यज॑ जातवेद॒ इत्या॑हा॒ग्निमे॒व तथ्स॑
 श्य॑ति॒ सोऽस्य॑ स॒शितो॒ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्य॒ग्निर्हो॑ते- (५४)

त्या॑हा॒ग्निर्वै दे॒वाना॑र॒ होता॒ य ए॒व दे॒वाना॑र॒ होता॒ तं
 वृ॑णीते॒ स्मो व॒यमि॑त्या॒हाऽऽत्मान॑मे॒व स॒त्त्वं ग॑मयति सा॒धु ते॑

यजमान देवतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यद्व्याद्योऽग्निः
 होतारमवृथा इत्यग्निर्नोभयतो यजमानं परि गृहीयात् प्रमायुकः
 स्याद्यजमानदेवत्या वै जुहूर्भ्रातृव्यदेवत्योपभृद्- (५५)

यद्वे इव ब्रूयाद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद् घृतवतीमध्वर्यो सूचमास्य-
 स्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान् ह्येषावति
 विश्ववारामित्याह विश्वः ह्येषावतीडामहै देवाः ईडेन्यान्नमस्यामं
 नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्या वा ईडेन्याः पितरो
 नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव तद्यथाभागं यजति॥ (५६)

विप्रांनुमदित इत्याह चनास्मै होतोपभृद्देवता एव त्रीणि च॥ [९]

त्रीः स्तुचाननु ब्रूयाद्राजन्त्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्त्यात्पुरुषा
 ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान्करोति पञ्चदशानु ब्रूयाद्
 राजन्त्यस्य पञ्चदशो वै राजन्त्यः स्व एवैनः स्तोमे प्रतिष्ठापयति
 त्रिष्टुभा परि दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्त्यो
 यजते त्रिष्टुभेवास्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि कामयेत (५७)

ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री
 ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः
 स्व एवैनः स्तोमे प्रतिष्ठापयति जगत्या परि दध्याज्जागता वै
 पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून्परि
 गृह्णात्येकविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां

प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (५८)

चतुर्विंशतिमनुं ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे
त्रिंशतमनुं ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदक्षरा विराडन्नं विराड्विरा-
जैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिंशतमनुं ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य
द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगनुष्टुप्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिंशतमनुं
ब्रूयात्पशुकामस्य षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो
बृहत्यैवास्मै पशू- (५९)

नव रुन्धे चतुश्चत्वारिंशतमनुं ब्रूयादिन्द्रियकामस्य
चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव
रुन्धेऽष्टाचत्वारिंशतमनुं ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे सर्वाणि
छन्दांस्यनुं ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दांस्यवरुद्धानि
यो बहुयाज्यपरिमितमनुं ब्रूयादपरिमितस्यावरुद्धौ॥ (६०)

कामयंतु प्रतिष्ठित्यै पशून्ऋषचत्वारिंशच्च॥ [१०]

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतं देवानामुप
व्ययते देवलक्ष्ममेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति
तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं

तद्यदन्तरा तत्सदेवमन्तरानूच्य॑ सदेवत्वाय॑ विद्वांसो॑ वै (६१)

पुरा॑ होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता॑ अध्वानोऽभूवन्न॑ पन्थानः॑
समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः॑ पादो॑ भवति॑ बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां॑
विधृत्यै॑ पथामस॑रोहायाथो॑ भूतं॑ चैव॑ भविष्यच्चाव॑ रुन्धे-
ऽथो॑ परिमितं॑ चैवापरिमितं॑ चाव॑ रुन्धेऽथो॑ ग्राम्याश्चैव॑
पशूनां॑रण्याश्च॑ रुन्धेऽथो॑ (६२)

देवलोकं॑ चैव॑ मनुष्यलोकं॑ चाभि॑ जयति॑ देवा॑ वै
सामिधेनीरनूच्य॑ यज्ञं॑ नान्वपश्यन्त्स॑ प्रजापतिस्तृष्णीमाधार-
माधारयत्ततो॑ वै देवा॑ यज्ञमन्वपश्यन्॑ यत्तृष्णीमाधारमाधारयति॑
यज्ञस्थानुख्यात्या॑ अथो॑ सामिधेनीरेवाभ्यनन्तयलूक्षो॑ भवति॑ य एवं॑
वेदाथो॑ तर्पयत्येवैनास्तृप्यति॑ प्रजया॑ पशुभिर् (६३)

य एवं॑ वेद॑ यदेकयाधारयेदेकां॑ प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां॑ द्वे
प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति॑ तद्वैचयेन्मनसा॑ धारयति॑ मनसा॑
ह्यनाप्तमाप्यते॑ तिर्यश्चमा॑ धारयत्यछम्बद्वारं॑ वाक्क्र॑ मनश्चार्तीयेतामहं॑
देवेभ्यो॑ हव्यं॑ वहामीति॑ वागब्रवीदहं॑ देवेभ्य॑ इति॑ मनस्तौ प्रजापतिं॑
प्रश्नमैता॑ सोऽब्रवीत् (६४)

प्रजापतिर्दृतीरेव॑ त्वं मनसोऽसि॑ यद्धि॑ मनसा॑ ध्यायति॑ तद्वाचा॑
वदतीति॑ तत्खलु॑ तुभ्यं॑ न वाचा॑ जुहवन्नित्यंब्रवीत्॑ तस्मान्मनसा॑
प्रजापतये॑ जुहति॑ मन॑ इव॑ हि प्रजापतिः॑ प्रजापतेराप्त्यै॑
परिधीन्त्सम्मा॑र्ष्टि॑ पुनात्येवैनात्रिर्मध्यमं॑ त्रयो॑ वै प्राणाः॑ प्राणानेवाभि॑

जयति त्रिर्दक्षिणार्ध्यं त्रयं - (६५)

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै देवलोका देवलोकानेवाभि जयति द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आघारमा घारयति तिर इव (६६)

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रोचयत्यृजुमा घारयत्यृजुरिव हि प्राणः सन्ततमा घारयति प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षसामपहत्यै यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति जिह्वं तस्या घारयेत्प्राणमेवास्माञ्जिह्वं नयति ताजकप्र मीयते शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा ध्रुवा- (६७)

ऽऽघारमाघार्य ध्रुवा९ समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यग्निर्देवानां दूत आसीद्देव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैता९ स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्वि ब्रूहीत्या श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति वाव तदब्रवीदग्निर्देवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो देवा- (६८)

अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः प्रवरं प्रवृणते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमेयातां ब्राह्मणायाधि ब्रूयाद्यद्ब्राह्मणायाध्याहाऽऽत्मनेऽध्याह यद्ब्राह्मणं

पराहाऽऽत्मानं पराह तस्माद्वाह्मणो न परोच्यः॥ (६९)

वा आरण्याश्चाव रुन्धेऽथो पशुभिः सोऽब्रवीदक्षिणार्ध्यत्रयं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारिंशच्च॥-[११]

आयुष्ट आयुर्दा अग्र आ प्यायस्व सं तेऽव ते हेड उदुत्तमं
प्र णो देव्या नो दिवोऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इमं मे वरुण तत्त्वा
याम्युदु त्यं चित्रम्। अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्मानामूर्ध्वो
विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीरुहिरण्यवर्णाः परि
यन्ति यहीः। स- (७०)

मन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति। तमू
शुचिः शुचयो दीदिवाःसम्पां नपातं परि तस्थुरापः। तमस्मेरा
युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः। स शुक्रेण
शिक्कना रेवदग्निर्दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु। इन्द्रावरुणयोरुहः
सम्राजोरव आ वृणे। ता नो मृडात ईदृशौ। इन्द्रावरुणा
युवमध्वराय नो (७१)

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति
वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः। आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवा। त्वं
नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽव यासिसीष्ठाः। यजिष्ठो
वह्निमतः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत्। स त्वं नो
अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ। अव यक्ष्व नो
वरुणः (७२)

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य
 शृण्वे वि यथ्सूर्यो न रोचते बृहद्वाः। अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ
 दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः। प्र ते यक्षि प्र त इयमि मन्म
 भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु। धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न इयक्षवे
 पूरवे प्रत्न राजन्। (७३)

वि पाजसा वि ज्योतिषा। स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष
 यातुधान्यः। उरुक्षयेषु दीद्यत्। तः सुप्रतीकः सुदृशः
 स्वश्चमविद्वांसो विदुष्टरः सपेम। स यक्षद्विश्वा वयुनानि विद्वान्प्र
 हव्यमग्निर्मृतेषु वोचत्। अहोमुचै विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र
 क्षत्रमिन्द्रियाणि शतक्रतोऽनु ते दायि॥ (७४)

यद्वाः समध्वराय नो वरुणः राजः श्वतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[समिधश्चक्षुषी प्रजापतिराज्यं देवस्य स्फग्मन्ब्रह्मवादिनोऽद्विग्नेऽस्यो मनुः पृथिव्याः पशवोऽग्नीधे देवा

वै यज्ञस्य युक्ष्वोशन्तस्त्वा द्वादश]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

समिधो यजति वसन्तमेवर्तूनामव रुन्धे तनूनपातं यजति
 ग्रीष्ममेवाव रुन्धे इडो यजति वरुषा एवाव रुन्धे बरुहिर्यजति
 शरदमेवाव रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवाव रुन्धे

तस्मात्स्वाहाकृता हेमन्पशवोऽवं सीदन्ति समिधो यजत्युषसं एव
देवतानामवं रुन्धे तनूनपातं यजति यज्ञमेवावं रुन्ध - (१)

इडो यजति पशून्मेवावं रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवावं रुन्धे
समानयत उपभृतस्तेजो वा आज्यं प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो
दधाति स्वाहाकारं यजति वाचमेवावं रुन्धे दशं सम्पद्यन्ते दशाक्षरा
विराड्विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति तनूनपातं यजति (२)

यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रति
तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति
स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देव-
लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त
ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त तत्प्रयाजानां (३)

प्रयाजत्वं यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो
भ्रातृव्यानुदतेऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै यो वै प्रयाजानां मिथुनं
वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बर्हीरिव यजति
तनूनपातमेकमिव मिथुनं तदिडो बर्हीरिव यजति बर्हिरेकमिव
मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानां मिथुनं य एवं वेद प्र (४)

प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानां वा अनिष्टा देवता आस-

न॒थासु॑रा य॒ज्ञम॑जिघा॒सन्ते दे॒वा गा॑य॒त्रीं व्यौ॑हन् प॒श्चाक्ष॑राणि
 प्रा॒चीना॑नि त्रीणि॑ प्रती॒चीना॑नि ततो॒ वर्म॑ य॒ज्ञाया॑भ॒वद्व॑र्म यज॑मानाय
 यत्प्र॑याजानूयाजा इ॒ज्यन्ते॑ वर्मे॒व तद्य॑ज्ञाय॑ क्रियते॒ वर्म॑ यज॑मानाय
 भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै॒ तस्मा॑द्व॒रूथं॑ पु॒रस्ता॑द्व॒र्षीयः॑ प॒श्चाद्व॒सीयो॑ दे॒वा वै
 पु॒रा रक्षो॑भ्य - (५)

इति॑ स्वाहाका॒रेण॑ प्रया॒जेषु॑ य॒ज्ञः स॒ऽस्थाप्य॑मपश्यन्तः
 स्वा॑हाका॒रेण॑ प्रया॒जेषु॑ सम॑स्थापयन्वि वा ए॒तद्य॑ज्ञं छिन्दन्ति
 यत्स्वा॑हाका॒रेण॑ प्रया॒जेषु॑ स॒ऽस्थाप॑यन्ति प्रया॒जानि॒ष्ट्वा ह॒वीऽप्य॑भि
 घा॑रयति य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्या अथो॑ ह॒विरे॒वाक॑रथो॒ यथा॑पूर्वमु॒पैति॑ पि॒ता
 वै प्र॑या॒जाः प्र॒जाऽनू॑याजा यत्प्र॑या॒जानि॒ष्ट्वा ह॒वीऽप्य॑भिघा॑रयति
 पि॒तैव॑ तत्पु॒त्रेण॑ सा॒धारणं॑ (६)

कुरु॑ते तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न क॒था पु॒त्रस्य॑ के॒वलं क॒था
 सा॒धारणं॑ पि॒तुरि॒त्यस्क॑न्नमे॒व तद्य॑त्प्रया॒जेष्वि॒ष्टेषु॑ स्कन्द॑ति गा॒य॒त्र्येव॑
 तेन॑ गर्भं॑ धत्ते॒ सा प्र॒जां प॒शून् यज॑मानाय॒ प्र ज॑नयति॥ (७)

य॒ज्ञति॑ य॒ज्ञमे॒वाव॑रुन्धे॒ तनून॑पातं॒ यज॑ति प्रया॒जाना॑मे॒वं वेद॑ प्र रक्षो॑भ्यः सा॒धारणं॑ पञ्च॒त्रिंशच्च॑॥ [१]

चक्षु॑षी॒ वा ए॒ते य॒ज्ञस्य॑ यदाज्य॑भागौ॒ यदाज्य॑भागौ॒ यज॑न्ति
 चक्षु॑षी ए॒व तद्य॑ज्ञस्य॒ प्रति॑ दधाति॒ पूर्वा॑र्धे जु॒होति॑ तस्मा॑त्पूर्वा॑र्धे
 चक्षु॑षी प्र॒बाहु॑ग्जुहोति॒ तस्मा॑त्प्र॒बाहु॑क्चक्षु॑षी दे॒वलोकं॑ वा अ॒ग्निना॑
 यज॑मानोऽनु॑ पश्यति॒ पितृ॑लोकं॒ सोमे॑नोत्तरा॑र्धेऽग्नये॑ जुहोति

दक्षिणार्धे सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै
राजानौ वा एतौ देवतानां (८)

यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्वाज्ञा
मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते
येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याज्यभागस्य
जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा
यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वती पुरोनुवाक्या भवति
मूर्धानमेवैनं समानानां करोति (९)

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं
ह दाम्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्करीः श्वो
यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रति
जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोर्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण
पूर्वार्धेनानुङ्गान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या
भवति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र णुदत उपरिष्टाल्लक्ष्मा (१०)

याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा
पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लक्ष्मा
याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ
लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति
तस्मात्पूर्वार्धेनानुङ्गान्भुनक्त्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन

धेनुर्य ए॒वं वेद॑ भुङ्क्ते॒ ए॒नमे॒तौ वज्र॑ आज्यं॒ वज्र॑ आज्य॑भागौ (११)

वज्रो॑ वष॒ट्कार॑स्त्रिवृ॒तमे॒व वज्र॑ः स॒म्भृत्य॑ भ्रातृ॒व्याय॑ प्र
हर॒त्यछ॑म्ब॒ट्कार॑म॒प॒गूर्य॑ वष॒ट्करो॑ति॒ स्तृत्यै॑ गाय॒त्री पु॑रोनुवा॒क्या
भव॑ति त्रि॒ष्टुग्या॒ज्या ब्र॑ह्म॒न्नेव॑ क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो
मुख्यो॑ मुख्यो॑ भवति॒ य ए॒वं वेद॑ प्रै॒वैनं॑ पु॒रोनुवा॒क्यया॑ऽऽह॒ प्र
ण॑यति या॒ज्यया॑ ग॒मय॑ति वष॒ट्कारे॑णै॒वैनं॑ पु॒रोनुवा॒क्यया॑ दत्ते॒ प्र
य॑च्छति या॒ज्यया॑ प्रति॑ (१२)

वष॒ट्कारे॑ण॒ स्थाप॑यति त्रि॒पदा॑ पु॒रोनुवा॒क्या भव॑ति त्रयं॒ इमे
लो॒का ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति॒ चतु॑ष्पदा या॒ज्या चतु॑ष्पद ए॒व
प॒शून॑वं रुन्धे द्यक्ष॒रो व॑ष॒ट्कारो॑ द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑
तिष्ठति॒ गाय॒त्री पु॑रोनुवा॒क्या भव॑ति त्रि॒ष्टुग्या॒ज्यैषा॑ वै स॒प्तप॑दा
श॒क्रोरी॑ यद्वा ए॒तया॑ दे॒वा अ॑शि॒क्षन्त॑द॒शक्रु॑वन् य ए॒वं वेद॑ श॒क्रोत्ये॒व
य॑च्छि॒क्षति॑॥ (१३)

देव॒ता॒नाङ्क॑रोत्यु॒परि॑ष्ठा॒लक्ष्मा॑ऽऽज्य॑भागौ प्रति॑ श॒क्रोत्ये॒व द्वे च॑॥ [२]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑श॒त्स आ॒त्मन्ना॒ज्यम॑धत्त
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्नेष॒ वाव॑ य॒ज्ञो य॑दाज्यम॒प्येव॑ नोत्रास्त्विति॒
सोऽब्र॑वी॒द्यजान्॑ व॒ आज्य॑भागा॒वुप॑ स्तृ॒णान॑भि घा॒रया॑निति॒
तस्मा॑द्य॒जन्त्या॒ज्यभागा॑वुप॑ स्तृ॒णन्त्य॑भि घा॒रय॑न्ति ब्रह्म॒वादि॑नो
वद॑न्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॑तया॒मान्य॑न्यानि॒ ह॒वीऽष्य॑या॒तयाम॑माज्-

युमिति प्राजापत्यम् (१४)

इति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति छन्दांसि
देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य
एतच्चतुरवत्तमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय
यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य
प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्त्यङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं
लोकमायन्तदृषयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते (१५)

अपश्यन्पुरोडाशं कूर्मं भूतं सर्पन्तं तमंब्रुवन्निन्द्राय
धियस्व बृहस्पतये धियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो धियस्वेति स
नाधियत तमंब्रुवन्नग्नये धियस्वेति सोऽग्नयेऽधियत यदाग्नेयो-
ऽष्टाकपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै तमंब्रुवन्कथाहास्था इत्यनुपाक्तो-
ऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः (१६)

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयति
तावतः पुरोडाशान्मुष्मिल्लोकेऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो
योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स सदेवस्तस्मादविदहता श्रुतकृत्यः
सदेवत्वाय भस्मनाभि वासयति तस्मान्मासेनास्थि छुन्नं
वेदेनाभि वासयति तस्मात् (१७)

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं
 यच्छुतः५ हविरनभिघारितमभिघार्योद्वासयति देवत्रैवैनं दमयति
 यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ
 यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ
 स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत संख्यायोद्वासयति यजमानस्य (१८)

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावा-
 पृथिव्यमेकं कपालमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै
 भेषजं करोति द्यावापृथिव्यं एकं कपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति
 यन्नश्यत्यनयोरेवैनं द्विन्दति प्रतिष्ठित्यै॥ (१९)

प्राजापत्यन्तेऽक्षोऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या
 अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम् पूष्णो
 हस्ताभ्यामित्याह यत्तै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याह
 वज्रमेव तत्सः५ श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्त्संभ्वयजुर्हरत्येतावती
 वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति (२०)

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रयं इमे लोका एभ्य
 एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थः५ हरत्यपरिमितादेवैनं
 निर्भजत्युद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपि हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः
 परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति

पितृदेवत्यातिखातेयतीं खनति प्रजापतिना (२१)

यज्ञमुखेन सम्मितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां
गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति देवयजनस्यैव रूपमकः
पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः पुरीषं प्रजयैवैनम्पशुभिः
पुरीषवन्तं करोत्युत्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी
यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन उत्तरं
परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वै (२२)

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति योयुष्यते
शान्त्यै प्रोक्षणीरा सादयत्यापो वै रक्षोग्री रक्षसामपहत्यै
स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति यज्ञस्य सन्तत्यै यं द्विष्यात्तं
ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (२३)

भजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विर्हवींषि प्रोक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति
ब्रूयादद्विर्ह्येव हवींषि प्रोक्षति ब्रह्मणाप इध्माबर्हिः प्रोक्षति
मेध्यमेवैनत्करोति वेदिं प्रोक्षत्यृक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या
यद्वेदिर्मेध्यामेवैनां करोति दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
बर्हिःसाद्य प्र (२४)

उक्षत्येभ्य एवैनलोकेभ्यः प्रोक्षति क्रूरमिव वा एतत्करोति
यत्खनत्यपो नि नयति शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति मुख्यमेवैनं

करोतीयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्बर्हिः
 स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां
 प्रतिष्ठापयत्यनतिदृश्रं स्तृणाति प्रजयैवैनम्पशुभिरनतिदृश्रं
 करोति (२५)

उत्तरम्बर्हिषः प्रस्तरं सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः
 प्रस्तरो यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानो-
 ऽयजमानादुत्तरोऽन्तर्दधाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवैनं
 सुवर्गं लोकं गमयति त्रेधानक्ति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं
 लोकेभ्योऽनक्ति न प्रति शृणाति यत्प्रतिशृणीयादनूर्ध्वम्भावुकं
 यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हरति (२६)

उपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवास्मै नि
 यच्छति नात्यग्रं प्र हरेद्यदत्यग्रं प्रहरेदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका
 स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्येत्सुवर्गाल्लोकाद्यजमानं
 प्रति नुदेत्प्राश्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न
 विष्वंश्च वि युयाद्यद्विष्वंश्च वियुयात् (२७)

ऋस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव हि पुंसः पुमानेवास्य
 जायते यथ्स्फ्येन वोपवेषेण वा योयुप्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन
 योयुप्यते यजमानस्य गोपीथाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं यज्ञस्य
 यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय
 इति ब्रूयाद्यत्प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति यजमानमेव (२८)

सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत्प्रस्तरं
 योयुष्यन्ते बरुहिरनु प्रहरति शान्त्या अनारम्भेण इव वा
 एतर्ह्यध्वर्युः स ईश्वरो वैपनो भवितोर्ध्रुवासीतीमामभि मृशतीयं
 वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वैपनो भवत्यगा(३)नग्रीदित्याहु
 यद्व्यादगन्नग्निरित्यग्रावग्निं गमयेन्निर्यजमानः सुवर्गाल्लोकाद्भजेद-
 ग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति॥ (२९)

आसाद्य प्रानतिदृश्वं करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाग्निरिति सप्तदश च॥ [५]

अग्नेस्त्रयो ज्यायाः सो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः
 प्रामीयन्त सौऽग्निरिबिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति
 स निलायत सौऽपः प्राविंशत्तं देवताः प्रैषमैच्छन्तम्मथ्स्यः
 प्राब्रवीत्तमशपद्धियाधिया त्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति
 तस्मान्मथ्स्यं धियाधिया घ्नन्ति शप्तः (३०)

हि तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति
 सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे
 भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि
 स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति
 रक्षसामपहत्यै सः स्पर्शयति (३१)

रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
 होवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाऽस्यपहन्त्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव

रक्षा॒स्यप॑ हन्ति॒ यजु॑षान्यां॒ तूष्णी॑मन्यामि॒थुन॑त्वाय॒ द्वे आ॑
दधा॑ति॒ द्विपा॑द्यज॒मानः॑ प्रति॑ष्ठित्यै ब्रह्म॑वादिनो॑ वदन्ति॒ स त्वै॑ यजेत॒
यो य॑ज्ञस्या॒र्त्या व॑सी॒यान्त्स्या॑दिति॒ भूप॑तये॒ स्वाहा॑ भुव॑नपतये॒
स्वाहा॑ भू॒ताना॑म् (३२)

पत॑ये॒ स्वाहे॑ति॒ स्क॒न्नम॑नु॒ मन्त्र॑येत॒ यज्ञ॑स्यैव॒ तदा॑र्त्या
यज॑मानो॒ वसी॑यान्भवति॒ भूय॑सी॒रुहि॑ दे॒वताः॑ प्री॒णाति॑ जा॒मि
वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ क्रिय॑ते॒ यद॑न्व॒ञ्चौ पुरो॑डाशा॒वुपा॑शु॒यज॑मन्तरा
य॑ज॒त्यजा॑मि॒त्वाया॑थो॒ मिथु॑न॒त्वाया॑ग्नि॒रमु॑ष्मि॒ल्लो॒क आसी॑द्य॒मौ-
ऽस्मि॑न्ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नेते॑मौ वि॒ पर्य॑हामे॒त्यन्ना॑द्येन दे॒वा अ॒ग्निम् (३३)

उ॒पाम॑न्त्रयन्त॒ राज्ये॑न॒ पि॒तरो॑ य॒मं तस्मा॑द॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दो
य॒मः पि॑तृणां॒ राजा॑ य ए॒वं वेद॑ प्र॒ राज्य॑मन्नाद्य॒माप्नो॑ति॒
तस्मा॑ ए॒तद्वा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्॒ यद॑ग्नये॒ स्विष्ट॑कृते॒ऽव॑द्यन्ति॒ यद॑ग्नये॒
स्विष्ट॑कृते॒ऽव॑द्यति॒ भाग॑धेये॒नैव॑ तद्रु॒द्रं स॑म॒र्धय॑ति॒ सकृ॑त्स॒कृद॑व॒
द्यति॑ स॒कृदि॑व॒ हि रु॒द्र उ॑त्तरा॒र्धाद॑व॒ द्यत्ये॑षा वै रु॒द्रस्य॑ (३४)

दि॒ग्ब॒स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॒ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति
चतु॑रव॒त्तस्या॑प्त्यै प॒शवो॑ वै पूर्वा॒ आहु॑तय ए॒ष रु॒द्रो यद॑ग्निर्यत्पूर्वा॒
आहु॑ती॒रभि जु॑हुयाद्रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यादप॒शुर्यज॑मानः स्यादति॒हाय॑
पूर्वा॒ आहु॑तीर्जुहोति प॒शूनां॑ गोपी॒थाय॑॥ (३५)

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत्स घृतं निषिक्तमविन्दत्सो-
ऽब्रवीत्कोऽस्येश्वरो यज्ञेऽपि कर्तोरिति तावंब्रूतामित्रावरुणौ
गोरेवावमीश्वरौ कर्तौः स्व इति तौ ततो गां समैरयतां सा
यत्रयत्र न्यक्रामत्ततो घृतमपीड्यत् तस्माद् घृतपद्युच्यते तदस्यै
जन्मोपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्येत्याह (३६)

इयं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयत् उपहृतं
वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव
सहान्तरिक्षेणोप ह्वयत् उपहृतम्बृहत्सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव
सह दिवोप ह्वयत् उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयत्
उपहृता धेनुः (३७)

सहरषभेत्याह मिथुनमेवोप ह्वयत् उपहृतो भक्षः सखेत्याह
सोमपीथमेवोप ह्वयत् उपहृतां (४) हो इत्याहाऽऽत्मानमेवोप
ह्वयत् आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्वयते पशवो वा इडां
पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह
मनुरह्येताम् (३८)

अग्रेऽपश्यद् घृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद् घृतमपीड्यत्
तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येनां समैरयतां ब्रह्म
देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्वयते दैव्या अध्वर्यव उपहृता
उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप ह्वयते य इमं यज्ञमवान्
ये यज्ञपतिं वर्धनित्याह (३९)

यज्ञाय॑ चै॒व यज॑मानाय चा॒शिष॒मा शा॑स्त॒ उप॑हृते
 द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह द्यावा॑पृथि॒वी ए॒वोप॑ ह्वयते पूर्व॒जे ऋ॑ताव॒री
 इत्या॑ह पूर्व॒जे ह्ये॑ते ऋ॒ताव॒री दे॒वी दे॒वपु॑त्रे इत्या॑ह दे॒वी ह्ये॑ते
 दे॒वपु॑त्रे उप॑हृतोऽयं यज॑मान॒ इत्या॑ह यज॑मानमे॒वोप॑ ह्वयत॒
 उत्तर॑स्यां दे॒वय॒ज्यायामु॑पहृतो भूय॑सि ह॒विष्कर॑ण॒ उप॑हृतो दि॒व्ये
 धाम॒न्नुप॑हृतः (४०)

इत्या॑ह प्र॒जा वा उत्तरा॑ दे॒वय॒ज्या प॒शवो॑ भूयो॒ हवि॑ष्करण॑
 सु॒वर्गो लो॒को दि॒व्यं धामे॑दम॒सीदम॑सीत्ये॒व य॒ज्ञस्य॑ प्रि॒यं धामो॑प॒
 ह्वयते॒ विश्व॑मस्य प्रि॒यमु॑पहृत॒मित्या॑हाछं॒बद्धारमे॒वोप॑ ह्वयते॥ (४१)

आहु॒ धेनु॑रेतां वर्ध॑नित्या॒ह धाम॑न्नुप॒हृतश्च॑तु॒स्त्रि॑श॒च॥ [७]

प॒शवो॑ वा इडा॑ स्व॒यमा द॑त्ते काम॑मे॒वात्म॑ना पशू॒नामा द॑त्ते न
 ह्य॑न्यः काम॑म्पशू॒नां प्र॒यच्छ॑ति वा॒चस्प॑तये त्वा हु॒तं प्राश्ना॑मीत्या॒ह
 वाच॑मे॒व भा॒ग॒धेये॑न प्रीणाति॒ सद॑स॒स्पत॑ये त्वा हु॒तं प्राश्ना॑मीत्या॒ह
 स्व॒गाकृ॑त्यै चतुर॒वत्तं भ॑वति ह॒विर्वै च॑तुर॒वत्तम्प॒शव॑श्चतुर॒वत्तं यद्धोता॑
 प्राश्नी॒याद्धोता॑ (४२)

आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒द्यद॒ग्नौ जु॑हुयाद्बु॒द्राय॑ प॒शून॑पि॒ दध्या॑दप॒शुर्य॑ज॑मानः
 स्याद्वा॒चस्प॑तये त्वा हु॒तं प्राश्ना॑मीत्या॒ह प॒रोक्ष॑मे॒वैन॑ञ्जुहोति॒
 सद॑स॒स्पत॑ये त्वा हु॒तं प्राश्ना॑मीत्या॒ह स्व॒गाकृ॑त्यै प्राश्न॑न्ति ती॒र्थ
 ए॒व प्राश्न॑न्ति॒ दक्षि॑णां ददाति ती॒र्थ ए॒व दक्षि॑णां ददाति॒ वि वा

एतद्यज्ञम् (४३)

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्विर्माजयन्त आपो वै सर्वा
 देवता देवताभिरेव यज्ञः सं तन्वन्ति देवा वै यज्ञाद्ब्रुद्रमन्तरायन्त्स
 यज्ञमविध्यत्तं देवा अभि समंगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तै-
 ऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै न इदं भविष्यति यदिमं राधयिष्याम् इति
 तत्स्विष्टकृतः स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः (४४)

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्यायो-
 ऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादभि च घारयेदुभयतः
 सः श्वायि कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्ये यत्तिरश्चीनमतिहरेदनमिविद्धं यज्ञस्याभि विध्येदग्रेण
 परि हरति तीर्थेनैव परि हरति तत्पूष्णे पर्यहरन्तत् (४५)

पूषा प्राश्य दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तं
 देवा अब्रुवन्वि वा अयमार्ध्यप्राशिन्नियो वा अयमभूदिति
 तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्बृहस्पतिरित्थं वाव स्य
 आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा
 प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः (४६)

किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्त मा हिः सिष्यतीति
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रति
 गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितृप्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा देवताभिः प्रत्यगृह्णात्सो-

ऽबिभेत्प्राश्रन्तं मा हि॑सिष्यतीत्यग्नेस्त्वास्येन॑ प्राश्रामीत्यब्रवीन्न
ह्यग्नेरास्यं किं च॒न हि॒नस्ति॒ सोऽबिभेत् (४७)

प्राशितं मा हि॑सिष्यतीति॑ ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि
ब्राह्मणस्योदरं किं च॒न हि॒नस्ति॒ बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति॑ स हि ब्रह्मिष्ठोऽप॒
वा ए॒तस्मात्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॒ यः प्रा॑शिन्नं प्रा॒श्रात्य॒द्विर्मा॑र्जयित्वा
प्रा॒णान्ध॒सम्मृ॑शते॒ऽमृतं॑ वै प्रा॒णा अ॒मृत॒माप॑ः प्रा॒णाने॒व य॑थास्थानमुप॑
ह्वयते॥ (४८)

प्राञ्जीयाद्धोतां यज्ञं निरहरन्तच्चक्षुरास्यङ्किं च॒न हि॒नस्ति॒ सोऽबिभेच्चतुश्चत्वारि॑शच्च॥ ——— [८]

अ॒ग्नीध॒ आ द॑धात्य॒ग्निमु॑खानेवर्तून्प्री॑णाति॒ समि॒धमा
द॑धात्युत्तरासामाहु॑तीनां॒ प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॑ समि॒द्वत्ये॒व जु॑होति
परि॒धीन्ध॒सम्मा॑र्ष्टि॒ पुना॒त्येवैना॑न्ध॒सकृ॑त्स॒कृत्स॒म्मा॑र्ष्टि॒ परा॑डिव
ह्येत॑र्हि॒ यज्ञश्च॒तुः सम्प॑द्यते॒ चतु॑ष्पादः॒ प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे
ब्रह्म॒न्प्र स्था॑स्याम् इत्या॒हात्र॒ वा ए॒तर्हि॑ य॒ज्ञः श्रि॒तः (४९)

यत्र॑ ब्रह्मा यत्रै॒व य॒ज्ञः श्रि॒तस्त॑तं ए॒वैन॒मा र॑भते॒ यद्ध॑स्तेन॒
प्र॒मीवै॑द्वेप॒नः स्या॒द्यच्छी॒र्ष्णा शी॑र्ष॒क्तिमा॑न्ध॒स्याद्य॑त्तूष्णीमासी॒तासं॑
प्र॒तो य॒ज्ञः स्या॒त्प्र ति॑ष्ठेत्ये॒व ब्रू॑याद्वा॒चि वै य॒ज्ञः श्रि॒तो यत्रै॒व य॒ज्ञः
श्रि॒तस्त॑तं ए॒वैन॒सम्प्र॑ यच्छति॒ देव॑ सवितरे॒तत्ते प्र॑ (५०)

आ॒हेत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै॒ बृह॑स्पतिर्ब्रह्मेत्या॑ह॒ स हि॑ ब्रह्मिष्ठः
स य॒ज्ञम्पा॑हि॒ स य॒ज्ञप॑तिम्पाहि॒ स मा॒म्पाही॑त्या॒ह य॒ज्ञाय॑

यजमानायात्मने तेभ्य एवाशिषमा शास्तेऽनार्त्या आश्राव्याह
 देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा
 इति छन्दासीति ब्रूयाद्वायत्रीं त्रिष्टुभम् (५१)

जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव
 तद्यजति देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत्तं
 देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान् यजत्यग्निमेव
 तत्समिन्द्र एतदुर्वे नामासुर आसीत्स एतरहि यज्ञस्याशिषमवृद्धं
 यद्व्यादेतत् (५२)

उ द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवासुरं यज्ञस्याशिषं
 गमयेदिदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव
 यज्ञस्याऽऽशिषं गमयत्यार्धं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्या-
 हेदमराध्मेति वावैतदाहोपश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह
 द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उपश्रित ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे
 यजमान द्यावापृथिवी (५३)

स्तामित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यद्व्याथ्सूपावसाना
 च स्वध्यवसाना चेति प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि
 प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव
 ब्रूयाद्वरीयसीमेवास्मै गव्यूतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति
 तयोरविद्यग्निरिदं हविरंजुषतेत्याह या अयाक्ष्म (५४)

देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह यन्न निर्दिशेत्प्रतिवेशं

यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदा शीस्तेऽयं यजमानोऽसावित्याह
 निर्दिश्यैवैनं सुवर्गं लोकं गमयत्यायुरा शीस्ते सुप्रजास्त्वमा
 शीस्त इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शीस्ते सजातवनस्यामा शीस्त
 इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव (५५)

नान्तरैति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा
 इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह
 गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च
 न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनार्त्ये॥ (५६)

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुमंतद्यावापृथिवी या अयाक्ष्म प्राणानेव षट्त्वारिंशच्च॥ [९]

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शं युम्बारहस्पत्य-
 मंब्रुवन्निमं नो यज्ञं स्वगा कुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणौ
 यदेवाब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजाते सा मे यज्ञस्याशीरसदिति
 तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजते शं युमेव तस्य बारहस्पत्यं
 यज्ञस्याशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्रवीत्किम्मे प्रजायाः (५७)

इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनंत्सहस्रेण
 यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कद्य पांसून्त्संगृह्णात्तावतः
 संवत्सरान्पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नापं गुरेत
 न नि हन्यान्न लोहितं कुर्यादितावता हैनसा भवति तच्छं योरा
 वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत्स्वगा करोति तत् (५८)

शं योरा वृणीमह इत्याह शं युमेव बारहस्पत्यम्भागधेयेन
 समर्धयति गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा
 शास्ते सोमं यजति रेत एव तद्धधाति त्वष्टारं यजति रेत एव
 हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति देवानाम्पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं
 गृहपतिं यजति प्रतिष्ठित्यै जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते (५९)

यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्य
 पत्नीसंयाजानामृचा यजत्यजामित्वायाथौ मिथुनत्वाय पङ्क्तिप्रायणो
 वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः
 समिष्टयजुः पञ्चमम्पङ्क्तिमेवानु प्र यन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति ॥ (६०)

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च ॥ [१०]

युक्ष्वा हि देवहूतमा९ अश्वा९ अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्व्यः
 सदः। उत नो देव देवा९ अच्छा वोचो विदुष्टरः। श्रद्धिश्चा वार्या
 कृधि। त्व९ ह यद्यविष्टय सहसः सूनवाहुत। ऋतावा यज्ञियो भुवः।
 अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्।
 तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहूतिभिः। नेदीयो यज्ञम् (६१)

अङ्गिरः। तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया। वृष्णे
 चोदस्व सुष्टुतिम्। कमुं प्विदस्य सेनयाग्रेरपाकचक्षसः। पणिं
 गोषु स्तरामहे। मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्नाः। कृशं
 न हांसुरघ्नियाः। मा नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अ९हृतिः।

ऊर्मिर्न नाव॒मा व॑धीत्। नम॑स्ते अ॒ग्र ओज॑से गृ॒णन्ति॑ देव कृ॒ष्टयः॑।
अमैः (६२)

अ॒मित्र॑म॒र्दय। कु॒वि॒त्सु नो॒ गवि॑ष्टयेऽ॒ग्रे सं॒वे॒षि॒षो र॒यिम्।
उरु॑कृ॒दुरु॑ ण॑स्कृ॒धि। मा नो॑ अ॒स्मिन्म॑हा॒धने॑ परा॑ व॒र्गार॒भृद्य॑था।
सं॒वर्ग॑ꣳ सꣳ र॒यिञ्ज॑य। अ॒न्यम॒स्मद्वि॒या इ॒यम॒ग्रे सि॑ष॒क्तु दु॒च्छुना॑।
व॒र्धा नो॑ अम॑व॒च्छवः॑। यस्या॑जु॒षन्न॑म॒स्विनः॑ शमी॒मदु॑र्म॒खस्य॑ वा।
तं घेद॒ग्निर्वृ॑धाव॑ति। पर॑स्या॒ अधि॑ (६३)

सं॒वतो॑ऽव॒राꣳ अ॒भ्या त॑र। यत्रा॒हम॑स्मि॒ ताꣳ अ॒वा वि॒द्वा हि॑
ते॑ पु॒रा व॒यम॑ग्रे॑ पि॒तुर्य॑थाव॑सः। अ॒धा ते सु॒म्रमी॑महे। य उ॒ग्र इ॒व
श॒र्यहा॑ ति॒ग्मशृ॑ङ्गो न वꣳस॑गः। अ॒ग्रे पु॒रो रु॒रोजि॑थ। सखा॑यः
सं वः॑ स॒म्यश्च॒मिष॑ꣳ स्तोमं॑ चा॒ग्रये॑। व॒र्षि॒ष्ठाय॑ क्षिती॒नामृ॑र्जो
न॒ग्रे सह॑स्वते। सꣳस॒मिद्यु॑वसे वृष॒न्नग्रे॑ वि॒श्वान्य॑र्य आ। इ॒डस्प॑दे
स॒मि॒ध्यसे॑ स नो॒ वसू॑न्या भ॑र। प्रजा॑पते॒ स वैद॑ सोमा॑पूषणे॒मौ
दे॒वौ॥ (६४)

य॒ज्ञम॑र॒धि वृष॑न्नेका॒न्नविꣳश॑तिश्च॑॥ [११]

उ॒शन्त॑स्त्वा ह॒वाम॑ह उ॒शन्तः॑ स॒मि॒धीम॑हि। उ॒शन्नु॑श॒त आ व॑ह
पि॒तृन् ह॒विषे॑ अ॒त्तवे॑। त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा त्वꣳ रजि॑ष्ठम॒नु
नेषि॑ प॒न्था॑म्। तव॒ प्रणी॑ती पि॒तरो॑ न इ॒न्दो दे॒वेषु॑ रत्न॑म॒भजन्त॑
धी॒राः। त्वया॑ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॑ क॒र्माणि॑ च॒क्रुः प॑व॒मान॑

धीराः। वन्वन्नवातः परिधी९ रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवां भव (६५)

नः। त्व९ सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ।
तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वय९ स्याम पतयो रयीणाम्।
अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः। अत्ता
हवी९षि प्रयंतानि बर्हिष्यथा रयि९ सर्ववीरं दधातन। बर्हिषदः
पितर ऊत्यर्वाग्निमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा
शन्तमेनाथास्मभ्यम् (६६)

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्रा९ अविथ्सि नपातश्च
विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त
इहागमिष्ठाः। उपहृताः पितरो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु। त
आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवनत्वस्मान्। उदीरतामवर
उत्परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुम् (६७)

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदं पितृभ्यो
नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये पार्थिवे रजस्य
निषत्ता ये वा नून९ सुवृजनांसु विक्षु। अधा यथा नः पितरः
परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमांशुषाणाः। शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः
क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रत्र। यदग्ने (६८)

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि
देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुव्यानि

सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता
हवींषि। मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरऋक्भिर्वावृधानः।
याश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मदन्ति। (६९)

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः।
आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व।
अङ्गिरोभिरा गंहि यज्ञियेभिर्यमं वैरूपैरिह मादयस्व। विवस्वन्तं
हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बरहिष्या निषद्य। अङ्गिरसो नः
पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ
यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ (७०)

[समिधो याज्या तस्मान्नाभागं हि तमन्वित्याह प्रजा वा आहेत्याह युक्त्वा हि संततिः॥७०॥

समिधः सौमनसे स्याम॥]

भवास्मभ्यमसुं यदग्ने मदन्ति सौमनस एकंश्च॥ [१२]

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स
सर्पान्सृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स
वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत
स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत
यत्तपस्तत्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः (१)

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्माद्दीक्षा कामति
नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो
दीक्षे मा मा हासीरित्याह नास्माद्दीक्षाप कामति नास्य नीलं न
हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो
बलं दीक्षाम् (२)

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मै
दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो बलं
न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतरहि
तिर इव यरहि याति तमैश्वरं रक्षांसि हन्तोः (३)

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म

वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनं सम्पारयत्येदमगन्म
 देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनं ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो
 यजते विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतद्देवा जोषयन्ते
 यद्वाह्मणा ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याह र्क्षाभाभ्यां
 ह्येष यजुषा सन्तरति यो यजते रायस्पोषेण समिषा
 मदेमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते॥ (४)

यजमानो दीक्षां हन्तोर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष तेऽँतैरष्टुभो
 जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानां साम्राज्यं गच्छेति
 मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमं राजानं साम्राज्यं लोकं गमयित्वा
 क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं छन्दांसि खलु वै सोमस्य
 राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत्
 साम्राज्यमेव (५)

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं
 यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ क्व तानूनप्रं प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ
 मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै
 तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यः (६)

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य
 होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेद्देवा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद

प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठाया इयात्तस्मात्समानत्र
तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति
स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य (७)

स्वं चमसोऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वा-
ऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादनन्वारभ्याश्राव्यः स्वादेव
नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो
भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानो-
ऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसोऽस्य प्रतिष्ठा
सोमः स्तोमस्य स्तोमं उक्थानां ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीय
स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमः स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि
प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युः॥ (८)

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकात्रविंशतिश्च॥ [२]

यज्ञं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं यज्ञमुखः
हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि तेनाक्षमुपाध्याद्यज्ञमुख
एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमग्निम्प्र हरन्त्युत्पत्नीमा
नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्णिंयो हीयते
सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (९)

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्च
नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवेनम्भागिनं करोति

यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते
 यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा
 कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य
 प्रत्याख्यायमव द्येत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमथीरन्
 यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्रीध्रे
 जुहुयान्नमोवृक्तिमेवैषां वृद्धे ताजगार्तिमाच्छन्ति ॥ (१०)

भूत्वा ततः षड्विंशतिश्च ॥

[३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति
 प्र वेदय चिकित्वा५ अनु मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते अद्य
 बध्नाम्यग्रे सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं
 देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः
 पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पथिभिर्देवानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा
 शरीरैः। येषामीशे (११)

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं
 यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये बध्यमानमनु
 बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्ता५ अग्रे प्र मुमोक्तु
 देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ता५ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः
 प्रजापतिः प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः (१२)

भुव॑नस्य॒ रेतो॑ गा॒तुं ध॑त्त॒ यज॑मानाय देवाः। उ॒पाकृ॑त॒ः शश॑मानं
यद॑स्था॒ङ्गीव॑ं दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पाथः। नाना॑ प्रा॒णो यज॑मानस्य प॒शुना॑
य॒ज्ञो दे॒वेभिः॑ स॒ह दे॒व्याना॑म्। जी॒वं दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पाथः स॒त्याः सं॑न्तु
यज॑मानस्य॒ कामाः॑। यत्प॒शुर्मा॑युमकृ॒तोरो॑ वा प॒द्भिरा॑हते। अ॒ग्निर्मा॑
तस्मा॒देन॑सो॒ विश्वा॑न्मु॒ञ्चत्व॑ हंसः। श॒मि॒तार॑ उ॒पेत॑न॒ य॒ज्ञम् (१३)

दे॒वेभि॑रि॒न्वित॑म्। पाशा॑त्प॒शुं प्र॑ मु॒ञ्चत॑ ब॒न्धाद्य॑ज्ञप॑तिं परि॑।
अदि॑तिः पाशं॑ प्र॒ मु॒मोक्षे॑तं नमः॑ प॒शुभ्यः॑ प॒शुप॑तये करोमि।
अ॒रा॒ती॒यन्त॑मध॑रं कृ॒णोमि॑ यं द्वि॒ष्मस्तस्मि॑न्प्रति॑ मु॒ञ्चामि॑ पाश॑म्।
त्वामु॑ ते द॑धिरे ह॒व्य॒वाह॑ः श्रुत॑ङ्कर्तार॑मु॒त य॒ज्ञियं॑ च। अ॒ग्ने स॑दक्षः
स॒त॑न॒रु॒हि भू॒त्वाऽथ॑ ह॒व्या जा॑तवेदो जुष॑स्व। जा॒त॑वेदो व॒पया॑
गच्छ॑ दे॒वान्त्व॑ ह॒ हि होता॑ प्रथ॒मो ब॒भूथ॑। घृ॒तेन॒ त्वं त॒नुवो॑ वर्धय॑स्व
स्वाहा॑कृत॑ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः। स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑॥ (१४)

ईशे॑ प्रमुञ्च॑माना य॒ज्ञन्त्व॑ षोड॑श च॥ [४]

प्रा॒जाप॑त्या वै प॒शव॑स्तेषां रु॒द्रोऽधि॑पतिर्यदे॒ताभ्या॑मुपाक॑रोति
ताभ्या॑मे॒वैनं॑ प्रति॒प्रोच्या ल॑भत आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्काय॑ द्वाभ्या॑मुपाक॑रोति
द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्रति॑ष्ठित्या उपा॒कृत्य॑ प॒ञ्च जु॑होति पाङ्काः॑ प॒शवः॑
प॒शून्नेवा॑व॒ रुन्धे॑ मृ॒त्यवे॑ वा ए॒ष नी॑यते॒ यत्प॒शुस्तं॑ यद॑न्वा॒रभे॑त
प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्या॒न्नाना॑ प्रा॒णो यज॑मानस्य प॒शुने॒त्याह॑
व्यावृ॑त्त्यै (१५)

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह
 यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मेधोऽपि कामति
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव
 रुन्धेऽथौ शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा
 उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यभितो
 वपां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥ (१६)

व्यावृत्त्या अभितो वपां पञ्च च॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते
 पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या
 सुचो वायव्या वायव्यान्यैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप
 चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवति युनज्मि ते पृथिवीं
 ज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण (१७)

ते सह युनज्मि वाचः सह सूर्येण ते युनज्मि तिस्रो विपृचः
 सूर्यस्य ते। अग्निर्देवतां गायत्री छन्द उपांशोः पात्रमसि सोमो
 देवतां त्रिष्टुप्छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द
 इन्द्रवायुवोः पात्रमसि बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप्छन्दो मित्रावरुणयोः
 पात्रमस्यश्विनौ देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो देवता
 बृहती (१८)

छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो
मन्थिनः पात्रमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य
पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रमसि पृथिवी देवता
विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥ (१९)

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥ [६]

इष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः
क्षीयत आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यांश्चिदभिर्शस्त्या इति पुरा
प्रातरनुवाकाञ्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै
संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै
स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं
देवतासु वा एते प्राणापानयोः (२०)

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य
छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिर्जित्यै मरुत्वन्तीः
प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरैत्यद्य वाव रथन्तरं श्वो
बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरैति भूतम् (२१)

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्भूताच्चैवैनं भविष्यतश्चान्तरैति
परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरि-

मिताच्चान्तरैति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेता५ स
 एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं
 यद्विहव्यं५ शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 यस्य भूया५ सो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः
 सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत
 यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे वसीयान्भवति॥ (२२)

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥

[७]

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं
 मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो
 मे तर्पयत वाचं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां
 मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत सर्वगणं
 मा तर्पयत तर्पयत मा (२३)

गुणा मे मा वि तृषन्नोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु
 वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽवीवृधं वो मनसा सुजाता
 ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु
 मन्यन्ता५ सर्वनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैन५ स्वायै विशः स्वायै
 देवतायै निर्याच्याभि पुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य (२४)

प्रथमोऽंशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्
 यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेता मास्कान्सह प्रजया

स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेन्द्रि॒यं मे॑ वी॒र्यं॑ मा निर्व॑धीरि॒त्याशिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्य॑ प्र॒जायै॑ पशूनामनिर्घा॒ताय॑ द्र॒प्सश्च॑स्कन्द
पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑। तृतीयं॑ योनि॒मनु॑
स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्यनु॒ सप्त॑ होत्राः॥ (२५)

तुर्पयन्त माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥ [८]

यो वै दे॒वान्दे॒वयश॑सेना॒र्पय॑ति मनु॒ष्या॑न्मनु॒ष्ययश॑सेनं
दे॒वयश॑स्यै॒व दे॒वेषु॑ भव॑ति मनु॒ष्ययश॑सी मनु॒ष्येषु॑ या॒न्प्राची॑नमाग्रय॒णाद्वा
गृ॒ह्णीया॑द्यानु॒र्ध्वाऽस्ता॑नु॒पब्दि॑मतो दे॒वाने॒व तद्दे॒वयश॑सेना॒र्पय॑ति
मनु॒ष्या॑न्मनु॒ष्ययश॑सेनं दे॒वयश॑स्यै॒व दे॒वेषु॑ भव॑ति मनु॒ष्ययश॑सी
मनु॒ष्येष्व॑ग्निः प्रा॑तःस॒वने॒ पा॑त्व॒स्मान् वै॑श्वान॒रो म॑हि॒ना वि॒श्वश॑म्भूः।
स नः॑ पा॒व॒को द्र॑वि॒णं द॑धातु (२६)

आयु॑ष्मन्तः स॒हभ॑क्षाः स्या॒म। वि॒श्वे दे॒वा म॒रुत॑ इन्द्रो
अ॒स्मान॒स्मिन्द्भि॑तीये स॒वने॒ न ज॑ह्युः। आयु॑ष्मन्तः प्रि॒यमै॑षां वद॑न्तो
व॒यं दे॒वाना॑ः सु॒म॒तौ स्या॑म। इ॒दं तृ॒तीय॑ः स॒व॒नं क॒वीना॑मृते॒न
ये च॑म॒समै॑रयन्त। ते सौ॑ध॒न्व॒नाः सु॒व॒रान॑शा॒नाः स्वि॑ष्टिं नो अ॒भि
व॒सी॒यो न॑यन्तु। आ॒य॒त॒न॒वती॒र्वा अ॒न्या आ॑हु॒तयो॑ हूयन्ते॑ऽनाय॒त॒ना
अ॒न्या या॑ आ॒घा॒र॒वती॒स्ता आ॑य॒त॒न॒वती॒र्याः (२७)

सौ॒म्या॒स्ता अ॑नाय॒त॒ना ऐ॑न्द्रवा॒य॒वमा॑दाया॒घा॒र॒मा घा॑रयेदध्व॒रो
य॒ज्ञोऽय॑म॑स्तु दे॒वा ओ॑ष॒धी॒भ्यः प॒श॒वे नो॒ जना॑य॒ विश्व॑स्मै

भूतायाँध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवदेव सोमेति सौम्या एव
तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो
द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते उपजीवनीये भवत
उपजीवनीयो भवति (२८)

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते (२९)

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते
सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम वा
इमे पशव इत्यदुर्वै (३०)

मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सोऽब्रवीद्यज्ञे
मा भजाथ ते पशून्नाभि मङ्स्य इति तस्मा एतम्मन्थिनः
संस्त्रावमंजुहोततो वै तस्य रुद्रः पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं
विद्वान्मन्थिनः संस्त्रावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशून्नाभि

मन्यते॥ (३१)

द्धात्वायतनवतीर्या उपजीवनीर्यो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥ [९]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्। यद्वाचो
मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा स्तोमं९ समर्धय
गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि। यस्ते द्रप्सः स्कन्दति
यस्ते अ९ शुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात्। अध्वर्योर्वा परि यस्ते
पवित्राथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यो द्रप्सो अ९ शुः पतितः
पृथिव्यां परिवापात् (३२)

पुरोडाशात्क्रम्भात्। धानासोमान्मन्थिन इन्द्र शुक्राथ्स्वाहाकृतमि
तं जुहोमि। यस्ते द्रप्सो मधुमा९ इन्द्रियावान्थ्स्वाहाकृतः
पुनरप्येति देवान्। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय
तं जुहोमि। अध्वर्युर्वा ऋत्विजा प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो
योक्तव्य इत्याहुर्वाग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती
प्राणान्पशुषु प्रजाम्मयि (३३)

च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु वा
एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्ब्रह्मन्गृहीत्वा बहिष्पवमानं९ सर्पन्ति पराञ्चो
हि यन्ति पराचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप तिष्ठते यज्ञो
वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्षिष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्या।
प्र ते धारा मधुश्चुत उथ्स दुहते अक्षितमित्याहु यदेवास्य

शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाप्याययति॥ (३४)

परिवापात्प्रजां मयि दूहते चतुर्दश च॥ [१०]

अग्निना रयिमश्नवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवन्तमम्॥
गोमां अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवत्संखा सदमिदं प्रमृष्यः।
इडांवा एषो असुर प्रजावांन्दीर्घो रयिः पृथुबुधः सभावान्॥ आप्यायस्व सं तै॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये। अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमधं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि रराणः स्यंस्व। यतो वीरः (३५)

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः। शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयं न उदवा पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः। प्रजां त्वष्टा विष्यतु नाभिर्मस्मे अथा देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि प्रजामिषम् (३६)

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां ते सुम्रमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्यं सुपर्णं वयसम्बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं तं सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि

स्वसा॑। जुषस्व॑ हव्यम् (३७)

आहु॑तं प्र॒जां दै॒वि दिदि॑ड्ढि नः। या सु॒पा॒णिः स्वङ्ग॑रिः
सु॒षू॒मा बहु॑सू॒वरी॑। तस्यै॑ वि॒श्व॒त्रियै॑ ह॒विः सि॑नीवा॒ल्यै जु॑होतन।
इन्द्रं॑ वो वि॒श्व॒त॒स्परीन्द्रं॑ नरः। असि॑तवर्णा॒ हर॑यः सु॒पर्णा मि॒हो
वसा॑ना॒ दिव॑मुत्प॑तन्ति। त आऽव॑वृ॒त्रन्त्स॑दनानि कृ॒त्वादि॑त्पृ॒थि॒वी
घृ॒तैर्व्यु॑द्यते। हिर॑ण्य॒केशो॑ रज॑सो वि॒सारेऽहि॑र्धुनि॒र्वात॑ इव
ध॒र्जी॑मान्। शुचि॑भ्राजा उ॒षसः॑ (३८)

नवे॑दा॒ यश॑स्वती॒रप॑स्युवो न स॒त्याः। आ ते॑ सु॒पर्णा
अ॑मिनन्त॒ एवैः॑ कृ॒ष्णो नौ॑नाव वृष॒भो यदी॑दम्। शि॒वाभि॑र्न
स्मय॑मानाभि॒रागा॑त्प॑तन्ति॒ मिहः॑ स्त॒नय॑न्त्य॒भ्रा। वा॒श्रेव॑
वि॒द्युन्मि॑माति॒ व॒त्सं न मा॒ता सि॑षक्ति। यदे॑षां वृ॒ष्टिर॑स॒र्जि।
पर्व॑तश्चिन्महि॑ वृ॒द्धो बि॑भाय दि॒वश्चि॑त्सानु॒ रेज॑त स्व॒ने वः॑।
यत्क्रीड॑थ मरुतः (३९)

ऋ॒ष्टि॑मन्त॒ आप॑ इव स॒ध्रिय॑श्चो धव॒ध्वे। अ॒भि क्र॑न्द स्त॒नय॑
गर्भ॑मा॒ धा उ॑द॒न्वता॒ परि॑ दी॒या र॑थेन। दृ॒तिः सु॑ क॒र्ष वि॑षितं
न्य॑श्च॒ समा॑ भ॒वन्तू॒द्धता॑ निपा॒दाः। त्वं त्या॑ चि॒दच्यु॑ताग्ने॒ पशु॑र्न
यव॑से। धा॒मा ह॒ यत्ते॑ अजर॒ वना॑ वृ॒श्चन्ति॒ शिक्क॑सः। अ॒ग्ने भू॑रीणि
तव॑ जा॒तवे॑दो दे॒व स्व॑धावोऽमृ॒तस्य॑ धा॒मा। याश्च॑ (४०)

मा॒या मा॒यिना॑ विश्वमि॒न्व त्वे॑ पूर्वीः स॒दधुः॑ पृ॒ष्टब॑न्धो। दि॒वो

नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः। अर्वाङ्गितेन
 स्तनयिषुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः। पिन्वंत्यपो मरुतः
 सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वाभुवः। अत्यं न मिहे वि नयन्ति
 वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम्। उदप्रुतो मरुतस्तां
 इयर्त वृष्टिम् (४१)

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्येव तुन्ना पेरु
 तुञ्जाना पत्येव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षत पयस्वतीः
 कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः
 सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्। और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे।
 अग्निं संमुद्रवाससम्। आ सव संवितुर्यथा भगस्येव भुजिं
 हुवे। अग्निं संमुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्दं
 सहः। अग्निं संमुद्रवाससम्॥ (४२)

वीर इषं हव्यमुपसो मरुतश्च वृष्टिं भगस्य द्वादश च॥ [११]

यो वै पर्वमानानाञ्चीणि परिभूः स्फ्यः स्वस्तिर्भक्षेहिं महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतसं श्येनाय यद्वे
 होतोपयामृगंहीतोऽसि वाक्षसत्प्र सो अग्न एकादश॥ [१२]

[प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जायमाना व्यायच्छन्ते महामिमान्माया मायिनां द्विचत्वारिंशत्॥४२॥

प्रजापतिरकामयताग्निं संमुद्रवाससम्॥]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना
 रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा
 रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु त्वा रंभे
 स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति
 मा सम्पारयेत्याहुते (१)

वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु
 पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पवमानस्य
 सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति
 विन्दते प्रजाम्पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता
 द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं
 वि (२)

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीते
 ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतम्पवमानमेव तत्त्वं तनोति
 सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते
 प्रजाम्॥ (३)

त्रीणि वाव सर्वनान्यथं तृतीयं॑ सर्वनमव लुम्पन्त्यन॑ शु
 कुर्वन्त॑ उपा॑ शु॑ हुत्वोपा॑ शुपात्रेऽ॑ शुमवास्य॑ तं तृतीयसर्वनै-
 ऽपिसृज्याभि॑ षुण्णयाद्यदा॑प्याययति॑ तेना॑ शुमद्यदभिषुणोति॑
 तेन॑र्जीषि॑ सर्वाण्येव तत्सर्वनान्य॑ शुमन्ति॑ शुक्रवन्ति॑ सुमावद्वीर्याणि॑
 करोति॑ द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तेते जठरे॑व पादाः॑। तयोः
 पश्यन्तो॒ अति॑ यन्त्यन्यमपश्यन्तः (४)

सेतुनाति॑ यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधसी स॒तती॑ वस्त॒ एकः॑ केशी
 विश्वा॒ भुवनानि॑ विद्वान्। तिरो॒धायै॑त्यसितं॒ वसानः॑ शुक्रमा दत्ते
 अनुहाय॑ जा॒र्यै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत॒ तदसुरा॑ अकुर्वत॒ ते देवा
 एतम्महायज्ञमपश्यन्तम॑तन्वताऽग्निहोत्रं॒ व्रतम॑कुर्वत॒ तस्मा॒द्विव्रतः॑
 स्या॒द्विर॒ह्यग्निहोत्रं॑ जुह्वति॒ पौर्णमा॒सं य॒ज्ञम॑ग्नीषोमीयम् (५)

प॒शुम॑कुर्वत॒ दा॒र्श्यं य॒ज्ञमा॑ग्रेयम्प॒शुम॑कुर्वत॒ वैश्वदे॒वं
 प्रा॒तःस॒र्वनम॑कुर्वत वरुणप्रधा॒सान्मा॑ध्यंदिनं॑ स॒र्वनं॑ साकमे॒धान्पितॄ॑
 त्र्यम्बका॑ऽस्तृतीयसर्वनम॑कुर्वत॒ तमेषा॑मसुरा॒ य॒ज्ञम॑न्ववाजिगा॑ऽसन्तं
 नान्ववा॑यन्तेऽब्रुवन्न॒ध्वर्त॒व्या वा इ॒मे दे॒वा अ॑भूवन्निति॒
 तद॑ध्वरस्या॒ध्वर॒त्वं ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्परा॑सुरा॒ य एवं॑ विद्वान्सोमै॒न
 यज॑ते॒ भव॑त्यात्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॥ (६)

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥ [२]

परि॒भूर॑ग्निं परि॒भूरि॑न्द्रं परि॒भूर्वि॑श्वा॒ दे॒वान्परि॑भूर्मा॑ऽसह

ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते शं
 राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
 ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त
 इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय
 वाचे (७)

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाः श्रोत्रायात्मने-
 ऽङ्गेभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि
 वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को नाम कस्मै त्वा कायं
 त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजयां
 भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे
 रूपेभ्यो वर्चोदाः (८)

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य
 त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
 प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते
 ब्रह्मवर्चसकामोऽवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव
 तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयावी (९)

अवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति
 स एनं तृप्त आयुषाभि पवतेऽभिचरन्नवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजा-
 पतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां॑ श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरैति
ताजक्प्र धन्वति॥ (१०)

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चत्वारिंशच्च॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः।
यज्ञिया यज्ञकृतः स्थ ते मास्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वमुप मा
द्यावापृथिवी ह्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुप देवा उप
यज्ञ उप मा होत्रा उपह्वे ह्वयन्तान्नमोऽग्नये मखघ्ने मखस्य मा
यशोऽर्यादित्याहवनीयमुप तिष्ठते यज्ञो वै मखः (११)

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनो-
ऽनात्यै नमो रुद्राय मखघ्ने नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव
नमडस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नम इन्द्राय मखघ्न इन्द्रियं
मे वीर्यम्मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानिर्घाताय या वै (१२)

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्सर्पति न
सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्नये मखघ्न इत्याहैता वै देवताः
सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्सर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति
दृढे स्थः शिथिरे समीची माहंसस्पातु सूर्यो मा देवो
दिव्यादहंसस्पातु वायुरन्तरिक्षात् (१३)

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवीं
 द्वारौ मा मा सं तातम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये
 नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या
 अहे दधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर
 उन्निवत उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहः सदो वै
 प्रसर्पन्तम् (१४)

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोः सदः प्रसृप्य
 दक्षिणार्धं परैक्षेतागन्त पितरः पितृमानहं युष्माभिर्भूयासः
 सुप्रजसो मया यूयं भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य सदः प्र
 सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये॥ (१५)

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तुन्नयन्निःशच्च॥ [४]

भक्षेहि मा विश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे
 सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदोऽस्यश्विनोस्त्वा
 बाहुभ्याः सध्यासम् नृचक्षसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव
 ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु
 मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि
 विश्वचरणे (१६)

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मां हरिवर्णं प्र चर क्रत्वे दक्षाय
 रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मां राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि

त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे॥ वसुमद्रणस्य सोम
देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दस इन्द्रपीतस्य
नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि
रुद्रवद्रणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य सवनस्य
त्रिष्टुच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य (१७)

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्रणस्य
सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीच्छन्दस
इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो
भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा
वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः।
शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमति (१८)

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविंदाम
देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य।
यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवेदा विचरषणिः।
पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा
धत्तमक्ष्योः। इष्टयंजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (१९)

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो
भक्षयामि। आपूर्याः स्था मा पूरयत प्रजया च धनेन च। एतत्ते
तत् ये च त्वामन्वेतत्ते पितामह प्रपितामह ये च त्वामन्वत्रं पितरो

यथाभा॒गम्म॑न्दध्व॒म् नमो॑ वः पि॒तरो॒ रसा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरः॒ शुष्मा॑य॒
नमो॑ वः पि॒तरो जी॒वाय॒ नमो॑ वः पि॒तरः (२०)

स्व॒धायै॒ नमो॑ वः पि॒तरो म॒न्यवे॒ नमो॑ वः पि॒तरो घो॒राय॒ पि॒तरो॒
नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मिँ॑लो॒के स्थ॒ युष्मा॑ँस्तेऽनु॒ येँऽस्मिँ॑लो॒के मां तेऽनु॒
य ए॒तस्मिँ॑लो॒के स्थ॒ यूयं॑ ते॒षां वसिँ॑ष्ठा भू॒यास्त॒ येँऽस्मिँ॑लो॒केऽहं॑
ते॒षां वसिँ॑ष्ठो भू॒यासं॑ प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒
ता ब॑भूव (२१)

यत्का॑मास्ते जुहुमस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यै न॑सोऽव॒यज॑नमसि॒ मनु॑ष्य॒कृत॒स्यै न॑सोऽ-
व॒यज॑नमसि॒ पितृ॑कृत॒स्यै न॑सोऽव॒यज॑नमस्य॒प्सु धौ॑तस्य॒ सोम॑ दे॒व
ते नृ॑भिः सु॒तस्ये॒ष्ट्यं जुषः॑ स्तु॒तस्तो॑मस्य॒ शस्तो॑क्थस्य॒ यो भ॒क्षो
अ॑श्व॒सनि॒र्यो गो॒सनि॒स्तस्य॑ ते पि॒तृभि॑र्भ॒क्षं कृ॑त॒स्योप॑हूत॒स्योप॑हूतो
भक्ष॑यामि॥ (२२)

वि॒श्वच॑र॒पणे॒ त्रिष्ट॑प॒छन्द॑स् इन्द्र॒पीत॑स्य॒ नरा॑श॒संपी॑तस्याति॒ स्तुत॑स्तो॒मस्य॒ जी॒वाय॒ नमो॑ वः पि॒तरो
ब॑भूव॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑श॒च॥

[५]

म॒हीना॒मप्यो॑ऽसि॒ वि॒श्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूर॑ऋ॒ध्यासं॑म॒द्य पृ॑षतीनां॒
ग्रह॑मृष॒तीनां॑ ग्रहो॑ऽसि॒ वि॒ष्णोर्हृ॑दय॒मस्ये॑कमिष॒ वि॒ष्णु॒स्त्वानु॒ वि
च॑क्रमे भूति॒र्द्ध्रा घृ॑तेन॒ वर्ध॑तां॒ तस्य॑ मे॒ष्टस्य॑ वी॒तस्य॑ द्रवि॒णमा
ग॑म्या॒ज्योति॑रसि॒ वैश्वान॑रं पृ॒श्नि॒यै दु॒ग्धम् याव॑ती॒ द्यावा॑पृथि॒वी

महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः। तावन्तमिन्द्र ते (२३)

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच
अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमायुकाः
स्युर्यथस्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो वै पृषदाज्यम्पशवो
वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यं
पुनर्गृह्णाति पशून्वास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो
वै (२४)

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यं
पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं
वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानं
भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव
घ्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनैः
प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यः
स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं
तनोति॥ (२५)

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणं द्वाविंशतिश्च॥ [६]

देवं सवितरेतत्ते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञ
बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपाथ्साम्नः सत्या
व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत
देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा

मां स्तुतस्यं स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्यं शस्त्रम् (२६)

अस्यू॒र्ज॒म्म॒ह्य॑ श॒स्त्रं दु॒हामा मां श॒स्त्रस्यं श॒स्त्रं
गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहिं प्रजामिषम्। सा मे
सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसं मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स आ
बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा॑
अधिपतीन्करोतु वय॑ स्याम॒ पत॑यो रयी॒णाम्। य॒ज्ञो वा वै (२७)

य॒ज्ञप॑तिं दु॒हे य॒ज्ञप॑तिर्वा य॒ज्ञं दु॒हे स यः स्तु॑तशस्त्रयोर्दोहमविद्वान्
यज॑ते तं य॒ज्ञो दु॒हे स इ॒ष्ट्वा पापी॑यान्भवति॒ य ए॒नयो॒र्दोहं
वि॒द्वान् यज॑ते स य॒ज्ञं दु॒हे स इ॒ष्ट्वा वसी॑यान्भवति स्तु॒तस्यं
स्तु॒तम॒स्यू॒र्ज॒म्म॒ह्य॑ स्तु॒तं दु॒हामा मां स्तु॒तस्यं स्तु॒तं गम्या॑च्छस्त्रस्यं
श॒स्त्रम॒स्यू॒र्ज॒म्म॒ह्य॑ श॒स्त्रं दु॒हामा मां श॒स्त्रस्यं श॒स्त्रं गम्या॑दित्याहैष
वै स्तु॑तशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यज॑ते दु॒ह ए॒व य॒ज्ञमि॒ष्ट्वा
वसी॑यान्भवति॥ (२८)

श॒स्त्रं वै श॒स्त्रन्द॒हान्द्रावि॑शतिश्च॥ [७]

श्ये॒नाय॒ प॒त्वने॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒ नमो॑
विष्ट॒म्भाय॒ धर्म॑णे॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒ नमः॑ परि॒धये॑
जन॒प्रथ॑नाय॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒ नम॑ ऊ॒र्जे हो॒त्राणा॑
स्वाहा॒ वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒ नमः॑ पय॑से हो॒त्राणा॑ स्वाहा॒
वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒ नमः॑ प्र॒जाप॑तये॒ मन॑वे॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्वयमभिगूर्ताय॒

नमं ऋतमृतपाः सुवर्वाट्स्वाहा वट्स्वयमभिगूर्ताय
नमस्तृम्पन्ताः९ होत्रा मधोर्धृतस्य यज्ञपतिमृषय एनंसा (२९)

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप
तौ रराध। सं नस्ताभ्याः९ सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो
अस्त्वेभ्यः। चक्षुष एषाम्मनंसश्च संधौ बृहस्पतये महि षट्सुमन्नमः।
नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्माननन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः।
प्राणस्य विद्वान्त्समरे न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं
विश्वकर्मन् (३०)

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहुः। यान्ग्नयो-
ऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु
विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः
सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम् मा नस्तस्मादेनंसः पापयिष्ट।
यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३१)

नयेदैभ्यो वृश्चेत् यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत् यमाशिरा दम्पती
वाममंश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा
एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममंश्रुतामरिष्टो रायः सचताः९
समोकसा। य आसिचत्सन्दुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन यामन्नमति
जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी (३२)

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्या सहजानिर्यः
 सुमखस्यमान् इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात् आशीर्म ऊर्जमुत
 सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणः सर्वर्चसम् संजयन्क्षेत्राणि
 सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्याः अधरान्त्सपत्नान् भूतमसि भूते
 मा धा मुखमसि मुखं भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि
 विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः (३३)

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहान्तरिक्षे वयांसि
 पृथिव्याम्पार्थिवान्ध्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि यथा
 नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असत् यथा न इन्द्र इद्विशः
 केवलीः सर्वाः समनसः करत् यथा नः सर्वा इद्विशोऽस्माकं
 केवलीरसन् ॥ (३४)

एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च ॥ [८]

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा
 इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री
 गायत्रं प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं
 वाचीत्याह माध्यंदिनः सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि
 चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभममाध्यंदिनः सवनं त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने
 वज्रमन्तर्धत्ते (३५)

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्यं सप्तैतान्यक्षराणि
 सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रेणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे
 छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दधीतेन्द्रियम्माध्यंदिने
 सवने पशूस्तृतीयसवन इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्यं
 त्रीण्येतान्यक्षराणि (३६)

त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवन एव प्रतिगरे
 छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेजं
 एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनं
 प्रतिगीर्यं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं
 सवनम्माध्यंदिन एव सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो
 इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम् (३७)

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह
 तृतीयसवनं प्रतिगीर्यं सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी
 शाक्कराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे
 छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवंस्तृतीयसवनं
 पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत
 आव्यमस्मिन्दधाति तद्यत्र (३८)

अपहनीत पुरास्यं संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोसा मोद

इवेति॑ प्र॒त्याह्व॑यते तेनै॒व तदप॑ ह॒ते यथा॒ वा आय॑तां प्र॒तीक्ष॑त
 ए॒वम॑ध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रं प्र॑तीक्षते॒ यद॑भिप्रतिगृणी॒याद्यथा॑य॒तया॒ समृ॑च्छते
 ता॒दृगे॒व तद्य॑दर्ध॒र्चांलु॑प्येत॒ यथा॒ धाव॑न्त्यो ही॒यते॒ ता॒दृगे॒व तत्प्र॑बाहु॒गवा
 ऋ॒त्विजा॑मु॒द्गीथा॒ उ॒द्गीथ॒ ए॒वोद्गा॑तृणाम् (३९)

ऋ॒चः प्र॑ण॒व उ॑क्थ॒श॒सिना॑ प्रतिग॒रोऽध्व॑र्यूणाम् य ए॒वं
 वि॒द्वान्प्र॑तिगृणात्य॒न्नाद॒ ए॒व भ॑व॒त्यास्य॑ प्र॒जाया॑ वा॒जी जा॑यत
 इ॒यम्वै॒ होता॑सा॒वध्व॑र्युर्यदासी॒नः श॑स॒त्यस्या॒ ए॒व तद्धो॑ता नै॒त्यास्त॑
 इ॒व ही॑यमथो॒ इ॒मामे॒व तेन॒ यज॑मानो दुहे॒ यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणात्य॒मुष्या॑
 ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नैति॑ (४०)

तिष्ठ॑ती॒व ह्य॑सा॒वथो॒ अ॒मूमे॒व तेन॒ यज॑मानो दुहे॒ यदासी॑नः
 श॑स॒ति तस्मा॑दि॒तःप्र॑दानं दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॒ यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणाति
 तस्मा॑द॒मुतः॑प्र॒दानम॑मनु॒ष्या उप॑ जी॒वन्ति॒ यत्प्रा॑डासी॒नः श॑स॒ति
 प्र॒त्यङ्गि॑ष्ठ॒न्प्रतिगृ॑णाति॒ तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रे॒तो धी॑यते प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा
 जा॑यन्ते॒ यद्वै होता॑ध्व॒र्युम॑भ्याह्व॒यते॒ वज्र॑मे॒नम॑भि प्र॒वर्त॑यति॒ परा॑डा
 वर्त॑ते॒ वज्र॑मे॒व तन्नि॑ करोति॥ (४१)

सर्वे॒ वज्र॑मन्तर्धत्ते त्री॒ण्ये॒तान्य॒क्षरा॑णीन्द्रि॒यम॑र्धा॒न्दिन॑ सर्व॒न्त्रोद्गा॑तृणामध्व॒र्युर्नैति॑ वर्त॒यत्य॑ष्टौ च॥ [९]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ वाक्ष॑स॒दसि॒ वा॒क्पा॒भ्यां त्वा॒ ऋ॒तुपा॒भ्याम॑स्य
 य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्य॒क्षाभ्यां॑ गृ॒ह्णाम्यु॒पया॑मगृ॑हीतोऽस्य॒त॒सद॑सि
 चक्षु॑ष्पाभ्यां॑ त्वा॒ ऋ॒तुपा॒भ्याम॑स्य य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्य॒क्षाभ्यां॑

गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य
यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्त९ रक्षस्व (४२)

तं ते दुश्चक्षा माव ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे
पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः
श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहि
धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवायू
मित्रावरुणावश्विनावभिदासन्ति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं
तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥ (४३)

रक्षस्व भ्रातृव्यस्योदश च॥

[१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजंकर्मभिः। यस्य
त्व९ सख्यमाविंथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता बृहत्। विपां
ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्थां
तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वोः। तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः
पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं वां कर्मणा समिषा (४४)

हिनोमीन्द्राविष्णू अपंसस्पारे अस्य। जुषेथां यज्ञं द्रविणं च
धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न
परा जिग्ये कतरश्चनैर्नोः। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं
वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तव जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते

अग्रे। तामिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथं (४५)

भ॒व॒ यज॑मानाय॒ शं योः। अ॒ग्नि॒स्त्रीणि॑ त्रिधातू॒न्या क्षे॑ति वि॒दथा॑
क॒विः। स त्री॑रेकाद॒शा५ इ॒ह। यक्ष॑च्च पि॒प्रय॑च्च नो॒ विप्रो॑ दू॒तः
परि॑ष्कृतः। नभ॑न्तामन्य॒के संमे॑। इन्द्रा॑विष्णू दृ॒हिताः॑ शम्ब॑रस्य॒
नव॑ पुरो॑ नव॒तिं च॑ श्रथिष्टम्। श॒तं वर्चि॑नः॒ सहस्रं॑ च सा॒क५ ह॒थो
अ॒प्रत्य॑सुरस्य वी॒रान्। उ॒त मा॒ता म॑हिषमन्वे॒नद॑मी त्वा॑ ज॒हति॑
पुत्र॑ दे॒वाः। अथा॑ब्रवीद्वृ॒त्रमिन्द्रो॑ हनि॒ष्यन्त्सखे॑ विष्णो॒ वित॑रं वि
क्रम॑स्व (४६)

इषाऽथं त्वा त्रयोदश च॥ [११]

[यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारिंशत्॥४६॥ यो वै पवमानानां
वि क्रमस्व॥]

अग्रे तेजस्विन्वायुर्वसवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा
एतं युवान्५ सूर्यो देव इदं वामेकादश॥ [१२]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अग्रे तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं
वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि
तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो

हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं
वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य च (१)

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो
हासिषं मा मामोजो हासीत्सूर्यं भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया
भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपां
च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माह॥ सुवर्हासिषं
मा मा॥ सुवर्हासीन्मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु
मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि
प्रजाम्मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥ (२)

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥ [१]

वायुर्हिकर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्गाता
विश्वे देवा उपगतारो मरुतः प्रतिहर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः
प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वेतद्वै सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्गातृभ्यं
उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहैतदेव
सर्वमात्मन्धत्त इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानिं
श॥सिषद्विश्वे देवाः (३)

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मा हि॥सीर्मधुं मनिष्ये
मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो

वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्या॥मनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अ॑वन्तु शोभायै॑
पितरोऽनु॑ मदन्तु॥ (४)

श९सिषद्विश्वे देवा अष्टावि९शतिश्च॥ [२]

वस॑वस्त्वा प्र वृ॑हन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑साऽग्नेः प्रि॒यम्पाथ॑
उपै॑हि रु॒द्रास्त्वा प्र वृ॑हन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेन्द्र॒स्य प्रि॒यम्पाथ॑
उपै॑ह्यादित्यास्त्वा प्र वृ॑हन्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑सा वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑
प्रि॒यम्पाथ॑ उपै॑हि मा॒न्दासु॑ ते शुक्र शु॒क्रमा धू॑नोमि भ॒न्दना॑सु
कोत॑नासु नूत॑नासु रे॒शीषु॑ मे॒षीषु॑ वा॒शीषु॑ वि॒श्वभृ॑त्सु मा॒ध्वीषु॑
ककु॑हासु शक्क॑रीषु (५)

शु॒क्रासु॑ ते शुक्र शु॒क्रमा धू॑नोमि शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ गृह्णाम्यहो॑
रूपेण॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। आऽस्मि॑न्नु॒ग्रा अ॑चुच्यवु॒र्दिवो॑ धारा॑
अस॑श्चत। क॒कुह॑ रूपं वृ॑षभस्य॑ रोचते बृ॒हत्सोमः॑ सोम॑स्य
पुरो॑गाः शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॑गाः। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं नाम॒ जागृ॑वि तस्मै॑
ते सोम॑ सोमा॑य॒ स्वाहो॑ शि॒क्तं दे॑व सोम गाय॒त्रेण॒ छन्द॑साऽग्नेः (६)

प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑हि व॒शी त्वं दे॑व सोम॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेन्द्र॒स्य
प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑ह्यस्मत्स॒खा त्वं दे॑व सोम॒ जागृ॑तेन॒ छन्द॑सा
वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑ह्या नः प्रा॒ण ए॑तु परा॒वत॑
आन्तरि॑क्षाद्वि॒वस्परि॑। आयुः॑ पृथि॒व्या अ॒ध्यमृ॑तम॒सि प्रा॑णाय॑ त्वा।
इन्द्रा॑ग्नी मे॒ वर्चः॑ कृणुतां॒ वर्चः॑ सोमो॒ बृह॑स्पतिः। वर्चो॑ मे॒ विश्वे॑

दे॒वा वर्चो॑ मे धत्तमश्विना। द॒ध॒न्वे वा॒ यदी॒मनु॑ वोच॒द्वह्मा॑णि॒ वेरु॑
तत्। परि॒ विश्वा॑नि॒ काव्या॑ ने॒मिश्च॒क्रमि॑वाभवत्॥ (७)

शक्रं॑री॒प्सवे॑र्ब॒हुस्पतिः॑ पञ्च॒विंशति॑श्च॥ [३]

ए॒तद्वा अ॒पां ना॑म॒धेयं॑ गु॒ह्यं यदा॑धा॒वा मा॒न्दा॑सु ते शुक्र शुक्रमा
धू॒नोमी॒त्याहा॒पामे॒व ना॑म॒धेये॑न॒ गुह्ये॑न दि॒वो वृ॑ष्टि॒मव॑ रुन्धे शुक्रं
ते शु॒क्रेण॑ गृ॒ह्णामी॒त्याहै॒तद्वा अ॒हो रू॒पं यद्रा॒त्रिः सूर्य॑स्य र॒श्मयो॑
वृ॒ष्ट्या ई॒शते॑ऽहं ए॒व रू॒पेण॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑र्दि॒वो वृ॑ष्टिं च्यावय॒त्या-
ऽस्मि॑न्नु॒ग्राः (८)

अ॒चु॒च्यव॑रि॒त्याह॑ यथा॒यजु॑रे॒वैतत्क॑कुह॒ः रू॒पं वृ॑ष॒भस्य॑ रोचते
बृ॒हदि॒त्याहै॒तद्वा अ॑स्य ककुह॒ः रू॒पं यद्वृ॑ष्टीं रू॒पेणै॒व वृ॑ष्टि॒मव॑ रुन्धे
यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वी॒त्याहै॒ष ह॒ वै ह॒विषा॑ ह॒विर्य॑जति॒ यो-
ऽदा॑भ्यं गृही॒त्वा सो॒माय॑ जु॒होति॒ परा॒ वा ए॒तस्या॑युः प्रा॒ण ए॑ति (९)

योऽ॒ंशुं गृ॒ह्णा॒त्या नः॑ प्रा॒ण ए॑तु॒ परा॑वत् इ॒त्याहा॑यु॒रेव॑
प्रा॒णमा॒त्मन्ध॑त्तेऽमृतं॒मसि॑ प्रा॒णाय॑ त्वेति॒ हिर॑ण्यम॒भि व्य॑नित्यमृतं
वै हिर॑ण्यमायुः प्रा॒णोऽमृ॑ते॒नैवा॑यु॒रात्म॑न्धत्ते श॒तमा॑नं भवति श॒तायुः॑
पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑य आयु॒ष्येवेन्द्रि॑ये प्रति॒ तिष्ठ॑त्य॒प उप॑ स्पृशति भेष॒जं
वा आपो॑ भेष॒जमे॒व कु॑रुते॥ (१०)

उ॒ग्रा ए॒त्याप्स्मि॑णि च॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दाश्चक्षुरसि
 श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्ये आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम
 बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याधिपत्ये
 क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां
 गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य (११)

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुतस्य
 त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं च भव्यं चासृजत्
 तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत्तया वै स
 पृथ्वीन्कामानसृजत् तत्पृथ्वीनां पृथिव्यम् यत्पृथ्व्यो गृह्यन्ते पृथ्वीनेव
 तैः कामान् यजमानोऽव रुन्धे वायुरसि प्राणः (१२)

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्धे चक्षुरसि श्रोत्रं
 नामेत्याहायुरेवाव रुन्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव
 रुन्धे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुन्धे भूतमसि भव्यं
 नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेव (१३)

अव रुन्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुन्ध ऋतस्य
 त्वा व्योमन इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्युतस्य
 त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि
 जयत्युतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि
 जयत्युतस्य (१४)

त्वा स॒त्यायेत्या॑ह दि॒शो वा ऋ॒तस्य॑ स॒त्यं दि॒शं ए॒वाभि
ज॑यत्यृ॒तस्य॑ त्वा ज्योति॑ष इत्या॑ह सु॒वर्गो वै लो॒क ऋ॒तस्य॑
ज्योतिः॑ सु॒वर्गमे॒व लो॒कम॒भि ज॑यत्ये॒ताव॑न्तो वै दे॒वलो॒कास्ता॑ने॒वाभि
ज॑यति द॒श स॒म्पद्य॑न्ते द॒शाक्ष॑रा वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्वि॑राज्ये॒वान्नाद्ये॑
प्रति॑ तिष्ठति॥ (१५)

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशून्नेव विधर्म दिवंमेवाभि जयत्यृतस्य पद्वत्वारिंशच्च॥ ————— [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेन॑ ना॒वारु॑न्धत॒ तत्प॑रैर॒वारु॑न्धत॒ तत्प॑राणां
प॒रत्व॑म् यत्प॑रै गृ॒ह्यन्ते॑ यदे॒व य॒ज्ञेन॑ ना॒वारु॑न्धे तस्या॒वरु॑द्धौ यं
प्र॒थमं॑ गृ॒ह्णाती॑ममे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यति॒ यं द्वि॒तीयं॑म॒न्तरि॑क्षं
तेन॑ यं तृ॒तीयं॑म॒मुमे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यति॒ यदे॒ते गृ॒ह्यन्त॑ ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिर्जित्यै॑ (१६)

उत्त॑रेष्वहः॒स्वमु॑तोऽर्वाश्चो गृ॒ह्यन्ते॑ऽभि॒जित्यै॒वेमाँ॑ल्लो॒कान्पुन॑रि॒मं
लो॒कं प्र॒त्यव॑रोहन्ति॒ यत्पूर्वे॑ष्वहः॒स्वितः॑ प॒राश्चो गृ॒ह्यन्ते॑ तस्मा॑दि॒तः
प॒राश्च इ॒मे लो॒का यदुत्त॑रेष्वहः॒स्वमु॑तोऽर्वाश्चो गृ॒ह्यन्ते॑ तस्मा॑द॒मुतो॑-
ऽर्वा च इ॒मे लो॒कास्तस्मा॑दया॒तयाम्नो॑ लो॒कान्म॑नु॒ष्या उप॑
जी॒वन्ति॑ ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्माँ॑त्स॒त्याद॒द्ध्य ओष॑धयः
स॒म्भ॑वन्त्योष॑धयः (१७)

म॒नु॒ष्याणा॑म॒न्नं प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा अनु॑ प्र जा॑यन्त॒ इति॑
प॒रा॒न॒न्वि॑तिं ब्रूयाद्यद्गृ॒ह्णात्य॑द्ध्यस्त्वौष॑धी॒भ्यो गृ॒ह्णामी॑ति॒ तस्मा॑द॒द्ध्य
ओष॑धयः स॒म्भ॑वन्ति॒ यद्गृ॒ह्णात्योष॑धी॒भ्यस्त्वा प्र॒जाभ्यो॑ गृ॒ह्णामी॑ति॒

तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति प्रजाभ्यंस्त्वा प्रजापतये
गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते ॥ (१८)

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानंसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि
ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि
ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते
प्रजापतिमुपाधावन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः
प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्यम् (१९)

आदाय तदैभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि
यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा श्रावयास्तु
श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां
वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै (२०)

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो
य एवं वेद सर्वायैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो
वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ
संस्थातोरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव

तद्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति॥ (२१)

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
घृतम्पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्च्यते
वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा
अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुह्यादाहुत्यैवैनौ शमयति
नार्तिमाच्छति यजमानो यत्कुसीदम् (२२)

अप्रतीतुम्मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव
सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनृणो भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्य
त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः। ते नः कृण्वन्तु
भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभसा पुरः सङ्स्फानो
अभि रक्षतु। गृहाणामसमत्यै बहवो नो गृहा असन्। स त्वं
नः (२३)

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि
पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं सङ्स्फान सहस्रपोषस्यैशिषे स नो
रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते
यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्वावबद्धमेनम् (२४)

अमुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीतुम्मयीत्युपौषतीहैव

सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि मिश्रमिव
चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्य जुहुयादेष वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः
स एवैनं स्वदयत्यहं विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावम्पक्त्वा
प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि (२५)

दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसममेतेन
ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा
उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक
इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता
तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक इष्टापूर्तेन गच्छतेऽयं
नो नभसा पुरः (२६)

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहैतन्मे गोपायेति स
त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहैतन्मे
गोपायेति देव सऽस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सऽस्फानं
आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥ (२७)

कुसीदन्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥ [८]

एतं युवानं परिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण। मा नः
शाप्त जनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम। नमो महिम्न उत
चक्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम
जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भं

ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य द्रुप्समवृणीत पूषा (२८)

बृहन्नद्रिरभवत्तदैषाम्। पिता वथ्सानाम्पतिरघ्नियानामथो पिता
मंहतां गर्गराणाम्। वथ्सो जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं आमिक्षा मस्तु
घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वां हवन्त मरुतः
स्वर्काः। वर्ष्मन्क्षत्रस्य ककुभिं शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भञ्जा
वसूनि। व्यृद्धेन वा एष पशुनां यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष
ह त्वै समृद्धेन यजते यस्यैतानि क्रियन्ते॥ (२९)

पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च॥ [९]

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः।
बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते
हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै तां देवैः
समंजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निर्वर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद।
भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि ते भिनद्धि तकरीं
वि योनिं वि गवीन्यौ। वि (३०)

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु बालिति।
उरुद्रुप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्ज गर्भम्। एकपदी
द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्वष्टापदी भुवनानुं
प्रथतां स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्।

पिपृतां नो भरीमभिः॥ (३१)

गुवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

इदं वा॒मा॒स्ये॑ ह॒विः प्रि॒यमिन्द्रा॑बृहस्पती। उ॒क्थम्मदं॑श्च शस्यते।
अ॒यं वां॑ परि॑ षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारु॑र्मदाय पीतये॑।
अ॒स्मे इन्द्रा॑बृहस्पती र॒यिं ध॑त्त९ शत॒ग्विनम्। अ॒श्वान्त९
सह॑स्त्रिणम्। बृहस्पति॑र्नः परि॑ पातु प॒श्चादु॒तोत्तर॑स्मा॒दध॑रादघा॒योः।
इन्द्रः॑ पु॒रस्ता॑दुत म॒ध्यतो॑ नः सखा॒ सखि॑भ्यो वरि॑वः कृणोतु। वि
ते वि॒ष्वग्वा॑त॒जूता॑सो अ॒ग्ने भा॑मांसः (३२)

शु॒चे शु॒चय॑श्चरन्ति। तुवि॒म्रक्षा॑सो दि॒व्या नव॑ग्वा वना॑ वनन्ति
धृष॒ता रु॒जन्तः। त्वाम॑ग्ने मानु॑षीरीडते विशो॑ होत्रा॒विदं वि॒विचि॑९
रत्न॑धातमम्। गुहा॑ सन्त९ सुभग॑ वि॒श्वदर्श॑तं तुविष्म॒णस॑९ सु॒यजं॑
घृ॒तश्रि॑यम्। धा॒ता द॑दातु नो र॒यिमी॑शानो जग॑त॒स्पतिः॑। स नः॑
पूर्णे॑न वावनत्। धा॒ता प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॒शे धा॑तेदं वि॒श्वम्भु॑वनं
ज॒जान॑। धा॒ता पु॒त्रं यज॑मानाय॒ दाता॑ (३३)

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधेम। धा॒ता द॑दातु नो र॒यिं प्रा॒चीं
जी॒वातु॑मक्षिताम्। व॒यं दे॒वस्य॑ धीमहि सुम॒ति९ स॒त्यरा॑धसः। धा॒ता
द॑दातु दा॒शुषे॑ वसू॒नि प्र॒जाका॑माय मी॒दुषे॑ दुरो॒णे। तस्मै॑ दे॒वा
अ॒मृताः॑ सं व्य॑यन्तां वि॒श्वे दे॒वासो॑ अदि॒तिः स॒जोषाः॑। अनु॑ नो-
ऽद्यानु॑मतिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ मन्यताम्। अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो भव॑तां दा॒शुषे॑

मयः। अन्विदनुमते त्वम् (३४)

मन्यासै शं च नः कृधि। ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूँषि
तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम्।
तस्यै वयः हेडसि मापि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु।
यस्यामिदं प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः। यस्या
उपस्थ उर्वन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु (३५)

राकामहः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा
बोधतु त्वना। सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः
शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि
दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः
सुभगे रराणा। सिनीवालि या सुपाणिः। कुहूमहः सुभगा
विद्वनापसमस्मिन् यज्ञे सुहवा जोहवीमि। सा नो ददातु
श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य
पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः
रायस्पोष चिकितुषे दधातु॥ (३६)

भामासो दाता त्वमन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥—[११]

वि वा एतस्या वायो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानां देवा वा अभ्यातानानृतापाङ्गाष्ट्रकामाय देविका
वास्तोष्पते त्वमग्ने बृहदेकादश॥—[१२] वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने
बृहध्वद्वत्वारिंशत्॥४६॥ वि वा एतस्य प्रियासः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो
दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य
व्यृद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुः संचन्ते यदेकदेवत्यं
आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेना
गमयति रक्षसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह (१)

ब्रह्मणैवेनमा वर्तयति वि ते भिनद्धि तक्रीमित्याह
यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव
इन्दुः प्रजयैवेनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति
पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः
पृथिवी च न इति (२)

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च
शमयति नार्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाभि समूहति स्वगाकृत्या
अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवेन दधाति यदेवद्येदति
तद्रेचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालब्धस्य नाव द्येत् पुरस्तान्नाभ्या
अन्यदेवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै (३)

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति विष्णवे
शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या

पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य
 शान्त्या अष्टाप्रह्विरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्या
 अन्तरकोश उष्णीषेणाविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव
 माऽसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमात्वाव रुन्धे यस्येषा यज्ञे
 प्रायश्चित्तिः क्रियते इष्ट्वा वसीयान्भवति॥ (४)

वर्तयेत्याह न इति वै नाम्ना उल्बमिवैकविंशतिश्च॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार।
 उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकूत्यै
 त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा
 किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा
 किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्याऽ स्वाहा किक्किटा ते वाचः
 सरस्वत्यै स्वाहा (५)

त्वं तुरीया वशिनी वशासि सकृद्यत्त्वा मनसा गर्भ आशयत्।
 वशा त्वं वशिनी गच्छ देवान्सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः।
 अजासि रयिष्ठा पृथिव्याः सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते
 बृहद्भाः। तन्तु तन्वत्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया
 कृतान्। अनुल्बणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्।
 मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥ (६)

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदश च॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्त् सोमः
 प्राजिनयदग्निरग्रसत् स एतं प्रजापतिराग्नेयमृष्टाकंपालमपश्यत्तं
 निरवपत्तेनैवैनामग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान
 आग्नेयमृष्टाकंपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरेवैनामधि निष्क्रीया लभते
 यत् (७)

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्या यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावा-
 पृथिव्या यत्सोमः प्राजिनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया
 यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती यत्प्रजापतिरग्नेरधि
 निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा
 वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव
 स्वेन (८)

भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति द्वावापृथिव्यामा
 लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति
 व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा
 लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनैवान्नमव रुन्धे
 सोमेनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत यः (९)

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती
 सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति
 प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति
 प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभिजितमभि जयति

वाय॒व्य॒यो॒पाक॑रोति वा॒योरे॒वैना॑मव॒रुध्या ल॑भत॒ आकू॑त्यै त्वा॒
कामा॑य त्वा (१०)

इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्कि॑क्किटा॒कारं जु॑होति कि॒क्किटा॒कारेण॑
वै ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ रमन्ते प्रा॒रण्याः प॑तन्ति यत्कि॑क्किटा॒कारं जु॑होति
ग्रा॒म्याणां॑ प॒शूनां धृ॑त्यै पर्य॒ग्नौ क्रि॒यमाणे जु॑होति जीव॑न्तीमे॒वैना॑
सुव॑र्गं लो॒कङ्ग॑मयति त्वं तु॒रीया व॒शिनी व॒शासीत्या॑ह दे॒वत्रै॒वैनां॑
गम॑यति स॒त्याः स॑न्तु यज॑मानस्य॒ कामा॑ इत्या॑हैष वै कामः (११)

यज॑मानस्य॒ यदना॑र्त उ॒द्वचं गच्छ॑ति तस्मा॑दे॒वमा॑हाजासि
रयि॑ष्ठेत्या॑हैष्वे॒वैनां॑ लो॒केषु प्र॑तिष्ठापयति दि॒वि ते बृ॒हद्वा
इत्या॑ह सुव॑र्ग ए॒वास्मै लो॒के ज्योति॑र्दधाति तन्तुं त॒न्वत्रज॑सो
भा॒नुम॒न्विहीत्या॑हे॒माने॒वास्मै लो॒कां ज्योति॑ष्मतः करोत्यनु॒ल्बणं
व॑यत॒ जोगु॑वा॒मप॒ इति॑ (१२)

आ॒ह यदे॒व य॒ज्ञ उ॒ल्बणं॑ क्रि॒यते तस्यै॒वैषा शान्ति॑र्मनु॒र्भव
ज॒नया दै॒व्यं ज॒नमि॒त्याह मा॒नव्यो वै प्र॒जास्ता ए॒वाद्याः
कुरु॑ते मन॑सो ह॒विर॒सीत्या॑ह स्व॒गाकू॑त्यै गात्रा॑णां ते गात्र॒भाजो
भूया॑स्मेत्या॑हाऽऽशि॒षमे॒वैता॒मा शा॑स्ते तस्यै॒ वा ए॒तस्या॒
एक॑मे॒वादे॒वय॑जनं॒ यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः (१३)

भव॑ति यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः स्याद॑प्सु वा॑ प्र॒वेशये॑त्सर्वा॑ वा
प्रा॒श्नीया॒द्यद॑प्सु प्र॒वेशये॑द्यज्ञ॒वेश॑सं कुर्या॑त्सर्वा॑मे॒व प्रा॒श्नीया॒दिन्द्रि॒यमे॒वा

सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो
गृहमेधिनस्त एवैतयो यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥ 14॥

यथस्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽपु इत्युभो द्विचत्वारिंशच्च॥ [३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च
शक्नोतीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जया निन्द्राय
वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः
स उग्रः स हि हव्यो बभूव देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानं जुहोत्ततो वै देवा
असुरानजयन् यदजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते होतव्या
जयत्येव तां पृतनाम्॥ (१५)

उप पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या
वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः
सत्यानां वरुणोऽपाः समुद्रः स्रोत्यानामन्नः साम्राज्यानामधिपति
तन्मावतु सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां
त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते
मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह मावता
अस्मिन्ब्रह्मन् अस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायाम् अस्मिन्कर्मन्स्यां

देवहूत्याम्॥ (१६)

अवरे सप्तदश च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा
एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यत
तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या ऋध्नोत्येव
तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा
यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छुत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः (१७)

यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत तद्राष्ट्रभृताः राष्ट्रभृत्वन्ते देवा
अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत जयैरजयन्त्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत
यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं
यञ्जयैरजयन्तञ्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत तद्राष्ट्रभृताः
राष्ट्रभृत्वं ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स
एताञ्जुहयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्धी
राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (१८)

प्राजापत्याः सौष्टादश च॥ [६]

ऋताषाडृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम
स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः
स्वाहा संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस

आयुवः सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो
बेकुरयो भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः
स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः (१९)

गन्धर्वस्तस्यर्क्षामान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यचा
वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य त
उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानि९ रायस्पोष९ सुवीर्य९
संवत्सरीणाः स्वस्तिम्। परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य
विश्वमप्सरसो भुवः सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत्सुवर्वाङ्मूर्जन्यो
गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहेतिरमृडयः (२०)

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी
कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रं
पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो
भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय
महि शर्म यच्छ॥ (२१)

मनोऽमृडयः षट्त्वारिंशच्च॥

[७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
रुन्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा
राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्धे वसिष्ठः
समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं

संजाता राष्ट्रैवास्मै राष्ट्रं संजातानवं रुन्धे ग्रामी (२२)

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानवं रुन्धे
त एनमवरुद्धा उपे तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो
वै राष्ट्रभूत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽवं रुन्ध ओजस्व्येव
भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः
स्युस्तान्ब्रूयाद्युङ्घमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति (२३)

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य
दक्षिणं चक्रं प्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता
अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे संयत्ते होतव्या राष्ट्रं
वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामं संयन्ति
यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तं सङ्ग्रामं मान्धुक
इध्मः (२४)

भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां
प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येतस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा
एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो
यद्राष्ट्रभूतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनच्छमयति
नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै
गन्धर्वाप्सरसा गृहाः स्व एवैनान् (२५)

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य

प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे
 जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं निर्ऋतिगृहीत एवैनं
 निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वषट्करोति वाच एवैनं क्रूरेण
 प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति यस्य कामयेतान्नाद्यम् (२६)

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत
 इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजा-
 पतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यं
 हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्य हरति षड्विहरति षड्वा ऋतवः
 प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति (२७)

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्यं ब्रह्मौदनं
 चतुःशरावम्पुक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं
 वर्षणैवेनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्ष्वैव
 प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति श्रुतत्वाय
 सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वार आर्षेयाः प्राश्रन्ति दिशामेव
 ज्योतिषि जुहोति॥ (२८)

ग्रामी युन्क्तीधमः स्व एवैरान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि व
 खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवास्यै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं
 करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका

प्र सिनीवाली जंनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधात्येता
एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि (२९)

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून् जंनयति प्रथमं
धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते
राका प्र सिनीवाली जंनयति पशून् प्रजातान्कुह्वा प्रतिष्ठापयत्येता
एव निर्वपेद्भामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै
ग्रामश्छन्दोभिरेवास्मै ग्रामम् (३०)

अव रुन्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं ग्रामस्य
दधात्येता एव निर्वपेज्योगामयावी छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि
खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं
करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य
ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः (३१)

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि
खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं
करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा
एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोति (३२)

उपरिष्ठादेवास्मै छन्दांस्ययातयामान्यव रुन्ध उपैनमुत्तरो

य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेद्य॒म्मेधा॒ नोप॑नमेच्छ॒न्दांसि॑ वै
 दे॒विका॑श्छ॒न्दांसि॑ खलु॒ वा ए॒तं नोप॑ नमन्ति॒ यम्मे॒धा नोप॑नम॒ति
 प्रथ॑मं धा॒तारं॑ करोति मुख॒त ए॒वास्मै॒ छन्दा॑ंसि दधा॒त्युपै॑न॒म्मेधा॒
 न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेत् (३३)

रुक्का॑म॒श्छन्दा॑ंसि॒ वै दे॒विका॑श्छ॒न्दांसी॒व खलु॒ वै
 रुक्छ॒न्दाभिरे॒वास्मिन्नु॒चं दधा॑ति क्षी॒रे भ॑वन्ति॒ रुचं॑मे॒वास्मिन् दधा॑ति
 मध्य॑तो धा॒तारं॑ करोति मध्य॒त ए॒वैनं॑ रु॒चो द॑धाति गाय॒त्री
 वा अनु॑मतिस्त्रिष्टु॒ग्राका॒ जग॑ती॒ सिनी॒वा॒ल्यनु॒ष्टुप्कु॒हूर्धा॒ता
 व॑षट्कारः पू॒र्वप॑क्षो रा॒काप॑रप॒क्षः कु॒हूर॑मावा॒स्या सिनी॒वा॒ली
 पौ॒र्णमा॒स्यनु॑मतिश्चन्द्र॒मा धा॒ताऽष्टौ॑ (३४)

वस॑वोऽष्टाक्ष॑रा गाय॒त्र्येका॑दश रु॒द्रा ए॒का॑दशाक्ष॑रा
 त्रि॒ष्टुब्धा॑दशादित्या॒ द्वा॑दशाक्ष॑रा जग॑ती प्र॒जाप॑तिरनु॒ष्टुब्धा॒ता
 व॑षट्कार ए॒तद्वै दे॒विकाः॒ सर्वा॑णि च॒ छन्दा॑ंसि सर्वा॑श्च दे॒वता॑
 व॑षट्कारस्ता यथ्स॒ह सर्वा॑ निर्व॑पेदीश्व॒रा ए॒नं प्र॒दहो॑ द्वे प्रथ॑मे निरु॒प्य
 धा॒तुस्तृ॒तीयं॑ निर्व॑पेत्तथो॒ एवोत्त॑रे निर्व॑पेत्तथै॒नं न प्र॑ द॒हन्त्यथो॑ यस्मै॒
 कामा॑य निरु॒प्यन्ते॒ तमे॒वाभि॒रुपा॑प्नोति॥ (३५)

प॒शुका॑म॒श्छन्दा॑ंसि॒ वै दे॒विका॑श्छ॒न्दांसि॑ ग्रामंङ्क॒ल्पय॑त्ये॒ता ए॒व निरु॑त्तमन्धा॒तारं॑ करोति मे॒धा न॑मत्ये॒ता
 ए॒व निर्व॑पेदष्टौ द॒हन्ति॒ नवं च॑ (९) दे॒विकाः॒ प्रजा॑कामो मिथुनी पशुकाम॥ [९]

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अनमीवो भवा नः।
 यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। वास्तोष्पते
 शग्मया स॒सदा ते सक्षीमहि॑ र॒ण्वया गातु॑मत्या॑। आवः॒ क्षेम॑ उ॒त
 योगे॒ वरं॑ नो यूय॑म्पात स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। यत्सा॒यं प्रा॑तरग्निहोत्रं
 जुहोत्या॑हुतीष्टका ए॒व ता उप॑ धत्ते (३६)

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्सायं
 प्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवास्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते दशं समानत्र जुहोति
 दशाक्षरा विराड्विराजमेवास्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव
 यज्ञमाप्नोति चित्यश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति
 तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वाचीनम् (३७)

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद्रुद्र
 एनं भूत्वाऽग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं
 शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते
 वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं
 जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयं स्यात् (३८)

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं
 जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं
 कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्युत
 आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसं प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा

यज्ञवेशसं वादहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः
समारोहयति (३९)

एष वा अग्रेयोनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो
खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः
स्यादिति या ते अग्रे यज्ञियां तनूस्तयेह्या रोहेत्यात्मन्समारोहयते
यजमानो वा अग्रेयोनिः स्वायामेवैनं योन्यां समारोहयते॥ (४०)

धृत्तेऽर्वाचीनं स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

त्वमग्रे बृहद्वयो दधांसि देव दाशुषे। कविर्गृहपतिर्युवा॥
हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे।
सुगारुहपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियख्सम्मिमीहि श्रवांसि। त्वं
च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः।
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वर्धितिर्वनानां सोमः (४१)

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेव सत्पतिः सृक्तैरद्या
वृणीमहे। सत्यसंव सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा वर्तमानो
निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति
भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः करत्पश्चे नृभ्यो यथा गवै।
यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो
गोषु मा (४२)

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वंधीरहविष्मन्तो
 नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव
 घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावत्रा।
 ह२सैरिव सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्।
 बृहस्पतिरभि कनिक्रदद्वा उत प्रास्तौदुच्चं विद्वा२ अंगायत्। एन्द्र
 सानसि२ रयिम् (४३)

सजित्वान२ सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भरा। प्र संसाहिषे
 पुरुहूत शत्रूज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना
 वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्व२ सुतस्य पीतये सद्यो
 वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा
 महान्भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः। भुवो नृ२श्च्यौलो विश्वस्मिन्भरे
 ज्येष्ठश्च मन्त्रः (४४)

विश्वचरुषणे। मित्रस्य चरुषणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्।
 सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानन्मित्रो
 दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे सत्याय
 हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त
 आदित्य शिक्षति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनम्२हो
 अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत् (४५)

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि।
 यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहम्ननुष्याश्चरामसि। अचिन्ती

यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कितवासो
यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म। सर्वा ता वि ष्य
शिथिरेवं देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥ (४६)

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त चं॥ [११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा न ह्यामि वषट्कारः स खंदिर उपयामगृहीतोऽसि यां वै
त्वे क्रतुं प्र देवमेकादश॥ [१२] पूर्णा संहजान्तवाग्ने प्राणैरेव पट्विंशत्॥ 36॥ पूर्णा सन्ति देवाः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। यत्ते देवा
अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो यज्ञम्विपृहि
विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी संगमनी वसूनां
विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा
न आ गन्वर्चसा (१)

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह
जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ
सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि यच्छतम्।
आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधतु ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन्तेषामङ्गिरसा

निरुप्तः हविरासीदथादित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै
ते दर्शपूर्णमासौ (२)

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
पुरस्ताञ्जुहुयात्साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो
वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं च
प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोमम्पौर्णमास्यै
प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा
लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप (३)

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या वै
सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत
आग्रावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै चरुः सरस्वते
द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धि
पुरस्ताद्धते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र
तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै
सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋध्नोत्याभ्यां
द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ
दक्षिणा समृद्धौ॥ (४)

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षम्पश्यत्सो-

ऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः
 प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा
 एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त
 तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं
 जिन्वेति (५)

आह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राह प्रेतिरसि धर्माय त्वा
 धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञम्प्राहान्वितिरसि
 दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञम्प्राह विष्टम्भोऽसि
 वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव (६)

रुन्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि वसुभ्यस्त्वा
 वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसंव एकादश रुद्रा द्वादशादित्या एतावन्तो
 वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्प्राहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेत्याह
 देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व (७)

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडसि
 पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति
 रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्पति-
 ष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहाभिजित्या
 अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणम् (८)

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह

मिथुन॒त्वाय॑ स॒रो॒हो॑ऽसि नी॒रो॒हो॑ऽसीत्या॒ह प्रजा॑त्यै वसु॒को॑ऽसि
वे॒ष॑श्चिर॒सि वस्य॑ष्टि॒रसीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥ (९)

जिन्वेत्य॑वं प्र॒जा जि॒न्व प्रा॒णत्रि॑श॒च्च॥ [२]

अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॒ पृ॒त॒ना ज॒यामि॑ गा॒य॒त्रेण॒ छ॒न्द॑सा त्रि॒वृ॒ता स्तो॒मेन॑
रथ॑न्त॒रेण॒ सा॒म्रा व॑ष॒ट्कारेण॒ वज्रे॑ण पू॒र्व॒जा॒न्भ्रातृ॑व्या॒न॒ध॒रा॒न्याद॒याम्य॑वैना॒न॒
प्र॒त्ये॒नान्नु॑दे॒ऽस्मि॒क्षये॒ऽस्मि॒न्भूमि॑लो॒के यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं
द्वि॒ष्मो वि॒ष्णोः क्र॒मे॒णा॒त्ये॒ना॒न्क्रामा॑मी॒न्द्रेण॑ दे॒वेन॒ पृ॒त॒ना ज॒यामि॑
त्रैष्टु॑भेन॒ छ॒न्द॑सा प॒ञ्चद॑शेन॒ स्तो॒मेन॑ बृ॒ह॒ता सा॒म्रा व॑ष॒ट्कारेण॒
वज्रे॑ण (१०)

स॒ह॒जान् वि॒श्वेभि॑र्दे॒वेभिः॒ पृ॒त॒ना ज॒यामि॑ जा॒ग॒तेन॒ छ॒न्द॑सा
सप्त॑द॒शेन॒ स्तो॒मेन॑ वा॒म॒दे॒व्येन॒ सा॒म्रा व॑ष॒ट्कारेण॒ वज्रे॑णा॒पर॒जानि॑न्द्रेण
स॒यु॒जो व॒यं सा॑स॒ह्याम॑ पृ॒त॒न्य॒तः। घ्न॑न्तो वृ॒त्रा॒ण्य॑प्र॒ति। य॒त्ते अ॒ग्ने
ते॒ज॒स्तेना॒हं ते॑ज॒स्वी भू॑यासं॒ यत्ते अ॒ग्ने वर्च॑स्तेना॒हं व॑च॒स्वी भू॑यासं॒
य॒त्ते अ॒ग्ने ह॒र॒स्तेना॒हं ह॑र॒स्वी भू॑यासम्॥ (११)

बृ॒ह॒ता सा॒म्रा व॑ष॒ट्कारेण॒ वज्रे॑ण प॒ट्व॒त्वारि॑श॒च्च॥ [३]

ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑ य॒ज्ञ॒मुषः॑ पृ॒थि॒व्याम॑ध्यास॑ते। अ॒ग्नि॒र्मा ते॒भ्यो
रक्ष॑तु॒ गच्छे॑म॒ सु॒कृ॒तो व॒यम्। आ॒ग॒न्म मि॒त्राव॑रुणा॒ वरे॑ण्या॒
रा॒त्री॒णाम्भा॒गो यु॒वयो॑र्यो अ॒स्ति। नाकं॑ गृ॒ह्णा॒नाः सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के
तृ॒तीये॑ पृ॒ष्ठे अ॒धि रो॒च॒ने दि॒वः। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑ य॒ज्ञ॒मुषो॑ऽन्तरि॒क्षे-

ऽध्यास॑ते। वा॒युर्मा॑ तेभ्यो॑ रक्षतु॒ गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। यास्ते॒
रात्रीः॑ स॒वितः॑ (१२)

दे॒व॒या॒नी॒रन्त॑रा द्यावा॑पृथि॒वी वि॒यन्ति॑। गृ॒हैश्च॑ स॒र्वैः प्र॒जया॑
न्व॒ग्रे सु॒वो रु॒हा॑णास्तरता॒ रजा॑ऽसि। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑ य॒ज्ञ॒मुषो॑
दि॒व्य॒ध्यास॑ते। सूर्यो॑ मा॒ तेभ्यो॑ रक्षतु॒ गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्।
येनेन्द्रा॑य स॒मभ॑रः पया॑ऽस्युत्त॒मेन॑ ह॒विषा॑ जातवेदः। तेना॑ग्रे त्वमु॒त
व॑र्धये॒म९ संजा॑ताना॒ऽऽ श्रैष्ठ्य॑ आ धे॑ह्येनम्। य॒ज्ञ॒हनो॑ वै दे॒वा
य॑ज्ञ॒मुषः॑ (१३)

स॒न्ति त ए॒षु लो॒केष्वा॑सत आ॒ददा॑ना विम॒थ्ना॒ना यो ददा॑ति यो
यज॑ते॒ तस्य॑। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनः॑ पृथि॒व्याम॒ध्यास॑ते॒ ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ ये
दि॒वीत्या॑हे॒माने॒व लो॒काऽस्ती॒र्त्वा स॒गृहः॑ स॒प॑शुः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॒त्यप॑
वै सोमे॑नेजा॒नादे॒वता॑श्च य॒ज्ञश्च॑ क्रा॒मन्त्या॑ग्रेयं पञ्च॑क॒पाल॑मु॒दवसा॑नीयं
निर्व॑पेद॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑ (१४)

पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे गाय॒त्रो
वा अ॒ग्निर्गा॑य॒त्रछ॑न्दास्तं छ॒न्दसा॑ व्य॑र्धयति॒ यत्पञ्च॑क॒पालं
क॒रोत्य॑ष्टाक॒पालः का॒र्योऽष्टा॑क्ष॒रा गा॒यत्री गा॑य॒त्रोऽग्निर्गा॑य॒त्रछ॑न्दाः
स्वेनै॒वैनं॑ छ॒न्दसा॑ सम॑र्धयति प॒ङ्क्तौ या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ भवतः॒ पाङ्क्तौ॑
य॒ज्ञस्तेनै॒व य॒ज्ञान्नैति॑॥ (१५)

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु
चक्षुषः। सक्ष शूष सवितुर्विश्वचर्षण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते
तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते। अहम्परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा
वि तमो ववार। यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूदहं सूर्यमुभयतो
ददर्शाहं भूयासमुत्तमः समानानाम् (१६)

आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्रौतु
मरुतो वर्षयन्तून्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्रीदं दिव्यं नमः। उद्रो दिव्यस्य
नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो
यदग्निरौषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्दधात्यथो
ओषधीष्वेव पशून् (१७)

प्रतिष्ठापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि
रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः
सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्याम्बरुहिषि
सूर्ये याः। तास्ते गच्छुन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म।
आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषः स्वधियम्। बृहस्पतिना राया
स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठ॥ (१८)

समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकञ्च॥ [५]

सं त्वा नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः।
सं त्वा नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे।

प्रैतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे
लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्ने
सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य
पाशम् (१९)

यमबध्नीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके
स्योनं मे सह पत्यां करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्ते-
ऽग्रं नयत्वदितिर्मध्यं ददतां रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा
मां हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः
पुत्रेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पुत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते
विश्वावतो वृष्णिंयावतः (२०)

तवाग्ने वामीरनु सन्दृशि विश्वा रेतांसि धिषीयागं देवान्
यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशिषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान आशिषः
स्वाहाकृताः समुद्रेष्टा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु। वातस्य पत्मन्निड
ईडिताः॥ (२१)

पाशं वृष्णिंयावतस्त्रिंशच्च॥ [६]

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिन्नत्तस्यै रसः परापतत्स
पृथिवीम्प्राविंशत्स खंदिरोऽभवद्यस्य खादिरः सुवो भवति
छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याहुतयो भवन्ति
तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्तं गायत्र्याहर्त्तस्य पूर्णमच्छिद्यत्

तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी जुहूः (२२)

भवति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा
आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपाशृणोत्सुश्रवा वै नाम
यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापः श्लोकः शृणोति ब्रह्म
वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मारुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुन्धेऽथो ब्रह्म (२३)

एव विशय्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडंश्वत्थो यत्पर्णमयी
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्राष्ट्रमेव विशय्यूहति प्रजापतिर्वा अंजुहोत्सा
यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकङ्कत उदतिष्ठत्ततः प्रजा असृजत यस्य
वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत
एतद्वै सुचाः रूपं यस्यैवःरूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनः
रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते॥ (२४)

जुहूरथो ब्रह्म सुचाः सप्तदश च॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य
इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे
त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वापेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो
जह्यप यो नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय
त्वा सते त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो

यतः प्रजा अक्विन्द्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥ (२५)

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्चेते
प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव
नि हुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव
गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते
सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतः (२६)

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याह
ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य
इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णत्यपेन्द्र
द्विषतो मन इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याह
प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि (२७)

इत्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्यैव
भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो
ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृहीयात्पशुकामस्योर्वै दध्यूर्कपशव

ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनव रुन्धे॥ (२८)

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचंत्वारिंशच्च॥ [९]

त्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
स्वादीयः स्वादुना सृजा समत ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत् (२९)

अव रुन्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामंक्रन्तस्मात्तेषां
सर्वा दिशोऽभिर्जिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव
गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः (३०)

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहंनृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्च्यवते
दशमेऽहंन्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहंनृह्यन्ते प्राणेभ्य एव
तत्प्रजा न यन्ति॥ (३१)

तत्प्राणग्रहाः सुसत्रिंशच्च॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो

वक्षदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो
न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना। अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव
जन्मनः। सहसश्चिथ्सर्हीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा
पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्रे हव्याय
वोढवे। (३२)

अग्रे विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तः सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु।
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञः सुकृतस्य
योनौ। देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः।
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाः असदथ्सुदक्षः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं
दूतस्त्वम् (३३)

उ नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्रे तोकस्य
नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव
सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। मही द्यौः पृथिवी
च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः। त्वामग्रे
पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु (३४)

त्वा दध्यङ्घ्रिषिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु
त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणैरणे। उत

ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि। धनं जयो रणेरणे। आ य॑ हस्ते
न खादिन॑ शिशुं जातं न बिभ्रति। विशामग्नि॑ स्वध्वरम्। प्र देवं
देववीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे योनौ नि षीदतु। आ (३५)

जातं जातवेदसि प्रिय॑ शिशीतातिथिम्। स्योन
आ गृहपतिम्। अग्निनाऽग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॑।
हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्व॑ ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्धस्ता।
सखा सख्या समिध्यसे॑। तम्मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु॑।
स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्। यज्ञेन॑ यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि
प्रथमान्यासन्। ते ह नाकम्महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वे साध्याः
सन्ति देवाः (३६)

बोढवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च॥ [११]

युञ्जान इमामगृभ्णं देवस्य सन्ते वि पाजंसा वसंवस्त्वा समोस्त्वोर्ध्वा अस्याकृतिं यदग्ने यान्यग्ने यं
यज्ञमेकादश॥११॥ युञ्जानो वर्म च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा॑ अह॑ पद्वत्वारि॑शत्॥४६॥ युञ्जानो
वाजेवाजे॥ [१२]

॥ काण्डम् ४ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

युञ्जानः प्रथमम्मनस्तत्वाय सविता धियः। अग्निं
ज्योतिर्निचार्य पृथिव्या अध्याभरत्। युक्ताय मनसा देवान्सुवर्यतो
धिया दिवम्। बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवति तान्।
युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे। सुवर्गेयाय शक्त्यै। युञ्जते
मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा
दधे वयुनाविदेक इत् (१)

मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। युजे वां ब्रह्म पूर्य नमोभिर्वि
श्लोका यन्ति पृथ्येव सूरः। शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये
धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य
महिमानमर्चतः। यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः
सविता महित्वना। देव सवितुः प्र सुव यज्ञम्प्र सुव (२)

यज्ञपतिम्भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतपूः केतं नः पुनातु
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः। इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र
सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितं सुवर्जितम्।
ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्वायवर्वर्तनि।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम्गायत्रेण
छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वदभिरसि नारिः (३)

असि पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वभिरसि नारिरसि त्वया वयं
सधस्थ आग्निं शकेम खनितुं पुरीष्यं जागतेन त्वा छन्दसा-
ऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वस्तं आधाय सविता बिभ्रदभिरं हिरण्ययीम।
तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ भ्रानुष्टुभेन त्वा
छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वत्॥

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥ [१]

इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्व आयुषि विदथेषु कव्या। तया
देवाः सुतमा बभूवुरऋतस्य सामन्थसरमारपन्ती। प्रतूर्तं वाजिन्ना
द्रव वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः
पृथिव्यामधि योनिः। युजाथां रासंभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू।
अग्निं भरन्तमस्मयुम्। योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे।
सखाय इन्द्रमृतये। प्रतूर्वन् (५)

एह्यवक्रामन्नशंस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि।
उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पूष्णा
सयुजा सह। पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह्यग्निं
पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामोऽग्निं

पुंरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य (६)

पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तंतान। आगत्य
वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धूनुते। अग्निः सधस्थे महति चक्षुषा
नि चिकीषते। आक्रम्य वाजिन्यृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वम्।
भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम तं वयम्। द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रस्ते योनिः। विख्याय चक्षुषा त्वमभि
तिष्ठ (७)

पृतन्यतः। उत्क्राम महते सौभंगायास्मादास्थानाद्विणोदा
वाजिन्। वयः स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे
अस्याः। उदक्रमीद्विणोदा वाज्यर्वाकः स लोकः सुकृतं
पृथिव्याः। ततः खनेम सुप्रतीकमग्निः सुवो रुहाणा अधि नाकं
उत्तमे। अपो देवीरुपं सृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः। तासां
स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः। जिघर्मि (८)

अग्निम्मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तम्बुवनानि विश्वा। पृथुं
तिरश्वा वयसा बृहन्तं व्यचिष्ठमन्नं रभसं विदानम्। आ
त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनारक्षसा मनसा तज्जुषस्व। मर्यश्रीः
स्पृह्यद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जरहृषाणः। परि वाजपतिः
कविरग्निर्हव्या न्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे। परि त्वाऽग्ने पुरं

वयं विप्रः सहस्य धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारम्भङ्गुरावतः।
 त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं
 वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥ (९)

प्रतूर्वन्धसूर्यस्य तिष्ठ जिघर्षि भेत्तारं विश्वं॥ [२]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
 पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने
 सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम्। शिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं
 पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। अपां पृष्ठमसि
 सप्रथा उर्वग्निम्भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानम्मह आ च पुष्करं
 दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। शर्म च स्थः (१०)

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं
 वसाथाम्भर्तमग्निं पुरीष्यम्। सं वसाथाः सुवर्विदा समीची
 उरसात्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमिह।
 पुरीष्योऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने। त्वामग्ने
 पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु त्वा
 दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे (११)

अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे
 दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणैरणे। सीदं होतः स्व उं लोके

चिंकि॒त्वान्त्सा॒दयां॑ य॒ज्ञः॑ सु॒कृत॑स्य॒ योनौ॑। दे॒वा॒वी॒र्दे॒वान् ह॒विषा॑
यजा॒स्य॒ग्रे बृ॒हद्य॑ज॒माने॑ व॒यो धाः। नि होता॑ होतृष॒दने॑ वि॒दान॑स्त्वे॒षो
दी॒दि॒वाः अ॑सद॒थ्सु॒दक्षः॑। अ॒द॒ब्ध॒व्रत॑प्रमतिर्वि॒सि॒ष्ठः सह॑स्र॒म्भुरः॑
शुचि॑जिह्वा अ॒ग्निः। सः॑ सी॒दस्व॑ म॒हाः अ॑सि शोच॑स्व (१२)

दे॒व॒वी॒तमः॑। वि धू॒म॒म॒ग्रे अरु॑ष॒मि॒ये॒ध्य सृ॒ज प्र॑शस्त दर्श॒तम्।
जनि॑ष्वा हि जे॒न्यो अ॒ग्रे अ॒ह्वाः॑ हि॒तो हि॒तेष्व॑रु॒षो वने॑षु। दमे॑दमे
स॒प्त रत्ना॑ दधा॒नोऽग्नि॑र्होता॒ नि ष॑सादा॒ यजी॑यान्॥ (१३)

स्थ ईधे शोचस्व सप्तविंशतिश्च॥

[३]

सं ते वा॒यु॒र्मा॒त॒रि॒श्वा दधा॑तू॒त्ता॒नायै॑ हृद॒यं यद्वि॑लि॒ष्टम्। दे॒वानां॑
यश्च॑र॒ति प्रा॒णथै॒न तस्मै॑ च दे॒वि व॑ष॒डस्तु॑ तु॒भ्यम्। सुजा॑तो॒ ज्योति॑षा
स॒ह श॑र्म वरू॒थमा॑स॒दः सु॒वः। वा॒सो अ॒ग्रे वि॒श्वरू॑पः॒ सं व्य॑यस्व
वि॒भाव॑सो। उ॒दु ति॒ष्ठ स्व॑ध्व॒रावा॑ नो दे॒व्या कृ॑पा। दृ॒शे च॑ भा॒सा
बृ॒हता॑ सु॒शुक्क॑नि॒रा॒ग्रे या॒हि सु॒श॒स्तिभिः॑। (१४)

ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑ ति॒ष्ठा दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो
वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभिर्वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्याम॑हे। स जा॒तो गर्भो॑ अ॒सि
रोद॑स्यो॒रग्रे॑ चा॒रुर्वि॑भृ॒त ओष॑धीषु। चि॒त्रः शि॒शुः परि॑ तमा॒स्य॒क्तः प्र
मा॒तृभ्यो॑ अ॒धि क॑नि॒क्रद॑द्वाः। स्थि॒रो भ॑व वी॒ड्वङ्ग॑ आ॒शुर्भ॑व वा॒ज्यव॑न्न।
पृथु॑र्भ॒व सु॒षद॑स्त्वम॒ग्रेः पु॑रीष॒वाहनः॑। शि॒वो भ॑व (१५)

प्र॒जाभ्यो॑ मा॒नु॒षीभ्य॑स्त्वम॒ङ्गिरः॑। मा द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒भि शू॑शुचो

मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन्। प्रैतुं वाजी कनिक्रदन्नानदद्रासंभः पत्वा।
भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा। रासंभो वां कनिक्रदत्सुयुक्तो
वृषणा रथे। स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः। वृषाग्निं वृषणं
भरन्नपां गर्भं समुद्रियम्। अग्र आ याहि (१६)

वीतयं ऋतं सत्यम्। ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतं
शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान्। व्यस्यन्विश्वा अमतीररातीर्निषीदन्तो
अपं दुर्मतिं हनत्। ओषधयः प्रति मोदध्वमेनं पुष्पावतीः
सुपिप्पलाः। अयं वो गर्भं ऋत्वियः प्रत्नं सधस्थमासदत्॥ (१७)

सुशस्तिभिः शिवो भव याहि पट्रिंशच्च॥ [४]

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः।
सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्रेरहं सुहवस्य प्रणीतौ। आपो
हिष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा
अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।
मित्रः (१८)

संसृज्यं पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा सह। सुजातं
जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विभुम्। अयक्ष्माय त्वा संसृजामि
प्रजाभ्यः। विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः संसृजन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वत्। रुद्राः सम्भृत्यं पृथिवीम्बृहज्योतिः समीधिरे।

तेषां भानुरजस्र इच्छुक्रो देवेषु रोचते। सः सृष्टां वसुभी रुद्रैर्धीरैः
कर्मण्याम्मृदम्। हस्ताभ्याम्मृद्धीं कृत्वा सिनीवाली करोतु (१९)

ताम्। सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा। सा
तुभ्यमदिते मह ओखां दधातु हस्तयोः। उखां करोतु शक्त्या
बाहुभ्यामदितिर्धिया। माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निम्बिभर्तु गर्भ
आ। मुखस्य शिरोऽसि यज्ञस्य पदे स्थः। वसवस्त्वा कृण्वन्तु
गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदन्तरिक्षमसि (२०)

आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्वोरसि विश्वे
त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विशोऽसि
ध्रुवासि धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं
सजातान् यजमानायादित्यै रास्त्रास्यदितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्केन
छन्दसाङ्गिरस्वत्। कृत्वाय सा महीमुखाम्मृन्मयीं योनिमग्नये। तां
पुत्रेभ्यः सम्प्रायच्छददितिः श्रपयानिति॥ (२१)

मित्रः करोत्वन्तरिक्षमसि प्र चत्वारि च॥ [५]

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन
छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्वर

धूपयत्वङ्गिरस्वददितिस्त्वा देवी विश्वदैव्यावती पृथिव्याः सधस्थे-
ऽङ्गिरस्वत्खनत्ववट देवानां त्वा पत्नीः (२२)

देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदधतूखे
धिषणांस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धतामु
ग्रास्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छपयन्तूखे
वरूत्रयो जनयस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे-
ऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे। मित्रेतामुखाम्पचैषा मा भेदि। एतां ते परि
ददाम्यभित्त्यै। अभीमाम् (२३)

महिना दिवम्मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्।
मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्।
देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या।
अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ
ध्रुवा त्वम्। वसवस्त्वाच्छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
च्छृन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छृन्दन्तु जागतेन
छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आच्छृन्दन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वत्॥ (२४)

पत्नीरिमा ५ रुद्रास्त्वाच्छृन्दन्त्वेकात्रविंशतिश्च॥ [६]

समांस्त्वाग्र ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या।
सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्याः।

सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्चं तिष्ठ महते सौभगाय। मा च
रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये। त्वामग्ने वृणते
ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने (२५)

सुवरणे भवा नः। सपत्न्या नो अभिमातिजिच्च स्वे गये
जागृह्यप्रयुच्छन्। इहैवाग्ने अधि धारया रयिं मा त्वा नि
क्रन्पूर्वचितो निकाऱिणः। क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां
ते अनिष्टृतः। क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स९ रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेये
यतस्व। सजातानाम्मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह।
अति (२६)

निहो अति स्निधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने। विश्वा ह्यग्ने
दुरिता सहस्वाथास्मभ्य९ सहवीरा९ रयिं दाः। अनाधृष्यो
जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह। विश्वा आशाः
प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियः शिवाभिर्द्य परि पाहि नो वृधे। बृहस्पते
सवितर्बोधयैन९ स९शितं चिथ्सन्तरा९ स९ शिशाधि।
वर्धयैनम्महते सौभगाय (२७)

विश्व एनमनु मदन्तु देवाः। अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते
अभिशास्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा
शचीभिः। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा

सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥ (२८)

इमे शिवो अग्नेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीः प्यग्नेः।
द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः। तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु
देवः। पथ आनक्ति मध्वा घृतेन। मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो
नराशः सो अग्ने। सुकृद्देवः संविता विश्ववारः। अच्छायमेति
शर्वसा घृतेनेडानो वह्निर्ममसा। अग्निः स्रुचो अध्वरेषु प्रयथ्सु।
स यक्षदस्य महिमानमग्नेः सः (२९)

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो देवीरन्वस्य
विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः। उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः। ते अस्य
योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता। इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या
होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुतं नः स्विष्टिम्।
तिस्रो देवीर्बर्हिरेदः सदन्तिवडा सरस्वती (३०)

भारती। मही गृणाना। तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा
सुवीरम्। रायस्पोषं वि प्यतु नाभिर्मस्मे। वनस्पतेऽव सृजा
रराणस्त्मना देवेषु। अग्निर्हव्यः शमिता सूदयाति। अग्ने स्वाहा
कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम्। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। स
दाधार पृथिवीं द्याम् (३१)

उ॒तेमां क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यः प्रा॑ण॒तो नि॑मिष॒तो
म॑हि॒त्वैक॒ इ॒द्राजा॒ जग॑तो ब॒भूव॑। य ई॒शे अ॒स्य द्वि॒पद॑श्चतु॒ष्पदः॑
क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। य आ॑त्म॒दा ब॑ल॒दा यस्य॑ वि॒श्व
उ॒पास॑ते प्र॒शिषं॑ यस्य॑ दे॒वाः। यस्य॑ छा॒यामृ॑तं यस्य॑ मृ॒त्युः क॒स्मै
दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यस्ये॒मे हि॒मव॑न्तो म॒हि॒त्वा यस्य॑ स॒मु॒द्रं
र॒सया॑ स॒ह (३२)

आ॒हुः। यस्ये॒माः प्र॒दिशो॑ यस्य॑ बा॒हू क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। यं क्र॒न्द॑सी॒ अव॑सा तस्त॒भाने॑ अ॒भ्यैक्षे॑ता॒म्मन॑सा रे॒ज॒माने॑।
यत्रा॒धि सू॒र उ॒दितौ॑ व्येति॒ क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। येन॑
द्यौ॒रु॒ग्रा पृ॑थि॒वी च॑ दृ॒ढे येन॑ सु॒वः स्त॒भितं॑ येन॑ ना॒कः। यो
अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑ क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। आपो॑
ह॒ यन्म॑ह॒तीर्वि॒श्वम् (३३)

आ॒य॒न्दक्षं॑ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीर॒ग्निम्। ततो॑ दे॒वानां॑
नि॒रव॑र्त॒तासु॑रे॒कः क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यश्चि॒दापो॑
महि॑ना प॒र्यप॑श्यद्वक्षं॑ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीर॒ग्निम्। यो दे॒वेष्व॑धि दे॒व
ए॒क आ॑सी॒त्क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम॥ (३४)

अग्नेः स सर॑स्वती द्या॑ स॒ह वि॒श्वश्चतु॑स्त्रि॒ह॑श्च॒॥ [८]

आकू॑तिम॒ग्निम्प्र॒युज॑ꣳ स्वाहा॒ मनो॑ मे॒धाम॒ग्निम्प्र॒युज॑ꣳ स्वाहा॑
चि॒त्तं वि॒ज्ञात॑म॒ग्निम्प्र॒युज॑ꣳ स्वाहा॑ वा॒चो वि॒धृति॑म॒ग्निम्प्र॒युज॑ꣳ स्वाहा॑

प्रजापतये मनवे स्वाहाग्रये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो
 वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा
 मा सु भित्था मा सु रिषो दृहंस्व वीडयस्व सु। अम्ब धृष्णु
 वीरयस्व (३५)

अग्निश्चेदं करिष्यथः। दृहंस्व देवि पृथिवि स्वस्तय आसुरी
 माया स्वधया कृतासि। जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा
 त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन्। मित्रेतामुखां तपैषा मा भेदि। एतान्ते
 परि ददाम्यभित्यै। द्वन्नः सर्पिरासुतिः प्रलो होता वरेण्यः।
 सहसस्पुत्रो अद्भुतः। परस्या अधि संवतोऽवरां अभ्या (३६)

तरा यत्राहमस्मि तां अंवा परमस्याः परावतो रोहिदंश्च इहा
 गंहि। पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तरा मृधः। सीद त्वं मातुरस्या
 उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा तपसाभि
 शूशुचोऽन्तरस्यां शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरंग्रे रुचा त्वमुखायै
 सदेने स्वे। तस्यास्त्वं हरंसा तपञ्जातवेदः शिवो भवा शिवो
 भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः
 स्वां योनिमिहासदः॥ (३७)

वीरयस्वा तपन्विंशतिश्च॥

[९]

यदग्ने यानि कानि चा ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु तुभ्यमिदं
 घृतं तज्जुषस्व यविष्ठया। यदत्युपजिह्विका यद्वम्रो अंतिसर्पति। सर्वं

तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्य। रात्रिं॑ रात्रिमप्रयावम्भरन्तो-
ऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै। रायस्पोषेण॑ समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते
प्रतिवेशा रिषाम। नाभां (३८)

पृथिव्याः समिधानमग्निं॑ रायस्पोषाय बृहते हवामहे।
इरम्मदम्बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम्। याः सेना
अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा उत। ये स्तेना ये च तस्करास्ताऽस्ते
अग्नेऽपि दधाम्यास्ये। दष्ट्राभ्याम्मलिमूञ्जम्यैस्तस्करा॑ उत।
हनूभ्याऽस्तेनान्भगवस्ताऽस्त्वं खाद सुखादितान्। ये जनेषु
मलिम्लवः स्तेनासस्तस्करा वने। ये (३९)

कक्षेष्वायवस्ताऽस्ते दधामि जम्भयोः। यो अस्मभ्यमरातीयाद्य
नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान् दिप्साच्च सर्वं तम्मस्मसा
कुरु। सशितं मे ब्रह्म सशितं वीर्यं बलम्। सशितं क्षत्रं
जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषाम्बाहू अतिरमुद्वर्च उदू
बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणामित्रानुन्नयामि (४०)

स्वा॑ अहम्। दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः
श्रिये रुचानः। अग्निर्मृतो अभवद्वयौभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः।
विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे।
वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति।
नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची। द्यावा
क्षामा रुक्मः (४१)

अ॒न्तर्वि॑ भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रयन्द्रवि॒णो॒दाः। सु॒पर्णो॑ऽसि
 ग॒रुत्मा॑न्नि॒वृत्ते॑ शिरो॑ गाय॒त्रं चक्षुः॑ स्तोमं॑ आ॒त्मा सामं॑ ते
 त॒नूर्वा॑मदे॒व्यम्ब॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे प॒क्षौ य॑ज्ञाय॒ज्ञियं॑ पु॒च्छं छ॒न्दा॒ऽस्य॑ङ्गानि॒
 धि॒ष्णि॒याः श॒फा यजू॑षि॒ नाम॑। सु॒पर्णो॑ऽसि ग॒रुत्मा॑न्दि॒वं गच्छ॑
 सु॒वं पत॑॥ (४२)

नाभा॒ वने॒ येन॑ या॒मि क्षा॒मां रु॒क्मो॑ऽष्टात्रिंशच्च॥ [१०]

अ॒ग्ने यं॑ य॒ज्ञम॑ध्व॒रं वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। स इ॒द्दे॒वेषु॑ गच्छति।
 सोम॒ यास्ते॑ म॒योभु॑वं ऊ॒तयः॑ सन्ति॒ दा॒शुषे॑। ताभि॑र्नोऽवि॒ता भ॑वा।
 अ॒ग्निर्म॑र्धा भु॒वं। त्वं नः॑ सोम॒ या ते॒ धामा॑नि। तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं
 भ॒र्गो दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। अचि॑न्ती॒ यच्च॑कृ॒मा
 दै॒व्ये जने॑ दी॒नैर्दक्षैः॑ प्रभू॑ती पू॒रुष॑त्वता॑। (४३)

दे॒वेषु॑ च स॒वित॑र्मा॒नुषे॑षु च॒ त्वं नो॒ अत्र॑ सु॒वता॑दना॒गसः॑।
 चो॒दयि॑त्री सूनृ॒तानां॑ चे॒तन्ती॑ सु॒मती॒नाम्। य॒ज्ञं द॑धे॒ सर॑स्वती।
 पा॒वीर॑वी क॒न्या चि॒त्रायुः॑ सर॑स्वती वी॒रप॑त्नी॒ धियं॑ धात्।
 ग्रा॒भि॒रच्छि॑द्रं श॒रणं॑ स॒जोषां॑ दुरा॒धर्षं॑ गृण॒ते शर्म॑ य॒सत्।
 पू॒षा गा अ॒न्वे॑तु नः॑ पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाज॑स॒नोतु॑ नः॑।
 शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॑ अ॒न्यत् (४४)

वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रि॒वासि॑। वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॑सि स्वधा॒वो

भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। ते॑ऽव॒र्धन्त॒ स्वत॑वसो महि॒त्व॒ना नाक॑
त॒स्थुरु॒रु च॑क्रिरे॒ सदे॑ः। विष्णु॑र्य॒द्धाव॒द्वृष॑णम्मद॒च्युतं॑ वयो॒ न सी॑द॒न्नधि॑
ब॒रुहि॑षि॒ प्रिये॑। प्र चि॒त्रम॑र्कं गृ॒ण॒ते तुरा॑य॒ मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे
भर॒ध्वम्। ये सहा॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते (४५)

रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृ॒थि॒वी म॒खेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा वि॒श्वे दे॒वाः। द्यावा॑
नः पृ॒थि॒वी इ॒मं सि॒ध्रम॑द्य दि॒विस्पृ॑शम्। य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ यच्छ॒ताम्।
प्र पू॒र्वजे॑ पि॒तरा॒ नव्य॑सीभिर्गी॒र्भिः कृ॑णुध्व॒ं सदे॑ने ऋ॒तस्य॑। आ
नो॑ द्यावापृ॒थि॒वी दै॒व्येन॒ जने॑न यात॒म्महि॑ वा॒ वरू॑थम्। अ॒ग्निं
स्तोमे॑न बो॒धय॒ समि॑धा॒नो अम॑र्त्यम्। ह॒व्या दे॒वेषु॑ नो दधत्। स
ह॑व्य॒वाडम॑र्त्य उ॒शिग्दू॑तश्चनो॒हितः। अ॒ग्निर्धिया॑ समृ॒ण्वति॑। शं नो॑
भवन्तु॒ वाजे॑वाजे॥ (४६)

पूरुष॑त्वता॒ यज॑तन्ते॒ अन्य॑भ्सहन्ते॒ चनो॑हितोऽष्टौ च॥ [११]

विष्णोः॒ क्रमो॑ऽसि दि॒वस्प॑र्यन्न॒पते॑ऽपेत॒ समि॑तं या जा॒ता मा नो॑ हि॒ंसीद्ध॒वाऽस्या॑दित्यङ्ग॒र्भमिन्द्रा॑ग्नी
रोच॑नेका॒दश॥ [१२]

विष्णो॑रस्मिन् ह॒व्येति॑ त्वा॒ऽहं धी॑तिभि॒रुहो॑त्रा॒ अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशत्॥४८॥ विष्णोः॒ क्रमो॑ऽसि स त्वन्नो॑

अ॒ग्ने॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु
 वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिःस्तिहा
 त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो
 विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु
 वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः (१)

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्तानुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि
 क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा
 रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी
 भानुना भात्यन्तः। अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वायुषा वर्चसा
 सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्ने (२)

अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः। तासाम्पोषस्य
 पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। पुनरूर्जा नि
 वर्तस्व पुनरग्र इषायुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः। सह रय्या नि
 वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वप्सिया विश्वतस्परि। उदुत्तमं वरुण
 पाशमस्मदवाधमम् (३)

वि मध्यमं श्रथाया। अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो

अदितये स्याम। आ त्वाहार्षमन्तरभूर्धुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रया। अग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो
 अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषागात्। अग्निर्भानुना रुशता
 स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः। सीद त्वं मातुरस्याः (४)

उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा
 तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्याः शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्रे रुचा
 त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्वः हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव।
 शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः
 सर्वाः स्वं योनिमिहासदः। हःसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता
 वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्योमसदजा गोजा ऋतजा
 अद्रिजा ऋतम्बृहत्॥ (५)

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विप्सो विण्णोर्धनेनाग्रेऽधुममस्याः शुचिषथोडंश च॥—[१]

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्वा ते
 अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते सद्य विभृतं पुरुत्रा। विद्वा ते नाम
 परमं गुहा यद्विद्वा तमुत्सं यत आजगन्थ। समुद्रे त्वा नृमणा
 अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्र ऊधन्। तृतीयं त्वा (६)

रजसि तस्थिवाः समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्।
 अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्।

सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः।
 उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो निधायि। इयर्ति
 धूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा द्यामिनक्षत्। विश्वस्य
 केतुर्भुवनस्य गर्भ आ (७)

रोदसी अपृणाञ्जायमानः। वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना
 यदग्निमयजन्त पञ्च। श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्मनीषाणां
 प्रार्पणः सोमगोपाः। वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं
 उषसामिधानः। यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं यविष्ठ। आ (८)

तम्भज सौश्रवसेष्वग्र उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने।
 प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनददुञ्जनित्वैः। त्वामग्ने
 यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसूनि दधिरे वार्याणि। त्वया
 सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः। दृशानो
 रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो
 अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः॥ (९)

तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठा यच्चत्वारि च॥ [२]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः। प्रप्रदातारं तारिष
 ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु

चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः। प्रेदग्रे
ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिर्चिभिस्त्वम्। बृहद्विभानुभिर्भासन्मा
हिंसीस्तनुवां प्रजाः। समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम्।
आ (१०)

अस्मिन् हव्या जुहोतन। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यथ्सूर्यो
न रोचते बृहद्भाः। अभि यः पूरुम् पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो
अतिथिः शिवो नः। आपो देवीः प्रतिं गृह्णीतु भस्मैतथ्स्योने कृणुध्वं
सुरभावुं लोके। तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मातेव पुत्रम्बिभृता
स्वेनम्। अप्सवग्रे सधिष्ठव (११)

सौषधीरनुं रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। गर्भो अस्योषधीनां
गर्भो वनस्पतीनाम्। गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्रे गर्भो अपामंसि।
प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्रे। ससृज्य मातृभिस्त्वं
ज्योतिष्मान्पुनरासदः। पुनरासद्य सदनमपश्च पृथिवीमग्रे। शेषे
मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्यां शिवतमः। पुनरूर्जा (१२)

नि वर्तस्व पुनरग्र इषायुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः। सह
रय्या नि वर्तस्वाग्रे पिन्वंस्व धारया। विश्वप्स्त्रिया विश्वतस्परि।
पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः।
घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः। बोधा
नो अस्य वचसो यविष्ठ मंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः। पीयति त्वो

अनु॑ त्वो गृणा॑ति व॒न्दारु॑स्ते त॒नुव॑ वन्दे अ॒ग्रे। स बो॑धि सूरि॒र्म॒घवा॑
वसु॑दावा वसु॑पतिः। यु॒यो॒र्ध्य॑स्मद्वे॒षा॑सि॥ (१३)

आ तवो॒र्जाऽनु॑ षोड॑श च॥ [३]

अपै॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः।
अदा॑दिदं य॒मोऽव॑सानं पृथि॒व्या अ॒क्रन्नि॑मम् पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै।
अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॒स्य॒ग्नेः पु॑री॒षम॑सि सं॒ज्ञान॑मसि का॒मध॑रण॒म्मयि॑ ते
का॒मध॑रणं भूयात्। सं या वः प्रि॒यास्त॑नुवः स॒म्प्रि॒या हृ॑द॒यानि॑ वः।
आ॒त्मा वो॑ अस्तु (१४)

स॒म्प्रि॒यः स॒म्प्रि॒यास्त॑नुवो मम॑। अय॑सो अ॒ग्निर्य॑स्मिन्सोम॒मिन्द्र॑
सु॒तं द॒धे ज॒ठरे॑ वाव॒शानः॑। स॒ह॒स्रि॒यं वा॒ज॒मत्यं॑ न स॒प्तिः
स॒स॒वान्ध॑सन्ध॒स्तूय॑से जा॒तवे॑दः। अ॒ग्रे दि॒वो अ॒र्णम॑च्छा जि॒गा॒स्यच्छा॑
दे॒वाः ऊ॑चिषे धि॒ष्णि॒या ये। याः प॒रस्ता॑द्रोच॒ने सूर्य॑स्य
याश्चा॒वस्ता॑दुपतिष्ठन्त॒ आपः॑। अ॒ग्रे य॑त्ते दि॒वि वर्चः॑ पृथि॒व्यां
यदो॑षधीषु (१५)

अ॒प्सु वा॑ यजत्र। येना॒न्तरि॑क्षमु॒र्वात॑तन्थ॒ त्वेषः॑ स भा॒नुर॑र्ण॒वो
नृ॒चक्षाः॑। पु॒री॒ष्या॑सो अ॒ग्नयः॑ प्राव॒णेभिः॑ स॒जोष॑सः। जुष॒न्ताः
ह॒व्यमा॑हु॒तम॑नमी॒वा इषो॑ म॒हीः। इडा॑म॒ग्ने पु॑रुद॒सः स॒निं गोः
श॑श्वत्त॒मः ह॑व॒माना॑य साध॑। स्यान्नः॑ सु॒नुस्त॑न॒यो वि॒जावा॑ग्ने सा ते
सु॒म॒तिर्भू॑त्व॒स्मे। अ॒यं ते योनि॑र्ऋ॒त्वियो॑ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः।

तं जानन्न (१६)

अ॒ग्न आ रो॒हाथा॑ नो वर्ध॒या रयि॑म्। चिद॑सि॒ तया॑
दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॒ परि॑चिद॑सि॒ तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सीद॒ लोकं॑ पृ॒ण छि॒द्रं पृ॒णायौ॑ सीद॒ शिवा॑ त्वम्। इन्द्रा॑ग्नी त्वा
बृह॑स्पति॒रस्मिन्॑ योना॑वसीषदन्। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः॒ सोमः॑
श्री॑णन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्मं॑ दे॒वानां॑ वि॒शस्त्रि॑ष्वा रो॒चने॑ दि॒वः॥ (१७)

अ॒स्त्वोप॑धीषु जानन्न॒ष्टाच॑त्वारि॒शच्च॥ [४]

समि॑त॒ः सं क॑ल्पेथा॒ः सम्प्रि॑यौ रोचि॒ष्णू सु॑मन॒स्यमा॑नौ।
इष॑मूर्ज॒मभि॑ सं॒वसा॑नौ सं वा॒म्मना॑सि॒ सं व्र॑ता स॒मु
चि॒त्तान्या॑क॒रम्। अ॒ग्रे पु॑री॒ष्याधि॑पा भ॒वा त्वं नः॑। इष॑मूर्ज॒
यज॑मानाय धेहि। पु॒री॒ष्यस्त्व॑म॒ग्रे रयि॑मान्यु॒ष्टिमा॑ अ॒सि। शि॒वाः
कृ॒त्वा दि॒शः सर्वाः॑ स्वां योनि॑मिहा॒सदः॑। भव॑तं नः॒ सम॑नसौ
समो॑कसौ (१८)

अ॒रेप॑सौ। मा य॒ज्ञः हि॑सिष्टं॒ मा य॒ज्ञप॑तिं जा॒तवे॑दसौ शि॒वौ
भव॑तम॒द्य नः॑। मा॒तेर्व॑ पु॒त्रं पृ॑थि॒वी पु॑री॒ष्यम॑ग्निः॒ स्वे योना॑वभा॒रुखा॑।
तां वि॒श्वेर्दे॑वैर॒क्रतु॑भिः॒ संवि॑दानः॒ प्रजा॑पतिर्वि॒श्वक॑र्मा वि मु॒ञ्चतु॑।
यद॑स्य पा॒रे रज॑सः शु॒क्रं ज्योति॑रजा॒यत॑। तन्नः॑ पर्ष॒दति॑ द्विषोऽ॒ग्रे
वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। नमः॒ सु ते॑ निर्॒ऋते॑ वि॒श्वरू॑पे (१९)

अ॒य॒स्मयं॑ वि चृ॒ता ब॒न्धमे॑तम्। य॒मेन॑ त्वं य॒म्या

संविदानोत्तमं नाकमधि रोहयेमम्। यत्तं देवी निर्ऋतिरा
 बबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम्। इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न
 मध्यादथा जीवः पितुर्मद्धि प्रमुक्तः। यस्यास्ते अस्याः क्रूर
 आसञ्जुहोम्येषाम्बन्धानामवसर्जनाय। भूमिरिति त्वा जना
 विदुर्निर्ऋतिः (२०)

इति त्वाहं परि वेद विश्वतः। असुन्वन्तमयंजमानमिच्छ
 स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेषि। अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो
 देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु। देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेव पुत्रं
 दसये वचोभिः। विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरःशिरः प्रति
 सूरि वि चष्टे। निवेशनः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे (२१)

शर्चीभिः। देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे
 पंथीनाम्। सं वरत्रा दधातन निराहावान्कृणोतन। सिञ्चामहा
 अवटमुद्रिणं वयं विश्वाहादस्तमक्षितम्। निष्कृताहावमवटं
 सुवरत्रं सुषेचनम्। उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम्। सीरा युञ्जन्ति
 कवयो युगा वि तन्वते पृथक्। धीरा देवेषु सुम्रया। युनक्त सीरा
 वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह (२२)

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्थसृण्या
 पक्वमायत्। लाङ्गलम्पवीरवः सुशेवः सुमतिथ्सरु। उदित्कृषति
 गामविं प्रफर्य च पीवरीम्। प्रस्थावद्रथवाहनम्। शुनं नः फाला

वि तुदन्तु भूमिः शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान्। शुनम्पर्जन्यो
मधुना पयोभिः शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। कामं कामदुघे धुक्ष्व
मित्राय वरुणाय च। इन्द्रायाग्रये पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः। घृतेन
सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः। ऊर्जस्वती पयसा
पिन्वमानास्मान्सीते पयसाभ्याववृथस्व॥ (२३)

समौकसौ विश्वरूपे विदुर्निरुक्तिरभि चष्ट इह मित्राय द्वाविंशतिश्च॥ [५]

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। मन्दामि बभ्रूणामहं
शतं धामानि सप्त च। शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः।
अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत। पुष्पावतीः प्रसूवतीः
फलिनीरफला उत। अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः।
ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुपं ब्रुवे। रपांसि विघ्नतीरित
रपः (२४)

चातयमानाः। अश्वत्थे वो निषदनम्पर्णे वो वसतिः कृता।
गोभाज इत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम्। यदहं वाजयन्निमा
ओषधीरुहस्त आदधे। आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो
यथा। यदोषधयः संगच्छन्ते राजानः समिताविवा विप्रः स
उच्यते मिषग्रक्षोहामीवचातनः। निष्कृतिर्नाम वो माताथा यूयं
स्थ सङ्कृतीः। सुराः पतत्रिणीः (२५)

स्थन यदामयति निष्कृत। अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या

उपावता। ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदम्मे प्रावता
वचः। उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते। धनं
सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष। अति विश्वाः परिष्ठाः
स्तेन इव व्रजमक्रमुः। ओषधयः प्राचुच्यवुर्यत् किं च तनुवां
रपः। याः (२६)

त आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः। तास्ते यक्ष्मं
वि बोधन्तामुग्रो मध्यमशीरिव। साकं यक्ष्मं प्र पंत श्येनेन
किकिदीविना। साकं वातस्य धाज्या साकं नश्य निहाकया।
अश्वावतीं सौमवतीमूर्जयन्तीमुदोजसम्। आ विथिस् सर्वा
ओषधीरस्मा अरिष्टतांतये। याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च
पुष्पिणीः। बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुश्चन्त्वंहंसः। याः (२७)

ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तासां त्वमस्युत्तमा
प्र णो जीवातवे सुव। अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयः परि। यं
जीवमश्रवामहै न स रिष्याति पूरुषः। याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च
दूरं परांगताः। इह संगत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम्।
मा वो रिषत्खनिता यस्मै चाहं खनामि वः। द्विपच्चतुष्पदस्माकं
सर्वमस्त्वनातुरम्। ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा। यस्मै
करोति ब्राह्मणस्तं राजन्यारयामसि॥ (२८)

मा नो॑ हि॒॒सीञ्जनि॑ता यः पृ॒थि॒व्या यो वा॒ दिवः॑ स॒त्यध॑र्मा
ज॒जान॑। यश्चा॒पश्च॒न्द्रा बृ॑ह॒तीर्ज॑जान॒ कस्मै॑ दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम।
अ॒भ्याव॑र्तस्व पृथि॒वि य॒ज्ञेन॑ पय॑सा स॒ह। व॒पां ते॑ अ॒ग्निरि॑षितो-
ऽव॑ सर्पतु। अ॒ग्ने यत्ते॑ शु॒क्रं यच्च॒न्द्रं यत्पू॑तं यद्य॒ज्ञियम्॑। तद्दे॒वेभ्यो॑
भराम॑सि। इष॒मूर्ज॑म॒हमि॑त आ (२९)

द॒द ऋ॑तस्य॒ धाम्नो॑ अ॒मृत॑स्य॒ योनेः॑। आ नो॑ गोषु॑
विश॒त्वौष॑धीषु॒ जहामि॑ से॒दिम॑नि॒राम॑मीवाम्। अ॒ग्ने तव॑ श्रवो॒ वयो॑
महि॑ भ्राजन्त्य॒र्चयो॑ विभावसो। बृह॑द्भानो॒ शव॑सा॒ वाज॑मुक्थ्य॑
दधा॑सि दा॒शुषे॑ कवे। इ॒र॒ज्यन्न॑ग्ने प्रथयस्व ज॒न्तुभि॑र॒स्मे रा॒यो
अम॑र्त्य। स द॑र्श॒तस्य॑ वपु॑षो॒ वि रा॑जसि पृ॒णक्षि॑ सान॒सि॑
र॒यिम्। ऊ॒र्जो न॑पा॒ज्जात॑वेदः सुश॒स्तिभि॑र्म॒न्दस्व॑ (३०)

धी॒तिभि॑र्हितः। त्वे इषः॒ सं द॑धु॒र्भूरि॑रेतसश्चि॒त्रोत॑यो
वा॒मजा॑ताः। पा॒व॒क॒वर्चाः॑ शु॒क्र॒वर्चा॑ अ॒नू॒न॒वर्चा॑ उ॒दिय॑र॒षि भा॒नुना॑।
पु॒त्रः पि॒तरा॑ वि॒चर॑न्नुपा॒वस्यु॑भे पृ॒णक्षि॑ रोद॑सी। ऋ॒तावा॑न॒म्महि॑षं
वि॒श्वच॑र॒षणि॑म॒ग्नि॑ सु॒म्राय॑ दधिरे पुरो जनाः॑। श्रु॒त्कर्ण॑ स॒प्रथ॑स्तं
त्वा गि॒रा दै॒व्य॒म्मानु॑षा यु॒गा। नि॒ष्क॒र्तार॑म॒ध्वर॑स्य॒ प्रचे॑तसं॒ क्षय॑न्त॒
राध॑से म॒हे। रा॒ति॒म्भृ॒गूणा॑मु॒शिज॑ क॒विक्र॑तुं पृ॒णक्षि॑ सान॒सिम् (३१)

र॒यिम्। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं॑ ऊ॒र्ध्वचि॑तः॒ श्रय॑ध्वं॒ तया॑
दे॒वत॑याङ्गि॒र॒स्वद् ध्रु॒वाः सी॑दत। आ प्या॑यस्व॒ समे॑तु ते वि॒श्वतः॑

सोमं वृष्णि॑यम्। भवा॒ वाज॑स्य सङ्ग॒थे। सं ते॒ पया॑सि॒ समु॑ यन्तु
वाजाः॒ सं वृष्णि॑यान्यभिमाति॒षाहः॑। आप्या॑यमानो अ॒मृता॑य सोम
दिवि॒ श्रवा॑स्युत्त॒मानि॑ धिष्व॥ (३२)

आ मन्द॑स्व सान॒सिमेका॑न्नच॒त्वारि॑शच्च॥ [७]

अ॒भ्य॑स्थाद्वि॒श्वाः पृ॑त॒ना अ॑रा॒तीस्तद॑ग्निरा॒ह तदु॑ सोमं आह।
बृह॑स्पतिः सवि॒ता तन्म॑ आह पु॒षा मा॑धा॒त्सुकृ॑तस्य॒ लोके॑। यद॑क्र॒न्दः
प्रथ॑मं जाय॑मान उ॒द्यन्त्स॑मु॒द्रादु॑त वा॒ पुरी॑षात्। श्ये॒नस्य॑ प॒क्षा
ह॑रि॒णस्य॑ बा॒हू उप॑स्तुतं जनि॑म॒ तत्तै॑ अर्व॒न्। अ॒पां पृ॑ष्ठम॑सि॒ योनि॑र॒ग्नेः
स॑मु॒द्रम॑भि॒तः पि॒न्व॑मानम्। वर्ध॑मानम्हः (३३)

आ च॒ पुष्क॑रं दि॒वो मा॑त्र॒या व॒रिणा॑ प्रथ॒स्व। ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं
प्रथ॑मं पुरस्ता॒द्वि सी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स बु॒ध्रिया॑ उप॒मा
अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॑ योनि॑म॒स॒तश्च॑ वि॒वः। हि॒र॒ण्यग॑र्भः स॒मव॑र्त॒ताग्रे॑
भू॒तस्य॑ जा॒तः प॒तिरे॑कं आसीत्। स दा॑धार पृथि॒र्वीं द्या॑मु॒तेमां॑ कस्मै॒
दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। द्र॒प्सश्च॑स्क॒न्द पृथि॒वीम॑नु (३४)

द्यामि॑मं च॒ योनि॑म॒नु यश्च॑ पूर्॒वः। तृ॒तीयं॑ योनि॑म॒नु स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं
जु॒होम्य॑नु॒ सप्त॑ हो॒त्राः। नमो॑ अस्तु स॒र्पेभ्यो॑ ये के च॑ पृथि॒वीम॑नु।
ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ ये दि॒वि तेभ्यः॑ स॒र्पेभ्यो॑ नमः॑। येऽदो॑ रो॒चने॑ दि॒वो ये
वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिषु॑। येषा॑म॒प्सु स॑दः कृ॒तं तेभ्यः॑ स॒र्पेभ्यो॑ नमः॑।
या इ॒षवो॑ यातु॒धाना॑नां॒ ये वा॒ वन॑स्पती॒रनु॑। ये वा॑व॒टेषु॑ शे॒रते॑

तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः॥ (३५)

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥ [८]

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र
उद्वधीन्मा सुपुर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृ॒ह। प्रजापतिस्त्वा सादयतु
पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं प्रथोऽसि पृथिव्यसि भूरसि
भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं
यच्छ पृथिवीं दृ॒ह पृथिवीं मा हि॒ंसीर्विश्वस्मै प्राणायानाय
व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै (३६)

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु मृह्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया
देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषःपरुषः
परि। एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि
सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्।
अषाढासि सहमाना सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः
सहस्व पृतन्यतः। सहस्रवीर्या (३७)

असि सा मा जिन्वा मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति
सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिव
रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु
सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। मही द्यौः पृथिवी च न इमं
यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः। तद्विष्णोः परमम् (३८)

पद९ सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्। ध्रुवासि
पृथिवि सहस्व पृतन्यतः। स्यूता देवेभिरमृतेनागाः। यास्ते अग्ने
सूर्ये रुचं उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे
जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः।
इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। विराट् (३९)

ज्योतिरधारयत्सम्राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत्। अग्ने
युक्ष्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः। अरं वहन्त्याशवः। युक्ष्वा
हि देवहूतमा९ अश्वा९ अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्व्यः सन्दः।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं
योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त (४०)

होत्राः। अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च।
अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्नुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्। ऋचे त्वा रुचे
त्वा समिध्वन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः।
घृतस्य धारा अभि चाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्।
तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः। तस्यासते
हरयः सप्त तीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्॥ (४१)

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विराट्स्सप्त तीरे चत्वारि च॥ [९]

आदित्यं गर्भम्पयसा समञ्जस्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम्।
परि वृद्धिं हरसा माभि मृक्षः शतायुषं कृणुहि चीयमानः।

इमं मा हिंसीद्विपादम्पशूनां सहस्राक्षं मेघ आ चीयमानः।
 मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वातस्य
 ध्राजिं वरुणस्य नाभिमश्वं जज्ञानं सरिरस्य मध्ये। शिशुं
 नदीनां हरिमद्रिबुद्धमग्रे मा हिंसीः (४२)

परमे व्योमन्। इमं मा हिंसीरेकशफम्पशूनां कनिक्रदं
 वाजिनं वाजिनेषु। गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो
 नि षीद। अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः। स
 पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरदिति विराजम्। इमं
 समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानम्भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति
 जनायाग्रे मा (४३)

हिंसीः परमे व्योमन्। गवयमारण्यमनु ते दिशामि तेन
 चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानां
 रजसः परस्मात्। महीं साहस्रीमसुरस्य मायामग्रे मा हिंसीः
 परमे व्योमन्। इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचम्पशूनां द्विपदां
 चतुष्पदाम्। त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्रे मा हिंसीः परमे
 व्योमन्। उष्ट्रमारण्यमनु (४४)

ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। यो अग्निरग्रेस्तपसो-
 ऽधि जातः शोचात्पृथिव्या उत वा दिवस्परि। येन प्रजा विश्वकर्मा
 व्यानद्वमग्रे हेडः परि ते वृणक्तु। अजा ह्यग्रेरजनिष्ट गर्भात्सा

वा अ॒पश्य॑ज्जनि॒तार॒मग्रे॑ । तया॒ रोह॑माय॒न्नुप॒ मेध्या॑स॒स्तया॑ दे॒वा
दे॒वता॑म॒ग्रं आय॑न् । श॒र॒भमा॑र॒ण्यम॑नु॒ ते दि॑शामि॒ तेन॑ चि॒न्वा॒नस्त॑नुवो॒
नि षी॑द ॥ (४५)

अग्रे मा हिंसीरग्रे मोष्टमारण्यमनु शरभं नवं च ॥ [१०]

इन्द्रा॑ग्नी रोचना दि॒वः परि॒ वाजे॑षु भूषथः । तद्वा॑ चेति॒ प्र वी॒र्य॑म् ।
श्र॒च॒द्ध॒व्र॒मु॒त स॑नोति॒ वाज॑मिन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी स॑हुरी स॒पर्या॑त् । इ॒र॒ज्यन्ता॑
वस॑व्यस्य भूरेः स॒हस्त॑मा स॒हसा॑ वाज॒यन्ता॑ । प्र च॑र॒षणि॑भ्यः पृ॒तना॒
हव॑ेषु प्र पृथि॒व्या रि॑रिचाथे दि॒वश्च॑ । प्र सि॒न्धु॒भ्यः प्र गि॑रि॒भ्यो म॑हि॒त्वा
प्रेन्द्रा॑ग्नी वि॒श्वा भु॒वना॑त्य॒न्या । मरु॑तो॒ यस्य॒ हि (४६)

क्षय॑ पा॒था दि॒वो वि॑महसः । स सु॒गो॒पात॑मो॒ जनः॑ । य॒ज्ञैर्वा
य॒ज्ञवा॑हसो॒ विप्र॑स्य वा मती॒नाम् । मरु॑तः शृणुता॒ हव॑म् । श्रि॒यसे॒
क॒म्भानु॑भिः स॒मि॒मिक्षि॑रे ते र॒श्मि॒भिस्त॑ ऋक्॒भिः सु॒खा॒दयः॑ । ते
वाशी॑मन्त इ॒ष्मिणो॒ अभी॑रवो वि॒द्रे प्रि॒यस्य॑ मा॒रुत॑स्य धा॒मनः॑ । अ॒व
ते हे॒ड उ॒दु॒त्त॒मम् । कया॑ नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः स॒खा । कया॑
शचि॑ष्ठया वृ॒ता । (४७)

को अ॒द्य यु॒ङ्क्ते धु॑रि गा ऋ॒तस्य॑ शिमी॑वतो भामि॒नो दुर॑ह॒णा॒यून् ।
आ॒सन्नि॑षून् हृ॒त्स्वसो॑ मयो॒भून् य ए॑षाम् भृ॒त्यामृ॑णध॒त्स जी॑वात् ।
अग्रे॑ नया दे॒वाना॑ ५ शं नो॑ भवन्तु वाजे॑वाजे । अ॒प्स्व॑ग्रे स॒धि॒ष्टव॑
सौष॑धीरनु॒ रुध्य॑से । गर्भे॑ स॒ज्जा॑यसे पुनः॑ । वृषा॑ सोम द्यु॒मा ५ अ॑सि॒

वृषां देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि
त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे॥ (४८)

हि वृता म् एकादश च॥ [११]

अपां त्वेमन्नयं पुरो भुवः प्राचीं ध्रुवक्षितिस्त्र्यविरिन्द्राग्नी मा छन्द आशुस्त्रिवृदग्नेर्भागौऽस्येकयेयमेव
सा याग्रे जातानग्निर्वृत्राणि त्रयोदश॥ [१२] अपां त्वेन्द्राग्नी इयमेव देवताता षड्विंशत्॥३६॥ अपां
त्वेमन् हविषा वर्धनेन॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोद्मन्त्सादयाम्यपां त्वा
भस्मन्त्सादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वायने
सादयाम्यर्णवे सदने सीद समुद्रे सदने सीद सलिले सदने
सीदापां क्षये सीदापां सधिषि सीदापां त्वा सदने सादयाम्यपां
त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ
सादयाम्यपां त्वा पार्थसि सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो
जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दः॥ (१)

योनौ पञ्चदश च॥ [१]

अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वासन्तः प्राणायनो गायत्री
वासन्ती गायत्रियै गायत्रं गायत्रादुपां शुरुपां शोस्त्रिवृत्रिवृतौ

रथन्तरं रथन्तराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं
 गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं
 ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुग्रेष्मी त्रिष्टुभं ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्
 पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
 त्वया मनः (२)

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयम्पञ्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं
 वरुषाणि चाक्षुषाणि जगती वारुषी जगत्या ऋक्षममृक्षमाच्छुक्रः
 शुक्राथ्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः प्रजा-
 पतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्य इदमुत्तराथ्सुवस्तस्य
 श्रोत्रं सौव शरच्छौत्र्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारः स्वारान्मन्थी
 मन्थिन एकविंश एकविंशाद्वैराजं वैराजाञ्जमदग्निरुऋषिः
 प्रजापतिगृहीतया (३)

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्य इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती
 हेमन्तो वाच्यायनः पङ्क्तिरहेमन्ती पङ्क्तौ निधनवन्निधनवत आग्रयण
 आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शाक्ररैवते
 शाक्ररैवताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं
 गृह्णामि प्रजाभ्यः॥ (४)

त्वया मनो जमदग्निरुऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च॥ [२]

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृथस्तोमः

स उ॑ पञ्चदशवर्तनिस्त्रिविर्वयः॑ कृतमया॑नां पुरोवा॒तो वातः॑ सान॑ग
 ऋषि॑र्दक्षिणा दि॒शां ग्रीष्म॑ ऋतूनामिन्द्रो॑ दे॒वता॑ क्षत्रं॑ द्रवि॑णं पञ्चदशः
 स्तोमः॑ स उ॑ सप्तदशवर्तनिर्दित्य॑वाङ्मयस्त्रेताया॑नां दक्षिणाद्वा॒तो वातः॑
 सना॒तन॒ ऋषिः॑ प्र॒तीची॑ दि॒शां व॒रुषा॑ ऋतूनां वि॒श्वे दे॒वा दे॒वता॑
 विट् (५)

द्रवि॑णः सप्तदशः स्तोमः॑ स उ॑वेकवि॑ः शवर्तनिस्त्रिवि॑त्सो
 वयो॑ द्वापरोऽया॑नाम्पश्चाद्वा॒तो वातो॑ऽहभून् ऋषि॑रुदी॒ची दि॒शाः
 श॒रद॑तूनामित्रावरु॑णौ दे॒वता॑ पुष्टं॑ द्रवि॑णमेकवि॑ः शः स्तोमः॑ स उ॑
 त्रिणवर्तनिस्तुर्य॑वाङ्मय आस्क॒न्दोऽया॑नामुत्तराद्वा॒तो वातः॑ प्रत्न
 ऋषि॑रूर्ध्वा दि॒शाः हे॑मन्तशिशिरावृ॑तूनां बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॑ वर्चो॑ द्रवि॑णं
 त्रिण॒वः स्तोमः॑ स उ॑ त्रयस्त्रि॑ः शवर्तनिः पष्ठ॒वा॒द्वयो॑ऽभिभूरया॑नां
 विष्व॒ग्वा॒तो वातः॑ सु॒पर्ण॑ ऋषिः॑ पि॒तरः॑ पिताम॒हाः परे॑ऽवरे
 ते नः॑ पान्तु॒ ते नो॑ऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्म॑न्त्रस्मिन्क्ष॒त्रेऽस्यामा॑शिष्य॒स्यां
 पु॒रोधा॑या॒मस्मिन्कर्म॑न्त्रस्यां दे॒वह॑त्याम्॥ (६)

विदंष्ट्रवाङ्मयोऽष्टाविंशतिश्च॥

[३]

ध्रु॒वक्षि॑तिर्ध्रु॒वयो॑निर्ध्रु॒वासि॑ ध्रु॒वं योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या।
 उ॒ख्य॑स्य के॒तुम्प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॑द॒श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह त्वा॑। स्वे
 दक्षे॑ दक्ष॑पितेह सी॒द दे॒वत्रा॑ पृथि॒वी बृ॑हती ररा॑णा। स्वा॒स॒स्था
 त॒नुवा॑ सं वि॒शस्व॑ पि॒तेवै॑धि सून॒व आ सु॑शेवा॒श्विना॑ध्व॒र्यू
 सा॑दयतामिह त्वा॑। कु॒ला॒यिनी॑ वसु॑मती वयो॒धा र॒यिं नो॑ वर्ध

बहुलं सुवीरम्। (७)

अपामतिं दुर्मतिम्बाधमाना रायस्पोषं यज्ञपतिमाभजन्ती
सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विनोर्ध्वर्यू सादयतामिह त्वा।
अग्नेः पुरीषमसि देव्यानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः।
स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्वाश्विनोर्ध्वर्यू
सादयतामिह त्वा। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी
दिशामधिपती भुवनानाम्। (८)

ऊर्मिर्द्रुप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनोर्ध्वर्यू
सादयतामिह त्वा। सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजूर्
रुद्रैः सजूर्वादित्यैः सजूर्विश्वैर्देवैः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्र्यै
त्वा वैश्वानरायश्विनोर्ध्वर्यू सादयतामिह त्वा। प्राणं मे पाह्यपानं
मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या वि भाहि श्रोत्रं
मे श्लोकयापस्मिन्वौषधीर्जिन्व द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो
वृष्टिमेरय॥ (९)

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥ [४]

अविर्वयस्त्रिष्टुच्छन्दो दित्यवाङ्मयो विराट्छन्दः पञ्चाविर्वयो
गायत्री छन्दस्त्रिवत्सो वयं उष्णिहा छन्दस्तुर्यवाङ्मयोऽनुष्टुप्छन्दः
पष्ठवाङ्मयो बृहती छन्द उक्षा वयः सतोबृहती छन्द ऋषभो वयः
ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो

वयो॑ वि॒वलं॑ छन्दो॑ वृ॒ष्णिर्वयो॑ वि॒शालं॑ छन्दः॑ पु॒रुषो॑ वयं॑स्त॒न्द्रं
छन्दो॑ व्याघ्रो॑ वयोऽना॑धृष्टं॑ छन्दः॑ सि॒ंहो वयं॑श्छ॒दिश्छन्दो॑ विष्ट॒म्भो
वयोऽधि॑पतिश्छन्दः॑ क्ष॒त्रं वयो॑ मयं॑दं छन्दो॑ वि॒श्वकर्मा॑ वयः॑ परमे॒ष्ठी
छन्दो॑ मूर्धा॑ वयः॑ प्र॒जाप॑तिश्छन्दः॑॥ (१०)

पुरुषो वयः षड्विंशतिश्च॥

[५]

इन्द्रा॑ग्नी॒ अव्य॑थमा॒नामिष्ट॑कां दृ॒ह॒तं यु॒वम्। पृ॒ष्ठेन॑
द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षं च॒ वि बा॑धताम्॥ वि॒श्वकर्मा॑ त्वा
साद॑यत्व॒न्तरि॑क्षस्य पृ॒ष्ठे व्यच॑स्वतीं॒ प्रथ॑स्वती॒म्भास्व॑ती॒
सूरि॑मती॒मा या द्या॑म्भास्या पृथि॒वीमोर्व॑न्तरि॒क्षमन्तरि॑क्षं
यच्छा॑न्तरि॒क्षं दृ॒ह॒न्तरि॑क्षं मा हि॒ंसीर्वि॑श्वस्मै प्रा॒णायो॑पा॒नाय॑
व्या॒नायो॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै॑ च॒रित्रा॑य वा॒युस्त्वा॒भि पा॑तु म॒ह्या स्व॒स्त्या
छ॒र्दिषा॑ (११)

शन्त॑मे॒न तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। रा॒ज्यं॑सि प्रा॒ची
दि॒ग्वि॒राड॑सि दक्षि॒णा दि॒ख्स॒म्राड॑सि प्र॒तीची॑ दि॒ख्स॒व्राड॑स्युदी॒ची
दि॒गधि॑पत्यसि बृ॒हती॑ दि॒गायु॑र्मे पाहि प्रा॒णं मे॑ पा॒ह्यपा॑नं मे॑ पाहि
व्या॒नं मे॑ पाहि चक्षु॑र्मे पाहि श्रोत्रं॑ मे पाहि मनो॑ मे जि॒न्वाचं॑
मे पि॒न्वात्मानं॑ मे पाहि ज्योति॑र्मे यच्छ॥ (१२)

छर्दिषां पिन्व षट्॥

[६]

मा छन्दः॑ प्र॒मा छन्दः॑ प्रति॒मा छन्दो॑ऽस्मी॒विश्छन्दः॑ प॒ङ्क्तिश्छन्दः॑

उ॒ष्णिहा॒ छन्दो॑ बृ॒हती॑ छन्दो॑ऽनु॒ष्टुप्छन्दो॑ वि॒राट्छन्दो॑ गाय॒त्री
 छन्द॑स्त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ जग॑ती॒ छन्दः॑ पृथि॒वी छन्दो॑ऽन्तरि॑क्षं॒ छन्दो॑
 द्यौश्छन्दः॑ समा॑श्छन्दो॑ नक्ष॑त्राणि॒ छन्दो॑ मन॑श्छन्दो॑ वाक्छन्दः॑
 कृषि॑श्छन्दो॑ हिर॑ण्यं॒ छन्दो॑ गौश्छन्दो॑ऽजा॒ छन्दो॑ऽश्वश्छन्दः॑।
 अ॒ग्निर्दे॒वता॑ (१३)

वा॒तो दे॒वता॑ सू॒र्यो दे॒वता॑ च॒न्द्रमा॑ दे॒वता॑ वस॑वो दे॒वता॑ रु॒द्रा
 दे॒वता॑दि॒त्या दे॒वता॑ वि॒श्वे दे॒वा दे॒वता॑ म॒रुतो॑ दे॒वता॑ बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वतेन्द्रो॑
 दे॒वता॑ वरु॑णो दे॒वता॑ मूर्धा॑सि॒ राड्भु॑वासि॒ ध॒रुणा॑ य॒त्र्यसि॑ यमि॒त्रीषे॑
 त्वो॒र्जे त्वा॑ कृ॒ष्ये त्वा॑ क्षेमा॑य त्वा॒ यन्त्री॑ राड्भु॑वासि॒ ध॒रणी॑ ध॒त्र्यसि॑
 ध॒रि॒त्र्यायु॑षे त्वा॒ वर्च॑से॒ त्वौज॑से॒ त्वा॒ बला॑य त्वा॥ (१४)

दे॒वता॑ऽऽयु॑षे त्वा॒ षड्॥ [७]

आ॒शुस्त्रि॒वृद्धान्तः॑ पञ्चद॒शो व्यो॑म सप्तद॒शः प्र॒तू॒र्तिर॑ष्टाद॒शस्तपो॑
 नवद॒शोऽभि॑वर्तः॒ स॒वि॒शो ध॒रुण॑ एकवि॒शो व॒र्चो द्वावि॒शः
 स॒म्भ॒रण॑स्त्रयोवि॒शो योनि॑श्चतुर्वि॒शो गर्भाः॑ पञ्चवि॒शः
 ओज॑स्त्रिण॒वः ऋ॒तुरे॒कत्रि॒शः प्र॒ति॒ष्ठा त्र॑यस्त्रि॒शो ब्र॒ध्नस्य॑
 वि॒ष्टपं॑ चतुस्त्रि॒शो नाकः॑ षट्त्रि॒शो वि॒व॒र्तोऽष्टा॑चत्वारि॒शः
 ध॒र्त्रश्च॑तुष्टोमः॥ (१५)

आ॒शुः स॒प्तत्रि॒शत॑॥ [८]

अ॒ग्नेर्भा॒गोऽसि दी॒क्षाया॒ आधि॑पत्यं ब्रह्मं स्पृ॒तं त्रि॒वृ॒थ्स्तोम॑
 इन्द्र॑स्य भा॒गोऽसि वि॒ष्णोराधि॑पत्यं क्ष॒त्रं स्पृ॒तम्पञ्च॑दशः स्तोमो
 नृचक्ष॑साम्भा॒गोऽसि धा॒तुराधि॑पत्यं ज॒नित्रं स्पृ॒तं सप्त॑दशः
 स्तोमो मि॒त्रस्य॑ भा॒गोऽसि वरु॑णस्याधि॑पत्यं दि॒वो वृ॒ष्टिर्वाताः
 स्पृ॒ता ऐ॒कवि॑ंशः स्तोमोऽदित्यै भा॒गोऽसि पू॒ष्ण आधि॑पत्यमोजः
 स्पृ॒तं त्रि॒णवः स्तोमो॒ वसू॑नाम्भा॒गोऽसि (१६)

रु॒द्राणा॒माधि॑पत्यं चतु॑ष्पाथस्पृ॒तं चतु॑र्विंशः स्तोमं आदि॒त्यानां॑
 भा॒गोऽसि म॒रुता॒माधि॑पत्यं गर्भाः॑ स्पृ॒ताः पञ्च॑विंशः स्तोमो
 दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्भा॒गोऽसि बृ॒हस्प॑तेराधि॑पत्यं स॒मीची॑र्दिशः
 स्पृ॒ताश्चतु॑ष्टोमः स्तोमो या॒वाना॑म्भा॒गोऽस्यया॑वाना॒माधि॑पत्यं
 प्र॒जाः स्पृ॒ताश्चतु॑श्चत्वारिंशः स्तोमं ऋ॒भूणा॑म्भा॒गोऽसि वि॒श्वेषां॑
 दे॒वाना॒माधि॑पत्यं भू॒तं निशा॑न्तं स्पृ॒तं त्रय॑स्त्रिंशः स्तोमः॥ (१७)

वसू॑नां भा॒गोऽसि षट्त्वारि॑ंशच्च॥ [९]

एक॑यास्तुवत प्र॒जा अ॒धीय॑न्त प्र॒जाप॑तिरधि॑पतिरासीत्तिसृ॒भिर॑स्तु
 ब्रह्मा॑सृज्यत ब्रह्म॑णस्पतिरधि॑पतिरासीत् पञ्च॑भिरस्तुवत
 भू॒तान्य॑सृज्यन्त भू॒ताना॑म्पतिरधि॑पतिरासीत्सप्त॑भिरस्तुवत
 सप्त॑रू॒षयोऽसृज्य॑न्त धा॒ताधि॑पतिरासीन्नव॑भिरस्तुवत पि॒तरोऽसृज्य॑न्तादि॒तिरधि॑पत्यासीदेका॑दशभिरस्तुवतर्त॒वोऽसृज्य॑न्तार्त॒वोऽधि॑पतिरासीत् त्रयो॑दशभिरस्तुवत मा॒सा अ॑सृज्यन्त सं॒वत्स॑रो-

ऽधिपतिः (१८)

आसीत्पञ्चदशभिर्स्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्तदश
पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीन्नवदशभिर्स्तुवत
शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपती आस्तामेकंविंशत्यास्तुवतैकंशप
पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीन्नयौविंशत्यास्तुवत क्षुद्राः
पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्यास्तुवतारण्याः
पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्यास्तुवत
द्यावापृथिवी वि (१९)

एतां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामाधिपत्यमासीन्नवविं
वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीदेकंत्रिंशतास्तुवत प्रजा
असृज्यन्त यावानां चायावानां चाधिपत्यमासीन्नयस्त्रिंशतास्तुवत
भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीत्॥ (२०)

सं वृथ्सुरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा।
वधूर्जजान नवगङ्गनित्री त्रय एनाम्महिमानः सचन्ते॥ छन्दस्वती
उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती। सूर्यपत्नी वि
चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा॥ ऋतस्य
पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका
रक्षत्यूर्जमेका (२१)

व्रतमेकां रक्षति देवयूनाम्॥ चतुष्टोमो अंभवद्या तुरीयां
यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती। गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभम्बृहदर्कं
युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्॥ पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत्तासां
स्वसृरजनयत्पञ्चपञ्च। तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि
ऋतवो वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसार उप यन्ति निष्कृतं समानं
केतुम्प्रतिमुञ्चमानाः। (२२)

ऋतूँस्तन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्येछन्दसः परि
यन्ति भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्रीं
देवी सूर्यस्य व्रतानि। वि पश्यन्ति पशवो जायमाना
नानारूपा मातुरस्या उपस्थै। एकाष्टका तपसा तप्यमाना
जजान गर्भम्महिमानमिन्द्रम्। तेन दस्यून्यसहन्त देवा
हन्तासुराणामभवच्छर्चाभिः। अनानुजामनुजाम्मामकर्त सत्यं
वदन्त्यन्विच्छ एतत्। भूयासम् (२३)

अस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त।
अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्टं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्।
भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त।
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाम्रीमृतवोऽनु पञ्च। पञ्च दिशः
पञ्चदशेन कृताः समानमूर्ध्नीरभि लोकमेकम् (२४)

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूष्यपामेकां महिमानम्बिभर्ति।

सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु घर्मस्यैकां सवितैकां नि यच्छति।
 या प्रथमा व्योच्छत्सा धेनुरभवद्यमे। सा नः पयस्वती
 धुक्ष्वोत्तरामुत्तरा ९ समांम्। शुक्रर्षभा नभसा ज्योतिषागाद्विश्वरूपा
 शबलीरग्निकेतुः। समानमर्थः स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामंजर
 उष आगाः। ऋतूनाम्पत्नी प्रथमेयमागादह्ना नेत्री जनित्री
 प्रजानांम्। एकां सती बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि
 सर्वमन्यत्॥ (२५)

ऊर्जमेकां प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकान्नविंशतिश्च॥ [११]

अग्नें जातान्मृणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व।
 अस्मे दीदिहि सुमना अहेङन्तव स्या ९ शर्मन्निवरूथ उद्वित्।
 सहसा जातान्मृणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अधि
 नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्र णुदा नः सपत्नान्।
 चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो वर्चो द्रविणः षोडशः स्तोम ओजो द्रविणं
 पृथिव्याः पुरीषमसि (२६)

अप्सो नाम। एवश्छन्दो वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दः
 परिभूश्छन्द आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यचश्छन्दः सिन्धुश्छन्दः
 समुद्रं छन्दः सलिलं छन्दः संयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो
 रथन्तरं छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः
 सष्टृच्छन्दोऽनुष्टृच्छन्दः ककुच्छन्दस्त्रिककुच्छन्दः काव्यं छन्दोऽङ्कुपं

छन्दः (२७)

पदपङ्क्तिश्छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरो
भृज्वाञ्छन्दः प्रच्छच्छन्दः पक्षश्छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो
वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विशालं छन्दो विष्पर्धाश्छन्दश्छुदिश्छन्दो
दूरोहणं छन्दस्तन्द्रं छन्दोऽङ्गाङ्गं छन्दः ॥ (२८)

अस्यङ्कृपञ्छन्दस्त्रयस्त्रिंशच्च ॥

[१२]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्वविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः ॥
त्व९ सोमासि सत्पतिस्त्व९ राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः ॥
भद्रा ते अग्ने स्वनीक सन्दृग्योरस्य सतो विषुणस्य चारुः। न यत्ते
शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः ॥ भद्रं ते अग्ने
सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य। (२९)

रुशदृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम्।
सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवा९ आयजिष्ठः स्वस्ति।
अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुत रेवद्दिदीहि।
स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव।
यत्सीमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्। यथा
होतर्मनुषः (३०)

देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजांसि। एवानो अद्य
समना समनानुशन्नग्र उशतो यक्षि देवान् ॥ अग्निमीडे पुरोहितं

यज्ञस्य देवमृत्विजम्। होतारं रत्नधातमम्॥ वृषां सोम द्युमां
असि वृषां देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे॥ सान्तपना इदं
हविर्मरुतस्तज्जुष्टन। युष्माकोती रिंशादसः॥ यो नो मर्तो वसवो
दुरह्णा युस्तिरः सत्यानि मरुतः (३१)

जिघांसात्। द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा
हन्तना तम्। संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषेषु।
तस्मत्पाशान्त्र मुञ्चन्त्वहंसः सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः।
पिप्रीहि देवां उशतो यविष्ठ विद्वां ऋतूँरऋतुपते यजेह। ये
दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्रे त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्रे यदद्य
विशो अध्वरस्य होतः पावक (३२)

शोचे वेष्ट्वं हि यज्वां। ऋता यजासि महिना वि यद्भूरुहव्या
वह यविष्ठ या ते अद्य। अग्निना रयिमंश्नवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं
वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः। सुमित्रः सोम
नो भव। गृहमेधास आ गंत मरुतो मापं भूतन। प्रमुञ्चन्तो नो
अहंसः। पूर्वीभिर्गृहि दंदाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्। महोभिः (३३)

चरुषणीनाम्। प्र बुध्निया ईरते वो महांसि प्र णामानि
प्रयज्यवस्तिरध्वम्। सहस्रियं दम्यम्भागमेतं गृहमेधीयम्मरुतो
जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोरुहविष्मंती
घृताची। उप स्वेनमरमंतिर्वसूयुः। इमो अग्रे वीततमानि हव्याजंस्रो

वक्षि देवतातिमच्छं। प्रति न ई२ सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः
शर्धो मारुतमनर्वाण२ रथेशुभम्। (३४)

कण्वा अभि प्र गायत। अत्यासो न ये मरुतः स्वश्चो यक्षदृशो
न शुभयन्त मर्याः। ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न
प्रक्रीडिनः पयोधाः। प्रेषामज्मेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध
युञ्जते शुभे। ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त
धूतयः। उपह्वरेषु यदचिध्वं ययिं वयं इव मरुतः केन (३५)

चित्पथा। श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्ववा घृतमुक्षता
मधुवर्णमर्चते। अग्निमग्नि२ हवीमभिः सदा हवन्त विशपतिम्।
हव्यवाहं पुरुप्रियम्। त२ हि शश्वन्त ईडते सुचा देवं घृतश्रुता।
अग्नि२ हव्याय वोढवे। इन्द्राग्नी रोचना दिवः श्रथद्वृत्रमिन्द्र वो
विश्वतस्परीन्द्रं नरो विश्वकर्मन् हविषा वावृधानो विश्वकर्मन्
हविषा वर्धनेन॥ (३६)

सूर्यस्य मनुषो मरुतः पार्वक महोभी रथेशुभं केन षड्वत्वारि२शच्च॥ [१३]

रश्मिरसि राज्यस्ययं पुरो हरिकेशोऽग्निर्मूर्धेन्द्राग्निभ्यां बृहस्पतिर्भूयस्कृदस्यग्निनां विश्वापाद्वजापतिर्मनसा
कृत्तिका मधुश्च समिदिशां द्वादश॥ [१४] रश्मिरसि प्रति धेनुमसि स्तनयिबुसनिरस्यादित्याना२
सप्तत्रि२शत्॥ ३७॥ रश्मिरसि को अद्य युङ्क्ते॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

र॒श्मिर॑सि॒ क्षया॑य त्वा॒ क्षयं॑ जिन्व॒ प्रेति॑रसि॒ धर्मा॑य त्वा॒
धर्मं॑ जिन्वा॒न्वि॑तिरसि॒ दिवे॑ त्वा॒ दिवं॑ जिन्व॒ संधि॑र॒स्यन्त॑रि॒क्षाय॑
त्वा॒न्त॑रि॒क्षं जिन्व॑ प्रति॒धि॑र॒सि पृ॑थि॒व्यै त्वा॑ पृथि॒वीं जिन्व॑ विष्ट॒म्भो-
ऽसि॑ वृष्ट्यै॑ त्वा॒ वृष्टिं॑ जिन्व॒ प्र॒वा॒स्य॒हे त्वा॒हर्जि॑न्वा॒नुवा॑सि॒ रात्रि॑यै
त्वा॒ रात्रिं॑ जिन्वो॒शिग॑सि (१)

वसु॑भ्यस्त्वा॒ वसू॑ञ्जिन्व॒ प्र॒के॒तो॑ऽसि॒ रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा॒ रु॒द्राञ्जि॑न्व
सु॒दी॒तिर॑स्यादि॒त्येभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्याञ्जि॑न्वो॒जो॑ऽसि॒ पि॒तृभ्य॑स्त्वा
पि॒तृञ्जि॑न्व॒ तन्तु॑रसि॒ प्र॒जाभ्य॑स्त्वा॒ प्र॒जा जि॑न्व॒ पृ॒त॒ना॒षाड॑सि
प॒शुभ्य॑स्त्वा॒ प॒शूञ्जि॑न्व॒ रे॒वद॑स्योष॒धीभ्य॑स्त्वौष॒धीर्जि॑न्वाभि॒जिद॑सि
यु॒क्त॒ग्रा॒वेन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रं॑ जिन्वाधि॒पति॑रसि॒ प्रा॒णाय॑ (२)

त्वा॒ प्रा॒णं जि॑न्व॒ य॒न्ता॒स्य॑पा॒नाय॑ त्वापा॒नं जि॑न्व॒ स॒स॒र्पो-
ऽसि॑ चक्षु॒षे त्वा॒ चक्षु॑र्जिन्व॒ वयो॑धा अ॒सि श्रो॒त्राय॑ त्वा॒ श्रो॒त्रं जि॑न्व
त्रि॒वृद॑सि॒ प्र॒वृद॑सि॒ सं॒वृद॑सि॒ वि॒वृद॑सि॒ स॒रो॒हो॑ऽसि॒ नी॒रो॒हो॑ऽसि
प्र॒रो॒हो॑ऽस्य॒नुरो॒हो॑ऽसि॒ वसु॑को॒ऽसि वे॒षंश्चि॑रसि॒ वस्य॑ष्टिरसि॥ (३)

उ॒शिग॑सि प्रा॒णाय॑ त्रिच॒त्वारि॑श॒च्च॥

[१]

रा॒ज्य॑सि॒ प्रा॒ची दि॒ग्वस॑वस्ते दे॒वा अधि॑प॒तयो॒ऽग्नि॑र॒हेती॒नाम्प्र॑तिध॒त

त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु
 रथन्तरं सामं प्रतिष्ठित्यै विराडसि दक्षिणा दिग्द्रास्ते देवा
 अधिपतय इन्द्रो हेतीनाम्प्रतिधृता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः
 श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्सामं प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि
 प्रतीची दिक् (४)

आदित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधृता
 सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थ-
 मव्यथयथस्तभ्रातु वैरूपं सामं प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची
 दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्रतिधृतैकविंशस्त्वा
 स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु
 वैराजं सामं प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा
 अधिपतयः (५)

बृहस्पतिर्हेतीनाम्प्रतिधृता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ
 पृथिव्याः श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्रीताः
 शाक्यरैवते सामनी प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा
 देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधृता चायमधिपतिश्च ते
 त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च
 सादयन्तु॥ (६)

प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च॥ [२]

अयं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च

सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ यातुधाना
हेती रक्षांसि प्रहेतिरयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च
रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजुन्या चाप्सरसौ
दङ्गवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य
रथप्रोतश्चासंमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती च (७)

अनुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथसंयद्वर
सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च घृताची
चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिरयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ
विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन्प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यम् (८)

द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यायोस्त्वा
सदने सादयाम्यवतश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य
चक्षसे परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं
विभूमतीम्प्रभूमतीं परिभूमतीं दिवं यच्छु दिवं दृष्टु दिवं
मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै
चरित्राय सूर्यस्त्वाभि पातु मह्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया
देवतयाङ्गिरस्वद्धुवा सीद। प्रोथदश्चो न यवसे अविष्यन् यदा
महः संवरणाद्व्यस्थात्। आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते

व्रजनं कृष्णमस्ति॥ (९)

प्रमोचन्ती च यः स्वस्त्याष्टविंशतिश्च॥ [३]

अग्निमूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपां रेतांसि
जिन्वति॥ त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य
वाघतः॥ अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा
कवी रयीणाम्॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्धिः
सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षां जिह्वामग्ने चकृषे
हव्यवाहम्॥ अबोध्यग्निः समिधा जनानाम् (१०)

प्रति धेनुमिवायतीमुषासम्। यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः
प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ। अवोचाम कवये मेध्याय वचो
वन्दारु वृषभाय वृष्णो। गर्विष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव
रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः
सुविताय नव्यसे। घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति
भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसः (११)

गुहा हितमन्वविन्दज्छश्रियाणं वनेवने। स जायसे
मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य
केतुम्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते। इन्द्रेण देवैः
सरथः स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं
चित्रश्रवस्तम हवन्ते विक्षु जन्तवः। शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय

वोढवे। सखायः सं वः सम्यञ्चमिषम् (१२)

स्तोमं चाग्रये। वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नत्रे सहस्वते।
स॑स॒मिद्यु॑वसे वृष॒न्नग्रे॑ विश्वान्य॒र्य आ। इ॒डस्प॑दे स॒मिध्य॑से स
नो वसू॒न्या भ॑र। ए॒ना वो अ॒ग्निं नम॑सो॒र्जो नपा॑त॒मा हु॑वे। प्रि॒यं
चेति॑ष्ठमर॒तिः स्व॑ध्व॒रं विश्व॑स्य दू॒तम॑मृ॒तम्। स यो॑जते अरु॒षो
वि॒श्वभो॑जसा॒ स दु॑द्रव॒त्स्वा॒हुतः। सु॒ब्रह्मा॑ य॒ज्ञः सु॒शर्मा॑ (१३)

वसू॒नां दे॒व रा॒धो जना॑नाम्। उद॑स्य शोचि॒रस्था॑दा॒जुह्वा॑नस्य
मी॒दुषः॑। उद्धू॒मासो॑ अरु॒षासो॑ दि॒विस्पृ॑शः स॒मग्नि॑मि॒न्धते॒ नरः॑। अ॒ग्ने
वा॒जस्य॑ गोम॑त॒ ईशा॑नः सह॒सो य॒हो। अ॒स्मे धे॑हि जा॒तवे॒दो
महि॑ श्रवः॑। स इ॒धानो॑ वसु॒ष्कवि॒रग्निरि॑डे॒न्यो गि॒रा। रे॒वद॑स्मभ्यं
पु॒र्वणी॑क दी॒दिहि॑। क्ष॒पो रा॑ज॒न्नुत॑ त्मना॒ग्ने वस्तो॑रु॒तोष॑सः। स
ति॑ग्मजम्भ (१४)

र॒क्षसो॑ द॒ह प्र॑ति। आ ते॑ अ॒ग्न इ॒धीम॑हि द्यु॒मन्तं॑ दे॒वाज॑रम्।
यद्ध॑ स्या ते॒ पनी॑यसी स॒मिद्दी॑दय॒ति द्य॒वीष॑ः स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र।
आ ते॑ अ॒ग्न ऋ॒चा ह॒विः शु॒क्रस्य॑ ज्योतिषस्पते। सु॒श्चन्द्र॑ दस्म
वि॒शप॑ते ह॒व्यवा॑द्भ्यः॑ हूय॒त इ॒षः स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र। उ॒भे सु॑श्चन्द्र
स॒र्पिषो॑ द॒र्वी श्री॑णीष आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑र्पू॒र्याः (१५)

उ॒क्थे॑षु शव॒सस्प॑त॒ इषः॑ स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र। अ॒ग्ने त॒मद्या॑श्वं न
स्तो॒मैः क्र॑तुं न भ॒द्रः ह॒दिस्पृ॑शम्। ऋ॒ध्यामा॑ त॒ ओहैः॑। अ॒धा ह्य॑ग्ने

क्रतोर्भिद्रस्य दक्षस्य साधोः। रथीरऋतस्य बृहतो बभूथ। आभिष्टे
अद्य गोभिर्गृणन्तोऽग्रे दाशेम। प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः।
एभिर्नो अर्केर्भवां नो अर्वाङ् (१६)

सुवर्न ज्योतिः। अग्रे विश्वेभिः सुमना अनीकैः। अग्निः
होतारम्मन्ये दास्वन्तं वसोः सूनुः सहसो जातवेदसम्। विप्रं
न जातवेदसम्। य ऊर्ध्वयां स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा। घृतस्य
विभ्राष्टिमनु शुक्रशोचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः। अग्रे त्वन्नो अन्तमः।
उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः। तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्नाय
नूनमीमहे सखिभ्यः। वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं
दाः॥ (१७)

जनानामङ्गिरस इषः सुशमी तिग्मजम्भ पुपूया अर्वाङ्गसुश्रवाः पञ्च च॥ [४]

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्म्याघाराभ्यां
तेजसा वर्चसोक्थेभिः स्तोमैभिश्छन्दोभी रय्यै पोषाय
सजातानाम्मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्म्यम्बा
दुला नितत्रिरभ्रयन्ती मेघयन्ती वरुषयन्ती चुपुणीका नामासि
प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्धीभिरुप दधामि पृथिव्युदपुरमन्त्रेन विष्टा
मनुष्यास्ते गोप्तारोऽग्निर्वियत्तोऽस्यां तामहम्प्र पद्ये सा (१८)

मे शर्म च वर्म चास्त्वधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते

गो॒प्तारो॑ वा॒युर्विय॑त्तोऽस्यां॒ ताम॒हम्प्र॑ प॒द्ये सा मे॒ शर्म॑ च॒ वर्म॑
चास्तु॒ द्यौरप॑राजितामृतेन वि॒ष्टादि॑त्यास्ते गो॒प्तारः॑ सूर्यो॒ विय॑त्तो-
ऽस्यां॒ ताम॒हम्प्र॑ प॒द्ये सा मे॒ शर्म॑ च॒ वर्म॑ चास्तु॥ (१९)

सा ऽष्टाच॑त्वारि॒शच्च॥

[५]

बृह॑स्पति॑स्त्वा सादयतु पृथि॒व्याः पृ॒ष्ठे ज्योति॑ष्मतीं॒ विश्व॑स्मै
प्रा॒णाय॑पा॒नाय॒ विश्वं॑ ज्योति॑र्यच्छा॒ग्निस्तेऽधि॑पतिर्विश्व॑कर्मा॒ त्वा
सादय॑त्वन्तरि॒क्षस्य॑ पृ॒ष्ठे ज्योति॑ष्मतीं॒ विश्व॑स्मै प्रा॒णाय॑पा॒नाय॒ विश्वं॑
ज्योति॑र्यच्छ॒ वायु॑स्तेऽधि॑पतिः प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु दि॒वः पृ॒ष्ठे
ज्योति॑ष्मतीं॒ विश्व॑स्मै प्रा॒णाय॑पा॒नाय॒ विश्वं॑ ज्योति॑र्यच्छ॒ परमे॑ष्ठी
तेऽधि॑पतिः पुरोवा॒त्सनि॑रस्यभ्र॒सनि॑रसि विद्यु॒त्सनिः॑ (२०)

अ॒सि स्त॒नयि॒तुस॑नि॒रसि वृ॒ष्टि॒सनि॑रस्य॒ग्रेर्या॑न्य॒सि
दे॒वाना॑म॒ग्रेया॑न्य॒सि वा॒यो॒र्या॑न्य॒सि दे॒वाना॑ वा॒यो॒या॒न्य॑स्यन्तरि॒क्षस्य॑
या॒न्य॑सि दे॒वाना॑मन्तरि॒क्षया॑न्य॒स्यन्तरि॑क्षमस्यन्तरि॒क्षाय॑ त्वा
स॒लि॒लाय॑ त्वा स॒र्णीका॑य त्वा स॒तीका॑य त्वा के॒ताय॑ त्वा प्रचै॑तसे
त्वा वि॒व॒स्वते॑ त्वा दि॒वस्त्वा ज्योति॑ष आदि॒त्येभ्य॑स्त्वर्चे॒ त्वा रु॒चे
त्वा द्यु॒ते त्वा भा॒से त्वा ज्योति॑षे त्वा यशो॒दां त्वा यश॑सि तेजो॒दां
त्वा तेज॑सि पयो॒दां त्वा पय॑सि वर्चो॒दां त्वा वर्च॑सि द्रवि॒णो॒दां त्वा
द्रवि॑णे सादयामि तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा॒ तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्भुवा

सीद॥ (२१)

विद्युत्सनिर्द्युत्वैकान्नत्रिंशच्च॥ [६]

भूय॒स्कृद॑सि वरि॒वस्कृद॑सि प्राच्य॑स्यूर्ध्वास्य॑न्तरि॒क्षसद॑स्यन्तरि॒क्षे
सीदा॑प्सुषद॑सि श्येन॑सद॑सि गृध्र॑सद॑सि सुपर्ण॑सद॑सि नाक॑सद॑सि
पृथि॒व्यास्त्वा द्रवि॑णे सादयाम्यन्तरि॒क्षस्य त्वा द्रवि॑णे सादयामि
दिव॑स्त्वा द्रवि॑णे सादयामि दिशां त्वा द्रवि॑णे सादयामि द्रवि॑णोदां
त्वा द्रवि॑णे सादयामि प्रा॒णं मे पा॒ह्यपा॒नं मे पा॒हि व्या॒नम्मे॑ (२२)

पा॒ह्यायु॑र्मे पाहि वि॒श्वायु॑र्मे पाहि सर्वा॑युर्मे पा॒ह्यग्रे॒ यत्ते पर॑
ह॒न्नाम॒ तावेहि॑ स॑ र॒भावहे॑ पाश्च॑जन्येष्व॒प्येध्य॑ग्रे यावा॒ अया॑वा
एवा॒ ऊमाः॒ सब्दः॒ सगरः॒ सुमे॑कः॥ (२३)

व्या॒नम्मे॒ द्वात्रिं॑शच्च॥ [७]

अ॒ग्निना॑ वि॒श्वाषा॑ट्स्सूर्येण॒ स्वरा॑द्रुत्वा॒ शची॑पति॒रऋष॑भेण॒
त्वष्टा॑ य॒ज्ञेन॑ म॒घवा॑न्दक्षि॒णया सु॑वर्गो म॒न्युना॑ वृ॒त्रहा॑ सौहा॒र्धेन॑
तनू॑धा अ॒न्नेन॑ ग॒यः पृथि॒व्यास॑नोदृ॒ग्भिर॑न्ना॒दो व॑षट्कारेण॒र्द्धः साम्ना॑
तनू॑पा वि॒राजा॒ ज्योति॑ष्मान् ब्रह्म॑णा सोम॒पा गोभि॑र्य॒ज्ञं दा॑धार
क्ष॒त्रेण॑ मनु॒ष्यान् श्वे॑न च रथे॑न च व॒ज्र्य॑तुभिः प्र॒भुः संव॑त्स॒रेण॑
परि॒भूस्त॑प॒साना॑धृष्टः सूर्यः सन्त॑नूभिः॥ (२४)

अ॒ग्निनैका॑न्नपञ्चाशत्॥ [८]

प्र॒जाप॑ति॒र्मन॒सान्धोऽच्छे॑तो धा॒ता दी॑क्षाया॑ सवि॒ता भृ॒त्यां

पूषा सोमक्रयण्यां वरुण उपनद्धोऽसुरः क्रीयमाणो मित्रः
 क्रीतः शिपिविष्ट आसादितो नरन्धिषः प्रोह्यमाणोऽधिपतिरागतः
 प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमान
 इन्द्रो हविर्धानेऽदितिरासादितो विष्णुरुपावह्रियमाणोऽथर्वोपोत्तो
 यमोऽभिषुतोऽपूतपा आधूयमानो वायुः पूयमानो मित्रः
 क्षीरश्रीर्मन्थी संक्तुश्रीर्वैश्वदेव उन्नीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो
 नृचक्षाः प्रतिख्यातो भक्ष आगतः पितृणां नाराशंसोऽसुरात्तः
 सिन्धुरवभृथमवप्रयन्त्समुद्रोऽवगतः सलिलः प्रप्लुतः सुवरुद्वच
 गतः॥ (२५)

रुद्र एकविंशतिश्च॥

[९]

कृत्तिका नक्षत्रमग्निदेवताग्रे रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे
 त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा रोहिणी
 नक्षत्रं प्रजापतिदेवता मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमो देवताद्रा
 नक्षत्रं रुद्रो देवता पुनर्वसू नक्षत्रमदितिदेवता तिष्यो नक्षत्रं
 बृहस्पतिदेवताश्रेषा नक्षत्रं सर्पा देवता मघा नक्षत्रं पितरो देवता
 फल्गुनी नक्षत्रम् (२६)

अर्यमा देवता फल्गुनी नक्षत्रम्भगो देवता हस्तो नक्षत्रं
 सविता देवता चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता स्वाती नक्षत्रं वायुदेवता
 विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा नक्षत्रमित्रो देवता रोहिणी

नक्षत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ नक्षत्रं पितरो देवताषाढा नक्षत्रमापो
 देवताषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता
 श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवः (२७)

देवता शतभिषङ्गक्षत्रमिन्द्रो देवता प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज
 एकपाद्देवता प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिर्बुध्नियो देवता रेवती नक्षत्रं पूषा
 देवताश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवतापभरणीर्नक्षत्रं यमो देवता पूर्णा
 पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥ (२८)

फल्युनी नक्षत्रं वसवस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१०]

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू नभश्च
 नभस्यश्च वार्षिकावृतू इषश्चोर्जश्च शारदावृतू सहश्च सहस्यश्च
 हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्रेरन्तःश्लेषोऽसि
 कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः
 पृथङ्म ज्यैष्ठ्याय सव्रताः (२९)

यैऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि
 कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विंशन्तु संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः
 सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्य ध्रुवा
 च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री
 च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः प्रार्ची च प्रतीची च वसूनां
 रुद्राणाम् (३०)

आदित्यानान्ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि सहस्रस्य प्रमा असि
सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा असि सहस्रस्योन्मा असि
साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वेका च
शतं च सहस्रं चायुतं च (३१)

नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं
चान्तंश्च परार्धश्चेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः
सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधो घृतश्रुतो मधुश्रुत
ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु विराजो
नाम कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोके॥ (३२)

सब्रता रुद्राणामयुतं च पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [११]

समिद्दिशामाशया नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान्।
अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान्।
रथंतरं सामभिः पात्वस्मान्गायत्री छन्दसां विश्वरूपा। त्रिवृत्रो
विष्टया स्तोमो अहां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु। उग्रा
दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अहन्योजसीना। इन्द्राधिपतिः
पिपृतादतो नो महि (३३)

क्षत्रं विश्वतो धारयेदम्। बृहत्सामं क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं त्रिष्टुभौजः
शुभितमुग्रवीरम्। इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण

रक्षा प्राचीं दिशां सहयशा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाह्वां
 सुवर्वती। इदं क्षत्रं दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत्।
 वैरूपे सामन्निह तच्छकेम् जगत्त्यैनं विक्ष्वा वैशयामः। विश्वे देवाः
 सप्तदशेन (३४)

वर्च इदं क्षत्रं सलिलवातमुग्रम्। धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं
 दाधारोपस्थाशानाम्मित्रवदस्त्वोजः। मित्रावरुणा शरदाह्वां चिकित्वा
 अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम्। वैराजे सामन्त्रधि मे मनीषानुष्टभा
 सम्भृतं वीर्यं सहः। इदं क्षत्रम्मित्रवदारद्रदानु मित्रावरुणा
 रक्षन्तमाधिपत्यैः। सम्राड्विशां सहसाम्नी सहस्वत्यृतुरहेमन्तो
 विष्टया नः पिपर्तु। अवस्युवाताः (३५)

बृहतीर्नु शक्ररीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः। सुवर्वती
 सुदुघा नः पयस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताची। त्वं
 गोपाः पुरणुतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्यां युङ्क्ति वाचम्। ऊर्ध्वा
 दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अहाम्।
 रेवथ्सामातिच्छन्दा उ छन्दोजातशत्रुः स्योना नो अस्तु।
 स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नः (३६)

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वती रन्तिराशा नो
 अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपत्यघोरास्येशाना सहसो या मनोता।
 बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः संधुवाना वाता अभि नो गृणन्तु।

विष्ट॒म्भो दि॒वो ध॒रुणः॑ पृथि॒व्या अ॒स्येशा॑ना जग॑तो विष्णु॑पत्नी।
वि॒श्वव्य॑चा इ॒षय॑न्ती सुभू॑तिः शि॒वा नो॑ अ॒स्त्वदि॑तिरु॒पस्थे॑। वैश्वान॑रो
न ऊ॒त्या पृ॒ष्ठो दि॒व्यनु॑ नोऽद्या॑नुमतिर॒न्विद॑नुमते॒ त्वङ्क्या॑ नश्चि॒त्र
आ भु॑व॒त्को अ॒द्य यु॑ङ्क्ते॥ (३७)

महिं सप्तदशेनावस्युवाता अभि नोऽनु नृश्वतुर्दश च॥ [१२]

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमः सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भवाय नमो ज्येष्ठाय
नमो दुन्दुभ्याय नमः सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश॥ [१३] नमस्ते रुद्र नमो भवाय
द्रापे सप्तविंशतिः॥ 27॥ नमस्ते रुद्र तं वो जम्भे दधामि॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने
बाहुभ्यामुत ते नमः। या त इषुः शिवतमा शिवम्बभूव ते धनुः।
शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडया या ते रुद्र शिवा
तनूरघोरापापकाशिनी। तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशन्ताभि
चाकशीहि। यामिषु गिरिशन्त हस्ते (१)

बिभर्ष्यस्तवे। शिवा गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं
जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि। यथा नः
सर्वमिज्जगदयक्ष्म सुमना असत्। अर्ध्यवोचदधिवृक्ता प्रथमो दैव्यो

भिषक्। अहीँश्च सर्वाँञ्जम्भयन्श्च सर्वाँश्च यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो
अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेमाँ रुद्रा अभितो दिक्षु (२)

श्रिताः सहस्रशोऽवैषाँ हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति
नीलग्रीवो विलोहितः। उत्तैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः। उत्तैनं
विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु नीलग्रीवाय
सहस्राक्षाय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्त्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः।
प्र मुञ्च धन्वंनस्त्वमुभयोरार्त्रियोज्याम्। याश्च ते हस्त इषवः (३)

परा ता भंगवो वप। अवतत्य धनुस्त्वँ सहस्राक्ष शतेषुधे।
निशीर्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना भव। विज्यं धनुः कपर्दिनो
विशल्यो बाणवाँ उत। अनेशन्नस्येषव आभुरस्य निषङ्गथिः। या ते
हेतिर्मीढुष्टम् हस्तै बभूव ते धनुः। तयास्मान् विश्वतस्त्वमयक्षमया
परिं भुज। नमस्ते अस्त्वायुधायानातताय धृष्णवे। उभाभ्यामुत
ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने। परिं ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु
विश्वतः। अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्॥ (४)

हस्तै दिक्ष्विषव उभाभ्यां द्वाविँशतिश्च॥ [१]

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्यै दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो
हरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतये नमो नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते
पथीनाम्पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽन्त्रानाम्पतये नमो

नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानाम्पतये नमो नमो भवस्य हेतुये
जगताम्पतये नमो नमो रुद्रायातताविने क्षेत्राणाम्पतये नमो नमः
सूतायाहन्त्याय वनानाम्पतये नमो नमः (५)

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणाम्पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय
कक्षाणाम्पतये नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये
नमो नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनाम्पतये नमो नमः कृत्स्नवीताय
धावते सत्त्वनाम्पतये नमः॥ (६)

वनानाम्पतये नमो नम एकात्रिंशच्च॥ [२]

नमः सहमानाय निव्याधिने आव्याधिनीनाम्पतये नमो नमः
ककुभाये निषङ्गिणे स्तेनानाम्पतये नमो नमो निषङ्गिणे इषुधिमते
तस्कराणाम्पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनाम्पतये नमो
नमो निचेरवे परिचरायारण्यानाम्पतये नमो नमः सूकाविभ्यो
जिघांसद्भ्यो मुष्णताम्पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः
प्रकृन्तानाम्पतये नमो नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुश्चानाम्पतये
नमो नमः (७)

इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः
प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो
नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्च
वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो
धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो

अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः॥ (८)

कुलुञ्चानाम्पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च॥ [३]

नम आ॒व्या॒धिनी॑भ्यो वि॒विध्य॑न्तीभ्यश्च वो नमो नम
उ॒ग॒णा॒भ्यस्तृ॑ह॒तीभ्य॑श्च वो नमो नमो गृ॒थ्से॒भ्यो गृ॒थ्स॒प॒ति॒भ्यश्च
वो नमो नमो ब्रा॒तेभ्यो॑ ब्रा॒त॒प॒ति॒भ्यश्च वो नमो नमो ग॒णेभ्यो॑
ग॒ण॒प॒ति॒भ्यश्च वो नमो नमो वि॒रू॒पेभ्यो॑ वि॒श्वरू॒पेभ्यश्च वो नमो
नमो म॒ह॒द्भ्यः क्षु॒ल्ल॒केभ्य॑श्च वो नमो नमो र॒थि॒भ्योऽर॒थेभ्य॑श्च वो
नमो नमो रथे॑भ्यः (९)

रथ॑पतिभ्यश्च वो नमो नमः सेना॑भ्यः सेना॒नि॒भ्यश्च वो नमो नमः
क्ष॒त्तृ॒भ्यः स॒ङ्ग॒ही॒तृ॒भ्यश्च वो नमो नम॒स्तक्ष॑भ्यो रथ॒का॒रेभ्य॑श्च वो नमो
नमः कुला॑लेभ्यः क॒र्मा॒रेभ्य॑श्च वो नमो नमः पु॒ञ्जि॒ष्टेभ्यो॑ निषा॒देभ्य॑श्च
वो नमो नम इषु॑कृद्भ्यो ध॒न्व॒कृद्भ्य॑श्च वो नमो नमो मृ॒ग॒यु॒भ्यः
श्व॒नि॒भ्यश्च वो नमो नमः श्व॒भ्यः श्व॒प॒ति॒भ्यश्च वो नमः॥ (१०)

रथे॑भ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥ [४]

नमो भ॒वाय॑ च रु॒द्राय॑ च नमः श॒र्वाय॑ च पशु॒प॒तये॑ च नमो
नील॑ग्रीवाय च शि॒ति॒क॒ण्ठा॒य च नमः क॒प॒दि॒ने च व्यु॑प्त॒केशाय॑ च
नमः सह॑स्रा॒क्षाय॑ च श॒त॒ध॒न्व॒ने च नमो गि॒रि॒शाय॑ च शि॒पि॒वि॒ष्टाय॑
च नमो मी॒दु॒ष्ट॒माय॑ चे॒षु॒म॒ते च नमो ह॒स्वाय॑ च वा॒म॒नाय॑ च नमो
बृ॒ह॒ते च व॒र्षी॒य॒से च नमो वृ॒द्धाय॑ च स॒ंवृ॒ध्व॒ने च (११)

नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नम आशवे चाजिराय च
 नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः
 स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥ (१२)

सं वृध्वने च पञ्चविंशतिश्च॥ [५]

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च
 नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्रियाय च
 नमः सोभ्याय च प्रतिसूर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च
 नम उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नमो
 वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च (१३)

नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च
 नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः
 श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥ (१४)

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥ [६]

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो
 दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे
 चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमः सुत्याय च
 पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय
 च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च (१५)

नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो

मे॒घ्या॑य च वि॒द्युत्या॑य च॒ नमो॑ ई॒ध्रिया॑य चात॒प्या॑य च॒ नमो॑ वा॒त्या॑य
च॒ रेष्मि॑याय च॒ नमो॑ वास्त॒व्या॑य च वास्तुपा॑य च॥ (१६)

वैश॒न्ता॑य च त्रि॒श॒च्च॥ [७]

नमः॑ सोमा॑य च रु॒द्राय॑ च॒ नमस्ता॑म्राय॑ चारु॒णाय॑ च॒ नमः॑
श॒ङ्गाय॑ च पशु॑पत॒ये च॒ नमो॑ उ॒ग्राय॑ च भी॒माय॑ च॒ नमो॑ अ॒ग्रेव॑धाय॑
च दू॒रेव॑धाय॑ च॒ नमो॑ ह॒न्त्रे च॒ हनी॑यसे च॒ नमो॑ वृ॒क्षेभ्यो॑ ह॒रि॒केशे॑भ्यो॑
नमस्ता॑राय॒ नमः॑ श॒म्भवे॑ च मयो॒भवे॑ च॒ नमः॑ शङ्क॒राय॑ च मयस्क॒राय॑
च॒ नमः॑ शि॒वाय॑ च शि॒वत॑राय च (१७)

नम॒स्ती॒र्था॑य च॒ कू॒ल्या॑य च॒ नमः॑ पा॒र्या॑य चावा॒र्या॑य च॒ नमः॑
प्र॒तर॑णाय चो॒त्तर॑णाय च॒ नमो॑ आता॒र्या॑य चाला॒द्याय॑ च॒ नमः॑ श॒ष्या॑य
च॒ फे॒न्या॑य च॒ नमः॑ सि॒क॒त्या॑य च प्रवा॒ह्या॑य च॥ (१८)

शि॒वत॑राय च त्रि॒श॒च्च॥ [८]

नमो॑ इ॒रि॒ण्या॑य च प्रप॒थ्या॑य च॒ नमः॑ कि॒शिला॑य च॒ क्षय॑णाय
च॒ नमः॑ क॒पर्दि॑ने च॒ पुल॒स्तये॑ च॒ नमो॑ गो॒ष्ठ्या॑य च॒ गृ॒ह्या॑य च॒ नमस्ता॑ल्प्या॑य च॒ गे॒ह्या॑य च॒ नमः॑ का॒ट्या॑य च ग॒ह्वरे॑ष्ठाय॑ च॒ नमो॑
हृद॒य्या॑य च नि॒वे॒ष्या॑य च॒ नमः॑ पा॒स॒व्या॑य च रज॒स्या॑य च॒ नमः॑
शु॒ष्क्या॑य च ह॒रि॒त्या॑य च॒ नमो॑ लो॒प्या॑य चो॒ल्प्या॑य च (१९)

नमो॑ ऊ॒र्व्या॑य च सू॒र्म्या॑य च॒ नमः॑ प॒र्ण्या॑य च प॒र्णश॑द्याय च॒ नमो॑
ऽप॒गु॒रमा॑णाय चाभिघ्न॒ते च॒ नमो॑ आ॒क्खि॒द॒ते च॒ प्र॒क्खि॒द॒ते च॒ नमो॑

नमो॑ वः किरि॒केभ्यो॑ दे॒वाना॑ ५ हृद॑येभ्यो नमो॑ वि॒क्षीण॑केभ्यो नमो॑
विचि॒न्वत्के॑भ्यो नम॑ आ॒निर॑हतेभ्यो नम॑ आमी॒वत्के॑भ्यः॥ (२०)

उल॒प्याय॑ च॒ त्रय॑स्त्रि॒शच्च॥

[९]

द्रा॒पे अ॒न्ध॑स॒स्पते॒ दरि॑द्र॒न्नील॑लो॒हित॑। ए॒षां पु॒रुषा॑णामे॒षाम्प॑शूनां
मा भे॒र्मारो॒ मो ए॑षां किं च॒नाम॑मत्। या ते॑ रु॒द्र शि॒वा त॒नूः शि॒वा
वि॒श्वाह॑भेष॒जी। शि॒वा रु॒द्रस्य॑ भेष॒जी तया॑ नो मृ॒ड जी॒वसे॑।
इ॒मा ५ रु॒द्राय॑ त॒वसे॑ क॒प॒र्दिने॑ क्ष॒यद्वी॑राय॒ प्र भ॑रामहे म॒तिम्। यथा॑
नः श॒मसं॑द्विपदे चतु॑ष्पदे वि॒श्वं पु॒ष्ट॒म्रा॒मे अ॒स्मिन् (२१)

अना॑तुरम्। मृ॒डा नो॑ रु॒द्रोत॑ नो मय॑स्कृ॒धि क्ष॒यद्वी॑राय॒ नम॑सा
वि॒धेम॑ ते। यच्छं॑ च॒ योश्च॒ मनु॑राय॒जे पि॒ता तद॑श्याम॒ तव॑ रु॒द्र
प्र॒णीतौ॑। मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ व॒धीः पि॒तर॑म्मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवः॑ (२२)

रु॒द्र री॒रिषः॑। मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॑
मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रिषः॑। वी॒रा॒न्मा नो॑ रु॒द्र भा॑मि॒तो व॑धी॒रह॑विष्म॒न्तो
नम॑सा वि॒धेम॑ ते। आ॒रा॒त्ते गो॒घ्न उ॒त पू॒रुष॑घ्ने क्ष॒यद्वी॑राय॒ सु॒म्रम॑स्मे
ते॑ अस्तु। रक्षा॑ च नो॒ अधि॑ च दे॒व ब्रू॑ह॒धा च नः॑ शर्म॑ यच्छ
द्वि॒बर्हाः॑। स्तु॒हि (२३)

श्रु॒तं ग॑र्त॒सदं॑ यु॒वा॒न॒मृगं॑ न भी॒ममु॑प॒हृत्तु॑मु॒ग्रम्। मृ॒डा
ज॑रि॒त्रे रु॒द्र स्त॒वा॒नो अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मन्नि॑ व॒पन्तु॑ सेनाः॑। परि॑ णो

रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः। अव स्थिरा
मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय। मीढुष्टम् शिवतम
शिवो नः सुमना भव। परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान्
आ चर पिनाकम् (२४)

बिभ्रदा गंहि। विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः।
यास्ते सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः। सहस्राणि सहस्रधा
बाहुवोस्तव हेतयः। तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा
कृधि॥ (२५)

अस्मिं स्तनुवंः स्तुहि पिनाकमेकात्रिंशच्च॥ [१०]

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषां
सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा
अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः। नीलग्रीवाः
शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः। ये वृक्षेषु सस्मिञ्चरा नीलग्रीवा
विलोहिताः। ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये अन्नैषु
विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्। ये पथाम्पथिरक्षय ऐलबृदा
यव्युधः। ये तीर्थानि (२६)

प्रचरन्ति सृकावन्तो निषङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयांसश्च
दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि
येषामन्नं वातो वरुषमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश

प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि (२७)

तीर्थानि यश्च पद्व॥ [११]

[अश्मन् य इमोर्देनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं (९)

अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गतिः पद्वत्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पुर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। अद्ध्य
ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः
संरराणाः। अश्मंस्ते क्षुद्रमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मः। समुद्रस्य
त्वाऽवाकयाग्रे परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यं शिवो भव।
हिमस्य त्वा जरायुणाग्रे परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यं शिवो
भव। उप (१)

ज्मन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्व। अग्रे पित्तमपामसि। मण्डूकि
ताभिरा गहि सेमं नो यज्ञम्। पावकवर्णं शिवं कृधि। पावक आ
चितयन्त्या कृपा। क्षामन्नुरुच उपसो न भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतशस्य
नू रण आ यो घृणे। न तत्तृषाणो अजरः। अग्रे पावक रोचिषा
मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान् (२)

व॒क्षि॒ यक्षि॑ च। स नः॑ पाव॒क दी॒दिवोऽग्ने॑ दे॒वाः इ॒हा व॑ह।
 उप॑ य॒ज्ञः ह॒विश्च॑ नः। अ॒पामि॑दं न्य॒यनः॑ स॒मुद्र॑स्य नि॒वेश॑नम्।
 अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को अ॒स्मभ्यः॑ शि॒वो भ॑व। नम॑स्ते
 हर॑से शो॒चिषे॑ नम॑स्ते अ॒स्त्व॒र्चिषे॑। अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑
 पाव॒को अ॒स्मभ्यः॑ शि॒वो भ॑व। नृष॑दे वट् (३)

अ॒प्सुष॑दे वड्ढ॑न॒सदे॑ वड्ढ॑र्हिष॑दे वट्त्सु॑व॒र्विदे॑ वट्। ये दे॒वा
 दे॒वानां॑ य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञिया॑नाः संव॑त्स॒रीण॑मुप॑ भा॒गमा॑स॒न्ते। अ॒हुता॑दो
 ह॒विषो॑ य॒ज्ञे अ॒स्मिन्त्स्व॒यं जु॑हु॒ध्वम्प॑धु॒नो घृ॑तस्य। ये दे॒वा दे॒वेष्व॑धि॑
 दे॒वत्व॑माय॒न् ये ब्र॑ह्म॒णः पु॒र॒ए॒तारो॑ अ॒स्य। येभ्यो॑ न॒र्ते प॑व॒न्ते धाम्
 किं च॑ न ते दि॒वो न पृ॑थि॒व्या अधि॑ स्नुषु॑। प्रा॒णदाः॑ (४)

अ॒पा॒न॒दा व्या॑न॒दाश्च॑क्षु॒र्दा व॑र्चो॒दा व॑रि॒वोदाः॑। अ॒न्यं ते॑
 अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को अ॒स्मभ्यः॑ शि॒वो भ॑व। अ॒ग्नि॒स्तिग्मे॑न
 शो॒चिषा॑ य॒सद्वि॑श्वं न्य॒त्रिण॑म्। अ॒ग्नि॒र्नो व॑स॒ते र॒यिम्।
 सैना॑नी॒केन॑ सु॒विद॑त्रो अ॒स्मे य॑ष्टा दे॒वाः आ॒य॑जिष्ठः स्व॒स्ति।
 अद॑भ्यो गो॒पा उ॒त नः॑ पर॒स्या अ॒ग्ने द्यु॑मदु॒त रे॒वद्दि॑दीहि॥ (५)

उप॑ दे॒वान् व॒द्वा॒ण॒दाश्च॑तु॒श्चत्वारि॑श॒च्च॥ [१]

य इ॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ जु॒ह्वद॑षि॒र॒होता॑ नि॒ष॒सादा॑ पि॒ता नः॑। स
 आ॒शिषा॑ द्रवि॑णमि॒च्छ॒मानः॑ पर॒म॒च्छ॒दो वर॑ आ वि॒वेश। वि॒श्वक॑र्मा
 मन॑सा यद्वि॒हाया॑ धा॒ता वि॑धा॒ता पर॑मो॒त स॒न्दक्। तेषा॑मि॒ष्टानि॑

समिषा मंदन्ति यत्र सप्तरूषीन्पर एकमाहुः। यो नः पिता जनिता
यो विधाता यो नः सतो अभ्या सञ्जजान। (६)

यो देवानां नामधा एक एव तं सम्प्रश्नम्भुवना यन्त्यन्या।
त आयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः पूर्वं जरितारो न भूना।
असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने ये भूतानि समकृण्वन्निमानि। न तं
विदाथ य इदं जजानान्यद्युष्माकमन्तरं भवाति। नीहारेण प्रावृता
जल्प्या चासुतृप उक्थशासश्चरन्ति। परो दिवा पर एना (७)

पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्गुहा यत्। कश्चिद्विद्मं प्रथमं दध्रु
आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। तमिद्विद्मं प्रथमं दध्रु आपो यत्र
देवाः समगच्छन्त विश्वे। अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्निदं
विश्वम्भुवनमधि श्रितम्। विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्वन्द्वो
अभवद्वितीयः। तृतीयः पिता जनितौषधीनाम् (८)

अपां गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा। चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेने
अजनन्नन्माने। यदेदन्ता अददहन्त पूर्व आदिद्यावापृथिवी
अप्रथेताम्। विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत
विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सम्पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनय देव
एकः। किञ्चिद्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमथिस्वत्किमासीत्।
यदी भूमिं जनयन्न (९)

विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षाः। किञ्चिद्विद्वन्नं

क उ स वृक्ष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो
मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। या ते धामानि
परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा। शिक्षा सखिभ्यो
हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। वाचस्पतिं
विश्वकर्माणमृतये (१०)

मनोयुजं वाजे अद्या हुवेम। स नो नेदिष्ठा हवनानि
जोषते विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा। विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः
स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना
इहास्माकम्मघवा सूरिरस्तु। विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन
त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम्। तस्मै विशः समनमन्त पूर्वोरयमुग्रो
विहव्यो यथासत्। समुद्राय वयुनाय सिन्धूनाम्पतये नमः।
नदीनां सर्वासां पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यं
हविः॥ (११)

जजानैनौषधीनां भूमिं जनयन्नृतये नमो नवं च॥ [२]

उदेनमुत्तरां न्याग्रे घृतेनाहुता। रायस्पोषेण सः सृज प्रजयां
च धनेन च। इन्द्रेमम्प्रतरां कृधि सजातानामसद्वशी। समेनं वर्चसा
सृज देवेभ्यो भागधा असत्। यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्रे वर्धया
त्वम्। तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः। उदु त्वा विश्वे
देवाः (१२)

अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको
 विभावसुः। पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिम्बाधमानाः।
 रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः। रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात्समिद्धे
 अग्नावधिं मामहानः। उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तप्तं घर्मं
 परिगृह्यायजन्त। ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टे।
 देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः (१३)

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्। सूर्यरश्मिरुहरिकेशः पुरस्तात्सविता
 ज्योतिरुदयाँ अजस्रम्। तस्य पूषा प्रसवं याति देवः
 सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो
 अस्थुर्वीतँ शमित्रे शमिता यजध्वै। तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति
 ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम्। विमानं एष दिवो मध्यं
 आस्त आपप्रिवान्नोदसी अन्तरिक्षम्। स विश्वाचीरभि (१४)

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उक्षा संमुद्रो
 अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश। मध्ये दिवो
 निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा
 अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमँ रथीनां वाजानाँ
 सत्पतिम्पतिम्। सुम्रहूर्यज्ञो देवाँ आ च वक्षद्यक्षदग्निर्देवो देवाँ
 आ च वक्षत्। वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्नाँ
 इन्द्रो मे निग्राभेणाधराँ अकः। उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा

अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ (१५)

देवाः शतपंथा अभि वाजंस्य पङ्क्तिं शतिश्च॥ [३]

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघनः क्षोभेणश्चरषणीनाम्।
सङ्क्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः।
संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्चवनेन धृष्णुना।
तदिन्द्रेण जयत तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा। स
इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी सः स्रष्टा स युध इन्द्रो गुणेन।
सः सृष्टजिह्मोमपा बाहुशर्ध्यूर्ध्वधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता। बृहस्पते
परि दीय (१६)

रथेन रक्षोहामित्रा अपबाधमानः। प्रभञ्जन्त्सेनाः प्रमृणो
युधा जयन्तस्माकमेध्यविता रथानाम्। गोत्रभिदं गोविदं वज्रबाहुं
जयन्तमज्मं प्रमृणन्तमोजसा। इमं सजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रं
सखायोऽनु स रभध्वम्। बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान्
वाजी सहमान उग्रः। अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र
रथमा तिष्ठ गोवित्। अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदायः (१७)

वीरः शतमन्युरिन्द्रः। दुश्चवनः पृतनाषाडयुध्योऽस्माकं
सेना अवतु प्र युत्सु। इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा
यज्ञः पुर एतु सोमः। देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनाम्मरुतो
यन्त्वग्रै। इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानाम्मरुताः शर्ध

उग्रम्। महामनसाम्भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थात्।
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु। (१८)

अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मानु देवा अवता हवेषु।
उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सत्वंनाम्मामकानाम्महांसि।
उद्धृत्रहन्वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतामेतु घोषः। उप-
प्रेतु जयता नरः स्थिरा वः सन्तु बाहवः। इन्द्रो वः
शर्म यच्छत्वनाधृष्या यथासंथ। अवसृष्टा परा पत शरव्ये
ब्रह्मसंशिता। गच्छामित्रान् (१९)

विश मैषां कं चनोच्छिषः। मर्माणि ते वर्मभिश्छादयामि
सोमस्त्वा राजामृतेनाभि वस्ताम्। उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु
जयन्तं त्वामनु मदन्तु देवाः। यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा
विशिखा इव। इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतु॥ (२०)

दीया दायो जयन्त्वमित्रान् चत्वारिंशच्च॥ [४]

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा-
आशा दीद्यानो वि भाह्यूर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। क्रमध्वमग्निना
नाकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः। दिवः पृष्ठं सुवर्गत्वा मिश्रा
देवेभिराद्धम्। पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षादिवमारुहम्।
दिवो नाकस्य पृष्ठात्सुवर्ज्योतिरगाम् (२१)

अहम्। सुवर्यन्तो नापैक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी।

य॒ज्ञं ये वि॒श्वतो॑धार॒ः सु॒वि॒द्वा॒ः सो वि॒तेनि॒रे। अ॒ग्ने प्रेहि॑ प्रथ॒मो
 दे॒वय॑तां चक्षु॑र्दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। इय॑क्षमाणा॒ भृगु॑भिः स॒जोषाः॑
 सुव॑र्यन्तु यज॑मानाः स्व॒स्ति। नक्तो॑षासा॒ सम॑नसा॒ विरू॑पे धा॒पये॑ते
 शिशु॑मेक॒ः समी॑ची। द्यावा॒ क्षामा॑ रु॒क्मो अ॒न्तर्वि॑भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं
 धार॑यन्द्रविणो॒दाः। अ॒ग्ने सह॑स्राक्ष (२२)

श॒तमूर्ध॑ञ्छु॒तं तै प्रा॒णाः स॒हस्र॑मपा॒नाः। त्व॒ः सा॒हस्र॑स्य
 रा॒य ई॒शिषे॑ तस्मै॑ ते वि॒धेम॒ वाजा॑य॒ स्वाहा॑। सु॒पर्णो॑ऽसि
 गरु॑त्मान्पृ॒थिव्या॑ः सी॒द पृ॒ष्ठे पृ॒थिव्याः॑ सी॒द भा॒सान्तरि॑क्षमा
 पृ॒ण ज्योति॑षा॒ दिव॑मुत्त॒भान् तेज॑सा॒ दिश॑ उद्दृ॒ह। आ॒जुह्वानः॑
 सु॒प्रती॑कः पुर॒स्ताद॑ग्ने॒ स्वां योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑
 अध्यु॑त्तरस्मिन्विश्वे॑ दे॒वाः (२३)

यज॑मानश्च सी॒दत। प्रे॒द्धो अ॒ग्ने दी॒दिहि॑ पुरो नोऽज॑स्रया
 सू॒र्म्या यवि॑ष्ठ। त्वा॒ः शश्व॑न्त॒ उप॑ यन्ति॒ वाजाः॑। वि॒धेम॑ ते पर॒मे
 जन्म॑न्न॒ग्ने वि॒धेम॒ स्तोमै॑रव॒रे स॒धस्थे॑। यस्मा॒द्योने॑रु॒दारि॑था॒ यजे॑
 तम्प्र॒ त्वे ह॒वी॒ःषि॑ जुहुरे॒ समि॑द्धे। ता॒ः संवि॑तुर्वरे॒ण्यस्य॑ चि॒त्रामा॑हं
 वृ॒णे सु॒म॒तिं वि॒श्वज॑न्याम्। या॒मस्य॑ क॒ण्वो अ॒दु॒ह॒त्रपी॑ना॒ः
 स॒हस्र॑धाराम् (२४)

पय॑सा म॒हीं गा॒म्। स॒प्त तै अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः स॒त्तर॑षयः
 स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्राः स॒प्तधा॑ त्वां यजन्ति स॒प्त योनी॑रा

पृणस्वा घृतेन। ईदृङ्ङान्यादृङ्ङेतादृङ्ङं प्रतिदृङ्ङं मितश्च सम्मितश्च
सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च
सत्यश्चर्तपाश्चात्यंहाः। (२५)

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च
दूरेअमित्रश्च गुणः। ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च
विधर्ता च विधारयः। ईदृक्षांस एतादृक्षांस ऊ षु णः सदृक्षांसः
प्रतिसदृक्षांस एतन। मितासंश्च सम्मितासश्च न ऊतये सभरसो
मरुतो यज्ञे अस्मिन्निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो यथेन्द्रं
दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं दैवींश्च विशो
मानुषींश्चानुवर्त्मानो भवन्तु॥ (२६)

अगां सहस्राक्ष देवाः सहस्रधारामत्यंहा अनुवर्त्मानः षोडश च॥ [५]

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मी याति समदामुपस्थे।
अनाविद्धया तनुवा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु।
धन्वना गा धन्वनाजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदौ जयेम। धनुः
शत्रौरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम। वक्ष्यन्तीवेदा
गनीगन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिषस्वजाना। योषेव शिङ्खे
वितताधि धन्वन् (२७)

ज्या इयं समने पारयन्ती। ते आचरन्ती समनेव योषा
मातेव पुत्रम्बिभृतामुपस्थे। अप शत्र न्विध्यता संविदाने आर्त्ता

इ॒मे वि॑ष्फुरन्ती॑ अ॒मित्रान्। ब॒ह्वीनां॑ पि॒ता ब॒हुर॑स्य पु॒त्रश्चि॑श्चा कृ॒णोति॑
 सम॑नाव॒गत्य॑। इ॒षुधिः॑ सङ्काः॑ पृ॒तना॑श्च॒ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे नि॑नद्धो जयति॑
 प्रसू॑तः। रथे॑ तिष्ठ॒न्नयति॑ वा॒जिनः॑ पु॒रो यत्र॑यत्र का॒मय॑ते सुषा॒रथिः॑।
 अ॒भीशू॑ना॒म्महि॑मानम् (२८)

प॒नाय॑त॒ मनः॑ प॒श्चादनु॑ यच्छन्ति र॒श्मयः॑। ती॒ब्रान्योषा॑न्कृ॒ण्वते॑
 वृष॑पाणयोऽश्वा॒ रथे॑भिः॒ सह॑ वा॒जय॑न्तः। अ॒वक्रा॑मन्तः
 प्रप॑दैर॒मित्रा॑न्क्षिणन्ति॒ शत्रू॑र॒नप॑व्ययन्तः। र॒थवा॑हनं॒ ह॒विर॑स्य
 नाम॒ यत्रा॑युधं॒ निहि॑तमस्य॒ वर्म॑। तत्रा॒ रथ॑मुप॒ श॒ग्मं स॑देम
 वि॒श्वाहा॑ व॒यं सु॑मन॒स्यमा॑नाः। स्वा॒दुष॑सदः॒ पित॑रो वयो॒धाः
 कृ॒च्छ्रे॒श्रितः॑ श॒क्तीव॑न्तो ग॒भीराः॑। चि॒त्रसे॑ना इ॒षुब॑ला॒ अमृ॑ध्राः
 स॒तोवी॑रा उ॒रवो॑ ब्रा॒तसा॑हाः। ब्राह्म॑णासः (२९)

पि॒तरः॑ सोम्या॑सः शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑ने॒हसा॑। पू॒षा नः॑
 पातु॑ दुरि॒तादृ॑तावृ॒धो र॑क्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घश॑स ई॒शता॑। सु॒पुर्णं व॑स्ते
 मृ॒गो अ॑स्या॒ दन्तो॑ गो॒भिः सन्न॑द्धा पतति॒ प्रसू॑ता। यत्रा॒ नरः॑ सं च
 वि च॒ द्रव॑न्ति॒ तत्रा॑स्मभ्य॒मिष॑वः॒ शर्म॑ य॒सन्न॑। ऋ॒जीते॑ परि॒ वृद्धि॑
 नोऽश्मा॑ भवतु नस्त॒नूः। सोमो॑ अ॒धि ब्र॑वीतु नोऽदि॑तिः (३०)

शर्म॑ यच्छतु। आ ज॒ङ्घन्ति॑ सान्वे॑षां ज॒घना॑ उप॒ जिघ्र॑ते।
 अ॒श्वाज॑नि प्रचे॑त॒सोऽश्वा॑न्त्सम॒त्सु चो॑दय। अहि॑रिव भो॒गैः पर्य॑ति
 बा॒हुं ज्या॑या॒ हेति॑ परि॒बाध॑मानः। ह॒स्तघ्नो॑ वि॒श्वा व॒युना॑नि

विद्वान्पुमा॒न्पुमा॑ः॒ सं परि॑ पातु विश्वतः॑ । वन॑स्पते वी॒ड्वङ्गो॑ हि
भूया॑ अ॒स्मत्सखा॑ प्र॒तर॑णः सु॒वीरः॑ । गोभिः॑ सन्न॑द्धो असि
वी॒डय॑स्वास्था॒ता ते॑ जयतु॒ जेत्वा॑नि । दि॒वः पृथि॒व्याः परि॑ (३१)

ओज॒ उद्ध॑तं वन॒स्पति॑भ्यः पर्या॒भूत॑ सहः । अ॒पामो॒ज्मानं॑
परि॒ गोभि॑रावृ॒तमिन्द्र॑स्य॒ वज्र॑ ह॒विषा॒ रथं॑ यज । इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑
म॒रुता॒मनी॑क॒मित्र॑स्य॒ गर्भो॑ वरु॒णस्य॒ नाभिः॑ । सेमां॑ नो ह॒व्यदा॑तिं
जुषा॑णो दे॒व रथ॑ प्रति॒ ह॒व्या गृ॑भाय । उप॑ श्वासय॒ पृथि॒वीमु॑त
द्यां पु॒रुत्रा॑ ते॒ मनु॑तां वि॒ष्टितं॑ जगत् । स दु॑न्दु॒भे स॒जूरि॑न्द्रेण
दे॒वैर्दूरा॑त् (३२)

दवी॑यो अप॑ सेध॒ शत्रू॑न् । आ क्र॑न्दय॒ बल॒मोजो॑ न॒ आ
धा॒ नि ष्टि॑निहि॒ दुरि॑ता बाध॑मानः । अप॑ प्रोथ दु॒न्दुभे॑ दु॒च्छुना॑
इ॒त इन्द्र॑स्य॒ मुष्टि॑रसि वी॒डय॑स्व । आ॒मूर॑ज प्र॒त्याव॑र्तये॒माः
कै॒तुम॑द्दु॒न्दिभि॑र्वावदीति । सम॑श्च॒पर्णा॒श्चर॑न्ति नो॒ नरो॒ऽस्माक॑मिन्द्र
र॒थिनो॑ जयन्तु ॥ (३३)

धन्व॑न्महि॒मानं॑ ब्राह्म॑णा॒सोऽर्दि॑तिः पृथि॒व्याः परि॑ दू॒रादे॑कच॒त्वारि॑शच्च ॥ [६]

यदक्र॑न्दः प्रथ॒मं जा॑यमान॒ उद्य॑न्त्स॒मुद्रा॑दु॒त वा॒ पु॒रीषा॑त् ।
श्ये॒नस्य॑ प॒क्षा ह॑रि॒णस्य॑ बा॒हू उप॑स्तुत्य॒म्महि॑ जा॒तं ते॑ अर्व॒न् । यमे॑न॒
दत्तं॑ त्रि॒त ए॑न॒मायु॑न॒गिन्द्र॑ ए॒णम्प्र॑थ॒मो अ॒ध्यति॑ष्ठत् । ग॒न्ध॒र्वो अ॒स्य
र॒शना॑म॒गृभ्णा॑त्सू॒राद॑श्च॒ वस॑वो निर॑तष्ट । अ॒सि य॒मो अ॒स्यादि॒त्यो

अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन। असि सोमेन समया विपृक्तः (३४)

आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि। त्रीणि त आहुर्दिवि बन्धनानि
त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे। उतेवं मे वरुणश्छन्थस्यर्वन् यत्रा त
आहुः परमं जनित्रम्। इमा ते वाजित्रवमार्जनानीमा शफानाः
सनिर्तुर्निधाना। अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति
गोपाः। आत्मानं ते मनसारादजानामवो दिवा (३५)

पुतयन्तम्पतंगम्। शिरो अपश्यम्पथिभिः सुगेभिररेणुभिर्जेहमानम्
अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः। यदा
ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्विसिष्ठ ओषधीरजीगः। अनु त्वा रथो
अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम्। अनु ब्रातासुस्तवं
सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यम् (३६)

ते। हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर् इन्द्र
आसीत्। देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तम्प्रथमो अध्यतिष्ठत्।
ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः सः शूरणासो दिव्यासो अत्याः।
हसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः। तव
शरीरम्पतयिष्ण्वर्वन्तव चित्तं वात इव धर्जीमान्। तव शृङ्गाणि
विष्टिता पुरुत्रारण्येषु जर्भुराणा चरन्ति। उप (३७)

प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः। अजः पुरो
नीयते नाभिरस्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः। उप प्रागात्परमं

यत्सुधस्थमर्वा॑ अच्छा॑ पितर॑म्मातर॑ च। अद्या देवां जुष्ट॑तमो हि
गम्या॑ अथा शा॑स्ते दा॒शुषे॑ वार्या॑णि॥ (३८)

विपृ॑क्तो दि॒वा वी॒र्य॑मुपैका॒न्नच॑त्वारि॒शच्च॑॥ [७]

मा नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॑मायुरिन्द्र॑ ऋभु॒क्षा म॒रुतः॑ परि॑
ख्यन्। यद्वा॒जिनो॑ दे॒वजा॑तस्य॒ सप्तैः॑ प्रव॒क्ष्यामो॑ वि॒दथे॑ वी॒र्या॑णि।
यन्नि॒र्णिजा॒ रेक्का॑सा॒ प्रावृ॑तस्य॒ रातिं॑ गृ॒भीता॑म्मु॒खतो॑ नय॑न्ति।
सुप्रा॑ङ्जो मे॒म्यद्वि॑श्वरूप॒ इन्द्रा॑पू॒ष्णोः प्रि॒यम॑प्येति॒ पाथः॑। ए॒ष
च्छा॒गः पु॒रो अश्वे॑न वा॒जिना॑ पू॒ष्णो भा॒गो नी॑यते वि॒श्वदै॑व्यः।
अ॒भिप्रि॑यं यत्पु॑रोडाशम॒र्वता॑ त्वष्टेत् (३९)

ए॒न॒सौ॒श्रव॑साय॒ जिन्व॑ति। यद्ध॒विष्य॑मृतु॒शो दे॑व॒यानं॑
त्रि॒र्मानु॑षाः पर्य॑श्वं नय॑न्ति। अत्रा॑ पू॒ष्णः प्र॑थ॒मो भा॒ग ए॑ति य॒ज्ञं
दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिवे॑दयन्न॒जः। होता॑ध्व॒र्युराव॑या अ॒ग्निमि॑न्धो ग्रा॒वग्रा॑भ
उ॒त श॑स्तु॒ सुवि॑प्रः। तेन॑ य॒ज्ञेन॑ स्वरं॒ कृते॑न॒ स्वि॑ष्टेन व॒क्षणा॑
आ पृ॑णध्वम्। यू॒पव॑स्का उ॒त ये यू॑पवा॒हाश्च॑षालं॒ ये अ॑श्वयू॒पाय॑
तक्ष॑ति। ये चा॒र्वते॑ पच॑न॒ सम्भ॑रन्त्यु॒तो (४०)

तेषा॑म॒भिगू॑र्तिर्न॒ इन्व॑तु। उप॒ प्रागा॑त्सुम॒न्मेऽधा॑यि॒ मन्म॑
दे॒वाना॑माशा॒ उप॑ वी॒तपृ॑ष्ठः। अन्वे॑नं॒ विप्रा॑ ऋष॑यो म॒दन्ति॑ दे॒वानां॑
पुष्टे॑ च॒क्रमा॑ सु॒बन्धु॑म्। यद्वा॒जिनो॑ दामं॒ स॒दान॑म॒र्वतो॑ या शी॒र्षण्या॑

रशना रञ्जुरस्या। यद्वा घास्य प्रभृतमास्ये तृणं सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु। यदश्वस्य ऋविषः (४१)

मक्षिकाश यद्वा स्वरो स्वधितौ रिप्तमस्ति। यद्धस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु। यद्वृक्षमुदरस्यापवाति य आमस्य ऋविषो गन्धो अस्ति। सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तु तमेधं शृतपाकं पचन्तु। यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति। मा तद्धूम्यामा श्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशब्धौ रातमस्तु॥ (४२)

इदुतो ऋविषः श्रिषन्मा च॥ [८]

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति। ये चार्वतो मांसमभिक्षामुपासत उतो तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु। यन्नीक्षणम्मांसपचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि। ऊष्मण्यापिधानां चरूणामङ्गाः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम्। निक्रमणं निषदनं विवर्तनं यच्च पङ्क्तिशमवतः। यच्च पपौ यच्च घासिम् (४३)

जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु। मा त्वाग्निर्ध्वनयिद्धूमगन्धिर्मो भ्राजन्त्यभि विक्तु जग्निः। इष्टं वीतमभिगूर्तं वषट्कृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम्। यदश्वाय वास उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै। संदानमवन्तम्पङ्क्तिशम्प्रिया देवेष्वया मयन्ति। यत्ते

सादे महंसा शूकृतस्य पार्ष्णिा वा कशया (४४)

वा तुतोद। सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा
सूदयामि। चतुस्त्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्वङ्गीरश्वस्य स्वधितिः
समेति। अच्छिद्रा गात्रा वयुना कृणोत परुषपरुनुघुष्या वि
शस्त। एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथर्तुः। या
ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यग्नौ। मा त्वा
तपत् (४५)

प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपत्ते। मा
ते गृधुरविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः। न वा उ
वेतन्त्रियसे न रिष्यसि देवा इदैषि पथिभिः सुगेभिः। हरीं ते
युञ्जा पृषती अभूतामुपास्थाद्वाजी धुरि रासभस्य। सुगव्यं नो वाजी
स्वश्वियं पुंसः पुत्रा उत् विश्वापुष रयिम्। अनागास्त्वं नो
अदितिः कृणोतु क्षत्रं नो अश्वो वनता हविष्मान् (४६)

घासिं कशया तपद्रयि नवं च॥ [९]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्।
वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च

मे स्वरंश्च मे श्लोकंश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिंश्च मे ज्योतिंश्च मे सुवंश्च
मे प्राणश्च मेऽपानः (१)

च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं च मे वाक्च मे
मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म ओजश्च मे
सहश्च म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च
मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूषि च मे शरीराणि
च मे॥ (२)

अपानस्तनूश्च मेऽष्टादश च॥ [१]

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च
मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे
वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा
च मे जगच्च (३)

मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिंश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे
जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे
वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं च म ऋद्धं च
म ऋद्धिश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे॥ (४)

जगच्चर्द्धिश्चतुर्दश च॥ [२]

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे
सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगश्च मे

द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं
च (५)

मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं
च मे लयश्च मे ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे
जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे
शयनं च मे सूषा च मे सुदिनं च मे॥ (६)

विश्वं च शयनमष्टौ च॥ [३]

ऊर्कं मे सूनृतां च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधुं च मे
सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च मे औद्भिद्यं
च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभुं च (७)

मे प्रभुं च मे बहुं च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च
मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीहयश्च मे यवांश्च मे
माषांश्च मे तिलांश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वांश्च मे गोधूमांश्च मे मसुरांश्च
मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकांश्च मे नीवारांश्च मे॥ (८)

विभुं च मसुराश्चतुर्दश च॥ [४]

अश्मां च मे मृत्तिकां च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च
मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुंश्च मे
श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च मे आपंश्च मे वीरुधंश्च मे ओषधयश्च

मे कृष्टपच्यं च (९)

मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन
कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु
च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमंश्च म इतिश्च
मे गतिश्च मे॥ (१०)

कृष्टपच्यश्चाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [५]

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमंश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च
मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च
म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा
च (११)

म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मे-
ऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा
इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म
इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च
म इन्द्रश्च मे॥ (१२)

त्वष्टा च द्यौश्च म एकविंशतिश्च॥ [६]

अ॒शुश्च मे र॒श्मिश्च मेऽदा॑भ्यश्च मेऽधि॑पतिश्च म उपा॒शुश्च
मेऽन्तर्या॑मश्च म ऐन्द्रवाय॑वश्च मे मैत्रावरु॑णश्च म आश्वि॑नश्च मे
प्रतिप्र॒स्थान॑श्च मे शुक्र॑श्च मे म॒न्थी च म आग्र॑यणश्च मे वैश्वदे॑वश्च

मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च (१३)

मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे
माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे
पालीवतश्च मे हारियोजनश्च मे॥ (१४)

ऋतुग्रहाश्च चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्ण्याश्च मे सुचश्च मे
चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च
मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च म
आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च मे
पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे॥ (१५)

गृहाश्च षोडश च॥ [८]

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च
मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्वरीरङ्गुलयो
दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक्च मे सामं च मे स्तोमश्च मे यजुश्च
मे दीक्षा च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या
बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम्॥ (१६)

दीक्षाऽष्टादश च॥ [९]

गर्भाश्च मे वथ्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाद् मे
दित्यौही च मे पश्चाविश्च मे पश्चावी च मे त्रिवथ्सश्च मे त्रिवथ्सा

च॑ मे तु॒र्य॒वाद् च॑ मे तु॒र्यो॒ही च॑ मे प॒ष्ठ॒वाच्च॑ मे प॒ष्ठो॒ही च॑ म उ॒क्षा च॑
मे व॒शा च॑ म ऋष॒भश्च॑ (१७)

मे वे॒हच्च॑ मेऽन॒ङ्गां च॑ मे धे॒नुश्च॑ म॒ आयु॑र्य॒ज्ञेन॑ कल्पतां
प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्पतामपा॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्पताव्य॒ङ्गो य॒ज्ञेन॑
कल्पतां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒ङ् श्रोत्रं॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒म्मनो॑ य॒ज्ञेन॑
कल्पतां वा॒ग्य॒ज्ञेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्पतां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑
कल्पताम्॥ (१८)

ऋष॒भश्च॑ चत्वारि॒ंशच्च॑॥ [१०]

एका॑ च मे ति॒स्रश्च॑ मे प॒ञ्च च॑ मे स॒प्त च॑ मे न॒व च॑ म॒
एका॑दश च मे त्रयो॑दश च मे प॒ञ्चद॑श च मे स॒प्तद॑श च मे न॒वद॑श
च म॒ एक॑विं॒शतिश्च॑ मे त्रयो॑विं॒शतिश्च॑ मे प॒ञ्चविं॑शतिश्च
मे स॒प्तविं॑शतिश्च मे न॒वविं॑शतिश्च म॒ एक॑त्रिं॒शच्च॑ मे
त्रय॑स्त्रिं॒शच्च॑ (१९)

मे चत॑स्रश्च मेऽष्टौ च॑ मे द्वा॒दश च॑ मे षोड॑श च मे
विं॒शतिश्च॑ मे चतु॑र्विं॒शतिश्च॑ मेऽष्टा॑विं॒शतिश्च॑ मे द्वा॒त्रिं॑शच्च
मे षट्त्रिं॑शच्च मे चत्वारि॒ंशच्च॑ मे चतु॑श्चत्वारिं॒शच्च॑ मे-
ऽष्टा॑चत्वारिं॒शच्च॑ मे वाज॑श्च प्रस॒वश्चापि॑जश्च॒ क्रतु॑श्च सु॒वश्च॑ मूर्धा च॒
व्यश्नि॑यश्चाऽऽन्त्याय॒नश्चान्त्य॑श्च भौ॒वन॑श्च भु॒वन॑श्चाधि॒पतिश्च॑॥ (२०)

त्रय॑स्त्रिं॒शच्च॑ व्यश्नि॑य॒ एका॑दश च॑॥ [११]

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो
 विश्वेदैवैर्धनं साताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती विश्वे
 भवन्त्वग्नयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु
 द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्ययैः।
 अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये। वाजेवाजेऽवत वाजिनो
 नो धनेषु (२१)

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता
 यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवाः
 ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रसवो नन्नमीति विश्वा आशा
 वाजपतिर्भवेयम्। पयः पृथिव्यामप्य ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे
 पयो धाम्। पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम्। सम्मा सृजामि पयसा
 घृतेन सम्मा सृजाम्यपः (२२)

ओषधीभिः। सोऽहं वाजः सनेयमग्ने। नक्तोषासा समनसा
 विरूपे धापयेते शिशुमेकः समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि
 भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः
 शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा मारुतोऽसि मरुता गणः
 शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहावस्युरसि दुवस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि
 मा वाहि स्वाहा॥ (२३)

अग्निं युनज्मि शवंसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं वयंसा बृहन्तम्।
 तेन वयं पतेम ब्रध्नस्य विष्टपं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे।
 इमौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणो याभ्यां रक्षांस्यपहंस्यग्ने।
 ताभ्यां पतेम सुकृतां लोके यत्र र्षयः प्रथमजा ये पुराणाः।
 चिदसि समुद्रयो निरिन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावां हिरण्यपक्षः शकुनो
 भुरण्युर्महान्सधस्थे ध्रुवः (२४)

आ निषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीर्विश्वस्य मूर्धन्नधि
 तिष्ठसि श्रितः। समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्द्यावापृथिवी भुवनेष्वर्पिते।
 उद्रो दत्तोदधिभिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो
 वृष्ट्यावत। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम्।
 विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे। येन र्षयस्तपसा सत्रम् (२५)

आसतेन्याना अग्निं सुवराभरन्तः। तस्मिन्नहं नि दधे नाकं
 अग्निमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णवर्हिषम्। तम्पत्नीभिरनु गच्छेम
 देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः। नाकं गृह्णाणाः सुकृतस्य लोके
 तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। आ वाचो मध्यमरुहद्भुरण्युरयमग्निः
 सत्पतिश्चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्या निहितो दविद्युतदधस्पदं
 कृणुते (२६)

ये पृतन्यवः। अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः संहस्त्रियो
 दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र

या॒त दि॒व्यानि॒ धामा॑ । सम्प्र च्य॑वध्व॒मनु॒ सम्प्र या॒ताग्ने॑ प॒थो
 दे॒व्याना॑न्कृ॒णुध्वम् । अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्वि॒श्वे दे॒वा
 यज॑मानश्च सीदत । येना॑ स॒हस्रं॑ व॒हसि॑ येना॑ग्ने सर्ववेद॒सम् । तेने॒मं
 य॒ज्ञं नो॑ वह दे॒व्यानो॒ यः (२७)

उ॒त्तमः॑ । उ॒द्धृ॒ध्यस्वा॒ग्ने प्र॒ति जा॒गृ॒ह्येन॑मिष्टापूर्ते स॒सृ॒जेथाम॒यं
 च । पुनः॑ कृ॒ण्व॒स्त्वा पि॒तरं॑ युवा॒नम॒न्वाता॑सीत् त्वयि॑ तन्तु॒मेत॑म् ।
 अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑था । तं जा॒नन्न॑ग्र आ
 रो॒हार्था॑ नो वर्धया र॒यिम् ॥ (२८)

ध्रुवः स॒त्रं कृ॑णुते यः स॒तत्रिं॑शच्च ॥ [१३]

ममा॑ग्ने वर्चो॑ वि॒ह्वेष्व॑स्तु व॒यं त्वे॒न्धा॒नास्त॑नुवं पु॒षेम । म॒ह्यं
 नम॑न्ताम्रदि॒शश्च॑त॒स्रस्त्वया॑ध्य॒क्षेण॒ पृ॒त॒ना ज॑येम । मम॑ दे॒वा
 वि॒ह्वे स॑न्तु सर्व॒ इन्द्रा॑वन्तो म॒रुतो॑ वि॒ष्णुर॒ग्निः । ममा॑न्तरि॒क्षमु॒रु
 गो॒पम॑स्तु म॒ह्यं वा॒तः प॒वतां॑ कामे॑ अ॒स्मिन् । मयि॑ दे॒वा
 द्रवि॑ण॒मा य॑जन्ता॒म्मय्या॑शीर॑स्तु मयि॑ दे॒वहू॑तिः । दै॒व्या हो॑ता॒रा
 वनि॑षन्त (२९)

पूर्वेऽरि॑ष्टाः स्याम त॒नुवा॑ सु॒वीराः॑ । म॒ह्यं य॑जन्तु मम॒ यानि॑
 ह॒व्याकू॑तिः स॒त्या मन॑सो मे अस्तु । ए॒नो मा॒ नि गा॑ क॒तम॑च्च॒नाहं
 वि॒श्वे दे॒वासो॒ अ॒धि वो॑चता मे । दे॒वीः ष॒डुर्वी॑रु॒रु णः॑ कृ॒णोत॒ विश्वे॑
 दे॒वास॒ इ॒ह वी॑रयध्वम् । मा हा॑स्महि प्र॒जया॒ मा त॒नूभि॑र्मा र॒धाम

द्विषते सोम राजन्। अग्निर्मन्युम्प्रतिनुदन्पुरस्तात् (३०)

अदब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम्। प्रत्यश्चो यन्तु निगुतः
पुनस्तेऽमैषां चित्तम्प्रबुधा वि नैशत्। धाता धातृणाम्भुवनस्य
यस्पतिर्देवः सवितारमभिमातिषाहम्। इमं यज्ञमश्विनोभा
बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः शर्म
यः सदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुक्षु। स नः प्रजायै हर्यश्च मृडयेन्द्र
मा (३१)

नो रीरिषो मा परा दाः। ये नः सपत्ना अप ते
भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे तान्। वसवो रुद्रा आदित्या
उपरिस्पृशम्मोग्रं चेत्तारमधिराजमक्रन्। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे
यो गोजिद्धं नजिदंश्चजिद्यः। इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्वास्य कुर्मो
हरिवो मेदिनं त्वा॥ (३२)

वनिषन्त पुरस्तान्मा त्रिचंत्वारिंशच्च॥ [१४]

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यम्पाञ्चजन्यम्बृहवः समिन्धते।
विश्वस्यां विशि प्रविविशिवाः समीमहे स नो मुञ्चत्वः हंसः। यस्येदं
प्राणन्निमिषद्यदेजति यस्य जातं जनमानं च केवलम्। स्तौम्यग्निं
नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वः हंसः। इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य
प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तोमा उप मामुपागुः। यो दाशुषः सुकृतो हवमुप
गन्ता (३३)

स नो मुञ्चत्व॑हंसः। यः सङ्ग्रमं नयति सं वशी युधे
 यः पुष्टानि स॑सृजति त्रयाणि। स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि
 स नो मुञ्चत्व॑हंसः। मन्वे वा॑म्मित्रावरुणा तस्य वित्त॑
 सत्यौजसा दृ॑हणा यं नुदेथे॑। या राजान॑ सरथं याथ उ॒ग्रा
 ता नो मुञ्चत॑मागंसः। यो वा॑ रथं ऋजुर॑श्मिः सत्यध॑र्मा
 मिथुश्चर॑न्तमुपयाति दूषयन्। स्तौमि (३४)

मित्रावरुणा नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चत॑मागंसः। वा॒योः
 स॑वितुर्विद॒धानि मन्महे॒ यावा॑त्मन्वद्विभृ॒तो यौ च॒ रक्ष॑तः। यौ
 विश्व॑स्य परिभू ब॑भूवतुस्तौ नो मुञ्चत॑मागंसः। उप॒ श्रेष्ठा न
 आशिषो॑ देवयो॒र्धमे॑ अस्थिरन्। स्तौमि वा॒युं स॑वितारं नाथितो
 जोहवीमि तौ नो मुञ्चत॑मागंसः। रथी॑तमौ रथी॒नाम॑ह ऊ॒तये॒ शुभं
 गमि॑ष्ठौ सुयमे॑भिरश्वैः। ययोः (३५)

वां देवौ देवेष्वनि॑शितमोजस्तौ नो मुञ्चत॑मागंसः। यदया॑तं
 वह॑तु॒ सूर्या॑यास्त्रि॒चक्रेण॑ स॒सद॑मिच्छ॒मानौ। स्तौमि दे॒वाव॑श्विनौ
 नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चत॑मागंसः। म॒रुता॑म्मन्वे अ॒धि नो
 ब्रुवन्तु॒ प्रेमां वाचं॑ विश्वा॑मवन्तु विश्वे॑। आ॒शून् हु॑वे सुयमा॑नूतये ते
 नो मुञ्च॑न्त्वेनंसः। ति॒ग्ममा॑युधं वी॒डित॑ स॒हस्व॑द्वि॒व्यं शर्धः॑ (३६)

पृ॒त॑नासु जिष्णु। स्तौमि दे॒वान्म॑रुतो नाथितो जोहवीमि
 ते नो मुञ्च॑न्त्वेनंसः। दे॒वाना॑म्मन्वे अ॒धि नो ब्रुवन्तु॒ प्रेमां वाचं॑

विश्वा॑मवन्तु विश्वे॑। आ॒शून् हु॑वे सु॒यमा॑नृतये॒ ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सः।
यदि॑दम्मा॑भि॒शोच॑ति पौरु॑षेयेण॒ दैव्ये॑न। स्तौमि॑ विश्वा॑ दे॒वान्ना॑थि॒तो
जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सः। अनु॑ नोऽद्या॑नु॒मति॑रनु॒ (३७)

इद॑नुमते॒ त्वं वै॑श्वा॒नरो॒ न ऊ॒त्या पृ॒ष्ठो दि॒वि। ये
अप्र॑थेता॒ममि॑तेभि॒रोजो॑भिर्ये॒ प्रति॑ष्ठे॒ अभ॑वता॒ वसू॑नाम्। स्तौमि॑
द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थि॒तो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मु॒ञ्चत॑म॒हंसः॑। उर्वी॑
रोदसी॒ वरि॑वः कृ॒णोत॑ क्षेत्र॒स्य पत्नी॑ अधि॒ नो ब्रू॑यातम्। स्तौमि॑
द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थि॒तो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मु॒ञ्चत॑म॒हंसः॑। यत्ते॑ व॒यं
पुरु॑ष॒त्रा य॑वि॒ष्ठावि॑द्वा॒सश्च॑कृ॒मा क॑च॒न (३८)

आगः॑। कृ॒धी स्व॑स्मा॒स्र अदि॑तेरना॒गा व्येना॑सि॒ शिश्र॑थो
विष्व॑ग॒ग्रे। यथा॑ ह॒ तद्व॑सवो गौर्यं॑ चि॒त्प॒दि पि॒ताम॑मु॒ञ्चता॑ यज॒त्राः।
ए॒वा त्वम॑स्मत्प्र॒ मुञ्चा॒ व्य॒हः प्राता॑र्य॒ग्रे प्र॒तरा॑ न॒ आयुः॑ (३९)

गन्ता॑ दृ॒षय॑न्त्स्तौमि॒ ययोः॑ शर्धोऽनु॒मति॑रनु॒ च॒न चतु॑स्त्रि॒शच्च॑॥ [१५]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वा॑मश्चो॒ द्विच॑त्वारि॒शच्च॑॥ [१६]

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः
 पशवः पशून्वाव रुन्धे चतस्रो दिशो दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति
 छन्दांसि देवेभ्योऽपक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति
 तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै
 वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत (१)

पापीयान्थस्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं
 गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्थस्यादिति सर्वाणि
 तस्यानुद्भूत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्भवत्यथो
 यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादृद्ध्या योऽग्नेर्देवताया
 एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रः (२)

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्ध्या अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि
 भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत
 छन्दांसि यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यृचमन्तमां कुर्याच्छन्दांस्येव
 यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति
 यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयत्यृचा स्तोमं

समर्धयेति (३)

आह समृद्धौ चतुर्भिर्भ्रिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि
छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्या
अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुं प्राविंशत्स एतामूतिमनु
समचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराभिर्भवति सयोनित्वाय
स यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्या
उभयतः क्षणूभवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धौ व्याममात्री भवत्येतावद्वै
पुरुषे वीर्यं वीर्यसम्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो
वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स एषां वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वैणवी भवति
वीर्यस्यावरुद्धौ ॥ (४)

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च ॥ [१]

व्यूद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामंगृभ्णत्रशनामृतस्य
दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि
दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युञ्जाथां रासभं युवमिति
गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रतिष्ठापयति तस्मादश्वाद्गर्दभोऽसत्तरो
योगेयोगे त्वस्तरमित्याह (५)

योगेयोग एवैनं युङ्क्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै
वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे सखाय इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवाव
रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्योऽश्वो-

ऽश्वेन॒ सम्भ॑रत्यनु॒वित्त्यै॑ पापवस्य॒सं वा॑ ए॒तत्क्रि॑यते॒ यच्छे॑यंसा च॒
पापी॑यसा च॒ समानं॑ कर्म॒ कुर्वन्ति॒ पापी॑यान् (६)

ह्यश्व॑र्द्ध॒र्दभो॑ऽश्व॒म्पूर्वं॑ नयन्ति॒ पापवस्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै
तस्मा॒च्छेया॑ऽसम्पापी॒यान्पश्चाद॑न्वेति॒ बहु॑र्वै भव॑तो॒ भ्रातृ॑व्यो भव॑तीव
खलु॒ वा ए॒ष यो॑ऽग्निं चि॑नुते व॒ज्र्यश्वः॑ प्र॒तूर्व॑न्नेह्य॒वक्राम॑न्नश॒स्तीरि॑त्याह
वज्रे॑णैव पा॒प्मान्भ्रातृ॑व्यमव॑ क्रामति॒ रुद्र॑स्य॒ गाण॑पत्या॒दित्या॑ह
रौ॒द्रा वै प॒शवो॑ रु॒द्रादे॒व (७)

प॒शून्नि॒र्याच्या॑त्मने॒ कर्म॑ कुरुते॒ पूष्णा॑ स॒युजा॑ स॒हेत्या॑ह
पू॒षा वा अ॒ध्वना॑ऽसन्ने॒ता सम॑ष्ट्यै॒ पुरी॑षायतनो॒ वा ए॒ष
यद॒ग्निरङ्गि॑रसो॒ वा ए॒तमग्रे॑ दे॒वता॑नाऽऽ॒ सम॑भरन्मृ॒थिव्याः॑
स॒धस्था॑द॒ग्निं पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद॑च्छे॒हीत्या॑ह साय॑तनमे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः
सम्भ॑रत्य॒ग्निं पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद॑च्छे॒म इत्या॑ह येन॑ (८)

संग॑च्छते॒ वाज॑मे॒वास्य॑ वृ॒द्धे प्र॒जाप॑तये॒ प्रति॒प्रोच्या॑ग्निः
सम्भृ॑त्य॒ इत्या॑हुरि॒यं वै प्र॒जाप॑ति॒स्तस्या॑ ए॒तच्छ्रो॑त्रं॒ यद्व॒ल्मीको॑ऽग्निं
पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद्व॑रि॒ष्याम॑ इति॒ वल्मी॑कव॒पामुप॑ तिष्ठते॒ साक्षा॑दे॒व
प्र॒जाप॑तये॒ प्रति॒प्रोच्या॑ग्निऽसम्भ॑रत्य॒ग्निं पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद्व॑राम॒
इत्या॑ह॒ येन॑ संग॑च्छते॒ वाज॑मे॒वास्य॑ वृ॒द्धेऽन्व॑ग्निरु॒षसाम॑ग्रम् (९)

अ॒ख्यदि॒त्याहा॑नु॒ख्यात्या॑ आ॒गत्य॑ वा॒ज्यध्व॑न आ॒क्रम्य॑
वाजि॑न्मृ॒थिवी॑मित्या॒हेच्छ॑त्ये॒वैन॑म्पूर्व॒या वि॒न्दत्यु॑त्तर॒या द्वाभ्या॑मा

क्रमयति॑ प्रति॑ष्ठित्या॒ अनु॑रूपाभ्यान्तस्मा॒दनु॑रूपाः प॒शवः॑ प्र जा॑यन्ते
 द्यौस्तै॑ पृ॒ष्ठं पृ॑थि॒वी सु॒धस्थ॑मित्या॒हैभ्यो॑ वा ए॒तं लो॒केभ्यः॑ प्र॒जाप॑तिः
 समै॑रयद्रूपमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे व॒ज्री वा ए॒ष यद॑श्चो
 द॒द्विर॒न्यतो॑द॒ज्यो भू॒याल्लौ॑मभिरु॒भयाद॑ज्यो॒ यं द्वि॒ष्यात्तम॑धस्प॒दं
 ध्या॑येद्व॒ज्रेणै॒वैनं॑ स्तृणुते॥१०॥

आहु पापीयान्ब्राह्मणं येनाग्रं वज्री वै सप्तदश च॥ [२]

उत्क्रा॒मोद॑क्रमी॒दिति॑ द्वाभ्या॒मुत्क्र॑मयति॒ प्रति॑ष्ठित्या॒
 अनु॑रूपाभ्यान्तस्मा॒दनु॑रूपाः प॒शवः॑ प्र जा॑यन्तेऽप॒ उप॑ सृजति॒ यत्र
 वा आप॑ उप॒गच्छ॑न्ति॒ तदोष॑धयः॒ प्रति॑ तिष्ठन्त्योष॑धीः॒ प्रति॑तिष्ठन्तीः
 प॒शवोऽनु॑ प्रति॑ तिष्ठन्ति॒ प॒शून् य॒ज्ञो य॒ज्ञं यज॑मानो॒ यज॑मानं
 प्र॒जास्तस्मा॑द॒प उप॑ सृजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ यदध्व॑र्युर॒न॒ग्रावाहु॑तिं
 जुहु॑याद॒न्योऽध्व॑र्युः (११)

स्या॒द्रक्षा॑सि॒ यज्ञ॑स्य॒ ह॒न्युर॒हि॒र॒ण्यमु॒पास्य॑ जुहोत्यग्नि॒वत्ये॒व
 जु॑होति॒ नान्यो॑ऽध्व॒र्युर्भव॑ति॒ न य॒ज्ञस्य॑ रक्षा॑सि घ्नन्ति॒
 जिघ॑र्म्य॒ग्निम्मन॑सा॒ घृते॑नेत्या॒ह मन॑सा॒ हि पुरु॑षो य॒ज्ञम॑भि॒गच्छ॑ति
 प्रति॑क्ष्यन्त॒म्भुवनानि॑ वि॒श्वेत्या॑ह॒ सर्व॑स्य॒ ह्येष॑ प्र॒त्यङ्के॑ति॒ पृथुं॑ ति॒रश्वा
 वय॑सा बृ॒हन्त॒मित्या॑हा॒ल्पो ह्येष॑ जा॒तो म॒हान् (१२)

भव॑न्ति॒ व्यचि॑ष्ठम॒न्नस्य॑ रभ॒सं वि॒दान॒मित्या॑हा॒न्नमे॒वास्मै॑ स्व॒दयति॑
 सर्व॑मस्मै॒ स्वद॑ते॒ य एवं॑ वेदा॒ त्वा जिघ॑र्मि॒ वच॑सा॒ घृते॑नेत्या॒ह

तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदत्यरक्षसेत्याहु
रक्षसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात
य एवं (१३)

वेद मनसा त्वै तामाप्तुमर्हति यामध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहोति
मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयं यज्ञमुखे
वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्त्येतरहि खलु वा
एतद्यज्ञमुखं यरह्येन दाहुतिरश्नुते परि लिखति रक्षसामपहत्यै
तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षांस्यप
हन्ति (१४)

गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवेनं परि
गृह्णाति त्रिष्टुभा परि लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवेनम् परि
गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि परिभूः
पर्याप्त्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अंनुष्टुप्समांन्मध्यतो वाचा वदामो
गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्यथानुष्टुभाथं त्रिष्टुभा तेजो वै
गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुमेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं
परि गृह्णाति॥ (१५)

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो
धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याहु

ज्योतिरेवैतेन जनयति सौऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयत्तं देवा
अर्धर्चेनाशमयञ्छिवं प्रजाभ्योऽहिः सन्तमित्याह प्रजाभ्यं
एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति
पुष्करपर्णमा (१६)

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनं दा
हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं
सयोनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै
कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाग्याणां पशूनां चर्मणा
सम्भरेद्वाग्यान्पशूञ्छुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव
पशून् (१७)

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः
पशवः कनीयाः सः शुचा ह्यृता लोमतः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं
कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ
पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत
तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इति (१८)

आह य एवैनमन्वपश्यत्तेनैवैनं सम्भरति त्वामग्ने
पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमु त्वा
दध्यङ्घ्रिपिरित्याह दध्यङ्घ्रा आथर्वणस्तेजस्व्यासीत्तेज एवास्मिन्दधाति
तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति (१९)

च॒त॒सृभिः॑ सम्भ॑रति च॒त्वारि॑ छ॒न्दांसि॑ छ॒न्दोभिरे॑व
 गा॒य॒त्रीभिर्ब्रा॑ह्मणस्य गा॒य॒त्रो हि ब्रा॑ह्मणस्त्रि॒ष्टु॒भीं रा॒ज॒न्यस्य॑ त्रै॒ष्टु॒भो
 हि रा॒ज॒न्यो यं का॒मये॑त॒ वसी॑या॒न्थस्या॑दित्यु॒भयी॑भिस्तस्य
 सम्भ॑रे॒त्तेज॑श्चै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं च॑ समीचीं दधात्यष्टाभिः
 सम्भ॑रत्यष्टाक्षरा गा॒य॒त्री गा॒य॒त्रोऽग्नि॑र्यावा॒नेवाग्नि॑स्त॒स्रं सम्भ॑रति
 सीद॑ हो॒तरि॒त्याह॑ दे॒वता॑ ए॒वास्मै॑ स॒स्रं सा॑दयति नि हो॒तेति॑
 मनु॑ष्या॒न्थस्रं॑ सीद॒स्वेति॑ वया॒ंसि॑ जनि॒ष्वा हि जे॒न्यो अग्रे॑
 अह्ना॑मित्या॒ह दे॒वमनु॑ष्या॒नेवास्मै॑ स॒स्रं स॑न्ना॒म्र ज॑नयति॥ (२०)

ऐव प॒शूनि॑ति गृणाति हो॒तरि॑ति स॒प्तवि॑स्रतिश्च॥ [४]

क्रू॒रमि॑व॒ वा अ॑स्या ए॒तत्क॑रोति॒ यत्ख॑न॒त्यप॑ उ॒प सृ॑ज॒त्यापो॑
 वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्यै॑ शुच॑स्रं श॒मय॑ति सं ते वा॒युर्मा॑तरि॒श्वा
 दधा॑त्वित्या॒ह प्रा॒णो वै वा॒युः प्रा॒णेनै॑वास्यै॒ प्राण॑स्रं सं द॑धाति॒ सं
 ते वा॒युरि॒त्याह॑ तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒ते तस्मै॑ च दे॒वि
 वष॑डस्तु (२१)

तुभ्य॑मित्या॒ह ष॒ड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व वृ॑ष्टिं दधाति॒
 तस्मा॑त्सर्वा॒नृतू॑न् व॒र्षति॑ यद्व॒षट्कुर्या॑द्रक्षा॒ंसि य॒ज्ञस्रं॑ ह॒न्युर्व॑डित्या॒ह
 प॒रोक्ष॑मे॒व वष॑ट्करोति॒ नास्य॑ या॒तया॑मा वष॒ट्कारो॑ भव॑ति॒ न
 य॒ज्ञस्रं॑ रक्षा॒ंसि घ्न॑न्ति॒ सुजा॑तो॒ ज्योति॑षा स॒हेत्य॑नु॒ष्टुभो॑प
 नह्य॑त्यनु॒ष्टुप् (२२)

सर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः
 प्रिययैवैनं तनुवा परि दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेद
 वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु णं ऊतय इति
 सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितृप्रसूत एवास्योर्ध्वा वरुणमेनिमुष्मजति
 द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि (२३)

रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहाग्ने
 चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो भवति
 प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वा इत्याहौषधयो वा अस्य
 मातरस्ताभ्य एवैनं प्र च्यावयति स्थिरो भव वीङ्मङ्ग इति गर्दभ
 आ सादयति (२४)

सं नह्यत्यैवैनमेतया स्थेन्ने गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः
 पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेत्यन्यान्
 ह्येनेनार्कः सम्भरन्ति गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः
 सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा
 एष एतर्ह्यारूढः (२५)

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
 इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह
 मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं
 मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति प्रेतु वाजी

कनि॒क्रद॒दित्या॑ह वा॒जी ह्ये॑ष नान॒दद्रास॑भः प॒त्वेति॑ (२६)

आ॒हु रास॑भ॒ इति॑ ह्येत॒मृष॒योऽव॑द॒म्भर॑न्न॒ग्निं पु॑री॒ष्यमित्या॑ह॒ग्निः
ह्ये॑ष भ॒रति॑ मा पा॒द्यायु॑षः पु॒रेत्या॑हायु॒रेवास्मि॑न्दधाति॒ तस्मा॑द्भ॒र्दभः॑
सर्व॑मायु॒रेति॑ तस्मा॑द्भ॒र्दभे॑ पु॒रायु॑षः प्र॒मीते॑ बिभ्यति॒ वृषा॑ग्निं
वृष॑ण॒म्भर॑न्नित्या॑ह वृषा॒ ह्ये॑ष वृषा॒ग्निर॒पां गर्भ॑म् (२७)

स॒मुद्रि॒यमित्या॑हापा॒ः ह्ये॑ष गर्भो॒ यद॑ग्निर॒ग्न आ या॑हि
वी॒तय॑ इति॒ वा इ॒मौ लो॒कौ व्यै॑ताम॒ग्न आ या॑हि वी॒तय॑ इति॒
यदा॑हानयो॒र्लो॒कयो॒र्वीत्यै॑ प्रच्यु॒तो वा ए॒ष आ॒यत॑ना॒दगतः॑ प्रति॒ष्ठाः
स ए॒तर॑ह्य॒ध्वर्युं च॒ यज॑मानं च ध्याय॒त्यृतः॑ स॒त्यमित्या॑हेयं वा
ऋ॒तम॒सौ (२८)

स॒त्यम॒नयो॑रे॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति॒ नार्ति॑मा॒र्च्छत्य॑ध्व॒र्युर्न यज॑मानो
वरु॑णो॒ वा ए॒ष यज॑मानम॒भ्येति॑ यद॒ग्निरु॑प॒नद्ध॑ ओष॑धयः प्रति॒
गृ॒ह्णीता॑ग्निमे॒तमित्या॑ह शा॒न्त्यै व्य॑स्यन्वि॒श्वा अ॑म॒तीर॑रा॒तीरित्या॑ह
रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै नि॒षीद॑न्नो॒ अप॑ दुर्म॒तिः ह॑न॒दित्या॑ह प्रति॒ष्ठित्या॑
ओष॑धयः प्रति॒ मोद॑ध्वम्॥ (२९)

अ॒स्त्वनु॑ष्टु॒बंसि॑ सादय॒त्यारू॑ढः प॒त्वेति॑ गर्भ॒मसौ॑ मोद॒ध्वं द्वि॑च॒त्वारि॑शच्च॥ [५]

ए॒नमित्या॑होष॑धयो॒ वा अ॒ग्नेर्भा॑गु॒धेयं॑ ताभि॒रेवैनः॑ स॒मर्ध॑यति॒ पुष्पा॑वतीः सु॒पिप्प॒ला इत्या॑ह तस्मा॒दोष॑धयः
फलं॑ गृ॒ह्णत्य॑यं वो गर्भं ऋ॒त्विग्यः॑ प्र॒ब्र॑ स॒धस्थ॑मास॒ददित्या॑ह या॒भ्यं ए॒वैनं॑ प्र॒च्याव॑यति॒ तास्वे॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति॒
द्वाभ्या॑मु॒पाव॑हरति॒ प्रति॒ष्ठित्यै॑ (०)॥ [६]

वारु॒णो वा अ॒ग्निरु॒प॑न॒द्धो वि पा॒ज॒सेति॒ वि स्र॑स॒यति॒
 सवि॒तृप्र॑सू॒त ए॒वा॒स्य॒ विषू॑चीं वरु॒णमे॒नि वि सृ॑ज॒त्युप॒ उप॑
 सृ॒ज॒त्यापो॒ वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्य॒ शुच॑श्च श॒मय॑ति ति॒सृभि॑रु॒पं
 सृ॒ज॒ति त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निर्या॑वा॒नेवा॒ग्निस्त॑स्य॒ शुच॑श्च श॒मय॑ति मि॒त्रः
 स॒सृ॒ज्यं पृ॒थि॒वीमि॒त्याह॑ मि॒त्रो वै शि॒वो दे॒वाना॒न्तेनै॒व (३१)

ए॒न॒स॒ सृ॑ज॒ति शा॒न्त्यै य॒द्वा॒म्याणा॒म्पात्रा॑णां क॒पालैः
 स॒सृ॒जेद्वा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चा॒र्पये॑दर्म॒कपा॒लैः स॒सृ॒ज॒त्येता॑नि
 वा अ॒नु॒पजी॑वनी॒यानि॒ तान्ये॒व शु॒चा॒र्पय॑ति श॒र्करा॑भिः स॒सृ॒ज॒ति
 धृ॒त्या अथो॑ श॒त्वाया॑जलो॒मैः स॒सृ॒ज॒त्येषा॑ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या
 त॒नूर्य॑द॒जा प्रि॒ययै॑वैनं त॒नुवा॒ स॒सृ॒ज॒त्यथो॒ तेज॑सा कृ॒ष्णाजि॑नस्य॒
 लो॒मभिः॑ सम् (३२)

सृ॒ज॒ति य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॑नं य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञश्च॑ स॒सृ॒ज॒ति रु॒द्राः
 स॒म्भृ॒त्यं पृ॒थि॒वीमि॒त्याहै॒ता वा ए॒तं दे॒वता॑ अ॒ग्ने स॒म॒भरं॑ ताभि॑रे॒वैन॑श्च
 स॒म्भ॑रति म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसी॒त्याह॑ य॒ज्ञो वै म॒खस्त॑स्यैतच्छि॒रो
 यदु॒खा तस्मा॑दे॒वमा॑ह य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह य॒ज्ञस्य॒ ह्येते॑ (३३)

प॒दे अथो॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त्यै प्रा॒न्याभि॑र्यच्छ्रु॒त्यन्व॒न्यैर्मन्त्र॑यते
 मि॒थुन॑त्वाय॒ त्र्यु॒द्धिं करो॑ति त्रयं इ॒मे लो॒का ए॒षां लो॒काना॑मा॒स्यै
 छ॒न्दोभिः॑ करोति वी॒र्यं॑ वै छ॒न्दा॑सि वी॒र्येणै॒वैनं॑ करोति यजु॑षा
 बि॒लं करो॑ति व्यावृ॒त्या इ॒यंतीं करो॑ति प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑

सम्मितां द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति
 पशूनां दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवाश्रिमभिचरतः
 कुर्यात्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै कृत्वाय
 सा महीमुखामिति नि दधाति देवतास्वेवैनां प्रतिष्ठापयति॥ (३४)

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरन्त एकविंशतिश्च॥ [७]

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर
 एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त
 शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः
 सयोनिर्त्वायादितिस्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां
 खनत्यस्या अक्रूरङ्काराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां त्वा
 पत्नीरित्याह देवानाम् (३५)

वा एतां पत्नयोऽग्रेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्त्वेत्याह
 विद्या वै धिषणा विद्याभिरेवैनामभीन्दे ग्रास्त्वेत्याह छन्दांसि वै
 ग्राश्छन्दोभिरेवैनां श्रपयति वरूत्रयस्त्वेत्याह होत्रा वै वरूत्रयो
 होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नीः (३६)

जनयस्ताभिरेवैनां पचति षड्भिः पंचति षड्वा ऋतव
 ऋतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवत्सरस्य
 सस्यम्पच्यते वारुण्युखाभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा
 सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्यपद्यमा

पृथिव्याशा दिश आ पृण (३७)

इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती
भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यम्पात्रमनाच्छृणमा
च्छृणत्ति देवत्राकरजक्षीरेणा च्छृणत्ति परमं वा एतत्पयो यदजक्षीरं
परमेणैवैनाम्पयसा च्छृणत्ति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति
छन्दोभिर्वा एषा क्रियते छन्दोभिरेव छन्दाऽस्या च्छृणत्ति॥ (३८)

आह देवानां वै पर्वाः पृणैषा पदं॥ [८]

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै माषा
अमेध्यं पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा
हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्यास्यै व्यृद्धं
वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षं सप्तधा वितृण्णां वल्मीकवपां
प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनथ्समर्धयति
मेध्यत्वाय यावन्तः (३९)

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि
गायति यमादेवैनद्वृङ्के तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे लोका एभ्य
एवैनल्लोकेभ्यो वृङ्के तस्माद्गायते न देयङ्गाथा हि तद्वृङ्केऽग्निभ्यः पशूना
लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव रुन्धे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा
अस्य (४०)

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यथ्संस्थापयेद्य

शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्धे यत्पर्यग्निकृतानुत्सृज
 शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सः स्थापयति यज्ञो वै
 प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत् स
 रिरिचानोऽमन्यत् स एता अप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः (४१)

आत्मानमाप्रीणीत् यदेता अप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
 प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो
 भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरात्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः
 प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः
 पशूनेवाव रुन्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ
 चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्रेश्चित्यस्य (४२)

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो
 रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिमन्वाह
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव
 वैश्वानरमव रुन्धे पराचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकः
 समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह समाभिरेवाग्निं वर्धयति (४३)

ऋतुभिः संवत्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या
 इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना
 मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्युद्वयं तमसस्परीत्याह
 पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हुन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ
 वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति

न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते
ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै॥ (४४)

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥ [९]

षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं दीक्षयति
सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनं दीक्षयति विश्वे
देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां
वागुत्तमैकस्मादक्षरादनामप्रथमम्पदम् तस्माद्यद्वाचोऽनामं
तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजा-
पतिः (४५)

प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यदर्चिषि प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत
यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्धे भविष्यद्धि
भूयो भूताद्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा
एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमार्च्छेत् (४६)

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रेतामुखां तपेत्याह ब्रह्म वै मित्रो
ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति नार्तिमार्च्छति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते
यदि भिद्येत तैरेव कपालैः स संजेथ्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः
स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो वा एष स स्वां (४७)

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स
 एव तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव
 यं कामयेत् भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्याव
 दध्यात्साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्याव
 दध्यादम्बरीषे वा अन्नंम्रियते सयोन्येवान्नम् (४८)

अव रुन्धे मुञ्जानव दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि
 दधात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत् स क्रुमुकम्प्राविशत् क्रुमुकमव दधाति
 यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्ध आज्येन सं यौत्येतद्वा अग्नेः
 प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा (४९)

वैकंकतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै
 सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रयं इमे
 लोका एष्वेव लोकेष्वविदं गच्छत्यथो प्राणानेवात्मन्धत्ते॥ (५०)

प्रजापतिरुच्छेत्स्वामेवान्नं तेजसा चतुस्त्रिंशच्च॥ [१०]

न हं स्म वै पुराग्निरपंरशुवृक्णं दहति तदस्मै
 प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति समिधमा
 दधात्यपंरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं
 वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्ग्वै उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति
 प्रजापतिरग्निमसृजत् तं सृष्टं रक्षांसि (५१)

अजिघांसन्त्स एतद्राक्षोघ्नमपश्यत्तेन वै स रक्षांस्यपाहत

यद्राक्षोघ्नं भवत्यग्रेरेव तेन जाताद्रक्षाऽस्यप हन्त्याश्वत्थीमा
 दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो विजित्यै वैकङ्कतीमा
 दधाति भा एवाव रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सशितम्मे
 ब्रह्मोर्देषाम्बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (५२)

वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रं सः श्यति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो
 राजन्यवानत्यन्यम्ब्राह्मणं तस्माद्राजन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यं
 राजन्यम्मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतं हिरण्यं रुक्ममन्तरं
 प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्त एकविंशतिनिर्बाधो
 भवत्येकविंशतिर्वै देवलोका द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रय
 इमे लोका असावादित्यः (५३)

एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्य एव भ्रातृव्यमन्तरेति
 निर्बाधैर्वै देवा असुरान्निर्बाधेऽकुर्वत तन्निर्बाधानां निर्बाधत्वन्निर्बाधी
 भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति मुञ्चते
 प्रसूत्यै नक्तोषासेत्युत्तरयाहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा
 अग्निं धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा
 अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य (५४)

प्राणैर्दाधारासीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते
 कृष्णाजिनमुत्तरन्तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनन्तेजसा चैवैनं
 ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति षडुद्यामं शिक्यं भवति षड्वा ऋतव
 ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते यद्वादशोद्यामं संवत्सरणैव मौञ्जम्भवत्यूर्ग्वै

मुञ्जां ऊर्जैवैनं समर्धयति सुपर्णोऽसि गुरुत्मानित्यवैक्षते
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह
 सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥ (५)

रक्षाऽस्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च॥ [११]

समिद्धो अञ्जन्कृदरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः।
 वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सुधस्थम्।
 घृतेनाञ्जन्सम्पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्। अनु त्वा
 सप्ते प्रदिशः सचन्ताऽस्वधामस्मै यजमानाय धेहि। ईड्यश्वासि
 वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते। अग्निष्वा (५६)

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः। स्तीर्णम्बर्हिः
 सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्। देवेभिर्युक्तमदितिः
 सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु। एता उ वः सुभगां
 विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः। ऋष्याः सतीः कवषः
 शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती
 मुखं यज्ञानामभि संविदाने। उषासां वाम् (५७)

सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि। प्रथमा वाऽ
 सरथिनां सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा। अपिप्रयं चोदना
 वाम्मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आदित्यैर्नो भारती
 वष्टु यज्ञं सरस्वती सह रुद्रेर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषां

य॒ज्ञं नो॑ दे॒वीर॒मृते॑षु धत्त। त्वष्टा॑ वी॒रं दे॒वका॑मं ज॒जान॒ त्वष्टु॑र॒वा
जा॒यत आ॒शुर॑श्चः। (५८)

त्वष्टे॒दं वि॒श्वम्भु॑वं ज॒जान॒ ब॒होः क॒र्तार॑मि॒ह य॑क्षि होतः।
अ॒श्वो घृ॒तेन॒ त्मन्या॒ सम॑क्त॒ उप॑ दे॒वाः ऋ॒तुशः॑ पाथ॑ एतु।
व॒नस्प॑तिर्दे॒वलोक॑म्प्र॒जान॑न्न॒ग्निना॑ ह॒व्या स्व॑दितानि॑ वक्षत्।
प्र॒जाप॑ते॒स्तप॑सा वावृ॒धानः॑ स॒द्यो जा॒तो द॑धिषे य॒ज्ञम॑ग्ने।
स्वाहा॑कृतेन ह॒विषा॑ पुरो॒गा या॒हि सा॒ध्या ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥ (५९)

अ॒ग्नि॒ष्ठां वा॒मश्वो॑ द्वि॒चत्वारि॑शच्च॥ [१२]

विष्णु॑मुखा॒ अन्न॑पते॒ याव॑ती वि॒ वै पु॑रुषमा॒त्रेणा॑ग्ने तव॒ श्रवो॑ ब्रह्म॑ ज॒ज्ञान॑स्व॒यमा॑तृ॒णामे॑षां वै
प॒शुगा॑यत्री कस्त्वा॒ द्वाद॑श॥ [१३] विष्णु॑मुखा॒ अप॑चितिमा॒न् वि॒ वा ए॒ताव॑ग्ने तव॒ स्वय॑मातृ॒णां वि॑पू॒चीना॑नि
गा॒यत्री च॑तुः षष्टिः॥६४॥ विष्णु॑मुखास्त॒नुवे॑ भुवत्॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॒न्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑न॒पज॒य्यम॒भ्यज॑यन्
यद्वि॑ष्णु॒क्रमा॑न्क्रम॑ते॒ विष्णु॑रे॒व भू॒त्वा यज॑मान॒श्छ॒न्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑न॒प
ज॑यति॒ विष्णोः॑ क्रमो॑ऽस्यभिमाति॒हेत्या॑ह गा॒यत्री वै पृ॑थि॒वी
त्रैष्टु॑भम॒न्तरि॑क्षम् जा॒गती॑ द्यौरानु॑ष्टुभीर्दि॒शश्छ॒न्दो॑भिरे॒वेमाँल्लो॒कान्
यथा॑पूर्वम॒भि ज॑यति प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ सोऽस्मा॑त्सृष्टः (१)

पराङ्मैत्तमेतयान्वैदक्रन्ददिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं
 धामावारुन्ध यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया प्रियं धामाव रुन्ध ईश्वरो वा
 एष पराङ्मदधो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा वर्तते चत्वारि
 छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य
 तनुवमभि (२)

पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते
 तस्माद्वक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु
 पर्यावर्तते शुनःशेषमार्जीगर्ति वरुणोऽगृह्णाथ्स एतां वारुणीमपश्यत्तया
 वै स आत्मानं वरुणपाशादमुश्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य
 उखाम्प्रतिमुश्चत उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहाऽऽत्मानमेवैतया (३)

वरुणपाशान्मुश्चत्या त्वाहार्षमित्याहा ह्येनं हरति
 ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा सर्वा
 वाञ्छन्त्वित्याह विशैवेनं समर्धयत्यस्मिन्नाष्टमधि श्रयेत्याह
 राष्ट्रेमेवास्मिन्ध्रुवमकर्य कामयेत राष्ट्रं स्यादिति तम्मनसा
 ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति (४)

अग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैनं समानानां
 करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति
 ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः सादयति
 चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवातिछन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा

छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैनं॑ समानानां करोति सद्धती (५)

भवति सत्त्वमेवैनं॑ गमयति वात्सप्रेणोपं तिष्ठत एतेन॒ वै
वत्सप्रीर्भालन्दनो॑ऽग्नेः प्रियं धामावारुन्धाग्नेरेवैतेन॑ प्रियं धामाव रुन्ध
एकादशम्भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति स्तोमेन॒ वै देवा
अस्मिँल्लोक आर्ध्रुवच्छन्दोभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव॒ खलु॒ वा एतद्रूपं
यद्वात्सप्रम्यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठते (६)

इममेव तेन॑ लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमते॑ऽमुमेव
तैर्लोकमभि जयति पूर्वेद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरुपं तिष्ठते तस्माद्योगे-
ऽन्यासां॑ प्रजानाम्मनः क्षेमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः॑ क्षेम्यस्येशे
तस्माद्यायावरः॑ क्षेम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति वाचं यच्छति
यज्ञस्य धृत्यै॑॥ (७)

सृष्टोऽभ्येतयां भवति सद्धत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य॑ नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नं
प्र यच्छत्यनमीवस्य॑ शुष्मिण॒ इत्याहायक्ष्मस्येति॑ वावैतदाह
प्र प्रदातारं॑ तारिष॒ ऊर्जं॑ नो धेहि द्विपदे चतुष्पद
इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा॑ शास्त॒ उदु॒ त्वा॒ विश्वे॑ देवा इत्याह
प्राणा वै विश्वे॑ देवाः (८)

प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने॑ भरन्तु चित्तिभिरित्याह॒ यस्मा॑ एवैनं॑

चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति चतसृभिरा सादयति चत्वारि
छन्दांसि छन्दोभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां
यदतिच्छन्दा वर्षैवैनं समानानां करोति सद्धती भवति सत्त्वमेवैनं
गमयति प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् (९)

याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति तनुवा वा एष हि नस्ति य
हि नस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्यं एवैनं शमयति
रक्षांसि वा एतद्यज्ञं संचन्ते यदनं उथ्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह
रक्षसामपहत्या अनंसा वहन्त्यपंचितिमेवास्मिन्दधाति
तस्मादनस्वी च रथी चातिथीनामपंचिततमौ (१०)

अपंचितिमान्भवति य एवं वेद समिधाऽग्निं दुवस्यतेति
घृतानुषित्तामवसिते समिधमा दधाति यथातिथय आगताय
सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो
हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽप्सु भस्म प्र
वेशयत्यप्सु योनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र
वेशयति त्रिवृद्धे (११)

अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं
वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति
ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून्
वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वादित्याः (१२)

रुद्रा वसवः समिन्धतामित्याहेता वा एतं देवता अग्रे
समैन्धत ताभिरेवैन९ समिन्द्रे बोधा स बोधीत्युप तिष्ठते
बोधयत्येवैनन्तस्मात्सुत्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुप तिष्ठते
तस्माद्यथास्थानम्पशवः पुनरेत्योप तिष्ठन्ते॥ (१३)

वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपंचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै
यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैन९ स चिनुते-
ऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्यात्मनेऽग्निं
चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा
एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययति (१४)

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप
हन्त्यपोऽवोक्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य
रूप९ रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्ध ऊषान्नि वपति पुष्टिर्वा एषा
प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञान एव
संज्ञान९ ह्येतत् (१५)

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सहास्तान्ते वियती अब्रूतामस्त्वेव
नौ सह यज्ञियमिति यदमुष्या यज्ञियमासीत्तदस्यामदधात्त
ऊषा अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि
कृष्णमूषान्निवपन्नदो ध्यायेद्द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं चिनुतेऽय९
सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य (१६)

सूक्तम्भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्धाग्नेरेवैतेन
 प्रियं धामाव रुन्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः
 प्राचीरुपं दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समं वीयन्त ते
 द्वे पुरस्तात्समीची उपादधत द्वे (१७)

पश्चात्समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन् यद्वे पुरस्तात्समीची
 उपदधाति द्वे पश्चात्समीची दिशां विधृत्या अथो पशवो वै
 छन्दांसि पशून्वास्मै समीचो दधात्यष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा
 गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा
 गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (१८)

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पृणा उपं दधात्येकविंशतिः सम्पद्यन्ते
 प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां
 गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं चिक्वानस्तिष्ठति य एवं वेद
 पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
 यज्ञमेव पशून्व रुन्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे
 लोका एष्वेव लोकेषु (१९)

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा
 वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति
 तस्मान्मासेनास्थि छन्नन्न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च चितयो
 भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न

विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥ (२०)

अद्भ्यवसाययति ह्येतद्विश्वमित्रस्यादधत् द्वे लोकस्य लोकेषु समचत्वारिंशच्च॥ [३]

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यश्चोखायाः समितमिति
चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा
अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा सः शास्ति समितमित्याहु
तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं समेति यथ्संन्युष्यं विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं
व्येत्युतुभिः (२१)

वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेव पुत्रं पृथिवी
पुंरीष्यमित्याहुर्तुभिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या
शिक्षमा दत्ते स्वदयत्येवैनन्नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्वा भवन्ति
निर्ऋत्यै वा एतद्भागधेयं यत्तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव
निर्ऋतिं निरवदयत इमां दिशं यन्त्येषा (२२)

वै निर्ऋत्यै दिग्स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते स्वकृत
इरिण उप दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवायतने
निर्ऋतिं निरवदयते शिक्षमभ्युप दधाति नैर्ऋतो वै पाशः
साक्षादेवैनं निर्ऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उप दधाति त्रेधाविहितो वै
पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निर्ऋतिमव यजते पराचीरुप (२३)

दधाति पराचीमेवास्मान्निर्ऋतिं प्र णुदतेऽप्रतीक्षमा
यन्ति निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै मार्जयित्वोप तिष्ठन्ते मेध्यत्वाय

गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता
 देवलोकमुपावर्तन्त एकयोप तिष्ठन्त एकधैव यजमाने वीर्यं
 दधति निवेशनः संगमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसुं
 प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयन्ति॥ (२४)

ऋतुभिरेषा पराचीरुपाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४]

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो यज्ञपुरुषैवैनं
 वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावान्भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं
 वीर्येणैवैनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यरत्निनां
 पक्षौ द्राघीयांसौ भवतस्तस्मात्पक्षप्रवयांसि वयांसि
 व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यम् (२५)

वीर्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वाय
 यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै षड्भवेन कृषति षड्वा
 ऋतवं ऋतुभिरेवैनं कृषति यद्वादशगवेन संवत्सरेणैवेयं वा
 अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां
 नात्यदहद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च (२६)

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुर्यत्
 चाकृष्टं च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च
 चतुष्पादश्च तान् यत्प्राचं उथ्सृजेद्बुद्रायापि दध्याद्यदक्षिणा

पितृभ्यो नि ध्रुवेद्यत्प्रतीचो रक्षांसि हन्युरुदीच उथ्सृजत्येषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक् (२७)

तामेवैनाननूथ्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्सृजत्यसौ वा
आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूथ्सृजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव
वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्वक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्थो
आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्परांश्च पशवो वि तिष्ठन्ते
प्रत्यं च आ वर्तन्ते तिस्रस्त्रिंशः सीताः (२८)

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति
ब्रह्मणान्नमव रुन्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त
ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य
वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्त्यनुसीत
वपति प्रजात्यै द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासाः संवत्सरः
संवत्सरेणैवास्मा अन्नम्पचति यदग्निचित् (२९)

अनवरुद्धस्याश्नीयादवरुद्धेन व्यृद्धेत ये वनस्पतीनाम्फलग्रहयस
ऽपि प्रोक्षेदनवरुद्धस्यावरुद्धौ दिग्भ्यो लोष्टान्धसमस्यति दिशामेव
वीर्यमवरुध्य दिशां वीर्येऽग्निं चिनुते यं द्विष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै
दिशो लोष्टमा हरेदिषमूर्जमहमित आ दद इतीषमेवोर्जं तस्यै
दिशोऽव रुन्धे क्षोधुंको भवति यस्तस्यां दिशि भवत्युत्तरवेदिमुप
वपत्युत्तरवेद्यां ह्यग्निश्चीयतेऽर्थो पशवो वा उत्तरवेदिः पशून्वाव

रुन्धेऽथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै॥ (३०)

च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं यत्कृष्टञ्चाकृष्टं च दिव्यसीतां अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च॥ —[५]

अग्ने तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य
सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानरमव रुन्धे षड्भिर्नि वपति षड्वा ऋतवः
संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुन्धे समुद्रं
वै नामैतच्छन्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता
निवपति प्रजानां प्रजननायेन्द्रः (३१)

वृत्राय वज्रं प्राहरत्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं
यूपस्तृतीयं येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ताः शर्करा अभवन्तच्छर्कराणां
शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः पशुरग्निर्यच्छर्कराभिरग्निं परिमिनोति
वज्रेणैवास्मै पशून्यग्निं गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात्स्व
नोप हरते त्रिसप्ताभिः (३२)

पशुकामस्य परिं मिनुयात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः
पशवः प्राणैरेवास्मै पशूनव रुन्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव
वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परिं
मिनुयादपरिमितस्यावरुद्ध्य यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य
तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विषूचीनं रेतः
परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति (३३)

यं कामयेत पशुमान्स्थ्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिकता
 व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीनं रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति
 सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव तदधाति गायत्रिया
 ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः
 शं युम्बारहस्पत्यम्मेधो नोपानमत्सोऽग्निम्प्राविशत् (३४)

सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वं प्राविशत्सो-
 ऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं
 प्राविशत्तमेवाव रुन्धे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्यं इत्याहुः प्राजापत्यो-
 ऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते पुष्करपर्णमुप
 दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं सयोनिमेवाग्निं चिनुतेऽपां
 पृष्ठमसीत्युप दधात्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदुप
 दधाति॥ (३५)

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविशत्स्योनिं विंशतिश्च॥ [६]

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः
 प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म
 जज्ञानमित्याहुः तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्यं इति
 यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीं शुचार्पयेन्नोषधयो न वनस्पतयः (३६)

प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षं शुचार्पयेन्न

वयाँसि॑ प्र जायेर॑न् यद्वि॒वि चि॑न्वी॒त दि॒वः शु॒चा॒र्पये॑न्न
 प॒र्जन्यो॑ व॒र्षेद्रु॒क्कमु॑प॒ दधा॑त्य॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यम॒मृतं॑ ए॒वाग्निं॑ चि॑नुते
 प्रजा॑त्यै हि॒र॒ण्यं पुरु॑षमु॒प॒ दधा॑ति यज॒मानलो॒कस्य॑ वि॒धृत्यै॑
 यदि॑ष्ट॒काया॑ आ॒तृ॒ण्णम॒नूप॑द॒ध्यात्प॑शूनां च यज॑मानस्य च प्रा॒णमपि॑
 दध्या॑दक्षि॒णतः॑ (३७)

प्राञ्च॑मु॒प॒ दधा॑ति दा॒धारं यज॑मानलो॒कत्र प॑शूनां च
 यज॑मानस्य च प्रा॒णमपि॑ दधा॒त्यथो॒ खल्वि॑ष्ट॒काया॑ आ॒तृ॒ण्णम॒नूप॑
 दधा॑ति प्रा॒णाना॒मु॒त्सृ॑ष्ट्यै द्र॒प्सश्च॑स्क॒न्देत्य॑भि मृ॒शति॑ होत्रा॑स्वे॒वेन॑
 प्रति॑ष्ठापयति सु॒चा॒वु॒प॒ दधा॑त्याज्य॑स्य पूर्णां का॑र्ष्म॒र्यम॒यीं द॒ध्नः
 पूर्णा॑मौदु॒म्बरी॑मि॒यं वै का॑र्ष्म॒र्यम॒य्यसा॑वौदु॒म्बरी॑मे ए॒वोप॑ धत्ते (३८)

तू॒ष्णीमु॒प॒ दधा॑ति न ही॒मे यजु॑षा॒सुम॑र॒हति॑ दक्षि॑णां
 का॑र्ष्म॒र्यम॒यीमु॒त्तरा॒मौदु॑म्बरी॒न्तस्मा॑द॒स्या अ॒सावु॒त्तरा॒ज्यस्य॑ पूर्णां
 का॑र्ष्म॒र्यम॒यीं वज्रो॒ वा आ॒ज्यं वज्रः॑ का॑र्ष्म॒र्यो वज्रे॑णै॒व यज्ञ॑स्य
 दक्षि॑णतो रक्षा॒स्यप॑ ह॒न्ति द॒ध्नः पूर्णा॑मौदु॒म्बरी॑म्प॒शवो॒ वै
 दध्य॑र्गुदु॒म्बरः॑ प॒शुष्वे॒वोर्जं॑ दधा॑ति पूर्णे॒ उप॑ दधा॑ति पूर्णे
 ए॒वैन॑म् (३९)

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क उप॑ तिष्ठेते वि॒राज्य॑ग्निश्चै॒तव्यं॑ इत्या॒हुः सु॒ग्वै
 वि॒रा॒ज्य॒सुचा॑वु॒प॒ दधा॑ति वि॒राज्ये॑वाग्निं चि॑नुते यज्ञ॒मुखे॑य॒ज्ञमुखे॑
 वै क्रि॒यमा॑णे य॒ज्ञः रक्षाँ॑सि जिघाँ॑सन्ति यज्ञ॒मुखः॑

रुक्मो यद्रुकं व्याघारयति यज्ञमुखादेव रक्षाऽस्यपं हन्ति
 पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाऽस्यपं
 हन्त्यक्षया व्याघारयति तस्मादक्षया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
 प्रतिष्ठित्यै॥ (४०)

वनस्पतयो दक्षिणतो धत्त एनन्तस्मादक्षया पञ्च च॥ [७]

स्वयमातृणामुपं दधातीयं वै स्वयमातृणेमामेवोपं
 धत्तेऽश्वमुपं घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो
 वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना
 पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृणा
 भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या
 अग्नावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वै (४१)

अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृतां प्र
 यच्छेत्ताम्राह्मणश्चोपं दध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो वा एष
 आर्तिमार्तोऽर्वोऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन् वरान्दद्यात्रयो वै प्राणाः
 प्राणानां स्पृत्यै द्वावेव देयौ द्वौ हि प्राणावेक एव देय एको हि
 प्राणः पशुः (४२)

वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आयवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुपं
 दधाति पशूनां धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीत्याह
 काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
 चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै देवलक्ष्मं वै त्र्यालिखिता

तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यम् (४३)

कामयेत् वसीयान्स्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योपं दध्याद्वसीयानेव
भवति यं कामयेत् पापीयान्स्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योपं
दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान्भवति
त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोकाख्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो
भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु
प्रासर्पत् (४४)

यत्कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कूर्मः
सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति मेधो वा एष पशूनां यत्कूर्मो
यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधम्पश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते श्मशानं
वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं
कूर्ममुपदधाति तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत् (४५)

कूर्मो मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति
स्वदयत्येवैनं ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्व्यारण्यम्मधु यद्वध्ना
मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च न
इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राश्चमुपं दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं दधाति तस्मात् (४६)

पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुपं तिष्ठन्ते यो वा अपंनाभिमुग्निं
चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विंशति स एनमीश्वरो

हिंसितोरुलूखलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं
चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरं भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे
मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मध्यत
ऊर्जा भुञ्जत इयद्ववति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितमव
हन्त्यन्नमेवाकर्वैष्णव्यर्चोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो
यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति॥ (४७)

एष वै पशुर्यमसर्पदप यत्तस्मात्तस्मात्सविंशतिश्च॥ [८]

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य
एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुन्धे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै
ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपास्महे सिकताभिः
पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे यं
कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां तस्योप (४८)

दध्यात्क्षोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति
पूर्णां तस्योप दध्यादनुपदस्यदेवान्नमत्ति सहस्रं वै प्रति पुरुषः
पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुप दधाति
सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयति व्यृद्धं वा
एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणाः (४९)

अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति
प्रतिष्ठामेवैनद्रमयित्वा प्राणैः समर्धयति दध्ना मधुमिश्रेण

पूरयति मध्व्योऽसानीति श्रुतातङ्कोन मेध्यत्वाय ग्राम्यं वा
 एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुद्धौ
 पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशून्वावरुन्धे यं
 कामयेतापशुः स्यादिति (५०)

विषूचीनानि तस्योप दध्याद्विषूच एवास्मात्पशून् दधात्यपशुरेव
 भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति समीचीनानि तस्योप
 दध्यात्समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव भवति
 पुरस्तात्प्रतीचीनमश्वस्योप दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापशवो वा
 अन्ये गोअश्वेभ्यः पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो दधात्येतावन्तो
 वै पशवः (५१)

द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति
 यत्पशुशीर्षाण्युप दधात्यमुमांरण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य
 एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुचमनूत्सृजति तस्मात्समावत्पशूनां
 प्रजायमानानामारण्याः पशवः कर्नीयांसः शुचा ह्यृताः
 सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सर्पे त्विषिस्तामेवावरुन्धे (५२)

यत्समीचीनम्पशुशीर्षैरुप दध्याद्ग्राम्यान्पशून् दशुकाः
 स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिं रुन्धे
 या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव
 यदुप दधाति तेन तां त्विषिमव रुन्धे या सर्पे यद्यजुर्वदति तेन

शान्तम्॥ (५३)

ऊनान्तस्योपं प्राणाः स्यादिति वै पशवो रुन्धे चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते
यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अपस्या उप दधाति
योनावेव रेतो दधाति पञ्चोप दधाति पाङ्गाः पशवः पशूनेवास्मै
प्र जनयति पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षाऽस्यपं हन्ति पञ्च पश्चात् (५४)

प्राचीरुपं दधाति पश्चाद्वै प्राचीनः रेतो धीयते
पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति पञ्च पुरस्तात्प्राचीरुपं
दधाति पञ्च पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयते
प्राचीः प्रजा जायन्ते पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै
छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहत इयं वा
अग्नेरतिदाहादबिभेथ्सैताः (५)

अपस्या अपश्यत्ता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहद्यदपस्या
उपधात्यस्या अनतिदाहायोवाचं हेयमददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता
उपधीयान्तै य उ चैना एवं वेददिति प्राणभृत उप दधाति रेतस्येव
प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्यश्यञ्छृण्वन्पशुर्जायतेऽयं पुरः (५६)

भुव इति पुरस्तादुपं दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधारायं दक्षिणा
विश्वकर्मेति दक्षिणतो मन एवैताभिर्दाधारायम्पश्चाद्विश्वव्यं चा इति

पश्चाच्चक्षुरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तरात्सुवरित्युत्तरतः श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेय
मतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधार दशदशोप दधाति सवीर्यत्वायाक्ष्ण

उप दधाति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्ये याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आर्घ्रोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो
याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या
ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामृद्धिं वेदघ्नोत्येव य
आसामेवम्बन्धुतां वेद बन्धुमान्भवति य आसामेवं क्लृप्तिं वेद
कल्पते (५८)

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य
आसामेवम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृत उपधाय संयत
उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं यच्छति तत्संयतां
संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो
विषूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसं
यतम् (५९)

असुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निर्यत्सं यत उपदधाति
समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकस्यविर्वयः कृतमयानामित्याह
वयोभिरेवायानव रुन्धेऽयैर्वयांसि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति
तस्मादयं सर्वतः पवते॥ (६०)

गायत्री त्रिष्टुब्जगन्त्यनुष्टुप्पङ्क्ता सह। बृहत्युष्णिहा
 ककुथ्सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा
 या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिम्यन्तु
 त्वा। महानाग्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या विद्युतो
 वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। रजता हरिणीः सीसा युजो
 युज्यन्ते कर्मभिः। अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा।
 नारीः (६१)

ते पत्नयो लोम् वि चिन्वन्तु मनीषया। देवानाम्पत्नीर्दिशः
 सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। कुविदङ्ग यवमन्तो यव चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं
 वियूयं। इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न
 जग्मुः॥ (६२)

नारीस्त्रिशच्च॥

[११]

कस्त्वाँ छति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिम्यति। क
 उ ते शमिता कविः। ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु।
 संवत्सरस्य धायंसा शिमीभिः शिम्यन्तु त्वा। दैव्या अध्वर्यवस्त्वा
 छन्तु वि च शासतु। गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिम्यन्तः।
 अर्धमासाः परूँषि ते मासाँश्छन्तु शिम्यन्तः। अहोरात्राणि मरुतो
 विलिष्टं (६३)

सूदयन्तु ते। पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रम्विषज्यतु।

द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुया। शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः
शमस्त्ववरेभ्यः। शमस्थभ्यो मञ्जभ्यः शमु ते तनुवै भुवत् (६४)

विलिष्टञ्चि० शब्॥ [१२]

उत्सन्नयज्ञ इन्द्राग्नी देवा वा अक्षण्यास्तोमीयां अग्नेर्भागोऽस्यग्नें जातान्श्मिरिति नाकसद्विश्वन्दांसि
सर्वाभ्यो वृष्टिसनीर्देवासुराः कर्नीयांसः प्रजापतेरक्षि द्वादश॥ [१३] उत्सन्नयज्ञो देवा वै यस्य
मुख्यवतीर्नाकसद्विरेवेताभिर्गृष्टाचत्वारिंशत्॥ ४८॥ उत्सन्नयज्ञः सर्वत्वाय॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहेतस्य क्रियते किं वा न
यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरूपं
दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति पञ्चोपं
दधाति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजं करोत्यृतव्या उपं
दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै (१)

पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति
समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदकास्तस्मात्समाना ऋतव एकेन
पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत उपं दधात्यृतुष्वेव
प्राणान्दधाति तस्मात्समानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र
जनयत्येवैनानेष वै वायुर्यत्प्राणो यदृतव्या उपधाय प्राणभृतः (२)

उप॒दधा॑ति॒ तस्मा॑त्स॒र्वानृ॑तू॒ननु॑ वा॒युरा व॑रीव॒र्त्ति वृ॑ष्टि॒सनी॑रुपं
 दधा॑ति॒ वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे॒ यदै॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृतुं॑ व॒र्षेद॑नुप॒रि॒हारः॑
 सा॒दय॑ति॒ तस्मा॑त्स॒र्वानृ॑तू॒न् व॑र्षति॒ यत्प्रा॑णभृ॒तं उप॑धाय
 वृष्टि॑सनी॒रुप॑दधा॑ति॒ तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्यु॒ता दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒ते प॒शवो॑ वै
 व॒य॒स्या॑ ना॒नाम॑नसः॒ खलु॑ वै प॒शवो॑ ना॒नाव्र॑ता॒स्तोऽप॑ ए॒वाभि॑
 सम॑नसः (३)

यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति व॒य॒स्यास्त॑स्यो॒प॒धाया॑प॒स्यां
 उप॑ द॒ध्याद॑स॒ज्ञान॑मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोत्य॒प॒शुरे॒व भ॑वति॒ यं
 का॒मये॑त प॒शुमा॑न्स्या॒दित्य॑प॒स्यास्त॑स्यो॒प॒धाय॑ व॒य॒स्यां उप॑
 द॒ध्यात्स॑ज्ञान॒मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोति॒ प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति॒ चत॑स्रः
 पु॒रस्ता॑दुप॑ दधा॑ति॒ तस्मा॑च्च॒त्वारि॑ चक्षु॒षो रू॒पाणि॑ द्वे शु॒क्ले द्वे
 कृ॒ष्णे (४)

मूर्ध॒न्वती॑र्भवन्ति॒ तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑न्मूर्धा॒ पञ्च॑ दक्षि॑णाया॒ऽ
 श्रो॒ण्यामु॑प॑ दधा॑ति॒ पञ्चो॑त्तर॒स्यां तस्मा॑त्प॒श्चाद्व॑र्षी॒यान् पु॒रस्ता॑त्प्र॒वणः॑
 प॒शुर्ब॑स्तो व॒य इति॑ दक्षि॒णेऽ॒स उप॑ दधा॑ति॒ वृ॒ष्णिर्व॑य॒ इत्यु॑त्त॒रे-
 ॒ऽसा॑वे॒व प्र॑ति॒ दधा॑ति॒ व्या॒घ्रो व॒य इति॑ दक्षि॒णे प॒क्ष उप॑ दधा॑ति॒
 सि॒॒हो व॒य इत्यु॑त्त॒रे प॒क्षयो॑रे॒व वी॒र्यं॑ दधा॑ति॒ पु॒रु॒षो व॒य इति॑
 मध्ये॒ तस्मा॑त्पु॒रुषः॑ प॒शूना॑मधि॒पतिः॑॥ (५)

इन्द्रा॑ग्नी॒ अव्य॑थमा॒नामि॑ति॒ स्वय॑मा॒तृण्णामु॑प॒ दधा॑तीन्द्रा॒ग्निभ्या॑
 वा इ॒मौ लो॒कौ वि॑धृ॒ताव॑नयो॒र्लो॒कयो॑र्वि॒धृत्या॑ अ॒धृते॑व वा
 ए॒षा यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑क्षमिव वा ए॒षेन्द्रा॑ग्नी इत्या॒हेन्द्रा॑ग्नी वै
 दे॒वाना॑मो॒जोभृ॑ता॒वोज॑सै॒वैना॑म॒न्तरि॑क्षे चिनुते धृत्यै॑ स्वयमा॒तृण्णामु॑प॒
 दधा॑त्य॒न्तरि॑क्षं वै स्वयमा॒तृण्णान्तरि॑क्षमे॒वोप॑ ध॒त्तेऽश्व॑मुप॒ (६)

घ्रा॒पय॑ति प्रा॒णमे॒वास्या॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो वा अ॑श्वः
 प्र॒जाप॑तिनै॒वाग्निं॑ चि॒नुते॑ स्वयमा॒तृण्णा भ॑वति प्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्या॑
 अथो॑ सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै दे॒वानां॑ वै सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॑तां
 दि॒शः सम॑व्रीयन्त॒ त ए॒ता दि॒श्या अप॑श्यन्ता उपा॑दधत् ताभि॒र्वै
 ते दि॒शोऽदृ॑ह॒न्यद्वि॒श्या उप॑दधा॒ति दि॒शां वि॑धृत्यै दश॑ प्रा॒णभृ॑तः
 पु॒रस्ता॑दुप॒ (७)

द॒धाति॑ नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णा नाभि॑र्दश॒मी प्रा॒णाने॒व पु॒रस्ता॑द्वत्ते
 तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रा॒णा ज्योति॑ष्मतीमु॒त्तमा॑मुप॒ दधा॑ति॒ तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑
 वाग्ज्योति॑रु॒त्तमा॑ दशोप॒ दधा॑ति॒ दशा॑क्षरा वि॒राड्वि॒राट्ठ॒न्दसां॑
 ज्योति॑र्ज्योति॒रेव॑ पु॒रस्ता॑द्वत्ते॒ तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑ज्योति॒रुपा॑स्महे
 छ॒न्दा॑सि प॒शुष्व॒जिम॑यु॒स्तान्बृ॑हत्युद॑जय॒त्तस्मा॑द्वा॒रह॑ताः (८)

प॒शव॑ उच्यन्ते॒ मा छ॒न्द इति॑ दक्षिण॒त उप॑ दधाति॒
 तस्मा॑द्दक्षि॒णावृ॑तो॒ मासाः॑ पृथि॒वी छ॒न्द इति॑ प॒श्चात्प्र॑तिष्ठित्या
 अ॒ग्निर्दे॒वते॑त्यु॒त्तर॑त ओ॒जो वा अ॒ग्निरो॒ज ए॒वोत्त॑रतो ध॒त्ते
 तस्मा॑दु॒त्तर॑तोभि॒प्रया॑यी ज॒यति॑ ष॒द्वि॑श॒त्सम्प॑द्यन्ते ष॒द्वि॑श॒दक्ष॑रा

बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे बृहती छन्दसाः
स्वाराज्यं परीयाय यस्यैताः (९)

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुप
दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाञ्चौ प्राणानां
सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री राडिति
पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचो दधाति॥ (१०)

अश्वमुप पुरस्तादुप बारहता एताश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [२]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एता
अक्षण्यास्तोमीया अपश्यन्ता अन्यथानूच्यान्यथोपादधत
तदसुरा नान्ववायन्ततो देवा अभवन्परासुरा यदक्षण्यास्तोमीया
अन्यथानूच्यान्यथोपादधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै
त्रिवृत् (११)

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति
दक्षिणतोऽन्नं वै व्योमान्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते
तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते धरुणं एकविंश इति पश्चात्प्रतिष्ठा वा
एकविंशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त
ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी
जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तात् (१२)

उप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि यातयत्यभिवर्तः

सवि॒श इति॑ दक्षिणतोऽन्नं॑ वा अ॒भिव॒र्तोऽन्नं॑ सवि॒शो-
 ऽन्नमेव॑ दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते वर्चो॑ द्वावि॒श
 इति॑ पश्चाद्यद्वि॒शति॑र्द्धे तेन॑ विराजौ यद्वे प्रति॒ष्ठा तेन॑
 विराजोरे॒वाभि॑पूर्वमुन्नाद्ये प्रति॑ तिष्ठति॒ तपो॑ नवदश इत्युत्तरतस्तस्मा॑त्

हस्तयोस्तपस्वितरो॒ योनि॑श्चतुर्वि॒श इति॑ पुरस्तादुप॑
 दधाति॒ चतुर्वि॑शत्यक्षरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखम् यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति॒ गर्भाः॑ पञ्चवि॒श इति॑ दक्षिणतोऽन्नं॑ वै गर्भा॑
 अन्नं॑ पञ्चवि॒शोऽन्नमेव॑ दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यत
 ओजस्त्रिणव॑ इति॑ पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव॑ ए॒ष्वेव॑ लोकेषु॒ प्रति॑
 तिष्ठति॒ सम्भरण॑स्त्रयोवि॒श इति॑ (१४)

उत्तरतस्तस्मा॑त्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः॑ ऋतुरेकत्रि॒श
 इति॑ पुरस्तादुप॑ दधाति॒ वाग्वै॑ ऋतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य॑ विष्टपं॑ चतुस्त्रि॒श इति॑ दक्षिणतो-
 ऽसौ वा आ॒दित्यो॑ ब्रध्नस्य॑ विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव॑ दक्षिणतो
 धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्धो॑ ब्रह्मवर्चसितरः॑ प्रति॒ष्ठा त्रयस्त्रि॒श इति॑
 पश्चात्प्रति॑ष्ठित्यै नाकः॑ षट्त्रि॒श इत्युत्तरतः॑ सुव॒र्गो वै लो॒को नाकः॑
 सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ (१५)

वै त्रिवृदिति॑ पुरस्तात्सव्यस्त्रयोवि॒श इति॑ सुव॒र्गो वै पञ्च॑ च॥ [३]

अ॒ग्नेर्भा॒गोऽसीति॑ पुरस्तादुप॑ दधाति यज्ञमुखं वा अ॒ग्निर्यज्ञ॑मुखं

दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
 नृचक्षसांभागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवाँसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता
 जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रं
 स्पृतं सप्तदशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्रम् (१६)

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्वक्षिणेनान्नमद्यते
 मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः
 प्राणापानावेवास्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः
 स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य
 भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः
 पञ्चदशः (१७)

ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति
 वसूनांभागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो
 यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि
 यातयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या
 अन्नम्मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते
 तस्माद्वक्षिणेनान्नमद्यतेऽदित्यै भागः (१८)

असीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः
 प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म
 बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरोऽर्धो
 ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति प्रसूत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची

स॒निः प्र॒सू॒ता ध॒र्त्रश्च॑तुष्टो॒म इति॑ पु॒रस्ता॒दुप॑ दधाति यज्ञ॒मुखं॑ वै
ध॒र्त्रः (१९)

य॒ज्ञ॒मुखं॑ च॑तुष्टो॒मो य॒ज्ञ॒मुख॑मे॒व पु॒रस्ता॒द्वि या॑तयति
यावा॑नाम्भा॒गोऽसी॑ति दक्षिण॒तो मा॒सा वै यावा॑ अर्धमा॒सा
अया॑वास्तस्मा॑द्वक्षिणावृ॒तो मा॒सा अन्नं॑ वै यावा॒ अन्नं॑ प्र॒जा अन्न॑मे॒व
दक्षिण॒तो ध॑त्ते तस्मा॑द्वक्षिणे॒नान्न॑मद्यत ऋ॒भूणा॑म्भा॒गोऽसी॑ति
प॒श्चात् प्र॑तिष्ठित्यै वि॒वर्तो॑ऽष्टाचत्वारि॒ंश इत्यु॑त्तर॒तोऽनयो॑र्लो॒कयोः॑
स॒वीर्य॑त्वाय॒ तस्मा॑दि॒मौ लो॒कौ स॒माव॑द्दी॒र्यौ (२०)

यस्य॒ मुख्य॑वतीः पु॒रस्ता॑दुपधी॒यन्ते मुख्यं॑ ए॒व भ॑व॒त्यास्य॒
मुख्यो॑ जायते॒ यस्यान्न॑वतीर्दक्षिण॒तोऽत्यन्न॑मास्या॑न्ना॒दो जा॑यते॒ यस्य॑
प्रति॑ष्ठाव॒तीः प॒श्चात्प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यस्यौज॑स्वतीरुत्तर॒त औ॑ज॒स्यैव॑
भ॑व॒त्यास्यौज॑स्वी जा॑यते॒ऽर्को वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यै॒तदे॒व
स्तो॒त्रमे॒तच्छृ॑न्नं यदेषा वि॒धा (२१)

वि॒धी॒यते॒ऽर्क ए॒व तद॑र्क्यमनु वि धी॑यते॒ऽत्यन्न॑मास्या॑न्ना॒दो
जा॑यते॒ यस्यै॒षा वि॒धा वि॒धी॒यते॒ य उ॑ चैनामे॒वं वेद॑ सृष्टी॒रुप॑ दधाति
यथा॑सृष्टमे॒वाव॑ रुन्धे न वा इ॒दं दि॒वा न नक्त॑मासीदव्यावृत्त॒न्ते
दे॒वा ए॒ता व्यु॑ष्टीरपश्यन्ता उपा॑दधत॒ ततो॑ वा इ॒दं व्यौ॑च्छृ॒द्यस्यै॒ता
उ॑पधी॒यन्ते व्यै॒वास्मा॑ उच्छृ॒त्यथो॒ तम॑ ए॒वाप॑ हते॥ (२२)

वै ज॒नित्रं॑ प॒ञ्चद॑शोऽदित्यै भा॒गो वै ध॒र्त्रः स॒माव॑द्दी॒र्यौ वि॒धा ततो॑ वा इ॒दं च॑तुर्दश च॥—[४]

अग्नें जा॒तान्प्र णु॑दा नः स॒पत्नानि॑ति पुरस्ता॒दुप॑ दधाति
जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्यान्प्र णु॑दते सह॑सा जा॒तानि॑ति प॒श्चाञ्ज॑निष्यमाणाने॒व
प्रति॑ नुदते चतुश्चत्वारि॒शः स्तोम॑ इति॒ दक्षिण॑तो ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै
च॑तुश्चत्वारि॒शो ब्र॑ह्मव॑र्चसमे॒व द॑क्षिण॒तो ध॑त्ते तस्मा॒दक्षि॑णोऽर्धो
ब्र॒ह्मव॑र्चसि॒तरः षोड॑शः स्तोम॑ इत्यु॒त्तर॑त ओजो॒ वै षोड॑श ओजं
ए॒वोत्त॑र॒तो ध॑त्ते तस्मा॑त् (२३)

उ॒त्तर॑तोभि॒प्रया॑यी ज॑यति वज्रो॒ वै च॑तुश्चत्वारि॒शो वज्रः॑
षोड॑शो यदे॒ते इष्ट॑के उ॒प॒दधा॑ति जा॒ताश्चै॒व ज॑निष्यमा॒णाश्च॒
भ्रात॑र्व्यान्प्र॒णुद्य॑ वज्र॒मनु॑ प्र ह॑रति स्तृ॒त्यै पुरी॑षवती॒म्मध्य॑
उप॑ दधाति पुरी॑षं वै म॒ध्यमा॑त्मनः सा॒त्मान॑मे॒वाग्निं चि॑नुते
सा॒त्मा॒मुष्मि॑लोके भ॑वति य ए॒वं वेदै॑ता वा अ॑स॒पत्ना॑ नामेष्टका
यस्यै॒ता उ॑प॒धी॒यन्ते॑ (२४)

नास्य॑ स॒पत्नो॑ भवति प॒शुर्वा ए॒ष यदग्नि॑र्विराज॑
उ॒त्तमा॑यां चि॒त्यामु॑प॑ दधाति वि॒राज॑मे॒वोत्त॑माम्प॒शुषु॑ दधाति
तस्मा॑त्प॒शुमा॑नु॒त्तमां॑ वाचं वदति॒ दश॑द॒शोप॑ दधाति स॒वीर्य॑-
त्वाया॑क्ष्ण॒योप॑ दधाति॒ तस्मा॑दक्ष्ण॒या प॒शवो॑ऽङ्गानि॒ प्र ह॑रन्ति
प्रति॑ष्ठित्यै॒ यानि॑ वै छ॒न्दांसि॑ सु॒वर्ग्या॑ण्यास॒न्तैर्दे॒वाः सु॑व॒र्गं
लो॒कमा॑य॒न्तेन॑र्षयः (२५)

अ॒श्राम्य॑न्ते तपो॑ऽतप्यन्त॒ तानि॑ तप॑सापश्यन्तेभ्य॑ ए॒ता इष्ट॑का
नि॒र॑मि॒मते॒वश्छ॑न्दो वरि॑वश्छ॒न्द इति॑ ता उ॒पा॑दधत॒ ताभि॑र्वै ते सु॒वर्गं

लो॒कमा॑यन् यदे॒ता इष्ट॑का उप॒दधा॑ति या॒न्येव॑ छन्दा॑सि सुव॒र्ग्याणि॑
तैरे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति य॒ज्ञेन॑ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत
ताः स्तोम॑भागैरे॒वासृ॑जत यत् (२६)

स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते
बृह॒स्पति॑र्वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य तेजः सम॑भर॒द्यथ्स्तोम॑भागा यथ्स्तोम॑भागा
उप॒दधा॑ति सत॑जसमेवाग्निं चि॒नुते॑ बृह॒स्पति॑र्वा ए॒तां य॒ज्ञस्य॑
प्रति॑ष्ठाम॒पश्य॑द्यथ्स्तोम॑भागा यथ्स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति य॒ज्ञस्य॑
प्रति॑ष्ठित्यै स॒प्तस॒प्तोप॑ दधाति सवीर्य॑त्वाय॒ तिस्रो॑ मध्ये
प्रति॑ष्ठित्यै॥ (२७)

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत यन्निचंत्वारिंशच्च॥ [५]

रश्मि॑रित्ये॒वाऽऽदि॒त्यम॑सृजत प्रेति॑रिति धर्म॑मन्वितिरिति
दिव॑सं संधि॑रित्यन्तरि॑क्षं प्रति॑धिरिति पृथि॑वीं विष्ट॑म्भ इति
वृष्टि॑ प्र॒वेत्य॑हर॒नुवे॑ति रात्रि॑मु॒शिगि॑ति वसू॑न्प्रकेत इति
रु॒द्रान्ध॑सु॒दीति॑रित्या॒दित्या॑नोज इति पि॒तृ॑स्तन्तु॒रिति॑ प्र॒जाः
पृ॒तना॑षाडिति प॒शून्ने॒वदि॒त्योष॑धीरभि॒जिद॑सि यु॒क्तग्रा॑वा (२८)

इन्द्रा॑य त्वेन्द्रं जि॒न्वेत्ये॒व दक्षि॑णतो वज्रं पर्या॑हदभिजित्यै ताः
प्र॒जा अप॑प्राणा असृजत तास्वधि॑पतिरसीत्ये॒व प्रा॑णम॒दधा॑द्यन्तेत्य॒पान॑
स॒सर्प॑ इति चक्षु॑र्वयो॒धा इति॑ श्रोत्र॒न्ताः प्र॒जाः प्रा॑णती॒रपान॑तीः
पश्य॑न्तीः शृण्व॒तीर्न मि॑थुनी अ॒भव॒न्तासु॑ त्रिवृ॒दसी॑त्ये॒व

मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी (२९)

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव
प्राजनयत्ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकोऽसि वेषश्रिरसि
वस्यष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकोऽसि
वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु
प्रतिष्ठापयति सात्मान्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रति
तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेद॥ (३०)

युक्तग्रांवा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षं द्वादश च॥ [६]

नाकसद्विर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाकसदो नाकसत्त्वं
यन्नाकसदो उपदधाति नाकसद्विरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति
सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति
यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसदो उपदधात्यायतनमेव
तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः सम्भृतं यन्नाकसदो
यन्नाकसदः (३१)

उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽव रुन्धे पञ्चचोडा उप
दधात्यप्सरसं एवैनमेता भूता अमुष्मिल्लोक उप शिरोऽथो
तनूपानीरेवैता यजमानस्य यं द्विष्यात्तमुपदधद्वायेदेताभ्य एवैनं
देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्युत्तरा नाकसद्ध्य उप दधाति
यथा जायामानीय गृहेषु निषादयति तादृगेव तत् (३२)

पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्पश्चात्प्राची पत्यन्वास्ते
 स्वयमातृण्णां च विकर्णी चोत्तमे उपं दधाति प्राणो वै
 स्वयमातृण्णायुर्विकर्णी प्राणं चैवायुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते
 तस्मात्प्राणश्चायुश्च प्राणानामुत्तमौ नान्यामुत्तरामिष्टकामुपं
 दध्याद्यदन्यामुत्तरामिष्टकामुपदध्यात्पशूनाम् (३३)

च यजमानस्य च प्राणं चायुश्चापि दध्यात्तस्मान्नान्योत्तरेष्टकोपधेय
 स्वयमातृण्णामुपं दधात्यसौ वै स्वयमातृण्णामूमेवोपं धत्तेऽश्वमुपं
 घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजा-
 पतिर्नैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्तमौष्ट्या अथो
 सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी
 यद्विकर्णीमुपदधाति देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उपं
 दधाति तस्मादुत्तरत उपचारोऽग्निर्वायुमती भवति समिद्धौ॥ (३४)

सम्भृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदस्तत्पशूनामेपां वै द्वाविंशतिश्च॥ [७]

छन्दांस्युपं दधाति पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाव रुन्धे
 छन्दांसि वै देवानां वामम्पशवो वाममेव पशूनव रुन्ध एतां ह
 वै यज्ञसेनश्चैत्रियायणश्चितिं विदां चकार तथा वै स पशूनवारुन्ध
 यदेतामुपदधाति पशूनेवाव रुन्धे गायत्रीः पुरस्तादुपं दधाति तेजो
 वै गायत्री तेज एव (३५)

मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति

त्रिष्टुभ् उपं दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते जगतीरुपं
 दधाति जागता वै पशवंः पशूनेवाव रुन्धेऽनुष्टुभ् उपं दधाति प्राणा
 वा अनुष्टुप्प्राणानामुत्सृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहाः पङ्कीरक्षरपङ्कीरिति
 विषुरूपाणि छन्दाः स्युपं दधाति विषुरूपा वै पशवंः पशवंः (३६)

छन्दांसि विषुरूपानेव पशूनव रुन्धे विषुरूपमस्य गृहे
 दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदातिच्छन्दसमुपं
 दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिश्चिनुते
 वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति
 वर्ष्मेवैनं समानानां करोति द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्यै॥ (३७)

तेज एव पशवंः पशवो यजमान एकञ्च॥ [८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत्सयुजो नोपदध्याद्देवता
 अस्याग्निं वृञ्जीरन् यत्सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं चिनुते
 नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावभिः सन्तत एवमेवैताभिर्ग्निः
 सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता अमूः कृत्तिका अभवन्
 यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव (३८)

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उपं
 दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा
 देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमाच्छत्यग्निं चिक्यानो विश्वज्योतिष

उप॑ दधाती॒माने॒वैताभि॑र्लो॒कां ज्योति॑ष्मतः कुरु॒तेऽथो॑ प्रा॒णाने॒वैता
यज॑मानस्य दाध्रत्ये॒ता वै दे॒वताः॑ सुव॒र्ग्यास्ता ए॒वान्वा॒रभ्य॑ सुव॒र्ग
लो॒कमे॑ति॥ (३९)

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥ [९]

वृष्टि॑सनी॒रुपं दधा॑ति वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे यदे॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृत्तुं
व॑र्षेदनुपरि॒हारः॑ साद॑यति तस्मा॒त्सर्वा॑नृ॒तून् व॑र्षति
पुरो॑वा॒त्सनि॑र॒सीत्या॑हैतद्वै वृष्ट्यै॑ रूपः॑ रूपेणै॒व वृष्टि॑मव॑
रुन्धे सं॒यानी॑भिर्वै दे॒वा इ॒माँल्लो॒कान्त्सम॑युस्तत्सं॒यानी॑नाः॑
सं॒यानि॑त्वं यत्सं॒यानी॑रुप॒दधा॑ति यथा॒प्सु ना॒वा सं॒यात्ये॒वम् (४०)

ए॒वैताभि॑र्यज॑मान इ॒माँल्लो॒कान्त्सं या॑ति प्लु॒वो वा ए॒षो-
ऽग्ने॑र्यत्सं॒यानी॑र्यत्सं॒यानी॑रुप॒दधा॑ति प्लु॒वमे॒वैतम॑ग्रय॒ उप॑ दधात्यु॒त
यस्ये॒तासूप॑हि॒तास्वापो॑ऽग्निः॑ हर॒न्त्यहं॑त ए॒वास्या॑ग्नि॒रादि॑त्येष्ट॒का
उप॑ दधात्यादि॒त्या वा ए॒तं भू॒त्यै प्र॑ति नुदन्ते योऽलं॑ भू॒त्यै सन्भू॑तिं
न प्रा॒प्नोत्या॑दि॒त्याः (४१)

ए॒वैनं॑ भू॒तिं गम॑यन्त्यसौ वा ए॒तस्या॑दि॒त्यो रुच॑मा दत्ते यो-
ऽग्निं चि॒त्वा न रोच॑ते यदादि॒त्येष्ट॒का उप॑दधा॒त्यसा॒वेवास्मि॑न्नादि॒त्यो
रुचं॑ दधाति यथा॒सौ दे॒वाना॑ः॑ रोच॑त ए॒वमे॒वैष म॑नु॒ष्याणा॑ः॑ रोचते
घृ॒तेष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑ यद् घृ॒तम्प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना
सम॑र्धयति (४२)

अथो तेजसानुपरिहारः सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो
 दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत स यशसा व्यार्ध्यत स एता यशोदा
 अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स यश आत्मन्नधत्त यद्यशोदा
 उपदधाति यश एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते पञ्चोप दधाति
 पाङ्क्तुः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति॥ (४३)

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [१०]

देवासुराः संयत्ता आसन्कनीयाः सो देवा आसन्भूयाः सो-
 ऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपाधत्त भूयस्कृदसीत्येव
 भूयाः सोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामजयन्प्राच्यस
 प्राचीं दिशमजयन्धूर्वासीत्यमूमजयन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे
 सीदेत्यन्तरिक्षमजयन्ततो देवा अभवन् (४४)

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदसि श्येनसदसीत्याहेतद्वा
 अग्ने रूपः रूपेणैवाग्निमव रुन्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे
 सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत आयुष्या
 उप दधात्यायुरेव (४५)

अस्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परः हन्नामेत्याहेतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
 प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि सः रभावहा इत्याह व्यैवैनेन
 परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्र इत्याहेष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः
 पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्या उप दधात्येतद्वा ऋतूनाम्प्रियं धाम

यदृतव्या ऋतूनामेव प्रियं धामाव रुन्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो
वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाप्नोति॥ (४६)

अभ्वन्नायुरेवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च॥ [११]

प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तत्परापत्तदश्वोऽभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वन्तं
अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति योऽश्वमेधेन
यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य
भेषजं सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अंतरन्नपि वा एतेन
ब्रह्महृत्यामंतरन्त्सर्वम्पाप्मानम् (४७)

तरति तरति ब्रह्महृत्या योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं
वेदोत्तरं वै तत्प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तस्मादश्वस्योत्तरतोऽव द्यन्ति
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाम्वैतसः कटो भवत्यप्सुयोनिर्वा अश्वो-
ऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति चतुष्टोमः
स्तोमो भवति सुरङ्गु वा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव
प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥ (४८)

सर्वं पाप्मानमवृहद्वादश च॥ [१२]

देवासुराः तेनर्तव्या रुद्रोऽश्मन्नुषदे वडुर्देनं प्राचीमिति वसोर्धारांमग्निर्देवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकृताय
छन्दश्चित् पवस्व द्वादश॥ [१३] देवासुरा अजायां वै ग्रुमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वे छन्दसामृधोत्यष्टौ
पञ्चाशच्चत्॥ 58॥ देवासुराः सर्वं जयति॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते न व्य॑जयन्त॒ स ए॒ता
इन्द्र॑स्त॒नूर॑पश्य॒त्ता उपा॑धत्त॒ ताभि॑र्वै स त॒नुव॑मिन्द्रि॒यं वी॑र्यमा॒त्मन्न॑धत्त॒
ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्परा॑सुरा॒ यदिन्द्र॑त॒नूरु॑प॒दधा॑ति त॒नुव॑मे॒व
ताभि॑रिन्द्रि॒यं वी॑र्यं यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्तेऽथो सेन्द्र॑मे॒वाग्नि॑ः सत॑न॒नुं
चि॒नुते॒ भवे॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यः (१)

भ॒वति॒ य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्राम॒त्तम॑व॒रुध॑ नाश॑कृ॒वन्त
ए॒ता य॑ज्ञत॒नूर॑पश्य॒न्ता उपा॑दधत् ताभि॑र्वै ते य॒ज्ञमवा॑रुन्धत्
यद्य॑ज्ञत॒नूरु॑प॒दधा॑ति य॒ज्ञमे॒व ताभि॑र्यज॑मानोऽव॒ रुन्धे॒ त्रय॑स्त्रि॑ः शत॑मुप॒
दधा॑ति त्रय॑स्त्रि॑ः श॒द्वे दे॒वता॑ दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धेऽथो सा॒त्मान॑मे॒वाग्नि॑ः
सत॑न॒नुं चि॒नुते॒ सात्मा॑मुष्मि॒ल्लोके॑ (२)

भ॒वति॒ य ए॒वं वेद॑ ज्योति॑ष्मतीरुप॑ दधाति॒ ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधात्ये॒
अ॒ग्निश्चितो॑ ज्व॑लति॒ ताभि॑रे॒वैन॑ः॒ समि॑न्द्र उ॒भयो॑रस्मे
लो॒कयो॑ज्योति॑र्भवति॒ नक्ष॑त्रेष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒तानि॒ वै दि॒वो
ज्योती॑ःषि॒ तान्ये॑वाव॑ रुन्धे सु॒कृतां॑ वा ए॒तानि॒ ज्योती॑ःषि॒
यन्नक्ष॑त्राणि॒ तान्ये॑वाप्रोत्यथो॑ अनू॒काश॑मे॒वैतानि॑ (३)

ज्योती॑ःषि कुरुते सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्ये॒ यत्स॑ः स्पृ॒ष्टा
उप॑द॒ध्याद्वृ॑ष्ट्यै॒ लोक॑मपि॒ दध्या॑दव॒र्षुकः॒ पर्जन्यः॑ स्या॒दस॑ः स्पृ॒ष्टा

उप॑ दधाति॒ वृष्ट्या॑ ए॒व लो॒कं क॑रोति॒ वर॑ष्कः प॒र्जन्यो॑ भवति
 पुर॑स्ता॒दन्याः प्र॒तीची॑रुपं दधाति प॒श्चाद॒न्याः प्रा॒ची॒स्तस्मा॑त्प्रा॒चीना॑नि
 च प्र॒तीची॑ना॒नि च॒ नक्ष॑त्रा॒ण्या वर्त॑न्ते॥ (४)

भ्रातृ॒व्यो लो॒क ए॒वैतान्येक॑चत्वारि॒ंशच्च॥ [१]

ऋ॒त॒व्या उप॑ दधात्यृ॒तूनां क्लृ॑त्यै द्वंद्वमु॒पं दधा॑ति॒ तस्मा॑द्द्वंद्वमृ॒तवो॒-
 ऽधृ॑ते॒व वा ए॒षा यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑क्षमि॒व वा ए॒षा द्वंद्व॑म॒न्यासु॑
 चि॒तीषू॑पं दधाति॒ चत॑स्रो मध्ये धृ॒त्या अन्तः॑श्लेष॒णं वा ए॒ताश्चि॑ती॒नां
 यदृ॑त॒व्या यदृ॑त॒व्या उप॑दधाति॒ चि॒तीनां॑ विधृ॒त्या अव॑का॒मनू॑पं
 दधा॒त्येषा॑ वा अ॒ग्नेर्यो॑निः स॒यौनि॑म् (५)

ए॒वाग्निं चि॑नुत उ॒वाच॑ ह वि॒श्वामि॑त्रोऽद॒दि॒त्स ब्र॑ह्म॒णान्नं॑ यस्यै॒ता
 उप॑धी॒यान्ते॒ य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑दिति॒ संव॑त्स॒रो वा ए॒तम्प्र॑ति॒ष्ठायै॑
 नुद॑ते योऽग्निं चि॒त्वा न प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॒ पञ्च॑ पूर्वा॒श्चित॑यो भव॒न्त्यथ॑
 ष॒ष्ठीं चि॑तिं चिनुते षड्वा ऋ॒तवः॑ संव॑त्स॒र ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्स॒रे प्र॑ति॒
 तिष्ठ॑त्ये॒ता वै (६)

अधि॑प॒त्नीर्नामे॑ष्ट॒का यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्तेऽधि॑पतिरे॒व संमा॑नानां
 भव॑ति॒ यं द्वि॒ष्यात्तमु॑प॒दध॑द्वायेदे॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्य॒ आ
 वृ॑श्चति॒ ताज॑गा॒र्तिमा॑र्च्छत्यङ्गि॒रसः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं यन्तो॑ या य॒ज्ञस्य॑
 निष्कृ॑तिरासी॒त्तामृ॑षि॒भ्यः प्र॒त्यौह॑न् तद्वि॒रण्य॑मभव॒द्यद्वि॑रण्यश॒ल्कैः
 प्रो॒क्षति॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्कृ॒त्या अथो॑ भेष॒जमे॒वास्मै॑ करोति (७)

अथो रूपेणैवैनं॑ समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं
लोकमेति साहस्रवन्ता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यां
इमा मे अग्र इष्टंका धेनवः सन्त्वित्याह धेनूरेवैनाः कुरुते ता एनं
कामदुघां अमुत्रामुष्मिल्लोक उप तिष्ठन्ते॥ (८)

सयोनमेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः स यथा
वृथ्सो जातः स्तनं प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति
तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं
जुहोति भागधेयेनैवैनं॑ शमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो
यद्ग्राम्याणां पशूनाम् (९)

पयसा जुहुयाद्ग्राम्यान्पशूञ्छुचार्पयेद्यदारण्यानांमारण्याञ्जर्तिलयव
वा जुहुयाद्गवीधुकयवाग्वां वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो
खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलांश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी
वा एषा यदजाहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति
नारण्यानङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः (१०)

अजायां घर्मम्प्राप्तिंश्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं पराजिहीत सो ३-
ऽकोऽभवत्तद्वर्कस्यार्कत्वमर्कपर्णेन जुहोति सयोनित्वायोदङ्घ्रिष्ठञ्जुहोत्ये
वै रुद्रस्य दिख्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां

जुहोत्यन्त एव रुद्रं निरवदयते त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रयं इमे
लोका इमानेव लोकान्स्समावद्वीर्यान्करोतीयत्यग्रे जुहोति (११)

अथेयत्यथेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः
शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतव
ऋतुभिरेवैनं शमयति यदनुपरिक्रामं जुहुयादन्तरवचारिणं
रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाहं दिशि रुद्रः कस्यां
वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनं शमयति (१२)

एता वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति
ताभिरेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति यं द्विष्यात्तस्य सञ्चरे पशूनां
न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमार्च्छति॥ (१३)

पशूनां यन्तोऽग्रे जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च॥ [३]

अश्मन्नूर्जमिति परि पिश्वति मार्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव स
एनं तृप्तोऽक्षुध्यन्नशोचन्नमुष्मिल्लोक उप तिष्ठते तृप्यति प्रजयां
पशुभिर्य एवं वेद तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सःरराणा इत्याहान्नं
वा ऊर्गन्नम्मरुतोऽन्नमेवाव रुन्धेऽश्मंस्ते क्षुदमुं ते शुक् (१४)

ऋच्छतु यं द्विष्म इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा
चार्पयति त्रिः परिपिश्वन्पर्येति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं
शमयति त्रिः पुनः पर्येति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवास्य

शुचः॑ शमयत्यपां॑ वा एतत्पुष्पं॑ यद्वैतसौ॑ऽपाम् (१५)

शरोऽव॑का वेतसशा॒ख्या चाव॑काभिश्च॒ वि क॑र्षत्यापो वै
शान्ताः॑ शान्ताभिरे॒वास्य शुचः॑ शमयति॒ यो वा अ॒ग्निं चि॑तम्प्रथमः
पशु॑रधि॒क्राम॑तीश्वरो वै तः॑ शुचा प्र॒दहो म॑ण्डूकै॒न वि क॑र्षत्येष
वै प॑शूनाम॒नुपजी॑वनी॒यो न वा ए॒ष ग्रा॒म्येषु॑ प॒शुषु॑ हि॒तो ना॒र॒ण्येषु॑
तमे॒व शुचा॑र्पयत्यष्टाभिर्वि क॑र्षति (१६)

अष्टाक्ष॑रा गायत्री॒ गा॒य॒त्रौऽग्नि॑र्यावा॒नेवा॒ग्निस्त॑स्य शुचः॑
शमयति॒ पाव॑कव॒तीभि॒रन्नं॑ वै पा॒व॒कोऽन्नै॑नै॒वास्य शुचः॑
शमयति॒ मृत्यु॑र्वा ए॒ष यद॒ग्निर्ब्र॑ह्म॒ण ए॒तद्रूपं॑ यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्
का॒र्ष्णी॑ उपा॒नहा॑वुप॒ मुञ्च॑ते ब्रह्म॑णै॒व मृत्यो॑रन्तर्ध॒त्तेऽन्त॑र्मृत्योर्ध॒त्ते-
ऽन्त॑र॒न्नाद्या॑दित्या॒हुर॒न्यामु॑पमुञ्चतेऽन्यां॑ नान्तः (१७)

ए॒व मृत्यो॑र्ध॒त्तेऽवा॒न्नाद्यः॑ रुन्धे॒ नम॑स्ते॒ हर॑से शोचिष॒ इत्या॑ह
नम॑स्कृत्य॒ हि व॑सी॒याः स॒मुप॑चरन्त्यन्यं॒ तै अ॒स्मत्त॑पन्तु हेतय॒
इत्या॑ह॒ यमे॒व द्वेष्टि॑ तम॑स्य शुचा॑र्पयति॒ पाव॑को अ॒स्मभ्यः॑
शि॒वो भ॑वेत्या॒हान्नं॑ वै पा॒व॒कोऽन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे॒ द्वाभ्या॑मधि॒ क्राम॑ति
प्रति॑ष्ठित्या॒ अप॒स्य॑वतीभ्या॒ः शान्त्यै॑॥ (१८)

शुर्वैतसौऽपामंष्टाभिर्विकर्षति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥ [४]

नृष॑दे वडिति॒ व्याघा॑रयति॒ प॒ङ्गाहु॑त्या यज्ञ॒मुख॑मा र॒भतेऽक्ष॑ण्या
व्याघा॑रयति॒ तस्मा॑दक्ष॒ण्या प॒शवोऽङ्गा॑नि॒ प्र ह॑रन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै

यद्वषट्कुर्याद्यातया॑मास्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षा॑सि यज्ञ॑
ह॑न्युर्वडित्या॑ह प॒रोक्ष॑मेव वषट्करोति॑ नास्य॑ या॒तया॑मा वषट्करो
भव॑ति न यज्ञ॑ रक्षा॑सि घ्नन्ति हुतादो॑ वा अ॒न्ये दे॒वाः (१९)

अहुतादोऽन्ये तान॑ग्निचिदेवोभया॑न्प्रीणाति॑ ये दे॒वा दे॒वाना॑मिति॑
द॒ध्ना म॑धुमिश्रेणावो॑क्षति हुताद॑श्चैव दे॒वान॑हुताद॑श्च यज॑मानः प्रीणाति॑
ते यज॑मानम्प्रीणन्ति द॒ध्नेव॑ हुतादः॑ प्रीणाति॑ मधु॑षाहुतादो॑ ग्राम्यं वा
ए॒तदन्नं॑ यद्दध्या॑र॒ण्यम्मधु॑ यद्दध्ना म॑धुमिश्रेणावो॑क्षत्युभय॑स्याव॑रुद्धौ
शुमु॒ष्टिनावो॑क्षति प्राजाप॒त्यः (२०)

वै शु॑मुष्टिः संयोनि॒त्वाय॑ द्वाभ्यां॑ प्रति॑ष्ठित्या अनुपरि॒चार॑मवो॑क्षत्यप
वि वा ए॒ष प्रा॒णैः प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ऋ॒ध्यते॑ योऽग्निं॑ चिन्वन्न॑धिक्राम॑ति
प्राण॑दा अ॒पान॑दा इत्या॑ह प्रा॒णाने॒वात्म॑न्धत्ते वर्चो॑दा वरि॒वोदा॑
इत्या॑ह प्र॒जा वै वर्चः॑ प॒शवो॑ वरि॒वः प्र॒जामे॒व प॒शूना॑त्मन्धत्त॑ इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑हन्तं वृ॒त्रः (२१)

हुतः षोड॑शभिर्भोगैर॑सिना॒थ्स ए॒ताम॒ग्नये॑ऽनीकव॑त्
आहु॑तिमपश्य॒त्ताम॑ जुहो॒त्तस्या॒ग्निर॑नीकवा॒न्थस्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्रीतः
षोड॑शधा वृ॒त्रस्य॑ भो॒गानप्य॑दहद्वैश्वक॑र्मणेन॑ पाप्मनो॒ निर॑मुच्य॑त्
यद॒ग्नये॑ऽनीकव॑त् आहु॑तिं जुहो॒त्यग्निरे॒वास्या॑नीकवा॒न्थस्वेन॑
भाग॒धेये॑न प्रीतः पाप्मान॑मपि॑ दहति वैश्वक॑र्मणेन॑ पाप्मनो॒
निर्मु॑च्यते यं का॒मये॑त चि॒रम्पाप्मनः॑ (२२)

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
 यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य
 जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
 जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ (२३)

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च॥ [५]

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं
 करोति तादृगेव तत्तिष्ठ आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै
 भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
 दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः (२४)

एवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं
 चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु
 देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामतिं दुर्मतिम्बाधमाना
 इत्याह रक्षसामपंहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो
 वै रायस्पोषः (२५)

पशूनेवाव रुन्धे षड्विंहरति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं
 हरति द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपंहत्यै सूर्यरश्मिरुहरिकेशः
 पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं
 वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा

एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैऽप्रति (२६)

असुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं
द्वितीयो होतान्वाहाप्रत्येव तेन यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो
अनभिजितमेवाभि जयति दशर्चं भवति दशाक्षरा विराड्विराजेमौ
लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं
विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवाग्नी

अश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष
दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्ये दिवो निहितः
पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रुन्धे चतसृभिरा पुच्छादेति
चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्याह
वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानां सत्पतिम्पतिम् (२८)

इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे सुम्रहूर्यज्ञो देवाः आ
च वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुम्रं प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते
यक्षदग्निर्देवो देवाः आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य
मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यन्तुद्ग्राभ
एष निम्रोचन्निग्राभो ब्रह्मणैवात्मानमुद्गृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि
गृह्णाति॥ (२९)

प्राणैः पोषाऽप्रत्याग्नीध्रे पतिमेष दशं च॥ [६]

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते
क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या

अहमुदन्तरिक्षमारुहमित्याहेमानेवैतयां लोकान्स्मरौहति
सुवर्यन्तो नापेक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतयां लोकमेत्यग्रे प्रेहिं (३०)

प्रथमो देवयतामित्याहोभयैष्वेवैतयां देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति
पञ्चभिरधिं क्रामति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह
सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे
सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम
वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव (३१)

रुन्धे दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं स्वयमातृण्णायां जुहोत्यूर्ग्वै
दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णामुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतो-
ऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्ति सृभिः सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निर-
गमयति प्रेद्धो अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दधात्येषा वै
सूर्मी कर्णकावत्येतयां ह स्म (३२)

वै देवा असुराणां शततरुहांस्तृहन्ति यदेतयां
समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति
स्तृत्या अछम्बद्वारं विधेम ते परमे जन्मन्नग्न इति वैकङ्कतीमा
दधाति भा एवाव रुन्धे तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति
शमीमयीं शान्त्या अग्निर्वा ह वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाग्निं दुहे
ताम् (३३)

सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्वं एव

श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैन९ स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव
तदग्निं दुहे सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य
साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः
प्रजापतेः (३४)

आस्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत
प्रजाना९ सृष्ट्या अग्निदेवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु
प्राविशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमव रुन्धे दध्ना
पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं
दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षात् (३५)

एव वैश्वानरमव रुन्धे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः सा
यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो
विण्मरुतो वैश्वानर९ हुत्वा मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं
बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपा९शु मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं
विशमतिं वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो
देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव रुन्धे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै
मरुतो गणश एव विशमव रुन्धे गुणेन गुणमनुद्रुत्य जुहोति
विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति॥ (३६)

वसो॒र्धारा॑ जुहोति॒ वसो॑र्मे॒ धारा॑स॒दिति॒ वा ए॒षा हू॑यते घृतस्य॒
वा ए॒नमे॒षा धारा॑मुष्मि॒ल्लोके॑ पि॒न्वमा॒नोप॑ तिष्ठत॒ आज्ये॑न जुहोति॒
तेजो॑ वा आज्यं तेजो॒ वसो॑र्धारा तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजो॒ऽव रु॒न्धेऽथो॑
कामा॒ वै वसो॑र्धारा॒ कामा॑ने॒वाव॑ रु॒न्धे यं का॒मये॑त प्रा॒णान॑स्यान्नाद्यं
वि (३७)

छि॒न्द्यामि॑ति॒ वि॒ग्राहं॑ तस्य॒ जुहु॑यात्प्रा॒णाने॒वास्या॒न्नाद्यं॑
विच्छि॑न॒त्ति यं का॒मये॑त प्रा॒णान॑स्यान्नाद्यं॒ सं त॑नुयामि॒ति सन्त॑तां
तस्य॒ जुहु॑यात्प्रा॒णाने॒वास्या॒न्नाद्यं॑ सं त॑नोति॒ द्वाद॑श द्वाद॒शानि॑
जुहोति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः संवत्स॑रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑मव॒
रु॒न्धेऽन्नं॑ च॒ मेऽक्षु॑च्च॒ म॒ इत्या॑हैतद्वै (३८)

अन्न॑स्य रूपं॒ रूपे॑णै॒वान्न॑मव॒ रु॒न्धेऽग्नि॑श्च॒ म॒ आप॑श्च॒ म॒
इत्या॑हैषा वा अन्न॑स्य॒ योनिः॑ सयो॒न्येवा॒न्नम॑व॒ रु॒न्धेऽर्धे॑न्द्राणि॒
जुहोति॒ देवता॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धे यत्सर्वे॑षाम॒र्धमिन्द्रः॑ प्रति॒ तस्मा॑दिन्द्रो॒
देवता॑नां भूयिष्ठभा॒क्तं म॒ इन्द्र॑मुत्त॑रमाहेन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्नुप॒रिष्ठा॑द्वधाति॒
यज्ञा॑युधानि॒ जुहोति॒ यज्ञः॑ (३९)

वै य॑ज्ञायुधानि॒ यज्ञ॑मे॒वाव॑ रु॒न्धेऽथो॑ ए॒तद्वै य॑ज्ञस्य॒ रूपं॑
रूपे॑णै॒व य॑ज्ञमव॒ रु॒न्धेऽव॑भृथश्च॒ मे स्व॑गाका॒रश्च॑ म॒ इत्या॑ह
स्व॒गाकृ॑त्या अ॒ग्निश्च॑ मे घ॒र्मश्च॑ म॒ इत्या॑हैतद्वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ रूपं॒
रूपे॑णै॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑व॒ रु॒न्धे ऋ॒क् मे सामं॑ च॒ म॒ इत्या॑ह (४०)

ए॒तद्वै छ॒न्द॑सा॒ रूप॑ रूपेणै॒व छ॒न्दा॑स्य॒व रु॒न्धे
 गर्भा॑श्च मे व॒त्साश्च॑ म॒ इत्या॑है॒तद्वै प॑शूना॒ रूप॑ रूपेणै॒व
 प॒शून्व॑ रु॒न्धे क॒ल्पा॑ञ्जुहोत्य॒क्लृप्त॑स्य॒ क्लृप्त्यै॑ यु॒ग्मद॑यु॒जे जु॑होति
 मिथु॒नत्वा॒र्योत्तरा॑व॒ती भ॑वतोऽभि॒क्रान्त्या॑ ए॒का च॑ मे ति॒स्रश्च॑ म॒
 इत्या॑ह दे॒वछ॒न्द॑सं वा ए॒का च॑ ति॒स्रश्च॑ (४१)

म॒नुष्य॑छ॒न्द॑सं च॒तस्र॑श्चा॒ष्टौ च॑ दे॒वछ॒न्द॑सं चै॒व म॑नुष्य॒छन्द॑सं
 चा॒व रु॒न्ध आ॑ त्रय॑स्त्रि॒ंशतो॑ जुहोति॒ त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वै॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑
 ए॒वाव॑ रु॒न्ध आ॑ष्टाच॑त्वारि॒ंशतो॑ जुहोत्य॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशद॑क्षरा
 जग॑ती॒ जाग॑ताः प॒शवो॑ जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून्व॑ रु॒न्धे वा॒जश्च॑
 प्रस॑वश्चेति॒ द्वाद॑शं जु॒होति॑ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संव॑त्सरः संव॑त्सर ए॒व
 प्र॒ति ति॑ष्ठति॥ (४२)

वि वै य॒ज्ञः सा॒मं च॑ म॒ इत्या॑ह च ति॒स्रश्चै॒कात्र॑प॒ञ्चाश॑च॥ [८]

अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑द्वा॒गधे॑यमि॒च्छमा॑न॒स्तं दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नुप॑ न
 आ॒ वर्त॑स्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॑ सौ॒ऽब्रवी॑द्वरं वृ॒णै म॒ह्यमे॒व वा॑जप्रस॒वीयं॑
 जुह॑वन्निति॒ तस्मा॑द्ग॒ग्रे वा॑जप्रस॒वीयं॑ जुह॒ति यद्वा॑जप्रस॒वीयं॑
 जुहोत्य॒ग्निमे॒व तद्वा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयत्यथो॒ अभि॑षे॒क ए॒वास्य॑ स
 च॒तुर्द॑शभिर्जुहोति स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः स॒प्त (४३)

आ॒र॒ण्या उ॒भयी॑षाम॒वरु॑द्धा॒ अन्न॑स्यान्नस्य जुहोत्य॒न्नस्या॑न्नस्या॒वरु॑
 औदु॑म्बरेण॒ सु॒वेण॑ जुहोत्य॒ूर्वा उ॑दुम्ब॒र ऊ॒र्गन्न॑मूर्जे॒वास्मा॑

ऊर्जमन्नमव रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस्मादग्नि
न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वरुषं यद्धावेदन्नाद्याद्धावेदुपा

उपावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा
जुहोत्यहैवास्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते
काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्धे षड्विर्जुहोति
षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे
पश्चाहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशः (४५)

अभि जयत्यग्निचितः ह वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि पवते
वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति
त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे समुद्रोऽसि
नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपः रूपेणैव वातमव रुन्धेऽञ्जलिना
जुहोति न ह्येतेषामन्यथाहुतिरवकल्पते॥ (४६)

ओषधयः सुप्ताभि दिशोऽन्यथा द्वे च॥ [९]

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकूताय मनुष्यरथ एष
खलु वै देवरथो यदग्निरग्निं युनज्मि शवसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनः
स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभिर्युध्याद्युक्तो-
ऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा
अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति त्रिवृत् (४७)

वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तं यु॒नक्ति॑ यथान॑सि यु॒क्त आ॑धी॒यत॑
 ए॒वमे॒व तत्प्र॑त्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्ति॒ प्रति॑ स्तोमाः॒ प्रत्यु॑क्थानि॑
 यज्ञा॑य॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे द्वाभ्या॑म॒भि मृ॑शत्ये॒तावान् वै य॒ज्ञो
 यावा॑न॒ग्निष्टो॒मो भू॒मा त्वा अ॒स्यात॑ ऊ॒र्ध्वः क्रि॑यते॒ यावा॑ने॒व
 य॒ज्ञस्तम॑न्त॒तौऽन्वारो॑हति॒ द्वाभ्या॑ं प्र॒तिष्ठि॑त्या॒ एक॒याप्र॑स्तुतं
 भव॑त्यथ॑ (४८)

अ॒भि मृ॑शत्यु॒पैन॑मुत्त॒रो य॒ज्ञो न॑म॒त्यथो॑ सन्त॑त्यै प्र वा ए॒षोऽ॒
 ऽस्माल्लो॒काच्च॑वते॒ योऽग्निं॑ चि॒नुते॒ न वा ए॒तस्या॑निष्ट॒क आ॑हु॒तिर॑व॒
 कल्प॑ते॒ यां वा ए॒षोऽनिष्ट॑क आ॒हुतिं॑ जु॒होति॑ स्र॒वन्ति॑ वै सा ता॑
 स्र॒वन्तीं॑ य॒ज्ञोऽनु॑ परा॑ भवति॒ यज्ञं॑ यज॑मानो॒ यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत
 आ॒हुती॑नां प्र॒तिष्ठि॑त्यै प्रत्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्ति (४९)

न य॒ज्ञः प॑रा॒भव॑ति॒ न यज॑मानोऽष्टावु॒पं दधा॑त्य॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री
 गा॒य॒त्रेणै॒वैनं॑ छन्द॑सा चिनुते॒ यदेका॑दश॒ त्रैष्टु॑भेन॒ यद्वा॑दश॒ जाग॑तेन॒
 छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ चिनुते॒ नपा॒त्को वै नामै॒षोऽग्निर्य॑त्पुनश्चि॒तिर्य॑ एवं
 वि॒द्वान्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत आ॒ तृती॒यात्पु॑रु॒षादन्न॑म॒त्ति यथा॑ वै पुन॑रा॒धेयं॑
 एवं पु॑नश्चि॒तिर्योऽग्न्या॑धेये॒न न (५०)

ऋ॒ध्नोति॑ स पुन॑रा॒धेय॑मा ध॑त्ते योऽग्निं॑ चि॒त्वा न॒ध्नोति॑ स
 पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुते॒ यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत ऋ॒द्ध्या अथो॑ खल्वा॒हुर्न
 चै॒त्येति॑ रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निर्यथा॑ व्या॒घ्रः सु॒प्तम्बो॑धय॑ति
 ता॒दृगे॒व तदथो॑ खल्वा॒हुश्चै॒त्येति॑ यथा॒ वसी॑या॒सम्भा॑ग्धेये॒न

बोधयति तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत् तेन नार्धोऽस एतां
 पुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत् तया वै स आर्धोऽद्यत्पुनश्चितिं चिनुत्
 ऋद्धौ॥ (५१)

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत् सप्तदश च॥ [१०]

छन्द्श्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव
 भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वयसाम्पतिष्ठः
 श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकम्पतति कङ्कचितं चिन्वीत यः
 कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिल्लोके
 भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो
 दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान्म्र (५२)

एव भ्रातृव्यान्नुदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र
 जातान्भ्रातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
 प्रति जनिष्यमाणान्नथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो
 वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे
 वा अन्नमिष्यते सयोन्येवान्नमव रुन्धे समूह्यं चिन्वीत पशुकामः
 पशुमानेव भवति (५३)

परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति श्मशानचितं
 चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋध्रुयामिति पितृलोक एवर्ध्नोति

विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेता॑ स एता जमदग्निर्विह्व्या
 अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं
 यद्विह्व्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 होतुर्धिष्णिय उपा दधाति यजमानायतनं वै (५४)

होता स्व एवास्मा आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे द्वादशोपा
 दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव
 रुन्धेऽष्टावष्टावन्येषु धिष्णियेषूप दधात्यष्टाशफाः पशवः पशून्वाव
 रुन्धे षण्माजालीये षड्वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितरं ऋतून्व
 देवान्पितृन्प्रीणाति॥ (५)

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च॥ [११]

पवंस्व वाजंसातय इत्यनुष्टुक्प्रतिपद्वति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो
 गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादः श्वस्त्रिभिस्तिष्ठं स्तिष्ठति
 यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वांश्चतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते
 परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक्परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां
 परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमतां
 गमयत्येकविंशमहर्भवति (५६)

यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका
 असावादित्य एकविंश एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव
 साक्षाद्विप्रोति शक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्येन्ये वा एते

प॒शव॒ आ ल॑भ्यन्त उ॒तेव॑ ग्रा॒म्या उ॒तेवा॑र॒ण्या यच्छ॑क्करयः पृ॒ष्ठं
भ॒वन्त्यश्व॑स्य सर्व॒त्वाय॑ पार्थु॒रश्म॑म्ब्र॒ह्मसा॑मं भ॒वति र॒श्मिना॒ वा
अश्वः॑ (५७)

य॒त ई॑श्व॒रो वा अश्वोऽय॒तोऽप्र॑तिष्ठितः परा॑ परा॒वतं॑
गन्तो॒र्त्पार्थु॑र॒श्मम्ब्र॑ह्मसा॒मम्भव॑त्यश्व॒स्य य॒त्यै धृ॒त्यै सङ्कृ॑त्यच्छावाकसा॒म
वा ए॒ष यद॑श्वमे॒धः कस्त॑द्वेदेत्या॒हुर्यदि॑ सर्वा॑ वा क्रि॒यते न वा
सर्व॑ इति॒ यत्सङ्कृ॑त्यच्छावाकसा॒मम्भव॑त्यश्व॒स्य सर्व॒त्वाय॑ पर्या॑प्त्या
अन॑न्तरायाय॒ सर्व॑स्तोमोऽतिरा॒त्र उ॒त्तम॑मह॒र्भवति॑ सर्व॒स्याप्त्यै॑
सर्व॑स्य॒ जित्यै॑ सर्व॒मेव॑ तेना॑ऽऽप्नोति॒ सर्व॑ जयति॥ (५८)

अह॑र्भवति॒ वा अश्वोऽह॑र्भवति॒ दश॑ च॥ [१२]

यदे॑केन प्र॒जाप॑तिः प्रे॒णानु॑ यजु॒षापो॑ वि॒श्वकर्मा॑न् आ या॑हि सुव॒र्गाय॑ वज्रो॑ गाय॒त्रेणा॑ग्नं उदधे
स॒मीचीन्द्रा॑य म॒युर॑पां बला॑य पुरुष॒मृगः॑ सौ॒री पृ॑षतः शका॑ रु॒रुर॑लजः सु॒पूर्ण॑ आ॒ग्नेयोऽश्वोऽग्नये॑ऽनीकव॑ते
चतु॑र्विंशतिः॥ [१३] यदे॑केन स पापी॒याने॑तद्वा अ॒ग्नेर्धनु॑स्तद्दे॒वास्त्वेन्द्र॑ज्ये॒ष्ठा अ॒पां नप्रे॑ऽश्वस्तू॒परो
द्वि॑प॒ष्टिः॥ 62॥ यदे॑केनैकं शि॒तिपा॑त्येत्वं॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

यदेकेन सऽस्थापयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः
 पशवो ये मुष्कुरा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते देवताभ्यः समदं
 दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया
 यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धौ न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे
 नियुत्वन्ते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते
 तस्माद्यद्रियङ्वायुः (१)

वातिं तद्रियङ्मुग्निर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति यत्र नियुत्वन्ते
 स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वन्ते भवति यजमानस्यानुन्मादाय
 वायुमतीं श्वेतवतीं याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भः
 समवर्तताग्र इत्याघारमा घारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः
 प्रजापतेरनुरूपत्वाय सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्प्रत्या लभ्यते
 यच्छ्रुणस्तत् (२)

पुरुषाणां रूपं यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्गवां
 यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां वायुर्वै पशूनाम्प्रियं
 धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उप
 तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुयद्वायव्यं
 कुर्यात्प्राजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः (३)

इ॒या॒द्य॒द्वा॒य॒व्यः॑ प॒शु॒र्भ॒व॑न्ति तेन॑ वा॒यो॒र्नै॒ति य॒त्रा॒जा॒प॒त्यः॑
 पु॒रो॒डा॒शो भ॒व॑न्ति तेन॑ प्रा॒जा॒प॒ते॒र्नै॒ति य॒द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒स्तेन॑
 वै॒श्वान॒रा॒त्रै॒त्या॒ग्रा॒वैष्ण॒व॒मेका॑द॒श॒क॒पा॒लं नि॒र्व॒प॒ति दी॒क्षि॒ष्य॒मा॒णो॒-
 ऽग्निः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चा॑ र॒भते॑ ऽग्नि॒र॒व॒मो
 दे॒वता॑नां विष्णुः॑ प॒र॒मो यदा॑ग्रा॒वैष्ण॒व॒मेका॑द॒श॒क॒पा॒लं नि॒र्व॒प॒ति
 दे॒वताः॑ (४)

ए॒वो॒भ॒यतः॑ प॒रि॒गृ॒ह्य य॒ज॑मा॒नो॒ऽव॑ रु॒न्धे पु॒रो॒डा॒शेन॑ वै दे॒वा
 अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क आ॑र्धु॒वं च॒रु॒णा॒स्मिन् यः का॒मये॑ता॒मुष्मि॑ल्लो॒क
 ऋ॒ध्रु॒या॒मि॒ति स पु॒रो॒डा॒शं कु॒र्वी॒ता॒मुष्मि॑न्ने॒व लो॒क ऋ॒ध्रो॒ति
 यद॒ष्टा॒क॒पा॒ल॒स्तेना॑ग्ने॒यो य॒त्रि॒क॒पा॒ल॒स्तेन॑ वैष्ण॒वः स॒मृ॒द्धौ
 यः का॒मये॑ता॒स्मि॑ल्लो॒क ऋ॒ध्रु॒या॒मि॒ति स च॒रुं कु॒र्वी॒ता॒ग्ने॒र्धृतं॑
 विष्णो॑स्तण्डु॒लास्त॑स्मात् (५)

च॒रुः का॒र्यो॑ऽस्मिन्ने॒व लो॒क ऋ॒ध्रो॒त्यादि॒त्यो भ॑व॒ती॒यं वा
 अ॒दि॒तिर॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठ॒त्यथो॑ अ॒स्यामे॒वाधि॑ य॒ज्ञं त॑नु॒ते यो वै
 सं॒व॒त्स॒र॒मु॒ख्य॒मभृ॑त्वा॒ग्निं चि॑नु॒ते यथा॑ सा॒मि गर्भो॑ऽव॒प॒द्य॑ते ता॒दृगे॒व
 तदा॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒द्वैश्वान॑रं द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लम् पु॒रस्ता॒न्निर्व॑पे॒त्सं॒व॒त्स॒रो वा
 अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यथा॑ सं॒व॒त्स॒रमा॑त्त्वा (६)

का॒ल आ॑ग॒ते वि॒जा॒य॑त ए॒वमे॒व सं॒व॒त्स॒रमा॑त्त्वा का॒ल
 आ॑ग॒ते॒ऽग्निं चि॑नु॒ते ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑त्येषा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूर्य॑द्वै॒श्वान॑रः

प्रियामेवास्यं तनुवमव रुन्धे त्रीण्येतानि हवींषि भवन्ति त्रयं
इमे लोका एषां लोकानां रोहाय॥ (७)

यद्रियङ्ङायुर्यच्छृणुस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादास्वाष्टात्रिंशच्च॥ [१]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः सम्भवितुं
नाशक्रोथ्सोऽब्रवीदृध्रुवदिथ्स यो मेतः पुनः सञ्चिनवदिति तं
देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्ध्रुवन् यथ्समचिन्वन्तच्चित्यस्य
चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्रोत्येव कस्मै कमग्निस्र्चीयत
इत्याहुरग्निवान् (८)

असानीति वा अग्निस्र्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै
कमग्निस्र्चीयत इत्याहुर्देवा मा वेदन्निति वा अग्निस्र्चीयते विदुरेनं
देवाः कस्मै कमग्निस्र्चीयत इत्याहुर्गृह्यसानीति वा अग्निस्र्चीयते
गृह्येव भवति कस्मै कमग्निस्र्चीयत इत्याहुः पशुमानसानीति वा
अग्निः (९)

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निस्र्चीयत इत्याहुः सप्त
मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निस्र्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यं
च आत्मा सप्तम एतावन्त एवैनममुष्मिल्लोक उप जीवन्ति प्रजा-
पतिरग्निमचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेति मा धक्ष्यति
सा त्वातिदह्यमाना वि धविष्ये (१०)

स पापीयान्भविष्यसीति सोऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि
यथा त्वा नातिधक्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा

सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभि मृशेत्प्रजा-
पतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद (११)

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयतु
प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत्तः संवत्सरमबिभ्रुस्ततो वै स
प्राजायत तस्मात्संवत्सरम्भार्यः प्रैव जायते तं वसवोऽब्रुवन्प्र
त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छुतं
त्रीण्यहान्यबिभ्रुस्तेन (१२)

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्त्र्यहम्भार्यः प्रैव
जायते तान्नुद्रा अब्रुवन्प्र यूयमजनिद्वं वयं प्र जायामहा इति तः
रुद्रेभ्यः प्रायच्छुन्तः षडहान्यबिभ्रुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त
त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्षडहम्भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन्प्र
यूयमजनिद्वं वयं (१३)

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छुन्तं द्वादशाहान्यबिभ्रुस्ते
त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव
जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखाः सहस्रतमीं य एवमुख्यः
साहस्रं वेद प्र सहस्रं पशूनाप्नोति॥ (१४)

अग्निवान्यशुमानं सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद
तेन तानादित्या अब्रुवन्प्र यूयमजनिद्वं वयश्चत्वारिंशच्च॥

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते
 यदुखा सा वा एषैतरहि यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्रे
 युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमा९ इत्युखायां जुहोति तेनैवेनां
 पुनः प्र युङ्क्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योग आगते युनक्ति युङ्क्ते
 युञ्जानेष्वग्रे (१५)

युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमा९ इत्याहैष वा
 अग्रेर्योगस्तेनैवेनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 न्यङ्कुग्निश्चेतव्या(३) उत्ताना(३) इति वयंसां वा एष प्रतिमया
 चीयते यदग्निर्यन्यश्च चिनुयात्पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं
 न पतितु९ शक्रयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम् (१६)

पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुतय ऋच्छन्ति नोत्तानं
 चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन्प्रति दधाति
 द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी समान्या जुहोति समान९ हि चक्षुः
 समृद्धौ देवासुराः संयत्ता आसन्ते वामं वसु सं न्यदधत तद्देवा
 वामभृतावृञ्जत तद्वामभृतो वामभृत्त्वं यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव
 तथा वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते हिरण्यमूर्ध्नी भवति ज्योतिर्वै
 हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिषैवास्य ज्योतिर्वामं वृङ्क्ते द्वियजुर्भवति
 प्रतिष्ठित्यै॥ (१७)

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्ता अग्निरभ्यध्यायत्ताः
 समभवत्तस्य रेतः परापतत्तदियमभवद्यद्वितीयम्परापतत्तदसा-
 वभवदियं वै विराडसौ स्वराड्यद्विराजावुपदधातीमे एवोषं धत्ते
 यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत्प्र जायते ता
 ओषधयः (१८)

वीरुधो भवन्ति ता अग्निरत्ति य एवं वेद प्रैव जायते-
 ऽन्नादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे
 उप दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिक्तरेताः
 स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायामन्याः रेत
 एवास्य सिक्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति संवत्सरं न कम् (१९)

चन प्रत्यवरोहेन हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्व्रतं
 यो वा अपशीर्षाणमग्निं चिनुतेऽपशीर्षामुष्मिल्लोके भवति यः
 सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लोके भवति चित्तिं जुहोमि
 मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः समुद्रस्य
 वयुनस्य पत्नञ्जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यः हविरिति
 स्वयमातृणामुपधाय जुहोति (२०)

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लोके
 भवति य एवं वेद सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य
 यदयथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायभि

मृशेच्चित्तिमर्चितं चिनवद्वि विद्वान्मृष्टेवं वीता वृजिना च
मर्तात्राये च नः स्वपत्याय देव दिति च रास्वादिति मुरुष्येति
यथापूर्वमेवैनामुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति॥ (२१)

ओषधयः कर्जुहोति स्वपत्यायाष्टादश च॥ [४]

विश्वकर्मा दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै
नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौ-
ऽस्मान्पातु तस्मै नम एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो
वा एष आ वृश्च्यते यः पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप
दधात्येताभ्य एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः (२२)

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचारण्यानर्पयति किं तत्
उच्छिःषतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतेनैव
ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै
प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयापानस्तृतीयानु प्राण्यात्प्रथमाः
स्वयमातृणामुपधाय प्राणेनैव प्राणः समर्धयति व्यन्यात् (२३)

द्वितीयामुपधाय व्यानेनैव व्यानः समर्धयत्यपान्यात्तृतीयामुपधार
समर्धयत्यथो प्राणैरेवैनः समिन्द्रे भूर्भुवः सुवरिति स्वयमातृणा
उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः खलु वै
व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृणा
उपदधातीमानेव लोकानुपधायैषु (२४)

लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानायापानाय वाचे त्वा
चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदाग्निना वै देवाः
सुवर्गं लोकमजिगांसन्तेन पतितुं नाशंकुवन्त एताश्चतस्रः
स्वयमातृण्णा अपश्यन्ता दिक्षूपदधत तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं
लोकमायन्यच्चतस्रः स्वयमातृण्णा दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव
तदग्निना यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥ (२५)

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥ [५]

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाहृतैवैनमग्निं दूतं वृणीमह
इत्याह हूत्वैवैनं वृणीतेऽग्निनाग्निः समिध्यत इत्याह समिन्द्र
एवैनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं दधात्यग्नेः
स्तोमम्मनामह इत्याह मनुत एवैनमेतानि वा अहा रूपाणि (२६)

अन्वहमेवैनं चिनुतेऽवाहा रूपाणि रुन्धे ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयाग्नीरन्या इष्टंका अयातयाम्नी लोकं
पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बारहस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां
बृहस्पतिश्चायातयामानोऽनुचरवती भवत्यजामित्वायानुष्टुभानु
चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु
चरति ता अस्य सूददोहसः (२७)

इत्याह तस्मात्पुरुषिपरुषि रसः सोमं श्रीणन्ति पृश्नय
इत्याहान्नं वै पृश्नन्नमेवाव रुन्धेऽर्को वा अग्निरर्कोऽन्नमन्नमेवाव

रुन्धे जन्मं देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकां
ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति
तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहेषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं
वेद प्रत्येव तिष्ठति॥ (२८)

रूपाणि सूर्ददोहसस्तया षोडश च॥ [६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी
यदग्नावैकादशिनीं मिनुयाद्वज्रेणैव सुवर्गाल्लोकादन्तर्दध्याद्यन्न
मिनुयात्स्वरुभिः पशून्व्यर्धयेदेकयूपमिमिनोति नैनं वज्रेण
सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून्व्यर्धयति वि वा एष
इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिया (२९)

ऋचाक्रमणं प्रतीष्टकामुप दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते
रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रः शरव्याः प्रतीची तिरश्च्यनूची
ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा
तिसृधन्वमयाचितम्ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्य एव नमस्करोत्यथो ताभ्य
एवात्मानं निष्क्रीणीते यत्ते रुद्र पुरः (३०)

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि
यत्ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण
नमस्करोमि यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते
रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुस्तत् (३१)

वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्रेदु॒वत्स॒रेण॑ नम॑स्करोमि॒ यत्ते॑
रु॒द्रोपरि॑ धनु॒स्तद्वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्र वत्स॒रेण॑ नम॑स्करोमि
रु॒द्रो वा ए॒ष यद॒ग्निः स यथा॑ व्या॒घ्रः क्रु॒द्धस्तिष्ठ॑त्ये॒वं वा ए॒ष ए॒तर॒हि
सञ्चित॑मे॒तैरुप॑ तिष्ठते नम॑स्कृ॒रैरे॒वैन॑ ॥ शम॑यति॒ यैऽग्नयः॑ (३२)

पु॒री॒ष्याः प्रवि॑ष्टाः पृथि॒वीमनु॑। तेषां॑ त्वम॑स्युत्त॒मः प्र णो॑
जी॒वात॑वे सु॒व। आप॑ त्वाऽग्ने॒ मन॒साप॑ त्वाऽग्ने॒ तप॒साप॑ त्वाग्ने
दी॒क्षयाप॑ त्वाग्ने॒ उप॒सद्वि॒राप॑ त्वाग्ने॒ सु॒त्ययाप॑ त्वाऽग्ने॒ दक्षि॑णाभि॒राप॑
त्वाग्ने॒ऽवभृ॑थेनाप॑ त्वाग्ने॒ व॒शयाप॑ त्वाग्ने॒ स्वगा॑का॒रेणे॒त्याहै॒षा वा
अ॒ग्नेरा॑प्ति॒स्तयै॒वैन॑माप्रोति॥ (३३)

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्नयं आहाष्टौ च॥ [७]

गा॒य॒त्रेण॑ पु॒रस्ता॑दुप॑ तिष्ठते प्रा॒णमे॒वास्मि॑न्दधाति बृ॒हद्र॑थन्त॒रा-
भ्या॑ प॒क्षावो॑जं ए॒वास्मि॑न्दधात्यु॒त्थाय॑जाय॒ज्ञिये॑न पु॒च्छंमृ॑तुष्वे॒व
प्रति॑ तिष्ठति पृ॒ष्ठैरुप॑ तिष्ठते तेजो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑ तेजं ए॒वास्मि॑न्दधाति
प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ सौऽस्मात्सृ॑ष्टः परा॑डै॒त्तं वा॑रव॒न्तीयै॑नावारयत॒
तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वा॒रव॒न्तीय॑त्व॒ ॥ श्यै॑तेन॒ श्ये॒ती अ॑कुरुत॒ तच्छै॑तस्य
श्यै॒तत्व॑म् (३४)

यद्वा॑रव॒न्तीयै॑नोप॒तिष्ठ॑ते वा॒रय॑त ए॒वैन॑ ॥ श्यै॑तेन॒ श्ये॒ती कु॑रुते
प्र॒जाप॑तेर॒हृद॑येनापिप॒क्षम्प्र॑त्युप॑ तिष्ठते प्रे॒माण॑मे॒वास्य॑ गच्छति
प्रा॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि गा॒य॒त्रेण॑ छन्द॑सा॒ग्निना॑ दे॒वत॑या॒ग्नेः

शीर्ष्णाग्नेः शिर॒ उप॑ दधामि॒ दक्षि॑णया त्वा दि॒शा सा॑दयामि॒ त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सेन्द्रेण दे॒वत॑याग्नेः प॒क्षेणा॑ग्नेः प॒क्षमु॑प॒ दधामि॒ प्र॒तीच्या॑ त्वा
दि॒शा सा॑दयामि (३५)

जाग॑तेन॒ छन्द॑सा सवि॒त्रा दे॒वत॑याग्नेः पु॒च्छे॑नाग्नेः पु॒च्छमु॑प॒
दधा॑म्युदी॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दया॒म्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा मि॒त्रावरु॑णाभ्यां
दे॒वत॑याग्नेः प॒क्षेणा॑ग्नेः प॒क्षमु॑प॒ दधा॑म्यूर्ध्व॒या त्वा दि॒शा सा॑दयामि॒
पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा बृह॒स्पति॑ना दे॒वत॑याग्नेः पृ॒ष्ठेना॑ग्नेः पृ॒ष्ठमु॑प॒ दधामि॒
यो वा अ॒पा॑त्मानम॒ग्निं चि॑नुतेऽपा॑त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ यः सा॑त्मानं
चि॑नुते सा॒त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वत्या॒त्मेष्ट॑का उप॑ दधात्येष वा अ॒ग्नेरा॑त्मा
सा॒त्मान॑मे॒वाग्निं चि॑नुते सा॒त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ य ए॒वं वेद॑॥ (३६)

श्येत॒त्वं प्र॒तीच्या॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि॒ यः सा॑त्मानंश्चिनुते द्वाविं॑शतिश्च॥ [८]

अ॒ग्नं उद॑धे॒ या त॒ इषु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड॒ तस्या॑स्ते
नम॒स्तस्या॑स्त॒ उप॒ जी॒वन्तो॑ भूया॒स्माग्ने॑ दु॒ध॒ ग॒ह्य कि॑श्चि॒ल व॒न्य॒
या त॒ इषु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड॒ तस्या॑स्ते नम॒स्तस्या॑स्त॒ उप॒
जी॒वन्तो॑ भूया॒स्म॒ पञ्च॒ वा ए॒तेऽग्न॑यो॒ यच्चि॑त॒य उ॒द॒धिरे॒व ना॒म॒ प्रथ॑मो
दु॒धः (३७)

द्वि॒तीयो॒ ग॒ह्यस्तृ॑तीयः कि॑श्चि॒लश्चतु॑र्थो व॒न्यः पञ्च॑मस्तेभ्यो॒
यदाहु॑तीर्न जु॒हुया॑दध्व॒र्यु च॒ यज॑मानं च॒ प्र द॑हेयुर्यदे॒ता
आहु॑तीर्जुहोति॒ भाग॑धेये॒नैवैना॑च्छमयति॒ नार्ति॑माच्छत्यध्व॒र्युर्न

यज॑मानो वाङ्म॑ आ॒सन्न॑सोः प्रा॒णोऽक्ष्योश्चक्षुः॑ कर्ण॑योः
श्रोत्र॑म्बाहु॒वोर्बल॑मू॒रुवो॑रोजोऽरि॑ष्टा विश्वा॒न्यङ्गानि॑ त॒नूः (३८)

त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॒॑सीर॑प॒ वा
ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति योऽग्निं॑ चि॒न्वन्न॑धि॒क्राम॑न्ति वाङ्म॑
आ॒सन्न॑सोः प्रा॒ण इत्या॑ह प्रा॒णाने॒वात्म॑न्ध॒त्ते यो रु॒द्रो अ॒ग्नौ यो
अ॒प्सु य ओष॑धीषु॒ यो रु॒द्रो वि॒श्वा भुव॑नावि॒वेश॑ तस्मै॑ रु॒द्राय॑
नमो॑ अ॒स्त्वाहु॑तिभागा॒ वा अ॒न्ये रु॒द्रा हु॒विर्भा॑गाः (३९)

अ॒न्ये श॑त॒रु॒द्रीय॑ ह॒त्वा गा॑वी॒धुकं॑ च॒रुमे॑तेन॒ यजु॑षा
च॒रमा॑या॒मिष्ट॑कायां॒ नि द॑ध्याद्वा॒गधे॑र्ये॒नैवैन॑ श॒मय॑ति॒ तस्य॑ त्वे
श॑त॒रु॒द्रीय॑ ह॒तमि॑त्या॒हुर्य॑स्यै॒तद॒ग्नौ क्रि॑यत॒ इति॑ वस॑वस्त्वा
रु॒द्रैः पु॒रस्ता॑त्पा॒न्तु पि॒तर॑स्त्वा य॒मरा॑जानः पि॒तृभि॑र्दक्षि॒णतः॑
पा॑न्त्वादि॒त्यास्त्वा वि॒श्वैर्दे॑वैः प॒श्चात्पा॑न्तु द्यु॒तान॑स्त्वा॒ मारु॑तो
म॒रुद्वि॑रु॒त्तर॑तः पा॑तु (४०)

दे॒वास्त्वेन्द्र॑ज्ये॒ष्ठा व॑रु॒णरा॑जानोऽध॒स्ताच्चो॑परि॒ष्टाच्च॑ पा॒न्तु न वा
ए॒तेन॑ पू॒तो न मे॒ध्यो न प्रो॑क्षि॒तो यदे॑न॒मतः॑ प्रा॒चीनं॑ प्रो॒क्षति॑
य॒थ्सञ्चि॑त॒माज्ये॑न प्रो॒क्षति॑ तेन॑ पू॒तस्तेन॑ मे॒ध्यस्तेन॑ प्रो॒क्षितः॑ ॥ (४१)

दुध॑स्त॒नूर॑ह॒विर्भा॑गाः पा॒तु द्वात्रि॑ंशच्च॥ [९]

स॒मीची॑ नामा॑सि प्रा॒ची दि॒क्तस्या॑स्तेऽग्नि॑रधि॒पति॑रसि॒तो र॑क्षि॒ता
यश्चा॑धि॒पति॑र्यश्च गो॒प्ता ता॒भ्यां नम॑स्तौ नो मृ॒डय॑ता॒न्ते यं द्वि॑ष्मो यश्च

नो॒ द्वेष्टि॑ तं वा॒ जम्भे॑ दधाम्योज॒स्विनी॒ नामा॑सि दक्षिणा दित्तस्या॑स्त
इन्द्रोऽधि॑पतिः पृदा॑कुः प्राची॒ नामा॑सि प्र॒तीची॒ दित्तस्या॑स्ते (४२)

सोमोऽधि॑पतिः स्व॒जोऽव॑स्थावा॒ नामा॑स्युदी॒ची दित्तस्या॑स्ते
वरु॒णोऽधि॑पतिस्तिरश्च॑राजिरधि॑पत्नी॒ नामा॑सि बृह॒ती दित्तस्या॑स्ते
बृह॒स्पति॑रधि॑पतिः श्वि॒त्रो व॑शिनी॒ नामा॑सीयं दित्तस्या॑स्ते य॒मो-
ऽधि॑पतिः क॒ल्माष॑ग्रीवो रक्षि॒ता यश्चाधि॑पतिर्यश्च॑ गो॒प्ता ताभ्यां॑
नम॒स्तौ नो॑ मृडयतान्ते यं द्वि॒ष्मो यश्च॑ (४३)

नो॒ द्वेष्टि॑ तं वा॒ जम्भे॑ दधाम्ये॒ता वै दे॒वता॑ अ॒ग्निं चि॒त॒ रक्ष॑न्ति
ताभ्यो॒ यदाहु॑तीर्न जुहु॒याद॑ध्व॒र्यु च॒ यज॑मानं च ध्याये॒युर्यदे॒ता
आहु॑तीर्जुहोति॑ भा॒गधे॒येनै॒वेना॑ञ्छमयति॑ ना॒र्तिमा॑र्च्छत्यध्व॒र्युर्न
यज॑मानो हे॒तयो॒ नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ वः पु॒रो गृ॒हा अ॒ग्निर्व॒ इष॑वः
सलि॒लो निलि॑म्पा नाम॑ (४४)

स्थ॒ तेषां॑ वो दक्षिणा गृ॒हाः पि॒तरो॑ व॒ इष॑वः स॒गरो॑ व॒ज्रिणो॒
नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ वः प॒श्चाद्गृ॒हाः स्व॒प्रो व॒ इष॑वो ग॒ह्वरो॑ऽव॒स्थावा॑नो
नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ व॒ उत्त॑राद्गृ॒हा आपो॑ व॒ इष॑वः स॒मुद्रो॑ऽधि॑पतयो॒ नाम॑
स्थ॒ तेषां॑ व॒ उप॑रि॒ गृ॒हा व॒रु॑षं व॒ इष॑वोऽव॒स्वान्क्र॒व्या नाम॑ स्थ॒
पा॒र्थिवा॑स्तेषां॑ व॒ इह॑ गृ॒हाः (४५)

अ॒न्नं व॒ इष॑वो निमि॒षो वा॑तना॒मन्ते॒भ्यो वो॒ नम॒स्ते नो॑ मृडयत
ते यं द्वि॒ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो॒ जम्भे॑ दधामि हु॒तादो॒ वा अ॒न्ये

दे॒वा अ॑हु॒तादोऽन्ये॑ ता॒न॑ग्नि॒चिदे॒वोभया॑न्प्रीणाति द॒ध्रा म॑धुमि॒श्रेणै॑ता
आहु॑तीर्जुहोति भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनान्प्री॑णात्यथो ख॒ल्वाहु॑रिष्ट॒का वै दे॒वा
अ॑हु॒ताद् इति॑ (४६)

अ॒नु॒परि॒क्रामं॑ जुहोत्य॒परि॒वर्गमे॒वैनान्प्री॑णातीम॒ऽस्तन॒मूर्ज॑स्वन्तं
धया॒पाम्प्र॒प्यात॑मग्ने सरि॒रस्य॑ म॒ध्ये॑। उ॒थ्सं जुष॑स्व म॒धुम॑न्तमूर्व
समु॒द्रिय॑ऽसद॑न॒मा वि॑शस्व। यो वा अ॒ग्निम्प्र॒युज्य॑ न वि॑मु॒ञ्चति॑
यथा॒श्वो यु॒क्तोऽवि॑मुच्यमा॒नः क्षु॒ध्यन्परा॑भ॒वत्ये॒वम॑स्या॒ग्निः परा॑
भवति॑ तं प॒राभ॑वन्तं यज॑मा॒नोऽनु॒ परा॑ भवति॒ सोऽग्निं॑ चि॒त्वा
लू॒क्षः (४७)

भ॒व॒तीम॑ऽस्तन॒मूर्ज॑स्वन्तं धया॒पामि॒त्याज्य॑स्य पूर्णा॑ऽसुचं
जुहो॒त्येष॑ वा अ॒ग्नेर्वि॒मोको॑ वि॒मुच्यै॒वास्मा॒ अन्न॑मपि दधाति
तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न सु॑धाय॑ऽह॒ वै वा॒जी सु॒हितो॑
दधा॒तीत्य॒ग्निर्वा॒व वा॒जी तमे॒व तत्प्री॑णाति॒ स ए॑न॒म्प्री॒तः प्री॑णाति॒
वसी॑यान्भवति॥ (४८)

प्रतीची दिक्तस्यास्ते द्विप्पो यश्च निलिप्सा नामेह गृहा इति लूक्षो वसीयान्भवति॥—[१०]

इन्द्रा॒य राज्ञे॑ सू॒करो॑ वरु॒णाय॑ राज्ञे कृ॒ष्णो य॒माय॑ राज्ञ॒ ऋश्यं॑
ऋष॒भाय॑ राज्ञे ग॒वयः॑ शा॒र्दूलाय॑ राज्ञे गौ॒रः पु॑रुषरा॒जाय॑ म॒र्कटः॑
क्षिप्र॑श्ये॒नस्य॑ वर्ति॒का नील॑ङ्गोः क्रि॒मिः सोम॑स्य॒ राज्ञः॑ कुलुङ्गः॑

सिन्धोः शि॒शुमारो हि॒मव॑तो ह॒स्ती॥ (४९)

इन्द्रा॑या॒ष्टवि॑शतिः॥ [११]

म॒युः प्रा॑जाप॒त्य ऊ॒लो ह॒ली॑क्ष्णो वृष॒द॒श॒स्ते धा॒तुः सर॑स्व॒त्यै
शा॒रिः श्ये॒ता पु॑रुष॒वा॒खसर॑स्व॒ते शु॒कः श्ये॒तः पु॑रुष॒वा॒गार॑ण्योऽजो
न॑कुलः शका॒ ते पौ॒ष्णा वा॒चे क्रौ॒ञ्चः॥ (५०)

म॒युस्त्रयो॑वि॒शतिः॥ [१२]

अ॒पां न॒त्रे ज॒षो ना॒क्रो म॒करः कु॒ली॒कय॑स्तेऽकू॒पार॑स्य वा॒चे
पै॒ङ्गरा॒जो भ॒गाय॑ कु॒षीत॑क आ॒ती वा॑ह॒सो द॒र्विदा॑ ते वा॒यव्या॑
दि॒ग्न्यश्च॑क्रवा॒कः॥ (५१)

अ॒पामेका॑त्रवि॒शतिः॥ [१३]

ब॒लाया॑ज॒गर आ॒खुः सृ॒ज॒या श॒यण॑ड॒कस्ते मै॒त्रा मृ॒त्यवे॑ऽसि॒तो
म॒न्यवे॑ स्व॒जः कु॑म्भी॒नसः॑ पु॒ष्कर॑सा॒दो लौ॑हि॒ताहि॑स्ते त्वा॒ष्ट्राः
प्र॑ति॒श्रुत्का॑यै वा॒हसः॥ (५२)

[१४]

पु॒रुष॑मृ॒गश्च॒न्द्रम॑से गो॒धा का॒ल॑का दा॒र्वाघा॑ट॒स्ते वन॑स्प॒तीना॑मे॒ण्यह्ने
कृ॒ष्णो रा॒त्रि॒यै पि॒कः क्षि॒वङ्का नी॒ल॑शी॒र्ष्णी ते॑ऽर्य॒म्णे धा॒तुः
क॑त्कटः॥ (५३)

[१५]

सौरी ब॒लाक॑श्यो म॒यूरः श्ये॒नस्ते ग॑न्ध॒र्वाणां व॑सू॒नां क॒पिञ्ज॑लो
रु॒द्राणां॑ ति॒त्तिरी रो॑हि॒त्कुण्ड॑णार्ची गो॒लत्ति॑का॒ ता अ॑प्स॒रसा॒मर॑ण्याय
सृ॒मरः॑ ॥ (५४)

[१६]

पृ॒षतो वै॑श्वदे॒वः पि॒त्वो न्य॑ङ्कुः क॒शस्तेऽनु॑मत्या अ॒न्यवा॒पो-
ऽर्ध॑मा॒साना॑म्मा॒सां क॒श्यपः॑ क॒रिः कु॒टरु॑र्दात्यौह॒स्ते सि॑नीवा॒ल्यै
बृ॒हस्प॑तये शि॒त्पुटः॑ ॥ (५)

[१७]

शका॑ भौमी पा॒त्रः क॒शो मा॒न्थील॑वस्ते पि॒तृणा॑मृ॒तूनां ज॑ह॒का
सं॒वत्स॑राय॒ लोपा॑ क॒पोत॑ उ॒लूकः॑ श॒शस्ते॑ नैर्ऋ॒ताः कृ॑क॒वाकुः॑
सा॒वि॒त्रः॑ ॥ (५६)

बलाय॑ पुरुष॒मृगः सौरी॑ पृष॒तः शका॑ष्टाद॒शाष्टा॑दश॑ ॥ [१८]

रु॒रू रौ॒द्रः कृ॑क॒लासः॑ श॒कुनिः॑ पि॒प्पका॑ ते श॒रव्या॑यै
हरि॒णो मा॑रुतो ब्रह्म॒णे शा॑र्गस्तर॒क्षुः कृ॑ष्णः श्वा च॑तुर॒क्षो गर्द॑भस्त
इ॒तर॑ज॒नाना॑म॒ग्रये॑ धू॒ङ्गा ॥ (५७)

रुरुर्विश॑तिः ॥ [१९]

अ॒लज॑ आ॒न्तरि॑क्ष उ॒द्रो म॒द्गुः प्ल॒वस्तेऽपाम॑दित्यै
ह॒स॒साचि॑रिन्द्रा॒ण्यै की॑र्शा गृ॒ध्रः शि॑ति॒कक्षी॑ वा॒घ्राण॑स्ते

दिव्या द्यावापृथिव्यां श्ववित्॥ (५८)

[२०]

सुपूर्णः पार्जन्यो ह॑सो वृको वृषद॑शस्त ऐन्द्रा अपामुद्रो-
ऽर्यम्णे लोपा॑शः सि॒हो न॑कुलो व्याघ्रस्ते महेन्द्राय॑ कामाय॑
पर॑स्वान्॥ (५९)

अलजः सुपूर्णोऽष्टादशाष्टादश॥

[२१]

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मे॒षी ब॒भ्रुः सौ॒म्यः पौ॒ष्णः श्या॒मः
शिति॑पृष्ठो बा॒र्हस्प॒त्यः शिल्पो वै॑श्वदेव ऐन्द्रोऽरु॒णो मा॑रुतः क॒ल्माष॑
ऐन्द्रा॒ग्नः स॑हि॒तोऽधो॑रा॒मः सावि॑त्रो वा॒रुणः पे॒त्वः॥ (६०)

आग्नेयो द्वाविंशतिः॥

[२२]

अश्व॑स्तूप॒रो गो॑मृ॒गस्ते प्रा॑जाप॒त्या आ॑ग्ने॒यौ कृ॑ष्णग्री॒वौ त्वा॒ष्ट्रौ
लो॒मश॑स॒क्थौ शिति॑पृष्ठौ बा॒र्हस्प॒त्यौ धा॒त्रे पृ॑षो॒दरः सौ॒र्यो ब॒लक्षः॑
पे॒त्वः॥ (६१)

अश्वः षोडश॥

[२३]

अ॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते रोहि॑ता॒ञ्जिर॑न॒ङ्गान॒धोरा॑मौ सावि॑त्रौ पौ॒ष्णौ
र॒ज॒तना॑भी वै॒श्वदे॒वौ पि॒शङ्गौ॑ तूप॒रौ मा॑रुतः क॒ल्माष॑ आग्ने॒यः

कृष्णोऽजः सारस्वती मेषी वारुणः कृष्ण एकशितिपात्पेत्वः (६२)

अग्नयोऽनीकवते द्वाविंशतिः ॥ [२४]

हिरण्यवर्णा अपां ग्रहाभूतेष्टकाः सज्जः संवत्सरं प्रजापतिः स क्षुरपविरग्नेर्व दीक्षया सुवर्गाय तं
यन्न सूयते प्रजापतिरऋतुभी रोहितः पृथिवीः शितिबाहरुन्नतः कर्णाः शुण्ठा इन्द्रायादित्यै सौम्या वारुणाः
सोमायैकादश पिशङ्गास्त्रयोविंशतिः ॥ [२५] हिरण्यवर्णा भूतेष्टकाश्छन्दो
यत्कनीयाः सन्निवृद्धाग्निवारुणाश्चतुःपञ्चाशत् ॥ ५४ ॥ हिरण्यवर्णा निर्वक्षसः ॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः।
अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु।
यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम्।
मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु।
यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भुक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः
पृथिवीम्पयसोन्दन्ति (१)

शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु। शिवेन मा चक्षुषा
पश्यतापः शिवया तनुवोप स्पृशत त्वचम्मे। सर्वा अग्नीं
रप्सुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि धत्त। यददः
सम्प्रयतीरहावनदता हृते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि

सिन्धवः। यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभं समवल्गता। (२)

तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थना अपकामं
स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम्। इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वार्णाम्
वो हितम्। एको देवो अप्यतिष्ठत्स्यन्दमाना यथावशम्।
उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते। आपो भद्रा घृतमिदापं
आसुरग्रीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ताः। तीव्रो रसो मधुपृचाम् (३)

अरुंगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गन्। आदित्यश्याम्युत वा
शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् आसाम्। मन्ये भेजानो अमृतस्य
तरहि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः। आपो हिष्ठा मयोभुवस्ता न
ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य
भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य
क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे
यतस्व पृथिव्या सम्भव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥ (४)

उन्दन्ति समवल्गता मधुपृचाम्मातरो द्वाविंशतिश्च॥ [१]

अपां ग्रहान्गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो-
ऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो
उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित
आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति
भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम् (५)

वा आप॒स्तस्मा॑दद्वि॒रव॑तान्तम॒भि षि॑ञ्चन्ति॒ नार्ति॑माच्छति॒
 सर्व॑मायु॒रेति॒ यस्यै॑ता उ॒पधी॑यन्ते॒ य उ॑ चैना ए॒वं वेदा॑न्नं वा आपः
 प॒शव॑ आपोऽन्नं॑प॒शवो॑ऽन्नादः प॒शुमा॑न्भवति॒ यस्यै॑ता उ॒पधी॑यन्ते॒
 य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑ द्वाद॒श भव॑न्ति॒ द्वाद॑श मा॒साः संव॑त्सरः
 संव॑त्सरेणै॒वास्मै॑ (६)

अन्न॑मव॒ रुन्धे॒ पात्रा॑णि भवन्ति॒ पात्रे॒ वा अन्न॑मद्यते
 सयो॑न्ये॒वान्न॑मव॒ रुन्ध॒ आ द्वा॑दशात्पुरु॒षाद॑न्नम॒त्यथो॑ पात्रान्न छि॒द्यते॒
 यस्यै॑ता उ॒पधी॑यन्ते॒ य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑ कु॒म्भाश्च॑ कु॒म्भीश्च॑ मिथु॒नानि॑
 भव॑न्ति मिथु॒नस्य॒ प्रजा॑त्यै प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते॒ यस्यै॑ता
 उ॒पधी॑यन्ते॒ य उ॑ (७)

चैना॒ ए॒वं वेद॑ शु॒ग्वा अ॒ग्निः सो॑ऽध्व॒र्यु यज॑मानं
 प्र॒जाः शु॒चा॒र्पय॑ति॒ यद॑प उ॒प॒दधा॑ति॒ शुच॑मे॒वास्य॑ शमयति॒
 नार्ति॑माच्छत्यध्व॒र्युर्न॒ यज॑मानः शा॒म्यन्ति॒ प्र॒जा यत्रे॑ता उ॒पधी॑यन्ते-
 ऽपां॑ वा ए॒तानि॒ हृद॑यानि॒ यदे॑ता आपो॒ यदे॑ता अ॒प उ॒प॒दधा॑ति॒
 दि॒व्याभि॑रे॒वैनाः॒ स॑ सृ॒जति॒ व॒र्षु॒कः प॒र्जन्यः॑ (८)

भ॒वति॒ यो वा ए॒तासा॑मा॒यत॑नं क्लृ॒प्तिं वेदा॑यत॑नवान्भवति॒
 कल्प॑तेऽस्मा अनु॒सीत॑मुप॒ दधा॑त्येतद्वा आ॒सामा॑यत॑नमेषा क्लृ॒प्तिर्य॑
 ए॒वं वेदा॑यत॑नवान्भवति॒ कल्प॑तेऽस्मै द्व॒न्द्वम॒न्या उप॑ दधाति॒ चत॑स्रो
 मध्ये॒ धृत्या॒ अन्नं॑ वा इष्ट॑का ए॒तत्खलु॒ वै सा॒क्षाद॑न्नं यदेष च॒रुर्यदे॑तं

चरुमुपदधाति साक्षात् (९)

ए॒वास्मा॒ अन्न॒मव॑ रुन्धे मध्य॒त उप॑ दधाति मध्य॒त ए॒वास्मा॒ अन्न॑
दधाति॑ तस्मा॑न्मध्य॒तोऽन्न॑मद्यते बार्हस्प॒त्यो भ॑वति ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑
बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवास्मा॒ अन्न॒मव॑ रुन्धे ब्रह्मवर्च॑सम॒सि ब्रह्मवर्च॑साय॒
त्वेत्या॑ह तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति॒ यस्यै॑ष उप॒धी॒यते॒ य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑॥ (१०)

अमृतमस्मै जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ पुर्जन्यं उपदधाति साक्षात्सप्तचत्वारिंशच्च॥—[२]

भू॒तेष्ट॒का उप॑ दधा॒त्यत्रा॑न्न॒ वै मृ॒त्युर्जा॑यते॒ यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जा॑यते॒
तत॑ ए॒वैन॒मव॑ यजते॒ तस्मा॑दग्नि॒चिथ्सर्व॑मायु॒रेति॑ सर्वे॒ ह्यस्य॑ मृ॒त्यवो॒-
ऽवैष्टा॑स्तस्मा॑दग्नि॒चिन्नाभि॑चरित॒वै प्र॒त्यगै॑नमभिचारः स्तृ॒णुते॒ सूय॑ते॒
वा ए॒ष योऽग्निं॑ चि॒नुते॒ दे॒वसु॒वामे॒तानि॑ ह॒वीः॒षि भ॑वन्त्ये॒ताव॑न्तो॒ वै
दे॒वाना॑ः स॒वास्त ए॒व (११)

अ॒स्मै स॒वान्प्र य॑च्छन्ति॒ त ए॑न॒ः सु॒वन्ते स॒वोऽग्नि॑र्वरुणस॒वो
रा॒ज॒सूय॑ ब्रह्मस॒वश्चित्यो॑ दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑ ब्रह्म॒णा दे॒वता॑भिर॒भि पि॑ञ्चत्यन्न॒स्यान्न॑स्या॒भि
पि॑ञ्चत्यन्न॒स्यान्न॑स्याव॒रुद्धौ पु॒रस्ता॑त्प्रत्यश्च॒मभि पि॑ञ्चति पु॒रस्ता॑द्धि
प्र॒ती॒चीन॒मन्न॑मद्यते॒ शी॒र्षतो॑ऽभि पि॑ञ्चति शी॒र्षतो॑ ह्यन्न॑मद्यत॒ आ
मुखा॑द॒न्वव॑स्मावयति (१२)

मुख॒त ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑ दधात्य॒ग्नेस्त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भि

षिञ्चामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि षिञ्चति बृहस्पतेस्त्वा
साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि
षिञ्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठाद्

वै राजसूयस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव
लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित इन्द्रस्य
सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परापतत्तद्देवाः सौत्रामण्या
समभरन्त्सूयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या
यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं सम्भृत्यात्मन्धत्ते॥ (१४)

त एवान्वंस्त्रायत्येतदष्टाचत्वारिंशच्च॥

[३]

सजूरब्दोऽयावभिः सजूरूषा अरुणीभिः सजुः सूर्य एतंशेन
सजोषावश्विना द९सोभिः सजूरग्निर्वैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा
संवत्सरो वा अब्दो मासा अयावा उषा अरुणी सूर्य एतंश
इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतं
संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते संवत्सरेणैवास्मै पशून्प्र जनयति
दर्भस्तम्बे जुहोति यत् (१५)

वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्दर्भास्तस्मिञ्जुहोति प्रैव जायते-
ऽन्नादो भवति यस्यैवं जुह्वत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता
एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्नेः पुरस्तात्प्रति दधात्यनन्धो भवति य
एवं वेदापो वा इदमग्ने सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे

वातो भूतोऽलेलायथ्सः (१६)

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नग्निमचिनुत
तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्यां पुरस्तादुपादधात्तच्छिरोऽभवत्सा
प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधात्स दक्षिणः पक्षोऽभवत्सा दक्षिणा
दिग्याम्पश्चादुपादधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत
उपादधात् (१७)

स उत्तरः पक्षोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठमभवत्
दिगियं वा अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां
तृन्दन्त्यभि शर्करां सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते
तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं चिनुते
प्रत्येव (१८)

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय
सर्वासु दिक्ष्वर्धुकं स्वामेव तदिशमन्वेत्यपां वा अग्निः
कुलायन्तस्मादापोऽग्निं हारुकाः स्वामेव तद्योनिं प्र
विशन्ति ॥ (१९)

यदलेलायथ्स उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च ॥ [४]

संवत्सरमुख्यम्भृत्वा द्वितीयं संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं
निर्वपेदेन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम् बारहस्पत्यं चरुं
वैष्णवं त्रिकपालं तृतीयं संवत्सरेऽभिजिता यजेत यदष्टाकपालो

भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्याग्नेयं गायत्रम्प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव
 तेन दाधार गायत्रं छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा
 त्रिष्टुगैन्द्रं त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेन
 दाधार त्रिष्टुभम् (२०)

छन्दो यद्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं
 जागृतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो
 यद्द्वारहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन
 दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
 तेन दाधार यत्तृतीयं संवत्सरं ऽभिजिता यजते ऽभिजित्यै
 यत्संवत्सरमुख्यम्बिभर्तीममेव (२१)

तेन लोकं स्पृणोति यद्वितीयं संवत्सरं ऽग्निं चिनुते-
 ऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीयं संवत्सरे यजते ऽमुमेव तेन
 लोकं स्पृणोत्येतं वै परं आद्धारः कक्षीवां औशिजो वीतहव्यः
 श्रायसस्रसदस्युः पौरुकुथ्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते
 सहस्रं सहस्रं पुत्रानविन्दन्त प्रथते प्रजयां पशुभिस्ताम्मात्रामाप्नोति
 यां ते ऽगच्छन् य एवं विद्वानेतमग्निं चिनुते॥ (२२)

दाधार त्रिष्टुभमिममेवैवं चत्वारि च॥ [५]

प्रजापतिरग्निमचिनुत स क्षुरपविर्भूत्वातिष्ठत्तं देवा बिभ्यतो
 नोपायन्ते छन्दोभिरात्मानं छादयित्वोपायन्तच्छन्दसां छन्दस्त्वं

ब्रह्म वै छन्दांसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनङ्कार्ष्णी उपानहावुपं
मुञ्चते छन्दोभिरेवात्मानं छादयित्वाग्निमुपं चरत्यात्मनोऽहिंसायै
देवनिधिर्वा एष निधीयते यदग्निः (२३)

अन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रति प्रजानात्युखामा
क्रामत्यात्मानमेवाधिपां कुरुते गुप्त्या अथो खल्वाहुर्नाक्रम्येति
नैर्ऋत्युखा यदाक्रमेन्नैर्ऋत्या आत्मानमपि दध्यात्तस्मान्नाक्रम्या
पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति
तादृगेव तत् (२४)

प्रजापतिर्वा अथर्वाग्निरेव दध्यङ्गुःथर्वणस्तस्येष्टका
अस्थान्येतं ह वाव तदृषिरभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति
यदिष्टकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मानमुष्मिल्लोके
भवति य एवं वेद शरीरं वा एतदग्रेर्यच्चित्यं आत्मा वैश्वानरो
यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सङ्स्कृत्य (२५)

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः सङ्स्कुरुते यदग्निं चिनुते
यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सङ्स्कृत्यात्मनाभ्यारोहति
तस्मात्तस्य नावं द्यन्ति जीवन्नेव देवानर्प्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुपं
दधातीयं वा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं
चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमव

रुन्धे॥ (२६)

अग्निस्तथ्सु॒स्कृत्याग्नेर्दश॑ च॥ [६]

अ॒ग्नेर्वै दी॒क्षया॑ दे॒वा वि॒राज॑माप्नुवन्ति॒स्रो रात्री॑र्दीक्षितः
स्या॑त्रि॒पदा॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ षड्रात्री॑र्दीक्षितः स्यात् षड्वा
ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ दश॑ रात्री॑र्दीक्षितः
स्याद्द॒शाक्ष॑रा वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ द्वाद॑श रात्री॑र्दीक्षितः स्याद्द्वा॒दश॑
मासाः॑ संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ त्रयो॑दश
रात्री॑र्दीक्षितः स्यात्त्रयो॑दश (२७)

मासाः॑ संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ पञ्च॑दश
रात्री॑र्दीक्षितः स्यात्पञ्च॑दश वा अ॒र्धमा॑सस्य रात्रयोऽ॒र्धमा॑सशः
संव॒त्सर॑ आ॒प्यते॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ सप्त॑दश
रात्री॑र्दीक्षितः स्याद्द्वा॒दश॑ मासाः॑ पञ्च॒त॒र्वः स संव॒त्सरः॑
संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ चतु॑र्विंशतिः॑ रात्री॑र्दीक्षितः
स्याच्चतु॑र्विंशतिर॒र्धमा॑साः संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ त्रि॑ंशतः॑ रात्री॑र्दीक्षितः स्यात् (२८)

त्रि॑ंशदक्षरा वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ मासं॑ दीक्षितः स्याद्यो मासः॑
स संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरो॑ वि॒राड्वि॒राज॑माप्नोति॒ चतुरो॑ मा॒सो दी॑क्षितः
स्याच्चतुरो॑ वा ए॒तम्मा॑सो वस॒वोऽबि॑भरुस्ते पृथि॒वीमा॑जयन्गाय॒त्रीं

छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाजयन्निष्टुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते
 दिवमाजयन्अगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृतमगच्छञ्छ्रेष्ठं देवानाम्
 तस्माद्द्वादश मासो भृत्वाग्निं चिन्वीत द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आप्तेष्टकमेनं चिनुतेऽथो
 व्यावृतमेव गच्छति श्रेष्ठं समानानाम्॥ (२९)

स्यात्रयोदश त्रिंशत् रात्रिर्दक्षितः स्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहैः सुवर्गाल्लो
 हीयेत पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदन्तरिक्षमाक्रमिषं
 प्रजा मा मा हासीदिवमाक्रमिषं सुवर्गन्मेत्याहैष वा
 अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै
 यत्पक्षसंमितामिनुयात् (३०)

कनीयांसं यज्ञक्रतुमुपैयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा
 स्याद्वेदिसंमितामिनोति ज्यायांसमेव यज्ञक्रतुमुपैति
 नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि
 जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा
 अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत तृतीयं
 चिन्वानः (३१)

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदग्रं

चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं
 चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नं
 चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामुं लोकमभ्यारोहति नाग्निं
 चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वान्यस्य
 स्त्रियम् (३२)

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते
 यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्युध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्यं
 तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो
 बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेतान्सि पिता
 पुत्रः पौत्रः (३३)

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्त्र उपं
 दधाति रेतसः सन्तत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा इयं
 तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो
 वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षम्पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा
 असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूम्पश्यन्ति चक्षुर्यजुषेमां च (३४)

अमुं चोपं दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लृप्त्या
 अथो प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य
 वीतस्य द्रविणेह भक्षीयेत्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे पिता
 मातरिश्वाच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदानु तक्षुः सोमो
 विश्वविन्नेता नैषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शसिषदित्याहेतद्वा

अ॒ग्रेरु॒क्थन्ते॒नै॒वैन॒मनु॑ श॒सति॥ (३५)

मि॒नुया॒त्तृतीयं॑ चि॒न्वान॒स्त्रियं॑ पौत्रंश्च॒ वै सप्त॑दश च॥ [८]

सू॒यते॒ वा ए॒षोऽग्नी॑नां॒ य उ॒खायां॑ भ्रि॒यते॒ यद॑धः सा॒दये॒द्गर्भाः॑
प्र॒पादु॑काः स्यु॒रथो॒ यथा॑ स॒वात्प्र॑त्यव॒रोह॑ति ता॒दृगे॒व तदा॑स॒न्दी
सा॒दय॑ति॒ गर्भा॑णां॒ धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॒याथो॑ स॒वमे॒वैनं॑ करोति॒ गर्भो॑
वा ए॒ष यदु॑ख्यो॒ योनिः॑ शि॒क्यं यच्छि॑क्यादु॒खां नि॒रूहे॒द्योने॒र्गर्भं॑
नि॒रह॑ण्या॒थ्यडु॑द्याम॒ शि॒क्यं भव॑ति षो॒ढावि॑हितो॒ वै (३६)

पु॒रुष आ॒त्मा च॒ शिर॑श्च च॒त्वार्यङ्गा॑न्या॒त्मन्ने॒वैन॑म्बि॒भर्ति॑ प्र॒जा-
प॑ति॒र्वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्यो॒खा चो॒लूख॑लं च॒ स्तनौ॑ ताव॑स्य प्र॒जा
उ॒प जी॑वन्ति॒ यदु॑खां चो॒लूख॑लं चो॒प॒धाति॑ ताभ्या॑मे॒व यज॑मानो-
ऽमु॒ष्मिँल्लो॒केऽग्निं॑ दु॒हे संव॑त्स॒रो वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्य॑ त्रेधा॒विहि॑ता
इ॒ष्टकाः॑ प्राजाप॒त्या वै॑ष्ण॒वीः (३७)

वै॒श्व॒क॒र्मणी॑र॒होरा॒त्राण्ये॒वास्य॑ प्राजाप॒त्या यदु॑ख्य॒म्बि॒भर्ति॑
प्राजाप॒त्या ए॒व तदु॑प॒ धत्ते॑ यत्स॒मिधं॑ आ॒दधा॑ति॒ वैष्ण॒वा वै
व॒न॒स्प॒तयो॑ वैष्ण॒वीरे॒व तदु॑प॒ धत्ते॑ यद॒ष्टका॑भि॒रग्निं॑ चि॒नोती॑यं
वै वि॒श्व॒क॒र्मा वै॒श्व॒क॒र्मणी॑रे॒व तदु॑प॒ धत्ते॑ तस्मा॑दाहु॒स्त्रिवृ॑द॒ग्निरि॑ति
तं वा ए॒तं यज॑मान ए॒व चि॑न्वीत॒ यद॑स्या॒न्यश्चि॑नुयाद्य॒त्तं
दक्षि॑णाभि॒र्न रा॒धये॑द॒ग्निम॑स्य वृ॒ज्जीत॑ योऽस्या॒ग्निं चि॑नुया॒त्तं

दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तथस्पृणोति॥ (३८)

पोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो वि॑शतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य
पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणम्पक्षं वर्षाभिः पुच्छं
शरदोत्तरम्पक्षं हेमन्तेन मध्यं ब्रह्मणा वा अस्य तत्पूर्वार्धमचिनुत
क्षत्रेण दक्षिणम्पक्षम्पशुभिः पुच्छं विशोत्तरम्पक्षमाशया मध्यं य एवं
विद्वानग्निं चिनुत ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव (३९)

रुन्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यान्मत्त्यन्नं रोचत इयं वाव
प्रथमा चित्तिरोषधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयांसि
पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी दक्षिणा पुरीषं
यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यत्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं
दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्चेतव्यं एतदेव
सर्वं स्पृणोति यत्तिस्रश्चितयः (४०)

त्रिवृद्धाग्निर्यद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति
पाङ्क्तः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः
पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव
पुरुषस्तः स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये
प्रति तिष्ठति संवत्सरो वै षष्ठी चित्तिरऋतवः पुरीषं षड्वितयो
भवन्ति षट्परीषाणि द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः

संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥ (४१)

अव चितयः पुरीषं पञ्चदश च॥ [१०]

रोहि॑तो धूम्र॑रोहि॒तः क॒र्कन्धु॑रोहि॒तस्ते प्रा॑जाप॒त्या ब॒भ्रुर॑रुण॒बभ्रुः
शुक॑बभ्रुस्ते रौ॒द्राः श्ये॑तः श्ये॒ताक्षः श्ये॑त॒ग्रीव॑स्ते पि॒तृदे॒वत्या॑स्ति॒स्रः
कृ॒ष्णा व॒शा वा॑रु॒ण्यस्ति॑स्रः श्वे॒ता व॒शाः सौ॒र्यो मै॒त्राबा॑र्हस्प॒त्या
धूम्र॑ल॒लामा॑स्तूप॒राः॥ (४२)

[११]

पृ॒श्नि॑स्ति॒रश्नी॑न॒पृ॒श्निरू॒र्ध्वपृ॒श्नि॑स्ते मा॒रु॒ताः फ॒ल्गू॒र्लोहि॑तो॒र्णी
ब॒ल॒क्षी ताः सा॑र॒स्वत्यः॑ पृष॑ती स्थूल॒पृष॑ती क्षु॒द्रपृष॑ती ता
वै॒श्वदे॒व्यस्ति॑स्रः श्या॒मा व॒शाः पौ॒ष्ण्य॑स्ति॒स्रो रोहि॑णी॒र्वशा॑ मै॒त्रियं
ऐ॒न्द्राबा॑र्हस्प॒त्या अ॒रुण॑ल॒लामा॑स्तूप॒राः॥ (४३)

रोहि॑तः पृ॒श्निः षड्विं॑शतिः षड्विं॑शतिः॥ [१२]

शि॒ति॒बा॒हुर॑न्यतः॒ शि॒ति॒बा॒हुः स॒म॒न्तशि॑ति॒बा॒हुस्त॑ ऐ॒न्द्रवा॑य॒वाः
शि॒ति॒र॒न्ध्रोऽन्य॑तः॒ शि॒ति॒र॒न्ध्रः स॒म॒न्तशि॑ति॒र॒न्ध्रस्ते॑ मै॒त्राव॑रु॒णाः
शु॒द्धवा॑लः स॒र्वशु॑द्धवा॒लो म॒णिवा॑ल॒स्त आ॑श्वि॒नास्ति॑स्रः
शि॒ल्पा व॒शा वै॒श्वदे॒व्यस्ति॑स्रः श्ये॒नीः प॒रमे॑ष्ठि॒ने सो॒मापौ॑ष्णाः
श्या॒मल॑ल॒लामा॑स्तूप॒राः॥ (४४)

[१३]

उन्नत ऋषभो वामुनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः
 शितिभसत्त ऐन्द्राबारहस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त
 ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्रो धात्रे पृषोदरा
 ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः॥ (४५)

शितिबारुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्रये यविष्ठाय त्रयो
 नकुलास्तिस्रो रोहिणीस्त्र्यव्यस्ता वसूनान्तिस्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ता
 रुद्राणां सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥ (४६)

कर्णास्त्रयोविंशतिः॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय
 लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्र आदित्यानां त्रिवत्सा
 ऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूपराः॥ (४७)

शुण्ठा विंशतिः॥ [१६]

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः
 शितिककुद इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्तिस्रस्तुर्योह्यः
 साध्यानान्तिस्रः पष्ठौह्यो विश्वेषां देवानां माग्नेन्द्राः कृष्णललामास्तूपराः

इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः॥ [१७]

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै
 त्रयोऽरुणैतास्तिस्रो धेनवो राकायै त्रयोऽनुद्वाहः सिनीवाल्या

आ॒ग्नावैष्ण॒वा रोहि॑तललामास्तूपराः॥ (४९)

अदित्या अष्टादशः॥ [१८]

सौ॒म्यास्त्रयः॑ पि॒शङ्गाः सोमा॑य॒ राज्ञे॒ त्रयः॑ सा॒रङ्गाः पा॒र्जन्या
नभो॑रूपास्ति॒स्रोऽजा म॒ल्हा इन्द्रा॑ण्यै ति॒स्रो मे॒ष्य आदि॑त्या
द्या॒वापृथि॑व्या म॒लङ्गास्तूप॑राः॥ (५०)

सौम्या एकात्रविंशतिः॥ [१९]

वा॒रुणास्त्रयः॑ कृ॒ष्णल॑लामा वरु॑णाय॒ राज्ञे॒ त्रयो॒ रोहि॑तोललामा
वरु॑णाय रि॒शाद॑से त्रयो॑ऽरु॒णल॑लामाः शिल्पास्त्रयो॑ वै॒श्वदे॑वास्त्रयः
पृ॒श्नयः॑ सर्व॑दे॒वत्या॑ ऐन्द्रा॒सूराः श्ये॑तललामास्तूपराः॥ (५१)

वारुणा विंशतिः॥ [२०]

सोमा॑य स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒द्वाहा॑विन्द्रा॒ग्निभ्या॑मो॒जोदा॑भ्यामु॒ष्टा॒रा
भ्या॑ बल॒दाभ्या॑ः सी॒रवा॑हाववी द्वे धे॒नू भौमी॑ दि॒ग्भ्यो वड॑बे द्वे धे॒नू
भौमी॑ वैरा॒जी पु॑रुषी द्वे धे॒नू भौमी॑ वा॒यव॑ आरो॒हण॑वा॒हाव॑न॒द्वाहौ॑
वा॒रुणी॑ कृ॒ष्णे व॒शे अ॑रा॒ड्यौ दि॒व्यावृ॑षभौ प॑रि॒मरौ॑॥ (५२)

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥ [२१]

एका॑दश प्रा॒तर्ग॒व्याः प॒शव॑ आ ल॒भ्यन्ते॑ छग॒लः क॒ल्माषः॑
कि॒किदी॑वि॒र्विदी॑गय॒स्ते त्वाष्ट्राः॑ सौ॒रीर्न॑व॒ श्वेता॑ व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या

भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्र आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते॥ (५३)

एकादश पञ्चविंशतिः॥ [२२]

पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑ वा॒स॒न्ताः सा॒रङ्गा॒स्त्रयो॑ ग्रैष्माः पृष॑न्त॒स्त्रयो॑
वा॒र्षि॒काः पृ॒श्न॑य॒स्त्रयः॑ शा॒र॒दाः पृ॒श्नि॒स॒क्था॒स्त्रयो॑ हैम॑न्तिका
अव॑लि॒प्ता॒स्त्रयः॑ शै॒शि॒राः सं॒व॒त्स॒राय॑ नि॒व॑क्ष॒सः (५४)

पि॒शङ्गा॑ वि॒ंशतिः॥ [२३]

यो वा अय॑थादे॒वत॑न्त्वाम॒ग्न इन्द्र॑स्य चि॒त्तिं यथा॑ वै वयो॒ वै यदा॑कृ॒ताद्या॑स्ते अ॒ग्ने मयि॑ गृह्णामि प्र॒जाप॑तिः
सोऽस्मा॑त्थे॒गान् वाजं॑ कूर्मान् यो॒क्त्रं मि॒त्रावरु॑णा॒विन्द्र॑स्य पू॒ष्ण ओजं॑ आ॒न॒न्दम॑ह॒र्षेर्वा॑योः प॒न्था॒ङ्कमै॒द्यौस्तेऽग्निः॑
प॒शुरा॑सी॒त्थ॒द्विंशतिः॥ [२४] यो वा ए॒वाहु॑तिम॒भवन्प॑थिभि॒रव॑रु॒ध्यान्न्दम॑ष्टौप॒ञ्चाशत्॥ 58॥ यो वा अय॑थादे॒वतं॑
यद्य॑व॒जिघ्र॑सि॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

यो वा अय॑थादे॒वत॑म॒ग्निं चि॑नु॒त आ दे॒वता॑भ्यो वृ॒श्च्यते॑
पा॒पी॒यान्भ॑वति॒ यो य॑थादे॒वतं॑ न दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्च्यते
व॒सी॒यान्भ॑वत्याग्ने॒य्या गा॑य॒त्रिया प्र॑थ॒मां चि॑त्ति॒म॒भि मृ॑शे॒त्रिष्टु॒भा
द्वि॒तीयां ज॑ग॒त्या तृ॒तीया॑म॒नुष्टु॒भा च॑तु॒र्थीम्प॒ङ्क्ता प॑ञ्च॒मीं
य॑थादे॒वत॑मे॒वाग्निं चि॑नु॒ते न दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्च्यते॒ वसी॑यान्भ॒वती॑डा॒यै
वा ए॒षा वि॑भ॒क्तिः प॒शव॑ इडा॑ प॒शुभि॑रे॒नम् (१)

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
 नार्तिमार्च्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिण-
 स्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपम्प्राजापत्योऽश्वः
 साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा
 अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहः (२)

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि-
 मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते हिरण्यपात्रम्मधोः
 पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्यावैक्षते चित्रमेव
 भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष
 प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्वधोति॥ (३)

पुनमेतदहोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्वामग्ने वृषभं चेकितानं पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्। अस्थूरि णो
 गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सः शिंशाधि। पशवो वा
 एते यदिष्टकाश्चित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
 करोति प्रजननाय तस्माद्यथैयूथ ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां
 यां त्वा रात्र्युपासते। प्रजाः सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्नवत्।
 प्राजापत्याम् (४)

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं क्रियते
 तदेवैतयाव रुन्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तयैव यजमानो-

ऽमुष्मिँल्लोकेऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनादित्या
वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः
स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष लोकाय (५)

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्यः
समिन्द्र इष्टंका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे। शतं
यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा। ये
चत्वारः पथर्यो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो
अज्यानिमर्जीतिमा वहत्तस्मै नो देवाः (६)

परि दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः
सुवितं नो अस्तु। तेषामृतूनां शतशारदानां निवात एषामभये
स्याम। इदुवत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता बृहन्नमः।
तेषां वयः सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता अहंताः स्याम। भद्रान्नः
श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः
पितो (७)

आ विशस्व शं तोकाय तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता उप
दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते
ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः
पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य आग्रयणं निरूप्यत इत्येता हि
तद्देवता उदजयन् यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं

निरुप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्त्संवत्सरम्प्रीणाति
न देवताभ्यः समदं दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह
हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥ (८)

प्राजापत्यां लोकार्यं देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः। यो
नः पुरस्तादक्षिणतः पश्चादुत्तरतोऽघायुरभिदासत्येतं सो-
ऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयत्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आबाधन्त
तां देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव
तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानपं नुदते दिक्षूपं (९)

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहतेऽग्नाविष्णू सजोषसेमा
वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरा गतम्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यन्न देवतायै जुहृत्यथ किन्देवत्यां वसोर्धरित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा
धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धाराग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारां जुहोति
भागधेयेनैवैनौ समर्धयत्यथो एताम् (१०)

एवाहुतिमायतनवतीं करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवाव
रुन्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोरान्या शिवान्या
यच्छतरुद्रीयं जुहोति यैवास्यं घोरा तनूस्तां तेन शमयति
यद्वसोर्धारां जुहोति यैवास्यं शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति यो वै

वसोर्धारायै (११)

प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन्ब्रह्मोदनम्पचे
प्राशजीयुरेष वा अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मण एषा खलु वा अग्नेः
प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामेवैनां तनुवां प्रतिष्ठापयति चतस्रो
धेनूदद्यात्ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिल्लोकेऽग्निं दुहे ॥ (१२)

उपेतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च ॥ [३]

चित्तिञ्जुहोमि मनसा घृतेनेत्याहादाभ्या वै नामैषाहुतिर्वैश्वकर्मणी
नैनं चिक्यान्मभ्रातृव्यो दध्नोत्यथो देवता एवाव रुन्धेऽग्ने तमद्येति
पङ्क्त्या जुहोति पङ्क्त्याहुत्या यज्ञमुखमारभते सप्त ते अग्ने
समिधः सप्त जिह्वा इत्याहु होत्रा एवाव रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो-
ऽपाक्रामद्वागधेयम् (१३)

इच्छमानस्तस्मा एतद्वागधेयं प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि
खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि
दधाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ क्वास्याहवनीय इत्यसावादित्य इति
ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुह्वति (१४)

य एवं विद्वानग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्यग्ने यशस्विन्
यशसेममर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहा वह। अयम्मूर्धा परमेष्ठी

सुवर्चाः समा॒नाना॑मुत्त॒मश्लो॑को अस्तु। भ॒द्रम्पश्य॑न्त॒ उप॑ सेदुरग्रे
तपो॑ दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रम्बल॑मोज॑श्च जा॒तं तद॒स्मै
दे॒वा अ॒भि सं न॑मन्तु। धा॒ता वि॑धा॒ता पर॑मा (१५)

उ॒त स॒न्दक्प्र॑जाप॑तिः परमे॑ष्ठी वि॒राजो॑। स्तोमा॒श्छन्दा॑ंसि
नि॒विदो॑ म आ॒हुरेत॒स्मै रा॒ष्ट्रम॑भि सं न॑माम। अ॒भ्याव॑र्तध्व॒मुप॑
मेत॑ सा॒कम॒यः शा॒स्ताधि॑पतिर्वो अस्तु। अ॒स्य वि॒ज्ञान॑मनु सः
र॑भध्वमिम॒म्पश्चाद॑नु जीवाथ॒ सर्वे॑। रा॒ष्ट्रभृ॑तं ए॒ता उप॑ दधात्येषा
वा अ॒ग्नेश्चि॑तीं रा॒ष्ट्रभृ॑त्तयैवास्मिन्ना॒ष्ट्रं द॑धाति रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति
नास्मा॑द्रा॒ष्ट्रम्भ्रः॑ शते॥ (१६)

भाग॒धेय॑ब्र॒ह्मति॑ पर॒मा रा॒ष्ट्रं द॑धाति स॒त च॑॥ [४]

यथा॒ वै पु॒त्रो जा॒तो म्रि॒यत॑ एवं वा ए॒ष म्रि॒यते॒ यस्या॒ग्निरु॒ख्यं
उ॒द्वाय॑ति॒ यन्नि॑र्म॒न्थ्यं कुर्या॑द्विच्छि॒न्द्याद्भा॑तृव्यम॒स्मै जन॑ये॒त्स ए॒व पुनः॑
प॒रीध्यः॑ स्वादे॒वैनं॑ योने॒र्जन॑यति॒ नास्मै॑ भ्रातृव्यं जनयति॒ तमो॒ वा
ए॒तं गृ॑ह्णाति॒ यस्या॒ग्निरु॒ख्यं उ॒द्वाय॑ति मृ॒त्युस्तमः॑ कृष्णं वासः॑ कृष्णा
धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ तम॑सा (१७)

ए॒व तमो॑ मृ॒त्युमप॑ ह॒ते हि॑र॒ण्यं द॑दाति॒ ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यं
ज्योति॑षै॒व तमो॑ऽप॒ ह॒तेऽथो॒ तेजो॒ वै हि॑र॒ण्यन्ते॑ज॒ ए॒वात्म॑न्ध॒त्ते सु॒वर्नं
घ॒र्मः स्वा॒हा सु॒वर्नार्कः॑ स्वा॒हा सु॒वर्नं शु॒क्रः स्वा॒हा सु॒वर्नं ज्योतिः॑
स्वा॒हा सु॒वर्नं सूर्यः॑ स्वा॒हार्को॑ वा ए॒ष यद॑ग्निर॒सावा॑दित्यः (१८)

अ॒श्वमे॒धो यदे॒ता आहु॑तीर्जु॒होत्य॑र्का॒श्वमे॒धयो॑रे॒व ज्योती॑र॒षि सं
 द॑धात्येष ह॒ त्वा अ॑र्का॒श्वमे॒धी यस्यै॑तद॒ग्नौ क्रि॑यत॒ आपो॑ वा इ॒दमग्रे॑
 स॒लिल॑मा॒सीत्स ए॒तां प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मां चि॑तिमपश्य॒त्तामुपा॑धत्त
 तदि॒यम॑भवत्तं वि॒श्वक॑र्माब्रवी॒दुप॒ त्वाया॑नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑ति (१९)

अ॒ब्रवी॑त्स ए॒तां द्वि॒तीयां॑ चि॒तिम॑पश्य॒त्तामुपा॑धत्त तद॒न्तरि॑क्षमभवत्
 य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिमब्रवी॒दुप॒ त्वाया॑नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स
 वि॒श्वक॑र्माणमब्रवी॒दुप॒ त्वाया॑नीति॒ केन॑ मो॒पैष्य॑सीति॒ दि॒श्याभि॑रित्य॒ब्रवी॑त्
 उपा॑धत्त॒ ता दि॒शः (२०)

अ॒भ॒वन्त्स पर॑मे॒ष्ठी प्र॒जाप॑तिमब्रवी॒दुप॒ त्वाया॑नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स
 वि॒श्वक॑र्माणं च य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॒ वा॒माया॑नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑र॒ स ए॒तां तृ॒तीयां॑ चि॒तिम॑पश्य॒त्तामुपा॑धत्त
 तद॒साव॑भवत्स आ॒दि॒त्यः प्र॒जाप॑तिमब्रवी॒दुप॒ त्वा (२१)

आ॒या॒नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स वि॒श्वक॑र्माणं च
 य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॒ वा॒माया॑नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑र॒ स
 पर॑मे॒ष्ठिन॑मब्रवी॒दुप॒ त्वाया॑नीति॒ केन॑ मो॒पैष्य॑सीति॒ लोकं॑
 पृ॒णये॑त्य॒ब्रवी॑त्तं लो॒कं पृ॒णयो॑पै॒त्तस्मा॑द॒या॒तया॑न्नी॒ लोकं॑ पृ॒णा॒
 ऽया॑तयामा॒ ह्यसौ (२२)

आ॒दि॒त्यस्ता॑नृष॒योऽब्रु॑वन्नुप॑ व॒ आया॑मेति॒ केन॑ न उ॒पैष्य॑थेति॒
 भू॒मेत्य॑ब्रु॒वन्तां॑ द्वाभ्यां॑ चि॒तीभ्या॑मुपा॒यन्त्स पञ्च॑चितीकः॒ सम॑पद्यत॒

य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव भवत्यभीमाँल्लोकाञ्जयति विदुरेन
देवा अथो एतासामेव देवतानां सायुज्यं गच्छति॥ (२३)

तमसाऽऽदित्योऽस्तीति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वाऽसौ पञ्चतवारिंश्च॥ — [५]

वयो वा अग्निर्यदग्निचित्पक्षिणोऽश्नीयात्तमेवाग्निमद्यादार्तिमाच्छे-
व्रतं चरेत्संवत्सरं हि व्रतं नाति पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति खलु
वै तम्पशुर्य एनं पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राडुपचर्य
आत्मनोऽहिं सायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ (२४)

पृथिव्यै मा पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं
यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो
मा पाहीत्याहैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां
लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय हिरण्येष्टका उप-
दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ज्योतिरुहिरण्यं यत्स्वयमातृणा
उपधाय (२५)

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुते-
ऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्ते अग्ने सूर्ये
रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय
नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी
ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं नो धेहि (२६)

ब्राह्मणेषु रुच॑ ५ राज॑सु नस्कृ॒धि। रुचं॑ वि॒श्येषु॑ शू॒द्रेषु॑ मयि॑ धेहि
रु॒चा रुच॑म्। द्वेधा॑ वा अ॒ग्निं चि॑क्या॒नस्य॑ यशं॑ इन्द्रि॒यं ग॑च्छत्य॒ग्निं
वा चि॒तमी॑जानं॒ वा यदे॒ता आहु॑तीर्जु॒होत्या॒त्मन्ने॒व यशं॑ इन्द्रि॒यं ध॑त्त
ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष आ॒र्तिमा॒र्तो॒र्योऽ॒ग्निं चि॒न्वन्न॑धि॒क्राम॑ति॒ तत्त्वा॑ यामि॒
ब्रह्म॑णा॒ वन्द॑मान॒ इति॑ वारु॒ण्यर्चा॑ (२७)

जुहु॒याच्छा॒न्तिरे॒वैषा॒ग्नेर्गु॒प्तिरा॒त्मनो॑ ह॒विष्कृ॑तो॒ वा ए॒ष योऽ॒ग्निं
चि॑नुते॒ यथा॒ वै ह॒विः स्क॑न्द॒त्येवं॒ वा ए॒ष स्क॑न्दति॒ योऽ॒ग्निं चि॒त्वा
स्त्रि॒यमु॑पैति॒ मैत्रा॑वरु॒ण्यामि॑क्षया॒ यजे॑त॒ मैत्रा॑वरु॒णता॑मे॒वोपै॑त्या॒त्मनो॑-
ऽस्क॑न्दाय॒ यो वा अ॒ग्निमृ॑तु॒स्थां वेद॑तु॒र्ऋतु॑रस्मै॒ कल्प॑मान॒ एति॒
प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति॒ संव॑त्स॒रो वा अ॒ग्निः (२८)

ऋ॒तु॒स्थास्त॑स्य॒ वस॑न्तः॒ शिरो॑ ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः॒ पक्षो॑
व॒रुषाः॑ पुच्छ॑ ५ श॒रदु॑त्तरः॒ पक्षो॑ है॒मन्तो॑ मध्य॑म्पूर्व॒पक्षा॑श्चित॒यो-
ऽपर॑प॒क्षाः पुरी॑षम॒होरा॒त्राणी॑ष्ट॒का ए॒ष वा अ॒ग्निर्ऋ॑तु॒स्था य ए॒वं
वेद॑तु॒र्ऋतु॑रस्मै॒ कल्प॑मान॒ एति॒ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति॒ प्रजा॑पति॒र्वा ए॒तं
ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ न्यध॑त्त॒ ततो॑ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छ॒द्य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं
चि॑नुते॒ ज्यैष्ठ्य॑मे॒व ग॑च्छति॥ (२९)

पृथि॒वीं य॑च्छ॒ यथ्स्व॑यमातृ॒णा उ॑प॒धाय॑ धे॒हृचा॒ग्निश्चि॑नुते॒ त्रीणि॑ च॥ [६]

यदा॑कू॒ताथ्स॑मसु॒स्रोद्धृ॑दो॒ वा म॑न॒सो वा॒ सम्भृ॑तं॒ चक्षु॑षो॒ वा।
तम॑नु॒ प्रेहि॑ सु॒कृत॑स्य॒ लोकं॑ यत्र॒र्षयः॑ प्रथ॒मजा॑ ये पु॒राणाः॑। ए॒त५

सं॒ध॒स्थ॒ परि॑ ते द॒दामि॑ यमा॒वहा॑च्छे॒वधिं॑ जा॒तवे॑दाः। अ॒न्वा॒गन्ता॑
य॒ज्ञप॑तिर्वो अत्र॒ तः स्म॑ जानीत पर॒मे व्यो॑मन्। जा॒नी॒तादे॑नं पर॒मे
व्यो॑म॒न्देवाः॑ स॒ध॒स्था वि॒द रू॒पम॑स्य। यदा॒गच्छा॑त् (३०)

प॒थिभि॑र्दे॒व्याना॑रि॒ष्टापूर्ते॑ कृ॒णु॒तादा॒विर॑स्मै। सम्प्र च्य॑व॒ध्वम॒नु
सम्प्र या॒ताग्ने॑ प॒थो दे॒व्याना॑न्कृ॒णु॒ध्वम्। अ॒स्मिन्स॒ध॒स्थे
अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्वि॒श्वे दे॒वा यज॑मानश्च सीदत। प्र॒स्त॒रेण॑ परि॒धिना॑
स्रु॒चा वेद्या॑ च ब॒र्हिषा॑। ऋ॒चेमं॑ य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे।
यदि॑ष्टं यत्प॑रा॒दानं॑ यद्व॒त्तं या च॑ दक्षि॒णा। तत् (३१)

अ॒ग्निर्वै॑श्व॒कर्म॑णः सुव॑र्दे॒वेषु॑ नो दधत्। येना॑ स॒हस्रं॑ वह॑सि
येना॑ग्ने॒ सर्व॑वेद॒सम्। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे। येना॑ग्ने
दक्षि॒णा यु॒क्ता य॒ज्ञं वह॑न्त्यृ॒त्विजः॑। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑
गन्त॒वे। येना॑ग्ने सु॒कृतः॑ प॒था मधो॑र्धारा॒ व्यान॑शुः। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑
वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे। यत्र॑ धारा॒ अन॑पेता मधो॑र्धृतस्य॒ च याः।
तद॒ग्निर्वै॑श्व॒कर्म॑णः सुव॑र्दे॒वेषु॑ नो दधत्॥ (३२)

आ॒गच्छा॑त्तद्वा॒नशु॒स्तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे चतु॑र्दश च॥ [७]

यास्ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधो॑ या॒नि धाम॑ या जि॒ह्वा जा॑तवेदो॒ यो
अ॒र्चिः। ये ते॑ अ॒ग्ने मे॒डयो॑ य इ॒न्द्रव॒स्तेभि॑रा॒त्मानं॑ चिनुहि प्रजा॒नन्।
उ॒त्स॒न्नय॑ज्ञो वा ए॒ष यद॑ग्निः किं वाहै॒तस्य॑ क्रि॒यते॒ किं वा॒ न यद्वा
अ॒ध्व॒र्युर॑ग्नेश्चि॒न्वन्न॑न्तरे॒त्यात्म॑नो॒ वै तद॑न्तरे॒ति यास्ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधो॑

यानि (३३)

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयञ्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति
नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नयं इमं
नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरं सुवीरं ब्रह्म
समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते
यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह (३४)

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह
सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह
ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव
तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः
पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजां
पशूञ्छन्दांस्यव रुन्धेऽथो प्रजाभ्य एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्यो-
ऽवरुद्धं चिनुते॥ (३५)

यान्यग्नय इत्याहेष्टकानां षोडश च॥ [८]

मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय।
मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः।
यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्या आविवेश।
तमात्मन्यरि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मा अवहाय परा
गात्। यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वो-

ऽग्निस्तमपि (३६)

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्ते-
ऽपक्रामुंका अस्मात्पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहात्मन्नेव
स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽपं क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यन्मृचापश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्विश्वाग्निश्चीयत इति
यदद्विः संयौति (३७)

आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैनं स संजति यन्मृदा
चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति यन्मृदा चाद्विश्वाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति
यच्छन्दाभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं
वा अग्निर्वैश्वानरो यत् (३८)

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति
ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं
तेज एवात्मन्धत्ते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीं पुरस्तादुपं दधाति
त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिम्मध्यं एष वा
अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाश्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति
सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव दिशं प्र वयति तस्माद्विशि

दिक्प्रोता॥ (३९)

अपि सं योतिं वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्वाद्रवत्तस्मा अश्वं
प्रत्यास्यत्स दक्षिणावर्तत् तस्मै वृष्णिम्प्रत्यास्यत्स प्रत्यङ्गावर्तत्
तस्मा ऋषभम्प्रत्यास्यत्स उदङ्गावर्तत् तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स
ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषं प्रत्यास्यत् यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत
एवैनम् (४०)

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चक्षुष्मतीरिष्टका
यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव यजमानो-
ऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति
मृदाभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष यदग्निरन्नम्पशवं एष
खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं कामयेत कनीयोऽस्यान्नम् (४१)

स्यादिति सन्तरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात्कनीय
एवास्यान्नम्भवति यं कामयेत समावदस्यान्नं स्यादिति
मध्यतस्तस्योप दध्यात्समावदेवास्यान्नम्भवति यं कामयेत
भूयोऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योप दध्यादन्त एवास्मा
अन्नमव रुन्धे भूयोऽस्यान्नम्भवति॥ (४२)

एनमस्यान्नम्भूयोऽस्यान्नम्भवति॥ [१०]

स्तेगान्दष्ट्राभ्याम्मण्डूकाञ्ज्येभिरादकां

खादेनोर्जं

स॒सूदेनार॑ण्यं जा॒म्बीले॒न मृद॑म्ब॒स्वेभिः॑ शर्कराभि॒रव॑का॒मव॑काभिः
शर्करा॑मु॒त्सादे॑न जि॒ह्वा म॑वक्र॒न्देन॒ तालुः॑ सर॒स्वतीं जिह्वा॑ग्रेण॥ (४३)

स्तेगान्द्वावि॑शतिः॥ [११]

वाज॑ः ह॒नूभ्या॑म॒प आ॒स्येना॑दि॒त्याञ्छ्रु॑भि॒रुप॑या॒मम॑धरेणोष्ठेन
सदु॑त्तरे॒णान्त॑रेणानू॒काश॑म्प्रका॒शेन॒ बाह्यः॑ स्तनयि॒तुं निर्बा॑धेन
सूर्या॑ग्नी चक्षु॒भ्यां वि॒द्युतौ॑ क॒नान॑काभ्याम॒शनि॑न्म॒स्तिष्के॑ण
बल॑म्म॒ञ्जभिः॑॥ (४४)

वाजं पञ्च॑वि॒शतिः॥ [१२]

कूर्मा॑ञ्छ्र॒फैर॒च्छला॑भिः क॒पिञ्ज॑लान्थ॒साम॒ कुष्ठि॑काभिर्ज॒वं
जङ्घा॑भिरग॒दं जानु॑भ्यां वी॒र्यं कुहा॑भ्यां भ॒यम्प्र॑चा॒लाभ्या॑म्
गुहो॑पप॒क्षाभ्या॑म॒श्विना॑व॒स॑भ्या॒मदि॑तिः शी॒र्ष्णा नि॒र्ऋति॑
निर्जा॑ल्मकेन शी॒र्ष्णा॥ (४५)

कूर्मान्नयो॑वि॒शतिः॥ [१३]

यो॒क्रं गृध्रा॑भिर्यु॒गमान॑तेन चि॒त्त॒म्मन्या॑भिः सङ्क्रो॒शान्प्रा॑णैः
प्र॒का॒शेन॒ त्वचं॑ पराका॒शेना॑न्तरा॒म्मश॑का॒न्केशै॑रिन्द्रः॒ स्वप॑सा॒ वह॑न
बृह॑स्पतिः॒ शकु॑निसा॒देन॒ रथ॑मु॒ष्णिहा॑भिः॥ (४६)

योऋमेक॑वि॒शतिः॥ [१४]

मि॒त्रावरु॑णौ श्रोणी॑भ्यामिन्द्रा॒ग्नी शि॑ख॒ण्डाभ्या॑मिन्द्रा॒बृह॑स्पती

ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू अष्टीवद्भ्यां सवितारं पुच्छेन गन्धर्वाञ्छेपेनाप्सस
मुष्काभ्याम्पवमानम्पायुनां पवित्रम्पोत्राभ्यामाक्रमणं स्थूराभ्यां
प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम्॥ (४७)

[१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यन्दिशां जत्रवो जीमूतान्हृदयौपशाम्
पुरितता नभ उदर्येणेन्द्राणीम्प्रीहा वल्मीकांक्लोम्रा गिरीन्प्लाशिभिः
समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना॥ (४८)

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः॥ [१६]

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिर्ऋतून्यृष्टीभिर्दिवं
पृष्ठेन वसूनाम्प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां
तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां
षष्ठी॥ (४९)

पूष्णश्चतुर्विंशतिः॥ [१७]

ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिमस्थभिरिन्द्रं स्वपसा वहैन रुद्रस्य
विचलः स्कन्धोऽहोरात्रयोर्द्वितीयोऽर्धमासानां तृतीयो मासां चतुर्थ
ऋतूनाम्पञ्चमः सवत्सरस्य षष्ठः॥ (५०)

ओजो विंशतिः॥ [१८]

आनन्दं नन्दथुना कामं प्रत्यासाभ्यां भयं शितीमभ्यां

प्रशिषं प्रशासाभ्यां सूर्याचन्द्रमसौ वृक्षाभ्यां श्यामशबलौ
मतस्नाभ्याव्युष्टिं रूपेण निमृत्तिमरूपेण॥ (५१)

आनन्दं पोडंशः॥ [१९]

अहर्मासेन रात्रिम्पीवसापो यूषेण घृतं रसेन श्यां वसया
दूषीकाभिर्ह्यादुनिमश्रुभिः पृष्वान्दिवं रूपेण नक्षत्राणि प्रतिरूपेण
पृथिवीं चर्मणा छवीं छव्योपाकृताय स्वाहालब्धाय स्वाहा हुताय
स्वाहा॥ (५२)

अहर्ष्टाविंशतिः॥ [२०]

अग्नेः पक्षतिः सरस्वत्यै निपक्षतिः सोमस्य तृतीयापां
चतुर्थ्योषधीनां पञ्चमी संवत्सरस्य षष्ठी मरुतां सप्तमी
बृहस्पतेरष्टमी मित्रस्य नवमी वरुणस्य दशमीन्द्रस्यैकादशी
विश्वेषां देवानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यमस्य पाटूरः॥ (५३)

अग्नेरेकात्रिंशत्॥ [२१]

वायोः पक्षतिः सरस्वतो निपक्षतिश्चन्द्रमसस्तृतीया नक्षत्राणां
चतुर्थी संवितुः पञ्चमी रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां सप्तम्यर्यम्णोऽष्टमी
त्वष्टर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः
पार्श्वं यम्यै पाटूरः॥ (५४)

वायोर्ष्टाविंशतिः॥ [२२]

पन्थामनूवृग्भ्या॒ऽ सन्तति॑ऽ स्नावन्या॑भ्या॒ऽ शुका॑न्पित्तेन॑
हरि॒माणं॑ य॒क्रा ह॒लीक्ष्णान्या॑पवा॒तेन॑ कू॒श्माञ्छ॑कभिः शव॒र्तानू॑व॒ध्येन॑
शुनो॑ वि॒शस॑नेन स॒र्पाल्लो॑हितग॒न्धेन॑ वया॑सि प॒क्कग॒न्धेन॑
पिपी॑लिकाः प्रशा॒देन॑॥ (५)

पन्था॒न्द्वावि॑शतिः॥ [२३]

क्रमै॑रत्य॒क्रमी॑द्वाजी विश्वै॑र्दे॒वैर्य॑ज्ञियैः संवि॒दानः॑। स नो॑ नय
सुकृ॑तस्य॒ लोकं॑ तस्य॑ ते व॒यऽ स्व॒धया॑ मदेम॥ (५६)

क्रमै॑रष्टाद॒शः॥ [२४]

द्यौस्ते॑ पृ॒ष्ठं पृ॒थि॒वी स॒धस्थ॑मा॒त्मान्तरि॑क्षः॒ समु॒द्रो
योनिः॑ सूर्य॑स्ते॒ चक्षु॑र्वातः प्रा॒णश्च॒न्द्रमाः॑ श्रोत्र॒म्मासा॑श्चार्ध॒मासाश्च॑
पवा॑ण्यृतवो॒ङ्गानि॑ संवत्स॒रो म॑हिमा॥ (५७)

द्यौः प॒ञ्चवि॑शतिः॥ [२५]

अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒त्तेना॑यजन्त॒ स ए॒तं लो॒कम॑जयद्यस्मिन्त्र॒ग्निः स
ते॑ लो॒कस्तं॑ जै॒ष्यस्य॑थाव॒ जिघ्र॑ वा॒युः प॒शुरा॑सी॒त्तेना॑यजन्त॒ स ए॒तं
लो॒कम॑जयद्यस्मिन्वा॒युः स ते॑ लो॒कस्तस्मा॑त्त्वान्तरै॒ष्यामि॑
यदि॑ नाव॒जिघ्र॑स्यादि॒त्यः प॒शुरा॑सी॒त्तेना॑यजन्त॒ स ए॒तं

लो॒कम॑जय॒द्यस्मि॑न्नादित्यः स ते॑ लो॒कस्तं जै॑ष्यसि॒ यद्य॑व॒जिघ्रं॑सि॥ (५)

यस्मि॑न्नु॒ष्टौ च॑॥—————[२६]

प्रा॒चीन॑व॒शं याव॑न्त ऋ॒ग्सामे॑ वा॒ग्वै दे॒वेभ्यो॑ दे॒वा वै दे॒व्यज॑न॒ङ्गद्व॑श्च॒ तद्धि॑र॒ण्य॒ प॒द॒द॒निं ब्र॑ह्मवा॒दिनो॑

वि॒चित्यो॑ यत्क॒लया॑ ते वा॒रु॒णो वै क्री॑तः सोम॒ एका॑दश॥—————[२७]

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒ प्राचीं॑ दे॒वा
दक्षि॑णा पि॒तरः प्र॒तीचीं॑मनु॒ष्या उदी॑ची॑ रु॒द्रा यत्प्रा॒चीनव॑शं
करोति॑ दे॒वलोक॑मे॒व तद्य॑जमान॒ उपाव॑र्तते॒ परि॑ श्रयत्यन्त॒र्हितो॑
हि दे॒वलोक॑ो म॒नुष्यलो॒कान्नास्माल्लो॒काथ्स्वे॒तव्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि
तद्वेद॒ यद्यमु॒ष्मिल्लो॒केऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒क्ष्वती॑का॒शान्क॑रोति (१)

उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्यै केशश्म॒श्रु व॑पते न॒खानि॒ नि
कृ॑न्तते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत्केश॑श्म॒श्रु मृ॒तामे॒व
त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मेध॑मु॒पैत्यङ्गि॑रसः सुव॒र्गं लो॒कं
यन्तो॑ऽप्सु दी॒क्षात॑पसी॒ प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॑पसी॒
अव॑ रुन्धे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते ताम्प्रावे॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति (२)

ती॒र्थमे॒व संमा॑नानां॑ भवत्य॒पोऽश्वा॑त्यन्तर॒त ए॒व मे॒ध्या
भव॑ति वास॑सा दीक्षयति सौम्यं वै क्षौमं॑ दे॒वता॑या सोम॑मेष
दे॒वता॑मु॒पैति॒ यो दीक्ष॑ते सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवं मे पा॑हीत्याहुः
स्वा॒मे॒व दे॒वता॑मु॒पैत्यथो॑ आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्तेऽग्नेस्तू॒षाधा॑नं
वा॒योर्वा॑त॒पान॑मपि॒तृणान्नी॒विरोष॑धीनाम्प्रघातः (३)

आदित्यानां प्राचीनतानो विश्वेषां देवानामोतुर्नक्षत्राणामतीकाशा

एतत्सर्वदेवत्यं यद्वासो यद्वाससा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं
देवताभिर्दीक्षयति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशनं प्राणोऽश्नाति
सप्राण एव दीक्षतु आशितो भवति यावानेवास्य प्राणस्तेन सह
मेधमुपैति घृतं देवानाम्मस्तु पितृणान्निष्पक्रम्मनुष्याणान्तद्वै (४)

एतत्सर्वदेवत्यं यन्नवनीतं यन्नवनीतेनाभ्यङ्क्ते सर्वा एव देवताः
प्रीणाति प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो देवलोकं यो दीक्षितो-
ऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्क्तेऽनुलोमं यजुषा व्यावृत्त्या
इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका परापतत्तदाञ्जनमभवद्यदाङ्के चक्षुरेव
भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते दक्षिणम्पूर्वमाङ्के (५)

सुव्य९ हि पूर्वम्मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि मनुष्या
धावन्ते पञ्च कृत्व आङ्के पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव
रुन्धे परिमितमाङ्केऽपरिमित९ हि मनुष्या आञ्जते सतूलयाङ्के-
ऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै यदपतूलयाञ्जीत वज्रं इव
स्यात्सतूलयाङ्के मित्रत्वाय (६)

इन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्यग्मियत तासां यन्मेध्यं
यज्ञिय९ सदेवमासीत्तदपोदक्रामत्ते दर्भा अभवन् यद्दर्भपुञ्जीलैः
पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्ताभिरेवैनम्पवयति
द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनम्पवयति त्रिभिः पवयति त्रयं इमे

लो॒का ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति प॒ञ्चभिः॑ (७)

प॒वय॑ति प॒ञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञायै॑वैनं॒म्पव॑यति
ष॒ङ्क्तिः प॑वयति ष॒ड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभिरे॒वैनं॑म्पवयति स॒प्तभिः॑ पवयति
स॒प्त छ॒न्दांसि॑ छ॒न्दोभिरे॒वैनं॑म्पवयति न॒वभिः॑ पवयति न॒व
वै पुरु॑षे प्रा॒णाः स॒प्राण॑मे॒वैनं॑म्पवयत्येक॑विंशत्या पवयति
दश॑ ह॒स्त्या अ॒ङ्गुल॑यो दश॑ प॒द्या आ॒त्मैक॑विंशो यावा॑ने॒व
पुरु॑ष॒स्तम॑परिवर्गम् (८)

प॒वय॑ति चि॒त्पति॑स्त्वा पुना॒त्वित्या॑ह॒ मनो॑ वै चि॒त्पति॑र्मनं॒सैवैनं॑म्पव
वाक्प॑तिस्त्वा पुना॒त्वित्या॑ह॒ वाचै॑वैनं॒म्पव॑यति दे॒वस्त्वा स॒विता
पुना॒त्वित्या॑ह॒ स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैनं॑म्पवयति तस्य॑ ते पवित्र॑पते
प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ कं पुने॑ तच्छ॑केय॒मित्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते॥ (९)

अ॒तीका॑शान्करोत्यव॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति प्रघा॒तो म॑नुष्याणा॒न्तद्वा आङ्गै॑ मि॒त्रत्वाय॑ प॒ञ्चभि॑रपरिवर्गमृ॒ष्टाच॑त्वारिंशच्च॥

याव॑न्तो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञाया॑पुन॒त॒ त ए॒वाभ॑वन् य॒ एवं वि॒द्वान्
य॒ज्ञाय॑ पुनी॒ते भव॑त्ये॒व ब॒हिः प॑वयित्वान्तः प्र पा॑दयति मनुष्य॒लोक॑
ए॒वैनं॑म्पवयित्वा प॒तन्दे॑व॒लोक॑म॒प्र ण॑यत्यदी॒क्षित॑ ए॒कया॑हुत्येत्या॒हुः
स्रु॒वेण॑ चत॑स्रो जुहोति दी॒क्षित॑त्वाय॑ स्रु॒चा प॑ञ्चमीं प॒ञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः
पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्ध॒ आकू॑त्यै प्र॒युजे॒ऽग्नये॑ (१०)

स्वाहे॑त्या॒हाकू॑त्या॒ हि पुरु॑षो य॒ज्ञम॒भि प्र॑यु॒ङ्क्ते य॒ज्ञेयेति॑ मे॒धायै॑

मन॑सेऽग्नये॒ स्वाहेत्या॑ह मे॒धया॒ हि मन॑सा॒ पुरु॑षो य॒ज्ञम॑भिगच्छ॑ति
 सर॑स्वत्यै पू॒ष्णोऽग्नये॒ स्वाहेत्या॑ह वा॒ग्वै सर॑स्वती पृथि॒वी पू॒षा वा॒चैव
 पृथि॒व्या य॒ज्ञम्प॒ यु॒ङ्क्तापो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुव॒ इत्या॑ह॒ या वै
 वर्ष्वा॑स्ताः (११)

आपो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुवो॒ यदे॒तद्य॒जुर्न॒ ब्रू॒याद्वि॒व्या
 आपो॑ऽशा॑न्ता इ॒मं लो॒कमा॒ गच्छे॑युरापो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुव॒
 इत्या॑हास्मा ए॒वैना॑ लो॒काय॑ शमयति॒ तस्मा॑च्छा॒न्ता इ॒मं
 लो॒कमा॒ गच्छ॑न्ति द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह॒ द्यावा॑पृथि॒व्योर्हि
 य॒ज्ञ उ॒र्वन्तरि॑क्ष॒मित्या॑हान्तरि॑क्षे॒ हि य॒ज्ञो बृ॑हस्पति॑र्नो॒ हवि॑षा
 वृ॒धातु॑ (१२)

इत्या॑ह॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॑णैवास्मै॒ य॒ज्ञम॑व
 रुन्धे॒ यद्वू॒याद्वि॒धेरिति॑ य॒ज्ञस्था॑णुमृच्छेद्वृ॒धात्वित्या॑ह॒ य॒ज्ञस्था॑णुमे॒व
 परि॑ वृ॒णक्ति॒ प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॒ सोऽस्मा॑त्सृष्टः॒ परा॑ङ्मै॒त्स प्र
 य॒जुर॒ह्नीना॒त्प्र साम॒ तमृ॑गुदयच्छ॒द्यदृ॑गुदयच्छ॒त्तदौ॑द्ब्रह्म॑णस्यौद्ब्रह्म॑ण॒त्वमृ॑च

जु॒होति॒ य॒ज्ञस्यो॑द्य॒त्या अनु॑ष्टुप्छन्द॑सामुदयच्छ॒दित्या॑हुस्तस्मा॑दनु॒ष्टुप्
 जु॒होति॒ य॒ज्ञस्यो॑द्य॒त्यै द्वा॑दश॒ वा॒त्सब॒न्धान्यु॑दयच्छ॒न्नित्या॑हुस्तस्मा॑द्द्वा॒दश
 दी॒क्षय॑न्ति॒ सा वा ए॒षर्गनु॑ष्टुग्वा॒र्गनु॑ष्टुग्यदे॒तय॑र्चा दी॒क्षय॑ति वा॒चैवैन॑
 सर्व॑या दी॒क्षय॑ति॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुरि॑त्या॒ह सा॒वि॒त्र्येते॑न॒ मर्तो॑
 वृणी॑त स॒ख्यम् (१४)

इत्याह पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इषुध्यसीत्याह
 वैश्वदेव्यैतेन द्युम्नं वृणीत पुष्यस इत्याह पौष्ण्यैतेन सा वा
 एषर्क्सर्वदेवत्या यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति
 सप्ताक्षरम्प्रथमम्पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुप
 यन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन (१५)

गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिष्टुग्यद्वादशाक्षरा तेन जगती
 सा वा एषर्क्सर्वाणि छन्दांसि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वेभिरेवैनं
 छन्दाभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरम्प्रथमम्पदं सप्तपदा शक्करी पशवः
 शक्करी पशूनेवाव रुन्ध एकस्मादक्षरादनासम्प्रथमम्पदन्तस्माद्यद्वाचो-
 ऽनासन्तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि
 प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
 असृजत प्रजानां सृष्ट्यै॥ (१६)

अग्नये ता वृधात्वृचा सुख्यन्तेन जुहोति पञ्चदश च॥ [२]

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायातिष्ठमाने कृष्णो रूपं
 कृत्वापृक्रम्यातिष्ठतान्तं ऽमन्यन्त यं वा इमे उपावथ्स्यतः स इदं
 भविष्यतीति ते उपांमन्नयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय
 देवानुपावर्ततामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष
 साम्नो यत्कृष्णमृक्सामयोः शिल्पे स्थ इत्याहर्क्सामे एवाव रुन्ध
 एषः (१७)

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत्कृष्णं

यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्धे कृष्णाजिनेन दीक्षयति
 ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयतीमान्धियं
 शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्गर्भो वा एष यद्वीक्षित उल्बं
 वासः प्रोर्णुते तस्मात् (१८)

गर्भाः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत यत्पुरा
 सोमस्य क्रयादपोर्णीत गर्भाः प्रजानां परापातुंकाः स्युः क्रीते सोमे-
 ऽपोर्णुते जायंत एव तदथो यथा वसीयां सम्प्रत्यपोर्णुते तादृगेव
 तदङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
 ते शरा अभवन्नूग्वै शरा यच्छरमयी (१९)

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुन्धे मध्यतः सन्नहति मध्यत एवास्मा
 ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै
 मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनहति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च
 व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं
 रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम् (२०)

येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छराणां शरत्वं
 वज्रो वै शराः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला
 भवति वज्रेणैव साक्षात्क्षुध्मभ्रातृव्यम्मध्यतोऽपि हते त्रिवृद्धवति
 त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणम्मध्यतो यजमाने दधाति पृथ्वी
 भवति रज्जुनाव्यावृत्यै मेखलया यजमानन्दीक्षयति योक्त्रेण

पत्नींमिथुनत्वाय (२१)

यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत्ता९ समभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सोऽमन्यत
यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति ताम्प्राविशत्तस्या
इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो जनिष्यते
स इदं भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिनत्सा
सूतवंशाभवत्तत्सूतवंशायै जन्म (२२)

ता९ हस्ते न्यवेष्टयत् ताम्मृगेषु न्यदधात्सा कृष्णविषाणाभवदिन्द्र
योनिरसि मा मां हि९सीरिति कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयोनिमेव
यज्ञं करोति सयोनिन्दक्षिणा९ सयोनिमिन्द्र९ सयोनित्वाय कृष्यै
त्वा सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपृच्या ओषधयः पच्यन्ते
सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति
यद्धस्तेन (२३)

कण्डूयेत पामनम्भावुकाः प्रजाः स्युर्यथस्मयेत नग्नम्भावुकाः
कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृह्य स्मयते प्रजानां गोपीथाय न
पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामव चृतेद्यत्पुरा दक्षिणाभ्यो
नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु
दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य
चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य

सयोनित्वाय॥ (२४)

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयमिधुनत्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [३]

वाग्वै देवेभ्योऽपांक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविशत्सैष
वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां
यद्दीक्षितदण्डम्प्रयच्छति वाचमेवाव रुन्ध औदुम्बरो भवत्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा
ऊर्ज दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते (२५)

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डम्प्र यच्छति मैत्रावरुणो
हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने
प्रतिष्ठापयन्ति स्वाहा यज्ञम्मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो
यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह द्यावापृथिव्योर्हि
यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं
वातादारभ इत्याहायम् (२६)

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते मुष्टी करोति वाचं
यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीक्षिष्टायम्ब्राह्मण इति त्रिरुपांश्वाह
देवेभ्य एवैनं प्राह त्रिरुच्चैरुभयेभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राह न
पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं
विच्छिन्द्यात् (२७)

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै
 दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्विष्णवीमृचमनु
 ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति दैवीन्धियम्मनामह
 इत्याह यज्ञमेव तन्मन्दयति सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव
 रुन्धे (२८)

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न
 होतव्या(३)मिति हविर्वै दीक्षितो यज्ञहुयाद्यजमानस्यावदाय
 जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज
 इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्ष
 जुहोति तन्नेव हुतं नेवाहुतः स्वपन्तं वै दीक्षितः रक्षांसि
 जिघांसन्त्यग्निः (२९)

खलु वै रक्षोहाग्रे त्वः सु जांगृहि वयः सु
 मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहत्या
 अब्रत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति त्वमग्रे व्रतपा
 असीत्याहाग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमालम्भयति देव
 आ मर्त्येष्वेत्याह देवः (३०)

ह्येष सन्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहैतः हि यज्ञेष्वीड्यतेऽप
 वै दीक्षिताथ्सुषुपुषं इन्द्रियं देवताः कामन्ति विश्वे देवा अभि
 मामाववृत्रन्नित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्न

ब्रूयाद्यावत् एव पशून्भि दीक्षेत् तावन्तोऽस्य पशवः स्युः
रास्वेयत् (३१)

सोमा भूयो भूरेत्याहापरिमितानेव पशून्व रुन्धे चन्द्रमसि मम
भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवे त्वा वरुणाय
त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो
वृश्चेत यदेवमेता अनुदिशति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न
देवताभ्य आ (३२)

वृश्च्यते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियं
सदेवं तद्वो माव क्रमिषमिति वावैतदाहाच्छित्रं तन्तुं पृथिव्या अनु
गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥ (३३)

भुञ्जतेऽयच्छिन्द्याद्गन्धेऽग्निराह देव इयदेवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन्तेऽरे
न्योन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्याः समध्रियन्त
त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो यज्ञा
मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य
उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो दिशाम्प्रज्ञात्यै (३४)

अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे पथ्याः
स्वस्तिमयजन्प्राचीमेव तया दिशं प्राजानन्नग्निना दक्षिणा सोमेन
प्रतीचीः सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वाम्पथ्याः स्वस्तिं यजति प्राचीमेव
तया दिशं प्र जानाति पथ्याः स्वस्तिमिद्वाग्नीषोमौ यजति चक्षुषी

वा ए॒ते य॒ज्ञस्य॒ यद॒ग्नीषो॒मौ ता॒भ्यामे॒वानु॑ पश्यति (३५)

अ॒ग्नीषो॒मावि॒ष्ट्वा स॑वि॒तारं॑ यजति सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वानु॑
पश्यति सवि॒तारमि॑ष्ट्वादि॒तिं यज॑ती॒यं वा अ॑दि॒तिर॒स्यामे॒व
प्र॑ति॒ष्ठाया॑नु पश्यत्यदि॒तिमि॑ष्ट्वा मा॒रुती॑मृच॒मन्वा॑ह म॒रुतो॑ वै
दे॒वानां॑ वि॒शो दे॒ववि॑शं खलु॒ वै क॑ल्प॒मान॑म्मनुष्यवि॒शम॑नु
क॑ल्पते यन्मा॒रुती॑मृच॒मन्वा॑ह वि॒शां क्लृ॑प्त्यै ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो व॑दन्ति
प्रया॒जव॑दननूयाजम्प्रा॒यणी॑यं का॒र्यम॑नूयाज॒वत् (३६)

अ॒प्रया॒जमु॑दय॒नीय॑मि॒तीमे॒ वै प्र॑या॒जा अ॒मी अ॑नूया॒जाः सै॒व
सा य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिस्तत्तथा न का॒र्यमा॒त्मा वै प्र॑या॒जाः प्र॒जाऽनू॑या॒जा
यत्प्र॑या॒जाने॑न्तरि॒यादा॒त्माने॑मन्तरि॒याद्य॑दनूया॒जाने॑न्तरि॒यात्प्र॒जाम॑न्तरि॒
खलु॒ वै य॒ज्ञस्य॒ वित॑तस्य न क्रि॒यते॒ तदनु॑ य॒ज्ञः प॑रा भवति य॒ज्ञं
प॑रा॒भवे॑न्तं यज॑मानोऽनु॑ (३७)

प॑रा भवति प्रया॒जव॑दे॒वानु॑याज॒वत्प्रा॒यणी॑यं का॒र्यं
प्रया॒जव॑दनूयाज॒वदु॑दय॒नीयं॒ नात्माने॑मन्तरेति न प्र॒जां न
य॒ज्ञः प॑रा॒भवे॑ति न यज॑मानः प्रा॒यणी॑यस्य निष्का॒स उ॑दय॒नीय॑म॒भि
निर्व॑पति सै॒व सा य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिर्याः प्रा॒यणी॑यस्य याज्या॑ यत्ता
उ॑दय॒नीय॑स्य याज्याः॑ कुर्यात्प॑रा॒ङ्मुं लो॒कमा॑ रो॒हेत्प्र॒मायु॑कः
स्या॒द्याः प्रा॒यणी॑यस्य पुरो॒नुवा॒क्यास्ता॑ उ॑दय॒नीय॑स्य याज्याः॑

करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥ (३८)

प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवृद्धजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥ [५]

क॒द्रूश्च॒ वै सु॒पर्णी चा॒त्मरूपयो॑रस्पर्धेता॒ः सा क॒द्रूः
सु॒पर्णीम॑जय॒त्साब्र॑वीत्तृतीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑स्तमा ह॒र
तेना॒ऽऽत्मानं॑ निष्क्री॑णीष्वेती॒यं वै क॒द्रूर॑सौ सु॒पर्णी छ॒न्दा॑सि
सौपर्णे॒याः साब्र॑वीद॒स्मै वै पि॒तरौ पु॒त्रान्बि॑भृतस्तृतीय॑स्यामि॒तो
दि॒वि सोम॑स्तमा ह॒र तेना॒ऽऽत्मानं॑ निष्क्री॑णीष्व (३९)

इति॑ मा क॒द्रूर॑वोच॒दिति॑ जग॒त्युद॑पत॒च्चतु॑र्दशाक्षरा स॒ती
साप्रा॑प्य न्य॒वर्त॑त॒ तस्यै॒ द्वे अ॒क्षरे॑ अमीयेता॒ः सा प॒शुभि॑श्च दीक्षया
चाग॑च्छु॒त्तस्मा॒ज्जग॑ती छ॒न्द॑साम्पश॒व्य॑तमा॒ तस्मा॑त्पशुमन्तं दीक्षोपं
नम॑ति त्रि॒ष्टुगु॑द॒पत॒त्रयो॑दशाक्षरा स॒ती साप्रा॑प्य न्य॒वर्त॑त॒ तस्यै॒ द्वे
अ॒क्षरे॑ अमीयेता॒ः सा दक्षि॑णाभिश्च (४०)

तप॑सा चाग॑च्छु॒त्तस्मा॑त्रि॒ष्टुभौ लो॒के मा॒ध्यंदि॑ने स॒र्वने
दक्षि॑णा नीयन्त ए॒तत्ख॑लु वाव तप॒ इत्या॑हु॒र्यः स्वं द॑दातीति
गाय॒त्र्युद॑पत॒च्चतु॑रक्षरा स॒त्यंज॑या ज्योति॑षा तम॑स्या अ॒जाभ्य॑रुन्ध
तद॑जाया अज॒त्वः सा सोमं॑ चाह॑र॒च्चत्वारि॑ चाक्षराणि साष्टाक्षरा
सम॑पद्यत ब्रह्मवादिनो वदन्ति (४१)

कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॑यत्री कनि॑ष्ठा छ॒न्द॑सा॒ः स॒ती य॑ज्ञमुखं
परी॑यायेति॒ यदे॒वादः सोम॑माह॑र॒त्तस्मा॑द्यज्ञमुखं पर्य॑त् तस्मा॑त्तेज॒स्विनी॑त

प॒द्भ्यां द्वे स॒वने स॒मगृ॑ह्णन्मुखेनैकं यन्मुखेन स॒मगृ॑ह्णात्तदधयत्तस्मा॒द्वे
स॒वने शु॒क्रव॑ती प्रातःस॒वनं च॒ माध्य॑दिनं च॒ तस्मा॑त्तृतीयस॒वन
ऋ॒जीष॑म॒भि षु॑ण्वन्ति धी॒तमि॑व हि म॒न्यन्ते॑ (४२)

आ॒शि॒र॒म॒व न॑यति स॒शु॒क्र॒त्वा॒या॒थो स॒म्भ॑रत्ये॒वैन॒त्त॑
सोम॑मा॒ह्रिय॑माणं गन्ध॒र्वो वि॒श्वाव॑सुः पर्य॑मुष्णा॒थ्स तिस्रो॑ रात्रीः
परि॑मुषितोऽवस॒त्तस्मा॑त्तिस्रो रात्रीः॑ क्री॒तः सोमो॑ वसति ते दे॒वा
अ॒ब्रुव॑न्श्च॒त्रीका॑मा॒ वै गन्ध॑र्वाः स्त्रिया॑ निष्क्री॑णामेति ते वाच॑ः
स्त्रिय॑मेक॑हायनीं कृ॒त्वा तया॑ निर॑क्रीण॒न्था रो॒हि॒द्रूपं॑ कृ॒त्वा
गन्ध॑र्वेभ्यः (४३)

अ॒प॒क्र॒म्या॑तिष्ठ॒त्तद्रो॒हितो॑ जन्म ते दे॒वा अ॒ब्रुव॑न्नप॒
युष्म॑द॒क्रमी॑न्नास्मानु॒पाव॑र्तते॒ वि ह॑यामहा इति॑ ब्रह्म॑ गन्ध॒र्वा
अ॒व॒द॒न्नगा॑यं दे॒वाः सा दे॒वान्गा॑य॒त उ॒पाव॑र्तत॒ तस्मा॑द्गाय॒न्तः स्त्रियः॑
का॒म॒य॒न्ते का॒मु॒का ए॒नः स्त्रियो॑ भवन्ति॒ य ए॒वं वे॒दाथो॑ य ए॒वं
वि॒द्वानपि॑ ज॒न्येषु॑ भव॑न्ति तेभ्य॑ ए॒व द॑दत्यु॒त यद्व॑हु॒तयाः॑ (४४)

भ॒व॒न्त्येक॑हाय॒न्या क्री॑णाति वा॒चैवैन॑ सर्व॒या क्री॑णाति॒
तस्मा॑देक॑हाय॒ना म॒नुष्या॑ वाचं वद॒न्त्यकू॑ट॒याऽकर्ण॑याऽ का॑ण॒या-
ऽश्लो॑ण॒याऽसं॑शफ॒या क्री॑णाति॒ सर्व॑यै॒वैन॑ क्री॑णाति॒ यच्छ्वेत॑या
क्री॑णी॒याद्दुश्च॑र्मा॒ यज॑मानः स्या॒द्यत्कृ॑ष्ण॒यानु॑स्तर॑णी स्यात्प्र॒मायु॑को
यज॑मानः स्या॒द्यद्वि॑रूप॒या वा॒त्रघ्नी॑ स्या॒थ्स वा॒न्यं जि॑नी॒यात्तं वा॒न्यो

जिनीयादरुणया पिङ्गाक्ष्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपं स्वयैवैनं
देवतया क्रीणाति॥ (४५)

निष्क्रीणीष्व दक्षिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बृहतयाः पिङ्गाक्ष्या दशं च॥ [६]

तद्धिरण्यमभवत्तस्मादद्ध्यो हिरण्यं पुनन्ति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त
इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः
प्र वीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद् घृतं
तेजो हिरण्यमियं ते शुक्र तनूरिदं वर्च इत्याह सतेजसमेवैनं
सतनुम् (४६)

करोत्यथो सम्भरत्येवैनं यदबद्धमवदध्याद्गर्भाः प्रजानां
परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टर्क्यम्बध्नाति
प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी जूरसीत्याह यद्धि
मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता
जुष्टा विष्णाव इत्याह (४७)

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनां जुष्टां करोति तस्यांस्ते सत्यसंवसः
प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुन्धे काण्डेकाण्डे
वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्त्येष खलु वा
अरक्षोहतः पन्था योऽग्रेष्व सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्रेरक्षणः
कनीनिकामित्याह य एवारक्षोहतः पन्थास्तं समारोहति (४८)

वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी चिदसि मनासीत्याह
 शास्त्येवैनामेतत्तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह यद्धि
 मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनासीत्याह यद्धि मनसाभिगच्छति
 तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा (४९)

वदति दक्षिणासीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह
 यज्ञियामेवैनं करोति क्षत्रियासीत्याह क्षत्रिया ह्येषादितिरस्युभयतः शी
 यदेवाऽऽदित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह
 यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको
 यजमानः स्यात् (५०)

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो
 जिनीयान्मित्रस्त्वां पदि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो
 देवानान्तेनैवैनं पदि बध्नाति पूषाध्वनः पात्वित्याहेयं वै
 पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षयेत्याहेन्द्रमेवास्या
 अध्यक्षं करोति (५१)

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति
 सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय
 सोममित्याहेन्द्राय हि सोमं आह्रियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात्पराच्येव
 सोमक्रयणीयाद्ब्रुद्रस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरः (५२)

देवानान्तमेवास्यै परस्तादधात्यावृत्त्यै क्रूरमिव वा एतत्करोति

यद्बुद्रस्य कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि
 क्रीणीते यः सोमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह रय्येत्याह
 वाचैव विक्रीय पुनरात्मन्वाच धत्तेऽनुपदासुकास्य वाग्भवति य एवं
 वेद॥ (५३)

सतनुं विष्णव इत्याह समारोहति ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्करोति कुरो वेद॥—[७]

षट्पदान्यनु नि क्रामति षडहं वाङ्माति वदत्युत संवत्सरस्यायने
 यावत्येव वाक्तामव रुन्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी
 पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः
 सप्त छन्दाः स्युभयस्यावरुद्धौ वस्व्यसि रुद्रासीत्याह रूपमेवास्या
 एतन्महिमानम् (५४)

व्याचष्टे बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वत्वित्याह ब्रह्म वै
 देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे रुद्रो वसुभिरा
 चिकेत्वित्याहावृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इत्याह
 पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देवयजनमिडायाः पद इत्याहेडाये ह्येतत्पदं
 यत्सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहा (५)

इत्याह यदेवास्यै पदाद् घृतमपीड्यत तस्मादेवमाह
 यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञं
 हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति
 न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं

रक्षाँसि जिघांसन्ति परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरातय
इत्याहु रक्षसामपहत्यै (५६)

इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
च वयं द्विष्म इत्याहु द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं
द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
पदं यावत्स्मृतं सं वपति पशून्नेवावं रुन्धेऽस्मे राय इति सं
वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः (५७)

पशुभ्यो नान्तरेति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
यजमान एव रयिं दधाति तोते राय इति पर्त्रिया अर्धो वा
एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत्त्वष्टीमती
ते सपेयेत्याहु त्वष्टा वै पशूनामिधुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु
दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो
यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिँलोके पशुमान्थस्याद्यदाहवनीये-
ऽमुष्मिँलोके पशुमान्थस्यादुभयोरुप वपत्युभयोरेवेन लोकयोः
पशुमन्तं करोति॥ (५८)

महिमान् स्वाहापंहत्या अध्वर्युधीयते चतुर्विंशतिश्च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या (३)
इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं ग्रसितमेवास्य
तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्ग्रसितं निष्विदति तादृगेव तद्यन्न

विचिनुयाद्यथाक्षत्रापन्नं विधावन्ति तादृगेव तत्क्षोधुकोऽध्वर्युः
 स्यात्क्षोधुको यजमानः सोमविक्रयिन्सोमः शोधयेत्येव
 ब्रूयाद्यदीतरम् (५९)

यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी
 क्षोधुकोऽरुणो ह स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव
 रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव रुन्धे पशवो हि
 तृतीयः सवनं यङ्कामयेतापशुः स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा
 अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्थ्यात् (६०)

इति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै
 पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवत्यपामन्ते क्रीणाति सरंसमेवैनं
 क्रीणात्यमात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो
 ह्यस्य ग्रहोऽनसाच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ यात्यनसा (६१)

अच्छ याति तस्मादनोवाह्यः समे जीवनं यत्र खलु वा
 एतः शीर्ष्णा हरन्ति तस्माच्छीर्षहार्यं गिरौ जीवनमभि त्यं
 देवः संवितारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि
 छन्दांसि सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म वा एषा छन्दसां
 यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्ष्मैवैनः समानानां
 करोत्येकैकयोत्सर्गम् (६२)

मिमीतेऽयातयाम्नियायातयाम्नियैवैनंमिमीते तस्मान्नानावीर्या
 अङ्गुलंयः सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात्समावद्वीर्यो-
 ऽन्याभिरङ्गुलिभिस्तस्मात्सर्वा अनु सं चरति यत्सह सर्वाभिर्मिमीत
 सञ्श्लिष्टा अङ्गुलयो जायेरन्नेकयैकयोत्सर्गमिमीते तस्माद्विभक्ता
 जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो
 यज्ञमेवाव रुन्धे पञ्च कृत्वस्तूष्णीम् (६३)

दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे
 यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्धे यत्तूष्णीम्भविष्यद्यद्वै तावानेव
 सोमः स्याद्यावन्तमिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि सदस्यानां
 प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नह्यति
 सर्वदेवत्यं वै (६४)

वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः
 प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय त्वेत्यनु
 शृन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तं प्राणा न
 जहति॥ (६५)

इतरम्पशुमान्स्याद्यात्यनसोत्सर्गन्तूष्णीं सर्वदेवत्यं वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

यत्कलयां ते शफेनं ते क्रीणानीति पणेतगोअर्घं सोमं
 कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं नाव तिरेद्भवां

ते क्रीणा॒नीत्ये॒व ब्रू॒याद्गोअ॒र्घमे॒व सोमं॑ क॒रोति॑ गोअ॒र्घं यज॑मानं
गोअ॒र्घम॑ध्व॒र्युन्न गो॒र्महि॑मान॒मव॑ तिरत्य॒जया॑ क्रीणाति॒ सत॑पसमे॒वैनं॑
क्रीणाति॒ हिर॑ण्येन क्रीणाति॒ सशु॑क्रमे॒व (६६)

ए॒नं क्री॒णाति॒ धे॒न्वा क्री॒णाति॒ साशि॑रमे॒वैनं॑ क्रीणात्यृष॒भेण॑
क्रीणाति॒ सेन्द्र॑मे॒वैनं॑ क्रीणात्यन॒डुहा॑ क्रीणाति॒ वह्नि॑र्वा अ॒न॒ड्वान्
वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रीणाति॒ मिथु॑नाभ्या॑ क्रीणाति॒
मिथु॑नस्याव॒रुद्धौ॒ वास॑सा क्रीणाति॒ सर्व॑दे॒वत्यं॑ वै वासः
सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः क्रीणाति॒ दश॑ सम्प॒द्यन्ते॒ दशा॑क्षरा
वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्विरा॑जै॒वान्नाद्य॑म॒व रु॒न्धे (६७)

तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्ण॑ इत्या॒ह प॒शुभ्य॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नि
हु॒त आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्का॑य॒ गच्छ॑ति॒ श्रियं॑ प्र प॒शूना॑प्नोति॒ य ए॒वं वेद॑
शु॒क्रं ते॑ शु॒क्रेण॑ क्रीणा॒मीत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतद्दे॒वा वै येन॑ हिर॑ण्येन
सोम॑मक्री॒णन्त॑द॒भीष॑हा पुन॒राद॑दत् को हि तेज॑सा वि॒क्रेष्य॑त् इति॒
येन॑ हिर॑ण्येन (६८)

सोमं॑ क्रीणी॒यात्त॑द॒भीष॑हा पुन॒रा द॑दीत् तेजं॑ ए॒वात्म॑न्ध॒त्तेऽस्मे
ज्योतिः॑ सोमवि॒क्रयि॑णि॒ तम् इत्या॑ह॒ ज्योति॑रे॒व यज॑माने दधाति॒
तम॑सा॒ सोमवि॒क्रयि॑णम॒र्पय॑ति॒ यदनु॑पग्रथ्य ह॒न्याद॑न्द्शूका॒स्ताः
समा॑ः सर्पाः स्यु॒रिद॑म॒हः सर्पा॑णां द॒न्द्शूका॑नां ग्री॒वा उप॑
ग्र॒न्नामी॒त्याहा॑द॒न्द्शूका॑स्ताः समा॑ः सर्पा भ॑वन्ति॒ तम॑सा

सोमविक्रयिणं विध्यति स्वानं (६९)

भ्राजेत्याहैते वा अमुष्मिल्लोके सोममरक्षन्तेभ्यो-
ऽधि सोममाहरन् यदेतेभ्यः सोमक्रयणान्नानुदिशेदक्रीतो-
ऽस्य सोमः स्यान्नास्यैतेऽमुष्मिल्लोके सोमं रक्षेयुर्यदेतेभ्यः
सोमक्रयणाननुदिशति क्रीतोऽस्य सोमो भवत्येतेऽस्यामुष्मिल्लोके
सोमं रक्षन्ति॥ (७०)

सशृक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वानं चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

वारुणो वै क्रीतः सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा
इत्याह शान्त्या इन्द्रस्योरुमा विश दक्षिणमित्याह देवा वै
यं सोममक्रीणन्तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आसादयन्नेष खलु वा
एतर्हीन्द्रो यो यजंते तस्मादेवमाहोदायुषा स्वायुषेत्याह देवता
एवान्वारभ्योत् (७१)

तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो ३ ह्येतर्हि सोमो-
ऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्वि वा
एनमेतदर्धयति यद्वारुणं सन्तम्मैत्रं करोति वारुण्यर्चा सादयति
स्वयैवैनं देवतया समर्धयति वासंसा पर्यानहति सर्वदेवत्यं वै
वासः सर्वाभिरेव (७२)

एनं देवताभिः समर्धयत्यथो रक्षसामपहत्यै वनेषु व्यन्तरिक्षं
ततानेत्याह वनेषु हि व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वथ्स्वित्याह वाजं

ह्यर्वथ्सु पयो अग्नि॒यास्वित्या॑ह पयो ह्यग्नि॒यासु॑ ह्थ्सु क्रतु॑मित्या॒ह
ह्थ्सु हि क्रतुं वरु॑णो वि॒श्वग्नि॑मित्या॒ह वरु॑णो हि वि॒श्वग्नि॑न्दिवि
सूर्य॑म् (७३)

इत्या॑ह दि॒वि हि सूर्य॑ः सोम॒मद्रा॑वित्या॒ह ग्रावा॑णो वा
अद्र॑यस्तेषु वा ए॒ष सोमं॑ दधाति॒ यो यज॑ते तस्मा॑देवमा॒होदु॑ त्यं
जा॒तवे॑दस॒मिति॑ सौर्य॑र्चा कृ॒ष्णाजि॑नम्प्रत्यान॑ह्यति॒ रक्ष॑साम॒पंह॑त्या
उ॒स्रावे॑त धू॒रषा॑हावित्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैत॑त्प्र च्य॑वस्व भुव॒स्पत॑
इत्या॑ह भू॒ताना॑ः हि (७४)

ए॒ष पति॑र्वि॒श्वान्य॑भि धामा॑नीत्या॒ह वि॒श्वानि॒ ह्ये ३ षो॑-
ऽभि धामा॑नि प्रच्य॑वते॒ मा त्वा॑ परि॒परी वि॑ददित्या॒ह यदे॒वादः
सोमं॑मा॒ह्रिय॑माणं गन्ध॑र्वो वि॒श्वाव॑सुः पर्य॑मु॒ष्णात्तस्मा॑देवमा॒हापरि॑मोषा॒य
यज॑मानस्य स्व॒स्त्यये॑न्यसीत्या॒ह यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑-
ऽन॑व॒छित्यै॑ वरु॑णो वा ए॒ष यज॑मानम॒भ्यैति॑ यत् (७५)

क्री॒तः सोम॑ उप॑नद्धो नमो॑ मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्य चक्ष॑स
इत्या॑ह शान्त्या॒ आ सोमं॑ वह॑न्त्यग्नि॒ना प्र॑ति तिष्ठते॒ तौ सम्भ॑वन्तौ
यज॑मानम॒भि सम्भ॑वतः पुरा॒ खलु॑ वावैष मेधा॑या॒त्मान॑मा॒रभ्य॑ चरति॒
यो दी॑क्षितो यद॑ग्री॒षोमी॑यम्प॒शुमा॑लभ॑त आत्म॑नि॒ष्क्रय॑ण ए॒वास्य॑ स
तस्मा॑त्तस्य॒ नाश॑यं पुरु॑षनि॒ष्क्रय॑ण इव॒ ह्यथो॑ खल्वा॒हुरग्री॑षोमा॒भ्यां
वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑ यद॑ग्री॒षोमी॑यम्प॒शुमा॑लभ॑ते वा॒र्त्रघ्न॑ ए॒वास्य॑

स तस्माद्वाश्यं वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैनं देवतया परि
चरति॥ (७६)

अन्वारभ्योत्सर्वाभिरेव सूर्यं भूतानां ह्येति यदाहुः सप्तविंशतिश्च॥ [११]

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्गं यद्वा अनीशानः पुरोहविषि तेभ्यः सोत्तरवेदिर्वद्धं देवस्याग्निं
शिरो वा एकादश॥ [१२] यदुभावित्याह देवानां यज्ञो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय
प्रस्तादर्वाचीन्नवपञ्चाशत्॥ 59॥ यदुभौ दुह एवैनौम्॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृहीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य
यथानागतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनुद्धान्भवत्यविमुक्त
ऽन्योऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तत्यै पत्यन्वारभते पत्नी हि
पारीणह्यस्येशे पत्नियैवानुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति
मिथुनं तदथो पत्निया एव (१)

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्भिर्वै राजानुचरैरागच्छति
सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै सोमस्य
राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन
करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन
करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्यै (२)

ए॒वैतेन॑ करोत्य॒ग्नये॑ त्वा रा॒यस्पोष॑दा॒त्रे विष्ण॑वे त्वेत्या॑हानुष्टुभं
 ए॒वैतेन॑ करोति श्ये॒नाय॑ त्वा सोम॒भृते॑ विष्ण॑वे त्वेत्या॑ह गायत्रिया
 ए॒वैतेन॑ करोति प॒ञ्च कृ॒त्वो गृ॒ह्णाति॑ प॒ञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो
 य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे ब्रह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॒यत्रि॒या उ॒भय॑त
 आ॒ति॒थ्यस्य॑ क्रियत॒ इति॑ यदे॒वादः॑ सोम॒मा (३)

अ॒ह॒र॒त्तस्मा॑द्वा॒यत्रि॒या उ॒भय॑त आ॒ति॒थ्यस्य॑ क्रियते
 पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्टाच्च शिरो वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदा॑ति॒थ्यं न॒वक॑पालः
 पु॒रोडा॑शो भवति तस्मा॑न्न॒वधा॑ शिरो वि॒ष्यूत॑न्न॒वक॑पालः पु॒रोडा॑शो
 भवति॒ ते त्रय॑स्त्रि॒कपा॒लास्त्रि॒वृता॒ स्तोमे॑न॒ सम्मि॑ता॒स्तेज॑स्त्रि॒वृत्तेज॑
 ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शी॒र्षं द॑धाति॒ न॒वक॑पालः पु॒रोडा॑शो भवति॒ ते
 त्रय॑स्त्रि॒कपा॒लास्त्रि॒वृता॑ प्रा॒णेन॒ सम्मि॑तास्त्रि॒वृद्धे (४)

प्रा॒णस्त्रि॒वृत॑मे॒व प्रा॒णम॑भिपूर्वं य॒ज्ञस्य॑ शी॒र्षं द॑धाति
 प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ प॒क्ष्मा॑णि यद॑श्व॒वाला॑ ऐ॒क्ष्वी ति॒रश्ची॑
 यद॑श्व॒वालः प्र॒स्त॒रो भ॑व॒त्यैक्ष्वी॑ ति॒रश्ची॑ प्र॒जाप॑ते॒रेव॑ तच्चक्षुः
 स॒म्भ॑रति दे॒वा वै या॑ आ॒हुती॑र॒जुह॑वुस्ता अ॒सुरा॑ नि॒ष्का॑व॒माद॑न्ते
 दे॒वाः का॑र्ष्म॒र्यम॑पश्यन्क॒र्मण्यो॑ वै क॒र्मैने॑न कु॒र्वीते॑ति॒ ते
 का॑र्ष्म॒र्यम॒या॒न्प॒रिधी॑न् (५)

अ॒कु॒र्वत॑ तै॒र्वै ते॑ रक्षा॒ङ्स्यपा॑घ्नत॒ यत्का॑र्ष्म॒र्यम॒याः प॒रि॒धयो॑
 भ॑वन्ति॒ रक्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै स॑ङ्स्पर्शयति॒ रक्ष॑सा॒मन॑न्व॒वचा॑राय॒ न
 पु॒रस्ता॑त्प॒रि द॑धात्यादि॒त्यो ह्ये॒वोद्य॑न्पु॒रस्ता॑द्रक्षा॒ङ्स्यप॑ह॒न्त्यूर्ध्वे॑

समिधा॒वा द॑धात्युपरि॑ष्ठादे॒व रक्षा॑ऽस्यप॑हन्ति॒ यजु॑षान्यां
तूष्णीम॑न्याम्मि॑थुन॒त्वाय॒ द्वे आ द॑धाति द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै
ब्रह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति (६)

अग्निश्च॒ वा ए॒तौ सोम॑श्च कथा सोमा॑याति॒थ्यं क्रि॒यते ना॒ग्नय॑
इति॒ यद॒ग्नाव॑ग्नि॒मि॒थित्वा प्र॒हर॑ति॒ तेनै॒वा॒ग्नय॑ आति॒थ्यं क्रि॒यते-
ऽथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॒ यद्ध॒विरा॒साद्या॑ग्नि॒मन्य॑ति
ह॒व्यायै॒वास॑न्नाय॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ जनयति॥ (७)

पत्न्या एव जगत्या आ त्रिवृद्वै परिधीन् वन्दन्त्येकं चत्वारिंशच्च॥ [१]

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो विप्रि॑या आस॒न्तेऽ
३ न्यो॑न्यस्मै ज्यैष्ठ्या॒याति॑ष्ठमा॒नाः पञ्च॒धा व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भिः
सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्भिर्व॑रुण॒ आदि॒त्यैर्बृ॒हस्प॑तिर्वि॒श्वैर्दे॒वैस्ते-
ऽमन्य॑न्तासुरे॒भ्यो वा इ॒दं भ्रातृ॑व्ये॒भ्यो र॒ध्यामो॑ यन्मि॒थो विप्रि॑याः
स्मो या न॑ इ॒माः प्रि॒यास्त॒नुव॑स्ताः स॒मव॑द्यामहे॒ ताभ्यः॑ स
नि॒रृच्छा॑द्यः (८)

नः प्र॒थमो॑ऽ ३ न्यो॑न्यस्मै द्रु॒ह्यादि॒ति तस्मा॑द्यः सता॑नून॒त्रिणा॒मप्र॒थमं॑
द्रु॒ह्यति॑ स आ॒र्तिमा॑र्च्छति॒ यत्ता॑नून॒त्र ९ स॑मव॒द्यति॑ भ्रातृ॒व्याभि॑भूत्यै
भवंत्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ पञ्च॒ कृत्वो॑ऽव॒ द्यति॑ पञ्च॒धा
हि ते तथ्स॑म॒वाद्य॑न्ताथो॒ पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑
रुन्ध॒ आप॑तये॒ त्वा गृ॒ह्णामी॒त्याह॑ प्रा॒णो वै (९)

आप॑तिः प्रा॒णमे॒व प्री॑णाति॒ परि॑पतय॒ इत्या॑ह॒ मनो॒
वै परि॑पति॒र्मनं॑ ए॒व प्री॑णाति॒ तनून॑त्र॒ इत्या॑ह॒ तनु॒वो हि
ते ताः॑ सं॒वाद्य॑न्त॒ शाक॑रायेत्या॒ह॒ शक्त्यै॑ हि ते ताः
सं॒वाद्य॑न्त॒ शक्म॑न्नोजि॒ष्टाये॒त्याहौ॒जिष्ठ॑ ५ हि ते तदा॒त्मनः॑
सं॒वाद्य॑न्ताना॒धृष्ट॑मस्यना॒धृष्य॑मित्या॒हाना॑धृष्टः ६ ह्येत॑दना॒धृष्यं
दे॒वाना॒मोजः॑ (१०)

इत्या॑ह॒ दे॒वाना॑ ५ ह्येत॑दोजो॒ऽभि॒शस्ति॒पा अ॑नभि॒शस्ते॒न्यमि॒त्याहा॑
ह्येत॑दनभि॒शस्ते॒न्यमनु॑ मे दी॒क्षां दी॒क्षाप॑ति॒र्मन्य॑ता॒मित्या॑ह॒
यथा॒यजु॑रे॒वैतद् घृ॑तं वै दे॒वा वज्रं॑ कृ॒त्वा सोम॑म॒घ्नन्ति॒कर्मि॑व॒ खलु॒
वा अ॑स्यै॒तच्च॑रन्ति॒ यत्तानू॑न॒प्रेण॑ प्र॒चर॑न्त्यः ५ शु॒रः शु॒स्ते दे॒व सो॒मा
प्या॑यता॒मित्या॑ह॒ यत् (११)

ए॒वास्या॑पु॒वाय॑ते॒ यन्मी॑यते॒ तदे॒वास्यै॑तेना॒ प्या॑यय॒त्या
तुभ्य॑मिन्द्रः॒ प्या॑यता॒मा त्वमि॑न्द्राय॒ प्या॑यस्वे॒त्याहो॒भावे॒वेन्द्रं॑ च॒ सोमं॑
चा॒ प्या॑यय॒त्या प्या॑यय॒ सखी॑न्त्स॒न्या मे॒धये॒त्याह॒र्त्विजो॑ वा अ॑स्य॒
सखा॑य॒स्ताने॒वा प्या॑ययति॒ स्वस्ति॑ ते॒ देव॑ सोम॒ सु॒त्याम॑शीय (१२)

इत्या॑हा॒ऽऽशिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ प्र वा ए॒तैः॑ऽस्मा॒ल्लो॒काच्च॑वन्ते॒
ये सोम॑मा॒प्या॑ययन्त्यन्तरि॒क्षदे॒वत्यो॑ हि सोम॒ आप्या॑यित॒ एष्टा॒
रायः॑ प्रेषे॒ भगा॑येत्या॒ह॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व न॑म॒स्कृत्या॒स्मिँल्लो॒के
प्रति॑ तिष्ठन्ति॒ दे॒वासु॒राः सं॑य॒न्ता आ॑सन्ते॒ दे॒वा बिभ्य॑तो॒
ऽग्नि॑म्प्रावि॑शन्त॒स्मादा॑हुर॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑ ते (१३)

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र
 विंशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षया पाति प्रजामवान्तरदीक्षया
 सन्तराम्मेखलाः समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तव्रतो
 भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निर्ह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धौ या
 ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्याह स्वयैवैनद्वेवताया व्रतयति सयोनित्वाय
 शान्त्यै॥ (१४)

यो वा ओजं आह यदशीयेति तेऽग्न एकादश च॥ [२]

तेषामसुराणान्तिस्रः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ
 हरिणी ता देवा जेतुन्नाशंकुवन्ता उपसदेवाजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चैवं
 वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं जयन्तीति त इषुः
 समंस्कुर्वताग्निमनीकः सोमः शल्यं विष्णुन्तेजं नन्तेऽब्रुवन्क
 इमामसिष्यतीति (१५)

रुद्र इत्यब्रुवन्नद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा
 अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः पशूनामधिपतिस्ताः
 रुद्रोऽवासृजत्स तिस्रः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत
 यदुपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताञ्जुहुयाद्यदन्
 पुरस्ताञ्जुहुयात् (१६)

अन्यन्मुखं कुर्यात्स्रुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै

पराङ्ति॒क्रम्य जु॒होति॒ परा॑च ए॒वैभ्यो॒ लो॒केभ्यो॒ यज॑मानो
 भ्रातृ॒व्यान्म्र पु॑दते पुन॑रत्या॒क्रम्योप॑सदं जु॒होति॒ प्र॒णुद्यै॒वैभ्यो॒
 लो॒केभ्यो॒ भ्रातृ॒व्याञ्जित्वा॒ भ्रातृ॒व्यलो॒कम॒भ्यारो॑हति दे॒वा वै याः
 प्रा॒तरु॑पसदं उ॒पासी॑दन्नह॒स्ताभि॑रसुरा॒न्प्राणु॑दन्त॒ याः सा॒य९ रात्रि॑यै
 ताभि॑र्य॒थाय॒म्प्रा॑तरु॒पसदः॑ (१७)

उ॒प॒स॒द्यन्ते॑ऽहो॒रात्रा॒भ्यामे॒व तद्य॑ज॑मानो भ्रातृ॒व्यान्म्र पु॑दते॒ याः
 प्रा॒तर्या॒ज्याः स्यु॑स्ताः सा॒यं पु॑रोनुवा॒क्याः कुर्या॑दया॒तयाम॑त्वाय
 तिस्र॑ उ॒प॒स॒द उ॒पैति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान्प्री॑णाति
 ष॒ट्थस॑म्पद्यन्ते॒ षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति॒ द्वाद॑शा॒हीने॒ सोम॑
 उ॒पैति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरे॒व प्री॑णाति॒ चतु॑र्वि॒ंशतिः॑
 सम् (१८)

प॒द्यन्ते॑ चतु॑र्वि॒ंशति॑र॒र्धमा॒सा अ॑र्ध॒मा॒साने॒व प्री॑णा॒त्यारो॑ग्रामवान्त॒
 का॒मये॑तास्मिन्मे॒ लो॒केऽर्धु॑क९ स्या॒दित्ये॒कम॑ग्रेऽथे॒ द्वाव॑थ॒ त्रीन॑थ॒
 च॒तुर॑ ए॒षा वा आ॒रो॒ग्रावा॑न्तरदी॒क्षास्मिन्ने॒वास॑मै॒ लो॒केऽर्धु॑कम्भवति
 प॒रोव॑रीयसीमवान्तरदी॒क्षामु॑पेया॒द्यः का॒मये॑ता॒मुष्मि॑न्मे॒ लो॒के॒
 ऽर्धु॑क९ स्या॒दिति॑ च॒तुरो॑ऽग्रेऽथ॒ त्रीन॑थ॒ द्वाव॑थै॒कमे॒षा वै
 प॒रोव॑रीयस्यवान्तरदी॒क्षामु॑ष्मिन्ने॒वास॑मै॒ लो॒केऽर्धु॑कम्भवति॥ (१९)

अ॒सि॒ष्यती॑ति जुहु॒याथा॒यम्प्रा॑तरु॒पस॑दश्चतु॑र्वि॒ंशतिः॑ स॒ञ्च॒तुरो॑ऽग्रे॒ षोड॑श च॥ [३]

सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति॒ य उ॑प॒स॒द उ॒प॒यन्ति॒ तेषां॑ य उ॒न्नय॑न्ते

हीयंत एव स नोदनेषीति सूत्रीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताऽश्रान्तो
 हीयंत उत स निष्ट्याय सह वसति तस्मात्सुकृदुन्नीय नापरमुन्नेयेत
 दधोन्नेयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्धे (२०)

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स पृथिवीम्प्राविशत्तं
 देवा हस्तान्त्संरभ्यैच्छन्तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्रामत्सोऽब्रवीत्को
 मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं
 दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै हन्तावोचथा वराहोऽयं
 वाममोषः (२१)

सप्तानां गिरीणाम्पुरस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जहि
 यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृष्ट सप्त गिरीन्भित्त्वा
 तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
 यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यै
 वेदित्वमसुराणाम् (२२)

वा इयमग्र आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा
 अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम इति यावदियं
 सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी
 रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त
 तद्वेद्यै वेदित्वम् (२३)

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अवमायं

यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्चीं भवति षट्त्रिंशत्प्राची
 चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्चीं दशदश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा
 विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्ध उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं
 तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति
 तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति
 प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं
 करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः॥ (२४)

रुन्धे वाममोषो वेदित्वमसुराणां वेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश
 साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र
 एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम
 क्रियते वृथ्सस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपैत्यथ
 द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै (२५)

क्षुरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
 प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे
 स्तनान्ब्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं
 तपस्य सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजया पशुभिर्यवागू राजन्यस्य
 व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर इव (२६)

राजन्यो वज्रस्य रूपः समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य

रूपं पुष्ट्यै पयो॑ ब्राह्म॑णस्य तेजो॑ वै ब्रा॑ह्मणस्तेजः॑ पय॑स्तेज॑सैव
 तेजः॑ पय॑ आ॒त्मन्ध॑त्तेऽथो॑ पय॑सा॒ वै गर्भा॑ वर्धन्ते॒ गर्भ॑ इव॒ खलु॑ वा
 ए॒ष यद्दी॑क्षितो यद॑स्य पयो॑ ब्र॒तम्भ॑वत्या॒त्मान॑मेव तद्व॑र्धयति॒ त्रिव॑रतो॒
 वै मनु॑रासीद्वि॒व्रता॑ अ॒सुरा॑ एक॒व्रताः॑ (२७)

दे॒वाः प्रा॒तर्म॑ध्यन्दि॒ने सा॒यं तन्मनो॑ब्र॒तमा॑सीत्पा॒कय॑ज्ञस्य
 रूपं पुष्ट्यै॑ प्रा॒तश्च॑ सा॒यं चासु॑राणां निर्म॑ध्यं क्षु॒धो रूपं॑
 तत॑स्ते॒ परा॑भवन्मध्यन्दि॒ने मध्य॑रात्रे दे॒वानां॑ तत॑स्ते॒ऽभवन्सु॑वर्गं
 लो॒कमा॑यन् यद॑स्य म॒ध्यन्दि॑ने मध्य॑रात्रे ब्र॒तम्भ॑वति मध्य॑तो
 वा अ॒त्रैन॑ भु॒ञ्जते॑ मध्य॑त ए॒व तदूर्ज॑ धत्ते॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै॒
 भव॑त्या॒त्मना॑ (२८)

परा॑ऽस्य भ्रातृ॑व्यो भवति गर्भो॑ वा ए॒ष यद्दी॑क्षितो
 योनि॑र्दीक्षितवि॒मितं॑ यद्दी॑क्षितो दी॒क्षितवि॑मितात्प्रव॑सेद्यथा॒ योनेर्गर्भः॑
 स्कन्द॑ति तादृ॒गेव॑ तन्न प्र॑वस्तव्यमा॒त्मनो॑ गोपी॒थायैष॑ वै
 व्याघ्रः॑ कु॒लगो॑पो यद॒ग्निस्तस्मा॑द्यद्दी॑क्षितः प्र॑वसे॒त्स ए॒नमीश्व॑रो-
 ऽनु॒त्थाय॑ हन्तो॒र्न प्र॑वस्तव्यमा॒त्मनो॑ गुप्त्यै॑ दक्षि॒णतः॑ श॒य ए॒तद्वै
 यज॑मानस्या॒यत॑न॒ः स्व ए॒वाय॑त॒ने शये॑ऽग्निम॒भ्यावृ॑त्य शये दे॒वता॑
 ए॒व य॒ज्ञम॑भ्या॒वृत्य॑ शये॥ (२९)

एतद्वै कूर इवैक॑व्रता आ॒त्मना॑ यज॑मानस्य त्रयो॑दश च॥ [५]

पुरो॑ह॒विषि॑ दे॒वय॑जने याजये॒द्यं का॒मये॒तोपै॑न॒मुत्त॑रो

यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं
यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि
विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते
देवयजने याजयेद्वातृव्यवन्तम्पन्था वाधिस्पर्शयेत्कर्त वा
यावन्नानसे यातवै (३०)

न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं
नैनम्भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै
देवयजनादङ्गिरसः पशूनंसृजन्तान्तरा सदोहविर्धाने उन्नतः
स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते
देवयजने याजयेत्सुवर्गकामत्र्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं
लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च (३१)

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च
गार्हपत्यं चैतद्वै त्र्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति
प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं
यत्सर्वतः समम्प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः
स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै
पशून् (३२)

अव रुन्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने
याजयेद्यं कामयेत् निर्ऋत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै
निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यत्सदृश्यै सत्या ऋक्षन्निर्ऋत्यैवास्य

य॒ज्ञं ग्रा॑हयति॒ व्यावृ॑त्ते दे॒वय॑जने याजयेद्वा॒वृत्का॑मं य॒म्पात्रे॑ वा
तल्पे॑ वा मीमा॑स॒सेर॒न्प्राची॑नमाहवनीया॒त्प्रवृ॑णः स्या॒त्प्रती॑चीनं
गा॒र्हप॑त्यादेतद्वै व्यावृ॑त्तं दे॒वय॑जनं वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येणा वर्तते
नै॒न॒म्पात्रे॑ न तल्पे॑ मीमा॑सन्ते का॒र्ये दे॒वय॑जने याजयेद्भू॒तिका॑मं
का॒र्यो वै पु॑रु॒षो भव॑त्येव॥ (३३)

यात॒वै ह॑वि॒र्धानं॑ च पु॒शून्पा॒प्मना॑ऽष्टादंश च॥ [६]

तेभ्य॑ उत्तरवे॒दिः सि॒न्ही रू॒पं कृ॒त्वोभ॑या॒नन्त॒राप॑क्र॒म्याति॑ष्ठते
दे॒वा अ॑मन्यन्त यत॒रान् वा इ॒यमु॑पाव॒थ्स्यति॑ त इ॒दं भ॑विष्यन्तीति
तामु॒पा॒मन्न॑यन्त सा॒ब्रवी॑द्वरं वृ॒णै सर्वा॑न्मया॒ कामा॑न्व्य॒श्जव॑थ पूर्वा
तु मा॒ऽग्नेराहु॑तिर॒श्जव॑ता इति॒ तस्मा॑दुत्तरवे॒दिम्पूर्वा॑म॒ग्नेर्व्या॑घारयन्ति
वा॒रेवृ॑तः॒ ह्यस्यै॑ श॒म्यया॑ परि॒ मिमी॑ते (३४)

मात्रे॒वास्यै॒ साऽथो॑ यु॒क्तेनै॒व यु॒क्तम॑व॒ रुन्धे॑ वि॒त्ताय॑नी
मे॒ऽसीत्या॑ह वि॒त्ता ह्ये॒ना॒नाव॑त्ति॒त्ताय॑नी मे॒ऽसीत्या॑ह ति॒क्तान्
ह्ये॒ना॒नाव॑दव॒तान्मा ना॒थित॑मित्या॒ह ना॒थितान्॑ ह्ये॒ना॒नाव॑दव॒तान्मा
व्य॒थित॑मित्या॒ह व्य॒थितान्॑ ह्ये॒ना॒नाव॑द्विदे॒रग्नि॑र्नभो॒ नाम॑ (३५)

अ॒ग्ने अ॒ङ्गिर॑ इति॒ त्रि॒र॒हर॑ति॒ य ए॒वेषु॑ लो॒केष्व॒ग्नय॑स्ताने॒वाव॑
रुन्धे॑ तू॒ष्णीं च॑तुर्थः॒ ह॒र॒त्यनि॑रुक्तमे॒वाव॑ रुन्धे॑ सि॒न्हीर॑सि
महि॒षीर॑सीत्या॒ह सि॒न्हीर॑ह्येषा रू॒पं कृ॒त्वोभ॑या॒नन्त॒राप॑क्र॒म्याति॑ष्ठदुरु
प्र॒थस्वो॑रु ते य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ पु॒शुभिः॑

प्रथयति ध्रुवा (३६)

असीति स० हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः
शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः
पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवैनां प्रोक्षति देवाः ३ श्वेदुत्तरवेदिरूपाववर्तीति
वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो
वसुभिः पुरस्तादप (३७)

अनुदत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः
पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य
एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत् इन्द्रो यतीन्थसालावृकेभ्यः
प्रायच्छुत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत
तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत्तेन शमयति यं
द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (३८)

मिमीते नाम ध्रुवाऽपं शुचा त्रीणि च॥ [७]

सोत्तरवेदिरब्रवीत्सर्वान्मया कामान्व्यश्जवथेति ते
देवा अकामयन्तासुरान्भ्रातृव्यानभि भवेमेति तेऽजुहवुः
सि० हीरंसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्भ्रातृव्यानभ्यभवन्ते-
ऽसुरान्भ्रातृव्यानभिभूयाकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तेऽजुहवुः
सि० हीरंसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां
वित्त्वा (३९)

अ॒का॒म॒य॒न्त॒ प॒शून् वि॒न्दे॒म॒ही॒ति॒ तेऽजु॒हवुः सि॒ः॒ही॒र॑सि
 रा॒य॒स्पोष॑वनिः स्वा॒हेति॒ ते प॒शून्वि॒न्दन्त॒ ते प॒शून् वि॒त्त्वाऽ
 का॒म॒य॒न्त॒ प्र॒ति॒ष्ठां वि॒न्दे॒म॒ही॒ति॒ तेऽजु॒हवुः सि॒ः॒ही॒र॑स्यादि॒त्य॒वनिः
 स्वा॒हेति॒ त इ॒मा॒म्प्र॒ति॒ष्ठां वि॒न्दन्त॒ त इ॒मा॒म्प्र॒ति॒ष्ठां वि॒त्त्वाका॒म॒य॒न्त॒
 दे॒वता॑ आ॒शिष॑ उ॒पेया॑मेति॒ तेऽजु॒हवुः सि॒ः॒ही॒र॑स्या व॒ह
 दे॒वान्दे॒वय॑ते (४०)

यज॑मानाय॒ स्वा॒हेति॒ ते दे॒वता॑ आ॒शिष॑ उ॒पा॒य॒न्प॒ञ्च कृ॒त्वो
 व्याघा॑रयति॒ पञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धेऽक्ष॒णया
 व्याघा॑रयति॒ तस्मा॑दक्ष॒णया प॒शवोऽङ्गा॑नि॒ प्र ह॑रन्ति॒ प्र॒ति॒ष्ठित्यै
 भू॒तेभ्य॑स्त्वेति॒ सु॒चमु॒द्रु॒ह्णाति॒ य ए॒व दे॒वा भू॒तास्तेषा॑न्तद्वा॒ग॒धेय॑न्ताने॒व
 तेन॑ प्रीणाति॒ पौतु॑द्रवान्परि॒धीन्परि॑ दधात्येषाम् (४१)

लो॒कानां॑ वि॒धृत्या॑ अ॒ग्ने॒स्त्रयो॑ ज्याया॑सो॒ भ्रा॒तर॑ आस॒न्ते
 दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॒हन्तः॑ प्रा॒मी॒यन्त॒ सोऽग्नि॑र॒बि॒भेदि॑त्थं वा॒व स्य
 आ॒र्ति॒मा॒रि॒ष्यती॑ति॒ स नि॒ला॒यत॒ स यां व॒न॒स्पति॑ष्वव॒स॒त्ता॒म्पूतु॑द्रौ
 या॒मोष॑धीषु॒ तां सु॑गन्धि॒तेज॑ने॒ याम्प॑शुषु॒ ताम्पे॒त्वंस्या॑न्तरा॒ शृङ्गे
 तं दे॒वताः॑ प्रैष॑मैच्छन्तमन्व॒विन्द॑न्तम॒ब्रुव॑न् (४२)

उ॒प॑ न॒ आ व॑र्तस्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॒ सोऽब्र॑वीद्वरं वृ॒णै यदे॒व
 गृ॒ही॒तस्याहु॑तस्य ब॒हिःप॒रि॒धि॒ स्क॒न्दा॒त्तन्मे॒ भ्रात॑र॒णाम्भा॒ग॒धेय॑मस॒दिति॒
 तस्मा॑द्यद्गृ॒ही॒तस्याहु॑तस्य ब॒हिःप॒रि॒धि॒ स्क॒न्दति॒ तेषा॑न्तद्वा॒ग॒धेय॑
 ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ सोऽम॑न्यतास्थ॒न्वन्तो॑ मे॒ पूर्वे॑ भ्रा॒तरः॑

प्रामे॑षता॒स्थानि॑ शातया॒ इति॒ स यानि॑ (४३)

अ॒स्थान्यशा॑तयत् तत्पू॒तुं द्वभ॑वद्यन्मा॒समुप॑मृतं तद्गुल्गुलु॒
यदे॒तान्त्संभ्रा॑रा॒न्त्सम्भ॑रत्यग्निमे॒व तत्सम्भ॑रत्यग्नेः पुरी॑षम॒सीत्या॑हा॒ग्नेर्
यत्संभ्रा॑रा अथो॒ खल्वा॑हुरे॒ते वावैनं॑ ते भ्रा॒तरः॒ परि॑ शेरे॒ यत्पौतु॑द्रवाः
परि॒धय॒ इति॑॥ (४४)

वित्वा दे॒वय॑त ए॒षाम॑ब्रुवन् यानि॒ चतु॑श्चत्वारि॒शच्च॑॥ [८]

ब॒द्धम॑व॒ स्यति॑ वरुणपा॒शादे॑वैन॒ मुञ्चति॑ प्र णे॒नेक्ति॑ मे॒ध्ये ए॒वैन॑
करोति॑ सावि॒त्रिय॑र्चा हु॒त्वा ह॑वि॒र्धाने॑ प्र॒ वर्त॑यति॒ सवि॑तृप्र॒सूत
ए॒वैन॑ प्र॒ वर्त॑यति॒ वरु॑णो॒ वा ए॒ष दु॒र्वागु॑भ॒यतो॑ ब॒द्धो यदक्षः॑ स
यदु॒त्सर्जे॑द्यज॒मान॑स्य गृ॒हान॑भ्यु॒त्सर्जे॑त्सु॒वाग्दे॑व॒ दुर्या॑स॒ आ व॒देत्या॑ह
गृ॒हा वै दुर्याः॑ शान्त्यै॒ पत्नी॑ (४५)

उपा॑नक्ति॒ पत्नी॒ हि सर्व॑स्य मि॒त्रमि॑त्र॒त्वाय॑ यद्वै पत्नी॑
य॒ज्ञस्य॑ क॒रोति॑ मिथुनं॒ तदथो॑ पत्नि॒या ए॒वैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भो-
ऽन॑वच्छि॒त्यै वर्त्मना॑ वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञसि॑ रक्षा॒सि जिघा॑सन्ति
वैष्ण॒वीभ्या॑मृ॒ग्भ्यां॑ वर्त्मनो॒र्जुहोति॑ य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञादे॑व रक्षा॒स्यप॑
हन्ति॑ यद॒ध्वर्यु॑र॒न॒ग्नावा॑हु॒तिञ्जु॑हुयाद॒न्योऽध्व॑र्युः स्या॒द्रक्षा॑सि॒ य॒ज्ञसि॑
ह॒न्युः (४६)

हिर॑ण्यमुपा॒स्य जु॑होत्यग्नि॒वत्ये॒व जु॑होति॒ नान्यो॑ऽध्व॒र्युर्भव॑ति॒

न य॒ज्ञः रक्षा॑सि घ्नन्ति प्राची॒ प्रेतम॑ध्व॒रं क॒ल्पय॑न्ती इत्या॑ह
 सुव॑र्गमे॒वैनं लो॒कं ग॑मयत्यत्र॒ रमेथां॑ व॒र्ष्मन्पृ॑थिव्या इत्या॑ह व॒र्ष्म
 ह्येतत्पृ॑थिव्या यद्वैव॒यज॑नः शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ यद्ध॑वि॒धानं॑ न्दिवो
 वा वि॒ष्णवु॑त वा पृथि॒व्याः (४७)

इत्या॒शीर्ष॑दय॒र्चा दक्षि॑णस्य हवि॒धान॑स्य मे॒थीं नि ह॑न्ति
 शी॒र्षत॒ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽव॒ रुन्धे॒ दण्डो॒ वा
 औ॒पर॑स्तृतीयस्य हवि॒धान॑स्य वषट्कारेणाक्ष॑मच्छि॒न्नद्यत्तृ॑तीयं
 छ॒दिर्ह॑वि॒धान॑योरुदाह्रियते॒ तृतीय॑स्य हवि॒धान॑स्याव॒रुद्धौ॒ शिरो॒ वा
 ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ यद्ध॑वि॒धानं॑ वि॒ष्णो र॒राट॑मसि वि॒ष्णोः पृ॒ष्ठम॑सीत्या॑ह
 तस्मा॑देतावद्धा शिरो॒ विष्यु॑तं वि॒ष्णोः स्यूर॑सि वि॒ष्णोर्ध्रु॒वम॑सीत्या॑ह
 वैष्ण॒वः हि दे॒वत॑या हवि॒धानं॑ यम्प्र॑थ॒मं ग्र॑न्थिं ग्र॑न्थीयाद्यत्तं न
 वि॒स्रः स॒येद॑मे॒हेनाध्व॑र्युः प्र मी॑येत् तस्मा॒त्स वि॒स्रस्यः॑॥ (४८)

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतं विष्णोः षड्विंशतिश्च॥ [९]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑भि॒मा द॑त्ते प्रसू॑त्या
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आस्ता॑ पृ॒ष्णो
 हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै॒ वज्रं॑ इ॒व वा ए॒षा यद॑भ्रि॒रभ्रि॑रसि
 ना॒रि॒रसी॑त्या॑ह शान्त्यै॒ काण्डे॑काण्डे॒ वै क्रि॒यमा॑णे य॒ज्ञः रक्षा॑सि
 जिघा॑सन्ति॒ परि॑लिखितः॒ रक्षः॑ परि॑लिखिता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह
 रक्ष॑सामप॑हत्यै (४९)

इदम॑ह॒ रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृ॒न्तामि॑ योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॒ यं
च॑ व॒यं द्विष्म॑ इत्या॒ह द्वौ वाव॑ पुरु॒षौ यं चै॒व द्वेष्टि॑ यश्चैनं॑
द्वेष्टि॑ तयो॒रे॒वानन्तरा॑यं ग्री॒वाः कृ॒न्तति॑ दि॒वे त्वा॒न्तरि॑क्षाय॒ त्वा
पृथि॑व्यै त्वेत्या॒हैभ्य॑ ए॒वैनानाँ॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति प॒रस्ता॑दर्वाचीं॒ प्रोक्ष॑ति
तस्मा॑त् (५०)

प॒रस्ता॑दर्वाची॑म्मनु॒ष्या ऊ॒र्जमु॑प जी॒वन्ति॑ क्रू॒रमि॑व वा
ए॒तत्क॑रोति॒ यत्खन॑त्य॒पोऽव॑ नयति॒ शान्त्यै॑ यव॑मती॒रव॑ नय॒त्यूग्वै॑
यव॑ ऊ॒र्गुदु॑म्बरं ऊ॒र्जेवो॑र्ज॒ः स॑म॒र्धय॑ति॒ यज॑मानेन॒ सम्मि॑तौदु॒म्बरी
भव॑ति॒ यावा॑ने॒व यज॑मान॒स्ताव॑तीमे॒वास्मि॑न्नू॒र्जं द॑धाति॒ पितॄ॑णा॒ः
स॑द॒नम॒सीति॑ ब॒र्हिर॑व॒ स्तृणा॑ति॒ पितृ॑दे॒वत्य॑म् (५१)

ह्येत॑द्यन्निखा॑तं यद्व॒र्हिर॑न॒वस्ती॑र्य॒ मिनु॑यात्पितृ॑दे॒वत्या
नि॒खा॑ता स्याद्व॒र्हिर॑व॒स्तीर्य॒॑ मि॒नोत्य॑स्यामे॒वैनानाँ॑म्मि॒नोत्य॑थो
स्वा॒रुह॑मे॒वैनानाँ॑ङ्करो॒त्युद्वि॑व॒ः स्त॒भाना॑न्तरि॑क्षं पृ॒णेत्या॑हैषां लो॒कानां॑
वि॒धृत्यै॑ द्यु॒तान॑स्त्वा॒ मारु॑तो मि॒नोत्वित्या॑ह द्यु॒तानो॑ हं स्म॒ वै
मा॒रुतो॑ दे॒वाना॑मौदु॒म्बरी॑म्मि॒नोति॑ तेनै॒व (५२)

ए॒ना॒म्मि॒नोति॑ ब्र॒ह्म॒वनि॑ त्वा क्षत्र॒वनि॑मित्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतद्
घृ॒तेन॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी आ पृ॑णेत्या॒मित्यौदु॑म्ब॒र्या जु॑होति॒ द्यावा॑पृथि॒वी
ए॒व र॑से॒नान॑त्त॒द्यान्त॑म॒न्वव॑स्त्रावय॒त्यान्त॑मे॒व यज॑मानं॒ तेज॑सा॒ऽन॑त्त॒यैन्द्र॑म॒सीति॑ छु॒दिर॑धि॒ नि द॑धात्यै॒न्द्रः हि दे॒वता॑या॒ सदा॑

विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यत्सदो नवच्छदि (५३)

तेजस्कामस्य मिनुयात्रिवृता स्तोमेन सम्मितन्तेजस्त्रिवृतेजस्यैव भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सद ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीम्मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात् (५४)

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छदींषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहेन्द्रं हि देवतया सदो यम्प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्रंसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः॥ (५)

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवच्छदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥ [१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धानं खायन्ते तस्माच्छीर्षन्प्राणा अधस्तात्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्षाः

प्राणा रक्षो॒हणो॑ वलग॒हणो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामीत्या॒ह वैष्ण॒वा
हि दे॒वत॑योपर॒वा असु॑रा वै निर्य॒न्तो दे॒वाना॑ प्रा॒णेषु॑
वल्गा॒न्त्य॑खन॒न्तान्बा॑हुमा॒त्रेऽन्वि॑न्दन्तस्मा॑द्बाहुमा॒त्राः खा॑यन्त
इ॒दम॒हं तं व॑लगमु॒द्वपामि॑ (५६)

यं नः॑ समा॒नो यम॑स॒मानो॑ निच॒खाने॑त्या॒ह द्वौ वाव॑
पुरु॑षौ यश्चै॒व स॑मा॒नो यश्चा॑स॒मानो॑ यमे॒वास्मै॑ तौ व॑लगं
नि॒खन॑न्तस्तमे॒वोद्व॑पति॒ सं तृ॑णत्ति॒ तस्मा॑त्सन्तृ॒ण्णा अ॒न्तर॑तः प्रा॒णा
न स॒म्भि॑नत्ति॒ तस्मा॑दस॒म्भि॒न्नाः प्रा॒णा अ॒पोऽव॑ नयति॒ तस्मा॑दा॒र्द्रा
अ॒न्तर॑तः प्रा॒णा यव॑मती॒रव॑ नयति (५७)

ऊ॒र्ग्वै यवः॑ प्रा॒णा उ॑पर॒वाः प्रा॒णेष्वे॒वोर्जं॑ दधाति ब॒र्हिर॑व
स्तृ॒णाति॑ तस्मा॑ल्लोम॒शा अ॒न्तर॑तः प्रा॒णा आ॒ज्ये॑न॒ व्याघा॑रयति॒ तेजो॑
वा आ॒ज्यं प्रा॒णा उ॑पर॒वाः प्रा॒णेष्वे॒व तेजो॑ दधाति॒ हनू॑ वा ए॒ते
य॒ज्ञस्य॑ यद॒धिष॑व॒णे न सं तृ॑ण॒त्यस॑न्तृ॒ण्णे हि हनू॑ अथो॒ खलु॑
दी॒र्घसो॑मे सन्तृ॒द्ये धृ॒त्यै शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यद्ध॑वि॒धानम्॑ (५८)

प्रा॒णा उ॑पर॒वा हनू॑ अधिष॒वणे॑ जि॒ह्वा च॑र्म॒ ग्रावा॑णो॒ दन्ता॑
मु॒खमा॑हव॒नीयो॑ नासि॒कोत्तर॑वेदि॒रुद॒रꣳ सदो॑ यदा॒ खलु॑ वै जि॒ह्वाया॑
द॒ध्वधि॑ खाद॒त्यथ॑ मु॒खं गच्छ॑ति यदा॒ मु॒खं गच्छ॑त्यथो॒दरं॑ गच्छति
तस्मा॑द्धवि॒धाने॑ च॒र्मन्ना॑धि॒ ग्राव॑भिरभिषु॒त्याह॑व॒नीये॑ हु॒त्वा प्र॒त्यश्चः॑
प॒रेत्य॑ सद॑सि भक्षयन्ति॒ यो वै वि॒राजो॑ य॒ज्ञमु॒खे दोहं॑ वेद॑ दु॒ह

ए॒वैनो॑मि॒यं वै वि॒राट्स्यै॑ त्व॒क्रमो॑धोऽधि॒षव॑णे स्त॒ना उप॑र॒वा ग्रा॒वा॑णो
व॒त्सा ऋ॒त्विजो॑ दुह॒न्ति सोमः॑ प॒यो य ए॒वं वेद॑ दुह॒ ए॒वैनो॑म्॥ (५९)

व॒पा॒मि य॒वंमती॑र॒वं न॑यति ह॒वि॒र्धान॑मे॒व त्रयो॑वि॒शति॑श्च॥ [११]

चा॒त्वा॒ला॒भ्यु॒वर्गा॒य यद्वै॑स॒र्जना॑नि वैष्ण॒व्यर्चा॑ पृथि॒व्यै सा॒ध्या इ॒षे त्वे॒त्यग्नि॑ना पर्य॒ग्नि प॒शोः प॒शुमा॑ल॒भ्य
मे॒दसा॑ सु॒चा॒वेका॑दश॥ [१२] चा॒त्वा॒ला॒द्दे॒वानु॑पैति॑ मु॒ञ्चति॑ प्र॒ह्वि॒यमा॑णाय॒ पर्य॒ग्नि प॒शुमा॑ल॒भ्य च॒तुष्पा॑दो
द्वि॒प॒ष्टिः॥६२॥ चा॒त्वा॒ला॒त्प॒शुषु॑ दधाति॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

चा॒त्वा॒ला॒द्वि॒ष्णि॒या॒नुप॑ व॒पति॑ यो॒निर्वै॑ य॒ज्ञस्य॑ चा॒त्वा॒लं य॒ज्ञस्य॑
स॒यो॒नि॒त्वा॒य दे॒वा वै य॒ज्ञं प॑रा॒जय॑न्त॒ तमा॑ग्री॒ध्रात्पु॑न॒रपा॑जय॒न्नेत॑द्वै
य॒ज्ञस्या॑प॒राजि॑तं॒ यदा॑ग्री॒ध्रं यदा॑ग्री॒ध्राद्वि॒ष्णि॒या॒न् वि॒हर॑ति॒ यदे॒व
य॒ज्ञस्या॑प॒राजि॑तं॒ तत॑ ए॒वैनं॑ पु॒नस्त॑नुते प॒रा॒जित्ये॑व॒ खलु॑ वा ए॒ते
य॑न्ति॒ ये ब॑हि॒ष्पव॑मा॒न॑ सर्प॑न्ति ब॒हि॒ष्पव॑मा॒ने स्तु॑ते (१)

आ॒हा॒ग्री॒द॒ग्रीन् वि॑ ह॒र ब॒रु॒हिः स्तृ॑णाहि पुरो॒डाशा॒॑ अलं॑
कुर्व॑ति॒ य॒ज्ञमे॒वाप॑जित्य॒ पुन॑स्त॒न्वा॒ना य॒न्त्यङ्गा॑रै॒र्द्वे स॑र्व॒ने वि॑
ह॒रति॑ श॒ला॒काभि॑स्तृ॒तीय॒॑ सशु॑क्र॒त्वा॒याथो॑ सम्भ॒रत्ये॑वैन॒द्वि॒ष्णि॒या
वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोम॑म॒रक्ष॑न्तेभ्योऽधि॒ सोम॑मा॒हर॑न्तम॒न्ववा॑य॒न्तं
पर्य॑विश॒न् य ए॒वं वेद॑ वि॒न्दते॑ (२)

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त
तां देवा अब्रुवन्देद्वे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाप्स्यथ न
वेत्यग्रयो वा अथ धिष्णिंयास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये
नेदिष्ठम्पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीध्रीयो होत्रीयो
मार्जालीयस्तस्मात्तेषु जुह्वत्यतिहाय वर्षद्वरोति वि हि (३)

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये
पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये
पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते
प्रत्यङ्मुसीनो धिष्णिंयान्व्याघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो
भ्रातृव्यान्म्र णुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः (४)

जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्णिंया यदध्वर्युः प्रत्यङ्मिष्णिंयानतिसर्पे
कर्षेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै
नाभ्यै प्राणोऽवाङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यङ्मोतारमतिसर्पेदपाने
प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो वा
अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेदुद्गात्रे (५)

वाचः सम्प्र यच्छेदुपदासुंकास्य वाखस्याद्वह्मवादिनो वदन्ति
नासऽस्थिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यङ्खसदोऽतीयादथ कथा दक्षिणानि
होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा यामं वायामं वानुं
ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीध्रं परीत्य जुहोति दक्षिणानि न प्राणान्धसं

क॑र्षति न्य॑न्ये धिष्णि॑या उ॒प्यन्ते॒ नान्ये॒ यान्नि॒वप॑ति तेन॒ तान्प्री॑णाति॒
यान्न॒ नि॒वप॑ति॒ यद॑नुदि॒शति॒ तेन॒ तान्॥ (६)

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्रात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥ [१]

सु॒वर्गाय॒ वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ हूयन्ते॒ यद्वै॑स॒र्जनानि॑
द्वाभ्यां॑ गा॒र्हप॑त्ये जुहोति॒ द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्या॒
आग्नी॑ध्रे जुहोत्य॒न्तरि॑क्ष ए॒वा क्र॑मत आ॒हव॑नीये जुहोति
सु॒वर्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति दे॒वान् वै सु॑व॒र्गं लो॒कं य॒तो
रक्षा॑ऽस्यजिघा॑स॒न्ते सोम॑ेन॒ राज्ञा॑ रक्षा॑ऽस्यप॒हत्या॑सुमा॒त्मानं॑
कृ॒त्वा सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑य॒त्रक्ष॑सामनु॒पला॑भा॒यात्तः सोमो॑ भव॒त्यथ॑ (७)

वै॒स॒र्जनानि॑ जुहोति॒ रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॒ त्वं सोम॑ तनू॒कृद्ध्य॒
इत्या॑ह तनू॒कृद्ध्येष॑ द्वेषो॑भ्योऽन्यकृ॒तेभ्य॒ इत्या॑हान्यकृ॒तानि॒ हि
रक्षा॑ऽस्युरु॒ यन्ता॑सि वरू॒थमित्या॑होरु॒ णंस्कृ॑धीति॒ वावै॑तदा॒ह
जुषा॑णो अ॒सुरा॑ज्यस्य वे॒त्वित्या॑हासुमे॒व यज॑मानं कृ॒त्वा सु॑व॒र्गं
लो॒कं ग॑मयति॒ रक्ष॑सामनु॒पला॑भा॒या सोमं॑ ददते (८)

आ ग्रा॒व्ण आ वा॑य॒व्या॑न्या द्रो॒णक॑ल॒शमु॑त्प॒त्नीमा॑
न॒यन्त्य॑न्वना॑सि॒ प्र वर्त॑यन्ति॒ याव॑दे॒वास्या॑स्ति॒ तेन॑ स॒ह सु॑व॒र्गं
लो॒कमे॑ति॒ नय॑वत्य॒र्चाग्नी॑ध्रे जुहोति॒ सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्या॑भिनी॒त्यै
ग्रा॒व्णो वा॑य॒व्यानि॑ द्रो॒णक॑ल॒शमा॑ग्नी॒ध्र उप॑ वासयति॒ वि ह्ये॑नं
तैर्गृ॑ह्णते॒ यत्स॒होप॑वा॒सये॑दपुवा॒येत॑ सौ॒म्यर्चा॑ प्र पा॑दयति॒ स्वया॑ (९)

ए॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्र पा॑दयत्यदि॒त्याः स॒दोऽस्य॑दि॒त्याः स॒द आ॑
सी॒देत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैत॑द्यज॒मानो॒ वा ए॒तस्य॑ पु॒रा गो॒प्ता भ॑वत्येष
वो॑ दे॒व स॒वितुः॑ सोम॒ इत्या॑ह स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः सम्प्र
यच्छत्येतत्त्व॑ सोम॒ दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा इत्या॑ह दे॒वो ह्येष॑ सन् (१०)

दे॒वानु॑पैती॒दम॑ह॒म्मनु॑ष्यो म॒नुष्या॑नित्या॒ह म॒नुष्यो॑ ३ ह्येष
स॒न्मनु॑ष्या॒नुपै॑ति यदे॒तद्य॑जुर्न ब्रूयादप्र॒जा अप॑शुर्यज॒मानः॑ स्यात्स॒ह
प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॒ह प्र॒जयै॑व प॒शुभिः॑ स॒हेमं॑ लो॒कमु॑पावर्तते
नमो॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह नम॑स्का॒रो हि दे॒वाना॑ऽ स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॒ह
स्व॒धाका॑रो हि (११)

पि॒तृणा॑मि॒दम॑हं निर्व॒रुण॑स्य॒ पाशा॑दित्या॒ह वरु॑णपा॒शादे॒व
निर्मु॑च्यतेऽग्ने॑ व्रतपत आ॒त्मनः॑ पूर्वा॑ त॒नूरा॑देयेत्या॒हुः को॑ हि तद्वे॒द
यद्वसी॑या॒न्ध्रस्वे॑ वशे॑ भूते पुन॑र्वा ददा॑ति न वेति॒ ग्रावा॑णो॒ वै सोम॑स्य॒
राज्ञो॑ मलि॒मुसे॒ना य ए॒वं वि॒द्वान्ग्रा॑व्ण॒ आग्नी॑ध्र उपवा॒सय॑ति
नैन॑म्मलि॒मुसे॒ना वि॑न्दति॥ (१२)

अथ॑ ददते स्वया॒ सन्ध्र॑धाका॒रो हि वि॑न्दति॥ [२]

वैष्ण॒व्यर्चा॑ हु॒त्वा यूप॑मच्छैति॒ वैष्ण॒वो वै दे॒वत॑या॒ यूपः॑
स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑याच्छैत्यत्य॒न्यान॑गां॒ नान्या॑नुपा॒गामि॒त्याहा॑ति
ह्य॒न्याने॑ति॒ नान्या॑नुपैत्य॒र्वाक्त्वा॑ प॒रैर॑विदम्प॒रोऽव॑रैरित्या॒हार्वा॑ग्येन॒
प॒रैर्वि॑न्दति॒ प॒रोव॑रै॒स्तं त्वां जुषे॑ (१३)

वैष्ण॑वं दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह दे॒वय॑ज्यायै ह्ये॒नं जु॑षते दे॒वस्त्वा॑
 सवि॑ता मध्वा॒न॒क्तित्या॑ह तेज॑सै॒वैन॑म॒न॒त्तयोष॑धे त्राय॑स्वैन॒ः स्व॑धिते
 मै॒नः॑ हि॒ंसी॒रित्या॑ह वज्रो॒ वै स्व॑धितिः शान्त्यै॒ स्व॑धितेर्वृक्षस्य
 बिभ्य॑तः प्रथ॒मेन॒ शक॑लेन स॒ह तेजः॑ परा॒ पत॑ति यः प्रथ॒मः शक॑लः
 परा॒पते॑त्तमप्या हरे॒त्सते॑जसम् (१४)

ए॒वैन॑मा ह॑रती॒मे वै लो॒का यू॒पात्प्र॑यतो बिभ्यति दि॒वम॑ग्रेण
 मा ले॒खीर॑न्तरि॒क्षम॑ध्यै॒न मा हि॑ंसी॒रित्या॑हैभ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॑
 शम॑यति वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो वि रो॒हेत्या॑ब्रश्चने जुहोति
 तस्मा॑दा॒ब्रश्च॑नाद्वृक्षाणां भूया॑ंस॒ उत्ति॑ष्ठन्ति स॒हस्र॑वल्शा वि व॒यः
 रु॒हेमे॑त्या॒हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्तेऽन॑क्षसङ्गम् (१५)

वृ॒श्चेद्य॑दक्षसङ्गं वृ॒श्चेद॑धर्इषं यज॑मानस्य प्र॒मायु॑कः
 स्या॒द्यं का॒मये॑ताप्रतिष्ठितः स्या॒दित्या॑रोहं तस्मै॑ वृ॒श्चेदेष॑ वै
 वन॑स्पती॒नाम॑प्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित ए॒व भ॑वति यं का॒मये॑तापशुः
 स्या॒दित्य॑प॒र्णं तस्मै॑ शुष्का॑ग्रं वृ॒श्चेदेष॑ वै वन॑स्पती॒नाम॑पशव्यो-
 ऽप॒शुरे॒व भ॑वति यं का॒मये॑त पशु॒मान्स्या॑दिति बहु॒प॒र्णं तस्मै॑
 बहु॑शा॒खं वृ॒श्चेदेष॑ वै (१६)

वन॑स्पती॒नाम॑पशव्यः पशु॒माने॒व भ॑वति प्रति॑ष्ठितं वृ॒श्चेत्प्र॑तिष्ठाका॒म
 वै वन॑स्पती॒नां प्रति॑ष्ठितो यः स॒मे भू॑म्यै स्वाद्यो॒ने रू॒ढः प्र॑त्ये॒व
 ति॑ष्ठति यः प्र॒त्यङ्गु॑प॒नत॑स्तं वृ॒श्चेत्स हि मे॒धम॑भ्युप॒नतः॑ पश्चा॑रन्निं
 तस्मै॑ वृ॒श्चेद्यं का॒मये॑तोपै॒नमु॑त्तरो य॒ज्ञो न॑मे॒दिति॑ पश्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः

पाङ्क्तो यज्ञ उपैन्मुत्तरो यज्ञः (१७)

नमति षडरत्निं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठति सप्तारत्निम्पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी
पशूनेवाव रुन्धे नवारत्निं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमैन् सम्मितं
तेजस्त्रिवृत्तेजस्व्यैव भवत्येकादशारत्निमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा
त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशारत्निभ्रातृव्यवतः
पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारत्निं प्रजाकामस्य सप्तदशः
प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरत्निं प्रतिष्ठाकामस्यैक-
विंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री
तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन
सम्मितः॥ (१८)

जुषे सतेजसमनक्षसङ्गं बहुशाखं वृक्षेदेष वै यज्ञ उपैन्मुत्तरो यज्ञ आस्या एकान्नविंशतिश्च॥ [३]

पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः
प्रोक्षति परांश्च प्रोक्षति पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा
एतत्करोति यत्खनन्त्यपोव नयति शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्ग्वै यवो
यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्ज
दधाति (१९)

पितृणां सदनमसीति बर्हिरव स्तृणाति पितृदेवत्य १५
ह्येतद्यन्निखातं यद्बर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यो निखातः

स्याद्वर्हिरवस्तीर्य॑ मिनोत्यस्यामेवैनं॑मिनोति॑ यूपशकलमवा॑स्यति॑
 सतेज॑समेवैनं॑मिनोति॑ देवस्त्वा॑ सविता॑ मध्वा॑नक्तित्याह॑
 तेज॑सैवैनं॑मनक्ति॑ सुपिप्प॒लाभ्य॑स्त्वौष॑धीभ्य॒ इति॑ च॒षालं॑ प्रति॑ (२०)

मुञ्चति॑ तस्मा॑च्छीर्ष॒त ओष॑धयः॒ फलं॑ गृह्णन्त्यनक्ति॑
 तेजो॑ वा आज्यं॑ यज॑मानेनाग्नि॒ष्ठाश्रिः॑ सम्मि॑ता यद॑ग्नि॒ष्ठा-
 मश्रि॑मनक्ति॑ यज॑मानमेव तेज॑सानक्त्यान्तम॑नक्त्यान्तमेव॑ यज॑मानं
 तेज॑सानक्ति॑ सर्वतः॑ परि॑ मृश॒त्यपरि॑वर्गमेवास्मिन्तेजो॑ दधात्युद्वि॒वः
 स्तभा॑नान्तरि॑क्षं पृ॒णेत्या॑हैषां लो॒कानां॑ विधृत्यै॑ वैष्ण॒व्यर्चा॑ (२१)

कल्प॑यति॒ वैष्ण॒वो वै दे॒वत॑या॒ यूपः॑ स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या कल्पयति॑
 द्वाभ्यां॑ कल्पयति॑ द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ यं का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं॑
 दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ व्य॑र्धयेय॒मित्य॑ग्नि॒ष्ठां तस्या॑श्रि॒माह॑वनीया॒दित्थं॑
 वेत्थं॑ वाति॑ नावये॒त्तेज॑सैवैनं॑ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ व्य॑र्धयति॒ यं
 का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं॑ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ सम॑र्धयेय॒मिति॑ (२२)

अ॒ग्नि॒ष्ठां तस्या॑श्रि॒माह॑वनीयेन॒ सम्मि॑नुया॒त्तेज॑सैवैनं॑
 दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ सम॑र्धयति॒ ब्रह्म॑वनिं॒ त्वा क्ष॑त्रवनि॒मित्या॑ह॒
 यथा॑य॒जुरे॑वैतत्परि॑ व्यय॒त्यूर्ग्वै र॑श॒ना यज॑मानेन॒ यूपः॑ सम्मि॑तो
 यज॑मानमे॒वोर्जा॑ सम॑र्धयति॒ नाभि॑द॒घ्ने परि॑ व्ययति॒ नाभि॑द॒घ्न
 ए॒वास्मा॑ ऊ॒र्जं द॑धाति॒ तस्मा॑न्नाभि॑द॒घ्न ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते॒ यं
 का॒मये॑तो॒र्जेन॑म् (२३)

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवैनं व्यर्धयति यदि
 कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेद्वृष्टिमेव नि यच्छति
 यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वामुदूहेद्वृष्टिमेवोद्यच्छति पितॄणां
 निखातम्मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया ओषधीनां रशना
 विश्वेषाम् (२४)

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालं
 साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यो यद्वूपो यद्वूपम्मिनोति
 सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्त-
 ऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं
 लोकमायन्तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन्तद्वूपस्य यूपत्वम् (२५)

यद्वूपम्मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति
 पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातं हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं
 कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो
 नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा
 एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निम्मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् (२६)

यूपस्य यदूर्ध्वं चषालात्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति
 देवा वै सः स्थिते सोमे प्र सुचोहरन्प्र यूपं तैऽमन्यन्त यज्ञवेशसं
 वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरं सुचान्निष्करणमपश्यन्स्वरुं
 यूपस्य सः स्थिते सोमे प्र प्रस्तरं हरति जुहोति

स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ (२७)

दधाति प्रत्यृचा समर्धयेयमित्यूजैर्न विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिँल्लोक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषत्ते-
ऽग्निमेवाग्नये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालभ्यमविन्दन्ततो वा इमाः
प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निम्मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय
रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थेद्रुद्राय
यजमानम् (२८)

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता
हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थति हव्यायैवासन्नाय
सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थ्यस्तन्नेवालब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जनि
वृषणौ स्थ इत्याहु वृषणौ (२९)

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं
दधाथामित्याहु वृषणं ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु
प्र जायस्वेत्याहु छन्दोभिरेवैनं प्र जनयत्यग्नये मथ्यमानायानु
ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्थति जातायानु
ब्रूहि (३०)

प्रह्रियमाणायानु ब्रूहीत्याहु काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे
समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं
छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निम्मथित्वा प्र हरति तौ

सम्भवंतो यजमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह
 शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन
 जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवेनं धाम्ना समर्धयत्यथो
 तेजसा॥ (३१)

यजमानमाह वृषणौ जातयानुब्रूह्यष्टादश च॥ [५]

इषे त्वेति बरुहिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत
 उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्देवीर्विशः प्रागुरित्याह
 दैवीरुह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज इत्याहर्त्विजो वै
 वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीति (३२)

आह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनं रुन्धे
 हव्या ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्टर्वसुं रण्वेत्याह
 त्वष्टा वै पशूनामिधुनानां रूपकृद्रूपमेव पशुर्षु दधाति रेवती
 रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसव इति (३३)

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि
 देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा
 देवहविः पाशेना रभ इत्याह सत्यं वा ऋतं सत्येनैवेनमृतेना
 रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यं हि प्रत्यश्च प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै
 धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अद्ध्यः (३४)

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाञ्चो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति
 यत्पशुरपाम्पेरुरसीत्याहैष ह्यपाम्पाता यो मेधायारभ्यते स्वात्तं
 चिथ्सदेव ५ हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह स्वदयत्येवैनमुपरिष्ठात्प्रो
 करोति पाययत्यन्तरत एवैनम्मध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति सर्वत
 एवैनम्मध्यं करोति॥ (३५)

वसूनिर्तिं प्रसव इत्यर्थाऽन्तरत एवैनन्दशं च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्रये समिध्यमानायानु
 ब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशं सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः
 प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै सप्तदशान्वाह द्वादशं मासाः पञ्चर्तवः स
 संवत्सरः संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै
 सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम् (३६)

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति
 यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्तं देवास्तूष्णी ५ होमेनावृजत
 यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञं वृद्धे परिधीन्त्सम्मांष्टि
 पुनात्येवैनात्रिस्त्रिः सम्मांष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षंसामपहत्यै
 द्वादशं सम्पद्यन्ते द्वादश (३७)

मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा
 उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य
 यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीर्षत एव यज्ञस्य

यजमानः सर्वा देवता अव रुन्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार
आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुः समनत्तयात्मन्नेव यज्ञस्य (३८)

शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुना गच्छतामित्याह
वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं यज्ञत्रैरङ्गानि
सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्यशिषं गमयति विश्वरूपो
वै त्वाष्ट्र उपरिष्ठात्पशुमभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठात्पशोर्नाव द्यन्ति
यदुपरिष्ठात्पशुः समनक्ति मेध्यमेव (३९)

एनं करोत्यृत्विजो वृणीते छन्दांस्येव वृणीते सप्त वृणीते
सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त छन्दांस्युभयस्यावरुद्ध्या
एकादश प्रयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तम्प्र यजति वृषामेकः परि शय आत्मैवात्मानं
परि शये वज्रो वै स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा
वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्धृतेनाक्तौ पशं त्रायेथामित्याह वज्रेणैवेनं वशं
कृत्वा लभते॥ (४०)

आधारम्वद्यन्ते द्वादशात्मन्नेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥ [७]

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवेनं करोत्यस्कन्दायास्कन्नः हि
तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञो-
ऽथो रक्षसामपहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू (३)
नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत

प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्या॒दथो॑ ख॒ल्व्वाहुः॑ सुव॒र्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काय॑
नीय॑ते यत् (४१)

प॒शुरि॑ति यन्ना॒न्वार॑भेत सुव॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मानो हीयेत
वपा॒श्रप॑णीभ्याम॒न्वार॑भते तन्नेवा॒न्वार॑ब्धं नेवान॑न्वार॒ब्धमु॒प प्रे॒ष्य
होत॑र॒हव्या॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑हेषितः॑ हि कर्म क्रियते रेव॑तीर्य॒ज्ञप॑तिं
प्रि॒यधा॑ वि॒ंशते॑त्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतद॑ग्निना॑ पु॒रस्ता॑देति॒ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै
पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीति॑ ब॒र्हिः (४२)

उपा॑स्यत्यस्क॑न्दायास्क॑न्नः॑ हि तद्यद्व॒र्हिषि॑ स्कन्द॒त्यथो॑
ब॒र्हिष॑दमे॒वैनं॑ करोति॒ परा॑डा वर्ततेऽध्व॒र्युः प॒शोः सं॒ज्ञप्य॑मा॒नात्प॒शुभ्य॑
ए॒व तन्नि॑ हु॒त आ॒त्मनो॑ना॒व्रस्का॑य॒ गच्छ॑ति श्रियं प्र प॒शूना॑प्नोति॒
य ए॒वं वेद॑ प॒श्चाल्लो॒का वा ए॒षा प्रा॒च्युदा॑नीयते॒ यत्पत्नी॑ नम॑स्त
आता॒नेत्या॑हादित्यस्य॒ वै र॒श्मयः॑ (४३)

आ॒ता॒नास्ते॒भ्य ए॒व नम॑स्करोत्यन॒र्वा प्रे॒हीत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्यो
वा अ॒र्वा भ्रातृ॑व्यापनु॒त्त्यै घृ॒तस्य॑ कु॒ल्याम॑नु॒ सह प्र॒जया॑ सह
रा॒यस्पोषे॑णेत्या॒हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्त॒ आपो॑ दे॒वीः शुद्धा॑युव
इत्या॑ह यथा॑य॒जुरे॒वैतत्॥ (४४)

लो॒काय॑ नीयते॒ यद्व॒र्ही र॒श्मयः॑ स॒प्तत्रिं॑शच्च॥ [८]

प॒शोर्वा॑ आल॑ब्धस्य प्रा॒णाञ्छु॑गृच्छति॒ वाक्त॑ आ प्या॑यतां
प्रा॒णस्त॑ आ प्या॑यता॒मित्या॑ह प्रा॒णेभ्य॑ ए॒वास्य॑ शुचः॑ शमयति॒

सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक्लं विंशतिं शमहोभ्यामिति नि
नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वेन
स्वधिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (४५)

शान्त्यै पार्श्वत आच्छाति मध्यतो हि मनुष्या आच्छान्तिं
तिरश्चीनमाच्छात्यनूचीनं हि मनुष्या आच्छान्तिं व्यावृत्त्यै
रक्षसाम्भागोऽसीति स्थविमतो बरहिरक्कापास्यत्यस्त्रैव रक्षांसि
निरवदयत इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (४६)

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधमं तमो नयतीषे त्वेति
वपामुत्खिदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्द्याद्रुद्रोऽस्य
पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्द्यादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न
धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामित्याह द्यावापृथिवी एव
रसेनानुत्तद्यच्छिन्नः (४७)

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति
यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्चवते यः पशुम्मृत्यवै नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी
पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादिति
रक्षसामपहत्या अथो देवता एव हव्येन (४८)

अन्वेति नान्तममङ्गारमतिं हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्देवता

अतिं मन्येत वायो वीहिं स्तो॒काना॒मित्या॑ह॒ तस्मा॒द्विभ॑क्ताः स्तो॒का
अव॑ प॒द्यन्तेऽग्रं॑ वा ए॒तत्प॑शूनां यद्व॒पाग्र॑मोष॒धीना॒म्बर॑रु॒हिर॑ग्रै॒णैवा॒ग्रं
सम॑र्धयत्यथो ओष॒धीष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति स्वाहा॑कृ॒तीभ्यः॑
प्रेष्ये॒त्याह॑ (४९)

य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ट्यै प्राणापा॒नौ वा ए॒तौ प॑शूनां यत्पृ॒षदा॒ज्यमा॒त्मा
व॒पा पृ॑षदा॒ज्यम॑भि॒घार्य॑ व॒पाम॒भि घा॑रयत्या॒त्मन्ने॒व प॑शूना॒म्प्राणापा॒नौ
द॒धाति॑ स्वाहो॒र्ध्वन॑भस॒म्मारु॑तं गच्छ॒तमित्या॑हो॒र्ध्वन॑भा ह स्म॒ वै
मा॒रुतो॑ दे॒वानां॑ व॒पाश्र॑प॒णी प्र॑हरति तेनै॒वैने॒ प्र ह॑रति विषू॒ची प्र
ह॑रति॒ तस्मा॒द्विष्व॑श्चौ प्राणापा॒नौ॥ (५०)

स्वर्धितिश्चैवाच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याह पद्वत्वारि९शच॥ [९]

प॒शुमा॒लभ्य॑ पुरो॒डाशं॑ निर्व॑पति॒ समे॑धमे॒वैन॒मा ल॑भते व॒पया॑
प्र॒चर्य॑ पुरो॒डाशे॑न॒ प्र च॑रत्यू॒र्ग्वै पुरो॒डाश॑ ऊ॒र्जमे॒व प॑शूना॒म्मध्य॑तो
द॒धात्यथो॑ प॒शोरे॒व छि॒द्रमपि॑ दधाति पृ॒षदा॒ज्यस्यो॑प॒हत्य॑ त्रिः
पृच्छ॑ति श्रु॒तं ह॒वीः (३) श॑मित॒रिति॑ त्रिष॒त्या हि॑ दे॒वा योऽश्रु॑तं
श्रु॒तमा॑ह॒ स ए॒नसा॑ प्राणापा॒नौ वा ए॒तौ प॑शूना॒म् (५१)

यत्पृ॒षदा॒ज्यम्प॑शोः खलु॒ वा आल॑ब्धस्य हृद॑यमा॒त्माभि॑
समे॑ति॒ यत्पृ॑षदा॒ज्येन॑ हृद॑यम॒भिघा॑रयत्या॒त्मन्ने॒व प॑शूना॒म्प्राणापा॒नौ
द॒धाति॑ प॒शुना॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्ते॒ऽमन्य॑न्त मनु॒ष्या
नोऽन्वा॑भविष्यन्तीति॒ तस्य॑ शि॒रश्छि॑त्त्वा मे॒धं प्रा॑क्षा॒रय॑न्त्स

प्रक्षोऽभवत्तत्प्रक्षस्यं प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबर्हिर्भवति
समेधस्यैव (५२)

पशोरवं द्यति पशुं वै ह्रियमाणं रक्षास्यनु सचन्तेऽन्तरा
यूपं चाहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपं
क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याहु मन एवास्याव
रुन्ध एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तस्याव (५३)

द्यति हृदयस्याग्रेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै
हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति तदुरसोऽधि
निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदायं यथाकाममुत्तरेषामवद्यति
यथापूर्वमेवास्यं पशोरवत्तम्भवति मध्यतो गुदस्याव द्यति मध्यतो
हि प्राण उत्तमस्याव द्यति (५४)

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो
वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येण र्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः
प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी
तदवदानैरेवाव दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता
आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति (५)

सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत्
दोः पूर्वार्धस्य गुदममध्यतः श्रोणि जघनार्धस्य ततो देवा

अभ॑वन्परा॒सुरा॑ यत्र्य॒ङ्गाणा॑ः सम॒व॒द्यति॑ भ्रातृ॒व्याभि॑भूत्यै
भव॑त्या॒त्मना॑ परा॒स्य भ्रातृ॑व्यो भवत्य॒क्ष्णया॑व॒ द्यति॑ तस्मा॑दक्ष्ण॒या
प॒शवो॑ऽङ्गा॒नि प्र ह॑रन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥ (५६)

एतौ पशूनां समेधस्येव तस्यावौतमस्याव द्यतीति पञ्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

मेद॑सा॒ स्रुचौ॑ प्रोर्णो॑ति॒ मेदो॑रूपा॒ वै प॒शवो॑ रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति
यूष॑न्न॒व॒धाय॑ प्रोर्णो॑ति॒ रसो॑ वा ए॒ष प॑शूनां यद्व॒ रस॑मे॒व प॒शुषु॑ दधाति
पा॒र्श्वेन॑ वसा॒होम॑म्प्र यौति॒ मध्यं॑ वा ए॒तत्प॑शूनां यत्पा॒र्श्वं रस॑ ए॒ष
प॑शूनां यद्वसा॒ यत्पा॒र्श्वेन॑ वसा॒होम॑म्प्रयौति॒ मध्य॑त ए॒व प॑शूनां रस॑
दधाति॒ घ्नन्ति॑ (५७)

वा ए॒तत्प॑शुं यत्सं॑ज्ञ॒पय॑न्त्यैन्द्रः खलु॒ वै दे॒वत॑या प्रा॒ण ऐन्द्रो॑-
ऽपान॑ ऐन्द्रः प्रा॒णो अङ्गे॑अङ्गे॒ नि दै॑ध्य॒दित्या॑ह प्राणापा॒नावे॒व प॒शुषु॑
दधाति॒ देव॑ त्वष्ट॒र्भूरि॑ ते स॒ रस॑मे॒त्वित्या॑ह त्वाष्ट्रा हि दे॒वत॑या प॒शवो॑
विषु॑रूपा॒ यत्सल॑क्ष्माणो भव॒थेत्या॑ह विषु॑रूपा॒ ह्येते॑ सन्तः सल॑क्ष्माण
ए॒तर्हि॑ भव॑न्ति दे॒वत्रा॑ यन्तम् (५८)

अव॑से सखा॒योऽनु॑ त्वा मा॒ता पि॒तरो॑ मद॒न्त्वित्या॑हानु॒मतमे॒वैन॑म्मा
पि॒त्रा सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयत्य॒र्धर्चे॑ वसा॒होमं॑ जु॒होत्य॑सौ वा अ॒र्धर्चं
इ॒यम॑र्ध॒र्च इ॒मे ए॒व रसे॑नानक्ति॒ दिशो॑ जु॒होति॑ दिशं॒ ए॒व
रसे॑नान॒क्त्यथो॑ दि॒ग्भ्य ए॒वोर्जं॑ रस॒मव॑ रुन्धे प्राणापा॒नौ वा ए॒तौ
प॑शूनां यत्पृषदा॒ज्यं वा॑नस्प॒त्याः खलु॑ (५९)

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहृत्याह वनस्पतयेऽनु
 ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य
 समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो यूष्णोप सिञ्चति
 रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव पशुषु दधातीडामुप ह्वयते पशवो
 वा इडां पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते (६०)

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा
 आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनम्पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव
 भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति मेदस्वत्तस्मा आ
 दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव
 भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स आज्यम् (६१)

पुरस्तादसृजत पशुम्मध्यतः पृषदाज्यम्पश्चात्तस्मादाज्येन
 प्रयाजा इज्यन्ते पशूनां मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजान् तस्मादेतन्मिश्रमि
 पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः
 प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घन्ति वा
 एतत्पशुं यत्संज्ञयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां
 यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु
 दधाति॥ (६२)

घन्ति यन्तं खलु चतुरुप ह्वयत आज्यं यत्पृषदाज्येन पद॥ [११]

यज्ञेन ता उपयद्धिदेवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ब्रह्मवादिनः सत्त्वै देवस्य ग्रावाणं प्राण उपाश्वग्रा देवा वा

उपाश्वो वाग्वै मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश॥ [१२] यज्ञेन लोके

पशुमान्स्यात्सर्वान्माध्यन्दिनं वाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपञ्चाशत्॥५१॥ यज्ञेन गौरभि निर्वर्तते॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयद्भिरेवासृजत्
यदुपयज उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते जघनार्धादव
द्यति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमृतोऽव द्यति स्थविमृतो
हि प्रजाः प्रजायन्तेऽसम्भिन्दन्नव द्यति प्राणानामसम्भेदाय न
पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहुकः स्यात्समुद्रं गच्छ
स्वाहेत्याह रेतः (१)

एव तद्धात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवास्मै प्रजाः
प्र जनयत्यन्तरिक्षं ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवः सवितारं गच्छ
स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ
स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः
प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा (२)

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ
स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव
यज्ञियाः करोति छन्दांसि गच्छ स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दांसि
पशून्वाव रुन्धे द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता
द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति नभः (३)

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नि
यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां
प्रतिष्ठापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति योऽवद्यति गुदस्य मनो मे
हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा आलब्धस्य
हृदयं शुगच्छति सा हृदयशूलम् (४)

अभि समेति यत्पृथिव्यां हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीं
शुचार्पयेद्यदप्स्वपः शुचार्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयं
शान्त्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (५)

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलं द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन्वसन्तु
नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वम् तस्मिन्प्रातर्न
समंशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृह्णाति
यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यस्यागृहीता
अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात् (६)

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्या वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय
सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी तस्य
कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति
पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं
तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति

प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः (७)

वृत्रमहन्त्सो ऽपो ऽभ्यग्नियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियं
सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या
एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा
वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमतिं मन्येत न स्थावराणां
गृह्णीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथ्स्थावराणां गृह्णीयात् (८)

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र
विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृश्रे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहुः प्र
विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृश्रे छायायै चातपतश्च संधौ
गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह
हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्मा ऽ अस्तु (९)

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा
अनुष्टुग्वाचैवेनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति
सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धेऽस्मै
वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य
उपसादयेदस्मिँल्लोके पशुमान्शस्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन् (१०)

लोके पशुमान्शस्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरेवेन लोकयोः
पशुमन्तं करोति सर्वतः परि हरति रक्षसामपहत्या

इन्द्राग्नि॑योर्भा॒गधेयीः॑ स्थेत्या॑ह यथा॒य॒जुरे॒वैतदा॑ग्नी॒ध्र उ॒प
 वा॒सय॑त्येत॒द्वै य॒ज्ञस्या॑प॒राजितं॑ यदा॒ग्नी॒ध्रं यदे॒व य॒ज्ञस्या॑प॒राजितं॑
 तदे॒वैना॒ उ॒प वा॒सय॑ति॒ यतः॑ खलु॒ वै य॒ज्ञस्य॑ वि॒त॑तस्य॒ न
 क्रि॒यते॒ तदनु॑ य॒ज्ञः रक्षा॑स्य॒व चर॑न्ति॒ यद्वह॑न्तीनां॒ गृह्णा॑ति
 क्रि॒यमा॑णमे॒व तद्य॒ज्ञस्य॑ श॒ये रक्ष॑साम॒नन्व॑व॒चारा॑य॒ न ह्ये॒ता
 ई॒लय॑न्त्या॒ तृती॑यस॒वना॑त्परि॒ शेरे॑ य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै॥ (११)

स्यादिन्द्रो गृह्णीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वा अ॑ध्व॒र्युः स्या॒द्यः सोम॑मु॒पाव॑हरन्त्सर्वा॑
 दे॒वता॑भ्य॒ उपा॑व॒हरे॒दिति॑ ह॒दे त्वेत्या॑ह मनु॒ष्येभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒
 मन॑से॒ त्वेत्या॑ह पि॒तृभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒ दिवे॑ त्वा॒ सूर्या॑य॒ त्वेत्या॑ह
 दे॒वेभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोत्ये॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॑ ए॒वैन॑स॒ सर्वा॑भ्य॒
 उ॒पाव॑हरति॒ पुरा॑ वा॒चः (१२)

प्र॒व॒दि॒तोः प्रा॒तर॑नु॒वाक॑मु॒पाक॑रोति॒ याव॑त्ये॒व वा॒क्ताम॑व॒
 रुन्धे॒ऽपोऽग्ने॑ऽभि॒व्याह॑रति॒ य॒ज्ञो वा॑ आ॒पो य॒ज्ञमे॒वाभि॑ वा॒चं वि॑
 सृ॒जति॑ सर्वा॑णि॒ छन्दा॑स्यन्वा॒ह प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि॒ प॒शून्वा॑व॒
 रुन्धे॒ गाय॑त्रि॒या तेज॑स्का॒मस्य॑ परि॒ दध्या॑त्रि॒ष्टुभे॑न्द्रि॒यका॑मस्य॒
 जग॑त्या॒ प॒शुका॑मस्यानु॒ष्टुभा॑ प्रति॒ष्ठाका॑मस्य॒ प॒ङ्क्त्या॑ य॒ज्ञका॑मस्य॒
 वि॒राजा॑न्न॒काम॑स्य॒ शृणो॑त्व॒ग्निः स॒मिधा॑ ह॒वम् (१३)

म् इत्या॑ह स॒वितृ॑प्र॒सूत॑ ए॒व दे॒वता॑भ्यो नि॒वेद्या॑पोऽच्छै॑त्य॒प इ॒ष्य

होत॒रित्या॑हेषि॒तः॑ हि कर्म क्रियते मैत्रा॑वरुणस्य चमसा॑ध्वर्यवा
द्रवे॒त्या॑ह मि॒त्रावरु॑णौ वा अ॒पां ने॒तारौ॑ ताभ्या॑मे॒वैना॒ अच्छे॑ति
देवी॑रापो अ॒पां नपा॑दित्या॒हाहु॑त्यै॒वैना॒ निष्क्री॑य गृह्णा॒त्यथो॑
हविष्कृ॑तानामे॒वाभिघृ॑तानां गृह्णाति (१४)

कार्षि॑र॒सीत्या॑ह शम॑लमे॒वासा॑मपं प्लावयति समु॒द्रस्य॑
वोक्षि॑त्या उ॒न्नय॑ इत्या॒ह तस्मा॑द॒द्यमा॑नाः पीय॑मा॒ना आपो॑ न
क्षी॑यन्ते योनि॒र्वै य॒ज्ञस्य॑ चात्वा॑लं य॒ज्ञो व॑सती॒वरी॑र्होतृचम॑सं
च मैत्रा॑वरुणचम॑सं च स॒ऽस्पर्श्य॑ वसती॒वरी॑र्व्या॒नय॑ति य॒ज्ञस्य॑
सयो॑नित्वायाथो स्वादे॒वैना॒ योनेः॑ प्र ज॑नयत्यध्वर्यो॑ऽवे॒रपा॑ (३)
इत्या॑होतेम॑नन्नमु॒रुते॑माः प॒श्येति॑ वावैतदा॑ह यद्य॑ग्निष्टो॒मो जु॒होति॑
यद्यु॑क्थ्यः परि॒धौ नि मा॑र्ष्टि॒ यद्य॑तिरा॒त्रो यजु॑र्वद॒न्प्र प॑द्यते य॒ज्ञक्र॑तूनां
व्यावृ॑त्त्यै॥ (१५)

वा॒चो ह॑वम॒भिघृ॑तानां गृह्णा॒त्युत॑ पञ्चविं॑शतिश्च॥ [३]

देव॑स्य॒ त्वा स॑वि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ ग्रावा॑णमा द॑त्ते प्रसू॑त्या
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒हाश्वि॑नौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म् पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै॒ पश॑वो॒ वै सोमो॑ व्या॒न उ॑पा॒ऽशु॑स॒व॒नो
यदु॑पा॒ऽशु॑स॒व॒नम॒भि मि॑मी॒ते व्या॒नमे॒व प॒शुषु॑ दधा॒तीन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रा॑य॒
त्वेति॑ मिमी॒त इन्द्रा॑य॒ हि सोम॑ आ॒ह्रिय॑ते पञ्च॒ कृत्वो॑ यजु॑षा
मिमी॑ते (१६)

पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे पञ्च
 कृत्वस्तूष्णीन्दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव
 रुन्धे श्वात्राः स्थं वृत्रतुर इत्याहैष वा अपा९ सोमपीथो य
 एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्तं सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य
 एवैनम् (१७)

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स दिशो-
 ऽनु प्राविशत्प्रागपागुदगधरागित्याह दिग्भ्य एवैन९ सम्भरत्यथो
 दिश एवास्मा अव रुन्धेऽम्ब नि ष्वरेत्याह कामुका एन९ स्त्रियो
 भवन्ति य एवं वेद यत्तं सोमादाभ्यं नाम जागृवीति (१८)

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न
 सौम्यामार्तिमाच्छति घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्त्य९ शूनपं
 गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अ९ शवः पशवः सोमोऽ९ शून्मुनरपि
 सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति द्वौद्वावपि सृजति तस्माद्वौद्वौ
 प्राणाः॥ (१९)

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारि९शच्च॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपा९ शुर्यदुपा९ श्वग्रा ग्रहा गृह्यन्ते
 प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो हं स्माहौपवेशिः प्रातःसवन एवाहं
 यज्ञ९ स९ स्थापयामि तेन ततः स९ स्थितेन चरामीत्यष्टौ
 कृत्वोऽग्नेऽभि पुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनं

प्रातःसवनमेव तेनाऽऽप्रोत्येकादश कृत्वौ द्वितीयमेकादशाक्षरा
त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्ममाध्यंदिनम् (२०)

सवनंममाध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्रोति द्वादश कृत्वंस्तृतीयं
द्वादशाक्षरा जगती जागंतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्रोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य सऽस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्र
हि तद्यद्यज्ञस्य सऽस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव
प्रातःसवने नातिवाद इत्यनतिवादुक एनम्भ्रातृव्यो भवति य एवं
वेद तस्मादष्टावष्टौ (२१)

कृत्वौऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा
गृह्यन्ते किम्पवित्र उपांशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये
पवस्व वाजिन्नित्याह वाचैवैनम्पवयति वृष्णो अंशुभ्यामित्याह
वृष्णो ह्येतावंशू यौ सोमस्य गभस्तिपूत इत्याह गभस्तिना
ह्येनम्पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः (२२)

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां
ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव
स्वमकृतं मधुमतीर्न इषंस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदं स्वदयति
विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव
दैवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा (२३)

अद्वित्याह मनं एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो

हि प्राणः स्वाहा॑ त्वा सुभवः॑ सूर्यायेत्या॑ह प्राणा वै स्वभवसो
 देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्या॑हादित्यस्य
 वै रश्मयो॑ देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेय॑न्तानेव तेन प्रीणाति
 यदि कामयेत॑ वरषुकः पर्जन्यः (२४)

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति
 यदि कामयेतावरषुकः स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति
 यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन्
 हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति
 यद्यभिचरेदमुष्य (२५)

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्य
 सादयति षड्विंश॑ शुभिः पवयति षड्वा ऋतव॑ ऋतुभिरेवैनम्पवयति
 त्रिः पवयति त्रय॑ इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनां
 वदन्ति कस्मात्स॑त्यात्रयः पशूना॑ हस्ता॑दाना इति यत्रिरुपा॑ शु॑
 हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्रयः पशूना॑ हस्ता॑दानाः पुरुषो हस्ती
 मर्कटः॥ (२६)

मार्थ्यन्दिनमष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत॑ तदसुरा अकुर्वत॑ ते देवा उपा॑ शु
 यज्ञ॑ स॒ऽस्थाप्यमपश्यन्तमुपा॑ शु समस्थापयन्तेऽसुरा
 वज्रमुद्यत्य॑ देवानभ्यायन्त॑ ते देवा बिभ्यन्त॑ इन्द्रमुपा॑धावन्तानिन्द्रो-
 ऽन्तर्यामेणान्तरधत्त॑ तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो गृह्यते

भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्तेऽन्तस्ते" (२७)

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव
लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा
इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषा
देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान् (२८)

अन्वाभजत्सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः
परे य चावरे तानुभयानन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेत्याह
यज्ञादेव यजमानं नान्तरेत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य
धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमायुकः
स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ
व्यान उपाशुसवनो यं कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ
तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ विच्छिनत्ति ताजक्प्रमीयते
यं कामयेत सर्वमायुरियादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य
प्राणापानौ सं तनोति सर्वमायुरेति॥ (३०)

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते
वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं
हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति

तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्त्सोऽपूयत् तं देवा
नोपाधृष्णुवन्ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदय (३१)

इति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता
इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो
वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य
पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्त्सोऽदितिरब्रवीद्वरं
वृणा अथ मया वि गृह्णीध्वम्मद्देवत्या एव वः सोमाः (३२)

सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन
यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि
मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते
देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं
चैवैष वायवे च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह
गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता
वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स
वराववृणीत॥ (३३)

स्वदय सोमाः सुहाद्याविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीन्नाहं
सर्वस्य वा अहम्मित्रमस्मीति तमब्रुवन् हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै
पयसैव मे सोमं श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणन्ति
तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा

एषः (३४)

करोति यः सोमैः यजते तस्मात्पशवोऽपि कामन्ति
यन्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति
पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवम्मित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः पशवः
क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयाऽशभुवा
सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणौ मह्यं च (३५)

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः
सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजानमशभुवा घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं
शूद्रेण शूद्रं वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा
मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वासयतमिति तावब्रूतां वरं वृणावहा
एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः पूर्वो
मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ मित्रो-
ऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्योच्छ्रद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते
व्युष्ट्यै॥ (३६)

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥

[८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्मिषजौ वै स्थं
इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावब्रूतां वरं वृणावहे ग्रहं एव
नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्ततो वै तौ यज्ञस्य
शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा

अब्रुवन्नपूतो वा इमौ मनुष्यचरौ (३७)

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो
ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा
ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते
तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान
आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु
तृतीयम्ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम् (३८)

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव
भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्ते इति
यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते
तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा
यदिडाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपह्वयेत (३९)

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप
ह्वयते प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरु
श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवम्भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा
वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः
परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते
यद्विदेवत्याः (४०)

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा
यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षाञ्च
चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य
शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां
सादयति वाच्यैव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शरे यज्ञस्य
सन्तत्यै॥ (४१)

मनुष्यचरावुदपात्रमुपहृतं द्विदेवत्याः षट्त्वारिंशच्च॥ [९]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां
ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ऽऽन्योन्यं नाशकृवन्नभिभवि
देवाः शण्डामर्कावुपामन्नयन्त तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहावेव
नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततौ देवा
अभवंन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना
परा (४२)

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन इन्द्रायाजुहवुरपनुतौ
शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहाप
नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो
ह्येतानि रूपाणि करिंक्रदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ निः (४३)

क्रामतस्तस्मात्प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य

जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते
 यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
 जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी
 विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहत्यै देवा वै याः
 प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्र (४४)

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त
 प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
 यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते
 प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च
 सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा (४५)

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहेता
 वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदात्र्यस्य
 प्रजा जायते नाद्या प्रजापतेरक्ष्यश्चयत्तत्परापतत्तद्विकङ्कतं
 प्राविशत्तद्विकङ्कते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत
 तद्यवस्य (४६)

यवत्वं यद्विकङ्कतम्मन्थिपात्रम्भवति सक्तुभिः श्रीणाति
 प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यान्मन्थिप
 सदो नाश्रुत इत्यार्तपात्रं हीति ब्रूयाद्यदश्रुवीतान्योऽध्वर्युः
 स्यादार्तिमार्च्छेत्तस्मान्नाश्रुते॥ (४७)

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत॒ तदसु॑रा अकुर्वत॒ ते दे॒वा
 आ॒ग्रय॑णा॒ग्रान् ग्र॑हान॒पश्य॑न्तान॒गृह्ण॑त॒ ततो॒ वै तेऽग्रं॑ पर्यायिन्
 यस्यै॒वं वि॒दुष॑ आ॒ग्रय॑णा॒ग्रा ग्र॑हा॒ गृह्य॑न्तेऽग्रमे॒व संमा॑नानां पर्येति
 रु॒ग्णव॑त्य॒र्चा भ्रातृ॑व्यवतो गृही॒याद्भ्रातृ॑व्यस्यै॒व रु॒क्ताग्र॑ संमा॒नानां॑
 पर्ये॑ति॒ ये दे॒वा दि॒व्येका॑दश॒ स्थेत्या॑ह (४८)

ए॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॒ ए॒वैन॑ सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते
 योनि॒र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह वैश्व॑दे॒वो ह्येष॑ दे॒वता॑या वा॒ग्वै
 दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामद्य॒ज्ञायाति॑ष्ठमा॒ना ते दे॒वा वा॒च्यप॑क्रान्तायां
 तूष्णीं॑ ग्र॒हान॑गृह्णत॒ साऽम॑न्यत॒ वाग॑न्तर्यन्ति॒ वै मेति॑
 सा॒ग्रय॑ण॒मप्र॑त्यागच्छु॒त्तदा॑ग्रय॒णस्या॑ग्रय॒णत्व॑म् (४९)

तस्मा॑दाग्रय॒णे वा॒ग्वि सृ॑ज्यते॒ यत्तूष्णी॑म्पूर्वे॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॒ यथा॑
 थ्सा॒रीय॑ति म॒ आ॒ख इ॒यति॑ नाप॒ रा॒थस्या॑मीत्यु॒पाव॑सृजत्ये॒वमे॒व
 तद॑ध्व॒र्युरा॑ग्रय॒णं गृ॑हीत्वा य॒ज्ञमा॑रभ्य॒ वाचं॑ वि सृजते॒ त्रिर्हि॑
 क॑रोत्युद्भा॒तृने॒व तद्वृ॑णीते प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष यदा॑ग्रय॒णो यदा॑ग्रय॒णं
 गृ॑हीत्वा हि॒करो॑ति प्र॒जाप॑तिरे॒व (५०)

तत्प्र॒जा अ॒भि जि॑घ्रति॒ तस्मा॑द्वि॒थ्सं जा॒तं गौ॒रभि॑ जि॒घ्रत्या॒त्मा
 वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑ यदा॑ग्रय॒णः स॒वने॑स॒वने॒ऽभि गृ॑ह्णात्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञः
 सं त॑नोत्यु॒परि॑ष्ठा॒दा न॑यति॒ रेत॑ ए॒व तद्व॑धात्य॒धस्ता॑दुप॒ गृह्णा॑ति
 प्र ज॑नयत्ये॒व तद्व॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॑य॒त्री कनि॑ष्ठा

छन्दसा॑ स॒ती सर्वा॑णि॒ सर्व॑नानि वह॒तीत्ये॑ष वै गा॒यत्रि॑यै
व॒त्सो यद॑ग्र॒यण॑स्तमे॒व तद॑भिनिवर्त॒ः सर्वा॑णि॒ सर्व॑नानि वहति॒
तस्मा॑द्व॒त्सम॒पाकृ॑तं गौ॒रभि॒ नि वर्त॑ते॥ (५१)

आ॒हाग्र॒यण॑त्वं प्र॒जाप॑तिरेवेति॒ वि॒श॒तिश्च॑॥ [११]

इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑युर्वै य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गायेन्द्रो॑ म॒रुद्वि॒रदि॑तिरन्तर्यामपात्रेण॑ प्रा॒ण उ॑पा॒शुपा॑त्रेणेन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हुन्तस्य॒
ग्र॒हान् वै प्रा॒न्या॒न्येका॑दश॥ [१२] इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ पुन॑र॒क्तुना॑ह मिथु॒नम्प॑शवो॒ नेष्टः॑
पर्वा॑मुपा॒श्वन्तर्या॑मयो॒द्विच॑त्वारि॒शत्॥४२॥ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ पा॒ङ्कत्व॑म्॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒मुद॑यच्छ॒त्स वृ॒त्रो वज्रा॑दुद्य॒ताद॑बिभे॒त्सो-
ऽब्र॑वी॒न्मा मे॒ प्र हा॒रस्ति॒ वा इ॒दम्म॑यि॒ वीर्यं॑ तत्ते॒ प्र दा॑स्या॒मीति॑
तस्मा॑ उ॒क्थ्यं॑ प्राय॑च्छ॒त्तस्मै॑ द्वितीय॒मुद॑यच्छ॒त्सोऽब्र॑वी॒न्मा मे॒ प्र
हा॒रस्ति॒ वा इ॒दं म॑यि॒ वीर्यं॑ तत्ते॒ प्र दा॑स्या॒मीति॑ (१)

तस्मा॑ उ॒क्थ्यमे॒व प्राय॑च्छ॒त्तस्मै॑ तृतीय॒मुद॑यच्छ॒त्तं
विष्णु॑रन्व॒तिष्ठ॑त ज॒हीति॑ सोऽब्र॑वी॒न्मा मे॒ प्र हा॒रस्ति॒ वा
इ॒दम्म॑यि॒ वीर्यं॑ तत्ते॒ प्र दा॑स्या॒मीति॑ तस्मा॑ उ॒क्थ्यमे॒व प्राय॑च्छ॒त्तं
निर्मा॑यं भू॒तम॑हन् य॒ज्ञो हि तस्य॑ मा॒यासी॑द्यदु॒क्थ्यो गृ॒ह्यत॑

इन्द्रियमेव (२)

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धं इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत्
इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छत्तस्मै त्वा विष्णावे त्वेत्याह यदेव
विष्णुरन्वतिष्ठत जूहीति तस्माद्विष्णुमुन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति
त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह
पुनःपुनः (३)

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं
हुतं सोमा अन्वायन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं
यन्तम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति
तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव
नयेत् (४)

आत्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत् यजमानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धाने तिष्ठन्नव नयेद्यजमानमेव
यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत् सदस्यान् यज्ञयशसेनार्पयेयमिति
सदं आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव यज्ञयशसेनार्पयति॥ (५)

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्यज्ञयस्त्रिंशच्च॥ [१]

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धुव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः
प्राणानामुत्तममूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इत्याह मूर्धानमेवैनं

समा॒नानां॑ करोति वै॒श्वान॒रमृ॒ताय॑ जा॒तम॒ग्निमि॒त्याह॑ वै॒श्वान॒रः
हि दे॒वत॒यायु॑रु॒भय॑तो॒वैश्वान॑रो गृह्यते तस्मा॑दु॒भय॑तः प्रा॒णा
अ॒धस्ता॑च्चो॒परि॑ष्टाच्चार्धि॒नोऽन्ये॑ ग्रहा॑ गृह्यन्तेऽर्धी॑ ध्रु॒वस्तस्मा॑त् (६)

अ॒र्ध्यवा॑ङ्गा॒णोऽन्ये॑षां प्रा॒णाना॑मु॒पोऽन्ये॑ ग्रहाः॑ सा॒द्यन्तेऽनु॑पो॒त्ते
ध्रु॒वस्तस्मा॑द॒स्त्रान्याः॑ प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति मा॒ः सेना॒न्या अ॒सुरा॒ वा
उ॒त्तर॒तः पृ॒थिवी॒म्प॒र्याचि॑कीर॒णन्तां॑ दे॒वा ध्रु॒वेणा॑द॒ः ह॒न्तद्ध्रु॒वस्य॑ ध्रु॒वत्वं
यद्ध्रु॒व उ॒त्तर॒तः सा॒द्यते॑ धृ॒त्या आ॒युर्वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यद्ध्रु॒व आ॒त्मा हो॒ता
यद्धो॒तृच॑म॒से ध्रु॒वम॑व॒नय॑त्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ (७)

आयु॑र्दधाति पु॒रस्ता॑दु॒क्थस्या॑व॒नीय॑ इत्या॑हुः पु॒रस्ता॑द्ध्यायु॑षो
भु॒ङ्क्ते म॑ध्य॒तोऽव॒नीय॑ इत्या॑हुर्म॒ध्यमे॒न ह्यायु॑षो भु॒ङ्क्ते उ॒त्तरा॑र्धेऽव॒नीय॑
इत्या॑हुरु॒त्तमे॒न ह्यायु॑षो भु॒ङ्क्ते वै॒श्वदे॒व्यामृ॒चि श॒स्यमा॑नाया॒मव॑ नयति
वैश्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः प्र॒जास्वे॒वायु॑र्दधाति॥ (८)

ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकान्नचत्वारि॑ शब्च॥

[२]

य॒ज्ञेन॑ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्तेऽम॒न्यन्त॑ मनु॒ष्या
नोऽन्वा॑भविष्य॒न्तीति॑ ते सं॒वत्स॒रेण॑ योपयित्वा सु॑व॒र्गं
लो॒कमा॑य॒न्तमृष॑य ऋ॒तुग्र॒हैरे॒वानु॑ प्रा॒जान॑न॒यद॑तु॒ग्रहा॑ गृह्यन्ते
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॒त्यै द्वा॒दश॑ गृह्यन्ते द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॒रः
सं॒वत्स॒रस्य॑ प्र॒ज्ञा॒त्यै स॒ह प्र॑थ॒मौ गृ॑ह्येते स॒होत्त॑मौ तस्मा॒द्वौद्वा॑वृ॒तू
उ॒भय॑तो॒मुख॑मृ॒तुपा॒त्रं भ॑वति॒ कः (९)

हि तद्वेदं यत् ऋतूनाम्मुखं मृतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आह षड्वा
 ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः
 पुनर्ऋतूनाह द्विपदं एव प्रीणात्यृतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति
 चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं ऋतूनुपं जीवन्ति द्विः (१०)

पुनर्ऋतूनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुपं जीवन्त्यृतुना
 प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतूनाहाक्रमणमेव
 तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै नान्योन्यमनु
 प्र पद्येत यदन्योन्यमनु प्रपद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोहुकाः
 स्युः (११)

प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण
 तस्मादादित्यः षण्मासो दक्षिणेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतो-
 ऽसि सप्तर्षोऽस्य हस्पत्याय त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो मास
 इत्याहुस्तमेव तत्प्रीणाति॥ (१२)

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यदृतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी
 यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति
 सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभृतौ वा एतौ देवानां
 यदिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रो गृह्यत ओज एवाव रुन्धे वैश्वदेव
 शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो

यद्वैश्वदेव५ शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्यः (१३)

सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्मुदेति तस्मात्सर्व एव मन्यते
माम्प्रत्युदगादिति वैश्वदेव५ शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो
वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेव५ शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव
तेजो दधाति॥ (१४)

तस्मादसावादित्यस्त्रि५शब्दः॥ [४]

इन्द्रो मरुद्भिः साविद्येन माध्यंदिने सवने वृत्रमहन्यन्माध्यंदिने
सवने मरुत्वतीया गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते तस्य
वृत्रं जघ्नुषं ऋतवोऽमुह्यन्त्स ऋतुपात्रेण मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै
स ऋतून्प्राजानाद्यद्वतुपात्रेण मरुत्वतीया गृह्यन्तं ऋतूनाम्प्रज्ञात्यै
वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव
प्रथमेन (१५)

यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेनायुधं
वा एतद्यजमानः सः स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव
प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि
सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्र५ हत्वा परां
परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स
एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृह्णीत (१६)

प्राणमेव प्रथमेनास्तृणुतापानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेनात्मस्पर्ण

वा ए॒ते यज॑मानस्य गृह्यन्ते॒ यन्म॑रुत्व॒तीयाः॑ प्रा॒णमे॒व प्र॑थ॒मेन॑
 स्पृणु॑तेऽपानं॒ द्विती॑येनाऽऽत्मानं॒ तृती॑येनेन्द्रो॒ वृत्र॑म॒हन्तं॑ दे॒वा
 अ॑ब्रुवन्म॒हान् वा अ॒यम॑भूद्यो वृत्रमव॑धीदिति॒ तन्म॑हेन्द्रस्य
 महेन्द्र॑त्वः स ए॒तम्मा॑हेन्द्रमु॒द्धार॑मुद॒हरत॑ वृत्रः॒ हृत्वा॑न्यासुं
 दे॒वता॑स्वधि॒ यन्मा॑हेन्द्रो गृह्यत॑ उ॒द्धार॑मे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रते-
 ऽन्यासुं प्र॒जास्वधि॑ शुक्रपा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ यज॑मानदे॒वत्यो॑ वै
 मा॑हेन्द्रस्तेजः॒ शुक्रो॑ यन्मा॑हेन्द्रः॒ शुक्रपा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ यज॑मान ए॒व
 तेजो॑ दधाति॥ (१७)

प्रथमेनागृहीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥ [५]

अदितिः पु॒त्रका॑मा सा॒ध्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ ब्रह्मो॒दन॑म॒पच॑त्तस्यां
 उ॒च्छे॑षणमददुस्तप्राश्रा॒थ्सा रे॒तोऽध॑त्त॒ तस्यै॑ च॒त्वार॑ आदित्या
 अ॒जाय॑न्त॒ सा द्वि॒तीय॑म॒पच॑त्साम॒न्यतो॑च्छे॒षणान्म॑ इ॒मेऽज्ञ॑त॒ यदग्रे॑
 प्राशि॒ष्यामी॒तो मे॒ वसी॑याः सो जनिष्यन्त॒ इति॑ साग्रे प्राश्रा॒थ्सा
 रे॒तोऽध॑त्त॒ तस्यै॑ व्यृद्धमा॒ण्डम॑जायत॒ सादि॒त्येभ्य॑ ए॒व (१८)

तृतीयमपचद्भोगाय म इ॒दः श्रान्त॑म॒स्त्विति॑ तेऽब्रुवन्वरं
 वृणाम॒है योऽतो॑ जायाता अ॒स्माक॑ स ए॒कोऽस॑द्योऽस्य
 प्र॒जाया॑मृ॒ध्याता॑ अ॒स्माक॑म्भोगाय भवादिति॒ ततो॑ वि॒वस्वा॑नादित्यो-
 ऽजाय॑त॒ तस्य॑ वा इ॒यं प्र॒जा यन्म॑नुष्यास्तास्वेकं ए॒वर्द्धो॑ यो यज॑ते
 स दे॒वाना॑म्भोगाय भवति दे॒वा वै य॒ज्ञात् (१९)

रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत् ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त
 तान्न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति
 तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त
 तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव
 तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत् (२०)

मिथुनम्पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गर्धं दध्ना मध्यतः
 श्रीणात्यूर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधाति श्रुतातङ्ग्येन मेध्यत्वाय
 तस्मादामा पक्वं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति
 प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो
 यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधाति (२१)

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपांशुसवनः स एतमेव सोमपीथं
 परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्येष ते सोमपीथ इत्याह
 विवस्वन्तमेवाऽऽदित्यं सोमपीथेन समर्धयति या दिव्या
 वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाव रुन्धे
 यदि ताजक्प्रस्कन्देद्वरषुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवरषुको न
 सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं
 प्रजा अन्ववसृजेन्न हुत्वान्वीक्षेत् यदन्वीक्षेत् चक्षुरस्य प्रमायुकं
 स्यात्तस्मान्नान्वीक्ष्यः॥ (२२)

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष
 यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः
 प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्भुद्रं प्रजा अन्ववसृजेदेष
 वै गायत्रो देवानां यथ्संवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्रयणो
 यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति
 विश्वे (२३)

देवास्तृतीयं सवनं नोदयच्छन्ते संवितारं प्रातःसवनभागं
 सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयं सवनमुदयच्छन्त्यत्
 सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं
 कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता
 प्रसवानामीशे यथ्संवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत
 एवास्मै प्रजाः प्र (२४)

जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तदधाति सुशर्मासि
 सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा
 अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान
 इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति
 नम इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावन्तीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं
 सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो

ह्येषः॥ (२५)

विश्वे प्र पितृभ्यं एवैतेन करोत्येकान्नविंशतिश्च॥ [७]

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒शु॒र्यदु॑पा॒शुपा॒त्रेण॑ प्रथ॒मश्चो॑त्त॒मश्च
ग्रहौ॑ गृ॒ह्येते॑ प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र॒यन्ति॑ प्रा॒णमनू॑द्यन्ति प्र॒जाप॑तिर्वा
ए॒ष यदा॑ग्रय॒णः प्रा॒ण उ॑पा॒शुः प॒त्नीः प्र॒जाः प्र ज॑नयन्ति
यदु॑पा॒शुपा॒त्रेण॑ पा॒त्नीव॑तमा॒ग्रय॑णाद्गृ॒ह्णाति॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय
तस्मा॑त्प्रा॒णं प्र॒जा अनु॑ प्र जा॑यन्ते दे॒वा वा इ॒तइ॒तः प॒त्नीः
सुव॑र्गम् (२६)

लो॒कम॑जिगा॒सन्ते सु॑व॒र्गं लो॒कं न प्रा॑जा॒नन्त॑ ए॒तम्पा॑त्नीव॒तम॑प॒श्च
ततो॑ वै ते सु॒व॒र्गं लो॒कम्प्रा॑जा॒नन् यत्पा॑त्नीव॒तो गृ॑ह्यते सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै स सोमो॑ नातिष्ठत स्त्री॒भ्यो गृ॑ह्यमा॒णस्तं घृ॑तं
वज्रं॑ कृ॒त्वाघ्न॑न्तं निरि॑न्द्रियं भू॒तम॑गृ॒ह्णन्त॑स्मा॒च्छ्रियो॑ निरि॑न्द्रिया
अदा॑यादी॒रपि॑ पा॒पात्पु॒ंस उप॑स्ति॒तरम् (२७)

व॒दन्ति॑ यद् घृ॒तेन॑ पा॒त्नीव॑तः॒ श्री॒णाति॑ वज्र॑णै॒वैनं॑ व॒शं कृ॑त्वा
गृ॒ह्णात्यु॑प॒याम॑गृ॒हीतो॑ऽसीत्या॒हेयं॑ वा उ॒प॒याम॑स्तस्मा॒दिमां॑ प्र॒जा
अनु॑ प्र जा॑यन्ते बृ॒हस्प॑ति॒सुत॑स्य त इत्या॒ह ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑
बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्मणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयती॒न्दो इत्या॑ह रे॒तो वा इ॒न्दु
रेत॑ ए॒व तद्द॑धातीन्द्रिया॒व इति॑ (२८)

आ॒ह प्र॒जा वा इ॒न्द्रियं॑ प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्र ज॑नय॒त्यग्ना॑ (३)

इत्याहाग्निर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्टा
सोमं पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनाम्मिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु
दधाति देवा वै त्वष्टारमजिघांसन्त्स पत्नीः प्रापद्यत तं न प्रति
प्रायच्छन्तस्मादपि (२९)

वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पत्नीवते त्वष्ट्रेऽपि
गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति
यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सोमम्भक्ष
वर्षद्वरोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयत्यग्नीत्रेष्टु
सीद (३०)

नेष्टुः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा
पत्नियामुद्रात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानां
प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेत एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप प्र
वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नग्नंकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा
हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः
प्र जायन्ते॥ (३१)

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥ [८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौज्ज्थ्स द्रोणकलशो-
ऽभवत्तस्मात्सोमः समस्रवत्स हारियोज्जनोऽभवत्तं व्यचिकिथ्सञ्जुह्वान-
मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्यामः हौष्यामि यन्न

होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमध्रियत होतुः सोऽग्निरब्रवीन्न
मय्यामः होष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात् (३२)

तः शृतं भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजनः श्रीणाति
शृतत्वाय शृतमेवैनं भूतं जुहोति बह्वीभिः श्रीणात्येतावती-
रेवास्यामुष्मिल्लोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा
इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्वीभिः
श्रीणीयादृक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधयं
आधानं यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्याम् (३३)

घासम्प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव
घासम्प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतरह्यध्वर्युः
स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तं पुनर्युनक्ति तादृगेव
तच्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स समभवद्विक्रम्य
जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ पशवो वै हारियोजनीर्यथ्सम्भि-

एनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्यत्र सम्भिन्द्याद्बहव
एनम्पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति
बहव एवैनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य
एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा
उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥ (३५)

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपा९ श्वन्तर्यामावजावयः
 शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गाव
 आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनां भूयिष्ठा
 यत्रिरुपा९ शु९ हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्धौ त्रीन्जा जनयत्यथावयो
 भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण
 उपदस्येत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता (३६)

पुत्रं क्षित उपधावति तादृगेव तद्यत्कलशं उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीय
 पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य
 यदाग्रयणो यद्ग्रहो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मनं
 एवाधि यज्ञं निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणः स्थाल्या
 गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात् (३७)

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावभूथमव यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्य
 हरन्ति तस्मात्त्रिंशं जातां परास्यन्त्युत्पुमा९ स९ हरन्ति
 यत्पुंरोरुचमाह यथा वस्यंस आहरति तादृगेव तद्यद्ग्रहं गृह्णाति
 यथा वस्यंस आहृत्य प्राहं तादृगेव तद्यत्सादयति यथा वस्यंस
 उपनिधायोपक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा
 क्रियते शिथिलं तद्यदृचा तद्दृढं पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त
 उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै॥ (३८)

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि
 प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पराडिव ह्यसौ लोको यानि
 पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनः पुनरिव ह्ययं
 लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि
 प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः (३९)

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रान्यानि
 पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते
 तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमपं यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते
 तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणां निदानं
 वेद निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्तं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपांशु
 शंसति तत् (४०)

उपांश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां
 निदानं य एवं वेद निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणां मिथुनं वेद प्र
 प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिर्न्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य
 एतद्वै ग्रहाणां मिथुनं य एवं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायत
 इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबत्स विष्वङ् (४१)

व्यार्च्छत्स आत्मन्नारमणं नाविन्दत्स एताननुसवनं
 पुरोडाशानपश्यत्तां निरवपत्तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत्
 तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां

प्राश्नीयादात्मन्नेवारमणं कुरुते नैन॑ सोमोऽति॑ पवते ब्रह्मवादिनो॑
वदन्ति॒ नर्चा॑ न यजु॑षा प॒ङ्क्तिरा॑प्यतेऽथ॒ किं य॒ज्ञस्य॑ पाङ्क॒त्वमिति॑
धा॒नाः क॑र॒म्भः प॑रिवा॒पः पु॑रोडाशः पय॒स्या तेन॑ प॒ङ्क्तिरा॑प्यते
तद्य॒ज्ञस्य॑ पाङ्क॒त्वम्॥ (४२)

भुवन्ति॒ यानि॒ पुनः॑ श॑संति॒ तद्विष्व॑ङ्किञ्चतु॑र्दश च॥ [११]

सुव॒र्गाय॒ यद्वा॑क्षि॒णानि॑ समिष्टय॒जूंष्य॑व॒भृथय॒जूंषि॑ स्थेनं प्र॒जाप॑तिरेकाद॒शिनी॑मिन्द्रः प॒त्न्या प्र॑न्ति दे॒वा
वा इन्द्रि॑यं दे॒वा वा अदा॑भ्ये दे॒वा वै प्र॒बाहुं॑प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यः॑ स रि॑रिचानः पौ॒डश॑धेकादश॥ [१२] सुव॒र्गाय॑
यजति॑ प्र॒जाः सौम्ये॑नं गृह्णी॒यात्प्रत्य॑ञ्चं गृह्णी॒यात्प्रजां॑ प॒शून्निच॑त्वारि॑शत्॥४३॥ सुव॒र्गाय॑ व॒ज्रस्य॑ रू॒पं स॑मृ॒द्धे॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

सुव॒र्गाय॒ वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ हूयन्ते॒ यद्वा॑क्षि॒णानि॑
द्वाभ्यां॑ गा॒र्हप॑त्ये जुहोति॒ द्विपा॑द्यज॒मानः॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या आ॒ग्नीध्रे॑
जुहोत्य॒न्तरि॑क्ष ए॒वा क्र॑मते॒ सदो॑ऽभ्यैति॑ सुव॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति
सौरी॑भ्यामृ॒ग्भ्यां गा॒र्हप॑त्ये जुहोत्य॒मुमे॒वैनं॑ लो॒कं स॒मारो॑हयति॒
नय॑वत्य॒र्चाग्नी॑ध्रे जुहोति॒ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिनी॑त्यै दि॒वं गच्छ॑
सुवः॑ प॒तेति॑ हि॒रण्य॑म् (१)

हु॒त्वोद्गृ॑ह्णाति॒ सुव॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कङ्ग॑मयति॒ रू॒पेण॑ वो
रू॒पम॒भ्यैमी॑त्याह॒ रू॒पेण॑ ह्या॒सां रू॒पम॒भ्यैति॑ यद्वि॒रण्ये॑न

तुथो वो विश्ववेदा वि भजत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा
देवानां दक्षिणा वि भजति तेनैवैना वि भजत्येतत्तै अग्ने राधः (२)

ऐति सोमच्युतमित्याह सोमच्युतः ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य
पथा नयेत्याह शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा इत्याह सत्यं
वा ऋतः सत्येनैवैना ऋतेन वि भजति यज्ञस्य पथा सुविता
नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यदक्षिणा ब्राह्मणमद्य
राध्यासम् (३)

ऋषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः
शुश्रुवान्तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैनं
लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वायास्मद्वात्रा देवत्रा
गच्छतु मधुमतीः प्र दातारमा विशतेत्याह वयमिह प्रदातारः
स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति (४)

वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव
पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवर्तून
ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य
यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति॥ (५)

हिरण्यः राधो राध्यासमुत्र मधुमतीरा विशतेत्यष्टात्रिंशच्च॥ [१]

समिष्टयजूषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य क्रूरं
यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव

तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः सम्मितो
यावानेव यज्ञस्तम्प्रीणाति षडृग्नियाणि जुहोति षड्वा ऋतव ऋतूनेव
प्रीणाति त्रीणि यजूंषि (६)

त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ
यज्ञपतिं गच्छेत्याह यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह
स्वामेवैनं योनिं गमयत्येष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर
इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो
देवभागम्प्रच्छ यत्सृञ्जयान्बहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे (७)

यज्ञम्प्रत्यतिष्ठिपा(३)यज्ञपता(३)विति स होवाच
यज्ञपताविति सत्याद्वै सृञ्जयाः परां बभूवुरिति होवाच यज्ञे
वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवा
गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति
यजमानस्यापराभावाय॥ (८)

यजूंषि यज्ञ एकचत्वारिंशच्च॥ [२]

अवभृथयजूंषि जुहोति यदेवार्वाचीनमेकहायनादेनः
करोति तदेव तैरव यजतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः
साक्षादेव वरुणमव यजते वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञं रक्षांसि
जिघांसन्ति साम्नां प्रस्तोतान्ववैति साम् वै रक्षोहा रक्षसामपहत्यै
त्रिर्निधनमुपैति त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षांसि (९)

अपं हन्ति पुरुषःपुरुषो निधनमुपैति पुरुषःपुरुषो हि रक्षस्वी
 रक्षसामपहत्या उरुः हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतं ते
 राजन्मिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवास्मै करोत्यभिष्ठितो वरुणस्य
 पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभि तिष्ठति बर्हिर्भि जुहोत्याहुतीनां
 प्रतिष्ठित्या अथो अग्निवत्येव जुहोत्यपबर्हिषः प्रयाजान् (१०)

यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्याज्यभागौ
 यजति यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनम्मुञ्चति
 यजति साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्यपबर्हिषावनूयाजौ यजति
 प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति चतुरः प्रयाजान्
 यजति द्वावनूयाजौ षट्थसम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवः (११)

ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव
 वरुणमव यजते समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः
 सं त्वां विशन्त्वोषधीरुताप इत्याहाद्विरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्च
 दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पशवो वै (१२)

सोमो यद्विन्दूनाम्भक्षयेत्पशुमान्त्स्याद्वरुणस्त्वेनं गृह्णीयाद्यन्न
 भक्षयेदपशुः स्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृश्यमेव पशुमान्भवति
 नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह
 वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्तर्हित्या
 एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति तेजोऽसि

तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवात्मन्धत्ते॥ (१३)

रक्षांसि प्रयाजानृतवो वै नमस्यन्तो द्वादश च॥ [३]

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण वि मिमीते यूपम्मिनोति
त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि
मिनुयाद्वैवलोकमभि जयेद्यद्वैहिर्वेदि मनुष्यलोकं वैद्यन्तस्य संधौ
मिनोत्युभयोर्लोकयोरभिजित्या उपरसम्मिताम्मिनुयात्पितृलोककाम
रशनसम्मिताम्मनुष्यलोककामस्य चषालसम्मितामिन्द्रियकामस्य
सर्वान्धसमान्प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्धसमान्पशुकामस्यैता
वै (१४)

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रजयैवै
यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्ध्यं
वर्षिष्ठमथ हसीयांसमेषा वै गर्तमिद्यस्यैवम्मिनोति
ताजक्प्र मीयते दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठम्मिनुयात्सुवर्गकामस्याथ
हसीयांसमाक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै (१५)

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये
विन्दते यन्नैकां रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका
द्वौ पती विन्दते यं कामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य
व्यतिषजेत्स्यैवास्य जायते यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं

तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य (१६)

जायतेऽसुरा वै देवान्दक्षिणत उपानयन्तां देवा
उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यदक्षिणत उपशय
उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय
एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यत्र निर्दिशेदार्तिमार्च्छेद्यजमानोऽसौ
ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव (१७)

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्ते
पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः प्रजा
अंसृजत सोऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत स एतामेकादशिनीमपश्यत्तया
वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यदश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे (१८)

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवेनां तेन वज्रो
वा एषा सम्मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यञ्च यज्ञः
सम्मर्दितोर्यत्पात्नीवतम्मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्धै सयत्वाय॥ (१९)

वै समष्ट्यै पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा अंसृजत स रिरिचानोऽमन्यत स
एतामेकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त
प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव
यदैषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते

प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनं सारस्वत्या करोति रेतः (२०)

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति
वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्धे
विशम्मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय
वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने
दधाति (२१)

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव
पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते
विद्धै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि कामयेत योऽवंगतः
सोऽप रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽव गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा
लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम् (२२)

य एवावंगतः सोऽप रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति यदि
कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा एव मोहयति
यदभिवाहृतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयादक्षिणत
उदञ्चमा लभतेऽपवाहृतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥ (२३)

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रं सप्तत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयतां पर्याग्निकृतामुदसृजत्तया
मनुरार्धोद्यत्पर्याग्निकृतम्पालीवतमुत्सृजति यामेव मनुर्ऋद्धि-

मार्धोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पालीवतः सः स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञम्प्रतितिष्ठन्तं यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया (२४)

भवत्यनिष्टं वशयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पलीष्वपि सृजति सोऽस्मै रूपाणि वि करोति॥ (२५)

वपया पद्विशच्च॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्वेवताभ्यः समदं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितॄणां दिक्स्वायामेव दिशि पितृन्निरवदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बद्गुर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरव (२६)

ईक्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितसुः स्यादभिददिं कृत्वावैक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गुतमनाः स्यात्सोऽवैक्षेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसीति मन एवात्मन्दाधार (२७)

न ग॒तम॑ना भव॒त्यप॒ वै तृ॑तीयसव॒ने य॒ज्ञः क्रा॑मतीजा॒नादनी॑जान॒म
घृ॒तस्य॑ यज॒त्यग्निः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं च॑
दा॒धारोपा॑शु य॒जति॑ मिथु॒नत्वाय॑ ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति मि॒त्रो
य॒ज्ञस्य॒ स्विष्टं॑ युव॒ते वरु॑णो॒ दुरि॑ष्टं॒ क्व तर्हि॑ य॒ज्ञः क्व॑ यज॑मानो
भव॒तीति॒ यन्मै॑त्रावरु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते मि॒त्रेणै॒व (२८)

य॒ज्ञस्य॒ स्विष्टं॑ शम॒यति॒ वरु॑णेन॒ दुरि॑ष्टं॒ नार्ति॑माच्छति॒
यज॑मानो॒ यथा॒ वै लाङ्ग॑लेनो॒र्वरा॑ प्रभि॒न्दन्त्ये॒वमृ॑ग॒सामे॒ यज्ञ॑म्प्र भि॒न्तो
यन्मै॑त्रावरु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते य॒ज्ञायै॒व प्रभि॑न्नाय॒ मृत्य॑म॒न्ववा॑स्यति॒
शान्त्यै॑ या॒तया॑मानि॒ वा ए॒तस्य॒ छन्दा॑सि॒ य ई॒जान॑श्छन्दा॒सामेष॑
रसो॒ यद्व॑शा यन्मै॑त्रावरु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते छन्दा॑स्ये॒व पुन॑रा
प्री॒णात्य॑या॒तयाम॑त्वा॒याथो॒ छन्दः॑स्वे॒व रसं॑ दधाति॥ (२९)

अव॑ दाधार मि॒त्रेणै॒व प्री॑णाति॒ षट्॥ [७]

दे॒वा वा इ॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ १ व्य॑भजन्त॒ ततो॒ यद॑त्यशिष्य॒त
तद॑तिग्रा॒ह्या॑ अभव॒न्तद॑तिग्रा॒ह्या॑णामतिग्रा॒ह्यत्वं॑ यद॑तिग्रा॒ह्या॑
गृ॒ह्यन्त॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मान॒ आ॒त्मन्ध॑त्ते॒ तेजं॑
आग्ने॒येनै॑न्द्रि॒यमे॒न्द्रेण॑ ब्रह्मवर्च॑स॒ सौर्ये॑णो॒पस्त॑म्भनं॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑
यद॑तिग्रा॒ह्या॑श्च॒क्रे पृ॒ष्ठानि॑ यत्पृ॒ष्ठे न गृ॑हीयात्प्राश्च॒ यज्ञं॑ पृ॒ष्ठानि॑
स॒ शृ॑णीयु॒र्यदु॒क्थ्यै॑ (३०)

गृ॒हीयात्प्र॒त्यश्च॑ य॒ज्ञम॑तिग्रा॒ह्याः स॒ शृ॑णीयुर्वि॒श्वजि॑ति॒ सर्व॑पृ॒ष्ठे

ग्रहीत॒व्यां य॒ज्ञस्य॑ सवीर्य॒त्वाय॑ प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्वादि॑श॒त्स
प्रि॒यास्त॑नूर॒प न्य॑धत्त॒ तद॑ति॒ग्राह्या॑ अभव॒न्वित॑नुस्तस्य॒ य॒ज्ञ
इत्या॑हुर्यस्याति॒ग्राह्या॑ न गृह्यन्त॒ इत्य॑प्यग्नि॒ष्टोमे॑ ग्रहीत॒व्यां य॒ज्ञस्य॑
सत॑नुत्वाय॒ देवता॑ वै सर्वाः स॒दृशी॑रास॒न्ता न व्या॒वृत॑मगच्छ॒न्ते
देवाः (३१)

ए॒त ए॒तान् ग्रहा॑नपश्यन्तान॑गृह्ण॒ताग्ने॒यम॒ग्निरे॒न्द्रमिन्द्रः॑ सौर्यः
सूर्य॑स्ततो॒ वै तै॑ऽन्याभिर्दे॒वता॑भिर्व्या॒वृत॑मगच्छन् यस्यै॒वं वि॒दुष॑
ए॒ते ग्रहा॑ गृह्यन्ते॑ व्या॒वृत॑मे॒व पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण गच्छ॒तीमे॑
लो॒का ज्योति॑ष्मन्तः स॒माव॑द्दीर्याः का॒र्या इत्या॑हुराग्ने॒येना॒स्मिँल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्त ऐ॒न्द्रेणान्तरि॑क्ष इन्द्रवा॒यू हि स॒युजौ॑ सौर्ये॒णामुष्मिँल्लो॒के (३२)

ज्योति॑र्धत्ते ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति
स॒माव॑द्दीर्यानि॒नान्कुरु॑त ए॒तान् वै ग्रहा॑न्ब॒म्बावि॒श्वव॑यसाववित्ता॒म्
ताभ्या॑मि॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ प्राभुर्यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑
गृह्यन्ते॑ प्रास्मा॑ इ॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ भान्ति॥ (३३)

उ॒क्त्यै दे॒वा अ॒मुष्मिँल्लो॒क ए॒कान्न॑च॒त्वारि॑श॒च्च॥ [८]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसुरा॑ अकु॑र्वत् ते दे॒वा अदा॑भ्ये
छन्दा॑सि स॒वनानि॑ सम॑स्थापयन्ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ऽदा॑भ्यो गृह्य॒ते भव॑त्यात्म॒ना परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ यद्वै दे॒वा
असुरा॑नदा॑भ्येनाद॑भुवन्तददा॑भ्यस्यादा॑भ्य॒त्वं य ए॒वं वेद॑ द॒भ्नोत्ये॒व

भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्यो दभ्रोति (३४)

एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य
गृह्णात्यतिमुक्त्या अति पाप्मानम्भ्रातृव्यम्मुच्यते य एवं वेद घ्नन्ति
वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति सोमे हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे
यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन
जीवन्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य
गृह्णाति जीवन्तमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यज्ञं
छिन्दन्ति यददाभ्ये सः स्थापयन्त्यं शूनपि सृजति यज्ञस्य
सन्तत्यै॥ (३५)

दभ्रोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकात्रविंशतिश्च॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णत स एतं प्रजापतिरंशुमपश्यत्तमंगृह्णीत
तेन वै स आध्रोद्यस्यैवं विदुषोऽंशुर्गृह्यत ऋध्रोत्येव
सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनाध्रोन्मनसा गृह्णाति
मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु (३६)

एव प्रति तिष्ठति यो वा अंशोरायतनं वेदायतनवान्भवति
वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्यायतनम्मनसा गायमानो
गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरंशुं गृह्णन्नार्धयेदुभाभ्यां
नर्ध्वेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्येदुभाभ्यामृध्वेतानवानं

गृह्णाति सैवास्यर्द्धिरहिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः
प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥ (३७)

दिक्ष्वनिति वि०शतिश्च॥

[१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत
स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मानमभि समक्खिदत्
तथ्योऽश्वभवनं वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडश
स्तोत्रं षोडशं शस्त्रं तेन षोडशी तथ्योऽशिनः षोडशित्वं
यथ्योऽशी गृह्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते देवेभ्यो
वै सुवर्गो लोकः (३८)

न प्राभवत्त एतं षोडशिनमपश्यन्तमगृह्णत ततो वै तेभ्यः
सुवर्गो लोकः प्राभवद्यथ्योऽशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्या
इन्द्रो वै देवानामनुजावर आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतं
षोडशिनं प्रायच्छत्तमगृह्णीत ततो वै सोऽग्रं देवतानां पर्येद्यस्यैव
विदुषः षोडशी गृह्यते (३९)

अग्रमेव समानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै
षोडशी वज्रः प्रातःसवनं स्वादेवैनं योनेर्निगृह्णाति सवनेसवने-
ऽभि गृह्णाति सवनात्सवनादेवैनं प्र जनयति तृतीयसवने
पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवंस्तृतीयसवनं वज्रैणैवास्मै

तृतीयसवनात्पशूनव रुन्धे नोक्थ्ये गृहीयात्प्रजा वै पशव उक्थानि
यदुक्थ्ये (४०)

गृहीयात्प्रजां पशूनस्य निर्दहेदतिरात्रे पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो
वै षोडशी वज्रैणैवास्मै पशूनवरुध्य रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे
राजन्यस्य गृहीयाद्वावृत्कामो हि राजन्यो यजते साह एवास्मै
वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्द्रे निर्वा दहत्येकविंशः
स्तोत्रं भवति प्रतिष्ठित्यै हरिवच्छस्यत् इन्द्रस्य प्रियं धाम (४१)

उपाप्रोति कनीयांसि वै देवेषु छन्दाः स्यासञ्ज्यायाः स्यसुरेषु
ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशंसन्ततो वै
तेऽसुराणां लोकमवृञ्जत यत्कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि
विशंसन्ति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड्वा
ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति (४२)

चतुष्पद एव पशूनव रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव रुन्धे-
ऽनुष्टुभमभि सम्पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा
समयाविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै लोक
इन्द्रो वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रम्भ्रातृव्याय प्र हरत्यरुणपिशङ्गोऽश्वो
दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धौ (४३)

लोको विदुषः षोडशी गृह्यते यदुक्थ्ये धाम कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च॥ [११]

॥ काण्डम् ७ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्र॒जन॑नं॒ ज्योति॑र॒ग्निर्दे॒वता॑नां॒ ज्योति॑र्वि॒राट्कु॑न्द॒सां ज्योति॑र्वि॒राट्वा॒चो॑
 ऽग्नौ॑ सं तिष्ठते वि॒राज॑म॒भि सम्प॑द्यते॒ तस्मा॑त्तज्ज्योति॑रुच्यते॒ द्वौ
 स्तोमौ॑ प्रातःस॒वनं॑ व॒हतो॑ यथा॑ प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॒ द्वौ मा॒ध्य॑दि॒नः
 स॒वनं॑ यथा॒ चक्षु॑श्च॒ श्रोत्रं॑ च॒ द्वौ तृ॑तीयस॒वनं॑ यथा॒ वाक्क्र॑ प्रतिष्ठा च॒
 पु॒रुष॑सम्मि॒तो वा ए॒ष य॒ज्ञोऽस्थू॑रिः (१)

यं का॒मं का॒मय॑ते॒ तमे॒तेना॒भ्यश्नु॑ते॒ सर्व॑ः ह्य॒स्थू॑रिणाभ्यश्नुते॒
 ऽग्नि॑ष्टोमे॒न वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत॒ ता अ॑ग्निष्टोमे॒नैव
 पर्य॑गृह्णा॒त्तासां॑ परि॑गृही॒ताना॑मश्व॒तरो॑ऽत्य॑प्रवत॒ तस्या॑नु॒हाय॒ रेत॑
 आद॑त्त॒ तद्ग॑र्द॒भे न्य॑मा॒र्दस्मा॑द्ग॒र्दभो॑ द्विरे॒ता अथो॑ आहु॒र्वड॑बायां॒
 न्य॑मा॒र्दिति॑ तस्मा॒द्वड॑बा द्विरे॒ता अथो॑ आहुरोष॑धीषु (२)

न्य॑मा॒र्दिति॑ तस्मा॒दोष॑ध॒योऽन॑भ्यक्ता रेभ॒न्त्यथो॑ आहुः प्र॒जासु॑
 न्य॑मा॒र्दिति॑ तस्मा॒द्यमौ॑ जा॒येते॒ तस्मा॑दश्व॒तरो॑ न प्र जा॒यत॑ आ॒त्तरे॑ता
 हि तस्मा॑द्ब॒र्हिष्य॑न॒वक्लृ॑प्तः सर्व॑वेद॒से वा॑ स॒हस्रे॑ वाव॑क्लृ॒प्तोऽति॑
 ह्यप्र॑वत॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑ग्निष्टोमे॒न यज॑ते प्राजा॑ताः प्र॒जा ज॒नय॑ति
 परि॑ प्रजा॑ता गृह्णा॒ति तस्मा॑दाहु॒र्ज्येष्ठ॑य॒ज्ञ इति॑ (३)

प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्रेऽयं जत प्रजापतिरकामयत्
 प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतं निरमिमीत् तमग्निर्देवतान्वंसृज्यत
 गायत्री छन्दो रथन्तरं सामं ब्राह्मणो मनुष्याणामजः
 पशूनान्तस्मात्ते मुख्यां मुखतो ह्यसृज्यन्तोरसो बाहुभ्यां पञ्चदशं
 निरमिमीत् तमिन्द्रो देवतान्वंसृज्यत त्रिष्टुप्छन्दो बृहत् (४)

सामं राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनान्तस्मात्ते वीर्यावन्तो
 वीर्याद्ध्यसृज्यन्त मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत् तं विश्वे देवा देवता
 अन्वंसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपं सामं वैश्यो मनुष्याणां गावः
 पशूनान्तस्मात्त आद्या अन्नधानाद्ध्यसृज्यन्त तस्माद्भूयांसोऽन्येभ्यो
 भूयिष्ठा हि देवता अन्वंसृज्यन्त पत्त एकविंशं निरमिमीत्
 तमनुष्टुप्छन्दः [5]

अन्वंसृज्यत वैराजं सामं शूद्रो मनुष्याणामश्वः
 पशूनान्तस्मात्तौ भूतसङ्गमिणावश्वश्च शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो
 यज्ञेऽनवकृत्तो न हि देवता अन्वंसृज्यत तस्मात्पादावुपं जीवतः
 पत्तो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः
 सप्तदशस्रयं इमे लोका असावादित्य एकविंश एतस्मिन्वा एते
 श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एवं वेदैतस्मिन्नेव श्रयत एतस्मिन्प्रति
 तिष्ठति॥ (६)

प्रा॒तःस॒वने॑ वै गा॒य॒त्रेण॑ छ॒न्द॑सा त्रि॒वृ॒ते स्तोमा॑य॒ ज्योति॑र्दध॒देति॑
 त्रि॒वृ॒ता ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ प॒ञ्चद॑शाय॒ ज्योति॑र्दध॒देति॑ प॒ञ्चद॑शेनौज॒सा
 वी॒र्येण॑ सप्तद॒शाय॑ ज्योति॑र्दध॒देति॑ सप्तद॒शेन॑ प्राजाप॒त्येन॑
 प्र॒ज॒न॒नेनै॑कवि॒शाय॑ ज्योति॑र्दध॒देति॑ स्तोमं॑ ए॒व तथ्स्तोमा॑य॒
 ज्योति॑र्दध॒देत्यथो॑ स्तोमं॑ ए॒व स्तोमं॑म॒भि प्र ण॑यति याव॒न्तो वै
 स्तोमा॑स्ताव॒न्तः कामा॑स्ताव॒न्तो लो॒कास्ताव॑न्ति ज्योती॑ऽप्येताव॒न्त
 ए॒व स्तोमा॑नेताव॒न्तः कामा॑नेताव॒न्तो लो॒काने॑ताव॒न्ति ज्योती॑ऽप्यव॑
 रु॒न्धे॥ (७)

ताव॑न्तो लो॒कास्त्रयो॑दश च॥ [२]

ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वै य॑जेत॒ योऽग्नि॑ष्टोमेन॒ यज॑मानोऽथ॒
 सर्व॑स्तोमेन॒ यजे॑तेति॒ यस्य॑ त्रि॒वृ॒तम॑न्तर्य॒न्ति प्रा॑णाऽस्तस्यान्तर्य॒न्ति
 प्रा॒णेषु॑ मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्य॑
 प॒ञ्चद॑शम॑न्तर्य॒न्ति वी॒र्यं॑ तस्यान्तर्य॒न्ति वी॒र्यं॑ मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै
 य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्य॑ सप्तद॒शम॑न्तर्य॒न्ति (८)

प्र॒जां तस्या॑न्तर्य॒न्ति प्र॒जाया॑म्मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑
 यज॑मानो यजते॒ यस्यै॑कवि॒शम॑न्तर्य॒न्ति प्रति॑ष्ठां तस्यान्तर्य॒न्ति
 प्रति॑ष्ठाया॑म्मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्य॑
 त्रि॒णव॑म॑न्तर्य॒न्त्यृतू॑ऽश्च॒ तस्य॑ नक्ष॒त्रिया॑ च वि॒राज॑म॑न्तर्य॒न्त्यृतु॑षु मे॒
 ऽप्य॑सन्नक्ष॒त्रिया॑यां च वि॒राजी॑ति (९)

खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति
 देवतास्तस्यान्तर्यन्ति देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन
 यजमानो यजते यो वै स्तोमानामवमं परमतां गच्छन्तं वेदं
 परमतामेव गच्छति त्रिवृद्धे स्तोमानामवमस्त्रिवृत्परमो य एवं वेदं
 परमतामेव गच्छति॥ (१०)

सप्तदशमन्तर्यन्ति विराजीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [३]

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत ते सुवर्गं लोकमायन्तेषां
 हविष्मांश्च हविष्कृच्छाहीयेतान्तावकामयेतां सुवर्गं लोकमियावेति
 तावेतं द्विरात्रमपश्यतां तमाहरतां तेनायजेतां ततो वै तौ सुवर्गं
 लोकमैतां य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमेति
 तावैतां पूर्वेणाऽह्नाऽगच्छतामुत्तरेण (११)

अभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं ज्योतिष्ठोमोऽग्निष्ठोमः
 पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव रुन्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं
 सर्वस्यात्यै सर्वस्यावरुद्धौ गायत्रम्पूर्वेहन्थसामं भवति तेजो वै
 गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं तेज एव ब्रह्मवर्चसमात्मन्यत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं
 ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन्यत्ते रथन्तरम्पूर्वं (१२)

अहन्थसामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति
 बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति तदाहुः क्व
 जगती चानुष्टुप्चेति वैखानसम्पूर्वेऽहन्थसामं भवति तेन

जगत्स्यै नैति षोडशयुत्तरे तेनानुष्टुभोऽथाहुर्यत्समानेऽर्धमासे
 स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु पद्येतेत्यमावास्यायाम्पूर्वमहर्भवत्युत्तररि
 नानावीर्ये भवतो हविष्मन्निधनम्पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं
 प्रतिष्ठित्यै॥ (१३)

उत्तरेण रथन्तरम्पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च॥ [४]

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाचरत्स
 इमामपश्यत्तां वराहो भूत्वाहरत्तां विश्वकर्मा भूत्वा व्यमादत्साप्रथत
 सा पृथिव्यभवत्तत्पृथिव्यै पृथिवित्वन्तस्यामश्राम्यत्प्रजापतिः स
 देवानसृजत वसून्नुद्रानादित्यान्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्प्र जायामहा
 इति सौऽब्रवीत् (१४)

यथाहं युष्मास्तपसासृक्ष्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति
 तेभ्योऽग्निमायतनं प्रायच्छदेतेनायतनेन श्राम्यतेति तै-
 ऽग्निनायतनेनाश्राम्यन्ते संवत्सर एकां गामसृजन्त तां वसुभ्यो
 रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेतां रक्षध्वमिति तां वसवो रुद्रा
 आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राजायत
 त्रीणि च (१५)

शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव सहस्रतम्यंभवत्ते देवाः प्रजा-
 पतिमब्रुवन्सहस्रेण नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन वसूनयाजयत्त
 इमं लोकमजयन्तच्चाददुः स उक्थ्येन रुद्रानयाजयत्तै-

ऽन्तरिक्षमजयन्तच्चाददुः सोऽतिरात्रेणादित्यानयाजयन्तेऽमुं
लोममजयन्तच्चाददुस्तदन्तरिक्षम् (१६)

व्यवैर्यत तस्माद्बुद्धा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं
वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि तद्वैर्यतेति त्रैष्टुभम्मध्यमस्याह
आज्यम्भवति संयानानि सूक्तानि शंसति षोडशिनं शंसत्यहो
धृत्या अशिथिलम्भावाय तस्मात्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः
स्यादथोक्थ्योऽथातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणित्रीणि
शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति (१७)

एषां लोकानामनु सन्तत्यै दशतं न विच्छिन्द्याद्विराजं
नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च
व्यायच्छेतां स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं
वर्क्ष्यत इति तस्यामकल्पेतां द्विभागं इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा
एषाभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा एतामच्छावाकः (१८)

एव शंसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं
वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होतानामस्यापयिता-
थाहुरुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त
उन्नेतत्विजामथाहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यथाहुरुदाकृत्या
सा वशं चरेदित्यथाहर्ब्रह्मणे चाग्नीधे च देयेति (१९)

द्विभागम्ब्रह्मणे तृतीयमग्नीधं ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवो-

ऽग्नीद्यथैव तावकल्पेतामित्यथाहुर्या कल्याणी बहुरूपा सा
 देयेत्यथाहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै
 तद्वा एतत्सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तोत्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः
 सहस्रसंमितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥ (२०)

अब्रवीच्च तदन्तरिक्षन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सप्तचत्वारिंशच्च॥ [५]

सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्वविन्दत्तौ यमो
 न्यागच्छतावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ही (३) इत्यब्रूतां स यम
 एकस्यां वीर्यं पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्यम्बिभर्तीति
 तावब्रवीदियम्ममास्त्वेतद्युवयोरिति तावब्रूतां सर्वे वा एतदेतस्यां
 वीर्यम् (२१)

परि पश्यामोऽंशमा हरामहा इति तस्यामंशमाहरन्त
 तामप्सु प्रावेशयन्त्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी
 रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत्तस्माद्रोहिण्या
 पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान्रोहिण्या
 पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य
 त्रिभिश्च (२२)

शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु
 प्रावेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लक्ष्मणा पंष्टौही वार्त्रघ्नी
 रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत्तस्माद्रोहिणीं

लक्ष्मणाम्पष्ठौहीं वार्त्रघ्नीं दद्याद्य एवं विद्वान्नोहिणीं लक्ष्मणाम्पष्ठौहीं
वार्त्रघ्नीं ददाति त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दत्ता (२३)

भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती
मूर्खा तज्जघन्या रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः
सहोदैत्तस्माञ्जरतीम्मूर्खा तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुर्वीत य एवं
विद्वान्जरतीम्मूर्खा तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुरुते त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य
त्रीणि च शतानि सामुष्मिल्लोके भवति वागेव सहस्रतमी
तस्मात् (२४)

वरो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति
तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा हि वरः सहस्रमस्य प्रतिगृहीत-
म्भवतीयं वर इति ब्रूयादथान्याम्ब्रूयादियम्ममेति तथास्य
तत्सहस्रमप्रतिगृहीतम्भवत्युभयतएनी स्यात्तदाहुरन्यतएनी
स्यात्सहस्रम्परस्तादेतमिति यैव वरः (२५)

कल्याणी रूपसंमृद्धा सा स्यात्सा हि वरः समृद्ध्यै
तामुत्तरेणाग्नीध्रं पर्याणीयाहवनीयस्यान्तैर्द्रोणकलशमव घ्रापयेदा
जिघ्र कलशम्मह्युरुधारा पर्यस्वत्या त्वा विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव
सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज प्रजया पशुभिः सह पुनर्मा
विंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनम्पशुभी रय्या सम् (२६)

अर्धयति प्रजावाँन्यशुमान्रयिमान्भवति य एवं वेद तया

सहाग्रीध्रम्परेत्यं पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयादुभा जिग्यथुर्न
 परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैनोः। इन्द्रश्च विष्णो
 यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति त्रेधाविभुक्तं वै त्रिरात्रे
 सहस्रं साहस्रीमेवैनां करोति सहस्रस्यैवैनाम्मात्राम् (२७)

करोति रूपाणि जुहोति रूपैरेवैनां समर्धयति तस्यां
 उपोत्थाय कर्णमा जपेदिडे रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि
 विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतादिति देवेभ्य
 एवैनमा वैदयत्यन्वेनं देवा बुध्यन्ते॥ (२८)

एतदेतस्यां वीर्यमस्य त्रिभिश्च दत्ता सहस्रतमी तस्मादेव वरः सम्मात्रामेकान्नचत्वारिंशच्च॥-[६]

सहस्रतम्यां वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं सुवर्गं
 लोकं गमयति सा मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं
 गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं
 लोकं गमयति सा मा सर्वान्पुण्याँल्लोकान्गमयेत्याह सर्वानेवैनं
 पुण्याँल्लोकान्गमयति सा (२९)

मा प्रतिष्ठां गमय प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा विंशताद्रयिरिति
 प्रजयैवैनम्पशुभीं रय्यां प्रतिष्ठापयति प्रजावाँन्पशुमात्रयिमान्भवति
 य एवं वेद तामग्रीधे वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा
 दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवति
 यस्तामविद्वान् (३०)

प्रतिगृह्णाति तां प्रति गृह्णीयादेकांसि न सहस्रमेकां त्वा भूतां
 प्रति गृह्णामि न सहस्रमेकां मा भूता विश मा सहस्रमित्येकामेवैनं
 भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं वेद स्योनासि सुषदा सुशेवा
 स्योना मा विश सुषदा मा विश सुशेवा मा विश (३१)

इत्याह स्योनैवैनं सुषदा सुशेवा भूता विशति नैनं
 हिनस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रं सहस्रतम्यन्वेती (३)
 सहस्रतमीं सहस्रा (३) मिति यत्प्रार्चीमुत्सृजेत्सहस्रं
 सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्गं लोकं न प्र
 जानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति तां सहस्रमनु पर्यावर्तते सा
 प्रजानती सुवर्गं लोकमेति यजमानमभ्युत्सृजति क्षिप्रे सहस्रं प्र
 जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान्गच्छति॥ (३२)

लोकानामयति सार्विद्वान्सुशेवा मविश यजमानं द्वादश च॥ [७]

अत्रिरददादौर्वाय प्रजां पुत्रकामाय स रिरिचानो-
 ऽमन्यत निर्वीर्यः शिथिलो यातयामा स एतं चतूरात्रमपश्यत्
 तमाहरत्तेनायजत ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आजायन्त सुहोता
 सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभेयो य एवं विद्वाश्चतूरात्रेण यजत आस्य
 चत्वारो वीरा जायन्ते सुहोता सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभेयो ये
 चतुर्विंशः पवमाना ब्रह्मवर्चसं तत् (३३)

य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सात्रिंश्च श्रद्धादेवं यजमानं

चत्वारि वीर्याणि नोपांनमन्तेजं इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं स
 एतांश्चतुरश्वतुष्टोमान्त्सोमानपश्यत्तानाहरत्तैर्यजत तेज एव
 प्रथमेनावारुन्धेन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन
 य एवं विद्वांश्चतुरश्वतुष्टोमान्त्सोमानाहरति तैर्यजते तेज एव
 प्रथमेनावं रुन्ध इन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन
 यामेवात्रिरुद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान ऋध्नोति॥ (३४)

तत्तेजं एवाष्टादश च॥ [८]

जुमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत स एतान्पोषां
 अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव
 पोषान्पुष्यति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्यं उपसदौ
 भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशूनेवाव रुन्धेऽन्नं वै पुरोडाशो-
 ऽन्नमेवाव रुन्धेऽन्नादः पशुमान्भवति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण
 यजते॥ (३५)

जुमदग्निरष्टाचत्वारिंशत्॥ [९]

संवत्सरो वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयतूर्तून्सृजेयेति स
 एतम्पञ्चरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै स ऋतूनसृजत
 य एवं विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्रैव जायते त ऋतवः सृष्टा न
 व्यावर्तन्त त एतम्पञ्चरात्रमपश्यन् तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते
 व्यावर्तन्त (३६)

य एवं विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा
वर्तते सार्वसेनिः शौचेयोऽकामयत पशुमान्थस्यामिति स
एतम्पञ्चरात्रमाहरत्तेनायजत ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोद्य
एवं विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं पशून्प्राप्नोति बबरः
प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा (३७)

अहरत्तेनायजत ततो वै स वाचः प्रवदिता भवद्य एवं
विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं
वाचस्पतिरित्याहुरनातश्चतूरात्रोऽतिरिक्तः षड्रात्रोऽथ वा एष
सं प्रति यज्ञो यत्पञ्चरात्रो य एवं विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते सम्प्रत्येव
यज्ञेन यजते पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः (३८)

ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धे
पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा
अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै
महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
सर्वस्याभिजित्यै॥ (३९)

ते व्यावर्तन्त प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा संवत्सरोऽभिजित्यै॥ [१०]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा
दद इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या। तया

दे॒वाः सु॒त॒मा ब॑भूवुर्ऋ॒तस्य॑ सा॒म॒न्त्स॒र॒मा॒र॒प॒न्ती॑ । अ॒भि॒धा अ॑सि
 भुव॑नमसि य॒न्तासि॑ ध॒र्तासि॑ सोऽग्निं वै॑श्वान॒र॒ः स॒प्र॒थ॒सं गच्छ॑
 स्वाहा॑कृतः पृथि॒व्यां य॒न्ता रा॒ड्य॒न्तासि॑ यम॑नो ध॒र्तासि॑ ध॒रुणः॑
 कृष्यै॑ त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा र॒य्यै त्वा पोषा॑य त्वा पृथि॒व्यै त्वा॒न्तरि॑क्षाय
 त्वा दि॒वे त्वा॑ स॒ते त्वा॑स॒ते त्वा॒द्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यस्त्वा॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा
 भू॒तेभ्यः॑ ॥ (४०)

धरुणः प्रञ्चविंशतिश्च ॥ [११]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्राश्चो॑ऽसि ह॒योऽस्य॑त्यो॑ऽसि न॒रो-
 ऽस्य॑र्वासि॒ स॒प्ति॒रसि॑ वा॒ज्य॑सि वृषा॑सि नृ॒मणा॑ अ॒सि
 ययु॑र्नामा॒स्यादि॑त्याना॒म्प॒त्वा॒न्वि॒ह्य॒ग्नये॑ स्वाहा स्वाहेन्द्रा॒ग्निभ्या॑ः
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा स॒र्वाभ्यो॑
 दे॒वेता॑भ्य इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह वि॒धृ॑तिः स्वाहे॒ह र॒न्तिः स्वाहे॒ह
 र॒म॑तिः स्वाहा भू॒रसि॑ भुवे॒ त्वा भ॑व्याय त्वा भविष्य॒ते त्वा
 विश्वे॑भ्यस्त्वा भू॒तेभ्यो॑ दे॒वा आ॑शा॒पाला ए॒तं दे॒वेभ्यो॑ऽश्व॒म्मेधा॑य
 प्रो॒क्षि॑तं गोपायत ॥ (४१)

रन्तिः स्वाहा द्वाविंशतिश्च ॥ [१२]

आय॑नाय॒ स्वाहा प्राय॑णाय॒ स्वाहो॑द्वा॒वाय॒ स्वाहो॑द्भु॒ताय॒ स्वाहा॑
 शूका॒राय॒ स्वाहा शू॒क॒ताय॒ स्वाहा प॒ला॑यिताय॒ स्वाहा॑ऽप॒ला॑यिताय॒
 स्वाहा॑ऽऽव॒ल्गा॑ते स्वाहा॑ प॒रा॒व॒ल्गा॑ते स्वाहा॑ऽऽय॒ते स्वाहा॑ प्र॒य॒ते

स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (४२)

आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः॥ [१३]

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहा॑पाम्मोदा॑य॒ स्वाहा॑
सवि॑त्रे स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै॒ स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहा॒ बृह॑स्पतये॒ स्वाहा॑
मित्रा॑य॒ स्वाहा॒ वरु॑णाय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॥ (४३)

[१४]

पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ दि॒वे स्वाहा॒ सू॒र्या॑य॒ स्वाहा॑
च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॒ प्रा॒च्यै दि॒शे स्वाहा॒ दक्षि॑णायै दि॒शे
स्वाहा॑ प्र॒ती॒च्यै दि॒शे स्वा॑होदी॒च्यै दि॒शे स्वा॑होर्ध्वायै दि॒शे स्वाहा॑
दि॒ग्भ्यः स्वाहा॑ऽवा॒न्तरि॑दिशाभ्यः॒ स्वाहा॒ समा॑भ्यः॒ स्वाहा॑ श॒र॒द्भ्यः
स्वाहा॑ऽहो॒रा॒त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽर्ध॒मा॒सेभ्यः॒ स्वाहा॒ मा॒सेभ्यः॒ स्वाहा॑र्तु॒भ्यः
स्वाहा॑ सं॒व॒त्स॒रा॒य स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॥ (४४)

[१५]

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ सवि॑त्रे स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑
पू॒ष्णे स्वाहा॒ बृह॑स्पतये॒ स्वाहा॑ऽपाम्मोदा॑य॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहा॑
मित्रा॑य॒ स्वाहा॒ वरु॑णाय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॥ (४५)

[१६]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये स्वाहा
 सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहाऽहे स्वाहा रात्रियै
 स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुक्षित्यै स्वाहा क्षुधे स्वाहाऽ-
 ऽशितिम्ने स्वाहा रोगाय स्वाहा हिमाय स्वाहा शीताय स्वाहाऽ-
 ऽत्पाय स्वाहाऽरण्याय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा
 सर्वस्मै स्वाहा॥ (४६)

[१७]

भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य पथ्यासि वसुभिर्देवेभिर्देवतया
 गायत्रेण त्वा छन्दसा युनज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा
 दीक्षयामि रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि
 ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यादित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन
 त्वा छन्दसा युनज्मि वरुणाभिस्त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि
 विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयानुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि (४७)

शरदा त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया
 पाङ्क्तेन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यां त्वर्तुना हविषा
 दीक्षयाम्याहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीं गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा
 चर्त९ सत्येऽधा९ सत्यमृतैऽधाम्। महीमू षु सुत्रामाणमिह धृतिः
 स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा॥ (४८)

[१८]

ईङ्गा॒राय॒ स्वाहे॑ कृ॒ताय॒ स्वाहा॑ क्र॒न्दते॒ स्वाहा॑ऽव॒क्रन्द॑ते॒ स्वाहा॑
 प्रो॒थते॒ स्वाहा॑ प्र॒प्रोथ॑ते॒ स्वाहा॑ गु॒न्धाय॒ स्वाहा॑ घ्रा॒ताय॒ स्वाहा॑
 प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑ स॒न्दीय॑मा॒नाय॒
 स्वाहा॑ स॒न्दिता॑य॒ स्वाहा॑ वि॒चृत्य॑मा॒नाय॒ स्वाहा॑ वि॒चृत्ता॑य॒
 स्वाहा॑ प॒लायि॑ष्यमा॒णाय॒ स्वाहा॑ प॒लायि॑ताय॒ स्वाहा॑प॒रऽस्य॑ते
 स्वाहा॑प॒रता॑य॒ स्वाहा॑ नि॒वेक्ष्य॑ते॒ स्वाहा॑ नि॒विश॑मा॒नाय॒ स्वाहा॑
 नि॒विष्टा॑य॒ स्वाहा॑ नि॒षथ्स्य॑ते॒ स्वाहा॑ नि॒षीद॑ते॒ स्वाहा॑ नि॒षण्णा॑य॒
 स्वाहा॑ (४९)

आ॒सि॒ष्यते॒ स्वाहा॑ऽऽसी॒नाय॒ स्वाहा॑ऽऽसि॒ताय॒ स्वाहा॑
 नि॒पथ्स्य॑ते॒ स्वाहा॑ नि॒पद्य॑मा॒नाय॒ स्वाहा॑ नि॒पन्ना॑य॒ स्वाहा॑ श॒यिष्य॑ते
 स्वाहा॑ श॒या॒नाय॒ स्वाहा॑ श॒यि॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒म्मीलि॑ष्यते॒ स्वाहा॑
 स॒म्मील॑ते॒ स्वाहा॑ स॒म्मीलि॑ताय॒ स्वाहा॑ स्व॒प्स्यते॒ स्वाहा॑ स्व॒पते॑
 स्वाहा॑ सु॒प्ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒भोथ्स्य॑ते॒ स्वाहा॑ प्र॒बुध्य॑मा॒नाय॒ स्वाहा॑
 प्र॒बुद्धा॑य॒ स्वाहा॑ जा॒गरि॑ष्यते॒ स्वाहा॑ जा॒ग्रते॒ स्वाहा॑ जा॒ग॒रि॒ताय॒
 स्वाहा॑ शु॒श्रूष॑मा॒णाय॒ स्वाहा॑ शृ॒ण्वते॒ स्वाहा॑ शृ॒ताय॒ स्वाहा॑
 वी॒क्षिष्य॑ते॒ स्वाहा॑ (५०)

वी॒क्षमा॑णाय॒ स्वाहा॑ वी॒क्षि॑ताय॒ स्वाहा॑ स॒हास्य॑ते॒ स्वाहा॑
 स॒ज्जि॑हा॒नाय॒ स्वाहा॑ज्जि॑हा॒नाय॒ स्वाहा॑ वि॒वथ्स्य॑ते॒ स्वाहा॑ वि॒वर्त॑मा॒नाय॒
 स्वाहा॑ वि॒वृत्ता॑य॒ स्वाहा॑त्थास्य॑ते॒ स्वाहा॑त्तिष्ठ॑ते॒ स्वाहा॑त्थि॑ताय॒ स्वाहा॑
 वि॒धवि॑ष्यते॒ स्वाहा॑ वि॒धून्वा॑नाय॒ स्वाहा॑ वि॒धू॒ताय॒ स्वाहा॑त्क्र॑ऽस्यते

स्वाहोत्क्रामते स्वाहोत्क्रान्ताय स्वाहा चङ्क्रमिष्यते स्वाहा
 चङ्क्रम्यमाणाय स्वाहा चङ्क्रमिताय स्वाहा कण्डूयिष्यते स्वाहा
 कण्डूयमानाय स्वाहा कण्डूयिताय स्वाहा निकषिष्यते स्वाहा
 निकषमाणाय स्वाहा निकषिताय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा
 यत्पिबति तस्मै स्वाहा यन्मेहति तस्मै स्वाहा यच्छकृत्करोति
 तस्मै स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा
 सर्वस्मै स्वाहा॥ (५१)

[११]

अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहा सूर्याय स्वाहर्तमस्यृतस्यर्तमसि
 सत्यमसि सत्यस्य सत्यमस्यृतस्य पन्था असि देवानां छायामृतस्य
 नाम तत्सत्यं यत्त्वं प्रजापतिरस्यधि यदस्मिन्वाजिनीव शुभः
 स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कव्यन्पशुं न गोपा
 इर्यः परिज्मा (५२)

[२०]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एत९ षड्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्
 ततो वै ते सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वा९सः षड्रात्रमासते

सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसत्रं वै षड्रात्रः प्रत्यक्षः ह्येतानि पृष्ठानि
य एवं विद्वांसः षड्रात्रमासते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति
षड्रात्रो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि (१)

पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति
तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव
यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्रुती
ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव
रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशः (२)

भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो
भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिणवो भवति विजित्यै
त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविर्धानिनं एतेन षड्रात्रेण
यजेरन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यं चक्रीवती
भवतः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या उलूखलबुध्नो यूपो भवति
प्रतिष्ठित्यै प्राञ्चो यान्ति प्राडिंव हि सुवर्गः (३)

लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्या
यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन्प्रतिषज्यं प्रतिष्ठां गच्छन्ति यदा दशं शतं
कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठन्ति यदा शतं सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रं सम्मितो
वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदैषां प्रमीयेत यदा

वा जीयेरन्नथैकमुत्थानन्तद्धि तीर्थम्॥ (४)

पृष्ठानि सप्तदशः सुवर्गो जयन्ति यदेकादश च॥ [१]

कुसुरुबिन्द औद्दालकिरकामयत पशुमान्थस्यामिति स
एत९ सप्तरात्रमाहरत्तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः
पशवस्तानवारुन्ध य एवं विद्वान्थसप्तरात्रेण यजते यावन्त एव
ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धे सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः
सप्तरण्याः सप्त छन्दाःस्युभयस्यावरुद्धौ त्रिवृदग्निष्टोमो भवति
तेजः (५)

एवाव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो
भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो
भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै
पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ
विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै यत्प्रत्यक्षम्पूर्वेष्वहं
पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षम् (६)

विश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रश्चन
स्याद्बृहद्रथन्तरे पूर्वेष्वहःसूप यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव
न यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्ति यत्प्रत्यक्षं विश्वजिति
पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्ता दुहे तादृगेव तत्॥ (७)

तेज उपेयुः प्रत्यक्षं द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत्तम
ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यंभवद्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव
भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसम्गायत्रियैव
ब्रह्मवर्चसमव रुन्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रो-
ऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे (८)

त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धे पञ्चदशो
भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव
तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धत्ते
त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशो-
ऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै
विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥ (९)

दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धेऽभिजित्यै॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्त्स एतं
नवरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै प्रजाभ्योऽ कल्पत् यर्हि
प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तरहि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा एतासां लोका
अक्लृप्ता अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाभ्यो लोकान्कल्पयति
तान्कल्पमानान्प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्पन्ते (१०)

अस्मा इमे लोका ऊर्जं प्रजासु दधाति त्रिरात्रेणैवेमं
लोकं कल्पयति त्रिरात्रेणान्तरिक्षं त्रिरात्रेणामुं लोकं यथा
गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति धृत्या

अशिथिलम्भावाय ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं
वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति ज्ञात्रं
प्रजानाम् (११)

गच्छति नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति यो
ज्योगामयावी स्यात्स नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्याधृता
अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन्दाधारोत यदीतासुर्भवति
जीवत्येव॥ (१२)

कल्पन्ते प्रजानाञ्चयस्त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत्तमं जुहो
दशरात्रमसृजत् तेन दशरात्रेण प्राजायत दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो
दशहोतारं जुहुयाद्दशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन दशरात्रेण प्र
जायते वैराजो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो य एवं विद्वान्दशरात्रेण
यजते विराजमेव गच्छति प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रः (१३)

य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत इन्द्रो वै
सृष्ट्वेवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत्
तस्मा एतं दशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै सो-
ऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छद्य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते
व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति त्रिकुक्षुद्वै (१४)

एष यज्ञो यद्दशरात्रः ककुत्पञ्चदशः ककुदेकविंशः
ककुत्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते त्रिकुक्षुदेव

संमानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान एकविंशो
 यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरा अभिचर्यमाणो दशरात्रेण
 यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
 नैनमभिचरन्त्स्तृणुते देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा एताः (१५)

देवपुरा अपश्यन् यदशरात्रस्ताः पर्यूहन्त तेषां
 न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत्ततो देवा अभवन्परासुरा यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते
 तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
 भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते
 जामि वै (१६)

एतत्कुर्वन्ति यज्यायांसुः स्तोममुपेत्य कनीयांसमुपयन्ति
 यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परस्ताच्च भवन्त्यजामित्वाय
 त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति तेज एवाव रुन्धे पञ्चदश उक्थ्य
 ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुन्धे त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव
 रुन्धे सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्ध्या
 अथो प्रैव तेन जायते (१७)

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धत्ते
 सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्य उपहवमेव गच्छति
 त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो

वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिह्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
सर्वस्याभिजित्यै॥ (१८)

प्रजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रसिक्कद्व्य एता वै जायन्त एकत्रिंशच्च॥ [५]

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तैऽकामयन्त
प्रजां सृजेमहि प्रजामव रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि प्रजावन्तः
स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते
प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन्त
ऋतवोऽभवन्तदार्तवानामार्तवत्वमृतूनां वा एते पुत्रास्तस्मात् (१९)

आर्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांस एकादशरात्रमासन्ते
प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो
भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठ्यः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि
पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति
चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री (२०)

गायत्रम्ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति
चतुश्चत्वारिंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
त्रिष्टुत्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारिंशो भवत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्येकादशरात्रो
भवति पञ्च वा ऋतव आर्तवाः पञ्चतुष्वेवार्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठाय

प्रजामव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै॥ (२१)

तस्माद्वायुत्रयैकात्रपञ्चाशच्च॥

[६]

ऐन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरन्निति
यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु प्रजाः कल्पन्ते यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न
कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायांसं
कनीयानति कामत्यैन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयादामयाविनः प्राणेन
वा एष व्युध्यते यस्यामयति प्राण ऐन्द्रवायवः प्राणेनैवैनं
समर्धयति मैत्रावरुणाग्राङ्गृहीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत (२२)

प्राणापानाभ्यां वा एते व्युध्यन्ते येषां दीक्षितानां प्रमीयंते
प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुखतः परि हरन्त
आश्विनाग्राङ्गृहीतानुजावरौऽश्विनौ वै देवानामानुजावरौ पश्चेवाग्रं
पर्येतामश्विनावेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवैनमग्रं परि णयतः
शुक्राग्राङ्गृहीत गुतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र
एषोऽन्तोऽन्तम्मनुष्यः (२३)

श्रियै गुत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रभते न ततः
पापीयान्भवति मन्थ्यग्रान्गृहीताभिचरन्नार्तपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रम्
ग्राहयति ताजगार्तिमार्च्छत्याग्रयणाग्राङ्गृहीत यस्य पिता पितामहः
पुण्यः स्यादथ तन्न प्राप्नुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्युध्यते यस्य
पिता पितामहः पुण्यः (२४)

भवत्यथ तन्न प्राप्नोत्युर इवेतद्यज्ञस्य वागिव यदाग्रयणो
वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्धयति न ततः पापीयान्भवत्युक्थ्याग्रान्गृहीताभि
सर्वेषां वा एतत्पात्राणामिन्द्रियं यदुक्थ्यपात्रं सर्वणैवैनमिन्द्रियेणाति
प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वाग्वै (२५)

सरस्वती वाचैवैनमति प्र युङ्क्ते मा त्वत्क्षेत्राण्यरणानि
गन्मेत्याह मृत्योर्वै क्षेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न
गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य
शुगच्छति यस्यामयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य शुचो मुञ्चत्युत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव पूर्णान्ग्रहान्गृहीयाद्यर्हि पर्जन्यो न
वर्षेत्प्राणान् वा एतर्हि प्रजानां शुगच्छति यर्हि पर्जन्यो न
वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजक्प्र
वर्षति॥ (२६)

प्रमीयेत मनुष्यं ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव पूर्णान्ग्रहान्यञ्चविंशतिश्च॥ [७]

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रम्प्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीये-
ऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं
द्वितीयमहस्तस्माद्वितीयेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति
जागतो वा आग्रयणो जागतं तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो
गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै (२७)

यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यात्प्रोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव

य॒ज्ञमद॑श॒न्तत॑ ए॒वैनं॑ पुनः॒ प्र यु॑ङ्क्ते॒ जग॑न्मुखो॒ वै द्वि॑तीय॒स्त्रिरा॒त्रो
जा॒गत॑ आ॒ग्रय॑णो यच्चतु॒र्थेऽह॑न्नाग्रय॒णो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
गृ॒ह्णात्यथो॒ स्वमे॒व छन्दो॑ऽनु॒ पर्या॑वर्तन्ते॒ राथ॑न्तरो॒ वा ऐ॑न्द्रवा॒यवो
राथ॑न्तरं पञ्चममह॒स्तस्मा॑त्पञ्चमेऽह॒न् (२८)

ऐ॒न्द्रवा॒यवो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णाति॒ बार्ह॑तो॒ वै शु॒क्रो
बार्ह॑तः॒ ष॒ष्ठमह॒स्तस्मा॑त्षष्ठेऽह॑ञ्छु॒क्रो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
गृ॒ह्णात्येत॑द्वै द्वि॒तीयं॑ य॒ज्ञमा॑प॒द्यच्छ॑न्दा॒ऽस्या॒प्रोति॑ यच्छु॒क्रः श्वो
गृ॑ह्यते॒ यत्रै॒व य॒ज्ञमद॑श॒न्तत॑ ए॒वैनं॑ पुनः॒ प्र यु॑ङ्क्ते॒ त्रि॒ष्टुङ्मुखो॒ वै
तृ॒तीय॒स्त्रिरा॒त्रस्त्रै॑ष्टु॒भः (२९)

शु॒क्रो यथ्स॑प्तमेऽह॑ञ्छु॒क्रो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
गृ॒ह्णात्यथो॒ स्वमे॒व छन्दो॑ऽनु॒ पर्या॑वर्तन्ते॒ वाग्वा आ॑ग्रय॒णो
वा॒गष्ट॑ममह॒स्तस्मा॑दष्टमेऽह॑न्नाग्रय॒णो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
गृ॒ह्णाति प्रा॑णो॒ वा ऐ॑न्द्रवा॒यवः प्रा॑णो न॒वम॑मह॒स्तस्मा॑न्नवमे॒-
ऽह॑न्नैन्द्रवा॒यवो गृ॑ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णात्येत॑त् (३०)

वै तृ॒तीयं॑ य॒ज्ञमा॑प॒द्यच्छ॑न्दा॒ऽस्या॒प्रोति॑ यदै॒न्द्रवा॒यवः
श्वो गृ॑ह्यते॒ यत्रै॒व य॒ज्ञमद॑श॒न्तत॑ ए॒वैनं॑ पुनः॒ प्र यु॑ङ्क्तेऽथो॒
स्वमे॒व छन्दो॑ऽनु॒ पर्या॑वर्तन्ते॒ पथो॒ वा ए॒तेऽध्य॑प॒थेन॑ यन्ति॒
यै॑ऽन्येनै॒न्द्रवा॒यवा॒त्प्रति॑पद्यन्तेऽन्तः॒ खलु॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑
यद॑शममह॒र्दश॑मेऽह॑न्नैन्द्रवा॒यवो गृ॑ह्यते॒ य॒ज्ञस्य॑ (३१)

ए॒वान्तं॑ गु॒त्वाप॑थात्पन्था॒मपि॑ यन्त्यथो॒ यथा॒ वही॑यसा प्र॒ति॒सारं॑
वह॑न्ति ता॒दृगे॒व तच्छ॑न्दाऽस्य॒न्योन्य॑स्य॒ लोक॑मभ्य॒ध्याय॑न्तान्ये॒तेनै॒व
दे॒वा व्य॑वा॒हय॑न्नेन्द्रवा॒यव॑स्य॒ वा ए॒तदा॑य॒तनं॑ यच्च॒तुर्थ॑मह॒स्तस्मिन्ना॑ग्रय॒णो
गृ॒ह्यते॒ तस्मा॑दाग्रय॒णस्या॑य॒तने॒ नव॑मेऽह॒न्नेन्द्रवा॑य॒वो गृ॒ह्यते॒ शुक्र॑स्य॒
वा ए॒तदा॑य॒तनं॑ यत्प॑ञ्च॒मम् (३२)

अह॑स्तस्मिन्नेन्द्रवा॒यवो॒ गृ॒ह्यते॒ तस्मा॑दैन्द्रवा॒यव॑स्या॒यत॑ने
सप्त॑मेऽह॒ञ्चुक्रो॑ गृ॒ह्यत॑ आग्रय॒णस्य॒ वा ए॒तदा॑य॒तनं॑ यत्ष॑ष्ठमह॒स्तस्मिन्
गृ॒ह्यते॒ तस्मा॑च्छु॒क्रस्या॑य॒तनेऽष्ट॑मेऽह॒न्नाग्र॑य॒णो गृ॒ह्यते॒ छन्दा॑ऽस्ये॒व
तद्वि॑ वा॒हय॑ति॒ प्र व॑स्य॒सो वि॒वा॒हमा॑प्नोति॒ य ए॒वं वेदा॑थो॒ दे॒वता॑भ्य
ए॒व य॒ज्ञे सं॒विदं॑ दधाति॒ तस्मा॑दि॒दम॑न्योन्य॒स्मै द॑दाति॥ (३३)

ए॒तद्वै प॑ञ्चमेऽह॒न्नेष्ट॑म॒ ए॒तद्गृ॑ह्यते॒ य॒ज्ञस्य॑ प॒ञ्चम॑मन्य॒स्मा एक॑ञ्च॥ [८]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत् प्र जा॒येये॑ति॒ स ए॒तं द्वा॑दशरा॒त्रम॑पश्य॒त्तमा॑ह॒रत्
ततो॒ वै स प्रा॑जा॒यत॒ यः का॒मये॑त् प्र जा॒येये॑ति॒ स द्वा॑दशरा॒त्रेण॑
यजे॑त् प्रै॒व जा॑यते ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्त्यग्नि॒ष्टोम॑प्रा॒यणा॑ य॒ज्ञा अथ॑
कस्मा॑दतिरा॒त्रः पूर्॒वः प्र यु॑ज्यत॒ इति॑ चक्षु॒षी वा ए॒ते य॒ज्ञस्य॑
यद॑तिरा॒त्रौ क॒नीनि॑के अग्नि॒ष्टोमौ यत् (३४)

अ॒ग्नि॒ष्टोमं॑ पूर्॒वं प्र॑यु॒ञ्जीर॑न्ब॒हिर्धा॑ क॒नीनि॑के दध्युस्तस्मा॑दतिरा॒त्रः
पूर्॒वः प्र यु॑ज्यते चक्षु॒षी ए॒व य॒ज्ञे धि॒त्वा म॑ध्यतः क॒नीनि॑के प्र॒ति द॑धति॒
यो वै गा॑य॒त्री ज्योतिः॑पक्षां वेद॒ ज्योति॑षा भा॒सा सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॒
याव॑ग्नि॒ष्टोमौ तौ प॒क्षौ येऽन्त॑रेऽष्टावु॒क्थ्याः॑ स आ॒त्मैषा॑ वै गा॒यत्री

ज्योतिःपक्षा य एवं वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकम् (३५)

एति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद्वादशरात्रो
यावतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा प्रजा-
पतिर्वावैष सन्त्सद्ध वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै सत्प्राणानेव
स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते ये सत्रमासते
तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः प्रजानामुत्थितो भवति
य एवं वेद॥ (३६)

अग्निष्टोमो यत्सुवर्गल्लोकं प्रियः प्रजानां पञ्च च॥ [९]

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः सुवर्गायं लोकाय प्राभवदूर्ध्वो ह वा
एष आतंत आसीत्ते देवा एतं वैश्वानरं पर्योहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य
प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन्तेष्वार्धोदधि तदुध्नोति
ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान्द्वादशाहेन यजते तेऽस्मिन्नेच्छन्त स
रसमहं वसन्ताय प्रायच्छत् (३७)

यवं ग्रीष्मायौषधीर्वरुषाभ्यो ब्रीहीञ्छुरदे माषतिलौ
हेमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत्ततो वा इन्द्र
इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयंजतेष
ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमंश्चकुणपङ्गौर्वा
अन्नं येन पात्रेणान्त्रम्भिभ्रति यत्तन्न निर्णेनिजति ततोऽधि (३८)

मलं जायत एक एव यजेतैको हि प्रजापतिरार्धोद्वादश

रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः
 प्रजापतिर्वैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि जायते चतुर्धा वा
 एतास्तिस्त्रस्तिस्त्रो रात्रयो यद्द्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं ताभिः
 सम्भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा रभते (३९)

यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेत्ये याश्चतुर्थीरपि
 ताभिरात्मानमन्तरतः शुन्यते यो वा अस्य पशुमत्ति मांसं
 सौंति यः पुरोडाशमस्तिष्कं स यः परिव्रापं पुरीषं स
 य आज्यमज्ज्ञानं स यः सोमं स्वेदं सोऽपि ह वा
 अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति
 तस्माद्द्वादशाहेन न याज्यम्पाप्मनो व्यावृत्त्यै॥ (४०)

अयच्छुद्धिं रभते द्वादशाहेन चत्वारि च॥ [१०]

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा
 पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा
 नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा
 त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः
 स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहा ऽष्टादशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै स्वाहा
 नवविंशत्यै स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते
 स्वाहैकान्न षष्ट्यै स्वाहा नवषष्ट्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा
 नवाशीत्यै स्वाहैकान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्यां

शताभ्याः॑ स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (४१)

नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्नैकविंशतिश्च॥ [११]

एकस्मै स्वाहा॑ त्रिभ्यः स्वाहा॑ पञ्चभ्यः स्वाहा॑ सप्तभ्यः स्वाहा॑
नवभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा॑ त्रयोदशभ्यः स्वाहा॑ पञ्चदशभ्यः
स्वाहा॑ सप्तदशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै
स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न
षष्ट्यै स्वाहा नवषष्ट्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै
स्वाहैकान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (४२)

एकस्मै त्रिभ्यः पञ्चाशत्॥ [१२]

द्वाभ्याः॑ स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा॑
दशभ्यः स्वाहा॑ द्वादशभ्यः स्वाहा॑ चतुर्दशभ्यः स्वाहा॑ षोडशभ्यः
स्वाहा॑ऽष्टादशभ्यः स्वाहा॑ विंशत्यै स्वाहाऽष्टानवत्यै स्वाहा॑ शताय
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (४३)

द्वाभ्यामुष्टानवत्यै षड्विंशतिः॥ [१३]

त्रिभ्यः स्वाहा॑ पञ्चभ्यः स्वाहा॑ सप्तभ्यः स्वाहा॑ नवभ्यः
स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा॑ त्रयोदशभ्यः स्वाहा॑ पञ्चदशभ्यः स्वाहा॑
सप्तदशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहैकान्न
चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न षष्ट्यै स्वाहा
नवषष्ट्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै स्वाहैकान्न शताय

स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४४)

त्रि॒भ्योऽष्टा॑चत्वारि॒शत॑॥ [१४]

च॒तुर्भ्यः॑ स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्यः स्वाहा॑ द्वाद॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ षोड॒शभ्यः॑
स्वाहा॑ वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ षण्ण॑वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥ (४५)

च॒तुर्भ्यः॑ षण्ण॑वत्यै षोड॒श॑॥ [१५]

प॒ञ्चभ्यः॑ स्वाहा॑ द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ पञ्चद॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॒श॒त्यै
स्वाहा॑ पञ्च॑नवत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४६)

प॒ञ्चभ्यः॑ पञ्च॑नवत्यै चतु॒र्दश॑॥ [१६]

द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ त्रि॒श॒ते स्वाहा॑ चत्वारि॒श॒ते
स्वाहा॑ पञ्चा॒श॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ट्यै स्वाहा॑ सप्त॒त्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑
न॒व॒त्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४७)

द॒शभ्यो॑ द्वावि॒ंश॒तिः॑॥ [१७]

वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ चत्वारि॒श॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ट्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै
स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४८)

वि॒श॒त्यै द्वाद॑श॑॥ [१८]

प॒ञ्चा॒श॒ते स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ द्वाभ्या॑ं श॒ताभ्या॑ं स्वाहा॑

त्रिभ्यः श॒तेभ्यः स्वाहा॑ च॒तुर्भ्यः श॒तेभ्यः स्वाहा॑ प॒ञ्चभ्यः श॒तेभ्यः
 स्वाहा॑ ष॒ड्भ्यः श॒तेभ्यः स्वाहा॑ स॒प्तभ्यः श॒तेभ्यः स्वाहा॑ ऽष्टा॒भ्यः
 श॒तेभ्यः स्वाहा॑ न॒वभ्यः श॒तेभ्यः स्वाहा॑ स॒हस्रा॒य स्वाहा॑ स॒र्वस्मै
 स्वाहा॑॥ (४९)

प॒ञ्चाश॒ते द्वात्रिंशत्॥ [१९]

श॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒हस्रा॒य स्वाहा॑ ऽयु॒ताय॒ स्वाहा॑ नि॒युता॑य॒
 स्वाहा॑ प्र॒युता॑य॒ स्वाहा॑ ऽर्बु॒दाय॒ स्वाहा॑ न्य॒र्बुदा॑य॒ स्वाहा॑ स॒मुद्रा॑य॒
 स्वाहा॑ म॒ध्याय॒ स्वाहा॑ ऽन्ता॑य॒ स्वाहा॑ प॒रार्धा॑य॒ स्वाहो॑ष॒से स्वाहा॑
 व्यु॒ष्ट्यै स्वाहो॑दे॒ष्यते स्वाहो॑द्य॒ते स्वाहो॑दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सु॒वर्गा॑य॒
 स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ स॒र्वस्मै स्वाहा॑॥ (५०)

श॒ताय॒ष्टात्रिंशत्॥ [२०]

प्र॒जवं ब्र॒ह्मवा॑दि॒न् कि॒मेष॑ वा आ॒प्त आ॑दि॒त्या उ॒भयोः प्र॒जाप॑ति॒रन्वा॒यन्नि॒न्द्रो वै स॒दृङ्नि॒न्द्रो वै शि॑थि॒लः
 प्र॒जाप॑ति॒रकाम॑य॒तान्नादः॑ सा वि॒राड॒सावा॑दि॒त्यो ऽर्वाङ्म॑त॒मा मे॒ऽग्नि॒ना स्वाहा॑धि॒न्द्रोऽङ्ग्ये॑ताय॒ कृ॒ष्णायो॑ष॒धीभ्यो॑
 व॒न॒स्पति॑भ्यो वि॒ंशतिः॥ [२१]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यदशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति
यदशममहुर्यो वै प्रजवं यतामपथेन प्रतिपद्यते यः स्थाणुः हन्ति
यो भ्रेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते
स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह तमेवान्वारभ्य समश्नुतेऽथ
यो व्याह सः (१)

हीयते तस्मादशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो
खल्वाहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य
व्युद्धेनासुरान्पराभावयन्निति यत्खलु वै यज्ञस्य समृद्धं
तद्यजमानस्य यद्व्युद्धं तद्भातृव्यस्य स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य
उपहन्यते स एवाति रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः (२)

स्युस्ते वि ब्रूयुर्यदि तत्र न विन्देयुरन्तःसदसाद्व्युच्यं यदि
तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यन्तद्व्युच्यमेवाथ वा एतत्सर्पराज्ञियां
ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राज्ञी यद्वा अस्यां किं चार्चन्ति
यदानृचुस्तेनेयः सर्पराज्ञी ते यदेव किं च वाचानृचुर्यदतो-
ऽध्यर्चितारः (३)

तदुभयमाप्त्वावरुध्योत्तिष्ठामेति ताभिर्मनसा स्तुवते न वा
इमामंश्वरथो नाश्वतरीरथः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनो वा इमाः

सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनः परिभवितुमथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता
वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजूंष्यथैतस्यैवान्तो
नास्ति यद्ब्रह्म तत्प्रतिगृणत आ चक्षीत स प्रतिगुरः॥ (४)

व्याहु स दंशीकवोऽर्चितारः स एकञ्च॥ [१]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाहुर्त्विजां
यजमानो वृद्ध इति तेज इन्द्रियमिति किं द्वितीयेनेति
प्राणानन्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीणिमाल्लोणकानिति किं
चतुर्थेनेति चतुष्पदः पशूनि किम्पञ्चमेनेति पञ्चाक्षराम्पङ्क्तिमिति
किं षष्ठेनेति षड्रतूनि किं सप्तमेनेति सप्तपदां
शक्करीमिति (५)

किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति
त्रिवृतं स्तोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति
किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति
द्वादशाक्षरां जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां
वृद्धे॥ (६)

शक्करीमित्येकचत्वारिंशच्च॥ [२]

एष वा आप्तो द्वादशाहो यत्रयोदशरात्रः समानं
ह्येतदह्यत्प्रायणीयंश्चोदयनीयंश्च त्र्यतिरात्रो भवति त्रय इमे
लोका एषां लोकानामास्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो
द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवान्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति

सर्वमायुर्यन्ति य एवं विद्वांसस्रयोदशरात्रमासते तदाहुर्वाग्वा
एषा वितता (७)

यद्वादशाहस्तां विच्छिन्द्यन्मध्यैऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका
गृहपतेर्वाख्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानाम्महाव्रतं कुर्वन्ति सन्ततामेव
वाचमव रुन्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा
अत्रम्महाव्रतं यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानाम्महाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु
चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति॥ (८)

वितता त्रिचत्वारिंशच्च॥

[३]

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्रयामेति त
एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै त
उभयोर्लोकयोरार्ध्वन्नस्मिंश्चामुष्मिंश्च य एवं विद्वांसश्चतुर्दशरात्रम
उभयोरेव लोकयोर्ध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च चतुर्दशरात्रो भवति
सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयोषामवरुद्धे यत्पराचीनानि
पृष्ठानि (९)

भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभि जयन्ति यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि
भवन्तीममेव तैर्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ
भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव
समानानां भवन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै॥ (१०)

पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च॥

[४]

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतत् देवा अन्वायन्तानादित्याश्च
 पशवश्चान्वायन्ते देवा अब्रुवन् यान्पशूनुपार्जीविष्म त इमे-
 ऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रमप्रत्यौहन्त आदित्याः पृष्ठैः
 सुवर्गं लोकमारोहन्त्यहाभ्यामस्मिँल्लोके पशून्प्रत्यौहन्पृष्ठैरादित्या
 अमुष्मिँल्लोक आर्ध्ववच्च्यहाभ्यामस्मिन् (११)

लोके पशवो य एवं विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासन्त उभयोरेव
 लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिँश्चामुष्मिँश्च पृष्ठैरेवामुष्मिँल्लोक ऋध्रुवन्ति
 च्यहाभ्यामस्मिँल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव
 ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति
 यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविवधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति
 सविवधत्वाय (१२)

ओजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यम्मध्यतो दधते बृहद्रथन्तरा-
 भ्या यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
 प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं
 यन्ति पराश्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि
 पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या
 उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति चतुर्दशैतास्तासां या दश दशाक्षरा
 विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो

दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै॥ (१३)

आर्ध्वव्यहाम्यांस्मिन्सर्वविवधत्वाय प्रतिष्ठित्या एकत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रो वै सदृङ्देवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजा-
पतिमुपाधावत्तस्मा एतम्पञ्चदशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत् तेनायजत्
ततो वै सौऽन्याभिर्देवताभिर्यवृतमगच्छद्य एवं विद्वांसः
पञ्चदशरात्रमासते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति
ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षम् (१४)

गौरसावायुरेष्वैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं
यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते
पशूच्छन्दोमैरोजो वा वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव
वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो
वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्त्यतिरात्रावभितौ भवत इन्द्रियस्य
परिगृहीत्यै॥ (१५)

अन्तरिक्षमिन्द्रियस्यैकञ्च॥ [६]

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत्सोऽसुरेभ्यो-
ऽबिभेत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतम्पञ्चदशरात्रं वज्रं प्रायच्छत्
तेनासुरान्पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्टुता पाप्मानं
निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त य एवं
विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते भ्रातृव्यानेव पराभाव्य विजित्य श्रियं

गच्छन्त्यग्निष्टुतां पाप्मानं निः (१६)

दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्दधत एता
एव पञ्चव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर
आप्यते संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते तस्मात्पञ्चव्या एता एव
सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर
आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षम् (१७)

गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि
स्युर्विविधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं
पृष्ठान्योज एव वीर्यमध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै
यज्ञस्याञ्जसार्यनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकम् (१८)

यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि
पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या
उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा
विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव
प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनां

परिगृहीत्यै॥ (१९)

गच्छन्त्यग्निष्ठतां पाप्मानन्निरन्तरिक्षं लोकं प्रजायै द्वे च॥ [७]

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एत९ सप्तदशरात्रमपश्यत्
ततो वै सोऽन्नादोऽभवद्य एवं विद्वा९सः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा
एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव
रुन्धतेऽसत्रं वा एतत् (२०)

यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव
रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव
वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः
प्रजापतेरास्या अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥ (२१)

एतत्सत्रिंश्च॥ [८]

सा विराङ्गिक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा
अकामयन्तोभय९ सं वृञ्जीमहि ब्रह्म चान्नं चेति त एता
वि९शति९ रात्रीरपश्यन्ततो वै त उभय९ समवृञ्जत ब्रह्म चान्नं
च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवं विद्वा९स एता आसत
उभयमेव सं वृञ्जते ब्रह्म चान्नं च (२२)

ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरेव नाना
प्रति तिष्ठन्ति वि९शो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या

यावा॑ने॒व पु॒रुष॑स्त॒मा॒ह्वोत्ति॑ष्ठन्ति॒ ज्योति॑र्गौरा॒युरिति॑ त्र्य॒हा भ॑वन्ती॒यं
वाव॑ ज्योति॑रन्तरि॒क्षं गौर॑सावा॒युरि॑माने॒व लो॒कान॒भ्यारो॑हन्त्यभिपूर्व॑
त्र्य॒हा भ॑वन्त्यभिपूर्वमे॒व सु॒वर्ग॑म् (२३)

लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ यद॒न्यतः॑ पृ॒ष्ठानि॒ स्युर्वि॑वि॒वधः॑ स्या॒न्मध्य॑
पृ॒ष्ठानि॑ भवन्ति॒ सवि॑वध॒त्वायौ॒जो वै वी॒र्यं॑ पृ॒ष्ठान्यो॒जं ए॒व
वी॒र्य॑म्मध्य॒तो द॑धते बृ॒हद्रथ॑न्तरा॒भ्यां यन्ती॑यं वाव॑ र॒थन्त॑रम॒सौ
बृ॒हदा॑भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑ अ॒नयो॑रे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्त्ये॒ते वै
य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी॒ स्रुती॑ ता॒भ्यामे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॑न्ति॒ परा॑ञ्चो
वा ए॒ते सु॒वर्गं॑ लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ ये प॑रा॒चीना॑नि पृ॒ष्ठान्यु॑प॒यन्ति॑
प्र॒त्यङ्मु॒हो भ॑वति॒ प्र॒त्यव॑रूढ्या॒ अथो॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्
ऋ॒द्धोत्ति॑ष्ठन्त्यति॒रात्रा॑व॒भितो॑ भवतो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्या॒न्नाद्य॑स्य॒
परि॑गृहीत्यै॥ (२४)

वृ॒ञ्जते॒ ब्रह्म॑ चा॒न्नञ्च॑ सु॒वर्ग॑मे॒ते सु॒वर्ग॑त्रयो॒विंश॑तिश्च॥ [९]

अ॒सावा॑दि॒त्योऽस्मिँ॑ल्लो॒क आ॑सी॒त्तं दे॒वाः पृ॒ष्ठैः प॑रि॒गृह्य॑
सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑गमय॒न्परै॑र॒वस्ता॒त्पर्य॑गृ॒ह्णन्दि॑वाकी॒र्त्येन॑ सु॒वर्गे
लो॒के प्र॑त्य॒स्थाप॑य॒न्परैः॑ प॒रस्ता॒त्पर्य॑गृ॒ह्णन्पृ॒ष्ठैरु॒पावा॑रोह॒न्त्स वा
अ॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मिँ॒ल्लोके॑ प॒रैरु॑भ॒यतः॑ प॒रिगृ॑हीतो॒ यत्पृ॒ष्ठानि॑
भ॑वन्ति॒ सु॒वर्ग॑मे॒व तैर्लो॑कं यज॑माना॒ यन्ति॑ प॒रैर॒वस्ता॒त्परि॑ गृ॒ह्णन्ति॑
दि॒वाकी॒र्त्येन॑ (२५)

सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः परस्तात्परिं गृह्णन्ति
 पृष्ठैरुपावरोहन्ति यत्परे परस्तान्न स्युः परांश्च सुवर्गाल्लोकान्निष्पद्येरन्
 यदवस्तान्न स्युः प्रजा निर्दहेयुरभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो
 भवन्ति सुवर्ग एवैनो लोक उभयतः परिं गृह्णन्ति यजमाना
 वै दिवाकीर्त्यं संवत्सरः परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परः
 सामानो भवन्ति संवत्सर एवोभयतः (२६)

प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यम्पार्श्वे परःसामानोऽभितो
 दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठम्पार्श्वे भूयिष्ठा
 ग्रहा गृह्यन्ते भूयिष्ठं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो ग्रन्थं
 ग्रन्थन्त्यविस्रंसाय सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः
 प्राणानेव यजमानेषु दधति यत्पराचीनानि पृष्ठानि भवन्त्यमुमेव
 तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमं लोकं न (२७)

प्रत्यवरोहेयुरुद्धा माद्यैयुर्यजमानाः प्र वा मीयेरन्
 यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकम्प्रत्यवरोहन्त्यथो
 अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादायेन्द्रो वा अप्रतिष्ठित
 आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रम्प्रायच्छुत्तमाह
 ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्ये बहुयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः (२८)

स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय
 इमे लोका असावादित्य एकविंश एतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव

यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न व्यरोचत स प्रजा-
 पतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रम्प्रायच्छुत्तमाहरत्तेनायजत
 ततो वै सौऽरोचत य एवं विद्वांस एकविंशतिरात्रमासते
 रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति रुग्वा एकविंशो रुचमेव
 गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशोऽतिरात्रावभितो
 भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥ (२९)

गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यनेनोभयतो नाप्रतिष्ठिता आसन्त एकविंशतिश्च॥ [१०]

अर्वाङ्ग्रजः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि। ऋषीणां यः
 पुरोहितः। निर्देवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां यो-
 ऽस्मान्द्वेष्टि। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्त्सीदतु योऽस्मान्द्वेष्टि।
 यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सं क्राम मामभि। ब्राह्मणानृत्विजो देवान्
 यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे। इष्टेन पक्रमुप (३०)

ते हुवे सवाहम्। सन्ते वृञ्जे सुकृतं सं प्रजां पशून्।
 प्रैषान्त्सामिधेनीराधारावाज्यभागावाश्रुतम्प्रत्याश्रुतमा शृणामि ते।
 प्रयाजानूयाजान्त्स्विष्टकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे सुवः। अग्निनेन्द्रेण
 सोमेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः। याज्यानुवाक्याभ्यामुप
 ते हुवे स्वाहं यज्ञमा ददे ते वर्षद्वृतम्। स्तुतं शस्त्रम्प्रतिगरं
 ग्रहमिडामाशिषः (३१)

आ वृञ्जे सुवः। पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं संमिष्टयजुरा

देदे तव। पशून्त्सुतं पुरोडाशान्त्सवनान्योत यज्ञम्। देवान्त्सेन्द्रानुप
ते हुवे सवाहमग्निमुखान्त्सोमवतो ये च विश्वे॥ (३२)

उप ग्रहमिडामाशिषो द्वात्रिंशच्च॥ [११]

भूतम्भव्यम्भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा
नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट्स्वाहा नमः पृथिव्यन्तरिक्षं
द्यौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुः सूर्यो वषट्स्वाहा नमः प्राणो
व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः
पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा नमो भूर्भुवःसुवर्वषट्स्वाहा
नमः॥ (३३)

भुवंश्चत्वारि च॥ [१२]

आ मे गृहा भवं त्वा प्रजा म आ मा यज्ञो विशतु वीर्यावान्।
आपो देवीर्यज्ञिया मा विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्। आ
मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुखस्तुतशस्त्रे मा विशतां समीचीं। आदित्या
रुद्रा वसवो मे सदस्याः सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्। आ
मग्निष्टोमो विशतूक्यश्चातिरात्रो मा विशत्वापिशर्वरः। तिरोअहिया
मा सुहता आ विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्॥ (३४)

अग्निष्टोमो विशत्वष्टादश च॥ [१३]

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्म मणिना रूपाणीन्द्रेण देवान्

वातेन प्राणान्सूर्येण द्याञ्चन्द्रमसा नक्षत्राणि यमेन पितृत्राज्ञा
 मनुष्यान्फलेन नादेयानजगरेण सर्पान्व्याघ्रेणारण्यान्पशूञ्छ्येनेन
 पतत्रिणो वृष्णाश्चानृषभेण गा वस्तेनाजा वृष्णिनावीर्व्रीहिणान्नानि
 यवेनौषधीर्न्यग्रोधेन वनस्पतीनुदुम्बरेणोर्ज गायत्रिया छन्दांसि
 त्रिवृता स्तोमान्ब्राह्मणेन वाचम्॥ (३५)

ब्राह्मणेनैकञ्च॥

[१४]

स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाधीतुम्मनसे स्वाहा स्वाहा
 मनः प्रजापतये स्वाहा काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै
 स्वाहादित्यै स्वाहादित्यै मह्यै स्वाहादित्यै सुमृडीकायै स्वाहा
 सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
 स्वाहा पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय
 स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहा
 विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय
 स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (३६)

पुरुरूपाय स्वाहा दशं च॥

[१५]

दद्ध्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहोष्ठाभ्याः स्वाहा मुखाय स्वाहा
 नासिकाभ्याः स्वाहाक्षीभ्याः स्वाहा कर्णाभ्याः स्वाहा पार
 इक्षवोऽवार्येभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहावार इक्षवः पार्येभ्यः पक्ष्मभ्यः
 स्वाहा शीरूष्णे स्वाहा भ्रूभ्याः स्वाहा ललाटाय स्वाहा मूर्ध्ने

स्वाहा मस्तिष्काय स्वाहा केशेभ्यः स्वाहा वहाय स्वाहा ग्रीवाभ्यः
स्वाहा स्कन्धेभ्यः स्वाहा कीकसाभ्यः स्वाहा पृष्ठीभ्यः स्वाहा
पाजस्याय स्वाहा पार्श्वभ्यां स्वाहा (३७)

अ०साभ्यां स्वाहा दोषभ्यां स्वाहा बाहुभ्यां स्वाहा
जङ्घाभ्यां स्वाहा श्रोणीभ्यां स्वाहोरुभ्यां स्वाहाष्ठीवज्रां
स्वाहा जङ्घाभ्यां स्वाहा भसदे स्वाहा शिखण्डेभ्यः स्वाहा
वालधानाय स्वाहाण्डाभ्यां स्वाहा शेपाय स्वाहा रेतसे स्वाहा
प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा पुद्भ्यः स्वाहा शफेभ्यः स्वाहा
लोमभ्यः स्वाहा त्वचे स्वाहा लोहिताय स्वाहा मा०साय स्वाहा
स्नावभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहा मङ्गभ्यः स्वाहाङ्गेभ्यः स्वाहात्मने
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (३८)

पार्श्वभ्यां स्वाहा मङ्गभ्यः स्वाहा षड्॥ [१६]

अ०ज्येताय स्वाहाञ्जिसक्थाय स्वाहा शितिपदे स्वाहा
शितिककुदे स्वाहा शितिरन्ध्राय स्वाहा शितिपृष्ठाय स्वाहा
शित्य०साय स्वाहा पुष्पकर्णाय स्वाहा शित्योष्ठाय स्वाहा
शितिभ्रवे स्वाहा शितिभसदे स्वाहा श्वेतानूकाशाय स्वाहाञ्ज्ये
स्वाहा ललामाय स्वाहासितज्ञवे स्वाहा कृष्णैताय स्वाहा
रोहितैताय स्वाहारुणैताय स्वाहेदृशाय स्वाहा कीदृशाय स्वाहा
तादृशाय स्वाहा सदृशाय स्वाहा विसदृशाय स्वाहा सुसदृशाय

स्वाहा॑ रूपाय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (३९)

रूपाय॒ स्वाहा॑ द्वे च॑॥ [१७]

कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॑ श्वे॒ताय॒ स्वाहा॑ पि॒शङ्गाय॒ स्वाहा॑ सा॒रङ्गाय॒
स्वाहा॑रू॒णाय॒ स्वाहा॑ गौ॒राय॒ स्वाहा॑ ब॒भ्रवे॒ स्वाहा॑ नकु॒लाय॒ स्वाहा॑
रोहि॑ताय॒ स्वाहा॑ शो॒णाय॒ स्वाहा॑ श्या॒वाय॒ स्वाहा॑ श्या॒माय॒ स्वाहा॑
पा॒क॒लाय॒ स्वाहा॑ सु॒रूपाय॒ स्वाहा॑नु॒रूपाय॒ स्वाहा॑ वि॒रूपाय॒ स्वाहा॑
स॒रूपाय॒ स्वाहा॑ प्र॒ति॒रूपाय॒ स्वाहा॑ श॒बलाय॒ स्वाहा॑ क॒म॒लाय॒
स्वाहा॑ पृ॒श्नये॒ स्वाहा॑ पृ॒श्नि॒स॒क्थाय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४०)

कृष्णाय॒ षट्त्वारि॑ंशत्॥ [१८]

ओष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॒ मूले॑भ्यः॒ स्वाहा॒ तूले॑भ्यः॒ स्वाहा॒ काण्डे॑भ्यः॒
स्वाहा॒ वल्शे॑भ्यः॒ स्वाहा॒ पुष्पे॑भ्यः॒ स्वाहा॒ फले॑भ्यः॒ स्वाहा॑ गृ॒हीते॑भ्यः॒
स्वाहा॑गृ॒हीते॑भ्यः॒ स्वाहा॑व॒पन्ने॑भ्यः॒ स्वाहा॑ श्या॒नेभ्यः॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥ (४१)

ओषधीभ्यश्चतुर्विंशतिः॥ [१९]

वन॒स्पति॑भ्यः॒ स्वाहा॒ मूले॑भ्यः॒ स्वाहा॒ तूले॑भ्यः॒ स्वाहा॒
स्कन्धो॑भ्यः॒ स्वाहा॒ शाखा॑भ्यः॒ स्वाहा॑ पर्णे॑भ्यः॒ स्वाहा॒ पुष्पे॑भ्यः॒
स्वाहा॒ फले॑भ्यः॒ स्वाहा॑ गृ॒हीते॑भ्यः॒ स्वाहा॑गृ॒हीते॑भ्यः॒ स्वाहा॑व॒पन्ने॑भ्यः॒
स्वाहा॑ श्या॒नेभ्यः॒ स्वाहा॑ शि॒ष्टाय॒ स्वाहा॑ति॒शिष्टाय॒ स्वाहा॑

परि॑शिष्टाय॒ स्वाहा॒ स॒शि॑ष्टाय॒ स्वाहोच्छि॑ष्टाय॒ स्वाहा॑ रि॒क्ताय॒
 स्वाहा॑रि॒क्ताय॒ स्वाहा॒ प्ररि॑क्ताय॒ स्वाहा॒ स॒रि॑क्ताय॒ स्वाहोद्रि॑क्ताय॒
 स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ (४२)

वनस्पतिभ्यः स्कन्धोभ्यः शिष्टाय रिक्ताय षट्त्वारिंशत्॥ [२०]

[प्रजव॑ प्रजापतिर्यदच्छन्दोमन्ते हुवे सवाहमोषधीभ्यो द्विचत्वारिंशत्॥४२॥ प्रजव॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

बृह॒स्पति॑र॒काम॑यत् श्र॒न्मे दे॒वा दधी॑र॒न्गच्छे॑यं पु॒रोधा॑मिति॒ स
 ए॒तं च॑तुर्विं॒शति॑रात्रम॒पश्य॑त्तमा॒ह॒रत्तेना॑यजत् ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा
 अ॒द॒ध॒ताग॑च्छत्पु॒रोधां॑ य ए॒वं वि॒द्वांस॑श्चतुर्विं॒शति॑रात्रमा॒सते॑
 श्रद्धे॑भ्यो मनु॒ष्या दध॑ते गच्छ॑न्ति पु॒रोधां॑ ज्योति॒र्गौरा॑युरिति॒ त्र्य॒हा
 भ॑वन्ती॒यं वाव॑ ज्योति॒रन्तरि॑क्षं॒ गौर॒सावा॑युः (१)

इ॒माने॒व लो॒कान॒भ्यारो॑हन्त्यभिपूर्वं त्र्य॒हा भ॑वन्त्यभिपूर्वमे॒व
 सु॒वर्गं लो॒कम॒भ्यारो॑हन्त्यस॒त्रं वा ए॒तद्य॑दच्छ॒न्दोमं॑ यच्छ॒न्दोमा॑
 भ॑वन्ति॒ तेन॑ स॒त्रं दे॒वता॑ ए॒व पृ॒ष्ठैर॑व॒ रुन्ध॑ते प॒शूच्छ॑न्दोमै॒रोजो॑ वै
 वी॒र्यं॑ पृ॒ष्ठानि॑ प॒शव॑श्छ॒न्दोमा॑ ओज॑स्ये॒व वी॒र्यं॑ प॒शुषु॑ प्रति॒ तिष्ठ॑न्ति
 बृ॒हद्र॑थन्त॒राभ्या॑ यन्ती॒यं वाव॑ र॒थन्त॒रम॒सौ बृ॒हदा॒भ्यामे॒व (२)

य॒न्त्यथो॑ अ॒नयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठन्त्ये॒ते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी

स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर
 एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
 गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितौ
 भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥ (३)

असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१]

यथा वै मनुष्या एव देवा अग्रं आसन्तेऽकामयन्तावर्तिम्पाप्मानं
 दैवीं स॒सदं गच्छेमेति॑ त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेना
 ततो वै तेऽवर्तिम्पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीं स॒सदमगच्छन्
 य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव पाप्मानमपहत्य
 श्रियं गच्छन्ति श्रीर्हि मनुष्यस्य (४)

दैवीं स॒सज्ज्योतिरतिरात्रो भवति॑ सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
 पृष्ठ्यः षडहो भवति॑ षड्वा ऋतवः संवत्सरस्तम्मासा
 अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य दैवीं स॒सदमगच्छन् य एवं
 विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते॑ संवत्सरमेव प्रविश्य वस्यसीं
 स॒सदं गच्छन्ति॑ त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताद्भवन्ति॑ त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः
 परस्तात्रयस्त्रिंशैरेवोभयतोऽवर्तिम्पाप्मानमपहत्य दैवीं
 स॒सदं मध्यतः॑ (५)

गच्छन्ति॑ पृष्ठानि हि दैवीं स॒सज्जामि॑ वा एतत्कुर्वन्ति॑
 यत्रयस्त्रयस्त्रिंशा अन्वश्चो मध्येऽनिरुक्तो भवति॑ तेनाजाम्यूर्ध्वानि॑

पृष्ठानि भवन्त्यूर्ध्वाश्छन्दोमा उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं
यन्त्यसत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता
एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवः (६)

छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा
अवस्ताद्ववन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः परस्तान्मध्ये पृष्ठान्युरो वै
त्रयस्त्रिंशा आत्मा पृष्ठान्यात्मन एव तद्यजमानाः शर्म नह्यन्ते-
ऽनात्यै बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव
यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती
ताभ्यामेव (७)

सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति
ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो
प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप
यन्ति स्तोमानां सम्पत्त्यै प्रभवाय ज्योतिरग्निष्टोमो भवत्ययं
वाव स क्षयोऽस्मादेव तेन क्षयात्र यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति
चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर
एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो
भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥ (८)

ऋक्षा वा इयमलोमकासीत्साकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्र
जायेयेति सैतास्त्रिंशत् रात्रीरपश्यत्ततो वा इयमौषधीभिर्वनस्पतिभिः
प्राजायत ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्मैव
जायन्ते प्रजया पशुभिरियं वा अक्षुध्यत्सैतां विराजमपश्यत्तामात्मन्धि-

वनस्पतीन्प्रजां पशून्तेनावर्धत सा जेमानंम्महिमानंमगच्छद्य
एवं विद्वांस एता आसते विराजमेवात्मन्धित्वाऽन्नाद्यमव रुन्धते
वर्धन्ते प्रजया पशुभिर्जेमानंम्महिमानं गच्छन्ति ज्योतिरतिरात्रो
भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा
ऋतवः षट्दृष्टानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर
एव (१०)

प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य
सन्तत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवा रभन्ते
प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या
अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिवृदग्निष्टुद्भवति पाप्मानमेव तेन
निर्दहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत्तेज एवात्मन्दधते पञ्चदश इन्द्रस्तोमो
भवतीन्द्रियमेवाव (११)

रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त
एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते चतुर्विंशो
भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः
संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विषूवान् विषूवन्तो

भवन्ति य एवं विद्वांस एता आसते चतुर्विंशत्पृष्ठान्युप यन्ति
संवत्सर एव प्रतिष्ठाय (१२)

देवता अभ्यारोहन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति
त्रयस्त्रिंशद्वे देवता देवतास्वेव प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे वै
लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वावेकविंशौ भवतः
प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते बहवः षोडशिनो भवन्ति
तस्माद्बहवः प्रजासु वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति
तस्मादियमोषधीभिर्वनस्पतिभिर्व्यतिषक्ता (१३)

व्यतिषज्यन्ते प्रजयां पशुभिर्य एवं विद्वांस एता आसते-
ऽक्लृप्ता वा एते सुवर्गं लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति
यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्ताः स्तोमा भवन्ति क्लृप्ता एव सुवर्गं लोकं
यन्त्युभयोरेभ्यो लोकयोः कल्पते त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा विराडन्नं
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य
परिगृहीत्यै॥ (१४)

आपंधीः संवत्सर एवाव प्रतिष्ठाय व्यतिषक्तेकान्नपञ्चाशच्च॥ [३]

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतं देवा येनयेन छन्दसानु
प्रायुञ्जत तेन नाप्रवन्त एता द्वात्रिंशत्त्रिंशत् रात्रीरपश्यन्
द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजा-
पतिमाप्त्वाभ्यारुह्य सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांस एता
आसते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः

स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमात्वा श्रियं गच्छन्ति (१५)

श्रीरहि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टु
वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि
श्रियं गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव
ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं
त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां
यन्ति (१६)

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये
पराचरन्त्यहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो
प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति द्वात्रिंशदेतास्तासां
यास्त्रिंशत्त्रिंशदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते
ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं
यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥ (१७)

गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदक्षरा द्वाविंशतिश्च॥ [४]

द्वे वाव देवसूत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य एवं
विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति
यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति

यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृश्य एवं
विद्वाँसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तन्ते-
ऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आहरन् (१८)

अहरेकोऽर्भजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुंगार्ध्वन् य एवं
विद्वाँसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते सर्व एव प्रबाहुंगृध्रुवन्ति सर्वे
ग्रामणीयं प्राप्नुवन्ति पश्चाहा भवन्ति पश्च वा ऋतवः संवत्सर
ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पश्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
यज्ञ यज्ञमेवाव रुन्धते त्रीण्यांश्चिनानि भवन्ति त्रय इमे लोका
एषु (१९)

एव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि
तान्येवाव रुन्धते विश्वजिद्धवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धौ सर्वपृष्ठो भवति
सर्वस्याभिजित्यै वाग्वै द्वादशाहो यत्पुरस्ताद्द्वादशाहमुपेयुरनांतां
वाचमुपेयुरुपदासुकैषां वाग्वस्यादुपरिष्ठाद्द्वादशाहमुप यन्त्याप्तामेव
वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्वाचा वदामोऽवान्तरम् (२०)

वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत् यदशरात्रो
भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताँ ह वा
उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो
भवति सत्रस्यर्द्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहंसु विलोम क्रियते
तस्यैवैषा शान्तिर्द्विनीका वा एता रात्रयो यजमाना

विश्वजिह्वसहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहातिरात्रेणोत्तराः षोडश
य एवं विद्वांसस्रयस्त्रिंशदहमासंतु ऐषां द्यनीका प्रजा
जायतेऽतिरात्रावभितौ भवतुः परिगृहीत्यै॥ (२१)

अहरत्रेष्वान्तरं षोडश सह सप्तदश च॥ [५]

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त सुवर्गं लोकमायन्त एतं
षट्त्रिंशद्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्तु ततो वै ते सुवर्गं
लोकम्प्राजानन्तसुवर्गं लोकमायन्त य एवं विद्वांसः
षट्त्रिंशद्रात्रमासन्ते सुवर्गमेव लोकम्प्राजानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति
ज्योतिरतिरात्रः (२२)

भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
षडहा भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो
भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं
यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते
पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव (२३)

वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षट्त्रिंशद्रात्रो भवति षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती बारहताः पशवो बृहत्येव पशूनव रुन्धते बृहती
छन्दसाः स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वांसः
षट्त्रिंशद्रात्रमासन्ते सुवर्गमेव लोकं यन्त्यतिरात्रावभितौ भवतुः

सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै॥ (२४)

अतिरात्र ओजस्येव षट्त्रिंशच्च॥ [६]

वसिष्ठो हृतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि सौदासान्भवेयमिति
स एतमैकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै सोऽविन्दत
प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चाशमासन्ते
विन्दन्ते प्रजामभि भ्रातृव्यान्भवन्ति त्रयस्त्रिवृतोऽग्निष्टोमा भवन्ति
वज्रस्यैव मुखं सः श्यन्ति दशं पञ्चदशा भवन्ति पञ्चदशो
वज्रः (२५)

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति षोडशिमदशममहर्भवति वज्र
एव वीर्यं दधति द्वादशं सप्तदशा भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो
प्रेव तैर्जायन्ते पृष्ठयः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्पष्ठानि
पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्युतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति
द्वादशैकविंशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन् (२६)

दधते बृहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै षडाश्विनानि भवन्ति
षड्वा ऋतवः ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यूनातिरिक्ता वा एता रात्रय
ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्भूयसीरष्टाचत्वारिंशत
ऊनाच्च खलु वा अतिरिक्ताच्च प्रजापतिः प्राजायत ये
प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्त्रैव जायन्ते
प्रजयां पशुभिर्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य

एवं विद्वांस॑ एकस्मान्नपञ्चाशमा॑सते विराज॑मेव गच्छ॑न्त्यन्ना॒दा
भव॑न्त्यतिरा॒त्राव॑भितो॑ भवतो॒ऽन्नाद्य॑स्य॒ परि॑गृहीत्यै॥ (२७)

वज्रं आत्मन्प्रजया॒ द्वावि॑ंशतिश्च॥ [७]

संव॑त्सराय॒ दीक्षि॑ष्यमाणा॒ एकाष्ट॑कायां॒ दीक्षे॑रन्नेषा वै
संव॑त्सरस्य॒ पत्नी॒ यदै॑काष्ट॒कैतस्यां॑ वा ए॒ष ए॒ता॑ रात्रिं॒ वसति॑
साक्षादे॒व संव॑त्सरमा॒रभ्य॑ दीक्षन्त॒ आर्तं॑ वा ए॒ते संव॑त्सरस्या॒भि
दी॑क्षन्ते॒ य ए॑काष्ट॒कायां॑ दीक्षन्ते॒ऽन्तना॑मानावृ॒तू भव॑तो व्य॒स्तं वा
ए॒ते संव॑त्सरस्या॒भि दी॑क्षन्ते॒ य ए॑काष्ट॒कायां॑ दीक्षन्ते॒ऽन्तना॑मानावृ॒तू
भव॑तः फल्गुनीपूर्णमा॒से दी॑क्षे॒रन्मुखं॑ वा ए॒तत् (२८)

संव॑त्सरस्य॒ यत्फ॑ल्गुनीपूर्णमा॒सो मु॑खत ए॒व संव॑त्सरमा॒रभ्य॑
दीक्षन्ते॒ तस्यै॑कै॒व नि॒र्या य॑त्साम्मे॒ध्ये वि॒षूवा॑न्त्सम्प॒द्यते॑
चित्रापूर्णमा॒से दी॑क्षे॒रन्मुखं॑ वा ए॒तत्संव॑त्सरस्य॒ यच्चि॑त्रापूर्णमा॒सो
मु॑खत ए॒व संव॑त्सरमा॒रभ्य॑ दीक्षन्ते॒ तस्य॒ न का च॑न नि॒र्या भ॑वति
चतु॑रहे पुरस्ता॒त्पौर्ण॑मा॒स्यै दी॑क्षे॒रन्तेषा॑मेकाष्ट॒कायां॑ क्र॒यः सम्प॑द्यते
तेनै॑काष्ट॒कां न छ॑म्बद्बु॒र्वन्ति॑ तेषा॑म् (२९)

पूर्व॑पक्षे सु॒त्या सम्प॑द्यते पूर्व॑पक्ष॒म्मासा॑ अ॒भि सम्प॑द्यन्ते॒ ते
पूर्व॑पक्ष उ॒त्तिष्ठ॑न्ति॒ तानु॑त्तिष्ठ॑न्त॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॒योऽनू॑त्तिष्ठन्ति॒
तान्क॑ल्याणी की॒र्तिर॑नू॒त्तिष्ठ॑त्यरा॒त्सुरि॑मे यज॑माना इति॒ तदनु॑ सर्वे

राध्रुवन्ति॥ (३०)

एतच्छ्रुत्वर्द्वन्ति तेषाञ्चतुस्त्रिंशच्च॥ [८]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत
एव दीक्षाभिरात्मानं श्रपयन्त उपसद्भिर्द्वाभ्यां लोमाव
द्यन्ति द्वाभ्यान्त्वचं द्वाभ्यामसृद्वाभ्याम्मांसं द्वाभ्यामस्थि
द्वाभ्याम्मज्जानमात्मदक्षिणं वै सत्रमात्मानमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं
लोकं यन्ति शिखामनु प्र वपन्त ऋद्ध्या अथो रघीयांसः सुवर्गं
लोकमयामेति॥ (३१)

सुवर्गम्पञ्चाशत्॥ [९]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतूनां कस्मात्तम्प्रथममुप
यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोमम्प्रथममुप यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्र
तानालभ्य परिगृह्य सोममेवैतत्पिबन्त आसते ज्योतिष्टोमम्प्रथममुप
यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानाम्मुखंमुखत एव स्तोमान्प्र युञ्जते
ते (३२)

संस्तुता विराजंमभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावतिं रिच्येते एकया
गौरतिरिक्त एकयायुरूनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरुर्गिराद्सुवर्गमेव
तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा भवति रथन्तरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः
केन तदजामीति सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामम्बृहत्तन्मध्यतो

दधति विधृत्यै तेनाजामि॥ (३३)

त एकान्नपञ्चाशच्च॥ [१०]

ज्योतिष्टोमम्प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति
गोष्टोमं द्वितीयमुप यन्त्यन्तरिक्ष एव तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमं
तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाव
ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुर्यदेतान्थस्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु
सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते सःस्तुता विराजम् (३४)

अभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त
एकयायुरूनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराडूर्जमेवाव रुन्धते ते
न क्षुधार्तिमार्च्छन्त्यक्षौधुका भवन्ति क्षुधसम्बाधा इव हि सत्रिणो-
ऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत्तदेतत्परियद्वैवचक्रं
यदेतेन (३५)

षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्ट्यै ते
स्वस्ति समंश्रुवते षडहेन यन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठन्त्युभयतो ज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठन्तो
यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सम्पद्यन्ते द्वादशो वै
पुरुषो द्वे सुक्थ्यौ द्वौ बाहू आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ
द्वादशौ (३६)

तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयः षडहा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि
सम्पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु

पर्यावर्तन्ते चत्वारः षड्हा भवन्ति तानि चतुर्विंशतिरहानि
 सम्पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्तथ्संवत्सरमनु
 पर्यावर्तन्तेऽप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया
 इत्येतावद्वै संवत्सरस्य ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव
 प्रतितिष्ठन्तो यन्ति॥ (३७)

विराजमेतेन द्वादशावेतावद्वा अष्टौ च॥ [११]

मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिर्वृद्धा
 पूर्णो ब्रह्मणा प्लक्षो मेधेन न्यग्रोधश्चमसैरुदुम्बर ऊर्जा गायत्री
 छन्दोभिस्त्रिवृथस्तोमैरवन्तीः स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं त्वा प्रियाणां
 वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो
 मम॥ (३८)

मेषः षट्त्रिंशत्॥ [१२]

कूप्याभ्यः स्वाहा कूल्याभ्यः स्वाहा विक्र्याभ्यः स्वाहा-
 ऽवट्याभ्यः स्वाहा खन्याभ्यः स्वाहा हृद्याभ्यः स्वाहा सूद्याभ्यः
 स्वाहा सरस्याभ्यः स्वाहा वैशन्तीभ्यः स्वाहा पल्वल्याभ्यः स्वाहा
 वर्ष्याभ्यः स्वाहाऽवर्ष्याभ्यः स्वाहा ह्रादुनीभ्यः स्वाहा पृष्वाभ्यः
 स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा स्थावराभ्यः स्वाहा नादेयीभ्यः स्वाहा

सैन्धवीभ्यः स्वाहा समुद्रियाभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यः स्वाहा॥ (३९)

कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत्॥ [१३]

अद्ध्यः स्वाहा वहन्तीभ्यः स्वाहा परिवहन्तीभ्यः स्वाहा समन्तं
वहन्तीभ्यः स्वाहा शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीभं वहन्तीभ्यः स्वाहोग्रं
वहन्तीभ्यः स्वाहा भीमं वहन्तीभ्यः स्वाहाऽम्भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः
स्वाहा महोभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (४०)

अद्ध्य एकात्रिंशत्॥ [१४]

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः। पुरो मर्तः पुरः
श्वा। अहं च त्वं च वृत्रहन्त्सम्बभूव सनिभ्य आ। अरातीवा
चिदद्रिवोऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातयः। अभि क्रत्वैन्द्र
भूरध जमन्न ते विव्यङ्गहिमान् रजांसि। स्वेना हि वृत्रं शवसा
जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा ते॥ (४१)

विविद्वे च॥ [१५]

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये
नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां
भूयासम्मां धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा
हुताय स्वाहा॥ (४२)

नम एकात्रिंशत्॥ [१६]

मयो॒भूर्वातो॑ अ॒भि वा॑तू॒स्त्रा ऊ॒र्जस्व॑तीरोष॒धीरा॑ रि॒शन्ता॑म्।
 पीव॑स्वतीर्जीवध॒न्याः पि॒बन्त्व॑व॒साय॑ प॒द्वते॑ रु॒द्र मृ॒डा याः
 सरू॑पा॒ विरू॑पा॒ एक॑रूपा॒ यासा॑म॒ग्निरि॑ष्ट्या॒ नामा॑नि॒ वेद॑। या
 अङ्गि॑रस॒स्तप॑सेह च॒क्रुस्ता॑भ्यः प॒र्जन्य॑ म॒हि शर्म॑ यच्छ। या
 दे॒वेषु॑ त॒नुव॑मैर॒यन्त॑ यासा॒ः सोमो॑ वि॒श्वा रू॒पाणि॑ वेद॑। ता
 अ॒स्मभ्य॑म्पय॑सा॒ पिन्व॑मानाः प्र॒जाव॑तीरिन्द्र (४३)

गो॒ष्ठे रि॑रीहि। प्र॒जाप॑तिर्म॒ह्यमे॒ता ररा॑णो॒ विश्वै॑र्दे॒वैः पि॒तृभिः॑
 संवि॑दानः। शि॒वाः स॒तीरु॑पं नो गो॒ष्ठमा॑क॒स्तासा॑ व॒यं प्र॑जया॒ सः
 संदे॑म। इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह वि॑धृतिः स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह र॑मतिः
 स्वाहा॑ म॒हीमू॒षु सु॒त्रामा॑णम्॥ (४४)

इन्द्राष्टात्रिंशच्च॥

[१७]

कि॒ः स्वि॑दासीत्पूर्वचि॒त्तिः॑ कि॒ः स्वि॑दासीद्बृ॒हद्वयः॑।
 कि॒ः स्वि॑दासीत्पि॒शङ्गि॑ला कि॒ः स्वि॑दासीत्पि॒लिप्पि॑ला।
 द्यौरा॑सीत्पूर्वचि॒त्तिर॑श्च आसीद्बृ॒हद्वयः॑। रात्रि॑रासीत्पि॒शङ्गि॑लावि॒रासी॑त्पि
 कः स्वि॑देका॒की च॑रति॒ क उ॑ स्वि॒ज्जाय॑ते पुनः॑। कि॒ः स्वि॑द्धि॒मस्य॑
 भेष॑जं कि॒ः स्वि॑दाव॒पन॑म्म॒हत्। सूर्य॑ एका॒की च॑रति (४५)

च॒न्द्रमा॑ जायते पुनः॑। अ॒ग्निर्हि॒मस्य॑ भेष॑जं भूमि॑राव॒पन॑म्म॒हत्।
 पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ पर॑मन्तं पृथि॒व्याः पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ भुव॑नस्य॒ नाभि॑म्।
 पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ रेतः॒ पृ॒च्छामि॑ वा॒चः प॑र॒मं

व्योम। वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम्।
सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योम॥ (४६)

सूर्य एकाकी चरति षट्त्वारिंशच्च॥ [१८]

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां नयति कश्चन। ससस्त्यंश्वकः।
सुभगे काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके सं प्रोर्ण्वाथाम्। आहमंजानि
गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम्। तौ सह चतुरः पदः सम्प्र सारयावहै।
वृषा वा९ रेतोधा रेतो दधातूथ्सक्थ्योर्गृदं धैह्यञ्जिमुदञ्जिमन्वज। यः
स्त्रीणां जीवभोजनो य आसाम् (४७)

बिलधावनः। प्रियः स्त्रीणामपीच्यः। य आसां कृष्णे लक्ष्मणि
सर्दिगृदिम्परावधीत्। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन।
ससस्त्यंश्वकः। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारं गिराविवा। अथास्या
मध्यमेधता९ शीते वाते पुनन्निवा। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां
यमति कश्चन। ससस्त्यंश्वकः। यद्धरिणी यवमत्ति न (४८)

पुष्टम्पशु मन्यते। शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति।
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यंश्वकः।
इयं यका शकुन्तिकाहलमिति सर्पति। आहतं गभे पसो नि
जल्गुलीति धाणिका। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन।
ससस्त्यंश्वकः। माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः। (४९)

प्र सुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयत्। दधिक्राव्णो

अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः। सुरभि नो मुखां करत्प्र ण
 आयूँषि तारिषत्। आपो हिष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन।
 महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
 उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ।
 आपो जनयथा च नः॥ (५०)

आसामत्ति न रोहतो जिन्वथ चत्वारि च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवर्वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु
 त्रैष्टुभेन छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो अपो
 अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम्। एतः स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमा
 वर्तयासि नः। लाजी (३) ज्छाची (३) न यशो ममा (४)म्। यव्यायै
 गुव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापते। युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं
 चरन्तं परि तस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि। युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी
 विपक्षसा रथे। शोणा धृष्णू नृवाहसा। केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या
 अपेशसे। समुषद्विरजायथाः॥ (५१)

ब्रध्नं पञ्चविंशतिश्च॥ [२०]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहा
 सन्तानेभ्यः स्वाहा परिसन्तानेभ्यः स्वाहा पर्वभ्यः स्वाहा सन्धानेभ्यः
 स्वाहा शरीरेभ्यः स्वाहा यज्ञाय स्वाहा दक्षिणाभ्यः स्वाहा सुवर्गाय

स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥ (५२)

प्रा॒णाय॒ष्टवि॑ंशतिः॥ [२१]

सि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽभिहि॑ताय॒ स्वाहा॑ऽन॑भिहिताय॒
स्वाहा॑ यु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ऽयु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ सु॒यु॒क्ताय॒ स्वाहा॑द्यु॒क्ताय॒
स्वाहा॑ विमु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ प्रमु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ व॒श्वंते॒ स्वाहा॑ परि॒व॒श्वंते॒
स्वाहा॑ सं॒व॒श्वंते॒ स्वाहा॑ऽनु॒व॒श्वंते॒ स्वाहा॑द्व॒श्वंते॒ स्वाहा॑ य॒ते स्वाहा॑
धा॒व॑ते॒ स्वाहा॑ तिष्ठ॑ते॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥ (५३)

सि॒ताया॒ष्टात्रि॑ंशत्॥ [२२]

बृ॒ह॒स्पतिः॑ श्र॒द्य॒था वा ऋ॒क्षा वै प्र॒जाप॑तिर्ये॒नये॒न द्वे वा॒व दै॒वस॒त्रे आ॑दि॒त्या अ॑कामयन्त सु॒व॒र्गं
व॒सि॒ष्ठः सं॒व॒थ्स॒राय॑ सु॒व॒र्गं ये स॒त्रम॑ब्र॒ह्मवा॑दि॒नोऽति॑रा॒त्रो ज्योति॑ष्टोमं मे॒षः क॑प्या॒भ्योऽज्यो॑ यो नमो॑ म॒योभूः
किं॑ स्वि॒दम्बे॒ भूः प्रा॒णाय॑ सि॒ताय॒ द्वावि॑ंशतिः॥ [२३]

[बृ॒ह॒स्पतिः॑ प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति॒ वै द॑शरा॒त्रेण॑ सु॒व॒र्गं यो अ॑र्वन्तं भू॒स्त्रि॒प्र॒श्चा॒शत्॥५३॥ बृ॒ह॒स्पतिः॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

गा॒वो वा ए॒तथ्स॒त्रमा॑सताशृ॒ङ्गाः सु॒तीः शृ॒ङ्गाणि॑ नो
जा॒यन्ता॒ इति॑ का॒मेन॑ तासां॒ दश॑ मा॒सा नि॑षण्णा॒ आस॒न्नथ॑
शृ॒ङ्गाण्य॑जायन्त॒ ता उ॒द॑तिष्ठ॒न्नरा॒थस्मे॒त्यथ॑ यासां॒ नाजा॑यन्त॒ ताः

संवत्सरमाप्नोदतिष्ठन्नराध्वमेति यासां चाजायन्त यासां च न ता
उभयीरुदतिष्ठन्नराध्वमेति गोसत्रं वै (१)

संवत्सरो य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यध्रुवन्त्येव
तस्मात्तूपरा वार्षिकौ मासौ पत्वा चरति सत्राभिजितुं ह्यस्यै
तस्मात्संवत्सरसदो यत्किं च गृहे क्रियते तदात्मवरुद्धमभिजितं
क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै
समुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत् उदेति संवत्सरः (२)

वै समुद्रस्तस्यैतत्पारं यदेतिरात्रौ य एवं विद्वांसः
संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचं गच्छन्तीयं वै पूर्वोऽतिरात्रोऽ-
सावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनम्पूर्व
उदयनमुत्तरो ज्योतिष्ठोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव
पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै चतुर्विंशः प्रायणीयो
भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः (३)

संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि
च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे
एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सङ्स्थित्या अरिष्ट्या
उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षडहा भवन्ति षड्वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चायुश्च मध्यतः स्तोमौ भवतः
संवत्सरस्यैव तन्मिथुनम्मध्यतः (४)

दधति प्रजननाय ज्योतिरभितो भवति विमोचनमेव
 तच्छन्दास्येव तद्विमोकं यन्त्यथो उभयतो ज्योतिषैव षडहेन
 सुवर्गं लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासते केन यन्तीति
 देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दासि वै देवयानः पन्था गायत्री
 त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा
 भवन्ति देवयानेनैव (५)

तत्पथा यन्ति समानः सामं भवति देवल्लोको वै सामं
 देवल्लोकादेव न यन्त्यन्याअन्या ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा
 ऋचो मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं देवल्लोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो
 ब्रह्मसामं भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्या अभिजिद्भवति
 सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै
 मासिमासि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते
 मासिमास्येव वीर्यं दधति मासां प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासां
 पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठादोषधयः फलं गृह्णन्ति॥ (६)

गोसूत्रं वा एति संवत्सरौऽर्धमासा मिथुनम्मध्यतो देवयानेनैव वीर्यत्रयोदश च॥—[१]

गावो वा एतत्सूत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि सिषासन्तीस्तासां
 दश मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराध्मोत्तिष्ठा
 तं काममरुध्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा
 अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वासामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरः
 सम्पाद्योत्तिष्ठामेति तासाम् (७)

द्वाद॒शे मा॒सि शृ॒ङ्गाणि॒ प्राव॑र्तन्त श्रद्धया॒ वाश्रद्धया॒ वा ता
इ॒मा या॑स्तू॒परा उ॒भय्यो॒ वाव ता औ॑र्ध्व॒वन् याश्च॒ शृ॒ङ्गाण्य॑स॒न्वन्
याश्चो॑र्ज॒म॒वारु॑न्ध॒त॒ध्नोति॑ द॒शसु॑ मा॒सू॒त्तिष्ठ॑न्नृ॒ध्नोति॑ द्वाद॒शसु॑ य ए॒वं
वेद॑ प॒देन॒ खलु॒ वा ए॒ते य॑न्ति वि॒न्दति॒ खलु॒ वै प॒देन॒ यन्त॑द्वा
ए॒तदृ॒द्धम॑य॒नन्त॑स्मा॒देत॑द्दो॒सनि॑॥ (८)

तिष्ठामेति तासान्तस्माद्धे च॥ [२]

प्र॒थ॒मे मा॒सि पृ॒ष्ठान्यु॑प॒ यन्ति॑ म॒ध्यम॑ उ॒प॒ यन्त्यु॑त्त॒म उ॒प॒
यन्ति॒ तदा॑हुर्या॒ वै त्रि॑रेक॒स्याहं॑ उ॒प॒सीद॑न्ति द॒हं वै सा॑प॒राभ्यां॒
दोहा॑भ्यां दु॒हेऽथ॒ कुतः॑ सा धो॑क्ष्यते॒ यां द्वाद॑श॒ कृत्वं॑ उ॒प॒सीद॑न्तीति॒
संव॑त्सर॒सं स॒म्पाद्यो॑त्त॒मे मा॒सि स॒कृत्पृ॒ष्ठान्यु॑पै॒युस्तद्य॑ज॒माना॒ यज्ञं॑
प॒शून॑वं रुन्धते॒ समु॒द्रं वै (९)

ए॒तेऽन॑वा॒रम॑पा॒रम्प्र॑ प्ल॒वन्ते॒ ये सं॑वत्सरमु॒प॒यन्ति॒ यद्व॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे
अ॒न्वर्जे॑युर्यथा॒ मध्ये॑ स॒मु॒द्रस्य॑ प्ल॒वम॒न्वर्जे॑युस्ता॒दृक्त॑दनु॒त्सर्ग॑म्बृह॒द्रथ॑न्त॒रे
प्र॑ति॒ष्ठां ग॑च्छन्ति॒ सर्वे॑भ्यो॒ वै का॒मेभ्यः॑ स॒न्धिर्दु॑हे॒ तद्य॑ज॒मानाः॒
सर्वा॑न्का॒मान॑व॒ रुन्ध॑ते॥ (१०)

समुद्रं वै चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

स॒मा॒न्यं ऋ॒चो भ॑वन्ति म॒नुष्य॑लो॒को वा ऋ॒चो म॑नुष्यलो॒कादे॑व
न य॑न्त्य॒न्यद॑न्य॒त्सामं॑ भ॒वति॑ दे॒वलो॒को वै सा॑मं दे॒वलो॒कादे॑वान्यम॒न्यम॑
यन्ति॒ जग॑ती॒मग्र॒ उ॒प॒ यन्ति॒ जग॑तीं॒ वै छ॒न्दांसि॑

प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणं ग्रहां बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः स्तोमास्तस्माज्ज्या
कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि
यजमाना अव रुन्धत आदित्यः (११)

गृह्यत इयं वा अदिति रस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो गृह्यते
मिथुनत्वाय प्रजात्या अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा
असृजत यद्वशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः
ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यद्वशरात्रो यद्वशरात्रो
भवति सत्रस्यर्द्धा अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा
शान्तिः॥ (१२)

आदित्यस्तस्यैव द्वे च॥ [४]

यदि सोमौ सः सुतौ स्याताम्महति रात्रियै प्रातरनुवाकमुपाकुर्या
वाचम्पूर्वो देवताः पूर्वश्छन्दांसि वृद्धे वृषण्वतीं प्रतिपदं
कुर्यात्प्रातःसवनदेवैषामिन्द्रं वृद्धेऽथो खल्वाहुः सवनमुखेसवनमुखे
कार्येति सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृद्धे संवेशायोपवेशाय
गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहा
छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दाभिरेवैषाम् (१३)

छन्दांसि वृद्धे सजनीयः शस्यं विहव्यः शस्यमगस्त्यस्य
कयाशुभीयः शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां

वृद्धे यदि प्रातःसवने कलशो दीर्यत वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु
स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यति
रिच्यते तद्विष्णुः शिविपिष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यथो
अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमात्स्वाव रुन्धते यदि मध्यन्दिने दीर्यत
वषट्कारनिधनं सामं कुर्युर्वषट्कारो वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा
प्रतिष्ठामेवैनद्रमयन्ति यदि तृतीयसवन एतदेव॥ (१४)

छन्दोभिरेवेषामवेकान्नविंशतिश्च॥ [५]

षडहैर्मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति षडहैर्हि मासान्थ्सम्पश्यन्त्य
मासान्थ्सम्पश्यन्त्यमावास्यया मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्त्यमावास्यया
हि मासान्थ्सम्पश्यन्ति पौर्णमास्या मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति
पौर्णमास्या हि मासान्थ्सम्पश्यन्ति यो वै पूर्ण आसिञ्चति परा स
सिञ्चति यः पूर्णादुदचति (१५)

प्राणमस्मिन्थ्स दधाति यत्पौर्णमास्या मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति
संवत्सरायैव तत्प्राणं दधति तदनु सत्रिणः प्राणन्ति
यदहर्नोत्सृजेयुर्यथा दृतिरुपनद्धो विपतत्येव संवत्सरो वि
पतेदार्तिमार्च्छेयुर्यत्पौर्णमास्या मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति
संवत्सरायैव तदुदानं दधति तदनु सत्रिण उत (१६)

अनन्ति नार्तिमार्च्छन्ति पूर्णमासे वै देवानां सुतो
यत्पौर्णमास्या मासान्थ्सम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन

यज्ञमप्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत्पण्डितसन्ततः
सन्तमथाहरुथ्सृजन्ति प्राजापत्यम्पशुमालभन्ते प्रजापतिः
सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञः सं तन्वन्ति यन्ति वा एते
सर्वनाद्येऽहः (१७)

उथ्सृजन्ति तुरीयं खलु वा एतथ्सर्वनं यथ्सान्नाय्यं
यथ्सान्नाय्यम्भवति तेनैव सर्वनान्न यन्ति समुपहूय भक्षयन्त्येतथ्सोमर्ष
ह्येतर्हि यथायतनं वा एतेषां सवनभाजो देवता गच्छन्ति
येऽहरुथ्सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान्निर्वपन्ति यथायतनादेव
सवनभाजो देवता अव रुन्धतेऽष्टाकपालान्प्रातःसवन एका-
दशकपालान्माध्यन्दिने सवने द्वादशकपालांस्तृतीयसवने
छन्दांस्येवात्वाव रुन्धते वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने निर्वपन्ति
वैश्वदेवं वै तृतीयसवनन्तेनैव तृतीयसवनान्न यन्ति॥ (१८)

उदचत्युद्येऽहरात्वा पञ्चदश च॥ [६]

उथ्सृज्या (३) त्रोथ्सृज्या (३) मिति मीमांसन्ते
ब्रह्मवादिनस्तद्वाहरुथ्सृज्यमेवेत्यमावास्यायां च पौर्णमास्यां
चोथ्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति ते त्वाव नोथ्सृज्ये
इत्याहुर्ये अवान्तरं यज्ञम्भेजाते इति या प्रथमा व्यष्टका
तस्यामुथ्सृज्यमित्याहुरेष वै मासो विशर इति नादिष्टम् (१९)

उथ्सृजेयुर्यदादिष्टमुथ्सृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्तावे मध्यै

षडहस्यं सम्पद्येत षडहैर्मासान्त्सम्पाद्य यत्सप्तममह-
स्तस्मिन्नुत्सृज्येयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेयुरैन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं
वैश्वदेवं द्वादशकपालमग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति (२०)

सवनमष्टाभिरुपं यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव तद्वाग्धेयान्न
च्यावयन्तीन्द्रस्य वै मरुत्वतो माध्यदिनं सवनं यदिन्द्राय मरुत्वते
पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति
सवनमेकादशभिरुपं यन्ति विश्वेषां वै देवानामृभुमतां तृतीयसवनं
यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वाग्निनीः कुर्वन्ति
सवनं द्वादशभिः (२१)

उपं यन्ति प्राजापत्यम्पशुमा लभन्ते यज्ञो वै प्रजा-
पतिर्यज्ञस्याननुसर्गायाभिवर्त इतः षण्मासो ब्रह्मसामं भवति
ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति
प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोक इन्द्रं क्रतुं न आ भर
पिता पुत्रेभ्यो यथा। शिक्षां नो अस्मिन्पुरुहूतं यामनि जीवा
ज्योतिरशीमहीत्यमुत आयतां षण्मासो ब्रह्मसामम्भवत्ययं वै
लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकम्पश्यन्तोऽभिवदन्त

आ यन्ति॥ (२२)

नादिष्टकुर्वन्ति द्वादशभिरिति विश्रुतिश्च॥ [७]

देवानां वा अन्तं जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तत्क्रोशेनाव
रुन्धत तत्क्रोशस्य क्रोशत्वं यत्क्रोशेन चात्वालस्यान्ते स्तुवन्ति
यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमव रुन्धते सत्रस्यर्द्धाहवनीयस्यान्ते
स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप यन्ति प्रजापतेरुहदयेन
हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवास्य गच्छन्ति श्लोकेन
पुरस्तात्सदसः (२३)

स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजो
भवन्ति नवभिरध्वर्युरुद्रायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वेवेन्द्रियं
दधत्यप्रतिहृताभिरुद्रायति तस्मात्पुरुषः सर्वाण्यन्यानि शीर्ष्णो-
ऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव न पञ्चदश रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाव
रुन्धते सप्तदशम् (२४)

बृहदन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशम्भद्रं
द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै पत्न्यै उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै
प्रजापतिः प्रजा असृजत सोऽकामयतासामह राज्यं परीयामिति
तासां राजनेनैव राज्यं पर्येतद्राजनस्य राजनत्वं यद्राजनम्भवति
प्रजानामेव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशं भवति

प्रजापतेः (२५)

आप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि जयन्ति
पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा
विराडन्न विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च
दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्येकैकयास्तुतया समायन्ति दिग्भ्य
एवान्नाद्यः सम्भरन्ति तामिरुद्रातोद्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम् (२६)

सम्भृत्य तेज आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो
यथा सुपर्ण उत्पतिष्यज्झिर उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः
प्रजानामुत्तमा भवन्त्यासन्दीमुद्गाता रोहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति
प्लेङ्गः होता नाकस्यैव पृष्ठः रोहन्ति कूर्चावध्वर्युर्ब्रध्नस्यैव विष्टपं
गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यथो
आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य
समंष्ट्यै॥ (२७)

सदसः सप्तदशं प्रजापतेर्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यं प्रत्येकादश च॥ [८]

अर्क्येण वै सहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत ताभ्य
इलान्देनेरां लूतामवारुन्ध यदर्क्यम्भवति प्रजा एव तद्यजमानाः
सृजन्त इलान्दम्भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां लूतामव रुन्धते
तस्माद्याः समाः सत्रः समृद्धं क्षोधुकास्ताः समां प्रजा
इषः ह्यासामूर्जमाददते याः समां व्यृद्धमक्षोधुकास्ताः समां

प्रजाः (२८)

न ह्यासा॑मिष॒मूर्ज॑मा॒दद॑त उत्क्रो॒दं कु॑र्वते यथा॑ ब॒न्धान्मु॑चा॒ना
उ॒त्क्रो॒दं कु॑र्वत ए॒वमे॒व तद्य॑ज॒माना॑ दे॒वब॒न्धान्मु॑चा॒ना
उ॒त्क्रो॒दं कु॑र्वत इष॒मूर्ज॑मा॒त्मन्द॑धा॒ना वा॒णः श॒तत॑न्तु॒र्भव॑ति
श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑न्त्या॒जिं
धा॒वन्त्यन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै दु॒न्दुभी॑न्त्स॒माघ्न॑न्ति पर॒मा वा ए॒षा
वा॒ग्या दु॑न्दु॒भौ पर॑मामे॒व (२९)

वाच॑म॒वं रु॒न्धते॑ भू॒मिदु॑न्दु॒भिमा॑ घ्नन्ति॒ यैवे॒मां वा॒क्प्रवि॑ष्टा
तामे॒वाव॑ रु॒न्धते॑ऽथो॒ इमा॑मे॒व ज॑यन्ति॒ सर्वा॑ वाचो॑ वदन्ति॒ सर्वा॑सां
वा॒चाम॑व॒रुद्धा॑ आ॒र्द्रे च॑र्म॒न्व्याय॑च्छेते॒ इन्द्रि॑यस्याव॒रुद्धा॑ आ॒न्यः
क्रोश॑ति॒ प्रान्यः॑ श॒ंसति॒ य आ॒क्रोश॑ति पु॒नात्ये॒वैना॑न्त्स स यः
प्र॒श॒ंसति॑ पू॒तेष्वे॒वान्नाद्य॑ दधा॒त्यृषि॑कृतं च (३०)

वा ए॒ते दे॒वकृ॑तं च॒ पूर्वे॑र्मासै॒रव॑ रु॒न्धते॑ यद्भू॒तेच्छ॑दा॒सामा॑नि॒ भव॑न्त्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑ यन्ति॒ वा ए॒ते मि॑थु॒नाद्ये
सं॒वत्स॑रमु॒पय॑न्त्यन्त॒र्वेदि॑ मि॒थुनौ॑ सम्भ॒वत॑स्तेनै॒व मि॑थु॒नान्न
य॑न्ति॥ (३१)

व्य॒द्धम॑क्षो॒धुका॑स्ता॒समा॑ प्रजाः पर॒मामे॒व च त्रि॑श॒ब्दः॥ [९]

च॒र्माव॑ भिन्दन्ति पा॒प्मान॑मे॒वैषा॒मव॑ भिन्दन्ति॒ मापं॑ रा॒थसी॒र्माति॑

व्याथ्सीरित्याह सम्प्रत्येवैषां पाप्मानमव भिन्दन्त्युदकुम्भानधिनिधाय
 दास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदम्मधुं गायन्त्यो
 मधु वै देवानां परममन्नाद्यं परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि
 घ्नन्ति महीयामेवैषु दधति॥ (३२)

चर्मैकान्नपञ्चाशत्॥

[१०]

पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सम्प्लोष्यते स्वाहा
 सम्प्लवमानाय स्वाहा सम्प्लुताय स्वाहा मेघायिष्यते स्वाहा मेघायते
 स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा नीहाराय स्वाहा निहाकायै
 स्वाहा प्रासचाय स्वाहा प्रचलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा
 विद्योतमानाय स्वाहा संविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा
 स्तनयते स्वाहोग्रः स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते
 स्वाहाभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा संवर्षते (३३)

स्वाहानुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते
 स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा
 परिप्रुष्णते स्वाहोद्गहीष्यते स्वाहोद्गृह्यते स्वाहोद्गृहीताय स्वाहा
 विप्लोष्यते स्वाहा विप्लवमानाय स्वाहा विप्लुताय स्वाहातपस्यते
 स्वाहातपते स्वाहोग्रमातपते स्वाहर्ग्यः स्वाहा यजुर्ग्यः स्वाहा
 सामर्ग्यः स्वाहाङ्गिरोग्यः स्वाहा वेदैर्ग्यः स्वाहा गाथार्ग्यः स्वाहा

नाराश॑सी॒भ्यः स्वाहा॑ रै॒र्भी॑भ्यः स्वाहा॑ सर्व॒स्मै स्वाहा॑॥ (३४)

सं वर॑पते रै॒र्भी॑भ्यः स्वाहा॑ द्वे च॥ [११]

द॒त्वते॑ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य स्वाहा॑ प्रा॒णिने॑ स्वाहा॑ऽप्रा॒णाय॑
स्वाहा॑ मुख॑वते स्वाहा॑ऽमु॒खाय॑ स्वाहा॑ ना॒सिक॑वते स्वाहा॑-
ऽना॒सिका॑य स्वाहा॑ऽक्ष॒ण्वते॑ स्वाहा॑ऽन॒क्षिका॑य स्वाहा॑ क॒र्णिने॑
स्वाहा॑ऽक॒र्णका॑य स्वाहा॑ शी॒र्षण्व॑ते स्वाहा॑ऽशी॒र्षका॑य स्वाहा॑
प॒द्वते॑ स्वाहा॑ऽपा॒दका॑य स्वाहा॑ प्रा॒णते॑ स्वाहा॑ऽप्रा॒णते॑ स्वाहा॑
व॒दते॑ स्वाहा॑ऽव॒दते॑ स्वाहा॑ प॒श्यते॑ स्वाहा॑ऽप॒श्यते॑ स्वाहा॑ शृ॒ण्वते॑
स्वाहा॑ऽशृ॒ण्वते॑ स्वाहा॑ म॒न॒स्विने॑ स्वाहा॑ (३५)

अ॒म॒न॒से स्वाहा॑ रे॒त॒स्विने॑ स्वाहा॑ऽरे॒त॒स्काय॑ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑
स्वाहा॑ प्र॒जने॑नाय स्वाहा॑ लो॒म॒वते॑ स्वाहा॑ऽलो॒म॒काय॑ स्वाहा॑ त्व॒चे
स्वाहा॑ऽत्व॒क्काय॑ स्वाहा॑ च॒र्मण्व॑ते स्वाहा॑ऽच॒र्म॒काय॑ स्वाहा॑ लो॒हित॑वते
स्वाहा॑ऽलो॒हि॒ताय॑ स्वाहा॑ मा॒स॒न्वते॑ स्वाहा॑ऽमा॒स॒काय॑ स्वाहा॑
स्ना॒व॒भ्यः स्वाहा॑ऽस्ना॒व॒काय॑ स्वाहा॑ऽस्थ॒न्वते॑ स्वाहा॑ऽन॒स्थि॒काय॑
स्वाहा॑ म॒ज्ज॒न्वते॑ स्वाहा॑ऽम॒ज्ज॒काय॑ स्वाहा॑ऽङ्गि॒ने स्वाहा॑ऽन॒ङ्गाय॑
स्वाहा॑ऽऽत्म॑ने स्वाहा॑ऽना॑त्मने स्वाहा॑ सर्व॒स्मै स्वाहा॑॥ (३६)

म॒न॒स्विने॑ स्वाहा॑ऽना॑त्मने स्वाहा॑ द्वे च॥ [१२]

क॒स्त्वा यु॑नक्ति॒ स त्वा॑ यु॒नक्तु॑ विष्णु॑स्त्वा यु॒नक्त॑स्य य॒ज्ञस्य॑र्द्धे
म॒ह्य॑ स॒न्न॒त्या अ॒मुष्मै॑ का॒मा॒यायु॑षे त्वा प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॑ त्वा

व्या॒नाय॑ त्वा व्यु॒ष्ट्यै॑ त्वा र॒य्यै॑ त्वा रा॒ध॑से त्वा घो॒षाय॑ त्वा पो॒षाय॑
त्वा॒राद् घो॒षाय॑ त्वा प्र॒च्यु॒त्यै॑ त्वा॥ (३७)

कस्त्वाऽष्टात्रिंशत्॥ [१३]

अ॒ग्नये॑ गा॒य॒त्राय॑ त्रि॒वृते॑ रा॒थ॒न्तरा॑य वा॒स॒न्ता॒या॒ष्टाक॑पाल
इन्द्रा॑य त्रै॒ष्टुभा॑य प॒ञ्चद॑शा॒य बा॒र्ह॑ता॒य ग्रेष्मा॑यैका॒दश॑कपालो
वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ जा॒ग॑तेभ्यः स॒प्तद॑शेभ्यो वैरू॒पेभ्यो॑ वा॒र्षिके॑भ्यो
द्वा॒द॑शकपालो मि॒त्रावरु॑णाभ्या॒मानु॑ष्टुभाभ्यामेकविं॒शाभ्या॑
वैरा॒जाभ्या॑ शार॒दाभ्या॑ प॒य॒स्या बृ॒ह॒स्प॒तये॑ पा॒ङ्गाय॑ त्रि॒णवा॑य
शा॒क्व॒राय॑ हैम॒न्तिका॑य च॒रुः स॒वि॒त्र आ॒ति॒च्छ॒न्द॒साय॑ त्रयस्त्रिं॒शाय॑
रै॒व॒ताय॑ शै॒शिरा॑य द्वा॒द॑शकपालोऽदि॒त्यै वि॒ष्णु॑प॒त्यै च॒रु॒र॒ग्नये॑
वै॒श्वान॒राय॑ द्वा॒द॑शकपालोऽनु॒म॒त्यै च॒रुः का॒य एक॑कपालः॥ (३८)

अ॒ग्नये॑ऽदि॒त्या अनु॑म॒त्यै स॒प्तच॑त्वारिंशत्॥ [१४]

यो वा अ॒ग्न॒ाव॒ग्निः प्र॑हि॒यते॑ यश्च सोमो राजा तयो॑रेष आ॒ति॒थ्यं
यद॑ग्री॒षोमी॑योऽथैष रु॒द्रो यश्ची॑यते यथ्सञ्चिते॑ऽग्न॒ावे॒तानि॑ ह॒वी॑षि न
निर्व॑पे॒देष॑ ए॒व रु॒द्रोऽशा॑न्त उ॒पो॒त्थाय॑ प्र॒जां प॒शून् यज॑मानस्याभि
म॒न्ये॒त यथ्सञ्चिते॑ऽग्न॒ावे॒तानि॑ ह॒वी॑षि निर्व॑पति भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॑
श॒म॒यति॑ नास्य रु॒द्रोऽशा॑न्तः (३९)

उ॒पो॒त्थाय॑ प्र॒जां प॒शून्॒भि म॑न्यते द॒श ह॒वी॑षि भ॒वन्ति॑ न॒व
वै पु॒रु॒षे प्रा॒णा नाभि॑र्द॒शमी॑ प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधा॒त्यथो॑ द॒शाक्ष॑रा

विराडन्नं विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यृतुभिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः
 पृष्ठैश्चेतव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपत्यृतुभिरेवैनं छन्दोभिः
 स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते दिशः सुषुवाणेन (४०)

अभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति दिशामभिजित्या
 एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसव एतया
 मनुम्मनुष्यास्तस्मान्मनुसवो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुर्मनुष्याणामेवं
 भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते दिग्वतीः पुरोनुवाक्या
 भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै॥ (४१)

अशान्तः सुषुवाणेनैकचत्वारिंशच्च॥ [१५]

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे
 अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम। उपयामगृहीतो-
 ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि
 रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥ (४२)

यः प्राणतो द्यौरादित्योऽष्टात्रिंशत्॥ [१६]

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य
 देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम।
 उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी
 महिमौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने

प्रजापतये स्वाहा॥ (४३)

य आत्मदाः पृथिव्यग्निरेकान्नचत्वारिंशत्॥ [१७]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथो जायतान्दोग्ध्रीं धेनुर्वोढाऽनुद्वानाशुः सप्तिः
पुरंधिर्योषां जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य वीरो
जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः
पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम्॥ (४४)

आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत्॥ [१८]

आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाक्रान्
वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा द्यां वाज्याऽक्रंस्तु सूर्यं
युजमकृत वाज्यर्वाग्निस्तै वाजिन् युङ्क्षुः त्वा रभे स्वस्ति मा
सम्पारय वायुस्तै वाजिन् युङ्क्षुः त्वा रभे स्वस्ति मा सम् (४५)

पारयादित्यस्तै वाजिन् युङ्क्षुः त्वा रभे स्वस्ति मा
सम्पारय प्राणधृगंसि प्राणं मै दृह व्यानधृगंसि व्यानं मै
दृहापानधृगस्यपानं मै दृह चक्षुरसि चक्षुर्मयि धेहि श्रोत्रमसि
श्रोत्रम्मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि॥ (४६)

वायुस्तै वाजिन् युङ्क्षुः त्वा रभे स्वस्ति मा सन्निचत्वारिंशच्च॥ [१९]

जज्ञि बीजं वर्षा पर्जन्यः पक्तां सस्यं सुपिप्पला
ओषधयः स्वधिचरणेयं सूपसदनोऽग्निः स्वध्यक्षमन्तरिक्षं

सुपावः पवमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन् यथापूर्वमहोरात्रे
 पञ्चदशिनोऽर्धमासास्त्रिंशिनो मासाः क्लृप्ता ऋतवः शान्तः
 संवत्सरः॥ (४७)

जज्ञि बीजमेकत्रिंशत्॥ [२०]

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः
 पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे
 यदि नागच्छेदग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यम्पयो वायव्य
 आज्यभागः॥ (४८)

आग्नेयश्चतुर्विंशतिः॥ [२१]

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाऽहोमुच एकादश-
 कपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां पयस्या वायोसावित्र
 आगोमुग्भ्यां चरुरश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धाना मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यः
 सप्तकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालोऽनुमत्यै
 चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो द्यावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां
 द्विकपालः॥ (४९)

अग्नयेऽहोमुचे त्रिंशत्॥ [२२]

अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाग्निः पृथिव्या
 समनमदेवम्मह्यम्भद्राः सन्नतयः सं नमन्तु वायवे समनमदन्तरिक्षाय
 समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण सूर्याय समनमद्विवे समनमद्यथा

सूर्यो दिवा चन्द्रमसे समनमन्नक्षत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा
नक्षत्रैर्वरुणाय समनमद्भ्यः समनमद्यथा (५०)

वरुणोऽद्भिः साम्ने समनमदृचे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे
समनमत्क्षत्राय समनमद्यथा ब्रह्म क्षत्रेण राज्ञे समनमद्विशे
समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमदश्वेभ्यः समनमद्यथा
रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमद्भूतेभ्यः समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः
समनमदेवम्मह्यम्भद्राः सन्नतयः सं नमन्तु॥ (५१)

अद्भ्यः समनमद्यथा मह्यं चत्वारि च॥ [२३]

ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे।
तेभिर्नो अद्य पृथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च देव ब्रूहि। नमो-
ऽग्नये पृथिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि नमो
वायवेऽन्तरिक्षक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि नमः
सूर्याय दिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि॥ (५२)

ये ते चतुश्चत्वारिंशत्॥ [२४]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेदं शीर्षण्वान्मेध्यो भवत्युषा
वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः सूर्यश्चक्षुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रन्दिशः
पादा अवान्तरदिशाः पर्शवोऽहोरात्रे निमेषोऽर्धमासाः पर्वाणि
मासाः सन्धानान्यृतवोऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा
नक्षत्राणि रूपन्तारका अस्थानि नभो मांसान्योषधयो लोमानि

वनस्पतयो॒ वाला॑ अ॒ग्निर्मुखं॑ वैश्वान॒रो व्यात्तम्॑ (५३)

स॒मु॒द्र उ॒दरं॑ म॒न्तरि॑क्षम्पा॒युर्द्यावा॑पृथि॒वी आ॒ण्डौ ग्रावा॑ शेपुः
सोमो॑ रेतो॒ यज्ज॑ञ्ज॒भ्यते॒ तद्वि द्योत॑ते॒ यद्विधू॑नुते॒ तथ्स्त॑नयति॒
यन्मेह॑ति॒ तद्वर्ष॑ति॒ वागे॒वास्य॒ वाग॑ह॒र्वा अश्व॑स्य॒ जाय॑मानस्य
महि॒मा पु॒रस्ता॑ञ्जायते॒ रात्रि॑रे॒नम्महि॑मा प॒श्चादनु॑ जायत ए॒तौ
वै म॑हि॒माना॒वश्व॑म॒भितः॑ सम्ब॑भूवतु॒रुह्यो॑ दे॒वानव॑ह॒र्वासु॑रान्
वा॒जी ग॑न्ध॒र्वानश्वो॑ मनु॒ष्यान्थ्समु॒द्रो वा अश्व॑स्य॒ योनिः॑ समु॒द्रो
बन्धुः॑॥ (५४)

व्यात्तमवहद्वादश च॥ [२५]

गावो॒ गावः॑ सि॒षांसन्तीः॑ प्रथ॒मे मा॒सि संमा॑न्यो॒ यदि सोमो॑ षड्हे॒रुथ्सृ॑ज्या(३)ं दे॒वाना॑म॒र्क्येण॑ च॒र्माव॑
पृथि॒व्यै द॒त्तते॒ कस्त्वा॒ग्नये॒ यो वै यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा आ ब्र॑ह्म॒न्नाक्रा॑ञ्जि॒ बीज॑मा॒ग्नेयो॑ऽष्टाक॒पालोऽग्नये॑-
ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॒पालोऽग्नये॑ सम॒नम॒द्ये ते प॒न्थानो॒ यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ शिरः॑ प्र॒ञ्चवि॑शतिः॥ [२६]

[गावः॑ समा॒न्यः सर्व॑नमष्टाभि॒र्वा एते॑ दे॒वकृ॑तश्चाभि॒जित्या॑ इत्या॒हुर्वरु॑णोऽद्विः सा॒ग्रे चतुःप॑ञ्चाशत्॥54॥

गावो॒ योनिः॑ समु॒द्रो बन्धुः॑॥]